דער עולם
מיין לעבן

בלעטער פון מיין לעבען

פון אב. קאהאן.

צווייטער באנד

מיינע ערשטע אכט יאהר אין אמעריקא

(מיט בילדער און מיט א ווערטערבוך פון ענגליש־אידישע אויסדריקע וואס געפינען זיך אין דיזען ווערק).

ארויסגענעבען פון „פארווערטס" אסאסיאיישאן

ניו יארק, 1926.

אינהאלט

ערשטער קאפיטעל

דער אנהויב פון דער גרויסער אידישער אימיגראציע.

אין ראנאטשאוו. — מאלאדוסישע פויערים. — אידען נעמען מיך אויף א פארהער 9
די שיף קומט קיין קיעוו. — ביים חאפען. — אפקלאנגען פון קיעווער פאגראם. — איך פארשפעטיג א צוג. — מען גיט מיר צו פיהלען, אז איך בין א ליטוואק 11
א שבת־צו־נאכט, וואס פארגעסט זיך ניט. — עמיגראציע — פריהער און אין 1882. — א היסטארישער צוג 16
דורך בערדיטשעוו. — מיר גנב'ענען דעם גרענעץ 20

צווייטער קאפיטעל

אין דעם זאמלונגס־פונקט פון דער עמיגראציע.

א שטאדט ווי פון דר'ערד אויסגעגראבען. — א שטוב ווי אין א מעשה מיט גזלנים 25
איך באקום ווידער א ציוויליזירטען אויסזעהן. — א באגעגעניש. — די עמיגראנטען פיהלען זיך גוט אין עסטרייך 29
מען וואלט אויף א בילעט צו פאהרען וויטער. — אינטעליגענטען. — ביי די קולישערס. — מפשביר און דער באלטער „עס־עולם". — ענטוישונג. 33
אלעיניקאוו, ספיוואקאווסקי, שאמראיעוסקי. — וואס דר. ראיעווסקי האט געדענקט וועגען מיר 40
מיינע איבערציגונגען 43
חתונות 45

דריטער קאפיטעל

פון בראד ביז ניו יארק.

דער צוג געהט אפ. — לעמבערג און קראקאו 48
בערסלאו, בערלין, האמבורג. — דער ים 51
אין האלל. — אין ליווערפול. — ערשטע ערפאהרונגען מיט דער ענגלישער שפראך 53
א פרעהליכע נייעס 59
אויפ'ן שיף. — „מיסטער". — שבועות ..... "
אמעריקא 64

פערטער קאפיטעל

ווי א ניי־געבאָרענער.

מיר טרעטען אויף אמעריקאנער ערד. — פילאדעלפיא. — א פערער. — „קעסל־גאנדן" 66
אימיגראנטען־קאמיטעט 68
מיינע חברים פון ווילנא. — באדאנעס, מענאקער 70
דער אידישער קוואַרטאל אין ניו־יארק אין אלגעמיין 72
דייטשע, ליטווישע און פוילישע אידען. — דער כאראקטער פון דעם אידישען קוואַרטאל. — די רובינשטיין קעיס 77
רוסיש אין דעם אידישען קוואַרטאל. — א צוזאמענשטויס צווישען צוויי ווועלטען 82
האבען קאמוניסטישע קאלאניעס א ממשות? — ווילליאם פרעי. — דעבאטען. — אויס עס־עולם'ניק 84

Copyright, 1926,
by
Abraham Cahan

אַף־טו־דעים פּרינטינג קא., 195 קאַנאַל סט., נ. י.

דזשאהן סווינטאן 217
בודעל אלדערמען. — דזשויקאב שארפ 219
סאציאליסטישע מיטונגען אויף ענגליש. — קורצעל הינטאן. —
מיין טרויעריגע ערשטע פראבע 221

אכטער קאפיטעל

ערשטע פראבעם אין דער אידישער ארביטער באוועגונג.

אנפאנג פון דער שניידער־יוניאן. — גרעסטע פארזאמלונג אין די
ערשטע יאהרען. — די ערשטע אידישע ארביטער־פיהרער ..
„לויבאר־לויסאום". — דר. מארקין 233
די ברידער גרעטש. — אידישער ארביטער פאראיין. — ערשטע
קלאוק־מאכער יוניאן 236
הוירעט. — רעגירונג־שול. — „די נייע צייט" 238

נייונטער קאפיטעל

צוויי שטורמדיגע יאהרען.

די שיקאגא'ער באמבע 245
א נייעם אין דער געשיכטע פון ניו־יארקער וואהל־קעמפיונג. —
דער ענערי דזשארדזש קעמפיין. — די ענערי דזשארדזש
מעארץ 249
סענטראל לייבאר יוניאן. — דייטשע סאציאליסטען און זייער
אינפלום 253
אנהויב פון דעם ענערי דזשארדזש קעמפיין. — דער „לידער". —
יואיט. — א דעבאטע דורך בריף. — טעאדאר רוזוועלט 257
דעניעל דע ליאן. — פאדהער מעק־גלין 264
עלעקשאן מאג 1886 266
א דעבאטע צווישען הענרי דזשארדזש'ן און שעוויטש'ן 269
דער „לידער" און דער „ארגוס" 273
רעוואלוציאנערע רעדעס. — א רוף צו וואפען. — יאהאן מאסט
פאראורטיילט 275
דער עלפטער נאוועמבער 278

צעהנטער קאפיטעל

איך קום צו צו א בריף.

איך הויב אן צו פרעגען קשיות. — קען א פרייע געזעלשאפט אויס־
קומען אהן אפשטיומונג? 281
באכמאן. — א שפאציר וואם האט מיר געמאכט פאר אויס אנארכיסט.
— א געשפרעך מיט אלעקסאנדער יאנאס'ן. — צוויי ביכער ..
ווילהעלם ליבקנעכט. — עלעאנארא, די טאכטער פון קארל מארקס, 286
און איהר מאן עוועלינג 293
די ניו־אדעסער קאמונע פאלט דורך. — ווי די מיטגלידער האבען
געלעבט צווישען זיך. — מיינע דעבאטען מיט קאפלאנ'ען וועגען
דער געפאלענער קאמונע 296
אן אמעריקאנער סאציאליסטישער קלוב. — מיסס דזשאהנסאן. —
טיסעס לעאנארד. — עדגאר סאלטוס. — יונגע פאכט. —
וואלטער וורומען 306
לארענס גראנלענד און זייער צוויי ביכער 310
די סאציאליסטישע באוועגונג און די דייטשען 312

די „פאלקס־צייטונג". — שעוויטש. — דייטש. — סאציאליזם ... 87
פרייהייט און קאפיטאליסטישע שקלאפערי. — „פארבאטענע פרוכט" 90
„מאכען א לעבען". — אויף א סיגאר־פאבריק. — א בורזשוא. —
בערנארד ווייגשטיין. — דער פארמאן. — סעמיוועל גאמפערס.
— אויף א בלעך־פאבריק. — „ווהאט עלס?" — געסעקט 91
ערשטע לאזשי. — ערשטע אויגענע קוואלטיר. — די זאסס פאמיליע.
— ענגליש 97
א טרויעריגע נאכריכט פון ווילנא. — אונשולדיגע סקעבס. —
א סאציאליסטישע פארזאמלונג אויף רוסיש און אויף דייטש.. 100
מיין ערשטע רעדע. — א צווייטע און א דריטע 104
פרעמדקויט. — בענקעניש. — בריף אחיים. — אלץ אנדערש. —
א נייע וועלט, א גרויסע וועלט. — א נייער „איך" 109

פינפטער קאפיטעל
גרופען און פערזענליכקייטען

די ווילנער קאמונע. — באקאל 115
אין א גרעמער־סקול, צוזאמען מיט אמעריקאנער באיס. — פארראל,
מיין אמעריקאנער לעהרער 118
ווייללאם פרעי. — פעליקס אדלער. — מיין ערשטער ארטיקעל אויף
ענגליש 123
מיכאיל האלפערין. — זיין זוהן לואי 131
בין איך דאן געווען אן אנארכיסט? — מיראוויטש. — סאציאל־
רעוואלוציאנערען, אנארכיסטען און דער קאמף אין רוסלאנד. —
יוסטום שוואב 138

זעקסטער קאפיטעל
אין א בוידעם־צימער אויף קלינטאן סטריט.

עטליכע פון מיינע שילער 148
אן אוועגד־שול פאר אידען. — עמאניועל קורשעדט. — די גראסס
פאמיליע 154
פאול קאפלאן. — מיין צימער. — מיין ארט לעבען 157
עדוארד קינג 159
ניקאלאי אלעיניקאוו. — יאקאב פיסאכאוויטש 163
אונזער ערשטע ניו־יאהר אונטערנעמונג 164
פאפאוו. — אן אוצר פון דער שווייץ 166
אנדערע אוצרות. — מיין צווייטע ביבליאטעק 169
א מתנה פון ווילנא. — הספרים 174
מאשקאוויטש. — לעא הארטמאן 177
ערשטע אידישע טעאטער־קאמפאניעס. — ענגלישער טעאטער 182
פאטטי 187
אידישע אוועגדען. — א העברעאישע סמארקע. — רוסישע גרופען.
— רוסיש 190

זיבעטער קאפיטעל
ערשטע לעסאנס אין אמעריקאנער פאליטישען לעבען.

גראוור קליוולענד. — דער בלעין־קליוולענד קעמפיין. — עווארסם.
— בענדזשאמין פ. באמלער. — א רעדע מיינע 195
עלעקשאן סצענעס. — טשארלי סמיטה. — פאליטישע זומפען. —
א נארישע דרשה 208
מיינע רוסישע קארעספאנדענציעס 213

בילדער אין צוויטען באנד:

ביי פּוידזש

אליעזר מאַשביר — — —

עלפטער קאַפּיטעל

אַנדערע אַמעריקאַנער בעקאַנטשאַפטען.

אַ קלוב פון יונגע אַמעריקאַנער לעהרער. — סטודענטען אין רוס־
לאַנד און סטודענטען אין אַמעריקא 316
אַנטיסעמיטען אין יענע צייטען 323
אין דער רעדאַקציע פון דער „ניו־יאָרק סאָן". — אַמעריקאַנער
זשורנאַליזם. — דאנא און פּוליטצער 326
נויט. — בורזשויעס און קבצנים. — איך הויב אָן צו שטודירען לאָאַ 335
אַן אונאַנגענעהמע ערפאַהרונג. — עדואַרד סירינג. — דזשאָדזש
גאָלדפאָגעל. — אַ צווייטע אונאַנגענעהמע ערפאַהרונג. — איך
ווער אויס לאָיער 344
זאָרגלאָזע פויגעל. — ספּענסער'ס ווערק 353

צוועלפטער קאַפּיטעל

אינ'ם אידישען קוואַרטאַל.

ענגלישע קלאַסען אין „ישיבת עץ חיים". — די גבאים, די מלמדים,
די קינדער. — פאַרוואָס איך האָב פאַרלוירען דעם דזשאַב ... 357
דער בליזאַרד 362
עטליכע טיפּען פון דער איוונינג־סקול 365
דער פּרינסיפּאַל און דער סופּעראינטענדענט..... 370
פייגענזאָן, קאַצענעלענבאָגען און זייער ספּרים־סטאָר.—מ. ראָזענפעלד 374
זיגמונד מאָגולעסקאָ און מיין אינטערעס אין דעם אידישען
טעאַטער. — שמר'ס „קאָקעטע דאַמען" 377
„טיסאַ עסלאַר". — „פּראָפעסאָר" הורוויץ. — פיינמאַן, דייוויד
קעסלער. — „היסטאָרישע אָפּערעס". — אַ צוויילינג פון אָדעס 382
הורוויציזם. — טעאַטער־קאָנקורענץ. — אַברהם גאָלדפאַדען 385
אַ סאַלון־קיפּער. — „דוד'ס האַרף". — טהאָמאַשעווסקי, אַדלער,
שעהנגאָלד. — רודאָלף מאַרקס 391
קהלות וואַקסען. — מען אימפּאָרטירט באַריהמטע חזנים 398
דער רב הכולל. — אליקום צונזער 401
וועגען דעם אידישען קוואַרטאַל פון יענע יאָהרען אין אַלגעמיין .. 407

דרייצעהנטער קאַפּיטעל

דער „וואָירקמענ'ס עדוואָקעיט" און די סאָציאַליסטישע אַרבייטער פּאַרטיי.

בושע. — וויקטאָר יאַראָס. — אַ געשריבענע דעבאַטע. — פּראָפעסאָר
גאַנטאָן. — אַ געשפּראָכענע דעבאַטע 416
לעקטשורס און אַרטיקלען. — רעאַליזם. — אַ בראָשורע. — לוסיען
סעניעל 421
ווערעשטשאַגין און זיין אויסשטעלונג 424
גארסייד און אַ מעשה מיט אַ בריטווע 428
דער ערשטער אינטערנאַציאָנאַלער סאָציאַליסטישער קאָנגרעס (צווייטע
סעריע). — אַ פאַרזאַמלונג וועגען אַ „ספּליט" אין דער פּאַרטיי 431
לואי מילער, מיכאיל זאַמעטקין, לעאָן באַנדאַס, מאָררים חילקאָוויץ.
— פאַראייניגטע אידישע געווערקשאַפטען. — מאַגידאָוו 438
די אידישע אַנאַרכיסטען. — זייער צייטונג „וואַהרהייט" 440
מיינע ערשטע רעדעס אויסער ניו־יאָרק 441

מיינע ערשטע אַכט יאָהר אין אַמעריקַא

ערשטער קאַפּיטעל

דער אָנהויב פון דער גרויסער אידישער עמיגראַציע.

1.

אין ראָגאטשאָוו. — מאַלאָרוסישע פּויערים. — אידען נעהמען מיך אויף אַ פאַרהער.

מיין רייזע קיין אַמעריקא האָט זיך, אַלזאָ, אָנגעהויבען אין מאָהילעוו אויפ'ן דניעפּר, גלייך נאָך פּסח, אין 1882, אויף אַ דאַמף־שיף מיט'ן נאָמען „מאַרוסיאַ".

אַלץ וואָס איך געדענק פון דעם ערשטען טאָג, וואָס איך האָב פאַרבראַכט אויף דיזער שיף, איז: אַז עס איז געווען קאַלט, אַז איך האָב זיך געטוליעט אין מיין שאָקאָלאַד־קאָלירטען פּאַלטאָ און אַז עס האָט לאַנג געדויערט איידער די פּאַסאַזשירען האָבען אויפגעהערט זיך צו פיהלען פרעמד איינער צום אַנדערען.

אויפ'ן וועג ליגט די שטאָדט ראָגאטשאָוו, מאָהליווער גובערניע. ווען מיר זיינען אָנגעקומען אַהין, איז אויפ'ן דאַמפּפער אַרויפגעקומען פּאָליציי און געהייסען אַלעמען אַראָפּ־געהן. איך האָב געזוכט אַ תירוץ צו פאַרבלייבען אויף דער שיף. עס האָט אָבער ניט געהאָלפען. מען האָט אַרויסגעטריבען יעדען פּאַסאַזשיר פון יעדען ווינקעלע. איך האָב געמוזט געהן איבער דער „קלאַדקע" („גענג־פּלענק") אויפ'ן ברעג.

ביי דער זייט פון דער „קלאַדקע" איז געשטאַנען אַ פּאָליציי־נאַדזיראַטעל, וועלכער האָט באַקוקט יעדען אַרונטערקומענדען פּאַסאַזשיר און איהם געהייסען ווייזען דעם פּאַס.

אפשר האָט ער אַ צעטעל פון מענשען וועמען מען זוכט, און איך בין איינער פון זיי? — האָב איך זיך געקלעהרט. איך האָב זיך געפיהלט כמעט ווי אַ קרבן פון אַ ים־גזלן, וועלכער

געגרייזעלטע פּאות. ער האָט גערעדט מיט אַ וואָהלינער אַקצענט, וועלכער האָט מיר געגרילצט אין די אויערען. עפּעס האָט ער אויף מיר געוואַרפען אַן אויגעל און האָט זיך צו מיר געטשעפּעט מיט פראַגען

— וואוהין פאָהרט איהר?

— קיין בערדיטשעוו, — האָב איך געענטפערט.

— וואָס וועט איהר טאָן אין בערדיטשעוו?

— איך פאָהר דאָרטען וועגען אַ צוקער־געשעפט.

— וואָס פאַר אַ צוקער־געשעפט?

— איך וועל פאַרקויפען צוקער דאָרטען.

— וואָס? פון דער ליטע וועט איהר פאָהרען פאַרקויפען צוקער אין בערדיטשעוו? אין בערדיטשעוו איז דאָך צוקער אַ סך ביליגער ווי ביי אייך.

דאָס אַלץ האָט ער געזאָגט מיט אַ גיפטיגען שמייכעלע. ווען איך וואָלט געקענט, וואָלט איך איהם אריינגעוואָרפען אין דניעפּר.

— נו, וועל איך דאָרטען קויפען צוקער, — האָב איך געפּרופט מאַכען שפּאַס.

צו מיר האָט זיך אויך צוגעטשעפּעט אַ הויכער יונגער מאַן, אַ בלאָנדער, וועלכער איז געפאָהרען פון מאָהילעוו קיין קיעוו (אַזוי האָט ער געזאָגט). ער האָט געשטיפט מיט אַלעמען און ניט אויפגעהערט צו דערצעהלען וועגען אַ שטעלע וואָס ער האָט ביי דעם קיעווער מיליאָנער, טאַראַשטשענקאָ. ער האָט מיר אויך געפרעגט וואוהין איך פאָהר. ווי אַזוי איך האָב איהם געפּרופט פאַרריידען די צייהן, געדענק איך ניט.

.2

די שיף קומט קיין קיעוו. — ביים האַפען. — אָפּקלאַנגען פון קיעווער פּאָגראָם. — איך פאַרשפּעטיג אַ צוג. — מען גיט מיר צו פיהלען, אַז איך בין אַ ליטוואַק.

די גאַנצע רייזע האָט געדויערט צוויי טעג מיט איין נאַכט. אין קיעוו זיינען מיר אָנגעקומען ביינאַכט. איך זעה

טרייבט זיין געפאנגענעם איבער א קלאדקע אין וואסער ארײן. אום דער נארזיראטע זאל ניט באמערקען מיינע אויגען, האָב איך זיי געפרופט האלטען אראָפגעלאָזען; כלומר'שט אויפ'ן וואסער געקוקט. אויב ער וועט פאָדערען אז איך זאל איהם קוקען אין די אויגען, וועלען מיר דאן זעהן.

עס האָט מיר אָפגענגליקט. דער פאליציי־נארזיראטע איז געווען פארנומען מיט די, וואָס זיינען געגאנגען פאר מיר; און ער האָט מיר פשוט פארנאכלעסיגט. ער האָט מיך ניט אָפ־געשטעלט.

פונקט אנטקעגען, ביים טייך, אויף א בערגעל, איז געשטאנען א שענק; האָב איך זיך געלאָזען אהין. וועז איך בין ארײן אין שענק, איז גלייך נאָך מיר ארײן א פאליציייסקער, און ער האָט מיר געהייסען ווייזען מיינע פאפירען. וועז איך האָב איהם דערלאנגט מיין פאס, האָט ער איהם אָנגענומען מיט'ן קאָפ אראָפ און מיט די פיס ארויף. ער האָט זיך געמאכט, אז ער קען לייענען, און ער האָט מיך צו־רוה גelאָזען.

מיר זיינען געפאָהרען ווייטער. עס איז אריבער מעהר ווי א מעת־לעת.

ביסלעכווייז האָב איך געמומען פיהלען, אז איך געפין זיך אין מאלאָראָסיע (אוקראינע). עס האָבען זיך באוויזען גרופען פויערים אין הויבע בארשקענע היטלען. אזעלכע היטלען האָב איך פריהער נאָר געזעהן אויף בילדער. זיי האָבען געדעדט צווישען זיך מאלאָרוסיש, א שפראך וועלכע איך האָב פריהער באגעגענט נאָר וועדטער־ווייז, אין דער רוסישער ליטעראטור, אָדער אין געזונגענע לידער. מיסטע פון זיי זיינען געווען שכור און זיי האָבען זיך געהאלטען ווי שכור'ע פויערים פון מיין געבורטס־פלאץ. א פאָר פון זיי זיינען פשוט געפאלען און געלעגען אין שמוץ אויסגעצויגען אויף דער „פאלובע" ווי טויטע.

ארום ניעזשין האָבען זיך געמומען באוויזען נייע אידען. איינער פון זיי איז געווען א רב, אָדער עפעס אנאנדער „כלי־קודש". ער האָט געטראָגען א שווארצען, גלאנציגען, ניט קיין הויבען, צילינדער־קאפעלוש, און ער האָט געהאט א פאָר שווארצע

און עפּעס אַ דריטער איר. באַלד איז צו אונז אריינגעקומען צייטלין, דער בעל הבית, און אונז ערקלעהרט, אז איבער נאַכט קען מען ביי איהם בלייבן, אָבער ניט לענגער, ווייל אידען טאָרען אין סיעוו ניט וואוינען און איצט איז נאָך שטרענגער ווי אימער.

אין סיעוו איז סיט אַ נעוויסער צייט צוריק נעוועזן דער פּאָגראָם און פילע אידען האָבען זיך דאָרטען געקליבען צו פאָהרען אין אמעריקא. אָט וועגען דעם און די נייע שטרענגקייטען צו אידען האָט מיט אונז געשמועסט צייטלין. איך געדענק ווי מיינע מיטרייזענדע האָבען צו איהם נערעדט מיט אונטערטעניגקייט, ווי אָרימע מענשען רעדען צו אַ רייכן; און ווי צייטלין האָט געענטפערט אויף זייערע פראַגען מיט דעם זעלבסטבאַוואוסטזיין פון אַ מענשען וואָס געהערט צו אַ העכערען קלאַס.

דאָס איז נעווען דאָנערשטאָג אָוונד. איך געדענק דאָס, ווארים מאָרגען האָב איך זיך געאיילט אַוועקצופאָהרען פון סיעוו, כדי איך זאָל דאָרטען ניט מוזען פאַרבליבען איבער שבת. פאָהרען אום שבת האָב איך ניט געקענט, צוליב דער־ראַלע וואס איך האָב געשפּילט אלס אן אלט־מאָדישער אידישער יוננגערמאן מיט פאות'ן. אויף מאָרגען (פרייטאָג) אין דערפריה האָב איך אויסגערעכענט, אז נאָך האַלבען טאָג, איידער עס וועט ווערען שבת, קען איך קומען קיין פאַסטאָוו, וואו אידען האָבען געמענט וואוינען.

צו דעם אָפּגאַנג פון צוג איז מיר געבליבען ביי דריי שטונדען צייט. איך האָב זיך אַוועקגעלאָזט באַקוקען די שטאָדט. געהענדיג איבער א גאַס, וואָס האָט זיך געצויגען ארויף באַרג, האָב איך זיך אַנגעטראָפען מיט א יונגען מאַן, א הויכליכען, מיט א בלאַנדע בערדעל. איך האָב זיך צו איהם געוואנדעט מיט עפּעס א פראגע; ער האָט מיר געענטפערט, און אַזוי שמועסענדיג, זיינען מיר געגאַנגען צוזאַמען. איך געדענק זיין שטימע און זיין וואהלינער אקצענט, ווי ער האָט מיר געזאָגט, אז ער איז אַ „טיטין שנאדער" (טיטון־שניידער).

איצט פאר די אויגען ווי עס בלישטשען און פינקלען טויזענדער פלאמען. א צויבער שטאדט. ביי דעם פרישטאן (האפען) איז געשטאנען א זשאנדארמסקער אפיצער, וועלכער האט געקוקט יערען פאסאזשיר גלייך אין פנים אריין. ווידער דערמאן איך זיך אן מיינע צרה'דיגע אויגען! אויב עס איז פאראן וועגען מיר א שריפט, וועט ער מיך דורך זיי דערקענען...

איך בין געפאלען אויף אזא פלאן: א־ינער פון מיינע מיטרייזענדע, א מאהיל־עווער איר, א הויבער, מיט א ברוינע בערד־ל, האט געהאט צוויי קופערטל־ך; האב איך אהם אננעבאטען צו העלפען אראפטראגען איינעם פון זיי. מיין כונה דערביי איז געווען, אז, האלטענדיג דעם קופערטל אויף דער פלייצע, וועל איך פארשטעלען איינע פון מיינע אויגען, וועט דער אפיצער זעהן נאר איינע, און אויף איין אויג איז מען ניט „קאסאקע".

דער אפיצער האט מיר אריינגעקוקט אין דער פרייער אויג, און — צי ער האט געהאט א באריכט וועגען מיר צי ניט — ער האט מיר גלאזען געהן.

איך בין די קלארקע אריבער פריהער ווי דער אויגענטימער פון דעם קופערטל, און ער האט ניט געוואוסט וואו איך בין אהינגעקומען. וועג איך בין שוין געווען אויפ'ן ברעג, הער איך ווי ער שרייט אויפ'ן קול: „קרוג־לאנסקי!" קרוג־לאנסקי!" ער האט געמ־ינט, אז איך האב זיך אפגעטראגען מיט זיין באגאזש.

געהן אבער צוריק און ווידער פארבייגעהן דעם אפיצער האט זיך מיר ניט גלוינט; האב איך געוואלט ביז מיין אונרוהיגער מיטרייזענדער איז אריבערגעקומען אויפ'ן ברעג מיט זיין צווייטען קופערט. ער איז געווען זעהר צוטראגען, אין האט אלץ געשריען: „קרוג־לאנסקי!"

— שא, שרייט ניט! אט איז אייער קופערטל, — האב איך אים אינגעשטילט.

אויבען אויפ'ן בארג, איבער'ן טייך, איז געשטאנען א האטל; זיינען מיר אהין אריין אויף נאכט־לעגער. מיר ביידע

צו האַלטען שבת. איך האָב דאָרטען געפונען אַ אידישע אכסניה, און איך האָב זיך אָפּגעשטעלט.

שבת האָבען די געסט אַ גאַנצען נאָכמיטאָג געקנאַקט „סעמעטשקעס". דאָס איז ניט קיין ליטווישע אכילה. די סעמעטשקעס זיינען אין מיין געדאַנק צוזאַמענגעבונדען מיט דער אויסשפּראַך און הויפּטזעכליך מיט דעם נגון פון דעם וואָהלינער אידיש. די דאָזיגע קלייניגקייטען האָבען פיל פאַרגרעסערט דעם געפיהל פון איינזאַמקייט אין מיין האַרצען. אגב, האָבען די וואָהלינער אידען געמאַכט שפּאַס פון מיין ליטווישען אידיש. זיי האָבען מיר איבערגעקרימט, געמאַכט חוזק פון מיר און פון גאַנץ ליטע.

צום ערשטען מאָל אויף מיין לעבען האָט מען מיר געלאָזט פיהלען אַז איך בין אַ ליטוואַק, און אַז „ליטוואַק" איז אַ זידעל־וואָרט.

איך בין אויך ניט הינטערשטעליג געבליבען; אָבער איך בין געווען איינער געגען עטליכע און אין אַ פרעמדען לאַגער. מעהר פון אַלע האָט זיך מיר איינגעגעסען אין די ביינער אַ רויטער איד פון דובנא. דער נאָמען פון זיין שטעדטעל איז אונז, ווילנער, גוט באַקאַנט געווען; ווארים ווילנא האָט אין יענע יאָהרען גראד געהאַט אַ שטאָדט־מגיד פון דובנא, שוין ניט רעדענדיג וועגען דעם, אַז די שטעדטעל איז אַלעמען באַקאַנט דורך דעם באַריהמטען דובנער מגיד.

מיר האָבען דאָס אָבער גערופען „דובנע" און ניט „דיבנע", ווי ער. דאָס וואָס דיזער איד רופט אָן זיין אייגענע שטעדטעל מיט אַ „צודרעהטע" אויסשפּראַך, האָט אויף מיר געמאַכט אַ אונ־אַנגענעהמען איינדרוק. צו אַלע צרות האָט ער נאָך גערעדט אונטער'ן נאָז. און דאָך, טראָץ דעם אַלעם, טראָץ אַלע נאָכ־קרימענישען און בלוט־פאַרגיסונגען, וואָס איך האָב פון איהם געהאַט אויסצושטעהן, איז ביי מיר געבליבען אַן איינדרוק, אַז ער איז אַ סימפּאַטישער מענש.

ער האָט מיר דערצעהלט, אז א סך אידישיי פאמיליעס קלייבען זיך קיין אמעריקא.

מיר זיינען צוגעקומען צו א פלאץ, וואו אידישע פרויען זיינען געשטאנען ביי אָפּגענייטע מעבעל און אלערליי אנדערע בעבעכעס. מיין באגלייטער האָט מיר ערקלעהרט, אז פילע פון זיי זיינען קרבנות פון דעם קיעווער פּאָגראָם; אז זיי פארקויפען זייערע זאכען, כדי איצט צו פאָהרען קיין אמעריקא. עטליכע צעהנדליג אזעלכע פרויען זיינען דאָרטען געווען, עטליכע מענער אויך; אָבער הויפטזעכליך פרויען.

די סצענע איז איינע פון די שטארקסטע, וואָס זיינע אין מיין זכרון געבליבען פון מיין רייזע קיין אמעריקא.

וועו איך האָב זיך געכאָפּט, אז עס איז געבליבען וויניג צייט צו דעם אָפּגאנג פון דעם צוג, האָב איך אָפּגעשטעלט א יונגען אידישען איזוואָשטשיק און איהם געפרעגט צי ער וועט פאָספּייען מיך צו ברענגען צום וואָקזאל.

— עס וועט דאָך ניט געדאָוווערען, — האָט ער מיר געענטפערט.

איך געדענק זיין שטימע, זיין אויסשפּראכע און זיין נגונ'דעל דערביי. אז אנשטאָט „נערויערען" זאל מען זאָגען „געדאָוווערען" — דאָס איז פאר מיר געווען א קאָמישע נייעס. אָבער ניט דאָס איז געווען די אורזאכע, פארוואָס דער איזוואָשטשיק האָט אויף מיר איבערגעלאָזען אן איינדרוק.

וועו מיר זיינען צוגעפאָהרען צום וואָקזאל, איז שוין דער צוג געווען אָפּגענאנגען. מיר האָבען פארשפעטיגט אויף א פערטעל שעה. דער איזוואָשטשיק האָט געוואוסט, אז עס וועט יאָ „געדאָוווערען".

איך האָב זיך מיט איהם געמומען קריגען, פארוואָס ער האָט מיך אָפּגענארט; אָבער ער האָט נאָך געהאָט טענות צו מיר, און צופיל לייארס מאכען האָב איך ניט געוואָלט.

א איד האָט מיר אָנגעוויזען, אז גלייך דערביי, לעבען וואָקזאל, געפינט זיך א פארשטעדטעל מיט'ן נאָמען סאלאָמינקא, וואו אידען מעגען וואוינען; האָב איך זיך באשלאָסען דאָרטען

פון מאַלאָראָסיא, בעסאַראַביע — פון דעם גאַנצען דרום פון רוסלאַנד, ווּאו דעם אידען האָט זיך נעלעבט בעסער, האָט זיך וועגען עמיגרירען קיינעם ניט נע'חלום'ט. איצט אָבער, אַלס רעזולטאַט פון די פּאָגראָמען, האָט זיך דוקא אין יענע געגענדען אָנגעהויבען א גרויסע עמיגראַציאָנס־כוואַליע. און מען איז פון דאָרטען געפאָהרען ניט איינציגווייז, און ניט קליינע גרופּענווייז, נאָר צו הונדערט און צו טויזענד מיט אמאָל; און ניט פון איינציגע שטעדט אָדער שטעדטלעך, נאָר פון אומעטום.

די מאַסען נייע עמיגראַנטען האָבען זייערע היימען פאַרלאָזען, אום צו זוכען א נייע היים ניט נאָר פאר זיך אליין, נאָר פאר דעם גאַנצען אידישען פאָלק, הגם די מאַיאָריטעט פון די וואַנדערער האָט דיזען צוועק אין זינען ניט געהאַט. יעדער האָט געמיינט צו פארבעסערען זיין איגענע לאָגע; צי ער איז געפאָהרען ווייל ער איז רואינירט געוואָרען אין א פּאָגראָם, צי ווייל איהם איז אזוי אויך ניט געגאַנגען גוט, צי ווייל ער האָט זיך סתם אָנגעשטעקט מיט דעם נייעם גייסט — ער האָט זיך אַוועקגעלאָזען זוכען א בעסערען מזל אין דער ווייטער מדינה. וועגען פאָלק בכלל האָבען געטראַכט אינטעליגענטע אידעאַליסטען — די „אמעריקאַנצעס", וועלכע האָבען אָרגאַניזירט פּארטייען צו דיזען צוועק. אָבער די גאַנצע עמיגראַציע, אין אלגעמיין גענומען, איז אַרויסגעוואַרפען געוואָרען פון אורזאַכען, וועלכע האָבען יעדען אידען באַווייזען, אז ניט נאָר ער אליין, נאָר דאָס גאַנצע אידישע פאָלק דארף זוכען א נייע היים. עמיגרירענדיג, האָט יעדער איד דעריבער געהאט א באַוואוסטזיין, אז זיין רייזע איז ניט נאָר א פערזענליכע רייזע, נאָר א טייל פון א גרויסער מאסען־אויסוואנדערונג, וועלכע איז א היסטאָרישע פאַסירונג אין דעם לעבען פון דעם אידישען פאָלק. דער אונווויסענדסטער עמיגראַנט האָט דאָס געוואוסט.

נאָך א זאַך: אין דער אידעאַליסטישער זייט פון דער באַוועגונג זיינען אַרייגעצויגען געוואָרען גאַנץ פשוט'ע אידען אויך. זיי זיינען באַגייסטערט געוואָרען צוגלייך מיט דע

3.

א שבת־צו־נאכט, וואָס פארגעסט זיך ניט. — עמיגראַציע — פריהער און אין 1882. — א היסטאָרישער צוג.

דער צוג צום גרענעץ האָט געדארפט אָפגעהן שבת־צו־נאכט. אַליין קויפען א בילעט האָב איך ניט געוואָלט, ווארים ביי דער קאסע פלעגט אויף יעדען וואָקזאל שטעהן א זשאנדאר, אין טאָמער באמערקט ער מיינע אויגען און ער האָט געלעזען א מעלדונג וועגען מיר? איך האָב געבעטען דעם בעל־הבית׳ס טאָכטער און זי האָט מיר געקויפט דעם בילעט.

אין בין אריין אין וואגאָן, פארנומען א פלאַץ ביי א פענסטער, געזעסען און געקוקט אויף די אנדערע פאַסאַזשירען. דאָס וואָס איך האָב דאָ געזעהען, קען מען היינט אָנרופען א היסטאָרישע סצענע. נאָר דאָ פאָדערען זיך צוערשט עטליכע הקדמה באמערקונגען.

אין פריהערדיגע צייטען זיינען פון רוסלאַנד געפאָהרען נאָענץ וויניג אידען קיין אמעריקא, און דאָס ביסלעך וואָס איז יא געפאָהרען איז געווען פון ליטא און פוילען — די אָרימסטע געגענדען. פון מיין שטאָדט, צום ביישפיל, האָבען אין די זיבעציגער יאָהרען קיין אמעריקא עמיגרירט נאָר עטליכע פאמיליען און די שטאָדט האָט מיט זיי געקלונגען. פון קאָוונא, וואָס געפינט זיך ניט וויים פון אונז, איז די אויסוואנדערונג געווען גרעסער, הויפטזעכליך פון אלעקשאט, א פאָרשטאָדט, וואָס ליגט אויף דער אנדערער זייט פון דעם טייך ניעמאַן. אלעקשאט האָט געהערט ניט צו קאָוונער גובערניע נאָר צו סואוואלקער. און פון סואוואלקער גובערניע זיינען געפאָהרען מעהר אידען ווי פון אנדערע גובערניעס, א חוץ „גרויס־פוילישע" — דאָס הייסט די וואָס געפינען זיך לעבען דעם דייטשען גרענעץ, וואָרים פון יענעם געגענד איז מען אויך געפאָהרען קיין אמעריקא.

און אפילו פון סואוואלקער גובערניע און פון גרויס־פוילען איז מען אויך געפאָהרען אין קליינע צאָהלען. מיסטענס איינציגווייז, איינער פון דאָנען, איינער פון דאָנען.

קיין אמעריקא. אין דעם דאָזיגען שבת־צו־נאכט האָט זיך אָנגעהויבען א בריטער שטראָם, וועלכער האָט זיך געצויגען כמעט צוויי דורות, געמאכט אמעריקא פאר א גרויסען צענטער פון אידישער באפעלקערונג און געהאט א וויכטיגע אויפן לעבען פון גאנצען אידישען פאלק.

אין דעם באטרעפענדען יאָהר (1882) איז די צאָהל אידען אין די פאראייניגטע שטאָטען געווען וויניגער ווי הונדערט טויזענד. וועז דיזע שורות ווערען געשריבען, מיט עטליכע און פערציג יאָהר שפעטער, האלט זי שוין נאָהענט צו פיער מיליאָן.

וועז איך בין ארײן אין וואגאָן, איז נאָך געווען ביי צוואנציג מינוט פאר דעם צוג׳ס אָפּגאנג. דער וואגאָן איז שוין אָבער געווען פול — פול מיט אידען, וואָס זיינען געפאָהרען קיין אמעריקא, און מיט זייערע פרײנד. מען האָט זיך געזעגענט. קיין „גובערנאטאָרשען פּאָס" אויף אריבערצופאָהרען דעם גרענעץ האָט קיינער ניט געהאט. פונדעסטוועגען האָבען אלע אָפּען געוועדט וועגען דער רייזע אלס א רייזע קיין אמעריקא.

פילע פון די פאסאזשירען זיינען געווען קרבנות פון דעם פאָגראָם, און אנדערע האָבען פון איהם געליטען אינדירעקט. ווידער אנדערע האָבען זיך באשלאָסען אויסצוואנדערען אונטער דעם איינפלוס פון דער אלגעמיינער עמיגראציאָנס־שטימונג, וואָס די פאָגראָמען האָבען געשאפען.

פונקט אנטקעגען מיר איז געשטאנען א קאמפאניע יונגע אידען, וועלכע האָבען באגליט א שהנעם יונגען מאן מיט א בלאָנדער באָרד. זיי האָבען געהאט א פלאש וויין און זיי האָבען געטרונקען און געזונגען. איך געדענק דעם נגון. אזעלכע זאכען פארגעסט מען ניט.

לעבען מיר איז געזעסען א בחור׳ל פון א יאָהר זעכצעהן, מיט א פנים פון א נימנאזיסט, אָבער מיט א היטעל פון א בעל־מלאכה, און די היטעל איז געווען צו קליין אויף איהם. דערביי איז געשטאָנען זיין פאָטער, א איד מיט שווארצע האָר, מיט רויטע באקען מיט אן אנגענעהמען שמייכעל און מיט דעם

אינטעליגענטען. גאַנץ געוועהנליכע אידען, בעל מלאכה'ס און הענדלער, וועמען עס האָט זיך אין רוסלאַנד געלעבט ניט שלעכט, האָבען אַלץ פאַרקויפט און אריינגעטראָטען אין די פאַרטיעס, וועלכע זיינען געפאָהרען גרינדען אַ נייעם אידישען לעבען אין אַמעריקא. מיט אַ רעליגיעזער באַגייסטערונג האָבען זיי דאָס געטאָן; און דערביי זיינען געווען פילע ביישפּילען פון זעלבסט־אָפּפערונג, פילע גאָלדענע מאָמענטען זיינען אין יענע טעג פאַרצייכענט געוואָרען.

דאָס איז געווען דער אָנהויב פון דער אידישער עמיגראַציע פון דרום רוסלאַנד און דאָס איז געווען דער אָנהויב פון דער גרויסער אידישער עמיגראַציע קיין אַמעריקא פון אומעטום. ווארים קוים האָט זיך אָנגעפאַנגען אַ גרויסע אויסוואַנדערונג אין דרום־רוסלאַנד, האָט איהר ווירקונג זיך גענומען פיהלען אין ליטע, אין פּוילען און אַפילו אין גאַליציען, וואו דער אַנטיסעמיטיזם האָט דאן קיין באַדייטונג ניט געהאַט. יעדער אידישער אָרימאן האָט געטרוימט וועגען אַמעריקא.

עס איז אַזוי אויסגעקומען, אַז דער צוג, אויף וועלכען איך האָב זיך געזעצט, איז געווען דער גרעסטער עמיגראַנטען־צוג, וואָס איז ווען עס איז אָפּגעגאַנגען פון קיעוו. גרופּעס עמי־גראַנטען זיינען פון דאָרטען, פון אָדעס און פון אַנדערע ערטער אַוועק נאָך פריהער. אָבער יענע גרופּעס זיינען געווען אַ סך קלענער. די גרויסע מאַסע וואס האָט זיך געקליבען אין וועג, האָט געוואַרט אויף נאָך פּסח, אויף דעם אָנהויב פון וואַרימערע טעג; און דער שבת־צו־נאַכט, וועגען וועלכען איך רייד דאָ, איז געווען דער ערשטער שבת־צו־נאַכט נאָך פּסח (דער לעצטער טאָג פּסח איז געווען דינסטאָג; האָט מען שוין געוואַרט ביז ענדע וואָך). צו דערזעלבער צייט איז אָפּגעגאַנגען אַ גרויסער עמיגראַנטען־צוג פון אָדעס, און אויפ'ן וועג האָבען אויף פילע סטאַנציעס פון די דאָזיגע אייזענבאַהן־ליניען געוואַרט אַנדערע אידען צו פאָהרען מיט דיזעלבע צוגען.

יענעם שבת־צו־נאַכט קען מען באַצייכענען אַלס דעם אָווענד, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבען די גרויסע אידישע עמיגראַציע

פריהער. און איצט האָט זיך געקלִיבען אין וועג דער „קיעווער עם עולם" און א צווייטער אדעסער אָפּטיילונג. צום „קיעווער עם עולם" זיינען צוגעשטאַנען אויך אָרגאַניזאַציעס פון אָנדערע ערטער.

דיזע רוסיש־רעדענדע בערדיטשעווער יונגע לייט זיינען, אלזוֹ, געפּאָהרען אלס מיטגלידער פון דעם קיעווער „עם עולם". די קיעווער „עם עולם'ניקעס" גופא האָבען זיך געגרייט ארויס־צופּאָהרען מיט א פּאָר טעג שפּעטער.

איך בין געזעסען אין מיין וואַגאָן, באַקוקט די אינטע־לִיגענטע יונגע לייט און זיך צוגעהערט צו זייערע פּרעהלִיכע געשפּרעכען. ניט דערוואַרטעט סאָרט מענשען ווי די אינטע־לִיגענטע אידען אין אונזערע געגענדען; זיי האָבען זיך געהאַלטען אָנדערש און זייער רוסישע אויסשפּראַך האָט אויך געקלונגען אביסעל אָנדערש ווי אונזערע, אָבער דאָך מענשען פון מיין קלאַס.

א־ינער פון דער גרופּע איז געווען א שילער פון דעם זשיטאָמירער לעהרער־אינסטיטוט. מיט אים האָב איך זיך כּפּעציעל אינטערעסירט; ווארים אין גאַנץ רוסלאַנד זיינען נאָר געווען צוויי לעהרער־אינסטיטוטען פּאר אידען: איינער אין ווילנא און דער צווייטער אין זשיטאָמיר. אלזוֹ, האָב איך דיזען אינסטיטוטשיק באַטראַכט ווי א קרוב, וועלכען מען זעהט צום ערשטען מאָל. זיין „פּאַרמע" איז אביסעל געווען אָנדערש ווי אונזערע.

צווישען די בערדיטשעווער איז געווען א הויכער שלאַנ־קער יונגער מאן, וועלכער האָט געטראָגען שטיוועל מיט הויכע, גלאַנצינע כאַליאוועס. ער איז ארומגענאַנגען איבער'ן וואָקזאל, וואַרפּענדיג מיט די לאַנגע באשטיוועלטע פּיס און רויד־ענדיג לוסטיג צו זיינע לאַנדסלייט.

מען האָט נעדארפט נעהמען נייע בילעטען און איך האָב נעווואלט קויפען א בילעט ביז'ן סאַמע גרענעץ; אָבער א פּאָר פון די פּאַסאַזשירען האָבען געזאָגט, אז מען דארף ניט: מען „מאַכט אָפּ" מיט'ן קאָנדוקטאָר. און ווירקליך: באלד איז

אלגעמיינעם אויסזעהען פון א סוחר. דער פאטער האט מיך באקומט און געזאגט צו מיר:

— איהר פאהרט דאך אודאי אויך אין אמעריקא. מיין זוהן פאהרט אויך. איך בעט א׳יך גיט אויף איהם אכטונג אויפ׳ן וועג. און אראפאלזענדיג זיין קול נאך נידעריגער, האט ער צוגעלייגט: — ער איז א גימנאזיסט; איהר זייט דאך מסתמא א סטודענט. איך בעט אייך, גיט אויף איהם אכטונג.

דאס, וואס טראץ מיין היטעל און מיינע פאות, האט ער געטראפען, אז איך בין „מסתמא א סטודענט", איז פאר מיר געווען אן אונאנגענעהמע איבערראשונג.

דער פאמיליען־נאמען פון דעם יונגען מאן און זיין פאטער איז געווען ברוידא. איך האב דעם פאטער צוגעזאגט אויף זיין זוהן אכטונג צו געבען. קיין אנדערע אייגצעלהייטען פון דער סצענע איידער דער וואגאן האט זיך געריהרט פון ארט, געדענק איך ניט. אין מיין זכרון איז נאר פארבליבען אן אלגעמיינער אינדרוק פון א גערודער, אי א פרעהליכען, אין אן אומעטיגען. געזאנג און געזעגנישען, געוויין און געלעכטער. דער צוג איז געווען א לאנגער און איך האב געוואוסט, אז אין יעדען וואגאן קומען פאר אזעלכע סצענעס.

4.

דורך בערדיטשעוו. — מיר גנב׳ענען דעם גרענץ.

מיר זיינען דורכגעפאהרען דורך פאסטאוו, און אויף מארגען זיינען מיר אנגעקומען ק׳יין בערדיטשעוו. אין אונזער צוג האט זיך באוויזען א גאנצע קאמפאניע אינטעליגענטע יונגע לייט און פרויען. זיי זיינען ארויס מיט א פרעהליכען געפילדער, רייזענדיג רוסיש. זיי זיינען אלע געפאהרען קיין אמעריקא. איך האב זיך באלד דערוואוסט, אז דאס איז די בערדיטשעווער אפטיילונג פון דער פארטיי „עם־עולם", וועלכע האט זיך געגרינדעט אין אדעס, קיעוו און עטליכע אנדערע שטעדט, מיט דעם צוועק צו עמיגרירען אין דער נייער וועלט. פון אדעס איז אזא פארטיע שוועקגעפאהרען נאך מיט עטליכע מאנאט

מיט א האַרטער וואָהלינער שפּראַך, מיט שוועָרע שארפּע ריש'ען, האָט ער געלייקענט, אז ער פאָהרט צום גרענעץ. א פּאָר אַנדערע פּאַסאַזשירען האָבען יא אָנגענומען מיין פּאַרשלאָג, און מיר האָבען דעם רויטען, הייזעריגען אידען גענעבען האַנד־געלט. דער סוף איז געווען, אז דער יונגער מאַן מיט די האַרטע ריש'ען איז צו אונז אויך צוגעשטאַנען.

ער האָט אויף מיר געמאַכט אַן אי־נדרוק ווי א בעל מלאכה, הויפּטזעכליך ווי א דאמסקער שניידער.

דער אָפּמאך מיט דעם קאָנטראַבאַנדשטשיק איז געווען, אז מיר זאָלען צופאָהרען מיט'ן באָהן ביז דובנא און פון דאָרטען זאָל מען אונז נעהמען אויף א פוהר, דורך דעם געגענד וואָס לויגט לעבען ראַזיוויל, צו דער עסטרייכישער גרענעץ. אויף דער אַנדערע זייט גרענעץ לויגט די גאַליציש שטאָדט בראָד. ראַזיוויל האָט דאַן געהערט צו רוסלאַנד און בראָד צו עסטרייך.

אין דובנא האָבען מיר געוואַרט ביז עס איז געווארען פינסטער. דאַן האָבען זיך באַוויזען צוויי יונגע מאַלאָרוסישע פויערים. מען האָט אונז געפיהרט א היבשע צייט. ענדליך האָבען מיר זיך אָפּגעשטעלט אין א פויערשע שטוב, א קליינע כאטקע, פריש אויסגעקאַלכט פון דרויסען און פון אינווייניג — גאַנץ אַנדערש ווי פויערשע וואוינונגען אין די דערפער פון דער ליטע. איינעם פון די צוויי „שקצים", וואָס האָבען אונז געפיהרט, געדענק איך: ער איז געווען א הויכער און א בארוועסער, און ביים זייט איז ביי איהם געהאַנגען א פעסל. ער האָט אריבערגעשמוגלט שנאפּס פון עסטרייך קיין רוסלאַנד, וואַרים אין עסטרייך איז אויף בראַנפען קיין אָפּצאָהלונג ניט געווען און אין רוסלאַנד — יא. דערפאר איז טאַבאַק דאָרטען געווען טייערער; האָבען די קאָנטראַבאַנדשטשיקעס פון רוסלאַנד קיין עסטרייך „אריבערגעפּעקעלט" פּאַפּיראָסען און פּאַפּיראָסען־טאַבאַק.

אין דער פויערשער שטיבעל האָבען מיר געהאַט צו ווארטען זעהר לאַנג. מיר האָבען פּאַרלאָרען די געדולד און גענומען

אריינגעקומען א קאנדוקטאר (א קריסט, נאטירלעך) און ער האט געזאגט א העברעאישען וואָרט, „שלשה", אדער „שנים". איך געדענק ניט גענוי וויפיל. אזוי ווי איך האב באדארפט זיין פארזיכטיג, ביז איך וועל אריבערגעהן דעם גרענעץ, וואלט זיך פאר מיר בעסער געלוינט צו קויפען א בילעט און באצאהלען דעם פולען פרייז. אבער אפשטעהן פון חברה קען מען ניט; האב איך באצאהלט די „שנים" אדער די „שלשה", און מיר זיינען געפאהרען ווייטער.

מיר זיינען דערפאהרען צו א סטאנציע מיט'ן נאמען זדאלבונאווא. דארטען האט מען באדארפט בייטען דעם צוג. עס איז אויסגעקומען צו וואַרטען א פאר שטונדען. עס איז געווען א פיינער טאג אין מאנאט מאי. די זון האט געשיינט און געווארימט. די עמיגראנטען האבען ארומגעשפאַצירט.

איך בין ארומגענאנגען מיט מיין יונגען נייעם פריינד ברוידא. ענדליך איז אונזער צוג אנגעקומען און מיר זיינען וויייטער געפאהרען.

גלייך ווי מיר האבען זיך אויסגעזעצט אויף די בענק, האבען זיך באוויזען קאנטראבאנדשטשיקעס. זיי האבען אונז פארגעשלאגען צו גנב'ענען דעם גרענעץ. איינער פון זיי איז געווען א איד מיט א טונקעל רויטער בערדעל, מיט א הייזעריגער שטימע; עטלי־כע פאסאזשירען, וואס זיינען געזעסען ארום מיר, האבען זיך צו־זאמענגעקארטשעט און זיך אפגעקערט פון איהם. זיי האבען איהם ניט געטרויט. איך אבער האב איהם פאנאנדערגעפרעגט, און איך האב זיך איבערצייגט, אז ער מיינט ניט קיין אנדער זאך ווי געשעפט.

מען האט אבער געדארפט צוזאמענשטעלען א גרופע. אז ניט, וואלט זיך איהם ניט געלוינט. האב איך געזומען זוכען שותפים צו זיך, און דאס איז מיר ניט אנגעקומען גרינג. איין יונגער פאסאזשיר האט מיך באקוקט מיט גרוים חשד. איך האב איהם פארזיכערט, אז דער רויטער אידעל מיינט ניט קיין שלעכטס. ער האט אבער געמאכט א קאלטען פנים. רייד־ענדיג

צווייטער קאפיטעל

אין דעם זאמלונגס־פונקט פון דער עמיגראציע.

1.

א שטאדט ווי פון דר'ערד אויסגעגראבען. — א שטוב ווי אין א מעשה מיט גזלנים.

מיר זיינען ווייטער געפאהרען. ענדליך זיינען מיר אנגעקומען אין בראד.

עס איז א שפראץ אויף טאג.

קליינטשינקע, געלבליך־וויסינקע מויערלעך. אויפ'ן נאס געהט א יונגער מאן אין לאנגער, לאנגער קאפאטע פון א גוטען ברוינעם געוואנט, מיט א פלושענעם קאפעלוש פון דעמזעלבען קאליר. ער איז א בלאנדער, און קענטיג פון א רייכער, פרומער משפחה. אזעלכע יונגע לייט האב איך אין רוסלאנד קיינמאל ניט געזעהן. ווי עס האט געשיינט, איז ער געגאנגען אין שול, צום ערשטען מנין. אלץ האט אויסגעזעהען אונגעוועהנליך, כמעט אונגאטירליך. אפשר האט מיין פארשלאפענער צושטאנד געהאט א שייכות צו דעם א־ינדרוק, וואס דער בילד האט אויף מיר געמאכט. אין מיין זכרון איז ער צוזאמענגעמישט מיט דעם טעם פון פריהמארגענדיגע פריהלינג־לופט.

די פוהרען האבען זיך געראוקט טיפער אין שטאדט אריין. אין פילע ערטער זיינען געשטאנען חורבות פון הייזער אדער הויפע אויוועגס און זייערע קוימענס. שפעטער האב איך געהערט אז אין בראד איז מיט עטליכע יאהר פריהער געווען א גרויסע שרפה. און דער בראדער עולם איז געווען צו ארים די הייזער ווידער אויפצובויען.

חושד זיין, אז מען האלט אונז אומישנע כדי אונז איבערצושרעקען און אויסנארען מעהר געלד ביי אונז. און אזוי איז טאקע געווען.

ענדליך האט מען אונז געגומען פיהרען; צו־פוס האט מען אונז געפֿיהרט, איבער פעלדער און לאנקעס. דערביי האט מען נעמאכט נרויסע צערעמאניעס. אלע ווייבער האט דער הויבעה „שיינעע" אונז געגעבען א צייכען מיט'ן פינגער, אז מיר זאלען זיין „שא", אז ניט, וועט זיין נאט ווי־סט ווא־ס.

מיר זיינען געגאנגען און געגאנגען. דער הייזעריגער קאנטראבאנדשטשיק איז פארשוואונדען געווארען. אויפ'ן וועג איז צו אונז צוגעשטאנען א הויבער, ברייטער איד, א געלער, א געגאלטער. ער האט גערעדט נאר מיט אנאנדער אקצענט ווי די וואהלינער אידען. ער איז געווען א בראדער, און ער איז געגאנגען אהיים מיט אביסעל קאנטראבאנד.

די נאנצע צייט האב איך מיין פאלשען פאס געהאלטען אין האנט. טאמער פאלען מיר אריין און די פאליציי דערוויסט זיך, אז מען זוכט מיך פאר רעוואלוציאנערע חטאים, וואלט מיט א פאלשען פאס געווען ערגער ווי נאר אהן א פאס. און אויסער מיר וואלט געליטען דעם מאהיליעווער סבארשטשיק, וועלכער האט פאבריצירט מיין פאס. דעריבער האב איך דעם דאקומענט געהאלטען גרייט, אוועקצואוואהרפען איהם אויב מען וועט דארפען.

ווייטער נעדענק איך נאר דעם מאמענט, וועו מען האט אונז אנגעזאגט די גוטע בשורה, אז מיר זיינען שוין אויף דער עסטרייכישער זייט פון גרענעץ. דארטען האט מען אונז ווידער ארויפגעוועצט אויף א פוהר.

געגאנגען הינטער א צייל פון אַרקען, ווי האלב־קיילעכדיגע טויערלעך. אלץ איז געווען ברודנע, טראַנטעוואַטע, אָרים ווי די אָרימסטע געסעל פון מיין שטאָדט. אַזוי ווי איך האָב פריהער זעהר ווייניג גערייזט (פּעטערסבורג און וויטעבסק זיינען געווען די איינציגע היבשע שטעדט, וועלכע איך האָב באַזוכט), האָט אויף מיר יעדער נייער ווינקעל געמאַכט אַ שאַרפען איינדרוק; אָבער בראָד האָט אויף מיר געמאַכט אַן אונבאַ־שרייבליך שאַרפען איינדרוק. כמעט אַלץ איז אין איהר געווען אַנדערש ווי ביי אונז. און דיזע אַנדערשקייט איז געווען פאַרבונדען מיט דער גרעסטער אָרימקייט און אָפּגעריסענקייט, וואָס איך האָב ווען עס איז געזעהן.

דער הויכער, ברייטער געלער איד, דער בראָדער קאָנטראַ־באַנדשטשיק, וואָס איז צו אונז צוגעשטאַנען אויפ'ן וועג, האָט אונז פאָרגעשלאָגען, אַז מיר זאָלען פאַרפאָהרען צו איהם. אַזוי ווי מיר האָבען אין בראָד קיינעם ניט געקענט, האָבען מיר זיין פאָרשלאַג אָנגענומען.

זיין דירה איז געווען אַ שוידערליכע. זי איז באַשטאַנען פון אַן איינציגען צימער, וואס איז איבערגעבליבען אין אַ צו־פאַלענעם מויער — א חורבה פון דער אויבען־דערמאָנטער שרפה. אויף דער אַנדערער זייט פון דיזער הויז, אונטער דעם זעלבען דאַך, איז די פּאָדלאָגע און א טייל פון דעם פונדאמענט געווען אינגאנצען פאַרניכטעט. עס איז איבערגעבליבען א גרויסע גרוב מיט צואוואָרפענע שטיקלאך ציגעל. אין מיינע אויגען האָט דאָס אויסגעקוקט ווי א באַגעגעניש־פּלאַץ פון גזלנים.

די פאַמיליע איז באַשטאַנען פון דעם הויכען געלען קאָנטראַ־באַנדשטשיק, זיין קליינע, דאַרע פרוי און אַ קליינע, דאַרע מיידעל פון א יאָהר צוואנציג, דער באַלעבאָסטע'ס אַ פּלימעניצע.

מיר האָבען די פריהערדיגע נאַכט ניט געשלאָפען; און דערצו נאָך זיינען מיר אזוי לאנג געגאנגען צופוס. זיינען מיר איצט געפאַלען שלאָפען ווי גע'הרג'עטע. אַ פּאָר פון אונז האָבען זיך געמוזט לייגען אויף דער ערד, מיט אַ פּעקעל צוקאָפּענס.

בראָד איז אמאל געווען א רייכע האַנדעל־שטאָדט. דאָס איז געווען דאן, ווען זי איז געווען א „פריי־שטאָדט". ווען מען האָט ביי איהר צוגענומען איהר האַנדעלס־פריהייט, איז זי פאראַרימט גוואָרען. נאָך דער שרפה זיינען נעבליבען א סך רואינען, אומעטום האָבען זיך געפונען סמנים פון פארווויסטונג. דאָ און דאָרטען האָט א שטיק גאָס אויסגעזעהען ווי א מויל, אין וועלכען עס ז׳יינען איבערגעבליבען נאָר צוויי אָדער דריי צייהן. און דאָס האָט פארגרעסערט דעם משונה׳דיגען איינדרוק וואָס די שטאָדט האָט אויף מיר געמאכט.

אין דער ביבליאָטעק פון אונזער אינסטיטוט איז געווען א בוך (צוזאמענגעשטעלט פון עטליכע זשורנאל ארטיקלען) וועגען אלטע רוימישע שטעדט, און דאָרטען איז געווען אן ארטיקל וועגען פאָמפעי, די שטאָדט וועלכע איז איבער זיבעצעהן הונדערט יאָהר גאלגען אונטער דער ערד, א פארשאָטענע און פארגעסענע. אין דעם דאָזיגען ארטיקל איז געווען דערציילט ווי מען האָט די שטאָדט נעפונען און אויפגעגראָבען. האָט זיך מיר בראָד פארגעשטעלט ווי אן אויפגעגראָבענע שטאָדט אזעלכע.

מיר זיינען אריינגעפאָהרען אין דעם מיטעל־פונקט פון שטאָדט. קיין סך מענשען האָט מען נאָך ניט געזעהן; דער עולם האָט נאָך געשלאָפען. די עטליכע אידען, וואָס האָבען זיך יא באוויזען, האָבען אויסגעזעהען זעהר זאָנדערבאר. א וואָסער־טרעגער אין א הויכען קאפעלוש; א באַרוועסער אינגל פון א יאָהר דרייצעהן, וועלכער איז ארומגעלאָפען מיט א גרויסען קאשיק מיט בייגל, האָט אויך געטראָגען א הויכען קאפעלוש; ביי אונז האָט אזא קאפעלוש געטראָגען בלויז א בעל־תבת׳ישער איד, און נאָר שבת. רבנים זיינען אין ווילנא געווען די איינציגע, וואָס האָבען געטראָגען הויכע קאפעלושען אין מיטען וואָך. א וואָסער־טרעגער אין א קאפעלוש, וועו ער געהט מיט זיינע עמערס וואָסער, און א באַרוועסער בייגל־אינגל אין א קאפעלוש! — ביי אונז וואָלט מען זיי פארמאכט אין א משוגעים־שטיבל.

דער צענטער פון שטאָדט איז א קליינער סקווער מיט קראָמען פון אלע זייטען. פון איין זייט זיינען די קראָמען

.2

איך באַקוםווידער א ציוויליזירטען אויסזעהן. — אַ באַגע־ גענישׂ. — די עמיגראַנטען פיהלען זיך גוט אין עסטרייך.

דאָס איז געווען א וואוינונג אויף אן אונטערשטען עטאַזש, מיט אן אריינגאַנג גלייך פון גאַס. די דירה איז באשטאַנען פון צוויי גרויסע צימערען, איינער צום גאַס, און איינער צום הויף. מיין בעט איז געשטאַנען אין דעם אינווייניגסטען צימער. און דאָרטען האָבען לאזשירט נאָך צוויי רוסישע עמיגראַנטען. איינער פון זיי איז געווען א יונגער מאַן מיט'ן נאָמען וואַרהאפטיג, אן אדוואָקאַט פון קאָווע, וואָהלניער גובערניע — ניט קיין הויכער און ניט קיין דאָרער, מיט שוואַרצע האָר, מיט א שווארצינקער שטיקעל בערדעלע אונטער'ן לופ און מיט א באַסאָווע שטימע. דעם אַנדערען געדענק איך ניט. די באַלעבאַסטע איז געווען אַן אלמנה און זי האָט דאָרטען נעווואוינט מיט איהרע צוויי יונגע זיהן.

אויפ'ן פענסטער, צום גאַס, אונטער א גלאָז, איז געשטאַנען א גרויסער קאַסטבאַרער זייגער. איהר מאַן איז געווען א זייגער־מאַכער און דאָס איז געווען זיין „שילד". דאָס און א געוויסע צאָהל אנדערע זייגערס איז געווען די ירושה, וואָס פון איהם איז נעבליבען.

די וואוינונג האָט די אלמנה געהאַלטען ריין און אלץ איז דאָ געווען אנשטענדיג און אנגענעהם.

דעם נעקסטען טאָג בין איך אַוועק קויפען א נייעם קאַסטיום. אויף ניט קיין טייערען „נארניטער" האָב איך נאָך נעהאַט נענוג געלט. איך האָב געקויפט דעם בילינסטען, וואָס איך האָב געקענט קריגען. ער איז געווען פון א זעהר לייכטען ברוינעם טוך. איך האָב געמיינט, אז אט־אט צופאַלט ער זיך. אויסגעזעהען האָט ער אָבער פיין און ענגייט איז ער געווען נעט. אויף מיין קוואַרטיר האָט מען מיר געזאָגט, אז ער פאַסט מיר.

פון בראָד האָב איך געשריבען מיין ערשטען בריעף אהיים — צו מיינע עלטערען און צו מיין מוהמע פייגע'ן. איך האָב

שפּעטער, ווען מיר זיינען אויפגעשטאַנען, האָבען מיר זיך געזומען שושקען וועגען געהן זוכען עפּעס א רעכטע קוואַרטיר.

דער געלער קאָנטראַבאַנדשטשיק און זיין דאַרע פּרוי האָבען אונז גוט באַהאַנדעלט און מיר האָבען זיי ערקלעהרט פּאַר אנשטענדיגע און ליבליכע מענשען. מילא זייער ליבליכקייט איז טאַקע געווען אן אמת'ע. וואס אנבאַטרעפט אָבער זייער אנשטענדיגקייט, האָבען מיר זיך באַלד ערקונדיגט, אז מיר האָבען א טעות. איינער פון אונזערע מיטוואַנדערער האָט אונז איינגעראַמט א סוד, אז די באַלעבאַסטע האָט איהם פּאַרגעשלאָגען איהר פּלימעניצע פּאַר עטליכע גרייצער — „ניט אין שטוב, נאָר דאַרטען" (דאָס הייסט, אין דער רואינירטער טייל פון דעם מויער). „נעבעך, אן אריימע יתומה; זי ווייל פּאַרדינען עטליכע גראַצער" — האָט זי געזאגט.

מען וואָלט געקענט מיינען, אז די מיידעל איז גאָרניט קיין פּלימעניצע. זי איז אָבער געווען שטאַרק עהנליך צו דער באַלעבאַסטע.

דאָס אַלץ האָט אזוי ווי באַשטעטיגט מיין איינדרוק, אז מיר זיינען דאָ אַריינגעפאַלען אין א באַהאַלטענישפּלאַץ פון פּאַרבּרעכער. טראַץ דער באַלעבאַסטע'ס אנבאָט אָבער איז זי און איהר מאן געווען עהרליכע מענשען. אזוי האָב איך געפּיהלט. דער לעבענסקאַמף איז זיי פּשוט אָנגעקומען צו שווער. זיי האָבען געהערט צו א וועלט, וואו מאַראַלישע אנשטענדיגקייט איז א לוקסוס.

אין סך הכל האָט די געשיכטע פּאַרשאַרפט מיין איינדרוק, אז איך בין אויף א מין יענער וועלט, וואו אלע באַנריפען זיינען קאָפּויר.

מיר זיינען אוועק זוכען קוואַרטירען, יעדער באַזונדער. וואָס אָנבאַטרעפט מיר, האָב איך נאָך דיזער ערפאַהרונג ניט געהאט קיין צוטרוי צו קיינעם; כ'האָב זיך אָפּגעזונדערט פון מיינע מיטרייזענדע.

איך בין אריין צו א פעלדשער, זיך אַרומגעשאַרען, אַרומגעפּוצט זיך אַביסעל, געגאַנגען קויפען א הוט, און דאַן זיך געזומען זוכען א קוואַרטיר. איך האָב באַלד געפונען.

איז געשטאַנען און וואו מען איז געגאַנגען, וואָרים דערקענען איז זיי געווען זעהר לייכט: נאָך זייער אַלגעמיינעם אויסזעהן און נאָך זייער אויסשפּראַך. מען איז זיך אַהין צוואַמענגעפּאַהרען פון אַלעווינקלען פון זיד־רוסלאַנד. כמעט יעדען טאָג זיינען אָנגעקומען נייע צוגען פול מיט עמיגראַנטען.

בראָד איז געווען דער זאַמלונגס־פונקט פון דער אידישער אויסוואַנדערונג. דער וואָס וועט אַמאָל שרייבען א ענווע געשיכטע פון יענע פּאַראָמען און פון דער גרויסער עמיגראַציע, וועלכע זיי האָבען ארויסגערופען, וועט דער שטאָדט בראָד אָפּגעבען פּלאַץ אַלס א היסטאָרישען פונקט.

פון דאָרטען איז מען געפּאַהרען וויייטער: דורך לעמבערג און קראַקוי, נאָך ברעסלאַו, דייטשלאַנד, און פון דאָרט, דורך בערלין, קיין האַמבורג. אין האַמבורג האָט מען זיך געזעצט אויף א קלייניע שיף, וועלכע האָט די עמיגראַנטען געבראַכט קיין ענגלאַנד (קיין האָלל אָדער וועסט האַרטלפול); פון דאָרטען מיט'ן באַהן ביז ליווערפול און פון ליווערפול אויף א גרויסער שיף קיין אַמעריקא (דאָס רוב קיין פילאַדעלפיא). דאָס זיינען געווען דאַמפּפערס פון א קאָמפּאַני, מיט וועלכע דער ענגלישער אידישער קאָמיטעט האָט געהאַט אן אָפּמאַך צו פיהרען די אויסוואַנדערער.

דיזער קאָמיטעט איז געווען פארבונדען מיט'ן באַריהמטען „אַלליאַנס איזראַעליט אוניווערסאַל" (אַלווועלטליכער אידישער פּאַראַבאַנד), אין וועלכען עס האָבען זיך באַטייליגט אידישע מילְיאָנערען פון פראַנקרייך און אַנדערע אייראָפּעאישע לענדער. דער „אַלליאַנס" האָט געשאַפען די געלט און קאָנטראָלירט די גאַנצע באַוועגונג. די אידען פון די פארשידענע שטעדט, דורך וועלכע די עמיגראַנטען זיינען דורכגעפאָהרען, האָבען זי'ר אויפגענומען און מכבד געווען ווי גוטע געסט; די גרויסע רייזע־קאָמפּאַניעס זיינען געקומען פון דעם „אַלליאַנס" גופא, אָדער פון די קאָמיטעטען וואָס זיינען געווען פארבונדען מיט איהם. אין בראָד האָט פאר די עמיגראַנטען געארבייט א צווייג פון דער אַלליאַנס אָרגאַניזאַציע פון וויען.

וועו איך האָב זיך געפונען אין בראָד, איז אַהין פון וויען

זיי געזאָגט, וואו איך געפין זיך איצט, און אַז איך גרייט זיך צו פאָהרען קיין אַמעריקא. דערביי האָב איך זיי געגעבען אָנצוהערעניש, אַז דעם בריעף וועגען מיין אָנקומען אין פּאַריז האָב איך דיקטירט נאָר אום זיי צו באַרוהיגען.

איך האָב אויך געשריבען קיין נעוועל צו מיינע חברים, טראָצקי און יונאָוויטש. איך האָב זיי דערצעהלט, אַז איך בין אין בראָד, עסטרייך, און פאָהר אין אַמעריקא. צום שלוס האָב איך צוגעשריבען די פאָלגענדע ווערטער: „געהט אַריין אין דיליזשאַנס־קאָנטאָר און זאָגט מאַכאָווער'ן, אַז ליפשיץ איז טאַקע קאַהאַן". קיין געפאַהר איז פאַר זיי מיין בריעף שוין ניט געווען. וויבאַלד אַז איך פאָהר אין אַמעריקא, האָב איך מיט דער רוסישער רעוואָלוציע ניט צו טאָן.

נאַכמיטאַג שטעה איך אַזוי ביים שוועל פון מיין וואוינונג און קוק אויף די פאַרבייגעהער. איך זעה: עס קומט אָן דער הויכער, בלאָנדליכער בחור, מיט וועלכען איך בין געפאָהרען אויפן שיף פון מאָהילעוו ביז קיעוו; אָט דער, וואָס האָט ניט אויפגעהערט צו דערצעהלען וועגען דער שטעלע וואָס .ער האָט ביי דעם קיעווער מיליאָנער טאַראַשטשענקאָ.

ער האָט זיך אָפּגעשטעלט אַן ערשטוינטער. באַקוקענדיג מיר פון קאָפּ ביז די פיס, מיר מיט מיין נייעם עסטרייכישען גאַרניטער, האָט ער געזאָגט מיט אַ שמייכעל:

— איהר האָט דאָך געזאָגט, אַז איהר פאָהרט אין בער־דיטשעוו האַנדלען מיט צוקער?

— און איהר האָט דאָך געזאָגט, אַז איהר פאָהרט אויף אַ שטעלע צו טאַראַשטשענקאָ'ן אין קיעוו? — האָב איך אָפּגע־ענטפערט.

— טפו זאָל עס ווערען! איך האָב געמיינט איהר זייט אַ ישיבה־בחור!

אויפ'ן שיף האָט ער צו מיר גערעדט מיט פריינדליכער חוצפּה. איצט איז זיין טאָן געווען גאָר אַנאַנדערער.

אין בראָד האָבען זיך דאַן געפונען עטליכע טויזענט אידישע עמיגראַנטען פון רוסלאַנד. מען האָט זיי באַגעגענט וואו מען

מושטירען סאָלדאַטען, פלעגט זיך אָנזאַמלען א גאַנצער עולם אונזערער. זיי פלעגען שטעהן און קוקען, מאַכען פארגלייכונגען, מאַכען הונדערט מאָל דיזעלבע באַמערקונג.

אן אינטערעסאַנטער מאָמענט פלעגט זיין אין אָוונד, ווען ביי די קאַזאַרמעס האָט מען געטרומייטערט „א גוטע נאַכט!" צו די סאָלדאַטען. דאן פלעגען זיך דאַרטען צוזאַמענקומען עטליכע הונדערט רוסישע אידען. די מיליטעריש אינסטרומענטען האָבען געשפּילט מיט פארטראכטע אייזעלע טענער, וועלכע האָבען גערעדט צו דעם עמיגראַנט'ס פאַרטרויערטער הארץ. ווען ז'י פלעגען אזוי שטעהן אין די אָוונד־שאָטענס, קוקענדיג אויף די בלישטשענדע טרומייטען און צוהערענדיג זיך צו זייערע אומעטיגע נגונים, פלעגט א בענקעניש ליגען אויף זייערע פנים'ער, א בענקעניש נאָך דער פארלאָזענער היים און א מורא פאר דער אומבאַוואוסטער צוקונפט.

3.

מען ווארט אויף א בילעט צו פאַהרען ווייטער. — אינטעליגענטען. — ביי די קולישערס. — מאַשביר און דער באַלטער „עם־עולם". — ענטוישונג.

אויפגענומען צו ווערען פון דעם קאַמיטעט אלס א קאַנדידאַט צו פאַהרען קיין אמעריקא איז ניט געווען קיין לייכטע זאַך. עס זיינען געווען צופל עמיגראַנטען און מען האָט נעמוזט לאַנג ווארטען איידער מען האָט פארשריבען אויפ'ן צעטל, און דאן ערשט האָט זיך אָנגעהויבען די ווארטעניש צו באַקומען א קארטע אויף דער רייזע. פילע פון די עמיגראַנטען זיינען געקומען אין בראָד אָהן א גראָשען; און אייניגע האָבען פשוט געהונגערט. ס'איז געווען א צדקה־קיך. מען איז ווי עס איז אויסגעקומען; געשלאָפען אויף דער ערד, זיך געמוטשעט און געווארט.

עס זיינען אָבער אויך געווען אזעלכע, וואָס זיינען געקומען קיין בראָד מיט היבשע סומען, אייניגע זאָגאָר מיט טויזענדער. אָבער צו וואָס דאַרף מען קויפען א בילעט, ווען דער קאַמיטעט

געקומען דער באַריהמטער שריפטשטעלער קאַרל עמיל פראַנצאָז. ער איז געווען א מיטגליד פון דעם וויענער קאָמיטעט און ער איז אַריבערגעפאָהרען אין די אינטערעסען פון דער עמיגראַציע. איך האָב געהערט זיינע אַ רעדע צו די עמיגראַנטען.

די עסטרייכישע רעגירונג איז צו די עמיגראַנטען געווען פריינדליך. קיין פּאַספּאָרטען האָט זי ביי קיינעם ניט געפאָדערט, און מיר האָבען זיך דאָרטען איבערהויפּט געפיהלט אַ סך פרייער ווי אין רוסלאַנד.

דער עיקר איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס די עסטרייכישע רעגירונג האָט אַרויסגעוויזען ווייניג אַנטיסעמיטיזם — כמעט גאָרניט. די דאָרטיגע אידען האָבען זיך אין זייער געבורטס־לאַנד געפיהלט אַ סך בעסער ווי רוסישע אידען האָבען זיך געפיהלט אין רוסלאַנד. די עסטרייכישע אידען פלעגען וועגען פראַנץ יאָזעף'ן, זייער קיסר, ריידען מיט ליבע. און דער עסטרייכישער סאָלדאַט אָדער אָפיציר האָט זיי ניט געשראָקען.

דאָס אַלץ האָט אויף אונזערע עמיגראַנטען געמאַכט אַן אַנגענעהמען איינדרוק. זיי האָבען זיך אין בראָד געפיהלט היימיש. די עסטרייכישע מיליטער האָבען זיי ניט גענומען ערנסט. אַפילו דער עסטרייכישער זשאַנדאַר, מיט זיין גרויסער דאַמסקער הוט, מיט'ן שוואַרצען פעדער, און מיט זיין בלויזען שווערד — אַפילו ער איז זיי אויסגעקומען ווי א שפּאַס. דער רוסישער זעלנער האָט אויסגעזעהן גרעסער, פּאָלנער, שטאַרקער און „סטראַשנער".

„אונזערער אַ סאָלדאַט וואָלט אַזאַ „העלד" מיט'ן קליינעם פינגערעל אַנידערגעוואָרפען" — פלעג איך אָפט הערען פון אונזערע אויסוואַנדערער, ווען עס פלעגט פאַרבייגעהן אַן עסטרייכישער סאָלדאַט.

דערביי פלעגען זיי אָבער אויסדריקען פריינדליכע געפיהלען צו עסטרייך מיט איהר חיל און שילטען דעם רוסישען קיסר מיט זיין מיליטערישער מאַכט.

אַרום די בראָדער קאַזאַרמעס האָבען שטענדיג אַרומגע־שפּאַצירט רוסישע עמיגראַנטען, און ווען דאָרטען פלעגט מען

רוסיש: „ענטשולדיגט מיר, וואו וואוינען דאָ די אינטעליגענטע יונגע לייט, וואָס פאָהרען קיין אמעריקא?"

— איך בין אינטעליגענט און איך פאָהר קיין אַמעריקא" — האָט ער מיר געענטפערט. ער האָט אָבער קוים אַרויס־געערעט די רוסישע ווערטער. עס איז געווען דייטלעך, אז ער פארשטהט זאָגאָר ניט וואָס איך מיין.

דערנאָך האָב איך אָפּגעשטעלט א אינטעליגענט־אויסזעהענדע פּאָר־פּאָלק. אין זיי האָב איך שוין קיין טעות ניט געהאַט. איך האָב זיי ערקלערט וואָס איך זוך, און זיי האָבען מיר געווייזען וואוהין צו גהן. זיי האָבען מיר געגעבען אן אדרעס, וואו עס האָט דאָן געוואוינט א קיעווער פּאָר־פּאָלק מיט'ן נאָמען קולישער. דער מאן פון דער פאַמיליע האָט געדינט אלס לעהרער אין דעם הויז פון דעם קיעווער מיליאָנער בראָדסקי, פון די באַריהמטע צוקער־פאַבריקאַנטען. א טייל פון די בראָדסקים זיינען נאָך די פּאָגראָמען אוועק קיין בראָד און דאָרטען זיך צ'יטווייליג באזעצט; און קולישער מיט זיין פרוי און קינד זיינען מיטגעקומען מיט זיי. די קולישערס האָבען געוואוינט אין א באזונדערע דירה און ביי זיי פלעגען זיך פארזאמלען פילע פון די אינטעליגענטע עמיגראַנטען.

בין איך אוועק צו די קולישערס.

די קולישערס האָבען געהאַט א גאַנץ בעל־הבת'ישע דירה אויפ'ן ערשטען עטאַזש פון א מויער אין רעכטען מיטען פון שטאָדט. איך בין אַרויפגעקומען און האָב זיך פּאָרגעשטעלט אלס אן אויסגעשטודירטער לעהרער פון ווילנא. זיי האָבען מיך פרייַנדליך אויפגענומען.

קולישער איז געווען א שעהנער יונגערמאן מיט א גרויסע גאָלדענע בארד און שעהנע לאַנגע גאָלדענע האָר, און זיין פרוי איז געווען א שעהנע אינטעליגענטע יונגע וויַיבעל, מיט שווארצע האָר און שווארצע לעבעדיגע אויגען. זי האָט געהאלטען א קינד אויף די הענט. ביי זיי זיינען דאָן געווען א פּאָר געסט פון די אינטעליגענטע עמיגראַנטען, און זיי האָבען אונז פּאָר־געשטעלט. באלד איז פון גאס געקומען א יונגערמאן פון

שיקט אומזיסט? האָבען די רייכע דאָס רוב אויך געווארט. און עס איז א פאקט, אז אייניגע פאמיליען האָבען אויפגענעסען צו פאָר טויזענט רובל וואַרטענדיג אויף אן אומזיסטע רייזע, וועלכע האָט באטראָפען א פאָר הונדערט.

איך האָב געקענט אזעלכע. אויך האָב איך אין בראָד געקענט א פאָר רוסיש־אידישע פאמיליען, וואָס זיינען געווען שהן געקליידט און זיך געפיהרט אויף א בריטען שטייגער, כאָטש זיי האָבען ניט געהאט קיין קאפיקע אין קעשענע. איין משפחה, צום ביישפיל, האָט מיט א מערקווירדיגער חוצפה ביי דעם קאמיטעט יעדע וואָך ארויסגעקראָגען א היבשע סומע, אום זי׳ זאָלען קענען לעבען נאָך זייער „שטאַנד" נאָך. ענדליך האָט דער קאמיטעט זיי אוועקגעשיקט קיין אמעריקא, אום פון זיי פטור צו ווערען.

וועז עס פלעגט אָפגעהן אן עמיגראַנטען־צוג, פלעגען פילע פון די בלייבענדע עמיגראַנטען איהם קומען באגלייטען. „פאָהרט געזונט! א גליקליכע רייזע!" — פלעגען זיי צוואוינשען מיט קנאה אין זייערע שטימען. און יענע פלעגען פון די וואגאן־פענסטערלעך אָפענטפערען מיט שטאָלץ און מיט מיטגעפיהל: „זייט געזונט, מיר וועלען זיך באלד טרעפען אין אמעריקא! און אפשר נאָך אין ליווערפול!"

איך האָב געמוען זוכען די אינטעליגענטע עמיגראַנטען, וועלכע בעלקין האָט פאר מיר געשילדערט, יענע קאמפאניע באגייסטערטע סאָציאליסטען, וואָס קלייבען זיך קיין אמעריקא, אום דארטען צו פארווירקליכען זייער אידעאל.

געהענדיג איבער די גאסען, האָב איך זיך צוגעהערט צי מען רעדט רוסיש צי אידיש. אויב רוסיש, הייסט עס אז דאָס זיינען אינטעליגענטען.

דאָס האָט מיר צוערשט ניט געבראכט קיין רעזולטאטען. האָב איך אָפגעשטעלט א יונגען מאן, וועלכער האָט מיר אויסגעזוהען אינטעליגענט, און זיך צו איהם געווענדעט אויף

מיטעלען וואוקס, מיט א דונקעל־בלאָנדער בערדעל און אין ברילען. זיי האָבען איהם פאַרגעשטעלט מיט דעם נאָמען מאשביר.

— דער הערר קאהאן האָט אויך געענדיגט אינסטיטוט, דעם ווילנער, — האָט קולישער מיך רעקאָמענדירט.

עס האָט זיך ארויסגעזייגט, אז מאשביר האָט געענדיגט דעם זשיטאָמירער אינסטיטוט און אז ער איז אין באלטא געווען פאַרוואלטענדער־לעהרער אין פונקט אזא שול (א נאטשאלנאָיע אוטשילישטשע) ווי די וועלזשער. ער איז געווען מיט עטליכע יאָהר עלטער פאר מיר און ער האָט אויסגעשטודירט מיט פיר יאָהר פריהער. מיר האָבען זיך פאראינטערעסירט איינער אין דעם אנדערען.

נאָכדעם ווי אין באלטא האָט אויסגעבראָכען דער פאָגראָם, דער שרעקליכסטער אנטיסעמיטישער איבערפאל פון יענע צייטען, האָט זיך דאָרטען ארגאניזירט אן עמיגראציאָנס פאַרטיי און ער איז געווארען זייער פיהרער. איצט איז ער, אלזא, געווען אין בראָד מיט די באלטישע עמיגראנטען. ער און קולישער זיינען געווען שול חברים און נאָהענטע פרויינד; איז ער ביי איהם איינגעשטאנען; און דא איז געווען דער מיטעל־פונקט פון דעם באלטער „עם עולם".

מיר האָבען געשמועסט וועגען אונזערע לעהרער־אינסטיטוטען, וועגען זיין באלטער שול און וועגען מיין וועלזשער שול. ער איז געווען א גלאָסענער, א העפליכער, און דורך דיזע שמועסען בין איך מיט איהם געוואָרען באקענט נעהנטער ווי מיט אלע אנדערע עמיגראנטען.

ער האָט מיר פאַרגעשלאָגען צוצושטעהן צו זיין באלטער קרושאָק.

קיין סאָציאליסט איז ער ניט געווען. און, ווי איך האָב גלייך פארשטאנען, זיינען די אנדערע מיטגלידער פון זיין קרושאָק אויך ניט געווען קיין סאָציאליסטען. די קאָלאָניע וואָס זיי זיינען געפאָהרען גרינדען, איז געווען געפלאָנעווען אויף א אידעאליסטישען שטייגער; אָבער אין וואָס דער דאָזיגער אידעאלזים איז באשטאנען, האָט מאשביר אליין ניט געוואוסט.

— וועט די קאָלאָניע זיין א קאָמוניסטישע? — האָב איך געפרעגט.

אויף דיזער פראַגע האָט ער ניט געהאט קיין קלאָרען ענטפער. און דאָס זעלבע קאָן מען זאָגען וועגען מייסטע פון די אנדערע עם־עולם'ניקעס. וועגען קאָמוניזם אָדער סאָציאַליזם האָבען דיזע עמיגראַנטען־פּאַרטייען אויפהויפט ווייניג געטראַכט. זיי האָבען סתם נעמיינט צו גרינדען קאָלאָניעס, וואו מען וועט ארבייטען און פיהרען א שעהנעם, א נייעם סאָרט לעבען; אָנהויבען א נייעם קאַפּיטעל אין דער געשיכטע פון דעם אידישען פאָלק.

די איינציגע גרופּע עם־עולם'ניקעס, וועלכע איז געפאָהרען מיט א באַשטימטער קאָמוניסטישער פּראָגראַם און האָט דיזע פּראָגראַם געפרופט פאַרווירקליכען, איז געווען דער ערשטער „ארעסער עם עולם", א גרופּע, וועלכע איז אוועקגעפאָהרען קיין אמעריקא מיט עטליכע מאָנאַט פריהער (אין אמעריקא זיינען אויך געמאַכט געוואָרען פילע אנדערע פּראָבעס צו גרינדען קאָמוניסטישע קאָלאָניעס. אין דיזע אונטערנעמונגען האָבען זיך אָבער מייסטענס באַטייליגט קריסטען און זיי האָבען ניט קיין שייכות צו אונזער ענין).

א ווילנער גרופּע, וועלכע האָט זיך אָנגעשלאָסען אן דעם קיעווער „עם־עולם" איז דורכאוים באַשטאַנען פון סאָציאַליסטען, מיטגלידער פון אונזער ווילנער רעוואָלוציאָנערען קרוזשאָק; אָבער זי איז ניט געפאָהרען דורך בראָד און איך האָב נאָך אפילו ניט געוואוסט, אז אזא גרופּע האָט זיך אין ווילנא אָרגאַניזירט. אין בראָד האָבען זיך געפונען א פּאָר מיטגלידער פון דעם סאָציאַליסטישען קרוזשאָק פון קרעמענטשוג, אָבער פון דעם האָב איך צוערשט אויך ניט געוואוסט.

איך בין ביטער ענטוישט געוואָרען. די גרויסע צאָהל סאָציאַליסטען, וועלכע איך האָב ערווארט דאָ צו געפינען, האָב איך ניט געפונען. די צאָהל סאָציאַליסטען צווישען די עמיגראַנטען איז איבערהויפט געווען א גאַנץ אונבעדייטענדע. און אפילו די וואָס זיינען אין דער היים געווען פארבונדען מיט דער רעוואָלוא־

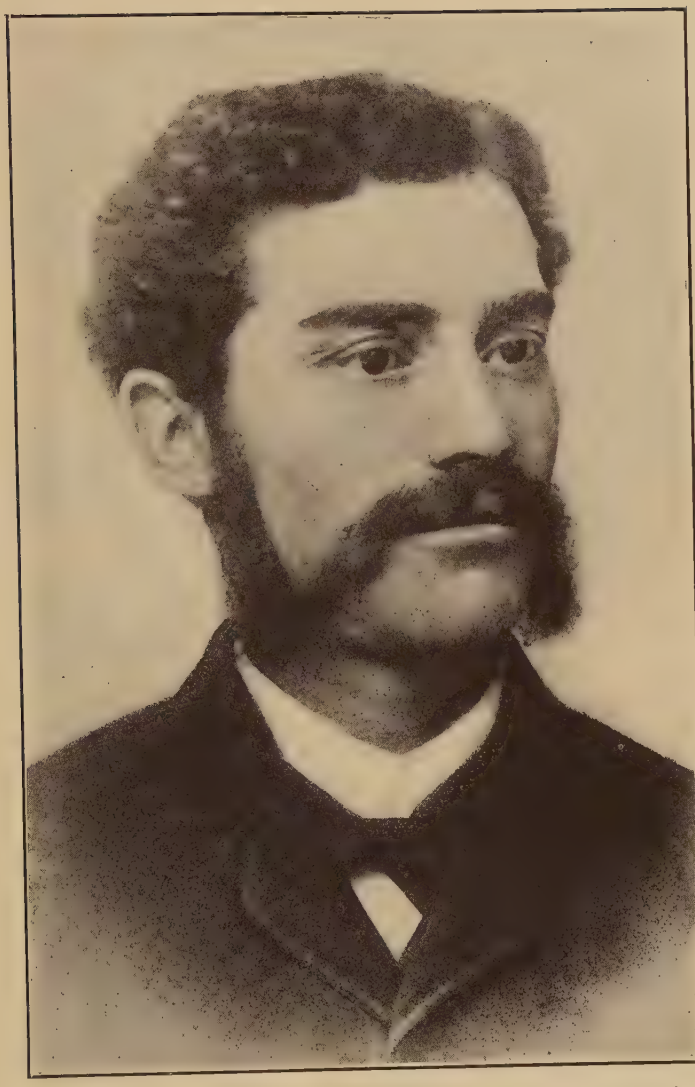

אליעזר מאשביר. — פאטאגראפירט אין מוטשעל, דאקאטא, אין 1885.

ווערטער האָט מען בעראַרפט אויסרייַדען, האָט מען שוין געקענט פֿאַרשטעהן, צי יענער האָט עפּעס א שייכות צו א רעוואָלוציאָנערען „קרוזשאָק", צי ניט. אויב ניט, און אויב ער איז אפילו קיין „סימפּאַטיזירער" אויך ניט, — געהערט ער צו א נידעריגערען קלאַס.

איינער פון די אינטעליגענטע עמיגראַנטען פון בראָד האָט אמאל פאר מיר גענומען דערצעהלען ווי ער האָט פֿאַרשפּרייט די „נאַראָדנאיא וואָליא" אין רוסלאַנד. איך האָב גליך געפּיהלט, אז עס איז א ליגען.

— וועלכער נומער איז דאָס געווען? האָב איך איהם א פרעג געטאָן.

— דער 47טער, — האָט ער געענטפערט.

דאָס איז געווען גענוג פאַר מיר. דער העכסטער נומער „נאַראָדנאיא וואָליא" וואָס איז ביז דאַן ארויס, איז געווען דער אכטער (דער זיבעטער און אכטער צוזאַמען, דאַכט זיך).

איך גלויב ניט, אז אין גאַנץ בראָד האָט זיך דאַן געפונען א מנין מענשען, וועלכע האָבען וועז עס איז „פארזוכט" די אונטערערדישע רוסישע פּרעסע.

ביי זיך אין הארצען האָב איך זיך, אלזא, געהאלטען גרעסער פאר קולישער'ן, מאשבירי'ן און די אנדערע געבילדעטע יונגע לייט, וואָס פלעגען צו זיי אריינקומען. אָבער דאָס האָט מיר ניט געשטערט זיך צו שעהמען פאר זיי — צו שעהמען זיך בלויז וויל זיי זיינען געווען וואָהלינער, אָדער אָדעסער, און איך — א ליטוואק.

די טעג זיינען געווען שעהנע; די פריהלינגס־זון האָט געלויכטען און געווארימט אנגענעם. זיינען די עמיגראַנטען אומגעגאנגען איבער די גאסען און איבער די פּאָר קלייניע פּאַרקען, וואָס בראָד פּארמאָגט; מען איז נעגאנגען און געשמועסט, וועד פרעהליך, און וועד מיט אומעט אין זיין שטימע. די אינטעליגענטע רוסישע יונגע לייט האָבען דעבאַטירט, געקאָכט זיך, געשריען, און בי נאַליציאנער אידען האָבען צוגעקוקט נייגעריג.

ציאנער באוועגונג, האבען דא אין ברא, אין דעם קאך און טומעל פון דער עמיגראציע, אלײן ניט געוואוסט צי זייער פאהרען אין אמעריקא האט א שייכות צום סאציאלזם צי ניט. ניט זיי האבען געוואוסט, ניט עם האט זיי געארט; אייניגע פון זיי זיינען דורך די פאגראמען געוואָרען דורכגערונגען מיט דעם נאציאנאלזם־טישען גייסט און זיי האבען זיך מעהר אינטערעסירט מיט דעם וואס זיי וועלען טאן פאר'ן אידישען פאלק ווי מיט דער פראגע וועגען בויען א סאציאלזסטישע געזעלשאפט.

צווישען אונזערע בראדער עמיגראנטען זיינען זאנאר געווען אזעלכע, וואס האבען ניט געהערט צו די „אמעריקאנצעס" נאר צו די „פאלעסטינצעס". עס פלעגען דא פארקומען הייסע דעבאטען צווישען די צווייי לאגערען און אויך צווישען די פארשידענע ריכ־טונגען בייי די „אמעריקאנצעס" גופא. אזעלכע דעבאטען האב איך ניט איין מאל נעהערט אין קולישער'ס הויז.

איך זאג, אז איך האב די דעבאטען „געהערט", וואָרים אלײן קיין אנטייל האב איך אין זיי צוערשט ניט גענומען. איך האב קיין מוט ניט געהאט. איך האב געפיהלט, אז איך האב קיין פעסטע מיינונג ניט.

א חוץ דעם: איך בין געווען א שעמעוודיגער און דא בין איך געווען דער איינציגער „ליטוואק", און אין א געזעלשאפט פון מאלא־רוסישע אינטעליגענטען האב איך זיך דא געפונען צום ערשטען מאל אין מיין לעבן. זיי האבען נערעדט אביסעל אנדערש ווי איך און זייערע מאניערען זיינען אויך געווען אביסעל אנדערע.

בייי זיך אין הארצען האב איך זיך געהאלטען גרויס. איך בין א סאציאליסט און פאהר ניט אלם א געוויינליכער עמיגראנט, נאר אלם אן „אונטער־ערדישער", וועמען די רוסישע זשאנדארמעריע האט צווייי מאל „אביסקעווט" און זיך נעקליבען צו ארעסטירען. און ווער זיינען זיי? זיי האבען אן אונטער־ערדישע בלעטל מסתמא קיין מאל אין די אויגען ניט אנגעזעהן...

די וועלט איז בייי מיר אלץ געווען צוטייל אויף „אונזערע" און „ניט אונזערע" און עס איז מיר ניט שווער געווען צו דער־קענען צו וועלכע קלאס דער אדער יענער געהערט. בלויז א פאר

האבען געהאט אונזער ערשטען נאכטלענער. ער האט איצט שוין אויך געהאט א אינטעליגענטען אויסזען.

מיין באגלייטער האט מיך פארגעשטעלט פאר דעם רויטען יונגען מאן, וועמענס נאמען איז געווען ספיוואקאווסקי; און יענער האט פאר אונז פארגעשטעלט דעם עמיגראנט מיט די הארטע „ריש'ען". פריהער האב איך זיין נאמען ניט געוואוסט. איצט האב איך זיך דערוואוסט, אז מען רופט איהם שאמראיעווסקי.

— מיר זיינען דאך שוין באקאנט, — האב איך באמערקט אויף רוסיש.

שאמראיעווסקי האט מיך אנגעקוקט מיט איבערראשונג. אז איך קען ריידען רוסיש און נאך אויפ'ן אינטעליגענטען שטייגער — דאס איז פאר איהם געווען אן אונערוואַרטעטע נייעס. פאר מיר ווידער, איז געווען א נייעס, אז ער איז אויך אן אינטעליגענט און ניט קיין דאמסקער שניידער.

ריידענדיג אין אייגענעש, האט ספיוואקאווסקי געזאגט עפעס ווענען דער באווענונג, און ווענען א וויכטיגער פערזענליכקייט, מיט וועלכער ער געהט זיך זעהן ווענען פאלעסטינא. זיין רויטער פולבלוטיגער פנים און דער דרינגענדער, האסטיגער קול, מיט וועלכען ער האט אין יענעם מאמענט גערעדט, האט אויף מיר געמאכט אן איינדרוק, אז ער איז א באגייסטערטער, קאכעדיגער, סימפאטישער יונג.

עס האט זיך ארויסגעצייגט, אז ער און שאמראיעווסקי זיינען פון קרעמענטשוג, וואו זיי זיינען געווען מיטגלידער פון א רעוואלוציאנערען קרוזשאק.

ספיוואקאווסקי איז דער איצטיגער דאקטאר ספיוואק פון דענווער, קאלאראדא, און שאמראיעווסקי — דער איצטיגער דר. ראיעווסקי פון ליבערטי.

אין שפעטערע יאהרען האט דר. ראיעווסקי באשריבען אונזער ערשטע באגענעניש*) און איך גלויב, אז עס וועט ניט

*) אין א יובילעאום־שריפט, וועלכער איז ארויסגעגעבען געוואָרען צו דעם 50־יאָהריגען געבורטס־טאג פון דעם פאָרפאסער פון דיזען ווערק.

4.

אלעיניקאָוו, ספיוואקאָווסקי, שאמראיעווסקי. — וואָס דר. ראיעווסקי האָט געדענקט וועגן מיר.

אין קולישער'ס הויז האָב איך זיך צום ערשטען מאָל געטראָפען מיט ניקאָלאי אלעיניקאָוו'ן, **דעם פיהרער פון דער** קיעווער פּארטיי „עם עולם", וועלכער איז איצט געפאָהרען קיין אמעריקא. ער איז געווען א הויכער, דאַרער, מיט א שוואַרצער בערדעל, מיט אַן עכט אידישען פּנים, און מיט ברילען אויף די אויגען. זיין קיעווער פּארטיי האָט געצויגען א סך אויפ־מערקזאמקייט אין בראָד, און אויף איהם פלעגט מען אויפ'ן גאס אָנווייזען מיט'ן פינגער. ער איז געווען איינער פון די וויכטיגסטע פערזענליכקייטען אין דער עמיגראַנטען־פּארטיי.

צווישען די עמיגראַנטען, וועלכע איך פלעג אָפט זעהן אויף די גאַסען פון בראָד, זיינען אין מיין זכרון פאַרבליבען די פאלגענדע דריי פיגורען: א אידישער דראַגונער פון רוסלאַנד, וועלכער איז אריבער דעם גרענץ, רייטענדיג אויף זיין קאזיאָנעם פערד, און צווי אידישע טעלעגראַפיסטען — איינער זעהר א הויכער, און איינער זעהר א נידעריגער, מיט א הויקער.

א איד א דראַגונער איז אין רוסלאַנד געווען א זעלטענהייט. אויך זיינען אידישע טעלעגראַפיסטען געווען אן אונגעוועהנליכע זאַך. אלע דריי פלעגען זיי ארומשפּאַצירען איבער בראָד אין זייערע יוניפאָרמס; די צווי טעלעגראַפיסטען אימער צוזאַמען.

איינמאָל, וועו איך בין געגאַנגען איבער דער הויפּט גאס פון בראָד מיט אן עמיגראַנט, האָט מיין באַגלייטער זיך אָפּגע־שטעלט צו באַגריסען א יונגען מאַן, וועלכער האָט זיך מיר נעווארפען אין די אויגען מיט זייער רויטע האָר און מיט זיין פול־בלוטיגען פּנים. מיט איהם צוזאמען איז געגאַנגען דער יונגערמאַן מיט די הארטע „ריש'ען", מיט וועלכען איך בין אריבערגעגאַנגען דעם גרענץ. איך האָב איהם ניט געזעהן זינט מיר האָבען פאַרלאָזען די זאַנדערבאַרג הויז, וואו מיר

זיין אונאינטערעסאנט דאָ איבערצוגעבען א טייל פון זיין שילדערונג.

אויפ'ן צוג איז שאמראיעווסקי געזעסען מיט פארצייטיגע אידען און האָט פאר זיי געשפילט די ראָלע פון א פרומען ארבייטער. אויף א געוויסער צייט איז ער אריבער אין אנאנדער וואגאָן, וואָרים געפינענדיג זיך לעבען יענע אידען, וואָלט ער געמוזט דאוונען, און דאָס האָט ער געוואָלט אויסמיידען. דערנאָך האָט ער זיך אומגעקערט אין זיין פריהערדיגען וואגאָן און געזאָגט די פרומע אידען, אז ער האָט געדאוונט אין דעם צווייטען וואגאָן. ער באשרייבט, ווי אין בערדיטשעוו איז אריינגעקומען די פרעהליכע קאָמפאניע פון אינטעליגענטען, וועלכע איך האָב אויבען דערמאָנט, און ווי דאָרטען האָט ער מיך באמערקט. איך האָב אויף איהם קיין גוטען אינדרוק ניט געמאכט.

ווייטער דערצעהלט דר. ראיעווסקי וועגען מיר אזוי:

„געטראָגען האָט ער א לאנגען אויבער־ראָק, וועלכער האָט אויסגעזעהען אי ווי אן אויבער־ראָק אי ווי עפעס א לאנגע קאפאָטע. איך זעה ער שארט זיך אויך צו די אינטעליגענטען, און דאָך איז ער ניט זייערער און רעדט מיט קיינעם ניט. ער קוקט און הערט זיך צו. אָט זעהט ער מיר אוים ווי אן אָרים־בחור, וואָס קומט צו אונז אין מאלאָראָסיע וועלען א מלמד, און אָט איז ער דאָך ניט דאָס".

איינפאך גערעדט: שאמראיעווסקי האָט חושד געווען, אז איך דין ביי דער פאָליציי. אזוי ווי ער איז געווען ניט קיין „כשר'ער", האָט ער פון אזא חברה־מאן געוואָלט זיך האלטען וואָס וויייטער. ער דערצעהלט ווי איך האָב זיך צו איהם געווענדט וועגען דינגען א קאָנטראבאנדשטשיק צוזאמען, ווי ער האָט מיר ניט געטרויט, און ווי נאכהער האָט ער זיך באראטען וועגען מיר מיט זיינע אָרטאָדאָקסישע אידען. זיי האָבען אויך געזעהן ווי איך זוך שותפים אויף צו דינגען א קאָנטראבאנדשטשיק, און זיי האָבען איהם געזאָגט, אז איך מאָך דעם איינדרוק פון א גאנץ עהרליכען יונגען מאן. זיי האָבען איהם גערָאטען צו באדינגען זיך צוזאמען מיט מיר. דער איצטיגער דר. ראיעווסקי

דערצעהלט ווי ער האָט מיט מיר געדעדט און ווי זיין אייגדרוק וועגען מיר האָט זיך געענדערט צום גוטען.

ווייטער דערצעהלט ער ווי שפּעטער, זיצענדיג אין וואַגאָן, שוין אויפֿן וועג צום גרענעץ, האָט ער מקנא געווען דעם יונגען ברוידא וואָס איך דעק איהם אַלע ווייַלע צו, עס זאָל איהם ניט זיין קאַלט, און גיב אַכטונג אויף איהם ווי אַ מוטער אויף אַ קינד. ער שרייבט, אַז ער האָט זיך געוואונשען צו האָבען אימיצען וואָס זאָל אויף איהם אויך אַזוי אַכטונג געבען.

וועגען דער וואוינונג פון דעם געלעהרטען קאָנטראַבאַנדשטשיק, שרייבט דר. ראַיעווסקי, אַז אויף איהם האָט זי געמאַכט דעם אייגדרוק ווי איינע פון די געהיימניספולע הייַלען אין די ראָמאַנען פון נאַבאָריא.

וועז מיר האָבען זיך דערנאָך באַגעגנט אויפֿן גאַס אין בראָד, שוין אַלס אינטעליגענטען, האָט ער אויף מיר ווידער געהאַט א חשד. וועז ער האָט דערהערט ווי איך רייד רוסיש, האָט דאָס איהם באַשטעטיגט, אַז כ'האָב פריהער געשפּילט א פאַלשע ראָלע: אפשר טאקי א שפּיאָן, וואָס איז געקומען נאָכקוקען רוסישע רעוואָלוציאָנערען צווישען די עמיגראַנטען?

5.

מיינע איבערצייגונגען.

איך בין באקאנט געוואָרען מיט פּאַרשידענע „עם־עולם'ניקעם" און מיט עמיגראַנטען פון אַנדערע גרופּען (שאַמראַיעווסקי און ספּיווּאקאָווסקי זיינען צוגעשטאַנען צו דעם „קיעווער עם־עולם"). כמעט אַלע זיינען זיי געווען פון דרום רוסלאַנד. ליטוואקעם זיינען געווען זעהר ווייניג. איך האָב זיך שוין אָבער געגומען פיהלען היימישער צווישען די „יוזשאַנעם" (דרום'ניקעם), אין איך האָב דעבאַטירט מיט זיי טאָג און נאכט.

וועז עס איז אַריבער מיין שעמעווידינקייט, האָב איך אַרויסגעוויזען אזוי פיל לעבען און טעמפּעראַמענט, אַז איך בין געוואָרען „א גאַנצער קנאַקער", הויפּטזעכליך אין א געוויסער גרופּע. איין מאָל זאָגט צו מיר אַן אינטעליגענט (פון אָדעם דאכט זיך):

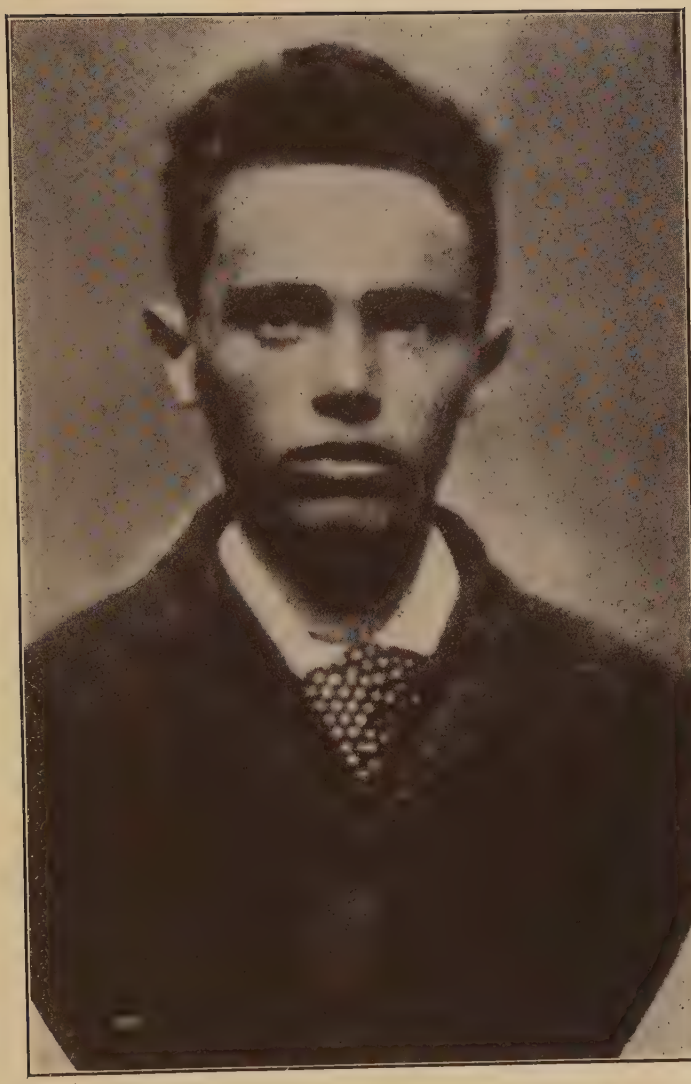

טש. שאמראיעווסקי (דר. ראיעווסקי). — פאטאגראפירט אין ניו יארק, אין דזשולי, 1882.

איינעם פון זיי — אייך אַרט ניט וואָס די וואָס האָרעווען און שאַפען אַלץ ווערען באַרויבט און אונטערדריקט.

— טאָ ווארום פאָהרט איהר מיט אונז? — האָט יענער געפרעגט מיט אַ גיפטיגען שמייכעל.

—איך וועל אייך פאַנאַנדער־פּראָפּאַגאַנדירען! — האָב איך אָפּגעענטפערט מיט שטאָלץ. — איך וועל האָבען אַ דאָפּעלטע ארבייט: איך וועל ארבייטען אין פעלד מיט אַלעמען צוגלייך און אין די פרייע שטונדען וועל איך לערנען מיט אייך.

— מען בעט אייך ניט! ווער דאַרף אייך? — האָט יענער אויסגעשאָסען.

מיינע טאַקטלאָזע ווערטער האָבען געמאַכט אַ שלעכטען איינדרוק. עס איז אָבער גיך פאַרגלעט געוואָרען. מיינע באַציהונגען מיט דעם באַלטער קרוזשאָק זיינען געווען זעהר גוטע. זיי האָבען זיך צו מיר פאַרהאַלטען ווי צו אַן אייגענעם, און האָבען מיר אַרויסגעוויזען רעספּעקט.

פון דערהיים האָב איך באַקומען די סומע געלט וואָס איז מיר נויטיג געווען — אַרום הונדערט דאָלאַר. פון דעם האָב איך צוויי־דריטעל אַריינגעטראָגען אין דער קאַסע פון דעם באַלטער קרוזשאָק, און דאָס האָט באַזאָרגט מיין רייזע ביז ניו יאָרק. איך האָב מיט אונגעדולד געוואַרט אויף דעם טאָג, ווען מיר וועלען זיך זעצען אויפ'ן צוג.

.6

חתונות.

וואַרטענדיג אין בראָד, האָט אַ היבשע צאָהל עמיגראַנטען חתונה געהאַט — דאָס רוב פון זיי מיט בראָדער מיידלעך. צווישען אונזערע וואַנדערער איז געווען פאַרשפּרייט אַ מיינונג, אַז די גאַליציאַנער פרויען זיינען זעהר שעהנע. און אַזוי ווי כמעט אין יעדער גאַליציאַנער הויז זיינען איינגעשטאַנען עמיגראַנטען, זיינען ראָמאַנען צווישען רוסישע יונגע לייט און די טעכטער פון בראָדער אידען, געוואַקסען ווי שוועמלאַך.

— איך האָב געמיינט אז איהר קענט קיין צוויי ניט צעהלען. איך האָב גאָר ניט געוואוסט, אַז איהר זייט אַזאַ לעבעדיגער יונג און אַזאַ פייערדיגער דעבאַטאַנט.

עס האָט זיך ביי מיר אויסגעאַרבייט אַן אייגענאַרטיגע פּראָגראַם, וועלכע איז מיר אליין ניט געווען דייטליך.

עס איז ניט געווען דאָס וואָס איך האָב זיך פאַרגעשטעלט לויט בעלקינ'ס באַשרייבונג; עס איז אָבער דאָך געווען שעהן. מיר וועלען גרינדען קאָלאָניעס, מיר וועלען לעבען ניט עגאָאיסטיש, נאָר אין די אינטערעסען פון דער מענשהייט (אַנדערע האָבען גערעדט וועגען דעם אידישען פאָלק. איך אָבער האָב נאָר גערעדט וועגען דער מענשהייט). אַז מיר וועלען האָבען קאָלאָניעס, וועגען דעם איז ביי קיינעם קיין צווייפעל ניט געווען.

קיין באַשטימטען באַגריף האָב איך דאַן ניט געהאַט אַפילו וועגען דעם סאָציאַליזם גופא. אַלץ, אין וואָס איך בין ווירקליך געווען איבערצייגט, איז אַז מען דאַרף פאַרניכטען די מאַכט פון פּריוואַט אייגענטום, פון טראָהנען און פון רעליגיע. איך האָב פאַרשטאַנען קאַרל מאַרס'עס ערקלעהרונג, אַז די קאַפּי־טאַליסטישע סיסטעם געהט צו איהר זעלבסט־פאַרניכטונג. דאָס איז אָבער געווען א ריין טעאָרעטישער סאָרט פאַרשטעהן. קיין פּראַקטישע באַדייטונג האָט דאָס פאַר מיר ניט געהאַט.

פון דעם זשורנאַל „וופּעריאָד" און פון די צייטונגען „טשאָרני פּערעדיעל" און „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ" בין איך געווען באַקאַנט מיט די צוויי רעוואָלוציאָנערע פּאַרטייען און מיט זייערע דעבאַטען וועגען אַנאַרכיזם און סאָציאַליזם; אָבער וועגען די פּראַקטישע זייטען פון דעם סאָציאַליזם און פון זיינע פּאָליטישע פּראָגראַמען האָב איך געוואוסט ווייניג.

דער סוף איז געווען, אַז איך האָב זיך פאַרשריבען אין דעם באַלטער „עם־עולם". אַי די אַנדערע מיטגלידער זיינען ניט קיין סאָציאַליסטען? וועל איך זיי „פאַנאַנדער־פּראָפּאַגאַנדירען"!

איינמאָל, אין א דעבאַטע מיט א פּאָר פון די מיטגלידער, האָב איך זיך צוהיצט:

— איהר זייט א קאָנסערוואַטאָר — האָב איך געזאָגט צו

(א שעהנע מיידעל), און דאָן גיט ער מיך א כאַפּ און שלעפּט מיך אויך טאַנצען.

די עמיגראַנטען זיינען מייסטענס געווען מענשען, וואָס זיינען פריהער קיינמאָל ניט אַרויסגעפאָהרען פון דערהיים. בענקעניש און עלענד האָט געגריזשעט די נשמה. מען האָט נעדורשט נאָך א אינטימען חבר, פּאַר וועמען אויסצוגיסען דאָס הארץ.

אזא נעמיט איז א פרוכטבאַרע פעלד פאר די בלומען פון ליבע. נאָך אַן אורזאַכע: מען איז געווען אָפּגעריסען פון קרובים און פרײַנד, און דאָס הייסט, אז מען איז געווען פריי פון די אייזערנע כּלָלים, וועלכע רינגלען ארום א שדוך. אלץ האָט זיך איבערגעדרעהט און איז אויסגעמישט געוואָרען. א הפקר־וועלט!

צי מען האָט זיך אין אמת'ן פאַרליבט, צי מען האָט נעמיינט אז מ'איז פאַרליבט — מען האָט ניט געפרעגט קיין קשיות און חתונה געהאַט.

די גאַליציאַנער עלטערן, מייסטענס ניט קיין רייכע אידן, האָבען דערווייל געהאַט א געלעגנהייט חתונה צו מאַכען זייערע טעכטער. און אזא שדוך האָט זיך גערעכענט פאר א תכלית. די פּאַר־פּאַלק וועט פּאָהרען אין דעם לאַנד פון גאָלד, און וועט אפשר דערנאָך אריבערנעהמען די גאַנצע פאַמיליע... אונזערע יונגע לייט, פון זייער זייט, האָבען זיך פּאַרגעשטעלט, אז אין די קאַלאָניעס, וואָס זיי וועלען גרינדען, וועט מיט א פרוי זיין בעסער צו פיהרען די בעל־הבתישקייט. קורץ, עס איז געווארען א מין מגפה אויף חתונה האָבען. היינט באַקאַנט געוואָרען, מארגען חתונה געהאַט.

וועז איך דערמאָן זיך אָן די טעג, וואָס איך האָב פארבראַכט אין בראָד, זעה איך אימער פאר די אויגען די פאַלגענדע סצענע: שבת־צו־נאכט, אונגעפעהר צוויי וואָכען נאכדעם ווי איך בין אהין געקומען, אויף א פארוויסטער גאס, וואו אלע הייזער זיינען אָפּגעברענט געוואָרען, טאַנצט מען מען הוליעט. קלעזמער שפּילען. איך שפּאַציר ארום מיט א צווייטען עמיגראַנט. מיר פרעגען וואָס דאָס טאַנצען באַדייט, און מען ענטפערט:

— מ'האָט חתונה.

— אויפ'ן גאס פראַוועט מען א חתונה?

— יאָ, אויפ'ן גאס.

א פּאָר פידלער שפּילען אויף דריי חתונות מיט אמאל. איין חתונת איז אויף איין זייט גאס, די אנדערע איבער דער אנדערער זייט גאס און די דריטע איבער א חורבה לעבען דער צווייטער. די מוזיקאַנטען שטעהען אין מיטען גאס און ארבייטען מיט אלע כחות. אביסעל ווייטער איז ווידער דאָס זעלבע.

מיר געהען, מיר קוקען. אין איין אָרט דערזעה איך אן עמיגראַנט, מיט וועלכען איך בין אביסעל באַקאַנט. ער טאַנצט — דאָ מיט דער, דאָ מיט יענער, א לוסטיגער, א פּאַרסאָפּעטער. איך שטעל איהם אָפּ.

— וואָס איז מיט אייך די שמחה? — פרעג איך.

— איך האָב חתונה! — ענטפערט ער.

ער גיט מיך א שלעפּ און שטעלט מיך פּאַר פּאַר זיין כלה

אויסגעווייכט. איצט אָבער איז ער צוגעקומען זיך זעגענען מיט מיר.

— אַל דאָס גוטס צו אייך! עס לעבע דער באַלטער עם עולם! — האָט ער געשריען אויף רוסיש. — גליק צו אייער קאָלאָניע!

מיר האָבען זיך שטאַרק געדריקט די הענט. זיינע צו־וואונשונגען האָבען אויף מיר געמאַכט דעם שטאַרקסטען איינדרוק.

מיר זיינען אַלע געפאָהרען מיט'ן דריטען קלאַס. אין מ'ין וואַגאָן האָבען זיך געפונען עטליכע פון די יונגע פאָרלעך — רוסישע עמיגראַנטען מיט זייערע גאַליצישע ווייבלעך. עס זיינען פאָר־געקומען „האָניג־מאָנאַט" סצענעס.

דער צוג איז געגאַנגען לאַנגזאַם. עס האָט געדויערט אַ גאַנצע נאַכט איידער מיר האָבען דערגרייכט לעמבערג.

אין לעמבערג האָט אונז ערוואַרט אַ קאָמיטע פון דאָרטיגע בעלי־בתים. מען האָט אונז מכבד געווען מיט טהיי און מיט זעמעל. שפּעטער — מיט זופּ און מיט פלייש. אַ גאַנצען טאָג זיינען מיר דאָרטען געשטאַנען, און פילע פון אונז האָבען זיך אַראָפּגעכאַפּט אין שטאָדט. דער מיטעל־פּונקט פון לעמבערג מיט די גרינע לאָנקעס פון אַ קליינעם פּאַרק, איז געווען אַנגענעהם צו זעהן. לינקס פון דאָרטען פאַנגט זיך אָן דער אידישער קוואַרטאַל; האָב איך זיך אַוועקגעלאָזען אַהין.

— עס זעהט אויס פּונקט ווי ווילנא! — האָב איך געזאָגט צו מיין באַגלייטער. און ער — איך געדענק ניט ווער דאָס איז געווען — האָט אָפּגעענטפערט מיט אונגעדולד:

— אַלץ זעהט איהם נאָר אויס ווי ווילנא! גלייך קיין אַנדער שטאָדט איז גאָר אויף דער וועלט ניטאָ.

אין דעם קליינעם פּאַרק האָט אונז דערנאָך באַגעגענט אַ יונגער מאַן, וועלכער האָט געטראָגען אַ ווייכען שוואַרצען הוט מיט אַ זעהר ברייטען ראַנד, און האָט געהאַלטען אַ „טרובקע" ביים אויער. ער איז געווען טויב. ער האָט זיך פאַר אונז פאָרגעשטעלט אַלס וואַלטער, איינער פון די גרינדער פון דעם קיעווער „עם עולם".

דריטער קאפיטעל

פון בראָד ביז ניו יאָרק.

1.

דער צוג געהט אָפּ. — לעמבערג און קראקאו.

ענדליך, אין א שבת־צו־נאכט, האָב איך מיט מיינע חברים פונ׳ם באלטער קרוושאָק אָנגעהויבען די רייזע. איך האָב אין בראָד פארבראכט דריי וואָכען. אנדערע עמיגראנטען האָבען דאָרטען אָפּגעווארט צו עטליכע מאָנאט.

— עס לעבע דער באלטער עם עולם! — האָט מען געשריען.

— א גליקליכע רייזע און א גליקליכע צוקונפט! עס לעבע די אמעריקאנישע רעפובליק!

מעהר פון אלץ האָט מען באגריסט „די רעפובליק", אדער „די פרייהייט". פאר רוסישע אונטערטאנען זיינען דאָס געווען צויבערליכע ווערטער. מען האָט זיך געקוויקט מיט זייער קלאנג.

איך געדענק דעם אויסדרוק אויף דעם געזיכט פון א יונגען מאן, וואָס האָט דער לעצטער מיט מיר זיך געזעגענט דורכ׳ן פענסטערל פון מיין וואגאן. פריהער האָבען מיר זיך געהאלטען פון ווייטען. ער איז געווען א פראנט און א פוסטער בעל־נאוה, און פלעגט אימער איבערקרימען די ליטוואקעס. א־ינמאל בין איך אָנגעקומען אויף א געשפרעך, אין וועלכען ער האָט גערעדט מיט פאראכטונג וועגען אונז. איך האָב געטומען דאָס וואָרט, איך האָב חוזק געמאכט פון זיין נאריישער גרויסקייט־ביי־זיך און אַרויסגעשטעלט זיין אונווויסענהייט און שמאל־זינינקייט. די צוהערער זיינען געווען וואהלינער. זיי האָבען מיר אָבער אפלאָדירט. פון דאמאלסט אָן האָט ער מיך

וואָך צייט. די פיהרער פון דער קאָמיטע זיינען דאָרטען געווען צוויי יונגע לייט פון דער העכסטער אינטעליגענץ, דיאמאַנט און נאָססיג. זיי האָבען געוויזען אונערמידליכע גאַסטפריינד־ליכקייט צו די געסט, הויפּטזעכליך צו די אינטעליגענטערע מיטגלידער פון דעם „עם עולם", יונגע לייט און מיידלעך, וועלכע זיינען איינגעשטאַנען ביי די אָנגעזעהענסטע בעלי־בתים פון שטאָדט*).

אין קראַקאָו האָט זיך דאַן געפונען אַ קריסט, אַ פּאָליאַק, מיט'ן נאָמען אָנופראָוויטש, וועלכער האָט גענומען אַ פריינדליכען אינטערעס אין דער אידישער עמיגראַציע. זיין נאָמען איז אונז געווען באַקאַנט נאָך פון רוסלאַנד, וואָרים ער האָט גוט געקענט רוסיש און ער איז געווען דער קראַקאָוער קאָרעספּאָנדענט פון דעם רוסיש־אידישען וואָכענבלאַט „רוסקי יעוורעי". דעם „קיעווער עם־עולם" איז ער געקומען מקבל פּנים זיין אויפ'ן באַהן, און אַלס מתנה האָט ער זיי געבראַכט אַ רייך־געבונדענעם בוך: קאַרלס מאַרקס' „קאַפּיטאַל" אין אַ פראַנצויזישער איבערזעצונג.

.2

ברעסלאַו, בערלין, האַמבורג. — דער ים.

ווייטער האָבען מיר זיך אָפּגעשטעלט אין ברעסלאַו, דייטשלאַנד. דאָרטען איז צו אונז אויך געקומען אַ קאָמיטעט, אָבער שוין גאָר פון אַנאַנדער סאָרט. די מיטגלידער זיינען געווען דייטשע אידען, שעהן געקליידעטע, אויפ'ן אייראָפּעאישען שטייגער, און ראַזירט. זיי האָבען אונז מכבד געווען מיט אַ גוטען מיטאָג.

מיר האָבען געהאַט אַ פּאָר שטונדען צייט, בין איך אַרויסגעלאָפען באַקוקען די שטאָדט, און דאָ האָב איך צום

---

*) ווען דיזע שורות ווערען געשריבען, איז דיאמאנט גוט בעקאַנט אַלס איינער פון די פיהרער פון דער פּוילישער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי, און פון די וויכטיגסטע רעדנער אין דעם וואַרשעווער סעים; נאָססיג איז אַ בעקאַנטע פּערזענליכקייט אין דער ציוניסטישער באַוועגונג.

ער אליין האָט פון קיעוו געמוזט אָפּפאָהרען צוליב רעוואָלוציאָנערע פארבינדונגען.

צוריק צו אונזער צוג זיינען מיר געפאָהרען אויפ'ן פערד־באהן. און עד־היום קלינגט אין מיינע אויערען די פייפעל, מיט וועלכער דער קאָנדוקטאָר האָט געגעבען זיינע סיגנאלען; און עד־היום זעה איך די בלישטשענדע מעשענע הענטעל פון דעם שרויף, מיט וועלכען דער פורמאן האָט קאָנטראָלירט די פערד. דער טראמוויי וואגאָן איז געווען א שפּאָגעל נייער.

אין קראַקאָו זיינען מיר אָנגעקומען אויף מאָרגען, און ווידער האָט אונז אויפגענומען א קאָמיטעט. מען האָט אונז מכבד געווען מיט טהיי און מיט זעמעל. דעם לעמבערגער קאָמיטעט געדענק איך פערזענליך גאָרניט; פון דעם קראַקאָווער קאָמיטעט געדענק איך איין אידען: א דיקער בייכעלדיקער חסיד מיט א שעהנעם, גוטען, מיידעלשען פּנים, מיט געגרייזעלטע פּאות. מיט די ברעגעס פון זיין לאַנגער קאַפּאָטע אר'ינגעשטעקט אין זיין גאַרטעל, האָט ער אַרום אונז ארומגעהאַוועט אין דער ראָלע פון א סאַרווער.

מיט א וואָך פריהער איז דורך לעמבערג און קראַקאָו דורכגע־פאָהרען דער „קיעווער עם־עולם". ער איז געווען א סך גרעסער ווי דער באַלטער קרוזשאָק, און מיט איהם האָט מען געמאכט א סך מעהר פּאַראַד ווי מיט אונז. איינצעלהייטען פון זיין רייזע האָב איך געהערט טיילווייז איצט, ווען מיר זיינען דורכגעפאָהרען דורך די זעלבע פּלעצער, און טיילווייז שפּעטער, אין ניו יאָרק, פון די עם־עולם'ניקעס גופא.

דער קיעווער „עם עולם" האָט מיט זיך געפיהרט א ספר־תורה — ניט אַלס א רעליגיעזע הייליגטום, נאָר אַלס א נאַציאָנאַ־לע פאָהן. ווען די פּאַרטיי האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף א פּלאַץ, האָט זי די ספר־תורה אַרויסגעטראָגען, טאַקע ווי א פאָהן.

דער „קיעווער עם עולם" האָט זיך געלאָזט הערען איבער גאַנץ אייראָפּא. אומעטום האָט מען איהם אויפגענומען מיט פּאַראַד, און אין לעמבערג און אין קראַקאָו — מיט רעדעס און מיט מתנות. אין לעמבערג איז ער פאַרבליבען איבער א

אלס עפעס מאיעסטעטישעס, וואונדער־שעהנעס; און דאָ שאפט ער נאָר אזעלכע שוידערליכע סצענעס!

דער הימל איז נעווען פארכמארעט און אלץ האָט אויס־געזעהען גרוי, אין א טומאן איינגעהילט. וועגען שעהנקייט האָט קיין רייד ניט געקענט זיין. די כוואליעס האָבען אויף מיר געמאכט אן איינדרוק פון מיאוסע, בייזע באשעפענישען, ווי „ניט־גוטע".

3.

אין האָלל. — אין ליווערפול. — ערשטע ערפאהרונגען מיט דער ענגלישער שפראך.

מיר זיינען פון שיף ארָאפ אין האָלל, א האפען־שטאָדט אויף דעם מזרח־ברעג פון ענגלאנד. דאָרטען זיינען מיר געשטאנען נאָר ביי א שטונדע. אלץ וואָס איך געדענק פון יענער שטונדע איז ווי איך און נאָך א פאָר עמיגראנטען זיינען אריין עפעס קויפען אין א קראָם. דער קרעמער איז געווען א דייטשער איד. און ער האָט צו אונז געזאָגט: „אין א פאָר יאָהר ארום וועט איהר זיין גלענצענדע אמעריקאנער קויפלייטע".

פון האָלל האָבען מיר מיט'ן באהן דורכגעשניטען די גאנצע ברייט פון ענגלאנד. מיר זיינען געקומען קיין ליווערפול.

בראָד האָט אויף מיר געמאכט א משונה'דיגען איינדרוק; דאָס זעלבע איז געווען מיט ליווערפול, נאָר אויף אנאנדער שטייגער.

א מאָדערנע שטאָדט, א גרויסע, א רייכע, א קאָכיגע; און דאָך האָט זיך מיר כמעט ניט געגלויבט, אז איך בין אין איראָפּא. לעמבערג, קראקאָו, ברעסלאָו, בערלין, פעטערסבורג, וויטעבסק, ווילנא — יערע פון זיי איז אנדערש ווי די איבעריגע. אָבער אין פארגלייך מיט ליווערפול זיינען זיי אלע געווען דיזעלבע. ליווערפול איז געווען גאנץ אנדערש. כמעט אלץ, וואָס איך האָב דאָ דערזעהן, איז געווען ניט ווי דאָרטען. וואו

ערשטען מאל באמערקט דעם אונטערשיד פון א הויך־ציוויליזירטע לאנד און אזא לאנד ווי רוסלאנד. איך האב באוואונדערט די ציכטיגקייט און אויסגעפוצטקייט פון אלעמען און אלעס. איך בין ערשטוינט געוואָרען.

אין פּעטערסבורג האב איך אויף די וויכטיגסטע נאסען געזעהן א סך מענשען וואס האבען געטראגען גראבע שטיוועל און קיינע קראגענס און האלזטיכער. דא איז יעדער געגאנגען געקליידט ווי א פּריץ — אזא אינדרוק האב איך באקומען.

פון ברעסלאו זיינען מיר געפאהרען קיין בערלין. דאָרטען האט אונז ווידער מקבל פּנים געווען א קאמיטעט. צוויישען די רייכע מיטגלידער איז געווען א באנקיר, א ברונעט, מיט'ן נאמען מאגנוס. ער האט מאשבירן געגעבען עטליכע גאלדענע מטבעות אויף צו קויפען ביכער פאר דעם קרוזשאק, צו לערנען זיך ענגליש.

קיין סך צייט האבען מיר דא ניט געהאט. איך האב נאר פאספּייעט א קוק צו טאָן אויף א פּאָר נאסען, ניט פון די וויכטיגסטע.

פון בערלין איז אונזער צוג צוועק קיין האמבורג, און דאָרטען זיינען מיר פון וואקזאל גלייך געגאנגען צו דער שיף, וואס האט אונז געדארפט דערפיהרען ביז ענגלאנד. מיר זיינען אנגעקומען ב'יינאכט, און מען האט אונז נעפיהרט דורך ענגע, שמוציגע האפען־נעסלעך — דאס איז אלץ וואס מיר האבען געקענט זעהן פון דער שעהנער שטאָדט האמבורג.

אויף דער שיף האט אונזער קאמפאניע, מיט וויינינג אויס־נאהמען, געליטען פון ים־קראנקהייט. איך בין געווען אייגער פון דער קלייגער מינאריטעט. אויף די לידענדע איז געווען שרעקליך צו קוקען. איך האב אזא סצענע נאך קיינמאל ניט געזעהן. דער ים האט מיך ענטוישט. פון אלץ, וואס איך האב געלעזען וועגען אים, האב איך זיך אים פאָרגעשטעלט

זשאַנדאַרעם מיט באַקען־בערד, מיט גרויסע וואָנצעס, שפּאַצירען ארום מיט „סטראשנע" טריט, קלינגענדיג מיט זייערע שפּאָרען. און דאָ געהט א צוג אָפּ אָהן שום ליאַרם, אָהן צערעמאָניעס, אזוי ווי ניט איהם מיינט מען דאָס.

פּארשידענע אנדערע זאכען האָבען מיך פּאַרוואונדערט. אפשר האָט דער אונבאקאַנטער קלאַנג פון דער ענגלישער שפּראַך אין דיזע משונה'דיגע אייגדריקע א חלק געהאַט, דערביי אָבער האָבען מיר געפיהלט סמנים פון פּרייהייט, נאָך מעהר ווי אין עסטרייך.

אלס רעזולטאַט האָט זיך ביי מיר אין קאָפּ צוזאַמענגעשטעלט א באַגריף, אז א לאַנד וואָס געניסט מעהר אָדער ווייניגער פּרייהייט, קאָן נאָרניט אויסזעהען ווי רוסלאַנד, אָדער דייטשלאַנד. און אזוי ווי אַמעריקא איז נאָך פּרייער ווי ענגלאַנד (אזוי האָבען מיר דאָן געמיינט), און די שפּראַך איז דאָרטען אויך ענגליש, זיינען די זאַנדערבארקייטען פון ליווערפול מיר פאַרגעקומען ווי א מוסטער פון דעם לאַנד, אין וועלכען איך פּאָהר זיך באזעצען.

אויף אונזער שיף האָבען מיר געהאַט צו וואַרטען איבער א וואָך צייט.

די ביכער, וואָס מען האָט געקויפט פּאר מאַגנום'עס מתנה, זיינען געווען „זעלבסט־לעהרערס" פון דער ענגלישער שפּראַך פּאר דייטשען. איך האָב אָבער געוואָלט האָבען א לעהר־בוך פּאר רוסען, און אויך א ווערטערבוך פון ענגליש אויף רוסיש און פון רוסיש אויף ענגליש. און גלייך דעם ערשטען טאָג בין איך אַוועק זוכען א בוך־קראָם. איך האָב זיך ארומגעשלעפּט א פּאָר שטונדען איבער די נאַסען און געמאַטערט זיך צו פרעגען וואו עס געפינט זיך א בוך־קראָם. אזוי ווי ענגליש האָב איך ניט געוואוסט קיין אייניציג וואָרט, האָב איך געפּרופט רייזען דייטש און פראַנצויזיש. איך האָב געשאַטען אלע פראַנצויזישע ווערטער וועגען ביכער, וועלכע איך האָב זיך געקענט דערמאַנען (איך ווילנא האָב איך דאָך גענומען אוראַלטען אויף פראַנצויזיש און אין

איך האָב זיך נאָר געגעבען אַ קעהר, האָב איך אויסגעשטעלט די אויגען מיט פֿאַרוואונדערונג.

אַן איבערראשענדע נייעס זיינען פֿאר מיר געווען די בייסיקלס (וועלאָסיפֿעדען). אויסער ענגלאַנד האָט מען דאָס נאָך דאָן אין איראָפּאַ ניט געזעהן. די דאָמאַלסדיגע בייסיקלס זיינען געווען אַ סך גרעסער ווי די היינטיגע — איין זעהר גרויסע ראָד און איין קלייַנטשיקע. דער רייטער פֿלעגט רייטען אויף דער גרויסער, אינדערהויך. פון ווייטען האָט עס אויסגעזעהן, אַז ער שטעהט אין דער לופטען און אַזוי טראָגט ער זיך.

היינט די „איוואַשטשיקעס"! אַ דראָשקע, וואָס האָט נאָר צוויי רעדער, ביידע משונה'דיג גרויסע! און דער קוטשער זיצט אויף אַ הויכען, הויכען שטול, און ניט פון פֿאַרנעט, נאָר הינטער דער דראָשקע; די לייצעס ציהען זיך איבער דער דראָשקע'ס דאַך; אַז דער קוטשער ווייל געבען די פערד אַ שמיץ, קומט ער צו זיי צו איבער'ן דאַך, מיט אַ לאַנגען בייטש. דיזע „העגסאָם קעבס" זעהט מען אין ענגלאַנד נאָך היינט, און מיט עטלעכע יאָהר צוריק האָט מען זיי געקענט זעהן אין ניו יאָרק אויך. אין אַנדערע לענדער אָבער האָט מען זיי קיינמאָל ניט געברויכט.

פון די פּילע אַנדערע זאַכען, וואָס האָבען אונז איבערראַשט, געדענק איך די „בוט-בלעקס" (אַרימע אינגלעך, וואָס פּוצען שיך אין מיטען טראָטואַר). איך האָב וועגען די דאָזיגע שטיוועל-פּוצערס געלעזען אין וואַדאַוואַזוואָס „דאָס לעבען פון אייראָפּעאישע פּעלקער". אָבער לעזען איז איין זאַך, און זעהן מיט די אויגען איז אַנאַנדער זאַך.

גע'חדוש'ט האָבען מיר זיך אויך אויף די ליוווערפּולער וואַקזאַלען. מיר פלעגען שטעהן און קוקען ווי צוגען קומען אָן און געהען אוועק. פון העלער הויט שוועבט אַריין אַ לאַנגער, לאַנגער „פּאַיעזד", אָהן הכנות, אָהן געפּילדער. דאָס זעלבע איז מיט דעם צוג, וואָס דאַרף אוועקגעהן. אָט שטעהט ער, און אָט ווערט ער ניט! אין רוסלאַנד, איידער עס געהט אָפּ אַ צוג, ווערט אַ קלינגעריי, אַ געלאַף, אַ קושעריי און אַ געוויין; און

איך געדענק ווי מאשביר און איך זיינען געגאנגען זיך דורכרעדען מיט דעם ליווערפולער עמינראנטען־קאָמיטעט. זיי האָבען זיך צו אונז געוואנדט דורך א דייטשען דאָלמעטשער; און בשעת זיי האָבען גערעדט, האָב איך זיך צוגעקוקט צו זייע־ע ליפּען און צינגער. איינעם פון דעם קאָמיטעט געדענק איך. ער איז געווען אינגאנצען גענאָלט און ער האָט געטראָגען גאָלדענע בריליען און א פיינעם האָלז־טוך. ניט קיין הויכער און גאָרניט קיין דאַרער איז ער געווען. ווי א קניידעלע האָט ער אויס־געזעהן. וועז ער האָט גערעדט, האָט זיך מיר געדוכט, אז זיינע ווערטער זיינען צוהאָקט ווי מיט א האָק־מעסער אויף קליינינקע פּיצעלעך, וועלכע שפּריצען ארויס פון זיין מויל ווי פונקען פון א שמיד'ס קאָוואלע. אָט דעם משוגענעם לשון וועל איך דאָס דאַרפען לערנען! — האָב איך זיך געקלערט כמעט מיט פאַר־צווייפלונג.

היינט די ענגלענדער גופא! גוטע מענשען, אָבער זייער רוהיגקייט און געלאָסענקייט האָט מיך צייטענווייז פון געדולד ארויסגעבראכט. אזעלכע קאָלטע לונג־און־לעבערס האָב איך קיינמאָל ניט פאַרגעשטעלט. ליווערפול האָט מיך אי געצוינגען, אי אָפּגעשמוסען. און דאָס אלץ האָב איך אָנגענומען פאַר א מוסטער פון אמעריקא.

איך געדענק ווי מיר זיינען געזעסען אויף אונזער קווארטיר, עטליכע פון אונז, און צו אונז איז אריינגעקומען דער באלעבאָסטע'ס טאָכטער מיט א קינד איפ'ן האָנט. זי האָט אָנגעהויבען צו ריידען צו אונז; מיר האָבען, נאטירליך, ניט פאַרשטאַנען קיין וואָרט. אלץ וואָס מיר האָבען יא פאַרשטאַנען איז, אז זי רעדט זעהר העפליך. יונג זיינען מיר געווען, האָבען מיר געגומען מאכען שפאס. איך און נאָך א פאָר האָבען צו איהר גערעדט אויף רוסיש, און אונזערע מיטרייזענדע האָבען זיך געשטיקט פון געלעכטער. אָבער זי האָט ניט געלאכט; זי האָט זיך אפילו ניט באליידיגט; און אויף אלץ וואָס מיר האָבען צו איהר געזאָגט, האָט זי העפליך געענטפערט: „יעס, יעס".

וועליזש האָב איך פאָרטגעזעצט צו לערנען פראַנצויזיש פאר זיך). איך האָב געמאַכט מיט די הענט, מיט די אויגען, געשריען, געזיפצט פארצווייפעלט, און כאָטש שריי צו גאָט! קיינער האָט מיך ניט פארשטאַנען. אָבער די געדולד און די פריינדליכקייט, מיט וועלכער יעדער האָט מיך אויסגעהערט, האָט אויף מיר געמאַכט אַן אַיינדרוק, אַז ענגלענדער זיינען דימענטענע מענשען. מסתמא זיינען די אמעריקאַנער אויך אזוי, — האָב איך געטראכט.

פון האַמבורג ביז ליווערפּול איז מיט אונז מיטגעפאָהרען אַ איד פון קורלאַנד, אַ גוט־געקליידעטער, מיט געגאָלטע באַקען און מיט אַ שוואַרצער „שפּאַניש בערדעלע". ער איז געפאָהרען וועגען געשעפט — אַזוי האָט ער אונז געזאָגט — און ער איז געווען זיכער אַז ער קען ריידען ענגליש. איצט, זוכענדיג די בוך־קראָם, האָב איך איהם גראָד באַגעגענט. איך האָב זיך דערפרעהט. און ער האָט מיר טאַקע געוואָלט העלפען; אָבער זיין ענגליש האָבען די ענגלענדער פאַרשטאַנען ניט בעסער ווי מיין דייטש און פראַנצויזיש.

ענדליך האָב איך באַגעגענט אַן אַלטען מאַטראָז, וועלכער האָט געקענט אביסעל רוסיש. אזוי ווי משיח וואָלט פּלוצלונג פון אונטער דער ערד אויסגעוואקסען!

דַער מאַטראָז האָט מיך צוגעפיהרט צו אַ בוך־האַנדלונג.

דאָרטען האָב איך געקויפט אַ רוסיש־ענגלישען און ענגליש־רוסישען ווערטער־בוך (אין אַ בונד פון אַ בלישטשענדיג שוואַרצען לעדער) און אַ רוסישען „זעלבסט־לעהרער" פון דַער ענגלישער שפּראך.

איך האָב זיך גענומען צוהערען ווי מען רעדט ענגליש. די שפּראך איז מיר אויסגעקומען אַזוי אוננאַטירליך, ווי די בייסיקלס, די „הענסאָם־קעבס" און די „בוט־בלעקס". מיר האָט זיך געדאכט, אַז ביי די ענגלענדער זיינען די מ״ילער גאַנץ אַנדערש געבויט ווי ביי אונז. די ליפּען זיינען קיין ליפּען ניט, דער צונג קיין צונג ניט.

4.

אַ פּרעהליכע נייעס.

אינמאָל, געהענדיג איבער'ן גאַס, האָב איך דערזעהן אַ ווילנער יונגען מאַן, אַ געווען גימנאַזיסט, מיט'ן נאָמען בראָז. אין דערהיים זיינען מיר קוים געווען באַקאַנט. דאָ אָבער האָבען מיר זיך אַרומגעכאַפּט ווי נאָהענטע פּריינד. ער איז אויך געפאָהרען קיין אַמעריקא, צו אַ מוהמע'ן. פון איהם האָב איך זיך דערוואוסט אַ נייעס, וועלכע איז פּאַר מיר געווען אַ זעהר אַנגענעהמע איבערראַשונג: פון ווילנא איז קיין אַמעריקא אַרויסגעפאָהרען אַ גרופּע אידישע רעוואָלוציאָנערען פון מיין קרוזשאָק. דער פיהרער פון דער גרופּע איז געווען באָרים קאַספּע, דער עלטערער פון די צוויי ברידער, גימנאַזיסטען, וועמען איך פּלעג אָפט באַזוכען. און צווישען די אַנדערע מיטגלידער פון דער גרופּע האָבען זיך געפונען מיינע חברים שואל באַראַנעס און סאָלאָמאָן מענאַקער, און נאָך אַ פּאָר גוטע באַקאַנטע. דער ווילנער יונגער מאַן האָט מיר אויך מיטגעטיילט, אַז דער איינגערער קאַספּע וועט קומען עטליכע מאָנאַט שפּעטער, מיט אַ צווייטער ווילנער גרופּע.

הייסט עס, אַז איך בין ניט דער אייניציגער פון אונזער קרוזשאָק, וואָס איז צוגעשטאַנען צו די „אַמעריקאַנצעס". דאָס איז פּאַר מיר געווען אַ קוואַל פון מאָראַלישע צופּרידענהייט. דער עיקר אָבער איז געווען דער געדאַנק, אַז אין ניו יאָרק וועל איך געפינען חברים פון דערהיים. עלענד וועל איך שוין דאָרט ניט זיין.

5.

אויפ'ן שיף. — „מיסטער". — שבועות.

ענדליך האָט מען אונז מיט דעם גאַנצען „באַלטער עם עולם" און אַ גרויסע צאָהל אַנדערע עמיגראַנטען אוועקגעפיהרט צו דער שיף, וואָס האָט אונז געדאַרפט פיהרען קיין אַמעריקא. זי האָט געהייסען „דהי בריטיש קוויען" (די בריטישע קעניגין).

דריי טעג נאָכאנאַנד האָבען מיר איהר ניט אויפגעהערט איבערצוקרימען: „יעס, יעס".

עס איז ניטאָ אַן עמיגראַנט, וועלכער האָט די ווערטער „אייס־קרים" ניט גע׳לעזען „איצע קרעאם". מיט מיר האָט דאָס אויך געטראָפען. דאָס איז אָבער געווען ערשט שפעטער. אין ל׳יווערפו׳ל האָב איך אויף אזא אופן געמאכט שפאס פון אַנדערע ענגל׳ישע סאינס. אייניגע ווערטער האָבען מיר איבערגעדרעהט אויף אַן אונאַנשטענדיגען שטייגער.

איך האָב אָבער געמומען ל׳ערנען ענגל׳יש גאַנץ ערנסט און טאקע דאָרטען אין ל׳יווערפו׳ל. דאָס ביסע׳ל פראַנצויזיש, וואָס איך האָב געקענט, איז מיר איצט צוניץ געקומען, הגם די פראַנצויזישע ווערטער, וועלכע די ענגל׳ישע שפּראַך ענטהאל׳טע, ווערען אין איהר אויסגערעדט גאַנץ אַנדערש ווי אין פראַנצויזיש. איך האָב זיך צוגעהערט צו אונזער בעל הבית, צו זיין פרוי, צו זייער זוהן, צו זייער טאָכטער; איך האָב געפרופט בעאָבאכטען ווי אזוי זיי רייַדען אויס די ווערטער.

אין דער ענגל׳ישער אויסשפּראַך איז צוויישען פּארשידענע געגענדען פּאראַן א גרויסער אונטערשיד. די מאסען אין ל׳אָנדאָן, צום ביישפּיל, פּל׳אָנטערען דעם „ה", אזוי ווי די איידען פון גראַדנא אָדער פון פּיל׳ע שטעדט אין זיד־רוס׳אַנד. מיינע בעל׳י בתים זיינען מסתמא געווען ל׳אָנדאָנער, וואָרים זייער „ה" האָט נעפע׳לט דאָ וואו מען האָט איהם געדארפט, און ער פּל׳עגט זיך באַווייזען גראָר דאָרטען וואו מען האָט זיך אויף איהם ניט געריכט. אָבער אז דאָס זיינען גרייזען, האָב איך ניט געוואוסט. איך האָב זיך אויפמערקזאם צוגעהערט צו זייער אויסשפּראַך, ווי ווייט איך האָב נאָר געקענט; און איך האָב זיך געמאַטערט זיי נאָכצוריידען מיט זייערע גרייזען מיט אל׳עמען. איך האָב געל׳ערנט זאָגען „אאף" (האל׳ב) אנשטאָט „האאף", אָדער „האסק" (פרענען) אנשטאָט „אסק". די אמעריקאַנער האָבען ניט קיין צרות מיט די „ה"ען, און ביי זיי איז דאָס נאָרניט „האאף", נאָר „העף". אָבער וועגען דעם שפּעטער.

„מיסטער“: „איך וועל זאָגען מיסטער'ן“, אָדער „דער שווארץ יאָהר ווייסט איהם, מיסטער'ן“.

דיזער „מיסטער“ איז געווען מיין ערשטער לעהרער אין דער ענגלישער שפּראַך. איך פלעג איהם אָנווייזען אויף א וואָרט אין מיין ווערטערבוך אָדער „זעלבסט־לעהרער“, און ער פלעגט מיר ווייזען ווי מען דאַרף דאָס אויסרייידען. עס איז מיר ניט לייכט געווען איהם נאָכצוזאָגען. ווארים די ענגלישע תנועות האָבען ביי מיר געהאַט אַן אונבאשטימטען קלאַנג, עפּעס גאָרניט ווי אין א מענשליכער שפּראַך. א „קמץ“ איז סיין קמץ ניט, א „פּתח“ סיין פּתח ניט. און „מיסטער'ס“ אויסשפּראַך האָט אפילו מיט מיין בוך אויך ניט געשטימט. איך ווייז איהם א וואָרט, און ווען ער לעזט איהם איבער, קומט נאָר ארויס אַנאַנדער וואָרט—אזוי האָט דאָס אויסגעזעהען. יעדעס מאָל פלעג איך ערשטוינט ווערען. איך פלעג אויף שפּאַס זאָגען, אז איך שרייב אויף „בנימין“ און ער לעזט דאָס „יאַנקעל“.

דאָך האָט מיסטער מיר פיל נוץ געבראַכט. די שיף איז געגאַנגען דרייצעהן טעג, און יעדען טאָג האָב איך עפּעס נעלערנט פון איהם.

ווען ער האָט געדארפט עפּעס זאָגען צו מיר און אויפשרייבען די ווערטער, פלעגט ער איהם צופיהרען צו מיר און אויפשרייבען די ווערטער, און איך פלעג דעם פשט אויפזוכען אין מיין ווערטערבוך. דאַן פלעג איך ערקלעהרען דעם עמיגראַנט וואָס ער וויל. פארקעהרט, ווען אַן עמיגראַנט פלעגט עפּעס וועלען בעטען ביי איהם, פלעג איך די ווערטער אויסזוכען אין דער רוסיש־ענגלישער טייל פון מיין ווערטערבוך און דאָס איהם ווייזען*).

אין פאַרלויף פון אונזער רייזע אויפ'ן שיף איז געווען שבועות. דער יום־טוב איז אין מיין זכרון פאַרבונדען מיט דעם

*) אין שפּעטערע יאָהרען, ווען איך האָב געשריבען ערצעהלונגען אין אמעריקאַנער זשורנאַלען, האָב איך דיזען צוזאַמענרייידען זיך מיט דער הילף פון א ווערטער־בוך אויסגענוצט אין אייניגער פון מיינע סקיצען („דמיטרי ענד זיגריד“, אין דעם „קאַסמאָפאַליטאַן“ פון מאַרטש 1901).

מיר זיינען, נאטירליך, געפאהרען סטירעדזש (אין דריטען קלאס).

מען האט אונז געזאגט, אז מען מוז קויפען א סך ציטראנען (לעמאנס), האב איך איינגעהאנדעלט נאנצע צוויי טוץ; אבער אזוי ווי איך האב ניט געליטען פון ים־קראנקהייט, האב איך זיי קיינמאל ניט אנגעריהרט.

איינמאל זעה איך אויפ'ן „דעק" א יונגען־מאנטשיקעל, ווי ער גיהט פון פאסאזשיר צו פאסאזשיר און בעט זיך מען זאל איהם געבען א „לימענע" פאר זיין פרוי, וועלכע האט שטארק געליטען. איך האב איהם צוועקנענעבען אלע פיער־און־צוואנציג. זיי האבען מיר ניט אויפגעהערט צו דאנקען. די ווייבעלע האט מיר נעזאגט, אז איך האב איהר גערעטעוועט דעם לעבען*).

דעם קאפיטאן האבען מיר געזעהן זעלטען, און נאר פון ווייטען. ער איז פאר די סטירעדזש פאסאזשירען נעווען א נעהיימניספולע, מאיעסטעטישע מאכט. א ווירקליכע מאכט, ניט קיין נעהיימניספולע, איז איבער אונז נעווען דער סטירעדזש סטיוארט. ער האט אונז נעשפייזט און באדינט און נעקענניגט איבער אונז. ער איז אבער ניט נעווען קיין בייזער קעניג. די סטירעדזש פאסאזשירען זיינען נעווען אזוי אפהענגיג אן איהם, אז זיי האט זיך נעדאכט דאס אין זיינע הענט ליגט זייער שיקזאל איבערהויפט דער שיקזאל פון די קראנקע און הילפלאזע.

די ניט־אינטעליגענטע רייזענדע האבען נעהערט, אז מען רופט איהם „מיסטער", האבען זיי נעמיינט אז דאס איז זיין נאמען. איך האב זיי ערקלערט, אז דאס הייסט נאר „הערר", אדער „נאספאדין"; עס האט אבער ניט נעהאלפען. אפילו, ווען ער איז ניט נעווען דערביי, פלענען זיי איהם אויך רופען

*) דער פאמיליען נאמען פון דער פאר פאלק איז נעווען חיימאוויטש, אבער אין אמעריקא האבען זיי דאס נעענדערט אויף „היימאוויטש". פילע יאהרען זיינען אווק און ער היום, ווען מיר באגעגענען זיך דערמאנט זי מיר יענע „לימענעס" און דאנקט מיר פאר זיי.

עס האָט זיך ניט געגלויבט, אז עס וועט ווען עס איז קומען אן ענד צו דער וואסער.

אין דערהיים איז דער דניעפר געווען דער גרעסטער טייך, וואָס איך האָב ווען עס איז געזעהן. איך בין איבער איהם געפאָהרען דריי טעג; אָבער די גאַנצע צייט האָבען זיך דאָך געזעהן ביידע ברעגעס — דערפער, הייזער, מענשען. זייענדיג אין פּעטערסבורג, בין איך מיט סאָקאָלאָוו׳ס ברודער געפאָהרען אויף א פּאראָכאָד קיין קראָנשטאָדט און צוריק. יענער וואסער איז געווען א טיי׳ל פון ים, און ער האָט אויף מיר געמאכט א גרויסען אייגדרוק. אָבער דעם ברעג האָב איך געזעהן כמעט די גאַנצע צייט פון דער קורצער ר׳יזע. און דאָ — שטונדען, און שטונדען און שטונדען זיינען אַוועק, און מעהר ווי וואסער האָט זיך ניט געזעהן. פון די שטונדען זיינען געווען טעג. איין טאָג, א צווייטער, א דריטער, א פערטער, א פינפטער, און אָרום און אָרום איז אַלץ ניטא קיין אַנדער זאַך ווי וואסער.

צוערשט האָט זיך ניט געגלויבט, אז עס קאָן זיין אזוי פיל וואסער. יאָ, עס האָט זיך אַבסאָלוט ניט געגלויבט. און דערנאָך, אז מען איז צוגעוואוינט געווארען, האָט זיך ניט געגלויבט, אז צו דער וואסער וועט ווען עס איז קומען א סוף. עס האָט זיך ניט געגלויבט, אז עס איז דאָ אן אמעריקא ערגעץ־וואו.

אין אָוועג, ווען דער הימעל איז געווען קלאָר, פלעגען מיר קוקען אויף די צויבער־פאָרבען פון דעם זון־אונטערגאנג — קוקען און אויסדריקען אונזער ענטציקונג.

שפעטער, ווען די וואונדער־קאָלירען פלעגען ביסלעכווייז פארלאָשען ווערען, פלעגט דאָס הארץ אויסגעהן פון בענקעניש. מיר פלעגען זיך צוזאמענקלייבען און זינגען רוסישע פאָלקס־לידער, די אומעטיגע, בענקשאפטפולע נגונים פון גרויס־רוסישע אָדער מאָלאָרוסישע דערפער.

אנדערע פון די פּאַסאַזשירען, מיסטענס נאָרוועגער און שוועדען און אייניגע ענגלענדער, פלעגען זיך צוהערען צו אונזער געזאנג. אָדער אז ניט, פלעגען די ענגלענדער זינגען און מיר פלעגען זיך צוהערען. די נאָרוועגער האָבען מעהר געטאַנצט ווי געזונגען, און אָפט פלעגען מיר שטעהן ארום און ארום און

געשטאַלט פון א געזונטען בלאָנדען יונג, אַן אָדעסער, מיט ברייטע פּלייצעס און מיט א געשאָרענער געלער בערדעל. געוועהנליך איז ער געווען א לוסטיגער, און פון זיין מויל זיינען אָפט אַרויסגעקומען אונאַנשטענדיגע רייד. פּלוצלונג זעה איך ווי ער שטעהט מיט א סדור אין האַנט און דאַווענט. איך האָב אויך באַמערקט, אַז ער איז אויסגעפּוצט. ער האָט געזעהן, אַז איך קוק אויף איהם. ווען ער איז אויסגעגאַנגען שמונה עשרה, האָט ער צו מיר געזאָגט מיט א סעריעזער מינע:

— גוט יום טוב! ס'איז דאָך שבועות. מ'איז דאָך אויפ'ן וואַסער. אַלץ קען טרעפען....

דעם קאַפּיטאַן פון שיף געדענק איך ניט. זיינע אָפיצירען אויך ניט. איך געדענק נאָר אַן אַלטען מאַטראָז, וועלכער פלעגט שטעהן אויבען אויפ'ן בריק פון שיף און באַטראַכטען דעם וועטער; מיט דער אויסערליכער זייט פון האַנט צוגעלעגט צום שטערען און מיט די אויגען אָנגעשטעלט אויף דער ווייטענס, פלעגט ער קוקען און קוקען. דאָס פלעגט מיך באַצויבערען. ער פלעגט קוקען אויפ'ן הימעל און איך אויף איהם. צעהן אָדער פופצעהן מינוט נאָכאַנאַנד פלעג איך שטעהן ווי א צוגעשמידטער, ניט אַראָפּלאָזען די אויגען פון איהם. איך פלעג אָבער א סך מעהר קוקען אויפ'ן ים.

ווען מען איז צוגעוואוינט געוואָרען צו דער טרייסלעניש פון דער שיף און צו דעם ריח פון דעם דריטען קלאַס — צו דעם פאַרשטיקטען, געזאַלצענעם, שרעקליכען ריח פון דעם קעלער, וואָס מען האָט גערופען „סטירעדזש"; ווען די קראַנקע זיינען געזונט געוואָרען, און ז'י זיינען אַרויסגעקראָכען פון די פלאַכע הילצערנע קעסטלעך, וועלכע מען האָט גערופען בעטען, — פלעגט דער עולם גאַנצענע טעג זיצען אויפ'ן „דעק".

ס'פלעגט מיר ניט מיאוס ווערען צו קוקען אויף די כוואַליעס און אויף דעם ענדלאָזען שטח וואַסער אין אַלגעמיין. שטונדען־ווייז פלעג איך שטעהן ביי דעם פאַרענטש פון שיף און קוקען, קוקען, קוקען. ווי א פאַר'חלום'טער, ווי פון א כשוף א פאַרגליווערטער.

איהר ניט קיין ריכטיגען באגריף. מען ווייס אָבער וועגען איהר טויזענטער זאכען און מען איז פארבונדען מיט איהר דורך טויזענטער מענשען און פאקטען. זי איז א ווירקליכקייט. דאָס אַלץ איז אין יענע צייטען ניט געווען. א בריף פון אמעריקא איז געווען א מוזאום־ארטיקעל, און א גאסט פון דאָרטען — אן אונמענליכקייט. אמעריקא איז אין אונזער איינביל־דונגס־קראפט געווען א נעהיימנים אין דעם פולען זין פון דעם וואָרט.

ווי א טרוים־לאנד האָט איך זיך אמעריקע פריהער פאָרגע־שטעלט, און די בילדער וואָס האָבען זיך פאנאנדערגעוויקעלט פאר מיינע אויגען איצט, וועו די „בריטיש קווין" איז צונע־שוואומען צו פילאדעלפיא, האָבען אויף מיר אויך אזא איינדרוק געמאכט.

די אמעריקאנער האָבען זיך אין מיין איינבילדונגס־קראפט פאָרגעשטעלט ווי הויכע שלאנקע מענשען, מיט גלע הויזען און הויכע קאפעלושען. פארוואָס עפעס גראד אזוי, ווייס איך ניט, אפשר האָט אזוי אויסגעזעהן איינער פון די אמעריקאנער, וועגען וועלכען איך האָט ערגעץ־וואו גלעזען. איינער פון די ביכער וואָס מאכאָוער'ס איננערער זוהן האָט מיר געבראכט פון דער מאָהילעווער ביבליאָטעק איז געווען א ראָמאן פון דעם אמעריקא־נער לעבען (אין א רוסישער איבערזעצונג), פון א שרייבערין מיט'ן נאָמען עטטא פיערם. אפשר האָט דער העלד פון דיזען ראָמאן אזוי אויסגעזעהן. יעדענפאלס האָט זיך בי מיר צוזא־מענגעשטעלט אזא געשטאלט. אלזא, האָב איך איצט ערווארט צו זעהן אזעלכע מענשען.

קוקען אויף זייערע פּאָרלעך. איין פּאָר־פּאָלק פון די טאַנצענדע זעה איך איצט ווי לעבעדיג. דער קאַוואַליער — אַ העל־בלאָנדער נאָרוועג, האָט געטראָגען אַ פּענסנע, וועלכע איז פון דעם טאַנצען אַלע וויילע אַראָפּגעפאַלען פון זיין נאָז. האָטש־קענדיג זיך צום טאַקט, האָט ער איהם יעדעס מאָל אויפגעכאַפּט, צוריק אָנגעטאָן אויפ'ן נאָז, אַביסעל צוגעהאַלטען מיט'ן האַנט, דערנאָך איהם ווידער אָפּגעלאָזען, ביז ער איז אַראָפּגעפאַלען, און ווידער איהם אויפגעכאַפּט.

.6
אַמעריקאַ!

דעם געפיהל, מיט וועלכען דער עמיגראַנט דערזעהט צום ערשטען מאָל אַמעריקאַנער לאַנד פון דער שיף (איבערהויפּט נאָך ווען ער איז אויפ'ן ים אָפּגעווען דרייצעהן טעג), האָב איך שוין באַשריבען ביי אַנאַנדער געלעגענהייט*). איך וויל נאָר זאָגען, אַז ווען די „בריטיש קוויען" איז צוגעקומען נאָהענט צום ברעג, און ס'האָבען זיך שוין דייטליך געזעהן קאָלירען און פאָרמען פון יבשה, בין איך בוכשטעבליך פאַרגאַפּט געוואָרען. די גרינע ברעגעס באַלויכטען מיט אַ גאָלדענער זון, די גן־עדן'שע בלויקייט פון וואַסער און הימעל, די מאַיאַקען אויפ'ן ים, די ליאַרעמדיגע קאָמפּאַניעס ים־פויגלען — דאָס אַלץ האָט אין מיין מוח צונויפגעשטעלט אַ בילד טאַקי ווי פון אַ כשוף־וועלט. דער ענדלאָזער ים האָט מיך איבערראַשט און באַצויבערט; דאָס צוקומען צום ברעג — נאָך מעהר.

דער לעזער דאַרף ניט פאַרגעסען, אַז ביי דעם היינטיגען עמיגראַנט איז אַמעריקע ניט דאָס זעלבע וואָס זי איז געווען ביי אונז. ער האָט דאָרטען אַ סך לאַנדסלייט, קרובים, בעקאַנטע. פון אַמעריקא קומען אָן מיליאָנען בריף און הונדערטער געסט. וועגען אַמעריקא הערט מען ניט אויף צו לעזען און צו ריידען. די לאַנד איז שוין ניט קיין געהיימנים. מען האָט אַפשר וועגען

*) אין „דהי ראַיז אָוו דייוויד לעוויגסקי".

דער רעגירונג. קיינער האָט ניט געטראָגן קיין געלע הויזן און קיין הויכע קאַפּעלושען, און קיינער איז ניט געווען איבעריגם הויך.

מען האָט אונז ארויפגעפיהרט אויף א צוויטען עטאַזש, אויסגעוצט ארום א לאַנגן טיש און געגעבען עסען. דער פּלאַץ האָט אויסגעזעהן ווי א גרויסער שטאַל, און די גאַנצע סצענע האָט מיר געשמעקט מיט צדקה און מיט קאַזארמע.

מען האָט אונז אַלעמען פּארשריבען, און דאָס האָט מיין געמיט נאָך שווערער געמאַכט. ווי רעקרוטען ביי א רוסישען „פּריזיוו" באַאַנדעלט מען אונז, האָב איך זיך געקלערט.

איך האָב געמאכט א קאַלעקשאַן ביי די אימיגראַנטען צו געבען „מיסטער'ן" א מתנה.

וועו איך האָב זיך מיט איהם געזעגענט און צו איהם געזאָגט אויף ענגליש „גוד באי"! האָב איך געפיהלט א בענקעניש נאָך דער שיף, אויף וועלכער מיר האָבען פּארבראַכט נאָהענט פון צוויי וואָכען.

אין פילאדעלפיע האָט מען אונז געהאַלטען ביז שפּעט אין אָוונט. דאן האָט מען אונז אַוועקגעפיהרט קיין ניו יאָרק, מיט'ן אייזענבאַהן; דיזער טייל פון דער רייזע איז פון מיין זכרון אויסגעמעקט. איך געדענק נאָר אז מיר האָבען זיך עטליכע מאל אָפּגעשטעלט און אז וועו דאָס פּאָהרען האָט זיך געענדיגט, האָט שוין געטאָגט. דאן האָט מען אונז אריינגעפיהרט אין א מין זאל — א גרויסען, א הויכען, א שהנעם. עס איז נאָך געווען פינסטער'ליך, און דער זאל איז געווען זעהר העל באַלויכטען. א לאַנגע, לאַנגע רייהע מיט פענסטער, אינגאַנצען באַנאָסען מיט ליכט. ווי א צויבער פּאַלאַץ האָט עס מיר אויסגעזעהן. וועו דאָס אלץ האָט זיך אָנגעהויבען באַוועגען, בין איך איבערראַשט געוואָרען. אז דאָס רופט מען „פעררי" האָב איך זיך דערוואוסט דערנאָך און כ'האָב זיך דערוואוסט, אז „פעררי" איז א פּאַראָם. וועו מען וואָלט דאן ביי מיר געפרעגט ווי דאָס הייסט אויף רוסיש אָדער אויף אידיש, וואָלט איך ניט געוואוסט וואָס צו ענטפערען. וועו האָט דאָס געקענט טרעפען, אז די ארימע

פערטער קאפיטעל.

ווי אַ ניי־געבאָרענער.

1.

מיר טרעטען אויף אמעריקאַנער ערד. — פילאַדעלפיא. — אַ פערער. — „קעסל־גאַרדען".

דעם 6טען יוני זיינען מיר אָנגעקומען אין פילאדעלפיא.

דער באַוואוסטזיין, אז איך בין אין אמעריקא, האָט אָנגעפילט מיין גאנצען וועזען. איך בין ניט אויף דער געוועהנליכער וועלט, נאָר אין אמעריקא.

איך געדענק דעם געפיהל, מיט וועלכען איך האָב אין האפען דערזעהן א קאץ.

„זעה, פונקט אזא קאץ ווי ביי אונז" — האָב איך שיער ניט אויסגערופען.

זי איז פאר מיר געווען א באַווייז, אז אמעריקא איז די זעלבע וועלט, ווי רוסלאנד, עסטרייך, דייטשלאנד. עס איז מיר גרינגער געוואָרען אויפ'ן הארצען.

אונז האָבען אויפגענומען פאַרשטעהער פון דער „היברו אימיגראנט עיד סאָסייעטי" (אידישע אימיגראנטען הילפס געזעלשאפט)*). דערביי זיינען אויך געווען עטליכע בעאמטע פון

*) די געזעלשאפט האָט עקזיסטירט עטליכע יאָהר, און דאָן איז זי אונטערגעגאַנגען. מיט פולע יאָהרען שפעטער האָבען אונזערע רוסישע אימיגראַנטען געגרינדעט פונקט אַזא געזעלשאפט, מיט דעם זעלבען נאָמען. זי איז באַקאַנט געוואָרען אונטער די ראשי תיבות „האיאס". ווען דיזע וועלטער ווערען געשריבען, עקזיסטירט זי נאָך. זי איז גרויס און האָט ברענטשעס איבער גאַנץ אייראָפּא.

ווארים אַזוי פלעגען זיי רופען אונזערע אימיגראַנטען הינטער די אויגן און אָפט אין די אויגען אויך.

מען דאַרף באַמערקען, אַז דאָס וואָס די רוסישע אימי־גראַנטען און די אַמעריקאַנער „יהודים" האָבען זיך שלעכט פאַרשטאַנען, האָט געהאַט אַ סך צו טאָן מיט די באַציהונגען, וועלכע האָבען עקזיסטירט צווישען זיי. ווי איך האָב שפּעטער באַגריפען, זיינען צווישען די „יהודים" געווען מענשען, וועלכע האָבען געהאַט אַ ווארימען וואונש אונז צו העלפען זיך שטעלען אויף די פיס אין אַמעריקא. זיי זיינען געווען באַרייט צו אָפּפערען צייט און געלט פאַר אונז. די פּאָגראָמען האָבען אין זיי אַרויסגערופען אמת'ע געפיהלען, און אויף דיזע געפיהלען איז געווען געגרינדעט זייער באַטייליגונג אין דער „סאָסייעטי". זיי האָבען זיך אָבער ניט געקענט צוזאַמענרעדען מיט אונז. ניט נאָר די שפּראַך, אין דעם געוועהנליכען זין, איז אונז געשטאַנען אין וועג. דאָס וואָלט ניט געווען אַזוי געפעהרליך. פיעל וויכטיגער איז געווען דער אונטערשיעד צווישען די אינערליכע שפּראַכען. די באַגריפען און געוואוינהייטען זיינען ביי אונז געווען גאַנץ אַנדערע. מענשען מיט איידעלע הערצער און מיט די בעסטע אַבזיכטען האָבען באַליידיגט אימיגראַנטען, ניט וויסענדיג אַז זיי באַליידיגען זיי. עס זיינען אָבער געווען אַנדערע „יהודים" אויך.

צווישען די סימפּאַטישע מיטגלידער פון דעם קאָמיטעט איז געווען אַ הויך געבילדעטער מאַן, מיט אַן אינטערעסאַנטער פאַרגאַנגענהייט און מיט אַ נאָבעלען כאַראַקטער, אַ גייסטיגער אַריסטאָקראַט אין דעם שעהנסטען זין פון דעם אויסדרוק. איך מיין מיכאיל האַלפּערין'ען.

איהם איז צוצוקומען צו די הערצער פון די אימיגראַנטען שוין ניט געווען שווער. אויך איז אונז, אימיגראַנטען, ניט געווען שווער צו פאַרשטעהן וואָס פאַר אַ טייערע האַרץ זיין ברוסט טראָגט אין זיך. מען האָט איהם פּשוט פאַרגעטערט. נאָר וועגען איהם וועל איך דערצעהלען באַזונדער.

ברעט, וואָס געהט מיט דער הילף פון א שטריק איבער דער וויליא אין ווילנע, און איבער דער דווינא אין וועליזש, טראָגט דעם זעלבען נאָמען, ווי דער שווימענדער פאלאץ.

אין פופצעהן מינוט ארום אונגעפעהר זיינען מיר צונעקומען צו אן אנדער ברעג. מיר זיינען אננעקומען אין ניו יאָרק.

מיר האָבען אריינגעמארשירט אין דעם היסטאָרישען „קעסל נארדען", וואו אימיגראנטען האָבען זיך אפגעשטעלט אין פארלויף פון עטליכע צעהנדליג יאָהר.

דאָס איז ביי דער „בעטערי" אויפ'ן ברעג ים. היינט איז אין דער „קעסל־נארדען" געבוידע אן אקוואריום (א מוזאום פון לעבעדיגע פיש). די גרויסע דאמף־שיפען, וואָס געהען פון ניו יאָרק קיין איראָפּא, שווימען פארבי ניט ווייט פון דיזער געבוידע.

אין יענע יאָהרען פלעגט מען דעם אימיגראנט לאנג ניט פארהאלטען. מען פלעגט איהם פארשרייבען און ארויסלאָזען. קיינע נעזעצען, וואָס זאלען באשרענקען אימיגראציע, זיינען דאן נאָך ניט געווען. די אימיגראנטען וואס האָבען ניט געהאט וואו צו נעהן, פלעגען בלייבען אין „קעסל נארדען" ביז זיי האָבען זיך געפונען אן אנדער פלאץ. זיי זיינען אבער אימער געווען פריי צו נעהן וואו זיי האָבען געוואלט.

2.

אימיגראנטען־קאָמיטעט.

אויף סטייט סטריט, גלייך אנטקעגען „קעסל־נארדען", איז נעווען די הויפט קוואַרטיר פון דער „היברו אימיגראנט עיד סאָסייעטי". איך נעדענק מיין ערשטען באזוך דאָרטען. אן אמעריקאנער איד האָט מיט מיר נערעדט אויף דייטש, וועלבען ער האָט נעבראָכען אויף זיין שטייגער, און איך אויף מיינעם. מיר האָבען זיך ניט קלאָר פארשטאנען און מיר זיינען נעבליבען אונצופריידען איינער מיט'ן אנדערען. איך בין אוועק מיט דער מיינונג, אז יענער איז א הארצלאָזער בורזשוא און ער איז וואַרשיינליך נעבליבען מיט דער מיינונג, אז איך בין א „ווילדער רוס",

די ערשטע טעג, וואָס איך האָב פאַרבראַכט אין אַמעריקאַ, האָב איך געהאַט ווייניג צייט זיך צו אינטערעסירען מיט דעם קאָמיטעט און זיינע פאַרשידענע מיטגלידער. איך בין געווען פאַרנומען מיט אַנדערע זאַכען. פריהער פון אַלץ האָב איך געדאַרפט אויפזוכען די ווילנער סאָציאַליסטען. איך בין געווען אין אַ פיבער פון אונגעדולד מיט זיי זיך צו זעהן און צו הערען וואָס ס'איז פאָרגעקומען אין ווילנא מיט די אַרעסטען.

אין ליווערפּול האָב איך געהערט, אַז זיי זיינען אַריינגע־טראָטען אין דעם „קיעווער עם עולם". די הויפּט־קוואַרטיר פון דעם „קיעווער עם עולם" איז געווען אין גרינפּאָינט, אַ ווייטע טייל פון ברוקלין. האָב איך געקראָגען דעם אַדרעס מיט איינצעלהייטען ווי אַזוי צו פאָהרען (שפּעטער האָב איך זיך ערקונדיגט, אַז עס איז פאַראַן אַ קירצערער וועג), און איך האָב זיך גלייך אַוועקגעלאָזען אַהין. דעם טייך (איסט ריווער) בין איך אַריבערגעפאָהרען אויף אַ פעררי, און דערנאָך האָב איך זיך געעזצט אויף אַ „האָרס־קאַר" (דער ברוקלינער עלעווייטער איז נאָך דאַן ניט געווען פאַרטיג). די קאַר איז געווען אַ צוויי־גאָרנדיגע און איך בין געזעסען אויף דעם אויבערשטען „עטאַזש"; געזעסען מיט מיין ליווערפּולער ווערטער־בוך אין האַנד, געקוקט אויף די סאַינס און געזוכט דעם פּשט פון די ענגלישע ווערטער. דאָ האָב איך דאָס איבערגעלעזען „איצע קרעאַם". איך האָב זיך אָבער גלייך פאַרריכט: „אייס קרים", לויט די ערקלעהרונגען פון מיין זעלבסט־לעהרער.

3.

מיינע חברים פון ווילנא. — באַדאַנעס; מענאַקער.

ענדליך בין איך אָנגעקומען קיין גרינפּאָינט. ווען מיינע ווילנער חברים האָבען מיך דערזעהן, זיינען זיי אַנגענעהם איבערראַשט געוואָרען. די שמחה איז געווען גרויס פון ביידע זייטען. זיי האָבען וועגען מיין רייזע קיין באַגריף ניט געהאַט. ווי פון הימעל בין איך צו זיי אַראָפּגעפאַלען.

אפשר צוויי שטונדען זיינען מיר אָפּגעשטאַנען אין אַ

קליינעם קאָרידאָר, דערצעהלענדיג זיך איינע די אַנדערע וואָס עס האָט פּאַסירט מיט מיר אין וועליזש און מיט ז׳י דאָרטען, אין ווילנא — וועגען די „אָביסקעס" און אַרעסטען, וועגען זייער באַשלוס צו עמיגרירען, און וועגען דער קאָרעספּאָנדענץ, וואָס זיי האָבען געפיהרט מיט פאָרשטעהער פון דעם „קיעווער עם עולם".

זיי זיינען געקומען קיין אַמעריקאַ (אויך קיין פילאַדעלפיא) דעם 30טען מאַי, מיט אַ וואָך פריהער ווי איך.

פון אונזער געשפּרעך האָב איך זיך דערוואוסט, אַז די ערוואַרטונגען וועגען קאָלאָניעס האָבען פאָרלויפיג זיי געבראַכט ניט מעהר ווי ענטוישונגען און צווייפלען. אימיגראַנטען, וואָס זיינען מיט עטליכע מאָנאַט פריהער געקומען, האָבען געמאַכט פּראָבעס צו גרינדען אַזעלכע קאָלאָניעס; אָבער די נאַכריכטען וועגען זיי זיינען געווען ניט קיין פרעהליכע. די האָפנונגען האָט מען אָבער ניט אויפגעגעבען.

איינער פון דער ווילנער גרופּע איז געווען שואל באַדאַנעס, אַ צווייטער — סאָלאָמאָן מענאַקער, און אַ דריטער — דער עלטערער פון די קאַספּע ברידער. צווישען די אַנדערע ז׳ינען געווען אַ פּאָר יונגע לייט, וועלכע האָבען אין ווילנא צו אונזער קרוזשאָק ניט געהערט, אָבער מיט וועלכע איך בין באַקאַנט געווען, און עטליכע אידישע בעל־מלאכה׳ס, וואָס זיינען „פאַנאַנ־דערפּראָפּאָגאַנדירט" געוואָרען אויף דער פּאָהוליאַנקער קוואַרטיר נאָך מיין אַוועקפאָהרען. איינער פון זיי, שפּיעז, איז געווען אַ ברודער פון מיין אַמאָליגען חבר, הירשקע לעווענסאָן־שפּיעז, פון מאַלאַט. מיט דער ווילנער גרופּע איז אויך געקומען אַלעקסאַנדער האַרקאַווי, דער היינט־באַריהמטער פאַרפאַסער פון ווערטער־ביכער און לעהר־ביכער פון ענגליש פאַר אידישע אימיגראַנטען.

די ערשטע נאַכט, וואָס איך האָב פאַרבראַכט אין אַמעריקאַ, האָב איך גענעכטיגט אין „קעסל־גאַרדען". מענאַקער האָט מיך אַהין אַוועקגעפיהרט און ער איז מיט מיר דאָרטען געבליבען שלאָפען. דער געלעגער איז געווען אַ שרעקליכער און די לופט

שואל באַדאַנעס (אין 1883).

צוויי סטריטען האָבען זיך פון דאָן אָן ניט געענדערט, הגם אין אַנדערע פּרטים האָבען זיי זיך שטאַרק געענדערט.

וווייטער אויף איסט בראָדוויי, ביי קלינטאָן, מאַנטגאָמערי, האָבען דאָן געוואוינט וויניג אידען. און מיט עטליכע יאָהר פריהער איז דאָס געווען אַן עכט אַמעריקאַנישע סטריט, אַז אריסטאָקראַטיש־אַמעריקאַנישע זאַגאר. וועז איך בין געקומען, איז דער עלטערער וויליאָם וואַנדערבילט געווען דער גרעסטער מיליאָנער אין אַמעריקא, און מיט א פּאָר צעהנדליג יאָהר פריהער, וועז ער האָט חתונה געהאַט, איז זיין ערשטע דירה געווען אויף איסט בראָדוויי. דער מיאָר פון ניו יאָרק האָט דאָרטען געוואוינט מיט א גאַנץ קורצער צייט פאר מיין קומען. איבערגענגס, האָט דער מיאָר פון ניו יאָרק זעלטען געהערט צו דער „אריסטאָקראַטיע".

מיליאָנערען, דאָלאר־יחסנים, זיינען אין אַמעריקא נאָך דאָן איבערהויפט געווען כמעט א נייע זאַך. פאר דער מלחמה צווישען צפון און דרום, איבער דער נענער פראָגע, איז דער עולם מיסטענס באַשטאַנען פון פּארמערס און מיטעלע און קליינע געשעפּטס־לייט. גרויסע פאַבריקען זיינען נאָך ניט אויסגעוואקסען, און ריזיגע גרויסע שטעדט אויך ניט. די אינדוסטריע און דער האַנדעל, און צוזאַמען מיט זיי די גרויסע שטעדט, האָבען זיך אַנגעהויבען צו ענטוויקלען ערשט נאָך יענער מלחמה, אין די זעכציגסטע יאָהרען. די ענטוויקלונג איז אָבער גענאַנגען אונגעהייער שנעל. מיט א יאָהר זעכציג, זיבעציג צוריק איז אמעריקא געווען א מדינה פון שטעדטלעך און דערפער, א נאציאָן אָהן גרויסע גבירים און מיט וויניג אָרימע לייט. היינט גלויבט זיך דאָס קוים.

וועז דיזע שורות ווערען געשריבען איז די העכסטע געבוירט אין ניו יאָרק א 53 עטאַזשינער מויער, און מויערען פון דרייסיג אָדער עטליכע און צוואַנציג עטאַזשען זיינען אין ניו יאָרק, שיקאַגא, פילאַדעלפיא און צעהנדליגע אַנדערע אַמעריקאַנער שטעדט א גאַנץ געווויינליכע זאַך. וועז איך בין געקומען, איז

א שרעקליכע — אזוי ווי טויזענד קעץ וואלטען זיך דאָרטען אויפגעהאלטען.

מיר האָבען כמעט די נאנצע נאכט פארברענט אין שמועסען.

פון דיזען געשפּרעך איז ביי מיר אין זכרון פארבליבען א קלייניגקייט, וועלכע איז זעהר כאראקטעריסטיש.

לעבען אונז זיינען געלעגען צוויי פוילישע אידען און זיי האָבען אויך געשמועסט.

— פוילישע, — האָב איך באמערקט צו מענאקער'ן, הערענדיג זייער אויסשפּראך, — און וואָס זינען מיר, ווייסטו?

— ליטוואקעס, — האָט ער געענטפערט מיט א שמייכעל אין זיין טאָן.

איך האָב, נאטירליך, געוואוסט, אז אין פוילען און אין וואהלין רופט מען אונז „ליטוואקעס", און אין סאלאמינקע, לעבען קיעוו, האָט מען דאָס מיר נענעבען צו פיהלען. איך בין אָבער נאָך ניט געווען צוגעוואוינט צו דעם וואָרט. אז איך בין א „ליטוואק" איז מיר אויסגעקומען קאָמיש. אין ווילנא בין איך קיינמאָל קיין ליטוואק ניט געווען...

4.

דער אידישער קוואַרטאל אין ניו יאָרק אין אלגעמיין.

מיין ערשטער באזוך אין אידישען קוואַרטאל איז געווען אין א נאכמיטאג. איך בין אריינגעקומען אויף איסט-בראָדוויי. עס איז געווען פארנאכטלעך. אויף אייניגע פון די סטופּס זיינען געזעסען אידען. א פּאָר פון זיי זיינען געווען עלטערע מענשען, מיט ווייסע בערד און מיט יארמולקעס אויף די קעפּ. איך האָב זיך דערפיהלט ווי אין דערהיים.

דער אידישער קוואַרטאל איז דאָן געווען זעהר קליין. אויף איסט-בראָדוויי האָבען זיך געפונען סטאָרס, וואו אידישע קאָסטאָמער-פּרעלער האָבען געקויפט די סחורה, וואָס זיי האָבען נענעבען זייערע קאָסטאָמער, מייסטענס קריסטען, ווייסע און שווארצע, אויף-אויסצאָהלען. אזעלכע סטאָרס זיינען אויך געווען אויף קאָנעל סטריט. אין דיזער באציהונג קען מען זאָגען, אז די

די העכסטע געבוירענע אין ניו יאָרק (און אין גאנץ אמעריקא) באשטאנען פון אכט עטאזש.

לאמיר זיך אומקעהרען צו דער אידישער איסט בראָדווי׳ און די ארומיגע גאסען, ווי איך האָב זיי געפונען. אויף הענרי סטריט האבען געוואוינט נאָך וויניגער אידען ווי אויף איסט בראָדווי. נאָך וויניגער האבען זיך געפונען אויף מעדיסאָן סטריט; און אויף מאָנראָו סטריט זיינען אידען נאָר געווען א זעלטענהייט. אויף טשערי סטריט זיינען אבסאָלוט קיין אידען ניט געווען.

פון דער אנדערער זייט, איז דער קוואַרטאל געגאנגען ביז דעלאנסי סטריט, און אפילו ביז דאָרטען איז אויך די באפעלקערונג געווען שטארק געמישט. דאָרטען האבען געוואוינט א סך איירישע און א סך דייטשען. אויף גרענד סטריט האבען זיך געפונען צוויי קאפעס, האט איינע באלאנגט צו א דייטש און די צווייטע צו א פראנצויז. קיין אידישע קאפעס און רעסטאָראנען זיינען נאָך דאן ניט געווען. אויף גרענד סטריט, צווישען עלען און אָרטשארד, איז געווען א באריהמטע דעפארטמענט סטאָר, רידלי׳ס, וואוהין אמעריקאנער פלעגען קומען קויפען פון פארשידענע טיילען פון דער איצטיגער גדייטער ניו יאָרק. אויף גרענד סטריט, ניט ווייט פון עלען, איז געווען א באריהמטע סטאָר פון לאָרד ענד טיילאָר, א פירמע וועלכע איז איצט גוט באקאנט מיט איהר סטאָר אויף דער פינפטער עוועניו, ביי דער 39טער סטריט.

אויף העסטער סטריט פלעגען זיך פארזאמלען אידישע שניידער (שאפ ארבייטער), און אהין פלעגען קומען קאנטראקטארס אדער „באסעס" נעהמען זיי צו דער ארבייט. א מארק אויף אפערייטארס, בעיסטארס, „האלבע בעיסטארס", פינישארס, ביגלארס. דאן האט מען דעם פלאץ גערופען „חזיר מארק". מיט עטליכע יאהר פריהער איז העסטער סטריט געווען באוואוינט פון דייטשען און איירישע. וועו איך בין געקומען, איז דער צענטער פון דעם אידישען קוואַרטאל געווען צווישען איסט בראָדווי׳. און גרענד סטריט און צווישען סאפאלק און עלען.

עס איז אויך געווען א צווייטער צענטער, א קלענערער — עטלעכע מינוט גאנג פון איסט בראָדוויי — באיארד סטריט און מאטט סטריט (אויף יענער זייט פון דער באוערי). זיי זיינען געווען פול מיט אידען, און מיט עטלעכע יאָהר פריהער איז דאָס געווען כמעט דער גאנצער אידישער קוואַרטאל.

דער מיטעל־פונקט פון דעם אידישען קוואַרטאל איז געווען אָנגעפאָקט מיט אידען. ער האָט זיך אָבער געצויגען ניט ווייטער ווי דריי, העכסטענס פיער, בלאָק אין אירגענד וועלכער זייט. צום איסט ריוועד צו האָבען געוואוינט איירישע, און אפטאון צו, אויף האוסטאָן סטריט, איז שוין געווען דייטשלאַנד. אויף דער צווייטער עוועניו און אויף די זייטיגע גאסען זיינען די סטופּס אין די זומער אָוועגדען געווען פול מיט דייטשע מענער, פרויען און קינדער. די סאינס זיינען דאָרטען געווען אויף דייטש און אויף ענגליש. און דער כאראקטער פון די סטאָרס איז געווען אן עכט־דייטשער: ביער־האלעס, דעליקאטעסען־סטאָרס, דייטשע גראָסעריס און דאָ און דאָרטען א דייטשע בוך־קרעמל. אויף די גאסען און אין די טרינק־פלעצער האָט מען גערעדט דורכאויס דייטש; מען איז געזעסען אויף די סטופּס און געלעזען דייטשע צייטונגען.

די באוערי איז געווען א סך מעהר באוערי ווי זי איז איצט. איך ברויך דעם נאָמען ווי ער איז באקאנט אין גאנץ אמעריקא, לויט דעם באריהמטען אלטען כאראקטער פון דער סטריט. דאָרטען האָבען זיך אויפגעהאלטען די געפערליכסטע פארברעכער און אויסוואורפען פון שטאָדט. אויף די סאידוואָקס פלענען אָרומשפאַצירען אונאנשטענדיגע פרויען פון דעם אָרימערען סאָרט. די צוויי, דריי גאסען, וואָס געהען נעקסט צו דער באוערי, קריסטי סטריט און פּאָרסיטה סטריט, און טיילוויז עלדרידזש סטריט, זיינען דאן אין אָוועגדען אויך געווען אונאנשטענדיגע גאסען. אידען האָבען דאָרטען געוואוינט וויניג. איצט איז א היבשע טייל פון קריסטי סטריט באוואוינט פון איטאליענער; דאן זיינען קיין איטאליענער דאָרטען ניט געווען (אין ניו יאָרק זיינען דאן איבערהויפט געווען וויניג

סאלאמאן מענאקער.

מואווינג־פּיקטשורס האָט זיך נאָך דאַן אויך קיינעם ניט
גע'חלום'ט. טעלעפאָנען זיינען אָבער שוין יאָ געווען, הגם זיי
זיינען ניט געווען אַזוי אַלגעמיין פאַרשפּרייט ווי איצט).
דער ברוקלין ברידזש איז שוין געווען פאַרטיג. ער
איז אָבער נאָך ניט געווען אָפען. מען האָט איהם געעפענט
אַ קורצע צייט נאכדעם ווי איך בין געקומען. די אַנדערע
דריי בריקען איבער'ן איסט ריווער זיינען נאָך ניט געווען.

די שטאָדט האָט מיר אויסגעזעהען זעהר גרויס; אָבער
אין פאַרגלייך מיט דער היינטיגער ניו יאָרק איז זי געווען
קליין — ניט מעהר ווי אַ דריטעל אפשר. און אַזוי ווי די
העכסטע געביידע האָט געהאַט אַכט עטאַזש, איז די שטאָדט געווען
אַ קאַרליק אין פאַרגלייך מיט דעם ריעז, וועלכער הייסט היינט
ניו יאָרק. זי איז איבערהויפּט געווען גאַנץ אַנדערש. פּאַריז
און לאָנדאָן בייטען זיך כמעט ניט. ניו יאָרק האַלט שטענדיג
אין בייטען זיך. ניט נאָר וואַקסט זי אימער, נאָר מען האַלט
איהר שטענדיג אין רייסען, בויען און ענדערען.

אַרום דעם ברוקלין־ברידזש און אויף בראָדוויי, ביי פולטאָן
סטריט, איז צווישען פינף און זיבען דעם זייגער נאכמיטאג
דער סציסק געווען אונגעהייער גרויס. אַזעלכע געדיכטע, האַסטיג־
שטראָמענדע מאַסען האָב איך נאָך אויף מיין לעבען ניט
געזעהן. דאָס זיינען אָבער געווען די איינציגע פּלעצער אַזעלכע.
די אַנדערע צענטערס פון פאַרקעהר זיינען געווען אַ סך קלענער,
און אַזעלכע צענטערס זיינען דאַן געווען ווייניגער ווי היינט.

.5

דייטשע, ליטווישע און פּוילישע אידען. — דער כאַראַקטער פון דעם אידישען קוואַרטאַל. — די רובינשטיין קעיס.

איך וועל דעם לעזער אַביסעל באַקאַנט מאַכען מיט דעם
כאַראַקטער פון דער דאַמאָלסדיגער אידישער באַפעלקערונג אין
ניו יאָרק.

אין דעם אידישען קוואַרטאַל האָבען געוואוינט ניט נאָר
רוסישע און פּוילישע אידען, נאָר אויך אַ געוויסע צאָהל דייטשע

איטאליענער). דאָרטען האָבען נעוואוינט אירישע, דייטשען און אמעריקאנער.

קיין עלעקטרישע קאָרס זיינען נאָך דאָן ניט געווען. עס פלעגען נעהן האָרס־קאָרס. אויף איסט בראָדוויי איז געווען א קלוינע בלויע קאר מיט איין פערדעל און מיט א דרייוער, וועלכער האָט נעשפּילט די ראָלע פון א קאָנדוקטאָר אויך. מען פלעגט אריינוואַרפען א ניקעל אין א גלעזערנער פושקע און דער קוטשער, זיצענדיג פון דרויסען, ביי די פערד, פלעגט זעהן, צי עס איז פינף סענט. אויב איהר האָט נעראַרפט טשיינדזש, האָט זיך נעעפענט א טירעלע און ער האָט אייך נעגעבען א קאָנווערטעל מיט קלייניגקייט פאר א דאָלאר, פאר א קוואָדער אָדער פאר צוהן סענט. טאָמער האָט אימיצער נעפרופט פאָהרען און ניט באצאָהלען, פלעגט דער דרייוער־קאָנדוקטאָר אפשטעלען די קאר.

דער עלעווייטעד איז אין ניו יאָרק שוין דאָן נעגאַנגען, און מיין ערשטע ערפאָהרונג מיט איהם האָט באַווייזען, אז איך בין נאָך „נאָר א גרינער". דאָס איז געווען אויפ'ן צווייטען טאָג נאָך מיין קומען. איך נעדענק ניט וואו איך האָב נעדאַרפט פאָהרען; איך בין ארויף, באצאָהלט דעם ניקעל און באקומען מיין טיקעט; אָבער וואָס צו טאָן מיט איהם, האָב איך ניט נעוואוסט. האָט מיר דער „טיקעט־טשאפער" אפגענעמען און נעוויזען מיט'ן פינגער, אז איך דארף דאָס אריינוואַרפען אין דער גלעזערנער קעסטעל, לעבען וועלכען ער איז נעשטאַנען. האָט ער אָבער אזוי מאַרנע נעמאכט מיט'ן פינגער, אז איך האָב ניט פארשטאַנען וואָס ער מיינט (וואָרים בייַם אנווייזען מיט'ן פינגער האָט אן אמעריקאַנער אויך אנאַנדער „אקצענט" ווי א וויללנער איד). דאן האָט דער „טיקעט־טשאפער" מיך נענומען פאר'ן האנט און איהר נענומען טרייסלען איבער'ן קאסטען. זיין מיין איז געווען אריינצוטרייסלען דעם טיקעט. איך האָב איהם אָבער אלץ ניט פארשטאַנען. איך האָב נעמיינט, אז ער מאכט חוזק פון מיר און איך האָב דעם טיקעט צוגעהאלטען מיט אלע כחות. ענדליך האָב איך פארשטאַנען.

קיין סאָבוועיס זיינען נאָך ניט נעווען (פארבייגעהענדיג ווייל איך באמערקען, אז וועגען אויטאָמאָביל־פאָנאָגראפס און

זיינען פון רוסלאַנד קיין אַמעריקאַ געפאָהרען גאַנץ ווייניג אידען. די אויסנאַהמען זיינען געווען אידען פון דער סואוואַלקער און קאַלישער (גרויס פּוילישער) גובערניע. ווען איך בין געקומען קיין ניו יאָרק, זיינען די סואוואַלקער אידען געווען דער עיקר פון דער אידישער באַפעלקערונג אויף דער איסט סייד. וואו מען איז געשטאַנען און וואו מען איז געגאַנגען, האָט מען באַגעגענט אידען פון סואוואַלק אָדער פון די קלענערע שטעדט פון יענער גובערניע. כמעט אַלע פּעדלער און קאָסטאָמער־פּעדלער זיינען דאַן געווען פון יענעם געגענד, און די סטאָר־קיפּערס פון איסט בראָדוויי און קאַנעל סטריט, וועלכע האָבען פאַרקויפט קליידער, טוך, פוירניטשור אָדער דזשולערי צו קאָסטאָמער־פּעדלער, זיינען מייסטענס געווען פון דער זעלבער גובערניע.

אידישע ארבייטער זיינען אין ניו יאָרק געווען ביי דרייסיג אָדער פערציג טויזענד. זיי האָבען זיך מייסטענס באַשעפטיגט מיט שניידעריי ביי מענער־קליידער. קלאָוקמאַכער זיינען אויך געווען, אָבער פאַרהעלטניסמעסיג ניט קיין סך. די גאַנצע קלאָוק טרייד איז נאָך דאַן געווען ניי אין אמעריקא. מיט עטליכע יאָהר פריהער פלעגט מען די בעסערע קלאָוקס אימ־פּאָרטירען פון דייטשלאַנד. די געוועהנליכע אַמעריקאַנער פרוי פלעגט טראָגען אַ שעהנע פאַטשיילע. די ערשטע קלאָוק־שעפּער זיינען געגרינדעט געוואָרען פון דייטשע יהודים, וועלכע זיינען קיין שניידער קיינמאָל ניט געווען. זיי זיינען געווען די באַלעבאַטים פון דעם טרייד און זיינען אין דיזער ראָלע געבליבען אַ היבשע צייט נאָך מיין קומען. די קלאָוק ארבייטער אָבער — שניידער, אפּערייטאָרס און פּרעסערס — זיינען געווען אידען פון ליטע און פון פּוילען.

צווישען די מענער־שניידער האָבען זיך געפונען אַ סך אידען פון גרויס־פּוילען. שניידער־ארבייטער פון סואוואַלקער גובערניע זיינען אויך געווען, אָבער ווייניגער.

אינטעליגענטע אידען זיינען צווישען די פריהערדיגע רוסישע און עסטרייכישע אימיגראַנטען געווען זעהר ווייניג. כמעט גאָרניט. צווישען די סואוואַלקער אימיגראַנטען האָט זיך געפונען

„יהודים"; פילע פון זיי זיינען געווען פון פויזען, דער פויליישער טייל פון דער דאמאלסדיגער דייטשלאנד, און זייער מוטער־שפראך איז געווען דייטש. אנדערע אידען זיינען געווען פון דייטשלאנד גופא. פילע פון דעם יונגען דור זיינען געווען אמעריקאנער געבאָרענע. מיט עטליכע יאָהר פריהער האָבען כמעט אלע „יהודים" פון ניו יאָרק געוואוינט אין דעם אידישען קוואַרטאל. אין מיין צייט האָבען די רייכערע פויזנער און דייטשע אידען שוין געוואוינט אפ־טאון. פון דעם מיטעל־קלאס אָבער האָט א היבשע ביסל זיך נאָך געפונען ארום איסט ברָאדוויי.

אונגעפעהר א יאָהר, אָדער צוויי, נאָכדעם ווי איך האָב אימיגרירט, האָט מען אויף איסט ברָאדוויי געעפענט א ברענטש פון דער „יאָנג מענס היברו אסאָסיאיישאָן" (דער הויפט אנשטאלט איז געווען אפ־טאון). א היבשער טייל פון די מיטגלידער איז באשטאנען פון אמעריקאנער־געבאָרענע אידישע באָיס, קינדער פון דייטש־אידישע אימיגראנטען. דיזע אלע באָיס האָבען געוואוינט אין דעם געגענד פון איסט ברָאדוויי און גרענד סטריט.

היינט איז א דייטשער „יהודי" אין דעם אידישען קוואַרטאל אן אונמענליכע ערשיינונג. דאן אָבער האָבען מיר דאָרטען געהאט א סך „יהודים". כמעט אלע קלענערע סטאָרס אויף גרענד סטריט, און עטליכע פון די גרויסע, זיינען געווען אין זייערע הענט. לאנג זיינען זיי אָבער אין אונזער קוואַרטאל ניט פאַרבליבען. וועז עס האָט זיך אָנגעפאנגען די גרויסע עמיגראציע פון רוסלאנד, האָבען זיי געמומען ביסלעכווייז אוועקמופען ווייטער אפ־טאון (ס'איז מיר איבעריג צו באמערקען, אז דער אפ־טאון האָט דאן נאָך ווייט אין די נומעריטע סטריטען ניט דערגרייכט. די פופציגסטע סטריט האָט שוין געהייסען ווייט אפ־טאון; ארום דער הונדערטער סטריט האָבען זיך געצויגען פרייע פעלדער). אָבער זייער אוועקמופען האָט צו אונזער קומען קיין שייכות ניט געהאט. אז מען וועלט רייכער מופט מען אפ־טאון, אזוי געהט דאָס עד היום.

איך האָב שוין באמערקט, אז אין די פריהערדיגע יאָהרען

היימישע פאַרברעכער האָבען אין אמעריקא, אונטער די נייע אומשטענדען, גענומען פיהרען אַן אנשטענדיגען לעבען. עס האָט אָבער אויך אָפט געטראָפען אַ פאַרקערטער פאַל: מענשען, וואָס זיינען אין זייערע געבורטס־פּלעצער געווען אַנשטענדיג, זיינען דאָ געוואָרען שווינדלער. אַזעלכע זאַכען פּאַסירען אָבער איבער דער גאַנצער וועלט, אפילו אונטער געוויינליכע אומ־שטענדען, אַ פּשיטא שוין דאָ וואו אַלץ איז אַנדערש ווי אין דערהיים, און וואו מען איז אָפּגעזונדערט פון משפּחה, און איבערהויפּט פון מענשען, מיט וועלכע מען איז אויסגעוואַקסען צוזאַמען.

ווען איך בין געקומען אין אַמעריקא, איז נאָך דאָ פריש געווען אַ סענסאַציע מיט איינעם אַ רובינשטיין, אַ דזשועלרי פּעדלער, פון קאָוונער גובערניע, וועלכער איז באַגאַנגען אַ מאָרד. ער האָט, נעמליך, געטויט ז׳ין פּלימעניצע, כדי צו פאַרבאָרגען די אינטימע פאַרהעלטניסען, וואָס ער האָט מיט איהר געהאַט.

רובינשטיין איז געווען אַ פרומער איד, אַן אונגעוועהנליך פרומער. מיט דעם האָט ער געהאַט אַ שם אין דעם גאַנצען אידישען קוואַרטאַל.

זיינע פאַרהעלטניסען מיט זיין פּלימעניצע האָבען זיך געענדיגט מיט דעם, וואָס ער האָט איהר אַוועקגעפיהרט אין דעם איצטיגען בראָנזוויל (דאַן איז דער געגענד באַשטאַנען פון לאָנקעס און פעלדער) און האָט איהר געקוילעט מיט אַ מעסער, פון דעם סאָרט וועלכען ציגאַרען־מאַכער געברויכען ביי זייער ארבייט.

אויסגעזאָגט האָט ער אייגענטליך אַליין. ער האָט דערצעהלט, אַז די מיידעל איז איהם געקומען צו חלום און איהם געזאָגט, אַז איהר טויטער קערפּער ליגט דאָרטען און דאָרטען (אפשר האָט ער מורא געהאַט, אַז דאָס וואָס זי קומט ניט צו קבר ישראל וועט פאַרגרעסערען זיין עבירה, און זי וועט איהם קומען שטיקען. ווייניגסטענס איז אַזאַ מיינונג געווען פאַרשפּרייט אין דעם קוואַרטאַל). דאָס, און דער מעסער, וועלכען ער האָט געקויפט אויף דיוויזשאָן סטריט, האָט געפיהרט צו סליאַדען אין

אַביסעל גמרא אידען. אין די פּעדלער־סטאָרס אויף איסט בראָדוויי און קאַנעל סטריט פלעגט מען ניט זעלטען הערען אַ שמועס איבער אַ שטיקעל גמרא אָדער וועגען אַ לשון קודש'דיגען ביכעל. דאָס איז געווען די גייסטיגע אַריסטאָקראַטיע פון דעם אידישען קוואַרטאַל.

זייערע קינדער האָבען ־יזע אידען געשיקט אין פּאָבליק סקול; זעלטען העכער. אין דעם סיטי־קאַלעדזש אין ניו יאָרק האָבען זיך דאַן געפונען אַ היבשע ביסעל אידען. אָבער דאָס זיינען מייסטענס געווען דייטשע יהודים, ניט קינדער פון אונזערע אידען, ווי דאָס איז איצט. וואָס אנבאטרעפט האַי־סקולס, האָבען זיי דאַן אין ניו יאָרק איבערהויפּט ניט עקזיסטירט. און ווען זיי וואָלטען יאָ געווען, ווייס איך ניט צי די דאַמאָלסדיגע אידישע אימיגראַנטען וואָלטען אהין געשיקט זייערע קינדער אין אַ באַדייטענדער צאָהל.

די קינדער האָבען גערעדט ענגליש. אידיש כמעט גאָרניט. געגאַנגען אין סקול און דערנאָך זיך גענומען צו ביזנעס.

וועגען דעם דורשט נאָך העכערער בילדונג, וועלכער איז איצט אַזוי פאַרשפּרייט אין די אידישע קוואַרטאַלען פון אַמעריקא, האָט מען דאַן געוואוסט אין אַ פיל קלענערער מאָס ווי היינט. דער קוואַרטאַל האָט זיך געפונען אונטער דער גייסטיגער הערשאַפט פון אַן אַלט־מאָדישער אידישקייט, געמישט מיט אַ ניט־געבילדעטען אַמעריקאַניזם.

עס איז פאַרשפּרייט אַן איינדרוק, אַז די ערשטע אידישע אימיגראַנטען זיינען הויפּטזעכליך געווען פאַרברעכער, וועלכע האָבען געמוזט פון דערהיים אַנטלויפען אום אויסצומיידען אַ קרימינעלען פּראָצעס. דאָס איז אונגעהייער איבערטריבען. אַזעלכע חברה האָב איך יאָ געפונען, דאָס זיינען אָבער געווען צואוואָרפענע איינצעלנע פאַלען. די גרויסע, גרויסע מאַיאָריטעט אידען, וועלכע זיינען געקומען אין די זיבעציגער יאָהרען און נאָך פריהער, זיינען געווען עהרליכע פּראָסטע מענשען, זעהר אונוויסענדע, מיט אַ מינאָריטעט פון גמרא אידען.

מען מוז אויך צולייגען דאָס פאָלגענדע: אייניגע פון די

אונזער רוסיש רעידען איז אָבער ניט די וויכטיגסטע נייעס וואָס מיר האָבען אריינגעבראַכט אין דעם אידישען קוואַרטאַל. דער אָנהויב פון דער גרויסער אימיגראַציע איז געווען דער אָנהויב פון א נייעם איינפֿלוס. עס האָבען אָננעפאַננען צו קומען מענשען, וועלכע האָבען אין זייערע הערצער געטראָגען דעם שם המפורש פון דער פֿאַרטגעשריטענער רוסישער קולטור, און זיי האָבען פֿארזייכט קערנער פון א נייער באַווענונג מיט א נייעם לעבען.

די ערשטע ציים האָט זיך געפיהלט דער צוזאַמענשטויס פון די פֿארשידענע ג׳יסטער: דער גייסט פון דער פֿאַרטגעשריטענער רוסישער אינטעליגענץ און דער גייסט פון דעם אלטמאָדישען סואוואלקער אידען.

די פֿריהערדיגע אימיגראַנטען האָבען אויף אונז געקוקט ווי אויף אפיקורסים און משוגעים; און מיר האָבען זיי באטראַכט ווי אינטעליגענטען באטראַכטען אונווויסענדע פֿארציטיגע מענשען.

דאָ האָנדעלט זיך וועגען דער אינטעליגענטער רוסישער אימיגראַציע אין אלגעמיין. אָבער אין איהר איז געווען א מינאָריטעט, וואָס האָט פון רוסלאַנד געבראַכט די פאָהן פון אידעאַליזם. איך מיין די, וואָס האָבען אין דערהיים סימפּאַטיזירט מיט דער רעוואָלוציאָנערער באַווענונג.

דער גייסט, וועלכען מיר האָבען דאָ פארשפֿרייט, איז געווען א נייע זאַך, ניט נאָר פאַר די סואוואלקער אידען, נאָר אויך פאר א גרויסער מאַיאָריטעט פון אונזערע אייגענע מיטוואָנדערער; וואָרים אין דערהיים האָט די אידישע מאסע דעמאָלט פון סאָציאַליסטישע אידעען וווייניג געוואוסט. די צענזור און די שרעק פאר די זשאַנדאַרען האָט דעם סאָציאַליזם אין רוסלאַנד אַרומגעצאַמט מיט א וואַנט פון ביקסען און תליות. וועגען דעם „בונד" האָט זיך נאָך ניט גע׳חלום׳ט. ער איז געגרינדעט געוואָרען אין ווילנא מיט פופצעהן יאָהר שפעטער. די אידישע ארבייטער, וועלכע מיר האָבען אין ווילנא געלערנט די סאָציאַליסטישע גערַאַנקען, זיינען געווען זעהר קליין אין צאָהל —

צו פאָלשטענדיגע באַווייזען, אַז ער איז שולדיג. מען האָט איהם פאַראורטיילט צום טויט. ער האָט זיך אָבער אַליין גענומען דעם לעבען אין טומס פּריזאָן.

דאָס איז דאַן געווען דער איינציגער אידישער מאָרד אין דער געשיכטע פון די אידען אין אמעריקא.

.6

רוסיש אין דעם אידישען קווארטאַל. — א צוזאמענשטויס פון צַוויי וועלטען.

ווען מיר האָבען זיך באַוויזען, און מען האָט אָנגעהויבען צו הערען רוסיש אויף די גאַסען, איז דאָס געווען אַן איבער־ראַשונג. די פאָלגענדע סצענע איז פאָרגעקומען מיט מיר פּערזענליך, און אַנדערע פון אונזערע אימיגראַנטען האָבען געהאַט עהנליכע ערפאַהרונגען:

איך בין געגאַנגען איבער איסט בראָדוויי מיט אַ צווייטען רוסישען אימיגראַנט, שמועסענדיג אויף רוסיש. עס איז פאַרביי־געגאַנגען אַ אידענע מיט אַ בעסקעט אויפ'ן האַנט. דערהערענדיג אונזער געשפּרעך, האָט זי זיך אָפּגעשטעלט, באַקוקט אונז מיט אַ מינע פון איבערראַשונג און שפּאָט, און אויסגעשפּיגען.

— טפו! רוסיש רעדען זיי גאָר! — האָט זי געזאָגט, — עס איז אייך ווייניג וואָס איהר האָט געדאַרפט די פּאַסקודנע שפּראַך הערען אין רוסלאַנד?

פילע פון די ניי־געקומענע אידען האָבען געקענט רוסיש; פילע זאָגאַר פון די ניט־געבילדעטע; וואָרים זיי זיינען מייסטענס געווען פון מאַלאָראָסיע, וואו די רוסישע שפּראַך איז ביי די אידען געווען פאַרשפּרייט אַ סך מעהר ווי אין ליטע. זיי האָבען געקענט ר״ידען רוסיש; אָבער צווישען זיך האָבען זיי געברויכט אידיש. צווישען די אימיגראַנטען איז אָבער געווען אַ אינטעליגענטע מינאָריטעט, וואָס האָט צווישען זיך אימער גערעדט רוסיש; און דאָס איז אין ניו יאָרק געווען אַ גרויסע נייעס אין יענע צייטען. מיר זיינען געווען די ערשטע גרופּע אינטעליגענטע רוסישע אידען אין אמעריקא.

יאָהר פריהער געקומען קיין אַמעריקאַ, צוזאַמען מיט נאָך עטלעכע רוסישע אידעאַליסטען, מיט דעם צוועק אַזעלכע קאָלאָניעס צו גרינדען.

דעם בריף האָט ער צוגעשיקט פון דעם סטייט קענזעס, וואו ער האָט דאָן געוואוינט אויף א קאָמוניסטישען פּאַרם. דאָס איז געווען מיט עטלעכע יאָהר פריהער איידער איך האָב עמיגרירט קיין אַמעריקאַ. וועו איך בין אַהער געקומען, האָט זיך פרעי געפונען אין ניו יאָרק; און ווי מיר וועלען וויייטער זעהן, האָט ער א געוויסע צייט געהאַט א גייסטיגען אויפלוֹם אויף אונזערע אינטעליגענטע אימיגראַנטען. אין רוסלאַנד איז ער צוערשט געווען א הייסער אַנהענגער פון טשערנישעווסקי'ן און א רעוואָלוציאָנער. דערנאָך איז ער איבערגענאַנגען צו א ריין־אידעאַליסטישען קאָמוניזם און א געגנערשאַפט צו רעוואָלוציעס.

דאָן האָט ער זיך דאָס באשלאָסען צו עמיגרירען קיין אַמעריקאַ. ער האָט אויפגעגעבען א גלענצענדע קאַריערע און איז געפאָהרען אין דער נייער וועלט, מיט'ן צוועק צו דינען זיין אידעאַל. שפעטער, זייענדיג אין אַמעריקאַ, איז ער געוואָרען אַן אַנהענגער פון אוגוסט קאָנט'ס פאָזיטיוויסטישער פילאָזאָפיע. ער האָט אַנגעהויבען צו פּרעדיגען קאָנט'ס „רעליגיע פון דער מענשהייט". און צו דעם האָט ער צוגעלייגט די קאָמוניסטישע אידעע, מיט וועלכער ער איז געקומען קיין אַמעריקאַ. צוזאַמען מיט דעם האָט ער געפרעדיגט געגען יעדער רעוואָלוציאָנערער באוועגונג, געגען יעדען קאַמף; אפילו געגען דעם קאַמף, וואָס די ארבייטער פיהרען אַן פאַר העכערע וויידזשעס אדער קירצערע ארבייטס־שטונדען. דאָס אַלץ איז געווען א טייל פון זיין „מענשהייטס־רעליגיאָן".

אין דעם זעלבען נומער „וופּעריאָר" האָט זיך געפונען אַן אַנטוואָרט פון דער רעדאקציע, אין וועלכען עס איז געווען אויסגעדריקט אונגעפעהר דער פאָלגענדער געדאַנק:

די קאַפּיטאַליסטישע סיסטעם מוז פאַרניכטעט ווערען דורך גרויסע מאַסען־באוועגונגען; מיט קלייניע קאָמוניסטישע קאָלאָניעס קען מען אין דעם ניט ווירקען. די רעדאקציע פון „וופּעריאָר" רעדט מיט רעספעקט וועגען די באַגייסטערטע קאָמוניסטען, וואָס

א הייפעלע. און דיזע הייפעלע איז איצט כמעט איננאנצען געקומען קיין אמעריקא.

7.

האבען קאמוניסטישע קאלאניעס א ממשות? — ווילליאם פרעי. — דעבאטען. — אוים עם עולם'ניק.

אין בין ניט אפגעוואוען אין ניו יארק קיין דריי טעג, ווען פאר מיר איז קלאר געוואָרען, אז די האפנונג אויף קאלאניעס איז א פוסטער חלום.

דער אמת איז, אז צו א דארף־לעבען, צו ערד־ארבייט און צו דער סארט עקזיסטענץ, וואס איז מיט איהר פארבונדען, האב איך קיין חשק ניט געהאט. מיר האט געצויגען צו דער שטאדט. איך בין געווען פול מיט טעמפעראמענט און לעבענס־לוסט, נאר אנאנדער טיפ ווי דער געבארענער קאלאניסט. און ווי די הארץ פיהלט, אזוי דענקט דער מוח.

אבער אז קאמוניסטישע פארמער־קאלאניעס אין אמעריקא זיינען איבערהויפט א טרויס — דאס איז ניט געווען נאר א געפיהל־זאך; אין דעם האט מען זיך לייכט געקענט איבערצייגען. איך בין ניט געווען דער איינציגער, וואס האט אין אזעלכע פלענער גלייך אויפגעהערט צו גלויבען.

איך האב מיין מיינונג אין דיזער באציהונג אויסגעדריקט אפען און שארף, אפשר אביסעל צו שארף. עטליכע פון אונזערע אימיגראנטען זיינען געווען אויפגערעגט פון מיינע ווערטער, אין איינער פון זיי האט זיך מיט מיר צוקריגט, פארוואס איך פיהר אן אן אניטאציע נענען זיינע אידעאלען.

דער נומער 2 פון דעם רעוואלוציאנערען רוסישען זשורנאל „וופעריאד", וועלכער איז ערשינען אין דער שווייץ אין די זיבעציגסטע יאהרען, האט ענטהאלטען אן ארטיקעל, צוגעשיקט פון אמעריקא, ווענען קאמוניסטישע קאלאניעס. דער ארטיקעל איז געווען אין דער פארמע פון א בריעף פון איינעם ווילליאם פרעי, א געלערטער רוסישער קאפיטאן, וועלכער איז מיט עטליכע

קאָנקורירען מיט ריזיגע קאַפּיטאַליסטישע פאַרמס. די נאַנצע געזעלשאַפטלעכע געביידע פון דער ציוויליזירטער וועלט מוז געענדערט ווערען. א באַזונדערער ציגעל קען דאָ אַלס סעמפּעל ניט דינען.

אזוי האָב איך גע׳טענה׳ט אין מיינע דעבאַטען מיט אָנהענגער פון סאָציאַליסטישע קאָלאָניעס.

אַלס א שטיצע צו דיזען אַרגומענט, האָב איך געהאַט לעבעדיגע ביישפילען. פּראָבעם אויף צו גרינדען קאָמוניסטישע קאָלאָניעס זיינען אין אמעריקא געמאַכט געוואָרען א סך און מיט דער אויסנאַהמע פון דער רעליגיעזער סעקטע „קוועיקערס", ביי וועלכער די קאָמונעס האַלטען זיך אויף א משונה׳דיגען רעליגיעזען פונדאַמענט, זיינען אַלע דורכגעפאַלען.

איך גערענק עטליכע געשפּרעכען, וואָס איך האָב געהאַט וועגען דיזער פראַגע און דעם פייער, מיט וועלכען איך האָב געפּרופּט איבערצייגען אונזערע קאָלאָניע־ענטוזיאַסטען, אז זיי פאַרברענגען זייער ענערגיע און צייט אויף א פּוסטען חלום.

איך האָב זיך אויסגעשריבען פון דעם באַלטער קרוזשאָק. איך האָב דערפיהלט א טיפען אינטערעס אין דעם קאָכינען לעבען פון דער גרויסער אמעריקאַנער שטאָדט. פריהער האָב איך נאָר געלעזען וועגען דעם קאַפּיטאַליזם; איצט האָב איך איהם דערזעהן און דערפיהלט אין לעבען. ער האַט מיך אַרומנערינגעלט פון אַלע זייטען.

8

די „פאַלקס־צייטונג". — שעוויטש. — דייטש. — סאָציאַליזם.

מיר האָבען אין ניו יארק געפונען א טענליכע סאציאליסטישע צייטונג: די דייטשע „פאָלקס־צייטונג", וועלכע איז גרינדעט געווארען מיט עטליכע יאָהר פריהער. פאר אונז, רוסישע סאָציאַליסטען, איז דאָס נעווען אן אמת׳ער אוצר. אין רוסלאַנד איז א סאָציאַליסטישע צייטונג געווען א געפעהרליכע געהיימע זאַך, אן אונטער־ערדישער אַרטיקעל; און ערשינען זיינען אזעל־

ווילען אזא קאָלאָניע אָפּגעבען זייערע קרעפטען; זי גיט זיי קאָמפּלימענטען; זי פארגלייכט אָבער זייער אונטערנעהמונג צו א פלאַנצונג, וואָס ווערט געהאָדעוועט מיט קינסטליכע מיטלען, אונטער א גלאָז, מיט ספּעציעלע באַהייצונגען. אין דעם שיקזאַל פון דער מענשהייט קענען אַזעלכע קינסטליכע אונטערנעהמונגען קיין באַדייטונג ניט האָבען. פאר איהר האָט א באַדייטונג נאָר אַזא באַוועגונג, וואָס האָט א נאַטירליכען כאַראַקטער, און געהט אָן אויף א גרויסען און רעוואָלוציאָנערען שטייגער.

א פּאָר נומערען פון דעם זשורנאַל „וופּעריאָד" האָב איך געזעהן נאָך זייענדיג אין ווילנא. אָבער פרעי'ס בריף און די באַמערקונג פון דער רעדאקציע צו איהם האָב איך דאַן ניט געלעזען. דעם באַטרעפענדען נומער 2 האָב איך איבערגעלעזען ערשט דאָ אין ניו יאָרק. מיר האָט דאָס געליהען איינער פון פרעי'ס אָנהענגער, דאַכט זיך ענגעלהאַרדט (א רוס).

דער אַנטוואָרט פון דער „וופּעריאָד"-רעדאַקציע האָט אויף מיר געמאַכט א שטאַרקען איינדרוק. עס האָט מיר מיינע אויגען געעפענט.

איך האָב וועגען דעם ענין א סך געקלעהרט און בין געקומען צו פעסטע איבערצייגונגען וועגען איהם; דיזע איבער־צייגונגען האָבען ביי מיר זיך אויסגעארבייט אין פאַרבינדונג מיט א משל, וועלכען איך האָב געלעזען אין א רוסישער כרעסטאָמאַטיע (א לעזע־בוך פאר שול קינדער): א נאַר איז צו איינעם געקומען פאַרקויפען א הויז, און אַלס א „סעמפּעל" האָט ער איהם נעבראַכט א ציגעל. איך האָב דעם דאָזיגען משל צוגעפּאַסט אויפ'ן פאָלגענדען שטייגער:

דער סאָציאַליזם קען ניט פאַרווירקליכט ווערען דורך סעמפּעל קאָלאָניעס, נאָר דורך דער גרויסער ברייטער ארבייטער באַוועגונג. וואָס פאַר א ממשות קען האָבען א קאָמוניסטישע קאָלאָניע, ווען דאָס גאַנצע לאַנד איז א קאַפּיטאַליסטישע און די קאָלאָניע מוז אויף טריט און שריט זיין אָפּהענגיג אָן קאַפּיטאַליסטישע באַהנען, באַנקען און קראָמען, און מוז

אין רוסלאַנד און טיילווייז אין דייטשלאַנד. זיין פרוי איז גע־ווען די באַריהמטע העלענאַ פאָן ראַקאָוויטץ, צוליב וועלכער פערדינאַנד לאַסאַל איז געפאַלען אין אַ דועל.

שעוויטש איז געווען אַ טאַלאַנטפולער שרייבער און רעדנער, און זיין פאַרבינדונג מיט דער „פאָלקס־צייטונג" האָט געהאַט אַ סך צו טאָן מיט דעם אַיינפלוס וואָס די צייטונג האָט דאַן געהאַט אויף אונז.

שפּעטער אַביסעל וועט מיר אויסקומען צו דערצעהלען וועגען אַ רוסישער רעדע, וואָס איך האָב געהערט פון דיזען באַגאַבטען מאַן. דאָס איז געווען אין מיטען יולי. פריהער האָב איך בייגע־וואוינט אַ דייטשען אַרבייטער־מיטינג, אויף דער צווייטער עוועניו, לעבען האוסטאָן סטריט וואו ער האָט גערעדט אויף דייטש, ער און אַלעקסאַנדער יאָנאַס, דער הויפּט־רעדאַקטאָר פון דער „פאָלקס־צייטונג" (שעוויטש איז געווען רעדאַקטאָר פון דעם זונ־טאָג־נומער און מיט־רעדאַקטאָר פון דער טעגליכער צייטונג). דאָס איז געווען די ערשטע אַרבייטער־פאַרזאַמלונג, וואָס איך האָב ווען עס איז געזעהן. די דייטשע רעדעס האָב איך ניט אינגאַנצען פאַרשטאַנען; זייער אַלגעמיינעם זין האָב איך אָבער באַנומען. און איך קען ניט געפינען קיין ווערטער איבערצוגעבען דעם איינדרוק וואָס זיי האָבען אויף מיר געמאַכט. איך בין געזעסען אין אַ פיבער פון התלהבות.

היינט ווי האָט מיר שוין געקענט ליגען אין זינען אַ קאָמו־ניסטישע קאָלאָניע ערגעץ ווייט, ווייט פון דעם קאָכיגען לעבען מיט זיין אַרבייטער קאַמף, אַ קאָלאָניע, וואָס קען קעמפען מיט דער גרויסער קאַפּיטאַליסטישער וועלט נאָר ווי אַ פליג מיט אַ העלפאַנט? טאָמער איז נאָך ביי מיר פאַרבליבען אַ שפּור פון אַ טרוים וועגען אַ גן עדן התחתון, וואו מיר וועלען פאַרווירקלי־כען דעם סאָציאַליסטישען אידעאַל אין אַ קליינער מאָס, אָבער אויפ'ן שטעל, איז ער איצט זיך צוגאַנגען ווי אַ רויך.

די „פאָלקס־צייטונג" און די דייטשע סאָציאַליסטישע מי־טינגען האָבען פאַרנומען דעם פּלאַץ, וועלכען פריהער האָט אין מיר געהאַט דער קאָלאָניע געדאַנק.

כע שרײַבטען דאָרטען נאָר פון צייט צו צייט. און דאָ — גאַנץ אָפען און רעגעלמעסיג, אלע טאָג!

צוערשט איז דאָס לעזען אונז אָנגענעמען שווערליך; אָבער וויפיל דארף ביי אונזערען א אידען נעהמען זיך אויסצולערנען דייטש? אייניגע פון אונז האָבען זיך אויסגעלערנט א היבש ביסעל דייטש א סך פריהער ווי זיי זיינען באקאנט געווארען מיט דער ענגלישער שפּראך — טאקע דורך דער סאציאליסטישער „פאלקס־צייטונג".

דיזע צייטונג האָט אין דעם גייסטיגען לעבען פון אונזערע ערשטע אינטעליגענטע אימיגראַנטען געשפּילט א גרויסע ראָלע.

זי איז נעווען א שטרענג סאציאל־דעמאקראטישער אָרגאַן. אין יעדען נומער האָבען מיר געפונען א מארקסיסטישע באלייכטונג פון די טעגליכע פּאַסירונגען — שפּייז פאר נייע געדאנקען.

אין דער היים איז אונזער סאציאליסטישע ענטוויקלונג געווען כמעט באשרענקט אויף עטליכע אונטער־ערדישע ביכלעך און בלעטלעך, און זיי זיינען געווען פארנומען מיט דעם געהיימען רעוואָלוציאָנערען קאמף; און דאָ האָבען מיר יעדען טאָג געהאט טעגליכע נייעס מיט א סאציאליסטישען פּשט, א מארקסיסטישען פּירוש אויף דעם טעגליכען לעבען אין א גרויסער קאפּיטאליסטישער לאנד. יעדער טאָג האָט אונז געבראכט פּראקטישע לעקציעס אין מארקסיסטישען סאציאליזם.

פון דעם איז וואָס א טאָג מיר דייטליכער געוואָרען, ווי וויניג ממשות עם האָט דער פּלאן וועגען סאציאליסטישע קאָלאניעס.

איינער פון די צוויי הויפּט־רעדאקטאָרען פון דער „פאלקס־צייטונג" איז דאן געווען סערגעי שעוויטש, וועלכער איז אליין געווען פון רוסלאנד. ער איז געווען א דייטשער בארָן פון דעם לאטווישען געגענד. זיין ערציהונג האָט ער אָבער באקומען אין א רוסישער גימנאזיע און אוניווערסיטעט; און א חוץ רוסיש און דייטש, האָט ער גוט געלערנט און געשריבען פראנצויזיש, ענגליש און איטאליענישׁ. זיין סאציאליזם האָט ער געלערנט טיילווייז

רוסישע רעוואָלוציאָנערן אין שפּעטערע יאָהרען. אזוי ווי אין אמעריקא איז ניטאָ קיין געהיימע סאָציאָליסטישע באוועגונג, האָט דער רוסישער רעוואָלוציאָנער אויף דער היגער באוועגונג גע־קוסט מיט פּראַקטונג. וואָס איז דאָס פּאר א סאָציאָליזם, אז מען דאַרף זיך מיט איהם ניט באהאַלטען? אי דער סאָציאָליזם גופא לערנט דאָך, אז מען מוז האָבען אין זינען די ספּעציעלע אומשטענדען פון דעם אָרט און פון דער צייט? דאָס מאכט ניט אוים! די קראפט פון איינגעוואָרצעלטע באַגריפען איז גרע־סער ווי די קראפט פון לאָגיק און פון דעם פּראַקטישען פער־שטאנד. אָבער דאָס איז אפשר ניט דאָס וויכטינסטע. דער ראַמאַנטישער געפיהל פון נעפאָהר, בשעת מען טוט וואָס מען טאָר ניט — אָט דאָס האָט מסתמא דערביי געשפּילט די הויפּט־ראָלע. וויבאלד אז מען מעג, און עס איז ניטאָ קיין געפאָהר, איז מען ניט קיין העלד; דאָן איז דער גאנצער סאָציאָליזם א „וואַסערדיגער".

.10

„מאכען א לעבען".—אויף א סיגאַר־פּאַבריק.—א בורזשוא.—בערנאַרד ווייגשטיין. — דער פּאַרמאַן. — סעמיועל גאָמ־פּערס.—אויף א בלעך־פּאַבריק.—„וואָס עלם?"—גענעקט.

אין די אכציגער יאָהרען איז לייכט געווען צו קריגען לאנד אין אמעריקא. די רעגירונג האָט דאָס געגעבען כמעט אום־זיסט. אָבער גרינדען א גרויסע פּאַרם מיט הויליע העגט קען מען ניט; מען מוז צו דעם לאנד האָבען א הויז, א שטאל, געזייג, מאשינען, בהמות, וועגען און אזוי ווייטער. פּאר הונדערטער, אויב ניט טויזענדער, אימיגראַנטען וואָלט דאָס אלץ באטראַפען אן אייגענס, און די קאָמיטע האָט דאָס ניט פּארמאָגט. דער רעזולטאט איז געווען אז אפילו די, וואָס זיינען געבליבען טרוי זייער פּלאַן צו גרינדען א אידעאַליסטישע קאָלאָניע, האָבען איהם אויך געמוזט אָפּלייגען אָן א זייט.

עס איז בלויז געווען איין אויסנאהם — די גרופּע „ניו אדעסא". זי האָט ווירקליך געמאכט א פּראָבע צו גרינדען א

9.

פרייהייט און קאפיטאליסטישע שקלאפערי.—„פארבאטענע פרוכט."

אמעריקא'ס פרייהייט האָב איך געפיהלט יעדע מינוט. עס האָט זיך מיר געדוכט, אז איך אָטעם פרייער און טיפער ווי איך האָב ווען עס איז געאָטעמט. צו דער זעלבער צייט האָב איך אָבער צו זיך געזאגט: „דאָס אלץ איז א טורמע פון קאפיטאל".

ווי מיר וועלען זעהן ווייטער, האָב איך די ערשטע עטלי־כע מאָנאָט נעאָרבייט אין פאבריקען און דאָרטען האָב איך זיך געפיהלט נאָך ערגער ווי א שקלאף. אין מיין מוח איז געווען א פלאָנטער.

איך נעדענק מיין פלאָן צו דרוקען „סאָציאָליסטישע פּרא־קלאמאציעס" און טיילען זיי אין די נאסטן, בשעת די ארבי־טער נעהען פון דער ארבייט. אן און פאר זיך וואָלט דאָס גאָרנישט געווען נארוש. ביי מיר האָט דאָס אָבער נעהאָט דעם טעם פון אן אונטער־ערדישער אגיטאציע, וועלכע וואָלט אין אמעריקא קיין זין ניט געהאָט. פון רוסלאנד האָב איך נעהאָט א באגריף, אז נאָר דאָס איז הייליג, וואס ווערט נעטאָן אונטער דער ערד, נאָר דאָס וואָס מען טאָר ניט טאָן; אָבער דאָרטען, אין רוסלאנד, אז מען האָט נעטיילט פראָקלאמאציעס איז דאָס נעווען א נעתיימע ארבייט, און עס האָט נעשמעקט מיט סיביר. דאָ, ווידער, איז דאָס ניט נעווען פארבונדען מיט קיין שום נעפאהר.

די אויסערליכע פארמע פון דער זאך האָט ביי מיר נעהאָט דעם רעוואָלוציאָנערען רוסישען טעם. אָט אין דעם איז נעלעגען די קרושה. איך האָב זיך נעוואָלט איינריידען, אז טיילענדיג סא־ציאליסטישע בלעטלעך, פיהר איך דעם לעבען פון א רוסישען רע־וואָלוציאָנער דאָ אין ניו יארק. דער וואָרט פראָקלאמאציע גופא האָט ביי מיר נעהאָט א הייליגען קלאנג. פארבאטענע פרוכט, וועלכע איז ניט פארבאטען.

אויף אנאנדער שטייגער, אָבער מיט דעמזעלבען עיקר, הא־בען דאָ אין אמעריקא זיך נעפיהלט און נעפיהרט הונדערטער

געוויסע צאָהל פון אונז צוגענומען צו זיך. א רייכער פאַברי־קאַנט מיט'ן נאָמען שטאַכעלבערג, האָט געהאַט אַ פעקטאָרי פון אַ הויכען סאָרט ציגאַרען. אַ צווייטער האָט געהאַט אַ פאַבריק פון שפּיל־צייג, אַ דריטער פון לולקעס, און אַזוי ווייטער. איך האָב געקראָגען אַ דזשאַב אויף שטאַכעלבערג'ס פאַבריק. דאָס איז געווען אויף סאוטה פינפטע עוועניו (איצט הייסט עס וועסט בראָדוויי), צווישען גרענד און ברום. מען האָט מיך אַוועקגע־זעצט אין אַ קעלער „סטריפּען" טאַבאַק, דאָס הייסט, אַרויסציהען די „קאָרענעס" פון די בלעטער.

שטאַכעלבערג איז אַליין געווען פון גרויס־פּוילען, ניט ווייט פון דעם דייטשען גרענעץ. ער האָט אָבער פריהער וואַהרשיינליך געוואוינט ערגעץ אין דייטשלאַנד גופא. וואָרים ער האָט גערעדט דייטש. דאָס איז געווען ניט קיין הויכער, דיקליכער מאַן מיט רויטע באַקען. ער איז אימער געווען אויסגעפּוצט ווי אַ פראַנט און איך געדענק איהם מיט זיין נידעריגער העלער „דוירבי" הוט, וועלכע איז יענעם זומער געווען אין דער מאָדע. איך געדענק איהם מיט אַ ציגאַר אין מויל, ווי ער שטעהט אָהן אַ ראָק און רעדט צו די צוויי, דריי אימיגראַנטען, וועלכע ער האָט געגעבען דזשאַבס ביי זיך.

איך האָב געפיהלט, אַז ער מיינט טאַקע צו טאָן עטוואָס פאַר די אימיגראַנטען און אַז צו באַרויבען זיי, האָט ער ניט אין זינען. ער האָט אָפען געזאָגט, אַז ער קען אונז נאָר האַלטען עטליכע וואָכען ביז מיר וועלען זיך אַביסעל צוגעוואוינען צו אמעריקא און זיין אימשטאַנד צו קריגען עפּעס אַן אַנדער באַשעפטיגונג; וואָרים ער וויל דערנאָך צונעהמען נייע אימיגראַנטען, אויך נאָר אויף עטליכע וואָכען. עס איז לייכט געווען צו פאַרשטעהן, אַז נויטיגען, נויטיגט ער זיך אין אונז ניט, וואָרים אזעלכע „קינצלער" ווי מיר, האָט ער צווישען איירישע, דייטשען, אָדער אַמעריקאַנער געקענט קריגען אַ סך. און אַ פּרייז האָט ער אונז געצאָהלט ווי אַלע פאַבריקאַנטען האָבען געצאָהלט פאַר אַזאַ ארבייט — דריי, פיער דאָלער אַ וואָך. איך האָב אויך געוואוסט, אַז ער לאָזט זיך קאָסטען אויף דעם קאָמיטעט היבשע סומען און אַז ער איז זעהר טעטיג אין איהם. ער האָט איבערהויפּט

קאמוניסטישע קאלאניע — א פראבע, לאמיר גלייך אויסזאגען, וועלכע האט סוף כל סוף זיך אויך געענדיגט מיט א דורכפאל.

יא קאלאניעס, צי ניט קאלאניעס, דערווייל האט מען געמוזט האבען פון וואנען צו לעבען. האבען אלע אימיגראנטען גענומען זוכען עפעס א באשעפטיגונג — אין ניו יארק אדער אין אנדערע שטעדט. אלע האבען גערעדט וועגען „מאכען א לעבען". דאס איז געווען איינער פון די ערשטע אמעריקאניזמען, וועלכע מיר האבען זיך ניט־וויל־ענדיג אויסגעלערנט. איך זאג „ניט־וויל־ענדיג", ווייל דער אמעריקאנער אידיש האט אונז דאן געגרילצט אין די אויערען, ווי יעדען „גרינעם".

די, וואס זיינען געקומען אהער אהן פארטיין און אהן גע־זעלשאפטליכע אידעאלען, האבען ענטוועדער געווכט ארבייט אדער זיי האבען זיך גענומען צום פעדלען; די אבער, וואס זיינען געקו־מען אלס מיטגלידער פון אידעאליסטישע ארגאניזאציעס, האבען גהאט אין זינען נאר ארבייט. וועגען פעדלען האבען זיי אפילו ניט גערעכט.

אין דעם ווילנער קרוזשאק „עם עולם", איז געווען א מיט־גליד, וועמען אן אמעריקאניזירטע קוזינע האט געמאכט פאר א פעדלער, איז ער פארשוואונדען. ער האט זיך געשעהמט צו ווייזען פאר די איבעריגע מיטגלידער אין די אויגען; אזוי ווי ער וואלט זיך גענומען פאר אן אונאנשטענדיגע באשעפטיגונג.

די ראדיקאלע אימיגראנטען האבען געווים ניט געטראכט וועגען פעדלען. אבער אפילו אונווייסענדע ארטאדאקסישע אידען פון די אימיגראנטען־פארטייען האבען אויך גהאלטען פעדלעריי און האנדעל פאר א שענדליכע באשעפטיגונג; נאר ארבייטען, און טאקע ארבייטען מיט די הענט! נאר דאס איז געווען בא־טראכט פאר אן ארענטליכען מיטעל צו פארדינען אויף חיונה.

דער קאמיטעט האט געטרייט צו געפינען ארבייט פאר די אימיגראנטען און איך האב זיך געווענדעט צו איהם נאך אזא באשעפטיגונג. צוויישען די מיטגלידער פון דעם קאמיטעט זיינען געווען ניט ווייניג פאברikאנטען און עטליכע פון זיי האבען א

ניט נעמאכט קיין שלעכטען איינדרוק. ער האָט זיך אָבער נע־
האלטען שטאלץ און זיין אויסזעהן האָט זיך אפגערוקט אין מיין
מוח ווי א בילד פון אן „עכטען בורזשוא"; מיר האָט זיך נע־
דוכט אז דעם נאנצען לעבען האָב איך פארגעשטעלט א
בורזשוא אין אזא נעשטאלט ווי שטאכלבערג'ס.

דאָס סטריפען איז מיר לייכט ניט אנגענומען. איך בין
פשוט ניט צוגעוואוינט נעווען צו פיזישער ארבייט. זינט איך
בין אלט נעווען פינף יאָהר האָב איך נעלערנט, נעלייענט, נע־
שריבען, נערעכענט. יעדע שטונדע קערפערליכע ארבייט איז מיר
נעווען א יאָהר; ווען ניט דער מיט־ארבייטער, וואָס איז נע־
זעסען לעבען מיר וואלט מיר נעווען נאָך שווערער.

דיזער שכן מיינער איז נעווען בערנארד ווייגשטיין, וועל־
כער איז נאָך גוט באקאנט אין דער אידישער ארבייטער בא־
וועגונג. דאָרטען האָבען מיר זיך באנעגנט צום ערשטען מאל.
ער איז נעווען מיט זעקס יאָהר אינגער פאר מיר. אן אדעסער
אינגעל, זעהר א סימפאטישער, אן עהרליכער, א גוטער. מיר האָ־
בען צווישען זיך נערעדט רוסיש און די געשפרעכען וואָס מיר
האָבען נעהאט, זיינען פאר מיר נעווען א ליבער צייט־פארטרייב.
איך האָב איהם ערקלעהרט דעם סאציאליזם און דערצעהלט וע־
גען דעם רוסישען רעוואלוציאנערען קאמף; ער האָט זיך צו־
נעהערט מיט א טיפען אינטערעס, און דאָס האָט מיר פארשאפט
פארנעניגען. אזוי זיצענדיג און שמועסענדיג,פלעג איך פארגע־
סען אָן דער נודנעקייט פון מיין פראצע. איך פלעג א שלעפ
טאָן דעם „קאָרען" מיט א באנייסטערטען ציה, אזוי ווי א שמיד
מיט א בייטש. פון אימפעט פלעגט ער זיך ארומוויקלען ארום
מיין האנד. און אזוי ציהענדיג א „קאָרען" נאָך א „קאָרען", אָפ־
דייניגענדיג א בלאט נאָך א בלאט, פלעג איך דערצעהלען און
טאלקעווען ביז דער פארמאן האָט אויף מיר א בליק געוואָרפען.

הערמאן, דער פארמאן פון יענער אפטיילונג, איז געווען א
דייטשער „יהודי" מיט גרויסע, שיטערע, שוואַרצע באקען־בערד.
ער איז אויך געווען א גוטער מענש; און דאָס האָט אויך נעהאלי־
פען פארגרינגערען מיין לאסט.

אויף די אויבערשטע עטאזשען האָבען נעארבייט די צי־

גאַרען־מאַכער, די באַנטש־מאַכער און די פּעקערס.

איינער פון די ציגאַרען־מאַכער אויף שטאַכעלבערג'ס פאַבריק איז דאָן געווען סעמיוועל גאָמפּערס, וועלכער איז שפּעטער געווא־רען דער הויפּט פיהרער פון די אַמעריקאַנער טרייד יוניאָנס, דער איינפלוסרייכער פֿרעיזדענט פון דער אַמעריקען פעדעריישאָן אָוו לייבאָר. איך גלויב ניט, אז איך האָב איהם דאָן געזעהן. מיין פרייַנד וויינשטיין אָבער פלעגט אויף די העכערע עטא־זשען טאָן געוויסע ארבייט אַלס געהילפֿ, און ער איז מיט נאָמ־פּערס'ען דאָרטען באקאנט געווארען.

וועז עס האָבען זיך געענדיגט די עטלעכע וואָכען, בין איך געגאַנגען זוכען ארבייט אין אַן אַנדער פּעקטאָרי. איך האָב געפּונען אַ דזשאָב ביי בלעך אויף הובער סטריט, אַ קליין געסעל אויף דער וועסט סייד, דאָון טאָון, ניט ווייט פון קאַנאל סטריט. דאָרטען איז מיר אויסגעקומען צו שטעהן אַ גאַנצען טאָג ביי אַ מאַשין, וואוהין איך האָב אַריינגעלעגט דעקלעך צו בלעכענע פּושקעלעך. פון יעדען טראָט, וואָס איך האָב געטאָן מיט'ן פוס, האָט זיך די שטיקעל בלעך אויסגעבויגען, און עס איז געווארען אַ דעקעל. די ארבייט איז געווען זעהר אַ לייכטע, אָבער זי איז געווען נאָך לאַנגוויילינער ווי מיין דזשאָב ביי די טאבאק; די „אלץ־דאָס־זעלבינקייט" האָט מיך געמוטשעט. שטעה אַ גאַנצען טאָג, לייג שטיקלעך בלעך און טרעט צו מיט'ן פוס! פּאַר מיר איז דאָס געווען קאַטאַרגע.

איך פלעג בוכשטעבליך צעהלען די מינוטען. איך פלעג זיך צוקוקען צו די ארומיגע סצענעס, צו די ארומיגע באָים, מיידלעך. אלע צוויי אָדער דריי מינוט פלעג איך אַ דרעה טאָן די קאָפּ אַ קוק צו טאָן אויס'ן זייגער. וועז מען פלעגט נעהמען פייפען צו לאַנטש, בין איך געווען דער גליקליכסטער מענש אין דער גאַנצער פעקטאָרי; און שפּעטער, זעקס אוהר, וועז עס האָט זיך דערהערט דער פייף אויף צו געהן אַהיים, פלעג איך זיין אויפגערעגט פון שמחה. איך געדענק ווי איך פלעג געהן איבער הובער סטריט און דערנאָך איבער קאַנאל; אַזוי ווי אן ארעס־טאַנט, וואָס איז באַפרייט פון זיין טורמע פלעג איך שפּרייזען.

בערנארד ווייכשטיין. — פאטאגראפירט אין 1882.

ווי יעדען, וואָס הויבט אָן באַקאַנט צו ווערען מיט אַ פרעמדער שפּראַך, האָבען פילע ענגלישע אויסדרוקען מיר גע־קלונגען לעכערליך און ווילד. ביי מיר אין געדאנק האָב איך די פראַגע מיט דעם אַנטוואָרט אויף שפּאַס איבערזעצט ווער־טערליך.

„וואָס נאָך? גאָרניט נאָך!" — איך פלעג דאָס איבערזאָגען מיט א געפיהל פון שפּאָט און עקעל.

איין מאָל האָב איך זיך ביי דער ארבייט פארטראכט. איך בין געשטאַנען און געקוקט ווי א פאר'חלום'טער. דאָס פלעגט מיט מיר טרעפען גאַנץ אָפט. פריהער אָבער האָט דער פאָר־מאַן דאָס ניט באַמערקט, און דיזען מאָל האָט ער דאָס גראָד דער־זעהן, און ניט ער אַליין, נאָר דער מענעדזשער אויך. וואָרים זיי זיינען גראָד פארבייגעגאַנגען צוזאַמען.

איך בין געווען אזוי פארטיפט אין מיינע רעיונות, אז איך האָב זיי אפילו ניט באַמערקט. דער פאָרמאַן האָט אויף מיר אָנגעשריען און דער מענעדזשער האָט ערקלעהרט מיט א שמייכעל אז איך ווייל ניט ארבייטען.

מען האָט מיך געסעקט.

11.

ערשטע לאָזשי. — ערשטע אייגענע קוואַרטיר. — די זאַמע פאַמיליע. — ענגליש.

מיין ערשטע לאָזשי אין אַמעריקא איז געווען אין א בילי־גער לאָדזשינג־הויז אָנטקעגען „קעסל־גאַרדען", אונטער דעם צווייטע עוועניו עלעווייטער, דאָרט וואו ער קירעווען זיך אַריין אין א שמאָלער גאַס, עטליכע טריט פון סאָוטה פערי. דאָס איז אָבער געווען נאָר א פאַרלויפיגער נאָכטלעגער, מיט וועלכען דער קאַמי־טעט האָט אונז באַאָרגט אויף עטליכע טעג, וועו מיר זיינען אַראָפ פון שיף, ביז מיר וועלען זיך געפינען א קוואַרטיר.

פיר פון אונז (א חוץ מיר איז געווען נאָך א יונגער מאַן און

איין מאל האט מען מיר געגעבען אן אנדער ארבייט: צו־זאמענשטעלען עטליכע טיילען פון עפעס א פושקע און מיט א מאשין זיי צוזאמענדריקען. דאס האט שוין געפאדערט אביסעל שכל. האב איך געארבייט מיט אן אונגעוועהנליכען אינטערעס. איך האב שוין אויפ'ן זייגער כמעט ניט געקוקט. אבער דיזע ארבייט האט לאנג ניט אנגעהאלטען.

אין מיינע לאנגווייליגע דזשאבס האב איך געזוכט א לעבעדיגען ביישפיל ווי די קאפיטאליסטישע אינדוסטריע צוטיילט יעדע ארבייט אויף פילע טיילען, אזוי אז יעדער טייל זאל קענען געטאן ווערען פון אבי ווער און ניט פאדערען קיין בעל מלאכה; איך האב געזוכט, ווי דער ארבייטער ווערט געטאן מעכאניש, אהן אינטערעס; ווי דער ארבייטער ווערט פארוואנדעלט אין א טויטען געצייג. דאס וואס איך האב פריהער געלעזען אין ביכער איבער פאליטישער עקאנאמיע האב איך איצט דורכגעלעבט אויף זיך אליין. „אט בין איך א טויטער געצייג!" — פלעג איך זיך טראכטען. דער פאקט, אז עס קומט אויס פונקט ווי ס'איז געשריבען אין בוך, איז מיר געווען אינטערעסאנט.

צו לאנטש פלעגען פילע פון די ארבייטער אריינלויפען אין א דערבייאיגער בעקערייי און דארטען קויפען עפעס צום עסען: ראלס, קעיק, פאי. איך פלעג אויך אזוי טאן. דערבי האב איך זיך צוגעהערט צו די ענגליש, וואס איז געפלויגען צווישען דער סטאר־קיפערקע און איהרע קאסטאמער.

— וואהאט עלס? — פרעגט זי.

— נאטהינג עלס, — ענטפערט איהר א מיידעל.

די פראגע און דער אנטוואָרט זיינען ביי מיר פארבליבען אין זכרון; וואָרים דעם ערשטען מאל איז דער אנטוואָרט מיר אויסגעקומען זעהר מאדנע. איך האב די ווערטער פארשטאנען; און דאך האב איך די קרעמערקע איבערגעקרימט. „וואס נאך?" — „נאָרניט נאך" — האב איך דאס אויף שפאס פארטייטשט אין מיין נעדאנק.

און אזוי פלעג איך דאס איבערזאגען צעהנדליגער מאל: „וואס נאך? נאָרניט נאך".

איהרע א פּאַרהיראַטע טאָכטער מיט איהר מאַן. אויף „באָארד“ איז ביי איהר אויך איינגעשטאַנען א מיידעל פון א יאָהר אכצעהן.

דאָס איז נעווען מיין אמת'ע ערשטע קוואַרטיר אין אמעריקא.

דער איננעלע און די מיידעלע און די אכצעהן־יאָהריגע באָרדערקע זיינען געבאָרען געווען אין אמעריקא. די פּאַרהיי־ראַטע טאָכטער און איהר מאַן — א צושניידער ביי קאַמאַשען — זיינען קיין אמעריקא געקומען ווען זיי זיינען נאָך נעווען קליינע קינדער. אין שטוב פלעגט אפט קומען דער אלמנה'ס אן עלטערע טאָכטער—אויך אן אמעריקאניזירטע—מיט איהרער א מיידעלע. אלע האָבען זיי נערעדט כמעט דורכאויס ענגליש. מיט דער אויס־נאַמע פון מיסעס זאסס, האָבען זיי אידיש נערעדט זעהר שוואַך, מיט אן אמעריקאנער אויסשפּראַך און מיט אמעריקאנער אויס־דרוקען. צום ביישפּיל: איין מאָל, אין אַוועגט, ווען איך האָב געמאכט שפּאַס מיט בעקי'ן, דער אכט־יעהריגער מיידעלע, האָט זי צו מיר געזאגט:

— דו קענסט ניט מא־כען מיר לא־כען.

מיר איז דאָס נעווען אזוי קאָמיש, אז פילע מאָנאַטען נאָכדעם פלעג איך איהר די דאָזיגע ווערטער איבערקרימען.

בעקי האָט אימער געזאָגט „דו“ צו מיר. און אזוי פלעגט צו מיר אויך רייַדען „רעיטשקע“, די אכצעהן־יעהריגע באָרדערקע. דאָס אלץ איז פאר מיר נעווען א קוואל פון שפּאַס. אָבער ניט נאָר פון שפּאַס. עס איז מיר נעווען פּריקרע. דאָס, וואָס אן אונאנגע־נעמער נערוך איז אין נאָז, איז דיזע ניט־אידישע אידיש נעווען אין מיינע אויערן.

מיין „מיסעס“ האָט מיר נענעבען צו פארשטעהן, אז אין דער ענגלישער שפּראַך איז ניטא קיין „איהר“; אז מען זאָגט אלעמען „דו“. איך האָב שוין דאן נעווואוסט נענוג ענגליש צו פארשטעהן אז עס איז פונקט פארקערט. אָבער מיסעס הערים, איהר איננערע פאַרהיראַטע טאָכטער, האָט איהר אונטערשטיצט אין איהר מיינונג, און מיינע „גרינע“ טענות האָבען ניט געהאלפען.

מען האָט אין שטוב אלזא נערעדט א סך מעהר ענגליש ווי אידיש און דאָס איז פאר מיר נעווען וויכטיג.

פאר מיין לאָזשי האָב איך געצאָהלט ניט מיט געלט, נאָר מיט

א יונגע פּאָר פּאָלק) האָבען נענעכטינט אין איין קלייגעם צימערל. מיר זיינען אלע געקומען אויף דער זעלבער שיף, און ביי דער פּאָר פּאָלק איז געווען „האָניג־מאָנאַט". ער איז געווען עלטער פון איהר און וואהנזיניג פּארליבט.

זיי זיינען געווען אינטעליגענטע, שטילע, איידעלע מענשען. אויפ'ן שיף האָב איך מיט איהם אפט ארומגעשפּאַצירט, און עס האָט זיך ארויסגעצייגט, אז מיט זיינעם א אינגערען ברודער בין איך באקאַנט געוואָרען אין ווילנא, אויף קאסטפּע'ס קוואַרטיר. און מיט איהרען אן אָנקעל בין איך באקאַנט געוואָרען אין ברא"ד; מיר האָבען זיך אלזא נעפיהלט ווי גוטע באקאַנטע.

דער צווייטער בחור, וואָס האָט מיט אונז געטיילט דעם צימער, איז אויך געווען אן אינטעליגענטער מענש. איך בין מיט איהם אויך באקאַנט געוואָרען אויפ'ן שיף. איך האָב איהם אלזא פּאָרגעשטעלט פּאַר דער פּאָר פּאָלק, און מיר זיינען געוואָרען ווי איין פאמיליע.

דער דאָזיגער בחור איז געווען א ביסעל עלטער פּאַר מיר, און ער האָט זיך אויף שפּאַס אויפגעפיהרט ווי א פעטער צו אונז אלעמען. זעהענדיג ווי שווער עס איז פּאַר דעם יונגען באלעבעסל זיך איינצוהאלטען פון קושען זיין פרוי, האָט ער איהם געגעבען ערלויבניש דערצו. ער האָט נאָר געפאַדערט, אז ער זאָל אונז פריהער געבען א סיגנאל, אז מיר זאָלען צומאכען די אויגען און די אויערען. די פּאָר פּאָלק האָט זיך צוערשט געשעמט, און געמאכט שפּאַס פון דעם פּארשלאג. ביסלעכווייז אָבער האָט דער באלע־בעסל באקומען מוט.

מיר זיינען דאָרטען פּארבליבען נאָר איין וואָך.

מיין נעקסטע וואוינונג איז געווען אויף נומער איינס מאָנראָו סטריט, אויפ'ן קאָרנער קעטהרין סטריט, ביי באדאנעס'עס א קוזינע, אן אלמנה מיט'ן נאָמען מיסעס זאסס. זי איז געווען א קאָסטאָם־פּעדלערקע און זי האָט געוואוינט מיט איהרע צוויי קלייגע קינדער — א באָי פון א יאָהר ניין און א מיידעלע פון א יאָהר אכט; אלס באָרדערס האָבען ביי איהר געוואוינט

מאָל, וועו זיין מוטער איז איהם געקומען זעהן, האָט א בעאמטער פון טורמע איהר געזאָגט, אז מען פארשיקט איהם אויף קאטאָרגע. די אונגליקליכע פרוי איז גלייך געפאלען טויט פון אפאָפּלעקסיע.

דאָס וואָס דער בעאמטער האָט איהר געזאָגט איז ניט געווען אמת; איהר זוהן האָט מען נאָרניט געהאלטען ביים פארשיקען; אין עטליכע טעג ארום האָט מען איהם אין גאנצען ארויסגעלאָזען פריי. דער טשינאָווניק האָט פשוט געזאָגט א ליגען כדי זיך צו רייצען מיט דער אידישער פרוי. באדאנעם און איך האָבען אָבער געמיינט, אז עס איז אמת, און אז ראבינאָוויטש'ן פארשיקט מען ווירקליך אויף קאטאָרגע. די געשיכטע האָט געמאכט א שווערען איינדרוק אויף אונז.

דעם נעקסטען פרייטאָג, אין א פאָר טעג ארום, האָט געדארפט פאָרקומען דער ערשטער סאָציאליסטישער מאסען־מיטינג פון אידישע אימיגראנטען. וואָס פאָר א מיטינג דאָס וועט זיין, האָבען מיר ניט געוואוסט. מיר האָבען נאָר געהערט, אז עס וועט ריידען שעוויטש אויף רוסיש און אנדערע סאָציאליסטישע רעדנער אויף דייטש. מיר האָבען מיט אונגעדולד געווארט אויף דער פערזאמלונג. צוליב די נייעס וועגען ראבינאָוויטש'ן זיינען מיר נעווען אין א ספּעציעל סאָציאליסטישער שטימונג און דער מיטינג האָט פאָר אונז געהאט א ספּעציעל־נרויסען אינטערעס.

אויגענטליך איז דאָס געווען די צווייטע סאָציאליסטישע פערזאמלונג פאָר אונזערע אימיגראנטען. די ערשטע איז אפגעהאלטען געווארען מיט א פאָר וואָכען פריהער. ס'איז דאן פאָרגעקומען א סטרייק פון די, וואָס ארבייטען אויף די „דאָקס" פון דעם ניו יאָרקער האָפען, און א היבשע צאָהל אידישע אימיגראנטען זיינען אהין געגאנגען „סקעבען". זיי האָבען אויספאך ניט פארשטאנען.

אין ניו יאָרק האָט זיך דאן געפונען א יונגער רוסישער איד פון פעטערסבורג, א רעוואָלוציאָנער מיט'ן נאָמען מיראָוויטש. האָט ער צוזאמענגערופען א מיטינג פון אונזערע אימיגראנטען און זיי ערקלעהרט וואָס דא איז. דער רעזולטאט איז געווען, אז די אידען האָבען אויפ'ן שטעל אויפגעהערט צו סקעבען. דאן האָט מיראָוויטש אָרגאניזירט א „אידישען פראָפאגאנדע פאראיין", און

לעסאָנס. דער איננעל, סעם, א שעהנינקער, שטילינקער באיטשיקעל, איז געווען מיין שילער. איך האָב איהם געלערנט שרייבען אידיש און לעזען העברעאיש (וואָס איך האָב אליין ניט געקענט). איך האָב זיך ביי איהם אויסגעלערנט א סך מעהר ענגליש ווי ער ביי מיר העברעאיש.

אין יענע מאָנאטען פלעג איך אין די פרייע שטונדען לערנען ענגליש פון א לעהרער־בוך מיטן נאָמען „אפעלטאָנ׳ס גרעמער" — א דיקער באנד, פאר דייטשען וואָס ווילען לערנען די ענגלישע שפראך. עס איז געווען א פראקטישע ווערק מיט דער אויסשפראך פון יערען ענגלישען וואָרט, מיט גראמאטישע כללים, מיט איבער־זעצונגען פון ענגליש אויף דייטש און פון דייטש אויף ענגליש. איך האָב דעם בוך געלערנט מיט גרויס התמדה. וועז איך פלעג ניט זיין זיכער אין דער אויסשפראך פון א וואָרט, פלעג איך זיך ווענדען צו מיסעם הערים אָדער צו איהר מאן.

איך האָב דאן מיימטענס געארבייט טאָג און נאכט. א גאנצען טאָג אין פעקטאָרי, ביי די טאבאק אָדער ביי די בלעך, און אין אָוועגט, אין דער היים — איבער מיין „אפעלטאָנ׳ס גרעמער".

12.

א טרויעריגע נאכריכט פון ווילנא.—אונשולדיגע סקעבס.—א סאציאליסטישע פארזאמלונג אויף רוסיש און אויף דייטש.

אין דער צייט וואָס איך האָב געארבייט אין שטאבעלבערג׳ס ציגארען פאבריק, האָב איך געהאלטען מיין ערשטע רעדע פאר אן עולם און אנגעהויבען מיין קאריערע אלס סאציאליסטישער טויער אין אמעריקא.

איין מאל, אין אָוועגט, האָט מיין ווילנער חבר, שואל באדאנעם, מיר איבערגעגעבען א טרויעריגע נייעס פון ווילנא. עס האָט זיך געהאנדעלט ווענגן אונזער חבר ראבינאָוויטש, וועמען מען האָט ארעסטירט אין דער צייט פון די אבסקעס מיט די פאר־האפטונגען, צוליב וועלכע באדאנעם האָט פארלאָזען ווילנא און איך — וועלזיש. ראבינאָוויטש איז געוועסען אין דער ווילנער פאָליטישער געפענגניש, אין דעם „פערצעהנטען נומער". איין

איצט האָט אלזאָ נעראַרפט פאַרקומען דער ערשטער פראָפאַנאַנדע־מיטינג פון דיזען פאַראיין.

די אימיגראַנטען זיינען אין ניו יאָרק נעווען צוזייהט און צושפּרייט און פון מירַאוויטש'עס ערשטען מיטינג האָב איך און באַראַנעס אפילו ניט געהערט. וועגען דיזען צווייטען מיטינג, אָבער, האָבען מיר זיך יאָ דערוואוסט.

איך האָב די פערזאַמלונג ערוואַרטעט מיט אונגעדולד. עס האָט מיר נעצויגען צו זיין אויף א מיטינג, וואו א רעוואָלוציאָנער וועט רייַדען אויף רוסיש. אָבער מיין הויפּט־נעראַנס איז נעווען צו נעהן אויפ'ן מיטינג לכבוד ראַבינאָוויטש'ן. אזוי, אונגעפעהר, האָב איך זיך אויסגעדריקט פאר באַראַנעס'ן.

עס איז נעקומען דער פרייטאָג אָוועגט (דעם 27טען יולי). מיר זיינען אוועק אויף דער פאַרזאַמלונג. זי איז פאָרגעקומען אין 125 ריווינגטאָן סטריט, א האַל, וואו אין שפּעטערע יאָהרען זיינען אָפּגעהאַלטען נעוואָרען הונדערטער מיטינגען פון אונזערע אידישע אַרבייטער אָרגאַניזאַציעס, הויפּטזעכליך פון דער קלאָוקמאַכער יוניאָן.

די פערזאַמלונג האָט נעעפענט דער אויבענדערמאַנטער מירַאוויטש, א יונגערמאן פון מיטלען וואוקס, מיט לאַנגע, זעהר שווארצע האָר און מיט א שווארצער באָרד. אלס ערשטען רעדנער האָט ער פאָרגעשטעלט א הויכען, שעהנעם מאן מיט שווארצע האָר, מיט א נעטער שווארצער בערדעל, מיט אריסטאָקראַטישע מאַניערען. דאָס איז געווען סערגעי שעוויטש. איך האָב שוין נעזאגט, אז ער איז נעווען א גלענצענדער רעדנער און אז ער האָט זיך נעפיהלט פריי אין עטליכע שפּראַכען. אויך איז שוין באמערקט געווארען, אז ער איז נעווען איינער פון די צוויי רעדאַקטאָרען פון דער „פאָלקס־צייטונג". דאָ וועל איך צוליגען, אז ער איז נעווען דער וויכטיגסטער אגיטאַטאָר אויף די דייטשע סאָציאַליסטישע מיטינגען. אָפט פלעגט ער האַלטען א רעדע אויף ענגליש. אויף רוסיש אָבער האָט ער אין אמעריקא פריהער נאָך קיינמאָל ניט נערעדט; און דיזע רעדע זיינע האָט ער נעהאַלטען אויף רוסיש.

דער פאקט, אז זיין פרוי איז די העלדין פון פערדינאנד

לאסאל׳ס ראָמאן האָט זיין פערזאָן צוגענעבען א ספּעציעלען מאָגנעטיזם. זיין רוסישע אויסשפּראָך האָט אין זיך געהאָט אן אריסטאָקראָטישען רוסישען קלאַנג. אזא איינדרוק, ווייניגסטענס, האָט זי אויף אונז געמאכט; און דאָס האָט געשטימט מיט דעם פאקט, אז אין דעם רוסישען פרייהייטס־קאמף נעמען אנטייל פריצישע קינדער. דאָס אליין האָט פארגרעסערט דעם צויבער פון זיינע ווערטער. אָבער א רעדנער־קראפט האָט ער ווירקליך געהאט אן אויסערגעוועהנליכע. דערצו מוז מען געדענקען, אז דאָס איז געווען די ערשטע סאָציאל־יסטישע רוסישע רעדע, וואָס איך האָב ווען עס איז געהערט אויף א גרויסען אָפענעם מיטינג.

ער האָט אויף מיר נעמאכט אן אונבעשרייבליכען איינדרוק.

דער אינהאלט פון זיין רעדע איז, אין קורצען, בעשטאַנען אין פאלגענדען:

„די פאָגראָמען, וועלכע האָבען אייך, רוסישע אידען, געצוואונגען צו זוכען א נייע היים, זיינען געמאכט געוואָרען פון אונווויסענדע פויערים, וועלכע פארשטעהען ניט וואָס זיי טוען. וועז זיי וואלטען יא פארשטאנען, וואלטען זיי באפאלען ניט אידישע הייזער, ניט די אידישע איינוואוינער פון עליסאוועטגראד, באלטע, אדער קיעוו, נאָר דעם צאר׳ס פאלאץ אין פעטערסבורג. אָט דאָרטען וואלטען זיי געמאכט א פאָגראם. זיי וואלטען פארניכטעט די דעספּאטישע הערשאפט און זיי וואלטען אָרגאניזירט א רעגירונג, וואָס זאל זיין געגרינדעט אויף פרייהייט, אויף גלייכהייט און אויף ברידער־ליבקייט."

מיר האָבען געשלונגען יעדען וואָרט.

דער האל איז געווען געפאקט. די מאיאריטעט איז באשטאַנען פון ווייניג אינטעליגענטע מענשען. עס איז אָבער געווען א היבשע צאָהל אינטעליגענטע צוהערער אויך. און רוסיש האָבען יעדענפאלס פארשטאנען כמעט אלע, וואָרים זיי זיינען מיסטענס געווען פון קיעוו, אָדעס און אנדערע דרום־רוסישע שטעדט, וואו די אידישע מאסען זיינען שוין דאן געווען גוט באקאנט מיט דער רוסישער שפראך.

נאָך שעוויטש׳ן האָט געהערט א דאָרער דייטשער אנארכיסט מיט׳ן נאָמען קייזער, א פייערדיגער אגיטאַטאָר; און נאָך קייזער׳ן

סערגעי שעוויטש (אין 1880 און אין 1893).

פון זאל איידער איך וואָלט פּאספּייעט צו עפענען מיין מויל. אזוי אָבער האָב איך דערגרייכט די פּלאַטפאָרמע, ווען נאָר עטליכע זיינען שוין געווען אויף יענער זייט שוועל; די איבעריגע האָבען ערשט געהאלטען אין געהן. איינער פון די וואָס האָבען גענומען פאר־לאָזען דעם האָל איז געווען אַן אימיגראנט, מיט'ן נאָמען פּאַול קאַפּלאַן. ער איז שוין געווען איינער פון די אָנגעזעהענסטע אימיגראַנטען אונזערע. דערנאָך איז ער געוואָרען איינער פון מיינע בעסטע פריינד, און ער האָט מיר שפּעטער דערצעהלט איינצעלהייטען פון דיזער סצענע.

איך האָב גענומען ריידען מיט א ספּעציעלער פעסטקייט אין מיינע ווערטער, מיט אַ בייזען טאָן. ווען איך האָב אָפּגערעדט א צעהנדליג ווערטער, און דער עולם האָט דערהערט מיין קלינגענדע שטימע און גוטע רוסיש, האָט זיך דער מענשליכער שטראָם אָפּגעשטעלט, פּנימ'ער האָבען זיך אומגעקערט פון דער טיר צו דער פּלאַטפאָרמע. מען איז געשטאַנען, געקוקט און זיך צוגעהערט נייגעריג. ביסלעכווייז האָט מען זיך גענומען רוקען צוריק. אז דער „מאַלטשישקא" זאָל אַזוי ריידען, איז געווארען טשיקאווע. מען איז געווארען נייגעריג און מען האָט זיך ווידער אויסגעזעצט.

ווען איך האָב דאָס דערזעהן, האָב איך באַקומען נאָך מעהר מוט. איך האָב פאָרטגעזעצט מיט אַ נייעם פייער.

דער אינהאַלט פון מיין רעדע איז באשטאַנען אין פאָלגענדען:

מיר געפינען זיך אין אַ לאַנד, וואס איז פארהעלטניסמעסיג פריי. מיר זוכען דאָ אַ נייע היים. מיר טאָרען אָבער ניט פאר־געסען אָן יענעם גרויסען פרייהייטס־קאמף, וועלכען מיר האָבען איבערגעלאָזען אין אונזער אלטער היים. אין דער צייט ווען מיר זאָרגען זיך נאָר וועגען זיך אליין, קעמפען דאָרטען אונזערע חברים, אָדער זיי מוטשען זיך אין די רוסישע טורמעס, אונזערע העלדען, אונזערע מארטירער.

מיר טאָרען דעם פרייהייטס־קאמף פון אונזער אַלטער היים ניט פאַרגעסען. מיר קענען פון ווייטען פיל ניט טאָן; אָבער געלט זאַמלען קענען מיר. מיר מוזען שטיצען יענע הייליגע באַ־וועגונג. דער קאַמף פון די רוסישע רעוואָלוציאָנערען מוז אונז

— א צווייטער דייטשער אנארכיסט, א קירצערער, דיקערער יונגער־מאן, מיט'ן נאָמען נעלקע. די דייטשע רעדעם האָב איך ווייניג פארשטאנען. אז קייזער איז א פלאמענדער אגיטאטאָר, האָב איך געפיהלט נאָך די ווינציגע ווערטער, וועלכע איך האָב געכאפט. נאָך ווייניגער האָב איך פארשטאנען נעלקע'ן.

13.

מיין ערשטע רעדע. — א צווייטע און א דריטע.

די רעדעם האָבען זיך געענדיגט. דער פאָרזיצענדער האָט אויסגערופען, אז מען קען קריגען דאָס וואָרט, און עטליכע יונגע לייט מיט אמאל האָבען גענומען לויפען צו דער פלאטפאָרמע, שפארען זיך און שרייען. עס איז געוואָרען א טומעל. דאן האָט דער פאָרזיצענדער ערקלערט, אז אין די אינטערעסען פון ארדנונג זאָלען זיך אלע אויסזעצען און יעדער וואָס פארלאנגט דאָס וואָרט, זאל אויפהויבען די האנט. דאן האָבען די וואָס האָבען זיך אזוי גערירסען צו דער פלאטפאָרמע מעהר זיך ניט גערירט. איך בין געווען דער איינציגער וואָס האָט אויפגעהויבען די האנט. דער טשערמאן האָט געפרעגט מיין נאָמען, און איך האָב באקומען דאָס וואָרט.

מיט א קלאפענדיגע הארץ האָב איך זיך אנירערגעשטעלט און גענומען געהן צו דער פלאטפאָרמע. איך בין דאן געווען א דארער, בלאסער בחור'ל און האָב אויסגעזעהן א סך אינגער ווי צוויי־און־צוואנציג יאָהר; און אזוי ווי אין רוסלאנד איז מען איבערהויפט ניט געווען געוואוינט צו מיטינגען, האָט אונזער עולם זיך פארגעשטעלט, אז א רעדנער דארף זיין עלטער און אויסזעהן וואזשנער. אז אזא „מאלטשישקא" זאל זיך אונטערנעמען צו האלטען א רעדע, דאָס האָבען פילע פון די אנווועזנדע אנגענומען פאר א שטיק חוצפה. מען האָט אנגעהויבען געהן צום טיר.

דער לעזער קען זיך פארשטעלען ווי איך האָב זיך געפיהלט דערביי. דער זאל איז אבער געווען א לאנגער און איך בין געזעסען ניט ווייט פון דער פלאטפאָרמע. אלזא, איז דער וועג צום טיר געווען א סך לענגער ווי מיין וועג צו דער פלאטפאָרמע; דאָס איז געווען מיין גליק; אז ניט, וואלט מסתמא דער גאנצער עולם ארויס

גערעדט גאַנץ גוט. אַז מען זאָל אויף אידיש קענען האַלטען אַ רעדע, דאָס איז ביי זיי אויסגעקומען קאָמיש. די אידישע שפּראַך איז געווען פאַררעכענט פאַר אַ לשון, אויף וועלכען מען רעדט אין שטוב, אין חדר, אָדער אין אַ אידישער קראָם; אַז אַזאַ וואַזשנע זאַך ווי אַ רעדע זאָל מעגליך זיין צו האַלטען אויף אידיש — צו אַזאַ געדאַנק זיינען זיי ניט געוואוינט געווען.

— אַנו, וועט איהר האַלטען אַ רעדע אויף אידיש? — האָט מיראוויטש מיך געפרעגט אין אַ שפּאַסיגען טאָן.

— און פאַרוואָס ניט? — האָב איך אָפּגעענטפערט מיט שטאָלץ און מיט סטירדעס.

קורץ, מעהר אין שפּאַס ווי אין ערנסט, האָט דער פּראָפּאַגאַנדע פאַראיין גענומען אַ האָל פאַר דעם נעקסטען פרייטאָג אווענד און מען האָט אָפּגעמאַכט, אַז איך זאָל פּרופען האַלטען אַ אידישע רעדע איבער סאָציאַליזם.

די גאַנצע וואָך האָב איך זיך געפערטיגט. פאַר מיינע אייגענע עטליכע סענט האָב איך געלאָזען דרוקען „הענד־בילס" אויף אידיש, און איך און בערנאַרד וויינשטיין האָבען זיי צוטיילט אויף די אידישע גאַסען.

דער מיטינג איז פאָרגעקומען דעם 26טען יולי, אין אַ קליינעם האָל, הינטער אַ דייטשען ביר־סאַלון, אין 625 איסט 6טע סטריט.

דער זאַל איז געווען געפּאַקט; אָבער איך גלויב ניט, אַז דאָרטען זיינען געווען מעהר ווי פיר הונדערט מענשען. פאַר דיזען עולם האָב איך געהאַלטען מיין ערשטע לעקטשור; דאָס איז געווען די ערשטע סאָציאַליסטישע רעדע, וואָס איז ווען עס איז געהאַלטען געווארען אויף אידיש אין אמעריקא.

איך האָב ערקלעהרט קארל מארקס'עס „מעהר־ווערט טעאָריע", די טעאָריע פון קלאַסען־קאַמף און וועגען נאַטירליכען איבערגאַנג פון קאַפּיטאַליזם צו סאָציאַליזם. איך האָב גערעדט אויף די איינפאַכסטע אידיש. די לעקטשור האָט געדויערט נאָהענט פון צוויי שטונדען.

ליגען טיף אין הארצען. אָן די מאַרטירער, וואָס מאַטערען זיך אין סיביר, אויף קאַטאָרגע, טאָרען מיר ניט פאַרגעסען.

ווען איך האָב געענדיגט, האָט אויסגעבראָכען אַ שטורמישער אַפּלאָדיסמענט. איך בין פּשוט פאַר'שכור'ט געוואָרען.

קיין אַנדערע רעדנער זיינען ניט געווען. און קיין קאָלעק־שאָן האָט מען ניט געמאכט. דער עולם איז דאַן נאָך געווען צו אָרים. מען איז נאָך געווען זעהר „גרין", און זעלטען ווער עס האָט געאַרבייט און פאַרדינט אויפ'ן לעבען.

מיראָוויטש האָט געשלאָסען דעם מיטינג. אַרום איהם און מיר האָט זיך אַרומגעקליבען אַן עולם. יעדער האָט געוואָלט ווי־סען ווער איך בין, פון וואַנען איך בין. איך בין געווען דער „העלד פון טאָג".

איך האָב מיראָוויטש'ן גענומען פרעגען וועגען זיין געזעל־שאַפט און ער האָט מיר ערקלעהרט, אַז זי הייסט „פּראפּאגאנדא פאראיין", און אַז איהר צוועק איז צו פאַרשפּרייטען סאָציאַ־ליזם צווישען די אידישע אימיגראַנטען.

— אויב דאָס איז פאַר אידישע אימיגראַנטען — האָב איך געפרעגט — טאָ פאַרוואָס זיינען די רעדעס געהאַלטען געוואָרען אויף רוסיש און אויף דייטש?

— אויף וועלכער דען שפּראך זאָל מען האַלטען אַ רעדע? — האָט ער געפרעגט מיט שפּאָט — וועלכער איד קען דאָס ניט קיין רוסיש?

— אָט מיין טאַטע פאַרשטעהט זעהר ווייניג רוסיש, — האָב איך געענטפערט.

איך האָב שוין אויבען געזאָגט, אַז מיראָוויטש איז געווען פון פּעטערסבורג; ער איז מיט די אידען פון די אידישע שטעדט און שטעדטלעך ניט געווען באַקאַנט. אַליין האָט ער אידיש ניט געקענט ריידען קיין ווארט; האָט ער אַזאַ אידען, וואָס פאַר־שטעהט ניט קיין רוסיש, זיך ניט געקענט פאָרשטעלען.

ווען איך האָב אויסגעדריקט די מיינונג, אַז פאַר אידען מוז מען האַלטען רעדעס אויף אידיש, האָט ער זיך צולאַכט און אַ פּאָר פון די, וואָס זיינען געשטאַנען לעבען אונז, האָבען מיט איהם מיטגעלאַכט — אַפילו אַזעלכע, וואָס האָבען אַליין אידיש

פיהרער פון ניו יאָרקער קאָמוניסטען געהאלטען פונקט אזא סאָרט רעדעם — נאָך נאָרישערע — און געשריבען פונקט אזעלכע ארטיקלען אין בעצוג צו א סטרייק פון אידישע פּאָר ארבייטער.

14.

פּרעמדקייט. — בענקעניש. — בריף אַהיים. — אַלץ אַנדערש. — א נייע וועלט, א גרויסע וועלט. — א נייער „איך".

עס זיינען געווען פילע מינוטען פון בענקעניש. יעדער אימיגראַנט בענקט אהיים די ערשטע צייט. איך האָב אָבער אין דיזער באציהונג געליטען מעהר ווי דער דורכשניטליכער „גרינער". כמעט יעדע נאכט פלעג איך אין חלום זעהן עפּעס א נאָהענטען מענשען פון ווילנא: מיין פאָטער, מיין מוטער, מיין אייניציגען ברודערל, מיין מוהמע'ן, מיין פעטער, זייערע קינ־דער, מיינע חברים, באקאנטע. אמאל פלעגט זיך מיר חלום'ען וועליזש. דער עיקר איז אָבער געווען ווילנא. די ארץ פלעגט נאָגען און נאָגען.

צוליב דיזער בענקעניש איז מיר אמעריקא צוערשט געווען ניט ליב. יעדע זאך, וואָס איך האָב באגעגענט, איז מיר געווען אונאנגענעהם.

דער לעזער האָט שוין געזעהן ווי די אידיש, וואָס איך האָב געהערט פון אמעריקאנער־געבאָרענע קינדער, האָט מיר גע־גרילצט אין די אויערן. דאָס זעלבע האָב איך געפיהלט אין באצוג צו די אידיש פון „אויסנעגרינטע" אימיגראַנטען — צו די ענגלישע אויסדרוקען און ווערטער, מיט וועלכע זייער לשון איז געווען אָנגעפיקעוועט. וועז איך פלעג הערען אזא פראזע ווי „ער מאכט א לעבען", פלעג איך שיער ניט קריצען מיט די צייהן. איך געדענק ספּעציעל דיזען אויסדרוק און אויך דעם אויסדרוק „ער איז ווערט צעהן טויזענד דאָלאר". היינט די „ווינדעם" מיט די „סילינגס" מיט די „פּאָטייטאָס"!...

עס איז געווען אין די רעכטע היצען. צו אזא גליהענדער

אלס רעזולטאט, האָט מיראוויטש מיך געבעטן האלטן נאָך א לעקטשור, פאר א גרעסערן עולם. די נעקסטע לעקטשור איז געווען ערגעץ וואו אין סאָפאלק סטריט. דער נומער איז ביי מיר אין זכרון ניט פארבליבן. דאָס זיינען געווען צוויי זאלן, אפּ־געטיילט מיט „סלויידינג דאָארס" (טירען וואָס קענען זיך פאנאנ־דערדרוקען). מען האָט די טירען פאנאנדערגערוקט, און פון די צוויי זאלן איז געווארן אייגער. עס איז געווען איבערגעפאקט; אלע סיטס זיינען געווען פארנומען און א געדיכטער קראוד איז ג׳ע־שטאנען. עטליכע פון די צוהערער, צווישען זיי א פריילין אין א פענסנע, זיינען געשטאנען אויף א טיש.

איך האָב אפגערעדט אנדערהאלבען שטונדען; מען האָט געמאכט א „ריסעס" אויף פופציהן מינוט, און דערנאָך האָב איך ווידער גערעדט אנדערהאלבען שטונדען. דאן האָט מען מיר ג׳ע־שטעלט פראגען און איך האָב געענטפערט.

דיזע לעקטשור איז פארגעקומען דעם דריטען אוגוסט, 1882. איהר אינהאלט האָב איך שפעטער געדענקט נאָר אין אלגעמיין, ניט דייטליך. אבער גאלדנאר, דער סעקרעטער פון דעם פראפּ־גאנדע פאראיין, האָט איהר געדענקט מיט אלע אוינצעלהייטען, און מיט דרייסיג יאָהר שפעטער האָט ער מיך עראינערט אן איהר דורך א בריף.

דאָס איז געווען א רעדע פון א באָי, וואָס האָט מעהר פייער ווי פראקטישען שכל. איך האָב, צום ביישפּיל, געשריען אז די ארבייטער מוזען געהן אויף דער פינפטער עוועניו מיט אייזענס און מיט העק און צונעהמען די פאלאצען מיט די רייכטומער, וואָרים אלע איז זייער אייגענטום. די מיליאָנערען האָב איך ג׳ע־שאלטען מיט ווילנער קלאות. עס איז געווען א נארישע רעדע, אבער איך בין ניט געווען דער אייניציגער, וואָס האָט געהאלטען אזעלכע רעדעס אין יענע צייטען. ענטוויקעלטערע און עלטערע מענשען ווי איך פלעגען זאגען אזעלכע רעוואלוציאָנערע „חכמות" און נאָך גרעסערע. די פיהרער פון די אנארכיסטען, אדער „סאציאל־רעוואלוציאָנערען", ווי זיי האָבען זיך גערופען, פלעגען אימער אזוי רעדען. און א פאָר מאנאט פאר דער צייט, וועו דיזע שורות ווערען צוגעפערטיגט צום דרוק, האָבען

און שווערער לופט ווי די ניו יאָרקער לופט איז אין דושלויי אָדער אין אָוגוסט, בין איך ניט געווען געוואוינט.

קיין זעהר הויכע געביידעס זיינען אין ניו יאָרק נאָך ניט געווען. די העכסטע הויז איז, ווי שוין געזאָגט, געווען פון אכט עטאַזש. די שטאָדט איז געווען א סך לופטינער און קיהלער ווי זי איז איצט, אָבער אין פארנלייך מיט דער טעמפעראטור פון מיין געבורטס־פלאַץ איז די היץ דאָ געווען אונערטרעגליך.

מיינע קערפערלעכע ליידען האָבען זיך צוזאמענגעמישט מיט מיין בענקעניש און מיט דעם אונאנגענעהמען איינדרוק וואָס דער אמעריקאנער לעבען האָט אויף מיר געמאכט. איצט, מיט עטלעכע און פערציג יאָהר שפעטער, וועלן עס קומען די היצען, אין דושלאַי אָדער אָוגוסט, דערמאָן איך זיך אָפט אָן מיין ראמאָלסדינגען צושטאַנד, און יענער שווערער נעמיט לעבט אין מיר אויף מיט א שארפען וועהטאָג.

מיסעס זאָס'עס וואוינונג (עטלעכע רומס מיט קארפעטס, אויל־קלאָטה, מיט שהנע מעבעל אין פארלאָר) איז געווען א סך רייכער ווי די וואוינונג פון אזא פאמיליע וואָלט געווען אין רוסלאנד. און אזוי זיינען פארהעלטניסמעסיג געווען די אמעריקאנער דירות אין אלגעמיין. דער בעסערער קלאס ארבייטער האָט געוואוינט אזוי ווי מיסעס זאס; דאָס הייסט, אזוי ווי אין ווילנא א פארמעגליכע באלעבאטישע פאמיליע. אָבער דאָס אלץ האָט ביי מיר קיין חן ניט געהאט. אז דא לעבט זיך בעסער ווי אין רוסלאנד, האָב איך ניט געפיהלט. עפעס איז די מעבעל קיין מעבעל ניט געווען, און דער „קאוויאָר" (קארפעט) קיין קאוויאָר ניט; פונקט ווי מיר האָט זיך דאן געדוכט, אז די אמעריקאנער עפעל זיינען קיין עפעל ניט; די אוגערקעס קיין אוגערקעס ניט, און די נגונים קיין נגונים ניט. פון די מעלאָדיען, וואָס איך פלעג הערען אויפ'ן גאס, אָדער פון די מיידלאָך וועלבע פלעגען באזוכען מיסעס זאס'עס טאָכטער, האָט מיר נעעקעלט.

אהיים פלעג איך שרייבען לאנגע מגילות. איך האָב זיך ניט באקלאָגט. איך האָב אלץ געפרופט פארגלעטען; מיין ארבייט

אויף דער פאברויק און מיינע געפיהלען צו אמעריקא האָב איך זיך נעסטאַרעט פּאַרצושטעלען אין די שהנסטע פּארבען; איך האָב ניט געוואָלט, אז מיינע עלטערען זאָלען זיך אָפּעסען דאָס הארץ.

אָך, ווי אננענעם עס איז געווען צו שרייבען אהיים! איך האָב געשריבען וואָס אָפּטער און וואָס לענגער. איך פלעג זיי איבערגעבען מיינע איינדרוקען, באשרייבען דעם אמעריקאַנער לעבען.

דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס איך האָב געפרופט עפּעס באשרייבען אויף אידיש. ביז וועליזש האָב איך קיין מאָל קיין אידישען בריף ניט געשריבען; פון וועליזש האָב איך זיך קאָרעספּאָנדירט מיט מיינע עלטערען, און אויף אידיש, נאָטירליך; אָבער אזעלכע לאַנגע בריף ווי פון ניו יאָרק, האָב איך זיי פון דאָרטען קיינמאָל ניט געשיקט.

זייענדיג אין וועליזש האָב איך אויך שטאַרק געבענקט אהיים, אָבער ווייט ניט אזוי שטאַרק ווי אין די ערשטע פּאָר יאָהר פון מיין לעבען אין אמעריקא.

אָפּט, געהענדיג איבער'ן גאַס, פלעג איך שטילערהייט זינגען איינעם פון די נגונים וואָס איך פלעג הערען פון מיין פּאָטער. אָדער אז ניט, פלעג איך פּאר זיך זינגען א רוסישע פּאָלקס־ליד פון די, וואָס מען האָט אונז געלערענט אין דעם ווילנער לעהרער־אינסטיטוט, אָדער א געוויסען נגון, וועלכען דאָקטאָר יאצקע־וויטש'עם עלטערע טאָכטער פלעגט שפּילען אויף איהר פּיאַנאָ.

די רוסישע פּאָלקס־לידער זיינען דורכגעדרונגען אי מיט דער פּאָעזיע פון אומעט, אי מיט א געפיהל פון בריטע פעלדער און הויכע הימלען; און מיט דיזער דאָפּעלטער פּראַכט זיינען זיי געווען איינגעוואָרצעלט אין מיין הארצען. און איצט האָט זייער פּאָעטישער אומעט אין מיין בענקענדער נשמה א לידענשאפטליכען אָפּקלאַנג געפונען.

די מעלאָדיען, וואָס מיין פּאָטער פלעגט זינגען, זיינען ניט געווען קיין פּאָלקס־נגונים. זיי האָבען ניט פארמאָגט די פּאָעזיע און די בריטקייט פון די רוסישע דאָרף־לידער; זיי האָבען אָבער געהאַט א מעלה, וועלכע איז מיר טייערער געווען ווי אלע צויבערען פון מוזיק: זיי זיינען געווען מיין טאָטע'ס נגונים.

אב. קאהאן אין 1883 (דעם פערפאסער׳ס ערשטע פאטאגראפיע אין אמעריקא).

זאָגאר באקאנט פון דערהיים — פון ברית אַדער פון צייטונגען, אַדער פון נעסט וואָס קומען פון אמעריקא.

מיר אָבער האָבען דאָ געפונען גאַנץ ווייניג אידען, און א גאַנץ קלייניע אידישע וועלטלע. אין דערהיים האָבען מיר וועניגן אמעריקא אבסאָלוט גארניט געוואוסט. אונזער געפיהל פון פרעמדקייט איז געווען פיל טיפער, אונזער עלענט — א סך שארפער.

די קאַץ, וואָס איך האָב דערזעהן אין דעם פילאדעלפיער האָפען, וועו איך בין אראָפּ פון שיף, איז פאר מיר געווען א לעבעדיגער באוווייז, אז אמעריקא געהערט צו דער זעלבער וועלט, ווי ווילנא, ווי פעטערסבורג, ווי לעמבערג, ווי בערלין. וועו איך האָב אָבער גענומען באקאנט ווערען מיט אמעריקא, אין די ערשטע מאָנאטען פון מיין לעבען אין איהר, איז אין מיר געוואקסען א פארקערטער אייגדרוק: מיר האָט זיך געדוכט, אז עס איז גאָר אַן אנדער וועלט.

א נייע וועלט — אין דעם בוכשטעבליכען זין פון די ווערטער!

זי איז מיר געווען אונאנגענעהם. זי האָט מיך אָבער געקרעפטיגט אויך — אזוי ווי דער שטארקער, געזונטער ריח פון א פרישגעאקערטען פעלד.

מיר האָט זיך געדוכט, אז אמעריקא לעבט אין איין טאָג מעהר ווי רוסלאנד אין צעהן.

אמעריקא האָט מיך אינטריגירט, געצונדען מיין נייגעריגקייט.

איך האָב געזעהן ארום זיך איבערראשענדע רייכטימער, אן איבערראשענדע טעטיגקייט און אונטערנעהמונגס־גייסט, בריייטע אויסזיכטען אויף צו פיהרען א נוצליכען און אינטערעסאנטען לעבען.

פון דעם אויסדרוק „די לאנד פון אונבאשרענקטע מעגליכקייטען" האָב איך נאָך דאן ניט געוואוסט. דעם זין פון דער פראזע האָב איך אָבער נעפיהלט — נעפיהלט דאָס אין באצוג צו אמעריקא בכלל און אין באצוג צו מיין אייגענער צוקונפט בפרט.

מיר האָט זיך געדוכט, אז, ניט־וויליענדיג, ווער איך אויך אן אַנדערער.

אלץ איז מיר געווען פרעמד און דערווידער. מיר האָט זיך געדוכט, אז אלץ איז דאָ אנדערש ווי אין דער היים, ווי אין גאנץ אייראָפּא, ווי אויף דער גאנצער וועלט.

פילעם איז ווירקליך געווען אנדערש — אונצעהליגע זאכען, מנהגים, באגריפען, געשמאקען. און דאָס האָט אויף מיר — און אויף אלע אנדערע אימיגראנטען — געמאכט דעם איינדרוק אז אלץ איז אנדערש.

איך האָב, צום ביישפיל געזעהן ווי אן אמעריקאנער טרינקט קאפע: די קאפע איז צו היים, גיסט ער אין איהר אריין אביסעל קאלטע וואסער, און טרינקט ווייטער.

אדער איך פלעג אמאל זעהן ווי אן אמעריקאנער עסט ברויט מיט פוטער, גארניט ווי ביי אונז: אנשטאָט די שטיקעל פוטער צו שמירען אויפ'ן ברויט לייגט ער זיי ארויף אויפ'ן ברויט און אזוי נעמט ער די ברויט אריין אין מויל.

אָט די דאָזיגע וואסער אין דער קאפע, די שטיקלעך פוטער, דער „אלל-רייט" מיט דעם „נעווער מאין", מיט העסטער סטריט, וועלכע האָט מיר געקלונגען ווי „אסתר-סטריט", מיט סאָפאלק סטריט, וועלכע אידען רופען „ספק סטריט", מיט דער „עסיג סטריט", אנשטאָט עסעקס סטריט, מיט די שרעקליכע היצען, מיט די גרויסע פיר-קאנטיגע שטיקער אייז וואָס מען האָט מיט צוואנגען געשלעפט אין די הייזער, מיט דעם גראָבען געשריי: „אייס! אייס!" פון די „אייז-לייט" — דאָס און הונדערטער אנדערע זאכען פלעגען זיך מיר ניט אויפהערען צו פלאָנטערען אין מיין שווערען, בענקענדען געמיט.

היינט, ווען עס קומט קיין אמעריקא אונזערער אן אימיגראנט, געפינט ער א גרויסע אידישע וועלט. די דאָזיגע אידישע וועלט איז טאקע פול מיט שטריכען און פארבען, וואָס זיינען איהם פרעמד. זי איז אבער פאָרט א אידישע. דער אויסגעגרינטער רוסישער, פוילישער, גאליציאישער אדער רומענישער איד איז א איד אזוי ווי דער גרינער. ער ווערט צו דעם אויסגעגרינטען שנעל צוגעוואוינט, און דורך איהם — צו אמעריקא.

מיט פילע אמעריקאנער אידישע ווערטער און מיט פילע אמעריקאנישע מנהגים איז דער היינטיגער אידישער אימיגראנט

גרופען און פערזענליקייטען.

1.

די ווילנער קאמונע. — באקאל.

די ווילנער גרופע האט זיך באזעצט אויף א קווארטיר פון עט־ליכע רומס, אין 48 עסעקס סטריט, לעבען גרענד. זיי האבען נע־לעבט עכט קאמוניסטיש. דער פיהרער פון דער קאמונע איז געווען מענאקער.

איינע פון די פרויען פלעגט זיין אין שטוב און פיהרען די באלעבאטישקייט; די איבעריגע מיטגלידער פלעגען געהן ארבייי־טען אין פארשידענע פעקטאריס; און אלץ וואס מען האט פאר־דינט האט מען אפגענעבען אין דער אלגעמיינער קאסע.

צווישען די מיטגלידער זיינען געווען צוויי קלאוקמאכער, דאמ־סקע שניידער פון דער היים, וועלכע האבען דא פארדינט גאנץ גרויסע וויידזשעס, — האבען זיי דאס אלץ אוועקגענעבען דער קאמונע. דער געפיהל צווישען די מיטגלידער איז געווען אן אמת קאמוניסטישער, א הערצליכער.

איך האב אין דער קאמונע ניט געוואוינט. איך פלעג איהר אבער אפט באזוכען. און וען איך האב פארלאזען מיין דזשאב אין דער בלעך־פעקטארי, האט מענאקער מיך איינגעלאדען צו וואוינען אין דער קאמונע אלס נאסט אויף א נעוויסער צייט.

זייער קווארטיר איז געווען א מיטעל־פונקט, וואו עס פלעגען זיך פערזאמלען אלערלייי פארטנעשריטענע אימיגראנטען, מיטגלי־

כמעט יערע מינוט האָט געבראכט א נייעם אײנדרוק, און איך האָב איהם אויפגענומען מיט דורשט. איך האָב אלץ באקוקט, צו אלץ זיך צוגעהערט, אלץ בעאָבאכטעט. און אלץ האָט מיך אי אפּ־ געשטויסען, אי גערופען צו זיך; אי צוגעשאָטען גיפּט צו מיין היים־וועה, אי מיך גערייצט מיט צוזאָגונגען.

מיין ערפאָלג אלס רעדנער און לעקטשורער, דער אונערוואר־ טעטער טעם פון אפּלאָדיסמענטען, דער פּלוצלינגדיגער געפיהל, אז טויזענטער מענשען קענען מיך, — דאָס האָט מיך באזויפען. די בענקעניש און מיינע פּארשידענע אנדערע גייסטיגע שמערצען האָט דאָס אָבער ניט געלינדערט.

מיין אונרוהיגע נאטור האָט מיך יענע מאָנאָטען אָנגעפּילט אי מיט יסורים, אי מיט תענוג.

עס זיינען געווען מינוטען, וועו איך האָב מיין אייגענעם „איך" ניט דערקענט.

איך האָב אלץ פּארבראכט פּילע שטונדען אויף „אפּפּעלטאָנ'ס גרעממער". אָפט אָבער פּלעג איך אן אָוועג פּארברענגען ביי מיינע לאנדסלייט אדער ביי די דייטשע אנארכיסטען. אָפט פּלעגט צו מיר קומען באדאנעס, און מיר פּלעגען צוזאמען צוועקגעהן צו די דייטשע געגאָסען.

דיזע עטליכע מאָנאָטען שטעלען זיך מיר פּאָר אין נעשטאלט פון די גאסען, דורך וועלכע איך פּלעג דורכגעהן, שפּרייזענדיג פון דער בלעך־פּעקטאָרי צו מיין לאָזשי ביי מיסעס זאסס. הובער סטריט, קאנעל סטריט, איבער בראָדוועי, עליזאבעטה סטריט, מאָטט סטריט, דאן איבער דער באוערי ביז קעטהרין סטריט, קאָרנער מאָנראָו.

דער סאין אויף א נעוויסער בעיקערי אויף קאנעל לעבען מאָטט, די אָמניבוסען פון בראָדוועי און די האָרס־קאָרס פון דער באוערי — דאָס דערזעה איך אימער וועו איך דערמאָן זיך אן די בענקענישען און שטרעבונגען, וועלכע האָבען דאן אָנגעפּילט מיין הארץ.

דער פון „עם־עולם" און אנדערע. אהין פלעגט מען זיך צוזאמענ־קומען אין אוועגד, ווי אין א קלוב.

וועז איך שרייב דיזע וועלטער, שטעהט מיר פאר די אויגען א יונגערמאן פון דעם „אדעסער עם־עולם", ניט קיין הויכער, מיט שווארצע האר, מיט א קורצער שווארצער בערדל און מיט אינטע־רעסאנטע שווארצע אויגען. ער איז געווען איינער פון די וויכטיג־סטע פיגורען אין דעם „עם־עולם" און איינער פון די אינטערע־סאנטסטע טיפען פון דער אימיגראציע. זיין נאמען איז גע־וועז באקאנט.

א געוויסע צייט האט ער געהאלטען לעקטשורס אין דער וויל־נער קאמונע. ארום א גרויסען, לאנגען, פראסטען, ניט־צוגעדעקטען טיש פלעגען זיצען מיטגלידער פון דער קאמונע און זייערע געסט, און א היבשע צאל איז געשטאנען ארום. אין מיטען, ביים טיש, איז געזעסען באקאנט. ער האט גערעדט — באלעבאטיש, געלאסען און מיט א למדנ'ישען שמייכעל אויף די ליפען — און דער עולם האט זיך צוגעהערט. זיין שפראך איז געווען אן אדעסער אידיש און זי איז געווען אנגעפילט מיט רוסישע ווערטער און אויסדרוקען. וועז איהם פלעגט פעהלען א וואָרט, פלעגט ער איינפאך נעהמען א רוסי־שען וואָרט און איהם געברויכען ווי א אידישען. אנשטאט, למשל: „מען שטעלט די פראגע", פלעגט ער זאגען: „עס יאווען זיך א וואפראס". און דעם וואָרט „יאווען" פלעגט ער אויסריידען, לויט דער אויסשפראך פון אדעסער אידיש: מיט א קמץ אנשטאט א פתח. פונקט ווי ער פלעגט זאגען „טאטע" אנשטאט „טאטע" און „כאסענע" אנשטאט „כאסענע".

א זאנדערבארער סארט לעקטשור איז דאס געווען. ער האט געלעזען א היבשע ביסעל (אויף העברעאיש און אויף רוסיש); קיין אמת געבילדעטער מענש איז ער אבער ניט געווען, און זיינע לעק־טשורס זיינען געווען געבויט א סך מעהר אויף זיינע אייגענע גע־דאנקען, ווי אויף דעם, וואס ער האט געלייענט אדער געלערנט. ער איז געווען א בעאבאכטער און א דענקער. קיין סיסטעם האט ער אבער אין זיינע גערדאנקען ניט געהאט, און זיינע „לעקטשורס" זיינען אויך געווען אהן א סיסטעם און, אייגענטליך, אהן א בא־שטימטער טעמע אויך.

וואָס עס פֿלעגט איהם אַריינפֿאַלען אין זינען, וועגען דעם האָט ער גערעדט. ער איז געזעסען און געשמועסט — „געטראכט אין דער הויך", — ווי אַמעריקאַנער רופען דאָס.

איך געדענק, צום ביישפּיל, ווי איינמאָל האָט ער זיינע צוהערער געשטעלט די פֿאָלגענדע פראגע:

— פּאַרוואָס לאַכט מען, וועז מען זעהט, אז איינער גליטשט זיך אויס און פֿאַלט?

און אויף דיזער פראגע האָט ער געענטפערט מיט א לאַנגער ערקלערונג, וועלכע איז געווען געגרינדעט אויף פּערזענליכע ערפֿאַהרונגען און באטראכטונגען.

ער איז געווען א פּעהיגער מענש און א קלוגער מענש; און דער מוח האָט ביי איהם שטענדיג געאַרבייט. פֿילעם, וואָס ער האָט געזאָגט, איז געווען אינטערעסאַנט. אָפּט פֿלעגט ער זאָגאַר אויסדריקען זעהר א גערעטענעם אָריגינעלען און וויכטיגען געדאַנק. אָבער א סך פון זיינע רייד זיינען באשטאַנען פון בויך־סברות — אזא מין סאָרט „פילאָזאָפּיע", וואָס איהר קענט הערען פון יעדען אונווייסענדען אָבער קלוגען סוחר, וועז ער צוהערט זיך וועגען דער וועלט.

צו זיינע לעקטשורס פֿלעגען אייניגע אימיגראַנטען זיך פּאַראַלטען אזוי ווי זיי וואָלטען געווען הויך־וויסענשאפטליכע. די אינטעליגענטערע און ענטוויקעלטערע האָבען אזא מיינונג וועגען זיי ניט געהאַט. אינטערעסאַנט זיינען זיי אָבער געווען אַלעמען, און רעספּעקט האָט צו איהם געהאַט כמעט יעדער.

א טייל פון דעם רעספּעקט איז געווען נעגרינדעט אויף דעם פאקט, אז ער האָט גע‌לעבט ווי א פּרוש. מען האָט איהם באַטראַכט אלס א מענשען, וואָס איז אבסאָלוט פריי פון ענגאַיזם. טיילווייז איז דאָס געווען אמת. מען קען אָבער ניט זאָגען, אז ער איז אימער געווען דורכאוים אויפריכטיג. עהרליך איז ער געווען און גייסטיג־ריין אויך, און פון דער נאַטור איז ער געווען א שטילער, פריידליכער, מילדער מענש. מען האָט קיינמאָל ניט געזעהן, אז ער זאָל וועלען אין כעס. וועז ער איז מיט אייך ניט געווען איינפֿאַרשטאַנען, פֿלעגט ער מיט אייך ארגומענטירען אין א זעהר פריינדליכען טאָן, און דערביי פֿלעגט זיין בלאַסער פּנים באַלויכטען וועלען מיט

מיכאַיל באַקאַל אין 1883.

זיך פשוט ניט געגלויבט, אז מען מיינט דאָס ערנסט און ניט קיין שטיפערישע איבערקרימעניש), האָט יעדער אימיגראַנט טראָבעל. מיין צונג איז אָבער אַזעלכע שווערינקייטען לייכט בייגעקומען.

ווען מיינע חברים פון די אימיגראַנטען האָבען געהערט ווי איך סטאַרע זיך אויסצוריידען ענגלישע ווערטער אויף דעם „עכטען אַמעריקאַנער" שטייגער, איז דאָס אייניגע פון זיי אויסגעקומען אָפּשטויסענד: עפּעס אַזוי ווי איך וואָלט זיך געקרימט, געמאַכט משונה'דיגע אַוואַיעס. אָבער מיסעס זאסס' טאָכטער און איהר מאַן האָבען פון מיין „טה" און „ר" געקליבען נהת.

איך האָב זיך מישב געווען, אַז דאָס בעסטע וועט זיין, ווען איך וועל געהן אין סקול, ניט אין א איוונינג־סקול, צוזאַמען מיט אַנדערע אויסלענדער, נאָר אין אַ רעגעלמעסיגער גרעמער־סקול, צוזאַמען מיט אַמעריקאַנער קינדער. דאָס איז מיר איצט מעגליך געווען, וואָרים בייטאָג בין איך שוין געווען פריי. די לעסאָנס, וואָס איך האָב געגעבען, זיינען אַלע געווען אין אָווענד.

איך בין, אַלזאָ, אַרויפגעקומען אין דער פּאָבליק־סקול, וואָס געפינט זיך אויף קריסטי, קאָרנער העסטער (זי שטעהט דאָרטען עד היום, נאָר די געביידע איז אַ נייע).

איך בין אַריינגעקומען אין דעם אַלגעמיינעם זאַל. אויף דער פּלאַטפאָרמע איז געזעסען דער פּרינסיפּאַל — אַן אַלטער מאַן מיט ווייסע באַקען־בערד — מיסטער ראַיט. אויף מיין געמאַטערטען ענגליש האָב איך איהם ערקלערט, אַז איך בין אין דער היים געווען אַ טיטשער אין אַ פּאָבליק־סקול און דאָ וויל איך ווערען אַ שילער אין אַזאַ שול, כדי זיך גרינדליך אויסצולערנען די אויסשפּראַך.

ער האָט מיך פאַרשטאַנען, און מיין ערקלערונג האָט איהם פאַראינטערעסירט. ער האָט מיר געראַטען אָנצוקומען אין דעם העכסטען קלאַס. צווישען די קליינע קינדער, אין די נידעריגע קלאַסען, וואָלט איך געווען פּונקט אַזאַ אויסלענדער, ווי צווישען די עלטסטע באָיס אין סקול, און איך וואָלט פון זיי ווייניג גע־לערענט — האָט ער מיר ערקלערט — פון די דערוואַקסענע קינ־דער, ווידער, וועל איך יאָ האָבען וואָס צו לערנען.

איך האָב זיין עצה אָנגענומען. ער האָט מיך אַריינגעפיהרט

א שמייכעל, וועלכער האָט שטאַרק געמאַכט דעם איינדרוק, אז ער איז עפּעס נאַרניט ווי אַלע מענשען; א מין הייליגער.

אָפּט פלעגט ער אָבער אויף אייניגע פון אונז מאַכען דעם איינדרוק, אז ער איז א שטיקעל פּאָליטישען. מיר פלעגען צווישען זיך זאָגען, אז ער איז כיטרע, אז ער ווייסט וואָס צו פּארשווייגען און ווי צו רעדען — ווי עס לוינט זיך. ביי קיין לויגען אדער צבועצסטוואָ האָט מען איהם אָבער קיינמאָל ניט געכאַפּט.

אין סך־הכל איז ער געווען אַן אינטערעסאַנטע פּערזענליכקייט. ער האָט געפּיהרט א פּרינציפּ־טרייען לעבען און אָפּט געהונגערט. דאָס איז געווען איינע פון די אורזאכען, וועלכע האָבען איהם געבראַכט צו שווינדזוכט און צו א פריה־ציטיגען טויט.

אין זיינע לעצטע מאָנאַטען האָט ער גאַנצע טעג פּארבראַכט אין פּראספּעקט פּאַרק, וואו ער האָט זיין גוף געשפּייזט מיט מילך, און זיין גייסט — מיט לעזען און טראַכטען.

2.

אין א גרעמער סקול, צוזאמען מיט אַמעריקאַנער באַיִם. — פּאַרעלל, מיין אַמעריקאַנער לעהרער.

איך האָב ביסלעכווייז געזומען געבען לעסאָנס אין ענגליש. איך האָב נאָך אליין די שפּראַך געקענט נאָר „טעאָרעטיש", פּשוט'ער גערעדט — גאַנץ ווייניג; פונדעסטוועגען האָבען מיך אייניגע פון מיינע באַקאַנטע מיט פּארגעניגען אָנגענומען פּאר א לעהרער.

איך האָב זיי געלערנט וויפיל איך האָב געקענט, און צו דער זעלבער צייט האָב איך פּאַרטנעזעצט אליין צו שטודירען די שפּראַך. איך האָב זיך גענומען ספּעציעל מיה ריכטיג צו וויסען ווי אויסצוריידען די ווערטער, וועלכע איך האָב געלעזען מיט מיינע שילער.

אזוי ווי דער אַמעריקאַנישער „ר" האָט א גאַנץ אייגענארטיגען קלאַנג (ער איז אַנדערש אפילו ווי ביי די ענגלענדער), האָב איך געזומען נאָכמאַכען דיזען „ר". מיט דעם ענגלישען „טה", וועלכער ווערט אויסגערעדט מיט דער הילף פון דעם ברעג צונג (עס האָט

מיט'ן פינגער אהין און אהער און ציילען דעם טאקט: איינס, צוויי, דריי! איינס, צוויי, דריי! און די באַיִם פלעגען זינגען.

איך בין געווען זיכער, אז ער קען קיין טאַן ניט נעהמען.

און דיזער „שטומער דיריגענט" לערענט דאָס זינגען! — פלעג איך זיך טראכטען. איך האָב דאָס צוגעלייגט צום צעטעל פון באשולדיגונגען, וואָס איך האָב געהאט געגען קאָלאָמבוס'ען...

איינמאָל, וועו איך בין געזעסען און געקוקט אויף איהם, מיט זיינע הארטע, שווארצע האָר, איז מיר פאַרגעקומען, אז ער זעהט אויס ווי עליע איטשע, דער ראש־ישיבה, מיין אמאָליגער רבי. צו געפינען עהנליכקייט צווישען זיי איז געווען קאַמיש. אבער וואָס מעהר איך האָב געקוקט אויף מיסטער פאררעל'ען, אלץ גרעסער איז די עהנליכקייט געווארען.

פרייטאָג פלעגט קומען א פראָפעסיאָנעלער לעהרער פון זינגען. דאָן פלעגט פאררעל מיט מיר ארויסגעהן אין דעם אלגעמיינעם זאל און דאַרטען מיר געבען א באזונדערען לעסאָן אין לעזען ענגליש.

וועו פאררעל האָט גערעדט אַדער פאַרגעלעזען עפעס פאר'ן קלאַס, האָב איך זיך צוגעהערט צו יעדען וואָרט, צו יעדען קלאַנג. איך האָב זיך אויך צוגעהערט צו דער אויסשפראַך פון די באַיִם. איך האָב נאכגעפאָלגט זייערע מאניערען, זייערע מינעס. דאָ האָט מיר די ענגלישע שפראַך געקלונגען נאָך משונה'דיגער, אוננאַטיר־ליכער ווי אין ליווערפול. מיר האָט זיך געדוכט, אז דער לעהרער קרימט די ליפען, מאכט משונענע שטיק. אָבער זיין פריינדליכקייט און גוטסקייט צו מיר האָט אלץ צוגעדעקט.

מיר האָבען געלעזען מאק־נאפפי'ס פינפטען „ריעדער". איינ־מאָל האָט מען געלעזען אן אויסצוג וועגען דעם אמעריקאַנער פויגעל באבאָלינק. די ערשטע וועדטער זיינען געווען:

„דהי באב־אָ־לינק, דהי באב־אָ־לינק, ספּינק, ספּענק, ספּינק!"

די קינדער האָבען דאָס געלייענט דעקלאַמירענדיג, אזוי ווי א געדיכט, און דער וואָרט „באב־אָ־לינק" מיט דער דעקלאַמאציע

אין א קלאס־צימער, וואו עס זיינען געזעסען באַים פון צוועלף, דרייצעהן און פערצעהן יאָהר; און דאָרטען האָט ער מיך פארגעשטעלט פאַר דעם טיטשער, א מיסטער פאררעל, א מאן מיט הארטע, שוואַרצע האָר און וואָנצעס, אין א לאַנגען שוואַרצען רעק.

דער פרינסיפאל האָט איהם אלץ ערקלערט, און ער, מיסטער פאררעל, האָט מיר געגעבען א סיט ביי איינעם פון די ערשטע דעסקס, נאָהענט צו זיין טישעל. ער האָט מיך אַוועקגעזעצט לעבען א באַי מיט'ן נאָמען פירסט, וועלכער איז געווען איינער פון די בעסטע שילער אין קלאס, און ער האָט איהם געהייסען מיר העלפען מיט דער אויסשפראך. דערביי האָט ער צו מיר געמאכט אַוואיעס, ווי צו א שטומען.

ביי צוויי־דריטל פון די באַים זיינען געווען קריסטליכע, און פון דער אידישער דריטל איז אפשר א העלפט באשטאנען פון „יהודים".

איינער פון די אידישע (ניט־יהודימ'שע) שילער איז געווען אייברעהעם סאראזאָהן, דער זוהן פון כתריאל סאראזאָהן, דער גרינדער פון „טאגעבלאט" (דאן האָט ער ארויסגעגעבען א אידיש וואָכענבלאט אונטער'ן נאָמען „די גאזעטטען").

סיי די קריסטליכע, סיי די אידישע אינגלעך האָבען מיך גוט באַהאַנדעלט; און דער לעהרער אויך. בשעת איך פלעג לעזען, האָט קיינער ניט געלאכט. פארקערט, די באַים האָבען מיט זייערע אוועסיעס אויסגעדריקט איבערראשונג, אזוי ווי זיי וואָלטען זיך גע־חדוש'ט, ווי גוט איך לעז ענגליש. זיי האָבען דאָס געטאָן אומישנע, מיר צוגעבען מוט. זיי האָבען זיך אַבער טאקע געוואונדערט אויך. וועז איך האָב איבערגעלעזען דעם איינפאכסטען וואָרט, זיי־נען זיי איבערראשט געווארען, עפעס אזוי ווי איך וואלט געווען א קאץ אדער א קאלב, און עס איז מערקווירדיג וואס איך קען גאָר ארויסלאָזען א מענשליכען קלאנג פון מיין מויל.

מיסטער פאררעל האָט די באַים געלערנט זינגען אויך. ער אליין האָט אַבער ניט מיטגעזונגען. קיינמאל ניט. ער פלעגט נאָר קאָמאַנדעווען, קוקען אין ביכעל מיט געדרוקטע נאָטען, מאכען

3.

ווילליאם פרעי. — פעליקס אדלער. — מיין ערשטער ארטיקעל אויף ענגליש.

אין יענע מאנאטען האָט די פערזענליכקייט פון ווילליאם פרעי, דער רוסישער נעלעהרטער, וועלכער איז דערמאָנט געווארען אין א פריהערדיגען קאפיטעל, געשפילט א אינטערעסאנטע ראָלע אין דעם גייסטיגען לעבען פון אונזערע אינטעלינענטע אימיגראַנטען. דאָס איז געווען איינער פון די מערקווירדיגסטע מענשען, וואָס איך האָב ווען עס איז באגעגנט. אזעלכע נאטורען זיינען פארן ווייניג אויף דער וועלט.

דער לעזער וויים שוין, אז ער איז געווען א קאָמוניסט, און אז דער קאָמוניזם איז ביי איהם געווען צוזאמענגעבונדען מיט אונוסט קאָנט'ס „רעליגיאָן פון דער מענשהייט". קאָנט אליין איז קיין קאָמוניסט ניט געווען. אויך האָבען זיינע אנדערע אָנהענגער ניט געהאלטען פון קאָמוניזם. ביי פרעי'ן אָבער זיינען די צוויי „איזמען" — דער פאָזיטיוויזם און דער קאָמוניזם — געווען א צוזאמענגעוואקסענער צוויליינג. און ער האָט זיי געדינט אזוי ווי א באגייסטערטער פרומאק דינט זיין אמונה. דערביי האָט ער ארויסגעוויזען א מערקווירדיג שטארקען כאראקטער. ער איז געווען א מאָראלישער ריעז.

זיין איינפלוס אויף אונז איז געווען גרויס, און אויב דיזער איינפלוס האָט לאָנג ניט אָנגעהאלטען, איז אָבער ביי יעדען פון אונז אויף אייביג פארבליבען פרעי'ס געשטאלט ווי א ליכטיגער שטערן. מיר האָבען איהם אלע פארגעטערט, און אייניגע פון אונז האָבען איהם געפאלגט ווי א באגייסטערטער חסיד פאלגט זיין רבי'ן.

זיין אמת'ער נאָמען איז געווען וולאדימיר היינס, אָבער אין אמעריקא האָט ער זיך א נאָמען געגעבען וויליאם פרעי, און אזוי האָט ער זיך שוין געפונען ביז זיין טויט.

ער האָט איצט געוואוינט אין ניו יארק, אָבער נאָר אויף עטליכע מאָנאָט. ער האָט זיך געקליבען צו פאָהרען אין דער

האָט מיר געקלונגען אַזוי זאָנדערבאַר, אַזוי פרעמד, אַז די סצענע און די טענער האָבען זיך טיף איינגעגראָבען אין מיין געדאַנק.

אין שפּעטערע יאָהרען, ווען איך האָב זיך גענומען אינטערעסי־רען מיט אַמעריקאַנער פוינלען, האָב איך צוערשט די גרעסטע אויפ־מערקזאַמקייט געשאָנקען דעם באַבאָלניק. און עד היום, ווען עס געהט אַוועק אַ פריהלינג און איך זעה ניט דיזען עכט־אַמעריקאַנער פויגעל און הער ניט זיינע אָנגענעהמע קלאַרנעטענע טענער, פעהלט ער מיר אַ גאַנץ יאָהר.

עטליכע מאָל האָט מיסטער פאַררעל די באָיס געהייסען זיך אַראָפּנעהמען אַ מוסר פון מיר. ער פלעגט מיר עפּעס פרעגען וועגען רוסלאַנד, און אַז איך פלעג איהם ענטפערען, פלעגט ער צו זיי זאָגען:

— איהר זעהט, מר. קאַהאַן קען גוט די געאָגראַפיע פון זיין געבורטס־לאַנד; פאַרוואָס־זשע האָט איהר ניט קיין חשק צו לערנען די געאָגראַפיע פון אייער לאַנד?

ביכער האָט מען געגעבען אומזיסט — און אַ גאַנצען באַרג. פלעג איך אין דער פריה געהן מיט אַ פּאַק ביכער אין סקול אַריין, ווי אַ באָי, און אין אָווענד פלעג איך ווערען אַ לעהרער. און שפּעטער אין אָווענד, ווען איך פלעג קומען אַהיים, פלעג איך אָנגעהן מיט מיין „אַפּפּעלטאָן'ס גרעממער".

אין פאַרלויף פון עטליכע מאָנאַטען האָב איך שוין פאַר־שטאַנען גענוג ענגליש צו לעזען צייטונגען און ביכער.

אין גאַנצען בין איך אין סקול געגאַנגען ביי דריי מאָנאַט. מעהר וואָלט איך פון איהר ניט געקענט ציהען קיין נוצען. און „אַפּפּעלטאָן'ס גרעממער" איז מיר שוין אויך געווען איבעריג. אָבער אַז מען הויבט עפּעס אָן, ווילט זיך ניט לאָזען אין מיטען. האָב איך זיך געקליבען צו דערגעהן אין „אַפּפּעלטאָן'ס גרעממער" ביז'ן סוף — אַלץ געקליבען זיך און אָפּגעלייגט.

איינמאָל האָב איך אַ קוק געטאָן אין אַפּפּעלטאָן'ס לעצטען לעסאָן. איך האָב זיך ערקונדיגט, אַז דאָס איז ביי מיר שוין אויך קיין נייעס ניט; און אַז איך דאַרף דעם בוך אַבסאָלוט שוין מעהר ניט האָבען.

קאָמונע „ניו אָדעסא", וועלכע איז געגרינדעט געוואָרען פון דעם ערשטען אָדעסער „עם־עולם", לעבען פּאַרטלענד, אָרעגאָן.

אין זיינע יוגענד־יאָהרען האָט ער שטודירט אין דער מילי־טערישער אַקאַדעמיע פון פּעטערסבורג; דערנאָך איז ער געוואָרען אַן אפיציר און אַ וויסענשאַפטלעכער עקספּעריציע, און ער איז שנעל געשטיגען; אָבער פּלוצלינג האָט ער אַלץ אויפגעוואָרפען און איז אַוועק דינען זיין קאָמוניסטישען אידעאל. אין 1875 איז ער געקומען קיין אַמעריקא מיט אַ גרופּע אַנדערע אידעאַליסטען, און אין דעם סטייט קענזעס האָבען זיי געגרינדעט אַ קאָמוניסטישע קאָלאָניע. דאָרטען האָט ער זיך פּראַקטיזירט מיט דער לעהרע פון דעם פּראָנצויזישען פילאָזאָף, אוגוסט קאָנט; ער האָט איהר אויך גרינדליך דורכגעשטודירט און איז פּאַר איהר באַגייסטערט געוואָרען. ער האָט געזומען פיהרען זיין לעבען לויט קאָנט'ס רעליגיע, אָבער אויף אַ פיל טיפערען רעליגיעזען שטייגער ווי אַנדערע קאָנטיסטען, און צו דער „רעליגיאָן פון דער מענשהייט" האָט ער צוגענעבען ניט נאָר קאָמוניזם, נאָר אויך וועגעטאַריאַניזם. ער האָט זיך געשפּייזט נאָר מיט פרוכט און גרינסען. און אין דעם איז ער געווען אזוי פרום ווי אין זיין „רעליגיאָן פון דער מענשהייט".

ער איז געווען פון מיטעלען וואוקס, אַ דאַרער, מיט שווארצע ווייכע האָר און אַ שוואַרצע ווייכע באָרד, מיט רעגעלמעסיגע געזיכטס־שטריכען, וועלכע פלעגען אָפט באַקומען אַ קינדערשען אויסדרוק.

איך פלעג איהם באַזוכען אויף זיין קוואַרטיר (אין אַן אָרימען טענעמענט־הויז אויף דער נייַנטער סטריט, לעבען דער ערשטער עוועניו), און ביי יעדען וויזיט פלעג איך פיהלען ווי אַ חסיד פיהלט ביי זיין רבי'ן, הגם זיין קאָנטיזם האָט מיך ניט געזומען און זיין וועגעטאַריאַניזם האָט אין מיר נאָר ארויסגערופען נייגעריגקייט.

פּאול קאָפּלאָן, וועלכער איז געווען אייניער פון די פיהרער פון דער „ניו אדעסא" און האָט באַזאָרגט זייערע געשעפטען אין ניו יאָרק, האָט דאָן געוואוינט ביי די פרעעס.

כמעט אלץ וואס פרעי האט געטאן, איז געווען א טייל פון זיין רעליגיע. ער פלעגט אליין קנעטען און באקען אזא מין לאנגינקע בולקעלעך פון א ספעציעלען סארט מעהל, לויט זיין טעאריע פון אפהיטען דאס געזונט. ארום די דאזיגע בולקעלעך פלעגט ער ארומפאדען ווי א פרומער איד ארום מצה שמורה. אז ער פלעגט עסען, פלעגט ער קיינען און שלינגען מיט א פרומער כונה. דאס אלץ איז ביי איהם געווען א הייליגע באשעפטיגונג, א מצוה.

דער הויפט צוועק פון זיין לעבען איז געווען צו דינען דער מענשהייט; דעריבער איז עס זיין פליכט צו היטען זיין אייגענעם געזונט אויך, ווארים ער, פרעי, איז דאך א טייל פון דער מענשהייט. דאס איז געווען זיין טעאריע.

ער איז געווען א פאנאטיקער, אבער אן אינטערעסאנטער פאנאטיקער.

מרס. פרעי, זיין פרוי, איז אויך געווען א פאזיטיוויסטקע. זי איז געווען פון א פריצישער פאמיליע, אזוי ווי ער, און אין ניו יארק האט זי געוואשען גרעט, אייגענע און פרעמדע.

זי איז געווען קליין־געוואקסען און איהר געזיכט האט געהאט א צייכען פון א סיבה, וואס האט איהר געטראפען ווען זי און איהר מאן האבען געלעבט אין דער קענזעסער קאמונע. פרעי האט עפעס געבויט און זי האט איהם געהאלפען. זי איז געשטאנען אונטען, און ער האט פון א אויבערשטען פענסטער איהר דערלאנגט א קלאץ. זי האט די קלאץ ניט פאספייעט צו כאפען אין צייט, און זי האט איהר שטארק צוקאליטשעט דעם נאז. דעם אנגע־נעמען קלוגען אויסדרוק פון איהר פנים האט דאס אבער ניט געשטערט.

זיי האבען געפיהרט אן אידעאלען לעבען פון איינפאכקייט, עהרליכע פראצע און פרינציפ־טרייהייט. איך פלעג זיצען ביי זיי אין שטוב, און זיך קלעהרען מיט עהרפורכט: „אין רוס־לאנד וואלטען זיי געקענט לעבען רייך און אריסטאקראטיש, און דא באקט ער זיינע בולקעלעך און זי וואשט גרעט, און זיי פארברענגען די פרייע צייט אין פרעדיגען זייערע אידעען".

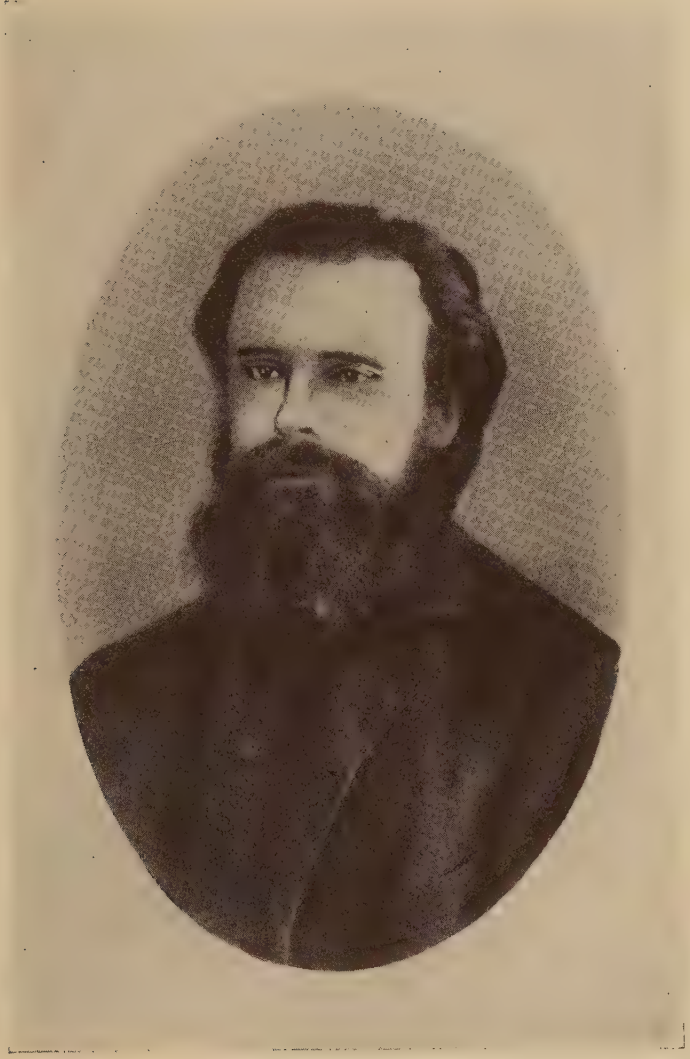

וויליאַם פּרעי (אין 1883).

באנריף וואָס פאר א סאָרט מאן יעזום קריסטוס איז געווען. איצט קען איך זיך איהם פאָרשטעלען."

וועז ער איז געווען אין ניו יאָרק, האָט ער פאר אונזער קאָלאָניע געהאלטען א סעריע לעקטשורס (אויף רוסיש) איבער זיין פאָזיטיוויזם. טיילווייז זיינען זיינע לעקטשורס געווען נעריכטעט געגען רעוואָלוציאָנאָרים, וואָרים, ווי געזאָגט, איז ער געווען געגען יעדער פאָרמע פון גוואלט־טאט. ער האָט געפֿרעדיגט ברידערליכקייט און קאָמוניזם; און דער פרינציפ פון ניט וועהרען זיך, ניט געבען קיין ווידערשטאנד (נאָן־רעזיסטענס), וועלכעם טאָלסטאי האָט שפעטער געפֿרעדיגט, איז געווען א טייל פון פרעי׳ס „אמונה", אזוי ווי קאָמוניזם און ווענעטאריאניזם.

די קאָנטיסטישע לעהרע האָט ביי איהם באקומען אן אייגענארטינען כאראקטער. אזוי ווי א מוזיקער נעמט א נגון און שפילט איהם מיט ענדערונגען אויף זיין אייגענעם שטייגער, אזוי האָט פרעי געטאָן מיט קאָנט׳ס „רעליגיאָן פון דער מענשהייט". אויף זיינע מיטינגען פלעג איך דעבאטירען מיט איהם אינ׳ם נאָמען פון סאָציאליזם און קלאסען־קאמף; אבער דער עולם האָט געהאלטען מיט איהם.

מיט קאָנט׳ס טעאָריע האָט ער צוזאמענגעבונדען געווייסע טיילען פון הערבערט ספענסער׳ס טעאָריע, און דער סך הכל איז געווען א נעדאנק, אז די מענשהייט איז אן אָרגאניזם — איין ריזיגע באשעפענישׂ; און די איינצעלנע מענשען זיינען אזוי ווי אטאָמען (טיילכעלך) פון דיזען גרויסען אָרגאניזם.

צוויישען די ערקלעהרונגען און באמערקונגען, וואָס זיינען פארבליבען אין דעם זכרון פון די וואָס האבען זיינע לעקטשורס בייגעוואוינט, געפינט זיך די פאלגענדע:

„מיר טאָרען ניט שעדיגען אונזער געזונט, ווייל מיט דעם שעדיגען מיר אן אטאָם פון דער מענשהייט; מיר טאָרען ניט זיין שלעכט צו אנדערע מענשען און מיר טאָרען ניט זינדיגען נעגען זיך אליין, וואָרים אלע זיינען מיר אטאָמען פון דעם גרויסען אָרגאניזם — מענשהייט."

„וואָס פאר א רעכט האָט זשעליאבאוו געהאט צו פארלירען

היינט, וען איך באטראכט פרעי'ן, ווי איך נעדענק איהם, זעה איך אז קיין מענש מיט א ברייטען בליק איז ער ניט געווען. קיין פראקטישען באגריף וועגען דער וועלט און וועגען מענשען האָט ער אולאי ניט נעהאט. בעטראכטען א זאך פון דעם אנדערען'ס שטאנדפונקט איז אויך ניט געווען זיין טבע. ער איז געווען זעהר איינזייטיג, אָבער אזוי זיינען דאָך אלע פאנאטיקער.

זיינע מיינונגען וועגען דעם פרייהייטס־קאמף אין רוסלאנד און וועגען דער ארבייטער באוועגונג אין אמעריקא זיינען געווען אונפראקטיש, פשוט קינדערש. ער איז געווען געגען יעדען קאמף. ברויכען גוואלט־מיטלען, אפילו געגען דעם ערגסטען טיראן, טאָר מען ניט, — האָט ער געזאָגט. אויך טאָר מען ניט אָרגאניזירען זיך און פאָדערען מעהר וויידזשעס.

„אלעס גוטעס, וואָס מיר האָבען געפונען, האָט פאר אונז צוגעגרייט די מענשהייט, — פלענט ער דרש'ענען, — דעריבער איז אונזער פליכט צו געבען דער מענשהייט וואָס מעהר און ביי איהר צונעמען וואָס וויניגער; וואָס מעהר שאפען און וואָס וויניגער פאָדערען!"

אזוי פלענט ער אויך רעידען צו די פיהרער פון דער ארבייטער באוועגונג, מיט וועלכע ער איז געווען באקאנט.

צו זיין פאָזיטיווסטישער אידעע, ווי ער האָט איהר אויסגעטייטשט, איז ער געווען איבערגעגעבען מיט א פייער און א זעלבסט־אָפּפערונג, וועלכע כאראקטעריזירען נאָר פיהרער פון גרויסע רעליגיעזע באוועגונגען. ער האָט געהאט אן אייזערנע נאטור, און אויף אונז האָט ער נעמאכט דעם אייндרוק פון א פארצייטיגען נזיר, אָדער א רעליגיעזען מארטירער, וואָס קומט אָפּ פאר זיין אמונה און קען זיך לאָזען ברענען און בראָטען פאר איהר.

מיט עטליכע יאָהר שפעטער, וען ער האָט געוואוינט אין ענגלאנד, האָט די פרוי פון פרעדריק הערריסאָן, דער פיהרער פון די פאזיטיווסטען, וועגען איהם געזאָגט: „איידער איך בין באקאנט געווארען מיט פרעי'ן, האָב איך ניט געהאט קיין

צופּרידענגעשטעלט; ער האָט איהם אָבער נעהאַלטען פּאַר א פּאַרטנעשריטענעם און נוצליכען מאַראַל־פּרעדיגער, און אין זיין טעטיגקייט האָט ער געפּונען א שטיקל שייכות צו דער „רעליגיאָן פון דער מענשהייט".

איך פּלעג אויך אטענדען אדלער'ס לעקטשורס. אָבער פּאַר מיר זיינען זיי געווען ניט מעהר ווי לעסאָנס אין דער ענגלישער שפּראַך (א פּאַר יאָהר שפּעטער פּלעג איך מיט דעמזעלבען צוועק געהן הערען דרשות אין קריסטליכע קירכען אויך). פּאַר פּרעי'ען אָבער איז טשיקערינג האַלל טאַקע געווען א טעמפּעל. די אויסערליכע פאַרמע פון רעליגיע איז אויך פּאַר איהם געווען וויכטיג.

צוויי אָדער דריי מאָל בין איך מיט איהם, און מיט זיין באַי וויללי, אהין געגאַנגען צוזאַמען.

אדלער פלעגט אימער אריינקומען וועז דער אָרגעל האָט שוין גענאַלטען אין שפּילען. געקליידט אין א לאַנגען, שוואַרצען ראָק, פלעגט ער זיך באַווייזען דורך דער פּלאַטפאָרמע־טיר, און מיט לאַנגזאַמע טריט, מיט פּריסטערישער זעלבסט־ווירדע פלעגט ער צוגעהן זיין גרויסען שטול און זיך זעצען, אַוועקלייגענדיג א פּוס אויף א פּוס און די אָרעמס אויף די צוויי פּאַרעצען. אימער אזוי. זיין יעדע באַוועגונג איז געווען דיזעלבע יעדען זונטאָג.

אַלע אויערען זיינען אָנגעשטרענגט אויף די כוואַליעס מוזיק, וואָס טראָגען זיך איבער'ן הויכען, גרויסען פּאַראַדנעם זאַל. אַלע אויגען זיינען אָנגעשטרענגט אויף דעם מאַן אין דעם שוואַרצען ראָק. דער אָרגעל ווערט אנטשוויגען. דער מאַן אין דעם שוואַר־

דייטשלאנד האָט ער גענומען א ספּעציעלען קורס אין פילאַזאָפיע. נאָך זיין פּאַטער'ס טויט האָט ער געזאַלט ירש'ענען זיין שטעלע. אָבער אין זיין פּראַקטיש־דרשה אין טעמפּעל עמאנועל האָט ער קיין אויפציגען מאַל ניט דערמאָנט גאָט, און ער האָט די שטעלע ניט באקומען. דאן האָט ער געגרינדעט די „מאַראל געזעלשאפט" פּאר מענשען וואָס גלויבען ניט אין א גאָט־רעליגיאן. זייער לעקטשורס האָבען צוגעצויגען מענשען, וואָס האָבען ניט קיין אמונה, אָבער וואס בענקען נאָך עפּעס אזוינס, וואָס זאָל פּארעמען דעם פלאַץ פון אן אמונה. פילע פון די מיטגלידער פון דער „עטיקעל קאַלטשור" זייבען געווען רייכע, מיסטעניס אידען.

זיין טייערע בלוט צוליב די שמוציגע בלוט פון אַלעקסאַנדער דעם צווייטען?" — האָט ער געפרעגט.

אויף יענעם מיטינג האָב איך איהם געפרעגט א קשיה:

— אויב די מענשהייט איז אַן אָרגאַניזם, מוז מען דעם דאָזיגען אָרגאַניזם אויסהיטען פון קראַנקהייטען: אַמאָל מוז מען מאַכען אַן אָפּעראַציע איבער איהם, ווי מען טוט מיט דעם אָר־גאַניזם פון אַן איינצעלנעם מענשען. אויב אַ געוויסער גליד איז אזוי קראַנק אַז ער איז שעדליך פאַר די איבעריגע גלידער, דאַרף מען איהם אָפּשניידען. אָט דאָס האָבען די רעוואָלוציאָנערען געטאָן מיט אַלעקסאַנדער'ן.

אויף דעם האָט פרעי געענטפערט, אַז קיינער האָט ניט קיין רעכט זיך צו ערקלערען פאַר דעם דאָקטאָר און כירורג פון דער מענשהייט; אַז קיינער האָט קיין רעכט ניט צו מאַכען בלוטיגע אפּעראַציעס איבער איהר.

איינמאָל, ווען ער האָט קריטיקירט די רוסישע רעוואָלו־ציאָנערען פאַר זייערע טהאַטען, איז איינער פון דעם עולם, אַ היציגער יונגער מאַן, אויפגעשפּרונגען.

— איהר זייט אַ פּאָדלעץ! — האָט ער אויסגעשריען.

אָבער פרעי איז אַפילו ניט אין כעס געוואָרען.

אויף שפּאַס פלעגען מיר איינער דעם אַנדערען רופען „אַטאָם": „קום אַהער, מיסטער אַטאָם", אָדער „ווי געפעלט דאָס דיר, מיין ליבער אַטאָם?" צו פרעי'ען און זיינע לעקטשורס האָבען מיר זיך אָבער פאַרהאַלטען זעהר ערנסט.

יעדען זונטאג אין דער פריה פלעגט פרעי געהן אין טשיקערינג האָלל (אויף פינפטע עוועניו לעבען אַכצענטער סטריט), וואו פעליקס אַדלער פלעגט האַלטען זיינע לעקטשורס, ריכטיגער געזאָגט דרשות, פאַר זיין „עטהיקעל קאָלטשור סאָסייעטי" (געזעלשאַפט פון מאָראַל־פּראָפּאַגאַנדע) *). פרעי'ען האָט אַדלער'ס טעאָריע ניט

---

*) אדלער'ס פאָטער איז געווען דער ראַבינער פון טעמפּעל עמאַנועל, די שול פון די רייכסטע דייטשע יהודים אין ניו יארק (אויף דער פינפטער עוועניו און 43טער סטריט). דער יונגער אַדלער האָט אויך אויסגעשטודירט אויף ראַבינער. ער האָט אָבער געענדיגט צוויי וועלט־ליכע אוניווערסיטעטען, אין אמעריקא און אין דייטשלאַנד, און אין

וועגעטעריאנער און ער האָט געגומען לעבען ווי אַן אמת'ער פרוש, ביז ער איז קראַנק געוואָרען און געשטאָרבען, ווי עס איז שוין דערצעהלט געוואָרען.

א פאָר פון אונזערע אימיגראַנטען זיינען אויף אימער פאר־בליבען פרעזיאסטען, דאָס הייסט פאָזיטיוויסטען און וועגעטער־יאַנער (מער אָדער וועניגער), אָבער אָהן דעם קאָמוניזם.

מיין קוואַרטיר אין 181 קריסטי סטריט עראינערט מיך אַן דעם ערשטען אַרטיקל, וואָס איך האָב אויפגעשריבען אויף ענג־ליש, וואָרים דאָרטען איז ער געשריבען געוואָרען. ער איז ער־שינען אין דער „ניו יארק וואָירלד" (דושאַזעף פוליצער האָט מיט א קורצער צייט פריהער אָפּגעקויפט די צייטונג און איהר אָנגעהויבען צו ענטוויקלען. עס האָט זיך דאַן קיינעם ניט גע־חלומ'ט, אז ער וועט איהר מאכען פאר אזא ריזיגער קראפט).

אין מאָסקווע איז דאַן פאָרגעקומען די קאָראָנאציע פון אלעקסאַנדער דעם דריטען, דער זוהן פון דעם צאר וועמען די רעוואָלוציאָנערען האָבען געטויט. די רוסישע דעפעשען אין די אמעריקאַנער צייטונגען האָבען דערצעהלט וועגען דער ליבע וואָס דאָס פאָלק ווייזט צו דעם נייעם קייזער, וועגען סצע־נעס פון איבערגעבענהייט און באגייסטערונג ביי דער קאָרא־נאציע. האָב איך זיך שוועקגעזעצט און אויפגעשריבען אַן ארטי־קל, אין וועלכען איך האָב ערקלערט, אז דאָס איז ניט אמת. דער אַרטיקל איז ערשינען אין דער „וואָירלד" אויף דער ערשטער פיידוש, מיט אַן אָנמערקונג, אז די רעדאקציע האָט איהם באקו־מען פון א רוסישען אימיגראַנט און אז זי דרוקט איהם ווי ער שטעהט און געהט.

אין אמת'ן האָבען זיי מיין ענגליש שטארק פארריכט.

4.

מיכאיל האלפערין. — זיין זוהן לואי.

א צווייטע ליכטיגע פערזענליכקייט, מיט וועלכע מיר זיינען אָפט געקומען אין באריהרונג אין יענע יאָהרען, איז געווען מיכאיל האלפערין.

צען ראָק זיצט נאָך. א שטילקייט הערשט. זי ווירקט אויף די נערווען. דער מאַן אין דעם שווארצען ראָק שטעלט זיך לאַנג־זאַם אַנידער און לאַנגזאַם געהט ער צו צום ברעג פּלאַטפאָרמע. ער בלייבט שטעהן. די שטילקייט ווערט, דאַכט זיך, נאָך טיפער. ענדליך הויבט ער אָן. ער הויבט אָן מיט א שטימע, וואָס קלינגט מיט וואַזשנעקייט, מיט פייערליכקייט, מיט אַן ערנסטקייט, וואָס פאַרטראָגט אין א יום־טוב'דיגען טרויער.

פרעי זיצט מיט זיין ווילליׄן אויפ'ן שויס, און זיין געזיכט שיינט מיט פרומקייט. איך זיץ לעבען איהם און פון צייט צו צייט באַטראַכט איך זיין פּנים. איך גלויב ניט אין זיין לעהרע און איך גלויב ניט אין אַדלער'ס לעהרע; איך בין אָבער שטאָלץ מיט דעם וואָס איך זיץ לעבען פרעי'ען און זיין שטילע התלהבות באַצויבערט מיך.

איינינגע פון אונז זיינען אויף א געוויסער צייט געוואָרען פּאָזיטיוויסטען און וועגעטעריאַנער. אויף עטליכע מאָנאַטען איז וועגעטעריאַניזם געוואָרען די „העכסטע מאָדע" אין דער רוסישער קאָלאָניע. יונגע באַלעבאָסטעס האָבען זיך געלערענט מאַכען פאַר־שידענע מאַכלים פון גרינסען און פרוכטען; מען האָט אויסגע־קלערט אַלערליי געריכטען. אָפט האָט דאָס קיין שום טעם ניט געהאַט. מען האָט אָבער געגעסען און זיך כלומר'שט פּאָסמאַקעוועט.

איינער פון די באַגייסטערטע פרעי'איסטען און וועגעטעריאַ־נער איז געווען מיינער א לאַנדסמאַן, א יונגער מאַן מיט'ן נאָמען מירסקי. א געוויסע צייט — אין דעם זומער 1883 — האָבען מיר געוואוינט אויף איין קווארטיר (אויפ'ן סטופּ פון 181 קריסטי סטריט). איין מאָל האָט ער מיך מכבד געווען מיט א זופּ, וואָס ער האָט אויסגעקאָכט פון צעהן מינים גרינסען. עס האָט נע־טויגט אויף כפּרות. ער האָט מיר אָבער פאַרזיכערט, אַז עס איז אַן אַנטיק, און אַז ער פיהלט ווי עס קומט איהם צו געזונט פון יעדען לעפעל.

איינער פון די, וואָס זיינען באַקערט געווארען צו פרעי'ס רעליגיע, איז געווען באָקאַל. ער איז געוואָרען אַן איבערגעבענער

וויליאם פרעי האָט איבערגעלאָזען א טיפען אײנדרוק אויף דער אינטעליגענץ פון דער רוסישער קאָלאָניע פון יענע יאָהרען, און מיכאיל האַלפערין האָט איבערגעלאָזען א טיפען אײנדרוק (הגם פון א גאַנץ אַנדער סאָרט) אויף אַלע אידישע אימיגראַנטען פון די זעלבע צייטען.

אויב פרעי איז די גרעסטע פיגור, איז האַלפערין די ליבליכסטע פיגור, וואָס די אימיגראַנטען מאָסע פון די אכציגער יאָהרען האָט דאָ באַגעגנט. די אַנדערע אַמעריקאַנער אידען, מיט וועלכע זיי האָבען געהאַט ערפאַהרונגען, האָבען דאָס רוב אויף זיי געמאַכט אַן אונגינסטיגען אײנדרוק. אָפט דורך מיספֿאַרשטענדישען, אָבער אָפט טאַקע דורך אמת'ע אורזאַכען, האָבען די דאָזיגע אַמעריקאַנער אידען דעם אימיגראַנט'ס שווערע האַרץ נאָך שווערער געמאַכט. האַלפערין אָבער איז נעווען א לעבעדיגע טרייסט פאַר זיי, א זייל פון ליכט.

אידען וואָלטען זאָגען, אז האַלפערין איז א „דימענט", „א מענש אָהן א גאַל". אָבער אַזעלכע ווערטער קענען ניט אויסדרייקען די טיפע מענשען־ליבע פון דיזען מאַן.

וען מיר זיינען אַהער געקומען איז ער געווען איין־און־זעכציג יאָהר אַלט. ער איז געווען א מענש פון מיטעלען וואוקס, ניט קיין דאַרער, מיט א שהנע נעזיכט, אויף וועלכער עס איז געווען אויסגענאָסען בילדונג, איידעלקייט און צערטליכקייט, און וועלכע איז געווען איינגעפאַסט אין א ווייסער, קורץ־געשאָרענער, קייל־עכדיגער בארד. אין אַלגעמיין האָט ער געמאַכט דעם איינדרוק פון א פּראָפעסאָר אַדער א מוזיקער.

א נעבאַרענער איז ער געווען פון פּעטריקאָוו, פּוילען. די אימיגראַנטען האָבען זיך איהם פאַרגעשטעלט אַלס א קינד פון אַן אריסטאָקראַטישער פאַמיליע; עס איז געווען פאַרשפּרייט אַן איינדרוק, אז ער איז געבאָרען געוואָרען אין א משפּחה, וועלכע האָט אין יענע יאָהרען שוין ערערט דייטש אין שטוב, געקליידט זיך „דייטש" און געשיקט די קינדער שטודירען. דאָס איז נעווען א טעות.

האַלפערין'ס פאָטער איז נעווען א פאַרצייטיגער איד — א איד א למדן. ער איז אָבער געווען פאַראינטערעסירט אין פילאָ־

זאָפישע ביכער אויך, און ער האָט געלעזען די דייטשע פילאָזאָפען אין דער דייטשער שפראך. אָבער ריידען האָט ער נערעדט גע־וועהנלישע אידיש און געקלידט איז ער געווען אויף דעם געוועהנ־לישען אידישען שטייגער פון יענע צייטען.

מיכאל האלפערין האָט זיינע קינדער־יאָהרען פארבראכט אין דער פוילישער שטעדטעל טאָמאשאָוו. שפעטער, ווען ער איז אלט געווען נייגיעריג יאָהר, האָט די פאמיליע זיך אריבערגעקלי־בען אין אונגארן, און ער איז דאן געווען געקלידט ווי אידישע סוחרים פון פוילען אין יענע צייטען: ער האָט געטראָגען א לאנגע קאפאָטע און פאות.

דער יונגער האלפערין איז שנעל באקאנט געווארען מיט דער אונגארישער שפראך און מיט דער אונגארישער ליטעראטור. ער האָט געעפענט א בוך־קראָם און דורך איהר איז ער געקומען אין באריהרונג מיט אונגארישע פריצים. ער איז זיי געפעלען געווארען און זיי פלעגען איהם איינלאדען אין זייער קלוב. אין זיין ביאָגראפיע ווערט ביי דיזען פונקט באמערקט אז זיי פלעגען איהם איינלאדען ניט קוקענדיג אויף זיינע אלט־מאדישע אידישע קליידער. דאָס הייסט, אלזאָ, אז אפילו דאן האָט מיכאל האל־פערין נאָך אויך געטראָגען א לאנגע קאפאָטע און פאות. שפע־טער אָבער האָט ער זיך געמומען קליידען אירראָפעאיש.

אין 1848, ווען אין אונגארן האָט אויסגעבראָכען די רע־וואָלוציע, האָט ער אין איהר אנטייל גענומען. די רעוואָלוציאָ־נערע רעגירונג האָט איהם געמאכט פאר איינעם פון איהרע סעק־רעטערע (ער האָט אכטונג גענעבען אויף איהר ביבליאָטעק און אויף דער פרעסע־אָפפיציעלונג פון איהר טעטיגקייט). נאָכהער, ווען די רעוואָלוציע איז דורכגעפאלען, איז ער אנטלאָפען קיין פאריז; דערנאָך האָט ער א געוויסע צייט געוואוינט אין ענגלאנד. שפע־טער איז ער צוריקגעקומען קיין אונגארן.

אין 1858 האָט ער עמיגרירט קיין אמעריקא. ער איז דאן שוין געווען גוט באלעזען אין דער פראנצויזישער ליטעראטור און אויך אין דער ענגלישער. דיזע צוויי שפראכען און אויך דייטש, פויליש און אונגאריש האָט ער דאן שוין געקענט גרינדליך. ער האָט געהאט אן אונגעוועהנליכען זכרון, און אזוי ווי ער האָט

מיכאל האלפערין.

האָט זיך געפיהלט ווי א באגייסטערטער גר פיהלט צו זיין נייער רעליגיע.

ער האָט פאר די אימיגראנטען געארבייט בוכשטעבליך טאג און נאכט, און פארספענט אויף זיי א גרויסען טייל פון זיין קלייגעם פארמעגען.

א געוויסע צייט האָט ער ביי דעם אימיגראנטען־קאָמיטעט פארנומען די שטעלע פון מענעדזשער. ער איז אויסגעשטאנען גרויסע צרות אי פון די אימיגראנטען, אי פון די רייכע יהודים. ער האָט אבער אלץ פארטראָגען מיט ליבשאפט.

דער אידעע פון אידישער קאָלאָניזאציע איז ער געווען אי־בערגעבען; אין קאָמוניזם אבער האָט ער ניט געגלויבט. דאָך האָט דאָס איהם נישט געשטערט צו ארבייטען פאר דער קאָמונע „ניו אדעסא". אבער זיין הויפט־טעטיגקייט איז געווען פאר־בונדען מיט א שטרעבונג צו באזעצען אידען אלס איינצעלנע פאר־מערס. עס איז דאן געגרינדעט געוואָרען א ספּעציעלע געזעלי־שאפט דערצו—די „מאָנטעפיאָר ענריקאָלטשורעל עיד סאָסייעטי", פון וועלכער ער איז געווען דער סעקרעטער און דער הויפט טוער. דער טרעזשורער איז נעווען א געוועזענער ריכטער — דזשאָדזש אייזעקס, און דער קאָנטראָלער — דזשולייוס גאָלדמאן.

עס זיינען געגרינדעט געוואָרען אידישע קאָלאָניעס אין פאר־שידענע פלעצער: אין דאקאָטא, אין קענזעס, אין ניו דזשוירזי. קיין ערפאָלג אלס קאָלאָניעס האָבען זיי ניט געהאט. אבער פון א פאָר פון זיי זיינען ארויסגעוואקסען אידישע שטעדטלעך, ווי קארמעל, ניו דזשוירזי, צום ביישפיל, וואו איינע פון די גאסען טראָגט האלפערין'ס נאָמען.

איך ווייל דאָ ברענגען א פאָר ביישפילען וואָס וועלען דעם לעזער געבען א באגריף וועגען דעם כאראקטער פון דיזען זעל־טענעם מענשען.

איינער פון זיינע אידישע פארמערס קומט פון קארמעל קיין ניו יארק. ער קומט צו האלפערין'ען און פאָדערט א קוה, וועלבע ער דארף נויטיג האָבען צו זיין פארם. האלפערין ענט־פערט, אז ער וועט טרייען, ער וועט זעהן; אין דעם מאָמענט

פיל געלעזען און געלערענט, און אלץ גוט געדענקט, האָט ער געצויגען אויפמערקזאַמקייט אַלס אונגעוועהנליך געבילדעטער מאַן. אין ניו יאָרק האָבען זיך אַזעלכע מענשען ווי ער דאַן ניט געוואַלגערט.

ער האָט אַראָפּגעבראַכט זיין פאָטער קיין אַמעריקא און די לאַנד איז געאַרען זיין נייע היים.

ער האָט זיך דאָ באַשעפטיגט מיט ליטעראַרישע און זשור־נאַליסטישע אַרבייט. צוערשט הויפּטזעכליך אין דער „נעישאָן", די וואָכען־בלאַט פון דער „איוונינג פּאָוסט". דאָרטען פלעגט ער שרייבען ליטעראַרישע קריטיקען און אַרטיקלען איבער אַנדערע פראַגען. שפּעטער האָבען איהם די רעדאַקטאָרען פון „אַפּעלטאָן'ס אַמעריקען ענסאַיקלאָפּידיע" איינגעלאַדען צו ווערען ביי זיי אַ מיטאַרבייטער. און אין אַ קורצער צייט האָט ער פאַרנומען איי־נעם פון די וויכטיגסטע פּלעצער אין דער רעדאַקציע. אויף דעם פאָדער־בלאַט פון דער ענציקלאָפּעדיע געפינט זיך זיין נאָמען אונטער דעם טיטעל „הילפס־רעדאַקטאָר". הויפּטזעכליך האָט ער אין דער צוזאַמענשטעלונג פון דער ענציקלאָפּעדיע געדינט מיט זיין באַלעזענהייט און זכרון. ער איז אַליין געווען אַ לעבעדיגע ענציקלאָפּעדיע. ער פלעגט דורכקוקען אַלע אַרטיקלען. ווען עס איז געווען עפּעס אַ טעות אין אַ ציפער אָדער אין אַ פאַקט, האָט דאָס ניט געקענט פאַרבייגעהן זיין אויג.

ער האָט געהאַט צוויי זיהן, וועלכע זיינען אויך געווען הויך־געלערענטע. אויך האָבען זיי געהאַט מערקווירדיגע פעהיגקייטען און מענשען־ליבענדע נאַטורען. ווען מיר זיינען געקומען קיין אַמעריקא, האָט ער געוואוינט מיט זיין אינגערען זוהן, לואי (דער עלטערער זוהן, אַנדזשעלא, איז געווען פּראָפעסאָר פון פּאַלעאָנטאָלאָגיע אין אַן אַמעריקאַנער אוניווערסיטעט. ער האָט זיך ערוואָרבען אַ גרויסען נאָמען אין דיזער וויסענשאַפט).

ווען אין אַמעריקא האָבען זיך גענומען באַווייזען קרבנות פון די פּאָגראָמען, האָבען זיי אויף האַלפּערין'ען געמאַכט אַ טיפען איינדרוק. זיין סימפּאַטיע צו זיי איז געווען אַזאַ וואַרימע אַז — ווי ער פלעגט זיך אַליין אויסדריקען — עס האָט זיך דורך איהר ביי איהם אָנגעהויבען אַ נייער גייסטיגער לעבען. ער

באשעפטיגונגען פאר זיי, כדי זיי זאלען זיך ניט פיהלען, אז זיי נעמען צדקה. איינעם, למשל האָט ער גענעבען א שטעלע אלס סעקרעטער הגם קיין סעקרעטער ארבייט האָט ער פאר איהם ניט געהאט. פאר א צווייטען האָט ער אויסגעטראכט עפעס אן אנדער דושאב, ביי וועלכען עס איז ניט געווען וואס צו טאן; א גרופע יונגע לייט האָט ער „געלייהען" געלט אויף א געוויסער צייט, אז זיי זאלען זיך דערווייל לערנען ענגליש, און ביסלעכווייז זוכען עפעס צו פארדינען. איניגע האָבען איהם אפגענארט. און ער האָט דאָס גוט פארשטאנען. ער האָט זיך אבער געמאכט ניט פארשטעהנדיג.

זיין זוהן לואי, מיט וועלכען ער האָט געוואוינט, איז געוען פונקט ווי דער פאָטער. איהם האָט אבער געפעהלט זיין פראקטישקייט. איין מאל איז צו זיי געקומען א איד בעטען א פאר דאלאר. דער פאָטער איז ניט געווען אין דער היים און דער זוהן האָט ביי זיך געהאט נאר פינף דאלאר. האָט ער דאָס איהם אוועקגענעבען. דער איד האָט מעהר ווי צוויי אדער דריי דאלאר ניט ערווארט, אבער אז מען גיט פינף, קען מען דאך אפשר באקומען נאך מעהר. מאכט ער א קרומען פנים: עס איז ווייניג. נעמט לואי האלפערין און גיט איהם אוועק צוויי שפאגעלנייע סוטם.

— מעהר קיין קעש האָב איך ליידער ניט, — האָט ער זיך פאר'ן אידען ענטשולדיגט מיט א רחמנות־פנים, — געהט פארזעצט דאָס. וועט אייך זיין גענוג?

ביי די האלפערינס אין הויז בין איך געווען נאר איין מאל. ער האָט געוואוינט אויף ביקמען פלייס, ארום דער 50־טער סטריט, א שטילער ווינקעל, לעבען דעם איסט ריוועד, וועלכער איז דאן געווען א פיינער, באלעבאטישער גענענד. איך האָב מיט האלפערין'ען פארבארכט אן אוועגד. און געהענדיג אהיים, בין איך געווען פול מיט עהרפורכט צו איהם.

אין דעם קאמיטעט האָב איך איהם געזעהן און פארבראכט מיט איהם גאנץ אפט.

איין מאל איך איהם געפרופט ארויינציהען אין א דע־

איז די נויטיגע סומע שוועך צו קריגען. דער ישוב'ניק כאפט איהם אָן פאר די קלאפעס, הויבט איהם אָן צו טרייסלען און שרייט אויפ'ן עכטען ישובניק'שען אופן: „א קוה זאל מיר ווערן! איהר הערט? א קוה זאל מיר ווערן!"

האלפערין האָט זיך קוים ארויסגעריסען. שפעטער האָט ער מיט א טרויעריגער מינע די געשיכטע איבערגענעבען מיין פרײנד קאפלאן'ען. קאפלאן האָט געמיינט, אז ער איז פאר־טרויערט פון דער גראָבקייט מיט וועלכער מען באצאָהלט איהם פאר אלץ, וואָס ער טוט פאר די אידישע פארמערס. אבער ניט דאָס האָט האלפערין געמיינט.

— מען קען זיך שוין פאָרשטעלען, ווי ער נויטיגט זיך אין דער קוה, אז ער איז אזוי ארוים פון געדולד, — האָט ער געזאָגט צו קאפלאן'ען.

איינער פון די מילִיאָנערסקע יהודים, ביי וועמען האלפערין איז נענאנגען בעטען געלט פאר די אימיגראנטען, האָט איהם אמאל גראָב באהאנדעלט, דערנאָך האָט ער איהם איבערגעבעטען. האָט האלפערין שפעטער אויסגעדריקט באדויערען וועגען דעם.

— וועז ער וואָלט מיר ניט איבערגעבעטען מיט ווערטער, וואָלט ער אפשר געגעבען א גרעסערע מטבע, — האָט ער געזאָגט מיט נאאיווער ערנסטקייט.

מען דארף אָבער ניט מיינען, אז אזעלכע נאאיווע רייד זיינען געווען א צייכען אויף וויניג שכל. האלפערין איז געווען א קלוגער מענש, מיט א פראקטישען פארשטאנד און מיט א דעליקאטען טאקט. אָט, צום ביישפיל, געהט ער צו דעם מי־ליאָנער דזשייקאָב שיף, ביי וועמען ער וויל ארויסקריגען א היב־שע סומע געלט פאר א קאלאניע. ער גיט א קוק אויפ'ן זיינער — עס איז שוין א האלבע שטונדע צו דינער.

— ניין, — זאָגט ער, — איצט איז ניט די צייט צו בעטען געלט. ביי א גביר דארף מען געהן בעטען א צעהן מינוט נאָך דינער, וועז ער איז שוין זאט.

מיט די אימיגראנטען פלענט ער געברויכען אן אנדער מין טאקט: אום צו געבען שטויצע זיינע באקאנטע אינטעליגענטען, וואָס האָבען זיך נענויטיגט, פלענט ער צוקלעהרען כלומרשטריגע

פאראיין אבער ניט געטאן און איך האב ניט פארשטאנען וואס פאר א פראקטישע ארבייט מיר דארפען טאן.

מיראוויטש איז געווען אן עהרליכער סאציאליסט, אבער ניט קיין פראקטישער מענש, און ביי איהם אין קאפ איז געווען אזא טומאן ווי ביי מיר. די אנדערע מיטגלידער זיינען געווען דייטשען, עטליכע רוסישע אידען און א פאר אונגארישע, און ביי זיי אין די מוחות איז געווען דער זעלבער טומעל ווי ביי מיר און ביי מיראוויטש'ן.

אז מען דארף ארגאניזירען די אידישע ארבייטער, צו פאר־בעסערען זייער מאטעריעלע און נייסטיגע לאגע — אזא געדאנק איז צוערשט קיינעם פון אונז ניט איינגעפאלען. דאכט זיך די נעשיכטע מיט דעם סטרייק פון די דאק־ארבייטער האט גענוייזען ווי נויטיג דאס איז, און מיראוויטש אליין האט דאך נאך פריהער פאררופען א פערזאמלונג פון אידישע אימיגראנטען זיי צו ער־קלערען ווי שענדליך עס איז צו „סקעבען". פארוואס־זשע איז ער ניט געגאנגען ווייטער? פארוואס האט ער ניט ארגאניזירט די אידישע שניידער? דער אנטוואָרט איז, אז אזא סארט טע־טיגקייט האט זיך איהם פאַרגעשטעלט אלס צו־וואָכעדיג, צו־ווייניג רעוואלוציאנעריש. און אזוי האב איך אויך דאן געפיהלט.

מיראוויטש האט אויף דער אמעריקאנער באווענונג גע־קוקט דורך די רויטע בריללען פון דעם רוסישען קאמף. זיין ערשט קינד, א אינגעלע, האט ער א נאמען גענעבען אנדרעי זשעלייאבאוו, נאך דעם פיהרער פון דער נרופע, וואס האט גע־טויט דעם רוסישען קיסר. אנדרעי־זשעלייאבאוו־מיראוויטש, אזוי האט מען דעם קינד גערופען. דאס קינד איז אייגענטליך גע־וועז א לעבעדיגער אויסדרוק פון די נעפיהלען און מיינונגען, וואס מיר אלע האבען דאן געהאט. היינט וואס פאר אן אינטערעס האבען מיר געקענט האבען אין אזעלכע אונשולדיגע, געזעצליכע זאכען ווי טרייד־יוניאנס אין אמעריקא? צו ארבייטען פאר יוניאנס שמעקט ניט מיט געפאהר; היינט וואס פאר א סאציא־ליזם איז דאס? — אזוי איז געווען אונזער געדאנקען־גאנג.

באדאנעם איז באפריינדעט געווארען מיט א דייטשען אנאר־

באטע וועגען סאָציאַליזם; ער האָט אָבער צו דעם קיין חשק ניט געהאַט. ער האָט אין דעם סאָציאַליזם ניט געגלויבט. און דעבאַטירען וועגען אַזעלכע ענינים האָט איהם סתם ניט אינ־טערעסירט. ער איז ניט געווען קיין דענקער. זיינע זעלטענע פעהיגקייטען זיינען געווען גענייגט צו וויסענשאַפטען, וועלכע האָבען געפאָדערט זכרון. ער האָט אָבער אויך ליב געהאַט פּאָעזיע. אין זיין אידעאַליזם איז ער געווען א פּראַקטישער מענש. זיין אונענדליכע מענשען־ליבע און גוטסקייט איז געווען פאַרבונדען מיט אַ שטרעבונג צו ברענגען נוצען אויפ'ן שטעל און צו זוכען פאַר נויט־בעדירפטיגע אַ תכלית אין דעם גע־וועהנליכען זין פון דעם וואָרט. באַוועגונגען וועגען איבערבויען דעם גאַנצען פונדאַמענט פון דעם מענשליכען לעבען האָבען אויף איהם קיין איינדרוק ניט געמאכט. די קאָלאָניע־אידעע אָבער האָט צוגעזאָגט הילף אין דער נאָהענטער צוקונפט, איז ער פאַר איהר באַגייסטערט געווען; דאָס איז ביי איהם ווירקליך געווען א אידעאַל. און אויב ער האָט געהאָלפען די „ניו־אדעסא" קאָ־מוניסטען, איז דאָס געווען איינפאך פון גוטסקייט, און אויך ווייל ער האָט אויף זייער פאַרם געקוקט ווי סתם אויף אַ קאָ־לאָניע.

5.

בין איך דאן געווען אַן אַנאַרכיסט? — מיראָוויטש. — סאָ־ציאַל־רעוואָלוציאָנערען, אַנאַרכיסטען און דער קאַמף אין רוסלאַנד. — יוסטוס שוואַב.

איך בין געווען טעטיג אין דעם פּראפּאגאנדע פאראיין. אונ־זערע מיטינגען זיינען אימער אָפּגעהאַלטען געווארען אין דעם אַנאַרכיסטישען פאַרזאַמלונגס־פּלאַץ, אין 625 זעקסטע סטריט. דאָרטען בין איך באקאנט געווארען מיט דייטשע אַנאַרכיסטען. מיר האָבען זיך געקליבען אַרויסצוגעבען אַ אידישע צייטונג, אַ וואָכענבלאַט פון וועלכער איך האָב געזאָלט זיין דער רעדאקטאָר. איך האָב אַדרעסירט נאָך עטליכע אידישע מיטינגען, אַלץ אין 625 זעקסטע סטריט. קיין אָרגאַניזאַציאָנס ארבייט האָט דער

כיסט, מיט וועלכען ער פלעגט זיך יעדען אָווענד זעהן אין דעם' זעלבען סאַלון, וואו איך האָב געהאַלטען מיין ערשטע לעקטשור; און דורך באַדאַנעס'ן בין איך אויך מיט איהם באַקאַנט געוואָ־רען. דיזער אַנאַרכיסט איז געווען אַ וואַרנישער, און ער איז גראָד געווען שטאַרק פאַראינטערעסירט אין זיין יוניאן. איך גע־דענק וואָס פאַר אַ זאָנדערבארען איינדרוק דאָס האָט אויף מיר געמאכט. א רעוואָלוציאָנער זאָל נאָר ריידען וועגען אזעלכע „וואָכעדיגע", אזעלכע „לעבליכע" זאַכען!

אַז ביי מיראָוויטש'ן איז דאַן געווען אַ טומעל אין קאָפּ, האָב איך פאַרשטאַנען. ער איז בכלל געווען א זאָנדערבארער מענש. צום ביישפּיל: ער האָט געצוואונגען זיין פרוי צו לערנען געאָגראפיע. זי איז ניט געווען גענוג געבילדעט. האָט ער געוואָלט, אַז זי זאָל אין שטוב דורכמאַכען דעם קורס פון אַ רוסישער גימנאַזיע פאַר מיידלעך; אלזאָ, האָט זי געמוזט לערנען די רוסישע לעהר־ביכלעך. אין שטוב איז געווען אַ שרעקליכער דלות; דאָך האָט זי געמוזט אומגעהן הין און צוריק מיט סמירנאָוו'ס געאָגראַפיע און לערנען אויף אויסווייניג די נעמען פון אינזלען, טייכען, שטעדט. אָפט פלעגט דער קליינער אַנדרעי זשעליאבאָוו שרייען; עס איז ניט געווען וואָס איהם צו געבען צו עסען. אָבער דער פאָטער איז אימער געווען פאַרטאָן אין דער באַוועגונג. אן עהרליכער, באַ־גייסטערטער מענש; אָבער וואָס מען דאַרף טאָן פאַר זיין פאַ־מיליע, און וואָס מען דאַרף טאָן פאַר דער באַוועגונג, האָט ער ניט פאַרשטאַנען.

איך זאָג, אַז איך האָב פאַרשטאַנען ווי ווייניג טאָלק עס איז פאַראַנען אין מיראָוויטש'עס אַנאַרכיזם. האָב איך אָבער גע־וואוסט ווי ווייניג טאָלק עס איז פאַרהאַן אין מיין אייגענעם מוח? — טיילווייז האָב איך דאָס געפיהלט. ביי זיך אין האַר־צען האָב איך געדורשט נאָך אימיצען, וואָס זאָל מיר אַלץ קלאָר מאַכען, אָבער די ערשטע פיר־פינף יאָהר איז עס ביים דורשטען געבליבען (דאָס אַלץ האָב איך אַמאָל אויסגעדריקט אין אַ בריף, וועלכען איך האָב אַרום יענער צייט געשריבען צו דאָקטאָר ספּיוואק'ען, וועלכער האָט דאַן געוואוינט אין פילאַדעלפיא, און

וועלכען ער האָט מיט א פערטעל יאָהרהונדערט שפּעטער אָפּגע־דרוקט אין דעם אויבענדערמאָנטען „יובילעאום שריפט").

די דייטשע אַנארכיסטען, אונטער וועמענס איינפלוס איך האָב זיך דאן געפונען, זיינען אייגענטליך ניט געווען קיין אנאר־כיסטען, נאָר סאָציאל־דעמאָקראָטען, מארקסיסטען. זיי זיינען אָבער ניט געווען צופרידען מיט דער סאָציאל־דעמאָקראָטישער טאקטיק און מיט דער סאָציאל־דעמאָקראטישער שפּראָך. זיי האָבען געפּאָדערט א „רעוואָלוציאָנערע" פּראָגראַם, מיט רעוואָ־לוציאָנערער ווערטער.

צוערשט האָבען זיי זיך מיט דעם נאָמען „אנארכיסטען" גאָרניט גערופען. זייער אָפּיציעלער טיטעל איז געווען „סאָציאל־רעוואָלוציאָנערען", אלס נעגענזאַץ צו דעם נאָמען „סאָציאל־דעמאָקראָטען". זיי האָבען פּאַרלאָזען די סאָציאליסטישע ארבייטער פּארטיי (וועלכע איז געווען א ריין סאָציאל־דעמאָקראטישע אָרגאניזאציע) און האָבען גענרינדעט „סאָציאל־רעוואָלוציאָנערע קלובען". זיי האָבען די פּארטיי אטאקירט מיט די שארפסטע ווערטער, איהר און איהר אָרגאן, די „פּאָלקס־צייטונג", מיט איהרע פיהרער, יאָנאס, שעוויץ, אדאלף דוא און אַנדערע. זיי האָבען פון זיי חוזק געמאכט ווי פון „לעמעשקעס", וועלכע ווילען דעם קלאָסען־קאמף פיהרען אויף א „צירליך־מאניר־ליכען" שטייגער.

דיזעלבע טענות מיט דיזעלבע נעשרייען, וועלכע מען הערט היינט פון די באָלשעוויקעס־קאָמוניסטען נעגען די סאָציאליסטען — פונקט דיזעלבע נעשיכטע.

אנארכיסטען זיינען די „סאָציאל־רעוואָלוציאָנערען" געווארען ביסלעכווייז, און טאקע דורך דעם קאמף וואָס זיי האָבען נעפיהרט נעגען די סאָציאל־דעמאָקראטען.

צוערשט זיינען אנארכיסטען אין אמעריקא געווען נאָר נעצהלטע מענשען (מיסטענס אויך דייטשען). אזוי ווי אָבער זיי האָבען אויך נעברויכט פּראָזען וועגען „רעוואָלוציאָנערע טהאטען", איז די סימפּאטיע צווישען זיי און די סאָציאל־דעוואָלוציאָנערען געוואקסען. וואָס שארפער עס איז געווארען

ח. ספיוואקאווסקי (דר. ספיוואק) אין 1885.

יונגע הארץ מעהר אפּעלירט ווי די דערעם פון די נעלאסענע סאציאל־דעמאקראטען. שעוויטש'ען און יאנאס'ען און א פּאר אנדערע סאציאל־דעמאקראטישע רעדנער (איינער פון זיי איז געווען א מאן מיט'ן נאמען וואלטער, א ציגארען־מאכער, א דאררער, מיט איין אויג א צוגעמאכטע; און א צוויי־טער — א האמבורגער שוסטער מיט'ן נאמען פראסט, און א דריטער — אויך א ציגארען־מאכער, מיט'ן נאמען בריקמאן) האָב איך ליב געהאט צו הערען; אבער דער אנארכיסטישער רעדנער, קייזער, איז די ערשטע צייט געווען מיין ליבלינג.

א גרויסע ראלע האבען דאָ געשפּילט די דעוואלוציאנערע געפיהלען, וואס איך האָב מיטגעבראכט פון רוסלאנד. דער בראווער קאמף פון אונזערע טערָריסטען איז ביי מיר געווען א הייליגטום. פּאָרשטעלען זיך דעם סאציאליזם אָהן אזא קאמף, איז מיר דאָן געווען שווער.

די אמעריקאנער אומשטענדען זיינען נאטירליך געווען גאנץ אנדערע ווי אין רוסלאנד. די רוסישע טערָריסטען גופא האבען דאָס ערקלערט. אין זייערע ארטיקלען און אין זייערע פּראָגראמען פלענען זיי דייטליך זאגען, אז זיי נעברויכען גוואלט־מיטלען נאָר ווייל די רעגירונג ערלויבט ניט די רעדע־פרייהייט און די בירגערליכע רעכט, וואס מען האָט אין א רעפובליק, און זאגאר אין א לאנד, וואס האָט א קענינ מיט א פּארלאמענט.

וועו דער אמעריקאנער פרעזידענט גארפיעלד איז געטויט געווארען פון גיטא'ן האָט די צייטונג פון די רוסישע טערָריסטען, „נאראָדנאיא וואליא", דעם פאקט געמעלדעט אין א טרויער־רעמעל, און דערביי האָט זי ערקלערט, אז אין אזא לאנד, וואו דאָס פאָלק ערווהלט זיינע הערשער, איז א מאָט ווי גיטא'ס פונקט אזא פארברעכען ווי די גוואלט־טאטען, וואס ווערען באגאנגען פון א דעספּאָט.

דאָס איז געווען געדרוקט אין דעם זעקסטען נומער „נאראָדנאיא וואליא", וועלכען איך האָב באקומען זייענדיג אין וועליוש.

דעם אונטערשיד צווישען רוסלאנד און אמעריקא האָב איך,

די פיינדשאַפט צווישען די סאָציאַל־רעוואָלוציאָנערען און די סאָציאַל־דעמאָקראַטען, אַלץ נעהענטער זיינען די סאָציאַל־רעוואָלוציאָנערען צוגעקומען צו די אַנאַרכיסטען. זיי זיינען צוזאַמענגעמישט געוואָרען אין זייערע „קלובס", ניט נאָר אַלס מיטגלידער, נאָר אויך מיט זייערע געדאַנקען. דער מאַרקסיזם פון די סאָציאַל־רעוואָלוציאָנערען איז געוואָרען צונויפגעפּלאָנטערט מיט אַנאַרכיסטישע פּרינציפּען, וועלכע זיינען דער היפּוך פון דער מאַרקסיסטישער לעהרע. עס איז אַרויסגעקומען אַן איינפאַכער אונזין.

די גרינדער פון דער אַנאַרכיסטישער טעאָריע און טאַקטיק זיינען געווען דער פראַנצויז פּרודהאָן און דער רוס באַקונין, און ביידע האָט קאַרל מאַרקס גיפטיג אַטאַקירט און אויסגעלאַכט. צו פּרופען פאַראייניגען דעם מאַרקסיזם מיט דעם באַקוניזם איז אַזוי ווי צו פּרופען פאַראייניגען אַ „יאָ" מיט אַ „ניין".

אַ יאָהר נאָך מיין אימיגרירען קיין אַמעריקאַ איז אַהער געקומען דער באַריהמטער יאָהאַן מאָסט. ער איז געוואָרען דער פיהרער פון די היגע אַנאַרכיסטען; און ער האָט זיך אויך געהאַלטען פאַר אַ מאַרקסיסט. פּרינץ פּעטער קראַפּאָטקין, וועלכער איז פילע יאָהרען געווען דער פיהרער פון די אַנאַר־כיסטען אין אייראָפּאַ, איז פון אַזאַ ווידערשפּרוך ווייניגסטענס פריי געווען. ער איז געווען אַ פאָלשטענדיגער געגנער פון דעם מאַרקסיזם.

איך בין, אַלזאָ, געווען אונטער דעם איינפלוס פון די דייטשע „סאָציאַל־רעוואָלוציאָנערען" און דעם פּלאָנטער פון סאָציאַליזם מיט אַנאַרכיזם האָב איך ביי זיי איבערגענומען. ווען איך וואָלט גענוי געלעזען די „פאָלקס־צייטונג", וואָלט איך מעהר פאַרשטאַנען, און מיין מוח וואָלט די מישענינע אויסגע־מידען. אָבער צו דייטש האָב איך געהאַט ווייניג געדולד. עס איז מיר שווער געווען זיך צוצוגעוואוינען צו די לאַנגע, לאַנגע דייטשע זאַצען מיט זייער ווערטער־אָרדנונג, וועלכע קלינגט אונז „אידישע אידען" אַזוי ווילד. איך פלעג יאָ לעזען די „פאָלקס־צייטונג", אָבער אויבערפלעכליך. די פייערדיגע פראַזען פון די „רעוואָלוציאָנערען", ווידער, האָבען צו מיין

פון יעזוס קריסטוס. זיין נאמען איז געווען יוסטוס שוואב. ער איז געווען א באלעזענער מענש און ניט קיין שלעכטער רעדנער. שטעהענדיג הינטער זיין „באר", מיט די קלאר־ווייסע ארבעל פון זיין אויבער־העמד פארקאשערט, מיט זיינע ווייסע, שטארקע ארעמס האלב־נאקעט, פלעגט ער דערלאנגען גלעזער ביר אדער בראנפען, מאכען „לחיים" מיט די קאסטימער און דערביי רעדען וועגען אנארכיזם און סאציאליזם. אין זיין עהרליכקייט און איבערגעבענהייט האט קיינער ניט געצווייפעלט. ער איז געווען אייגער פון די באקאנטע טיפען אין ניו יארק. רייזענדע פון אנדערע שטעדט פלעגען באזוכען דעם „אנאר־כיסטישען סאלון", און באקומען זיין באריהמטען באלעבאם.

צו שוואב'ען פלעג איך אויך אריינקומען, הגם ניט אזוי אפט ווי אין 625 זעקסטע סטריט.

אויף דער ערשטער עוועניו, ביי פינף מינוט נאנג פון שוואב'ס סאלון, האט זיך געפונען א פארזאמלונגס־פלאץ פון די סאציאל־דעמאקראטען. אהין פלעג איך אריינקומען זעלטען.

פון די גרויסע סאציאל־דעמאקראטישע מיטינגען, וואס איך האב בייגעוואוינט אין מיין ערשטען יאהר אין אמעריקא, זיינען מיט העלע פארבען אויפגעמאלט אין מיין זכרון צוויי: פערדינאנד לאסאל'ס א יאהר־צייט און א מאס־מיטינג מיט א באל לכבוד דער פאריזער קאמונע. ביידע פייערונגען זיינען אפגעהאלטען געוואָרען אין גערמאניא אסעמבלי רומס—א גרויסער זאל, וואס האט זיך געצויגען פון דער באוערי ביז דער צווייטער עוועניו (דורך האוסטאן סטריט), מיט אריינגאנגען און טרעפ פון ביידע זייטען.

דער יאהרצייט איז געווען אין א זונטאג נאכמיטאג.

אן ארקעסטער שפילט פרייהייטס־נגונים; א גרויסער כאָר פון קרעפטיגע דייטשע שטימען זינגט „די פרייהייט". דער זאל איז געפאקט. עס דונערט מיט שטימען, מיט אינסטרומענטען מוזיק, מיט אפלאדיסמענטען. אין מיטען פון דער פלאטפארמע שטעהט א גיפסענע פיגור פון פערדינאנד לאסאל, באפוצט מיט א רויטער לענטע און מיט רויטע בלומען.

אלזא, גוט פארשטאנען. און דאך איז דער נעדאנק וועגען א סאציאליסטישער באוועגונג ביי מיר נעווען ענג פארבונדען מיט דעם נעדאנק וועגען גוואלט־טאטען. אנדערש האט דער סאציאליזם ביי מיר קיין פנים ניט נעהאט.

וען איך בין נעקומען קיין אמעריקא, האבען מייסטע פון די היגע „סאציאל־רעוואלוציאנערען", פריוואט וויניגסטענס, זיך שוין נערופען אנארכיסטען. אלזא, האב איך נעמיינט, אז איך בין אן אנארכיסט, אדער א סאציאל־רעוואלוציאנער. ביי מיר איז דאס נעווען אלץ איינס.

דעם אמת זאגענדיג, האב איך די ערשטע מאנאטען אפילו קלאהר ניט פארשטאנען אין וואס עס באשטעהט דער אונטערשיד צווישען דער „פאלקס־צייטונג" פארטיי און איהרע נענגער. שעוויטש'ס רעדעס זיינען נעווען פונקט אזוי רעוואלוציאנער ווי קייזער'ס.

וען איך פלעג הערען ווי קייזער אדער נעלקע אטאקירט די „פאלקס־צייטונג", פלעגט דאס מיר פארשאפען יסורים. וען ביידע לאנגערען וואלטען זיך פאראיניגט, וואלט איך נעווען גליקליך.

דער סאלון און פארזאמלונגס־זאל אין 625 איסט זעקסטע סטריט איז נעווען איינע פון די הויפט קוואַרטירען פון די דייטשע סאציאל־רעוואלוציאנערען, און איך פלעג אהין אריינקומען א פאר מאל א וואך. דארטען בין איך נעווען באקאנט אלס א אידישער רעדנער. מען האט זיך צו מיר דארטען פארהאלטען מיט רעספעקט. און דאס האט מסתמא אויך נעהאט צו טאן מיט מיין „אנארכיזם". עס האט נע'חנפ'עט מיין „אייגען־ליבע" און פארשטארקט דעם אינפלום, וואס די „סאציאל־רעוואלוציאנערען" האבען אויף מיר נעהאט.

א צווייטער מיטעל־פונקט פון די אנארכיסטען — דער וויכטיגסטער אייגענטליך — איז נעווען אין נומער 50 ערשטע סטריט, לעבען דער ערשטער עוועניו. דארטען איז אויך נעווען א ביר־סאלון מיט א מיטינג רום. דער בעל הבית פון דיזען סאלון איז נעווען איינער פון די פיהרער פון די אנארכיסטען, א הויכער, זעלטען שעהנער דייטש, א בלאנדער, מיט א נעזיכט

האָב געמיינט, אז נאָך אזעלכע דעבאטען דארפען מענשען זיך זיין שונאים.

דער מאן מיט דער גרויסער בארד האָט געהאלטען א סטאָר פון ביכער און סטיישאנערי אויף עוועניו „ע", ארום זיבעטע סטריט. א פאָר טעג נאָך יענעם מיטינג בין איך צו איהם אריינגעקומען ספעציעל זיך דורכצוריידען וועגען דעם ענין פון דער דיסקוסיע, אין וועלכער ער האָט זיך באטיילינט. איך האָב איהם געשטעלט פראגען; מיר האָבען געשמועסט, דעבאטירט. קלערער איז מיר אָבער דערפון ניט געוואָרען. ער האָט געהערט צו דער „פאלקס־צייטונג" ריכטונג, ער איז אָבער נעווען פריינדליך צו די סאָציאל־דעוואלוציאָנערען אויך. איך האָב ביי זיך נע'פסקנט, אז דאָס איז צוליב ביזנעס. אָבער נעלקע האָט מיר פארזיכערט, אז ער איז אן עהרליכער מאן.

אלעקסאנדער יאנאס, א גלאט־ארומגענאלטער, שטעהט אויף דער פלאטפארמע לעבן דעם גיפסענעם ביוסט. יאנאס'ס זיידע איז געווען א איד און אין זיין פנים איז געווען א שפור פון א דייטש־אידישען אנבליק. אין סך הכל אבער האט ער אויסגעזעהען ווי א קריסט, ווי א דייטשער פראפעסאר, מיט א קיילעכדיגען פנים, א שעהנעם, א ליבליכען. ארויפליינענדיג די רעכטע האנט אויף לאסאל'ס קאפ, רופט ער אוים מיט זיין פולער, איינדרוקספולער שטימע: „פערדינאנד לאסאל!" דער ריזיגער האל הילכט מיט אפלאדיסמענטען. דער זאל איז פול מיט יום־טוב — א ספעציעלער סארט יום טוב, וועלכען איך האב פריהער נאך קיינמאל ניט בייגעוואוינט.

פון דעם קאמונע־פייער געדענק איך דעם באל און די רויטע לענטעס, וואס טאנצענדע פארלעך האבען געטראגען. איך געדענק אויך די טישלעך אין דעם נעקסטען זאל, מיט די יום־טוב'דיגע ארבייטער וואס זיינען ארום זיי געזעסען, ביי גלעזער ביר אדער ווין. איך געדענק א גרופע דייטשען, מיט וועלכע איך זיץ און שמועס. זיי פרעגען מיר אוים וועגען די רוסישע טעראריסטען. איך ענטפער אויף „דייטשמעריש" און איך האב יסורים דערפון, וואס מען פארשטעהט מיך קוים. איך געדענק אויך א גרויסען עכט־שווארצען נעגער, וועלכער האט גערעדט גוט דייטש. ער האט אויך געטראגען א רויטע לענטע און ער האט מיטגענומען די רעוואלוציאנערע לידער.

אויף איינער פון די פארזאמלונגען, וואס זיינען אפגעהאלטען געווארען אין 625 זעקסטע סטריט, האט זיך אין די דעבאטען באטייליגט א דייטש מיט א גרויסער לאנגער ברוינער בארד. ער האט פארטיידיגט די „פאלקס־צייטונג". דערביי איז ער אלע וויילע אונטערבראכען געווארען מיט גיפטיגע באמערקונגען, מיט געלעכטערס און מיט אלערליי פיינדליכע געשרייען. ער האט אפגענטפערט צוריק. וועז דער מיטינג האט זיך געענדיגט, האב איך געזעהן ווי ער שטעהט ביי דעם „באר" און טרינקט ביר צוזאמען מיט דעם, וואס האט איהם אונטערבראכען מיט די שארפע אויסגעשרייען. איך בין איבערראשט געווארען. איך

און וועגדענדיג זיך צו זיינעם א באגלייטער, האָט ער באַ־
מערקט האלב מיט פארוואונדערונג און האלב מיט שפאָט :
— אין אמעריקא איז אלץ א ביזנעס!
פאר יענע צייטען איז די באמערקונג כאראקטעריסטיש.

אלס פריוואט־לעהרער האָב איך נעהאט איניגע טשיקאווע ערפאהרונגען.

איינער פון מיינע שילער פלענט נעמען זיינע לעקציעס אין דער פריה, גלייך ווי ער איז ארויס פון בעט, און נאָך איידער ער האָט זיך ארומגעוואשען און זיך אָנגעטאָן. נאקטערהייט פלענט ער זיך זעצען ביים טישל און אָנהויבען צו לעזען; און לעזענדיג פלענט ער אייניגע ענגלישע ווערטער אויסציהען מיט א געשמאקען גענעץ. אין זיין טראָנק האָט ער אימער געהאט א פלעשל בראנפען, און אין מיטען לערנען פלענט ער מאכען א שנאפס. אויף אונזער ערשטען לעקציאן האָט ער מיך אויך מכבד געווען. איך האָב געענטפערט אז איך טרינק ניט. ער האָט זיך מיט מיר שטאַרק געדונגען, געפאָדערט איך זאל טרינקען. איך האָב אָבער ניט נאָכגענעבען. דאָך האָט ער מיר יעדעם מאל ווידער מכבד געווען און זיך ווידער מיט מיר געאמפערט. ער האָט אבער קיינמאל ביי מיר ניט אויסגעפיהרט.

געהאלטען האָט ער זיך זאָנדערבאר — שטענדיג אָננע־
בלאָזען, אזוי ווי בייז. איך האָב פון איהם קיינמאל קיין שמייכעל ניט געזעהן. געלערנט האָט ער זיך גוט און געצאָהלט האָט ער צו דער סעקונדע. ער פלענט באצאָהלען פאר די לעקציעס יערען פרייטאג, נאָך איידער איך האָב איהם זיין לעקציע גענעבען. דאָס איז געווען זיין באגריף פון זיין א גוטער צאָהלער: נאָך איידער עס קומט! פרייטאג, ווען איך פלעג אָנקלאָפען אין טיר, פלענט ער ארָאָפשפרינגען פון בעט, כמעט א נאקעטער מיר עפענען די טיר, און גלייך ביים עפענען מיר דערלאָנגען דאָס געלט.

ווען ער פלענט אויסרייזען א וואָרט ניט ריכטיג און איך פלעג איהם פאררִיכטען, פלענט זיין פנים זיך פארקרימען. צוערשט

זעקסטער קאפיטעל.

אין אַ בוידעם־צימער אויף קלינטאָן סטריט.

1.

עטליכע פון מיינע שילער.

מיין אייגנקונפט פון לעסאָנס איז פאַרגרעסערט געוואָרען. איך האָב צוגעקראָגען א נייעם סאָרט שילער, אזעלכע וואָס האָבען צייט צו לערנען אין דער פריה, אַדער בייטאָג. מיינע פריהערדיגע תלמידים זיינען אַלע געווען ארבייטער, און מיין באשעפטיגונג אַלס לעהרער איז געווען באשרענקט אויף די אָוועגד־שטונדען; איז דאָס ניט נעווען גענוג. אָבער א „קאָסטאָמער־פּעדלער" קאָן געפינען א פרייע שעה אין דער פריה, אַדער נאכמיטאג — א פּאָר מאָל א וואָך, וויניגסטענס. האָט זיך ביי מיר ענטוויקעלט א ספּעציעלע „טרייד" צו לערנען קאָסטאָמער־פּעדלער ענגליש. איינער האָט רעקאָמענדירט א צווייטען.

איך בין דאָן נעווען דער איינציגער פון אונזערע אימיגראַנטען, וואָס האָט זיך באשעפטיגט מיט לעהרעריי.

איינמאָל, אריינקומענדיג אין א קלאָדהינג־סטאָר אויף לודלאָו סטריט, האָב איך דאָרטען געפונען א וויבלנער יונגען מאָן. אין דערהיים האָבען מיר נעהערט צו באזונדערע וועלטען; באקאנט זיינען מיר אָבער נעווען.

— וואָס טוט איהר דאָ? — פרעגט ער.

— איך גיב לעסאָנס, — ענטפער איך.

— לעסאָנס?!

האָט ער מיט מיר נע'טענה'ט, — איהר זייט דאָך א רערנער; איהר האלט דאָך פאר אונז, פאר די פּראָסטע מענשען; איהר דאַרפט אויף מיר ניט זיין אין כעס. איך וועל דאָס מעהר ניט טאָן.

איך בין ווייטער נעגאַנגען איהם לערנען.

דער שילער וואָס האָט זיך געלערנט מיט איהם צוזאמען — א יונגער מאן פון א יאָהר עטליכע און צוואַנציג — איז געווען א ברודער פון דער „מיסעס" פון דער וואוינונג. ער האָט ניט געטרונקען; ער האָט אָבער געהאט אזא גראָבע קאָפּ, אז עס איז מיר אונמענליך געווען אין איהר אריינצוקלאפּען א וואָרט. איינמאל זאָגט ער צו מיר אין א ווייכען, גוטמוטיגען, גאנץ ערנסטען טאָן:

— אפשר זייט איהר צו־גוט צו מיר, מיסטער טיטשער? אין דערהיים א רבי, אז ער שלאָגט אָן, געהט דאָס בעסער. שלאָגט מיר! שעמט זיך ניט!

איך האָב זיך צולאכט אויפ'ן קול; אָבער זיין שוועסטער האָט איהם צוגעהאלפען.

— מיר מיינען דאָס אין אמת'ן, — האָט זי געזאָגט, — פאטשט איהם אָן, אויב עס געהט ניט.

ענדליך זאָגט ער צו מיר: „פון מיר וועט שוין קיין לייט ניט ווערען. ווייסט איהר וואָס, מיסטער טיטשער, לערנט מיר אויס אונטערשרייבען מיין נאָמען, און ווייטער דאַרף מען ניט. ווייל וועט דאָס קאָסטען?"

איך האָב איהם געפרופט ערקלערען, אז אום אונטערצושרייבען דעם נאָמען, דאַרף מען איבערהויפּט קענען אביסעל שרייבען. ער האָט אָבער ניט פאַרשטאַנען.

— איך ווייל דען ווערען א לאָיער? — האָט ער געזאָגט — נאָר מיין נאָמען אונטערשרייבען, דאָט'ס אלל.

דאָס רוב פון די יונגע קאָסטאָם־פערלער האָבען זיך געפוצט. זיי האָבען געטראָגען שהענע, נעטע קלייַדער, גאָלדענע זיגערס און דימענטענע רינגען; און געהאלטען האָבען זיי זיך ווי

בין איך געוואָרען אין כעס און גענומען זיך בייזערען אויף איהם. ער האָט צוריק ניט געשריען.

איך האָב מיט איהם אָפּגעלערנט עטליכע מאָנאַט.

איינמאָל, ווען איך בין געקומען, האָט מען מיר געזאָגט, אַז ער איז ניטאָ; ער איז קראַנק. עס האָט זיך ארויסגעצייגט, אַז מען האָט איהם אַוועקגעשיקט אין אַ משוגעים־הויז.

די געשיכטע מיט די בראַנפען עראינערט מיך אָן אַנאַנדער ערפאַהרונג, וואָס איך האָב געהאַט אַלס לעהרער, אין וועלכער בראַנפען האָט געשפּילט אַ ראָלע. דיזער שילער איז ניט געווען קיין קאָסטאָם־פּעדלער, נאָר אַן עקספּרעסמאַן, אַ בעל־עגלה פון קאָוונע — אַ הויכער, געזונטער, שעהנער יונג. אידיש שרייבען האָט ער קיינמאָל ניט געקענט. ענגליש האָט ער אָבער געוואָלט קענען. ער האָט אויך געהאַט גוטע פעהיגקייטען. געוואוינט האָט ער ביי אַ לאַנדסמאַן, אויף עלדרידזש סטריט.

דעם ערשטען מאָל ווען ער האָט אַריינגענומען די פעדער אין האַנט, האָט ער איהר באַקוקט מיט אַ מאָדנעם שמייכעל און מיט אַ בעל־עגלה'שען געלעכטעריל — אַזוי ווי ער וואָלט געזאָגט: „אַזאַ בייטש האָב איך נאָך קיינמאָל אין האַנט ניט געהאַלטען!" איך האָב איהם געוויזען ווי צו שרייבען דעם בוכשטאַב „אָ" און ער האָט נאָכגעמאַכט. אַלע וויילע פלעגט ער זיך אָפּשטעלען, באַקוקען זיין ארבייט, שמייכלען און קוועטשען מיט די פּלייצעס. עס האָט זיך איהם פּשוט ניט געגלויבט אַז ער קען מאַכען אַזאַ דזשאַב.

איינמאָל, ווען איך בין געקומען צו איהם, איז ער געווען טויט־שכור. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט צום טיש, און איך האָב מיט איהם גענומען לעזען. ער איז אָבער באַלד אַנטשלאָפען געוואָרען. מיט איהם צוזאַמען האָט זיך געלערנט אַ צווייטער שילער, און יענער האָט זיך ביי מיר געבעטען איך זאָל פאָרטזעצען דעם לעסאָן מיט איהם אַליין. איך האָב געענטפערט, אַז צו האָבען אַ שכור'ען ביים טיש בין איך ניט געוואוינט. איך בין אַוועקגעגאַנגען. אויף מאָרגען האָט דער עקספּרעסמאַן מיך אויפגעזוכט און האָט זיך ענטשולדיגט פאַר מיר פילע מאָל.

— וואָס זאָל מען טאָן, אַז מען איז אַ פּראָסטער מענש! —

באפריינדעט. שפעטער איז ער אנגעקומען אין קאלעדוש און איז געווארען אן ערפאלגרייכער דאקטאר.

איין שילער מיינער איז געווען אויסגערעכענט אויפ'ן סענט, אבער אויף קליידער פאר זיך האט ער ניט געוושאלעווען. ער איז געווען א שהנער יונג און ער האט זיך אנגענומען מים נעשמאק. פון אידישע „שווארצע פינטעלעך" האט ער געוואוסט גאנץ ווייניג. אויף מיין באשעפטיגונג און מיינע געדאנקען האט ער געקוקט מיט פארכטונג; מיר פערזענליך פלענט ער אפגעבען כבוד, און טראץ זיין קארגקייט פלענט ער מיר געבען מתנות.

אנאנדער שילער, א יונגערמאן פון א יאהר 25, איז געווען א פארקאכטער תלמודיסט. ער פלענט זיך ביי מיר בעטען, איך זאל איהם לאזען מיט מיר לערנען א בלאט גמרא, כאטש איין מאל א וואך.

— אט וועט איהר זעהן ווי נעשמאק דאס איז! זים ווי צוקער! — דערביי פלענט ער א קוש טאן די שפיצען פון צוויי פינגער און מאכען א מינע פון באנייסטערונג.

איהם האב איך אויך געגעבען לעסאנס אין אריפמעטיק; און אז איך פלעג איהם ווייזען א טיף־זיניגע „זאדאטשע" (פראבלעם), פלענט ער שרייען: „אי, ווי טיף! נע—הרג'עט ז—אל ד—אם וו—ע—ר—ען!" אבער פלוצלונג פלענט ער זיך געבען א כאפ און אויסשיסען: „אבער צו נמרא קומט דאס ניט

איינער פון מיינע שילער איז געווען א פארהייראטער מאן. ער איז געווען שווארץ ווי א טאטער, און די בערדעל וואס ער האט געטראגען, האט אויסגעזעהען ווי א הויפען סאושע. א נאז האט ער געהאט א גרויסען, און א שטימע א הייזעריגע. זיין פרוי איז געווען א שהנע און א חנ'עודיגע. דאך פלענט ער איהר קיינמאל ניט ווייזען קיין פריינדליכע מינע, און זי פלענט „ציטערען פאר זיין דוך".

אמעריקאנער — אזוי, ווייניגסטענס, האבען זיי געמיינט. איינער פון דיזע פראנטען, א קליינינקער, א לוסטיגער, איז געווען דער זוהן פון א זעהר אריכען שניידער אין סואוואלקער גובערניע. אין דערהיים פלענט ער נעהן אין טראנטעס, און דאס איז נעווען ניט מעהר ווי מיט א יאהר דריי צוריק. איצט האט ער נעהאט עטליכע פיינע סוטס, א מאסע העל־קאליירטע נעק־טאיס, עטליכע העטס און א גרויסע דימענטענע שפילקע צו זיין נעק־טאי. ער האט דאס אלץ נענומען אין די סטאָרס, וואו מען האט איהם נעגעבען אויף קרעדיט. אלע ווייל פלענט ער לויפען צום בארבער טריסען די האר. ער האט פליסיג נערעדט א צרה'דיגען ענגליש, נעזונגען די נייעסטע אמעריקאנער לידעלעך; נעזאנט די נייעסטע שמוציגע אמעריקאנער וויצען און די נייעסטע שטיקלעך „סלענג". לעזען ענגליש האט ער קוים נעקענט, און אויף זיין לעסאן פלענט ער מיט מיר מעהר שמועסען און מאכען שפאס ווי לערנען.

א צווייטער קאסטאם־פערלער איז געווען ארים נעקליידט. ער איז געווען זעהר א קארגער. מען האט נעזאנט, אז ער איז אנגעשלאגען מיט נעלד. דאך האט ער זיך מיט מיר נעדונגען פאר יעדען סענט, און וועז ער פלענט שרייבען, פלענט זיך מיר רוכטען, אז ער קארגט אויף טינט. ער איז אבער נעווען א שטרענג־עהרליכער און אמת'דיגער מענש.

א דריטער איז נעווען א שטיקעל למדן און העברעער, אויך א פרעהליכער. ער האט מיר גלייך נענומען זאגען „דו" און קלאפען אין פלייצע. איך האב איהם געסטאפט איינמאל, צוויי מאל; ביז ענדליך האב איך איהם נאנץ שטרענג נעזאגט, אז איך וויל דאס ניט ליידען. דאן האט ער אויפגעהערט.

א פערטער קאסטאם־פערלער האט ביי מיר נענומען לעסאנס ניט נאר אין ענגליש, נאר אויך אין העכערע אריפמעטיק, נעאגראפיע, אלגעברא און נעאמעטרי. מיר זיינען נעווארען

2.

אן אוועגד־שול פאר אידן. — עמאניועל קורשעדט. — די גראָם פאַמיליע.

אין הערבסט פון 1883 האָב איך געקראָגן א שטעלע אלס לעהרער אין אן אוועגד שול פאר אונזערע אימיגראנטן, זיי צו לערנען ענגליש. די שול איז געגרינדעט געוואָרן פון דער אויבענדערמאָנטער „יאָנג מענס היברו אסאָסיאיישאָן".

דער הויפט צוועק פון דער געזעלשאפט איז געווען צו ארגאניזירן לעקטשורס, ליטעראריש דעבאטן און פארשידענע סאָרטן צייט־פארטרייב פאר אידישע יונגע לייט, וואָס זיינען געבאָרן געוואָרן אין אמעריקא (זי איז געווען א קאפיע פון דער „יאָנג מענס קריסטשען אסאָסיאיישאָן", וועלכע האָט שוין דאן געהאט ברענטשעס איבער'ן גאנצן לאנד). איצט אבער, אז עס האָבן אָנגעהויבען צו קומען מאסען אידישע אימי־גראנטן, האָט די אסאָסיאיישאָן געגרינדעט א סקול אויף צו לערנען זיי די שפראך פון זייער נייער היים. פאר דעם פלאץ האָבן זיי די ערשטע צייט ניט געדארפט צאָהלען. אויף וואוירטה סטריט, ניט ווייט פון טשעטהעם סקווער, איז געשטאנען א גרויסער ברוינער מויער פון א קריסטליכער געזעלשאפט, וועלכע האָט זיך געזאָרגט פאר עלענדע באָיס. דיזע געזעלשאפט האָט ערלויבט דער „יאָנג מענס היברו אסאָסיאיישאָן" צו געברויכען זייערע קלאס־צימערען אין אוועגד, האָט זי דאָרטען געעפענט עטליכע קלאסען.

די לעהרער זיינען מיסטענס געווען קריסטען — א פאָר אמעריקאנער און איין דייטש. צוויי טיטשערס זיינען אָבער געווען אידן: איך און דער פרינסיפאל (אן אמעריקאנער יונגערמאן מית'ן נאָמען טאָוני גראָס). א קאָמיטע פון אידישע לאָיערס — וואָרלי פלאָטצעק, עמאניועל קורשעדט, סעמיועל גרינבוים און מארק אש — אלע אמעריקאנער געבוירענע — האָט מיך עקזאמינירט און אָנגענומען אלס לעהרער פאר אָנפאנגער.

מית קורשעדט'ן בין איך געווען פון פריהער באקאנט.

ער פלעגט מיך אפט איינלאדען צו זיך אין אפיס, אין נומער 4 וואַרען סטריט, לעבען סיטי האל, און אמאל פלעגען מיר געהן שפאציירען צוזאמען. ער האט געהערט צו א משפחה, וועלכע האט געוואוינט אין אמעריקא שוין א יאהר הונדערט. ער איז געווען אן אינטעליגענטער באלעזענער מענש, אבער ענגליש איז געווען די איינציגע שפראך וועלכע ער האט געקענט. צו מיין סאציאליזם און צו די אלע גייסטיגע אינטערעסען פון אונזערע אינטעליגענטע אימיגראנטען האט ער זיך פארהאלטען מיט א פריינדליכער איראניע. שמייכלענדיג מיט א קלוגען שמייכל, פלעגט ער זיך צוהערען צו מיינע רייד, פארריכטען מיין אויסשפראך, און פון צייט צו צייט אויסשרייען מיט האסטיגע ווערטער: „משוגע, משוגע, משוגע!" און דערבייַ, אלס אן אקאמפאנימענט צו זיינע ווערטער, פלעגט ער נערוועז רייבען א האנט אן א האנט. איך פלעג איהם נעמען באווייזען אז מיין סאציאליזם איז ניט „משוגע"; פון צוהיצטקייט פלעגט זיך ביי מיר אפט פארטשעפען דער צונג, און איך בין קיינמאל ניט געווען זיכער, אז ער פארשטעהט קלאר וואס איך זאג. אזוי פלעגען מיר פיהרען אונזערע שמועסען און דעבאטען.

ער איז געווען דער וויים־פרעזידענט (דערנאך דער פרעזי־דענט) פון דער „יאנג מענס היברו אססאסיאיישאן", און ער האט דאס מיך רעקאמענדירט צו דעם קאמיטעט אלס לעהרער פון דעם אנפאנגס קלאס. שפעטער פלעגט ער קומען צו מיר אין קלאס און צוהערען זיך ווי איך לערן מיט די שילער.

מארק אש, וועלכער איז געווען פיעל אינגער ווי קורשעעדט, האט אויך געגומען א אינטערעס אין מיר. ער פלעגט מיט מיר לעזען און מיר געהאלפען צוקומען צו א ריכטיגער אויס־שפראך. ער האט געצויגען מיין אויפמערקזאמקייט צו געוויסע קלאנגען אין דער ענגלישער שפראך, אין וועלכע אויסלענדער האבען מייסטענס א טעות. מיין אויער און צונג האבען אזעלכע זאכען איבערגענומען לייכט.

איינמאל האט מען צוגעגרייט אן „ענטערטיינמענט" פאר דער איווניינג־סקול. האט מיסטער אש פארגעשלאגען, אז איך זאל פארלעזען דושארדוש וואשינגטאנ'ס „פערוועל אדרעס".

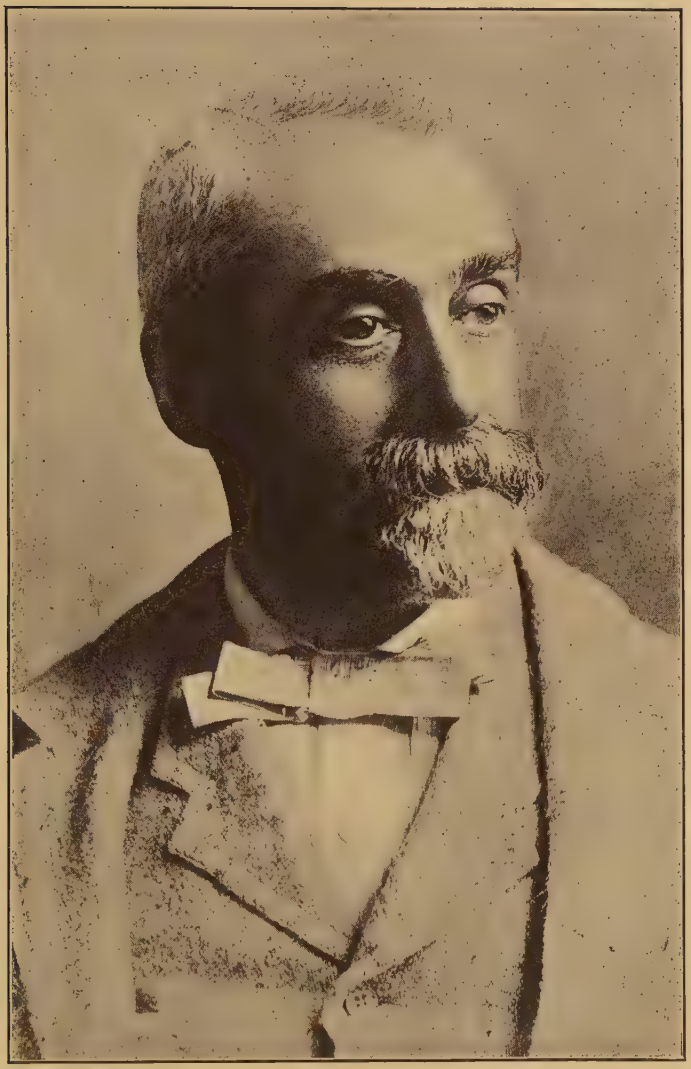

עמאניועל קורשעעדט. — פאטאגראפירט אין מיטען פון די
נייונציגער יאהרען.

זיהן און א טאָכטער, א מיידעל) האָט געוואוינט לעבען אונזער סקוהל, אין א הויז וואָס איז געשטאַנען אויף קאָרנער איסט בראָדוויי און דזשעפערסאָן סטריט, אויפ'ן פּלאַץ פון דער איצטיגער קאַרנעגי לייברערי. איך ווייז אָן אויף דעם פּלאַץ, ווייל די פאַמיליע איז געווען א דייטש־אַמעריקאַנישע, א „יהודים'שע". אַז אַזא משפּחה זאָל וואוינען אויף איסט בראָדוויי איז היינט אונמעגליך. דאַן האָבען זיך דאָרטען געפונען פילע פאַמיליען אַזעלכע. זייער צאָהל איז אָבער געוואָרען קלענער און קלענער.

די סקוהל האָט איצט ביי מיר אַוועקגענומען די אָווענטען. מיט מיינע קאָסטאָמער־פּעדלער האָב איך געלערנט בייטאָג, אָדער אין דערפריה, ווי פריהער.

איך האָב פאַרדינט מעהר ווי עס איז מיר נויטיג געווען. איך האָב זיך געקענט נעמען אַן אַנשטענדיגען צימער און עסען אין דעם בעסטען רעסטאָראַן, וואָס איז דאַן געווען אויף גרענד סטריט — גונסט'ס רעסטאָראַן, צווישען עסעקס און נאָרפאָלק סטריט. גונסט איז געווען א דייטש. קיין אידישע רעסטאָראַנען אָדער קאַפעס זיינען דאַן נאָך ניט געווען. געווען עפּעס א פּאָר אָפענע באָרדינג הייזער; אָבער מיט דעם נאָמען רעסטאָראַן וואָלט איך זיי ניט באַטיטעלט.

.3

פּאול קאַפּלאַן. — מיין צימער. — מיין אַרט לעבען.

איינמאָל, געהענדיג אויפ'ן גאַס, האָב איך באַגעגענט פּאול קאַפּלאַנ'ען. פרעי און זיין פאַמיליע זיינען שוין אַוועק אין דער אָרעגאָנער קאָמונע, צוזאַמען מיט אַנדערע מיטגלידער, און קאַפּלאַן איז פאָרלויפיג געבליבען אין ניו יאָרק אַלס פאָר־שטעהער פון דער קאָלאָניע אין די פאַרבינדונגען וואָס זי האָט געהאַט אין אַמעריקא און אייראָפּא. ער האָט מיר פאָרגעשלאָגען צו נעמען א צימער אין דערזעלבער הויז, וואו ער האָט געוואוינט. און אַזוי ווי ער איז געווען א סימפּאַטישער מענש און אַלע

ער האָט מיר פאַרזיכערט, אז איך מעג אַרויסטרעטען פאַר אַן אַמעריקאַנער עולם. איך האָב איהם געפאָלגט, און מיינע אַמעריקאַנער צוהערער האָבען מיר שטאַרק אַפּלאָדירט. איך האָב ביי זיך געפרעגט: „אַפּלאָדירען זיי מיר נאָר פון איידעלקייט וועגען, אָדער טאַקע אין אמת'ען?" די פראַגע האָט מיך נעמוטשעט עטליכע טעג.

שפּעטער האָט מען די גאַנצע סקול אונזערע געמופט אין 206 איסט בראָדוויי. דאַן האָט מען צוגענומען נאָך צוויי אימיגראַנטען אַלס לעהרער: ניקאָלאַי אַלעניקאָוו'ן און אפרים בראוד'ן.

אַלס פּרינסיפּאַל איבער אונז אַלעמען איז אַלץ געווען דער אויבענדערמאָנטער גראָס. מיט איהם פלעג איך אויך אָפט פאַרברענגען.

איך האָב געפּרופט איהם באַקערען צום סאָציאַליזם. עס איז אָבער געווען אומזיסט מיין ארבייט. איך פלעג איהם אַמאָל באַזוכען אין זיין וואוינונג, און דאָרטען פלעגען זיינע ברידער אויך אַנטייל נעמען אין אונזער דעבאַטע. זייער הויפּט ארגומענט איז באַשטאַנען אין פאָלגענדען: „אויב מען וואָלט געקענט עפענען ביי אַלעמען דעם מוח און איהם צוטיילען אַזוי, אַז אַלע זאָלען האָבען דיזעלבע מאָס מאַרך, וואָלט דער סאָציאַליזם געווען מעגליך. כל זמן אָבער עס וועלען זיין קליגערע און נאַרישערע, פעהיגערע און טעמפּערע, וועלען אויך זיין רייכערע און אָרימערע. איהר קענט דעם גאַנצען קאַפּיטאַל פון דער וועלט צוטיילען אויף גלייך, וועט אין אַ קורצער צייט ארום ווידער ווערען אונגלייכהייט".

איך פלעג ענטפערען, אַז סאָציאַליסטען ווילען קיין זאַך ניט צוטיילען; זיי ווילען ענדערען די סיסטעם, דעם עקאָנאָמישען פונדאַמענט, אַזוי אַז קיין אָרימערע און רייכערע זאָלען ניט קענען זיין. אָבער זיי פלעגען ארויסקומען מיט זייער געוועהנליכען ארגומענט, אין אַנדערע פאָרמען, אָבער מיט דעמזעלבען עיקר.

די גראָס פאַמיליע (אַן אַלטע מוטער, צוויי ניט פאַרהייראַטע

האבען איהם ליב נעהאט, האב איך זיין פארשלאג אנגענומען נאך איידער איך האב געזהען דעם צימער.

זיין קווארטיר איז נעווען אין 213 קלינטאן סטריט, א פריוואט־הויז פון צוויי עטאזשען, מיט אן „עטטיק" (די הויז איז שוין לאנג אויף דער וועלט ניטא. אויף איהר פלאץ שטעהט א גרויסער טענעמענט). דער בעל־הבית איז נעווען א דייטש פון די מיטעלע יאהרען, א מוזיק־קריטיקער אין דער „שטאאט־צייטונג". זיין פרוי איז נעווען אן אמעריקאנער דייטשקע, אביסעל אינגער פון איהם. און זייערע קינדער זיינען אלע נעווען אמעריקאנער געבארענע. קאפלאן האט פארנומען איינעם פון צוויי עטטיק־רומס און איך האב זיך ארייננגעקליבען אין דעם צווייטען. דער סופיט איז געגאנגען ארא־באנג, און ווען מען האט געוואלט צוקומען צום פענסטער, האט מען זיך געמוזט איינבויגען. אבער דאס האט מיך ווייניג געקימערט. עס איז געבליבען נעגוג פלאץ. צום ערשטען מאל אויף מיין לעבען האב איצט געהאט אזא גרויסען נראמען צימער פאר זיך אליין. עס איז מיר נעווארען גראם אויפ'ן הארצען. ווינטער האט ביי מיר נעברענט אן אייזערנע אווועלע. עס איז נעווען ווארים. זומער ווידער איז נעווען קיהל.

אין דיזען צימער פלעג איך אפזיצען פילע שטונדען לעזענדיג ענגלישע אדער רוסישע ביכער, שטודירענדיג די ענגלישע ליטעראטור. איך פלעג זיך אנגרייטען עפעס צו עסען, כדי איך זאל ניט דארפען ארויסגעהן און אונטערברעכען מיין לעזען. אויף דעם אויוועלע פלעג איך זיך מאכען טהיי, הגם אויף אזעלכע זאכען בין איך נעווען א פוילער. אזוי פלעג איך זיצען און לעזען, פארטרינקען מיט טהיי און לעזען און לעזען; נעמען א בים ברויט אדער קעיק און, קייענדיג, ווייטער לעזען; אדער אז ניט, פלעג איך ארומגעהן הין און צוריק, ווי ווייט דער קרומער סילינג האט ערלויבט, ארומגעהן מיט'ן בוך אין האנט, לעזענדיג, אדער טראכטענדיג. דארטען האב איך נעליעבט סאציאליסטישע בראשורען, הויפטזעכליך דייטשע און ענגלישע, אבער אויך רוסישע, וועלכע איך האב באקומען פון זשענעווא, ווי עס וועט דערציילט ווערען ווייטער.

ניט איינמאל בין איך אפגעזעסען א גאנצע נאכט לעזענדיג. אין דערפריה פלעג איך זיך ארומוואשען, זיך אנטאן און לויפען אין גונסט'ס רעסטאראן אויף גרענד סטריט, וואו איך פלעג זיך באשטעלען אן אמעריקאנער ברעקפעסט. איך האב געהאט הנאה פון מיין ברעקפעסט, פון מיין דינער, פון מיין סאפער, פון מיינע אמעריקאנער נעקטאיס; פון די ביכער און בראשורען, וואס איך האב געלעזען; פון מיין שכנות מיט קאפלאנ'ען.

א זעהר ליבער שכן איז קאפלאן געווען, א גוטער חבר און אן אויפריכטיגער פרייַנד, אן אמת עהרליכער מענש, אן ערנסטער, א קלוגער, א טאקטפולער. ער איז געווען א היבשע ביסעל עלטער פאר מיר. מיר זיינען אבער גיך צוגעוואוינט געווארען איינער צום אנדערען און איך האב קיין אונטערשיד אין די יאהרען צווישען אונז ניט געפיהלט.

4.

עדוארד קינג.

אויף דיזער קוארטיר האט מיר מעהרערע מאל באזוכט עדוארד קינג — א דריטער אינטערעסאנטער מאן, מיט וועלכען אונזער אינטעליגענץ איז דאן באפריינדעט געווארען. מיר זיינען מיט איהם באקאנט געווארען דורך פרעי'ען, זיין „גלוויבענס־גענאסע"; וואהרים קינג איז אויך געווען א „פאזיטיוויסט".

ער איז נאך דאן געווען א צימליך יונגער מאן, הגם א סך עלטער פון אונז. ער איז געווען א קריסט, א סקאטשמען (שאטלענדער), נאך נידערליגער געוואקסען ווי פרעי, אבער דיקער, מיט א שהנעם, קיילעבדיגען פנים, מיט א פליך אויפ'ן קאפ; א לעבעדיגער, א וויציגער, מיט א גלאטען צונג, כמעט אימער א גוטמוטיגער. ער האט זיך געקענט אמאל אריינלאזען אין לשון הרע, אלץ אויף זיין וויציגען שטייגער, און אמאל פלעגט אין זיין שפאט זיך פיהלען א ניפט; אבער זיין גוטמוטיגקייט איז דערפון ניט געשטערט געווארען.

איז ער נאר באקאנט געווארען מיט אונז, האט ער זיך צו אונז צוגעבונדען אויפ'ן גאנצען לעבען.

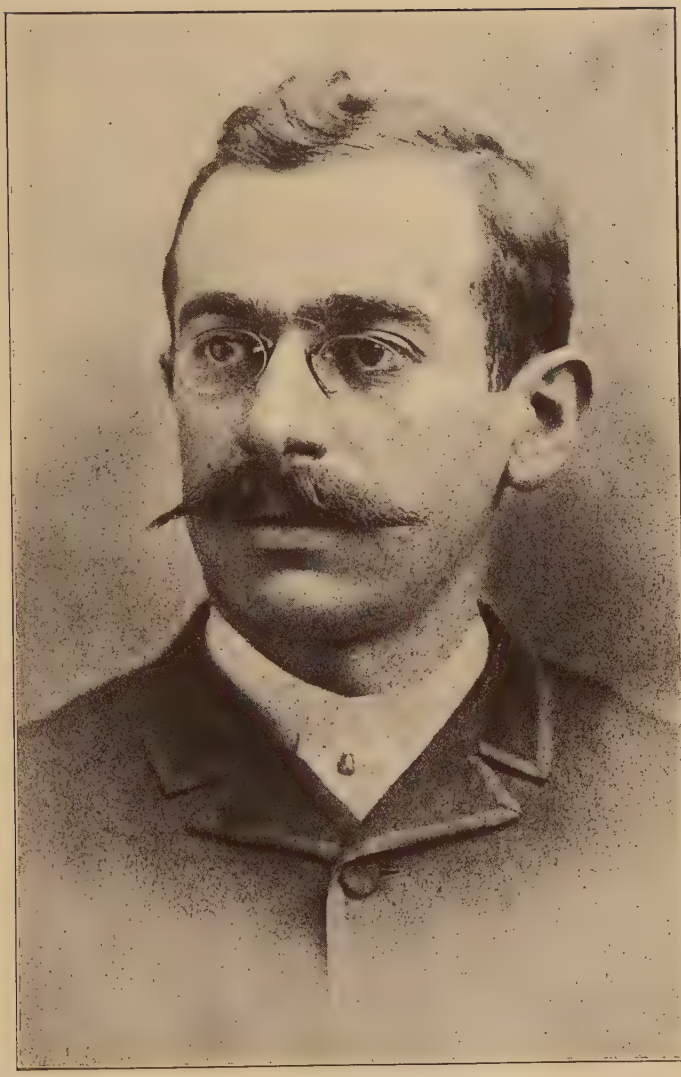

מאַרק אש.

פון דעם פרינציפ, אז אין אמעריקא דארף זיין ווילקאמען יעדער, וואס ווערט אין אנדערע לענדער פארפאלגט פאר זיינע מיינונגען. און מיט פראטעסטירען האט ער זיך ניט באנוגענט. ער האט אננענומען צו זיין דער פארזיצענדער פון דער מאסט־קאמיטע.

מאסט'ן האט מען אריינגעלאזען. די ניו יארקער אנארכיסטען האבען איהם געגעבען א קבלת פנים אין דעם גרויסען זאל פון קופער־יוניאן, און עדוארד קינג איז געווען דער טשערמאן (דאס איז געווען מיט עטליכע מאנאטען פאר דעם ווי איך בין געוואָרען קאפלאן'ס שכן). איך האב די פארזאמלונג בייגעוווינט. דער זאל איז געווען געפאקט. מיר איז אויסגעקומען צו שטעהן, און מיט מיר צוזאמען איז געשטאנען מיסעס פרעי. וועז קינג האט פארגעשטעלט מאסט'ן, האט זי צו מיר געזאגט מיט כעס: „ווי שעמט ער זיך דאס ניט?"

אז א „פאזיטיוויסט" זאל זיין דער פארזיצענדער אויף א מיטינג, וואו מען מאכט א קבלת־פנים פאר אן אנארכיסט, וואס פרעדיגט טעראָר — דאס האט זי בעטראכט אלס פערראט צו זיינע פרינציפען.

קינג האט ביי אונז געזומען האלטען לעקטשורס נאך איידער מיר האבען פארשטאנען וואס ער רעדט. די סצענע פון זיין ערשטער לעקטשור, וועלכע ער האט געהאלטען אויף עסעקס סטריט, קארנער ברום, איבער א ביער־סאלון, געדענק איך נאך גוט. איך האב איהם קוים פארשטאנען; אבער דעם עיקר האב איך מעהר אדער ווייניגער באגומען. וועז ער האט געענדיגט רעדען, בין איך צוגענאנגען איהם עפעס זאגען. מיין הויפט צוועק איז געווען צו ווייזען, אז איך בין ניט איינפארשטאנען מיט איהם. „ניט איינפארשטעהן" הייסט אויף ענגליש „דיסאגרי". דאס איז א געוועהנליכער ווארט. אבער וועז אן אויסלענדער דארף עפעס זאגען, טרעפט, אז דעם ווארט וואס אלע נעבראוכען פארגעסט ער אוז ער געדענקט גראד אן אונגעוועהנליכען. אזוי איז דאן געווען מיט מיר. איך בין צוגענאנגען אוז געזאגט: „אי דייוואוירדזש". „דייוואוירדזש" הייסט פאנאנדערגעהן זיך, אזוי ווי די צוויי קלינגען פון א שער, וועז מען עפענט איהר אויף.

ער איז געווען אן ארבייטער, א טיפ־פאונדער (שריפט־ניסער). ער איז אבער געווען באלעזען—אין געשיכטע, געשיכטע פון פילאזאפיע און פארשידענע אנדערע געגענשטאנדען; זיין הויפט ענין איז דאן געווען „פאזיטיוויזם", די פילאזאפיע פון אוגוסט קאנט. די שפראך איז ביי איהם געגאנגען פלינק און שעהן, און אויף א נאטירליכען שטייגער, אהן פראזען און אהן חנ'דעלעך. אפט האט זי געפינקעלט מיט הומאר.

ער איז געווען טעטיג אין זיין יוניאן און איז געווען א וויכטיגע פיגור אין דער „סענטראל לייבאר יוניאן", די צענטראלע קערפערשאפט פון די ארגאניזירטע ארבייטער פון ניו יארק (איהרע מיטינגען פלעגען אפגעהאלטען ווערען אויף דרייצענטער סטריט, צווישען דריטער און פערטער עוועניו).

איינמאל איז דאדטען אויפגעקומען די פראגע וועגען ארויסלאזען אידען אין די יוניאנס. אייניגע איינפלוסרייכע דעלעגאטען זיינען געווען געגען זיי. זייער ארגומענט איז געווען, אז די אידישע מאסען קומען פון לענדער וואו דער ארבייטער האט קלענערע באדערפענישען און איז צוגעוואוינט צו קלענערע וויידזשעס ווי דער אמעריקאנער ארבייטער. אבער קינג האט ענערגיש געקעמפט געגען דיזער ריכטונג און ער האט געזיגט.

א נאבעלע שטעלונג האט קינג אויך גענומען אין בעזוג צו יאהאן מאסט'ן, ווען דער באריהמטער אנארכיסט איז אהער געקומען. דאס איז געווען גלייך נאכדעם ווי מאסט איז אין א לאנדאנער פריזאן אפגעזעסען 18 מאנאטען פאר אן ארטיקעל, אין וועלכען ער האט ערקלערט, אז אלע קעניגע דארף מען טויטען, ווי די רוסישע רעוואלוציאנערען האבען געטויט אלעקסאנדער דעם צווייטען. עס איז געווען א באוועגונג, וואס האט געפאדערט אז מאסט זאל ניט אריינגעלאזען ווערען אין אמעריקא, און קינג האט זיך גלייך געשטעלט אנטקעגען אזעלכע פאדערונגען. דאס הייסט ניט, אז ער האט סימפאטיזירט מיט מאסט'ס אנארכיזם, אדער מיט זיין נוואלד־טאקטיק. פונקט פארקערט: ער האט מאסט'ס טעאריען שארף קריטיקירט. ער האט זיך איינפאך געשטעלט אין דעם נאמען פון פרייהייט און

ער האָט פאַרשטאַנען וואָס איך מיין און ער האָט מיט מיר גענומען דעבאַטירען. בין איך געשטאַנען און צוגעהערט; מעהר ניט־פאַרשטאַנען ווי יאָ פאַרשטאַנען. איך האָב אָבער געמאַכט אַזאַ מינע אַזוי ווי איך פאַרשטעה איהם פאָלשטענדיג.

יענעם אָווענט, ווען איך בין אַוועק אַהיים, האָב איך זיך גענומען דעם לעבען פאַרוואָס איך האָב געזאָגט „דייוואוירדזש" און ניט „דיסאַגרי". ווען איך וואָלט געוואוסט וואו קינג וואוינט, און איך וואָלט זיך ניט געשעהמט, וואָלט איך גלייך געגאַנגען צו איהם, איהם אויפגעוועקט פון שלאָף און געגעבען אַ געשריי: „אַי דיסאַגרי!"

קינג איז אין אונזער רוסישע אימיגראַנטען־וועלטעלע גע־וואָרען אַזוי ווי אַן אָנקעל. ער האָט פאַר אונז געהאַלטען סעריעס לעקטשורס איבער פילאָזאָפיע. אין שפּעטערע יאָהרען האָב איך גענומען חושד זיין אַז ער איז מעהר בעקאַנט מיט דעם לעבען פון יעדען פילאָזאָף ווי מיט די טיפקייטען פון זיין פילאָזאָפיע. דעם אַלגעמיינעם עיקר האָט ער אָבער געוואוסט, און זיינע לעקטשורס זיינען פאַר אונז געווען זעהר אינטערעסאַנט און ניצליך.

צו מיר, אין מיין עטטיק־רום, אין 213 קלינטאָן סטריט, פלעגט ער קומען צוזאַמען מיט זיינע צוויי פריינד — פּאָזיטי־וויסטען: איינער אַ שוואַרצער (ניט קיין נעגער, נאָר אַ הינדוס), מיט אוניווערסיטעטישע בילדונג, און דער צווייטער — אַ א פראַנצויז, א באַלעזענער שוסטער. דעם הינדוס פלעג איך פאַרשטעהן אַ סך בעסער ווי קינג'ען.

איך פלעג אויך איינלאַדען עטליכע רוסישע חברים מיינע; און אַזוי פלעגען מיר פאַרבריינגען דעם אָווענד אין מיין בוידים־צימער, לעזענדיג און דיסקוטירענדיג איבער גלעזער טהיי, וועלכע מיר פלעגען אויפקאָכען אויף מיין אויוועלע.

די קנאַפּע דריי יאָהר, וואָס איך האָב אָפּגעוואוינט אין דעם קלינטאָן־סטריטער עטטיק, זיינען צווישען די בעסטע יאָהרען, וואָס איך האָב פאַרבראַכט אין אַמעריקא.

5.

ניקאלאי אלעיניקאוו. — יאקאב פעיסאכאוויטש.

די וויכטיגסטע פערזאן צווישען אונזערע אינטעליגענטע אימיגראנטען איז דאן געווען ניקאלאי אלעיניקאוו. איך האב איהם שוין דערמאנט, וועו מיר האבען געהאלטען ביי בראד, וואוהין ער איז געקומען מיט דעם „קיעווער עם־עולם", אלס זיין פאַרשטעהער. אין א געוויסען זין האבען די אמעריקאנער יהודים איהם באטראכט אלס פאַרשטעהער פון אלע אונזערע אימיגראנטען. ער איז געווען אין נאהענטער באריהרונג מיט מיכאיל האלפערין'ען און מיט דעם אימיגראנטען־קאמיטעט, און ער פלעגט זיך זעהן מיט פעליקס אדלער'ן און מיט אנדערע איינפלוסרייכע אמעריקאנער יהודים.

קאפלאן האט זיך אפט געזעהן מיט אנגעזעהענע אמעריקאנער אידען אין די אינטערעסען פון זיין ארבעטער קאמונע. אלעיניקאוו ווידער איז פאררעכענט געווען אלס דער פאַרשטעהער פון די אינטעליגענטע אימיגראנטען, וואס האבען געוואוינט אין ניו יארק. אן „עם־עולם" קאלאניע איז שוין דאן געווען בעטראכט אלס א נאטץ אונפראקטישע זאך. אום אלעיניקאוו זאל קענען מאכען א לעבען, האט מען איהם געמאכט פאר דעם סופעראינטענדענט פון דעם ברענטש, וואס די יאנג מען'ס היברו אססאסיאיישאן האט געגרינדעט אויף דער איסט סייד — אין 224 איסט בראדווי. דארטען איז געווען זיין וואוינונג, און זי איז דאן געווען דער מיטעלפונקט פון דער רוסישער אינטעליגענץ.

וועו איך קלייב איבער אין מיין זכרון די פיגורען פון אונזער אינטעליגענטער רוסישער קאלאניע, ווי זי איז געווען אין די ערשטע עטליכע יאהרען, זעה איך יאקאב פעיסאכאוויטש'ן. איך האב שוין דערציילט וועגען דעם נייעם גייסט, וואס די פאַנראמען האבען אויפגעוועקט אין אייניגע פון די אינטעליגענטע רוסישע אידען; ווי אין זיי האט ערוואכט דער געפיהל, אז זיי זיינען אידען. אבער זעלטען ווער עס האט דיזען געפיהל ארויסגעוויזען

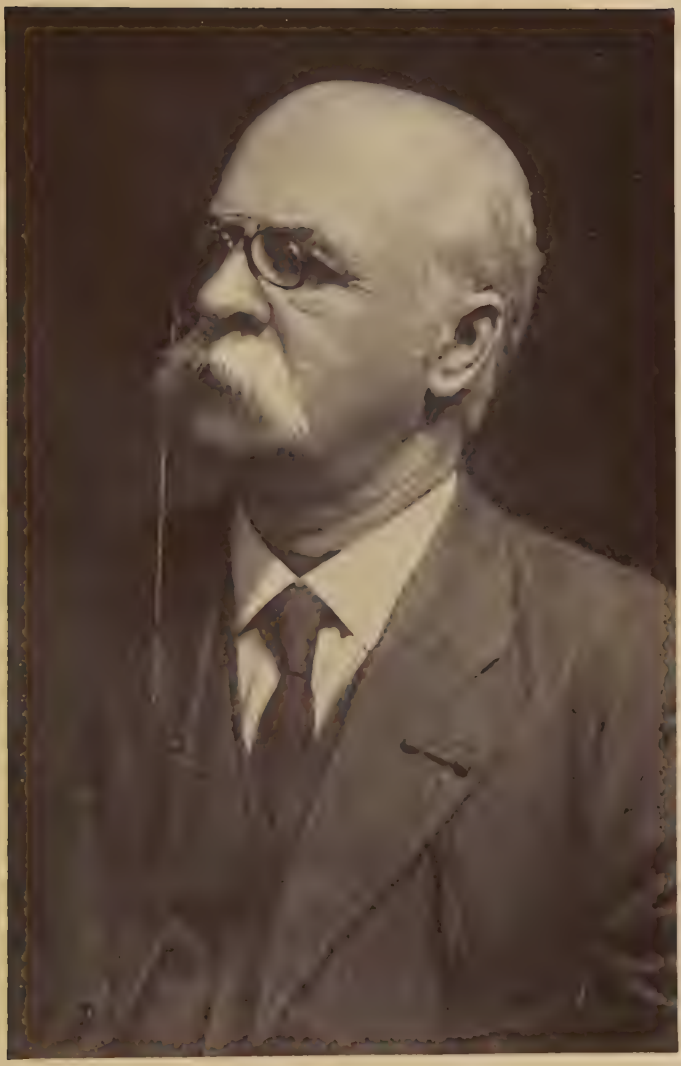

עדוארד קינג.

ארבייט. אינטעליגענטע אימיגראנטן, וואס זאלען האבען אנדערע באשעפטיגונגען, זיינען נאך דאן געווען אן אויסנאם.

מיט דיזע צוויי רוסישע ניי־יאהר אונטערהאלטונגען האט זיך אנגעפאנגען א לאנגע רייהע פון בעלער, וועלכע זיינען געהאלטען געווארען יעדען ערשטען יאנואר אין א גרויסען האל. זיי האבען געהאט א רוסיש־דעווא־לוציאנערען כאראקטער, און אין דעם לעבען פון דער רוסיש־רייד־ענדער אידישער קאלאניע זיינען זיי געווארען אן אינסטיטושאן. פון ארומינע שטעדט און שטערטלעך פלעגט מען זיך צוזאמענפאהרען באגעגענען דעם נייעם יאהר אויף רוסיש. אויף דיזע בעלער פלעגען זיך טרעפען באקאנטע, וואס האבען זיך א גאנץ יאהר ניט געזעהן, און אזעלכע באקאנטע וואס האבען זיך שוין פון יאהרען ניט געזעהן.

איבער צוואנציג ניי־יאהר בעלער אזעלכע האבען מיר געפראווט — מיט רוסישע געזאנגען, מיט סאציאליסטישע רעדעם, מיט לחיים׳ס פאר דעם רוסישען פרייהייטס־קאמף, מיט הורא געשרייען פאר די מארטירער פון שליסעלבורג און סיביר, ביז די צאהל רוסישע אינטעליגענטען איז געווארען אזוי גרויס, און דאס לעבען האט זיך אזוי געענדערט, אז דער כאראקטער פון דיזע בעלער האט זיך אויך געענדערט. אונזער אלטע ניי־יאהר צוזאמענקונפטען זיינען געווארען א זאך פון דער פארנאנגענהייט.

א געוויסע צייט נאך אונזער ערשטער ניי־יאהר „באנגענעניש" איז קאפאלאן אפגעפאהרען אין זיין „ניו־אדעססא" קאלאניע אין דעם סטייט ארעגאן. צוזאמען מיט איהם האבען אפגערייזט נאך אייניגע מיטגלידער פון זיין ארנאניזאציע. אנדערע זיינען אוועק פריהער. מיט די שענסטע ערווארטונגען זיינען זיי אהין געפאהרען: פיהרען אן אידעאלען לעבען פון עהרליכער ערבארבייט, פון גלייכהייט און ברודער־ליבע; ווייזען דער עגאאיסטישער, ניט־גליקליכער וועלט א מוסטער ווי אזוי צו לעבען. ווי ווייט זייערע ערווארטונגען זיינען פארווירקליכט געווארען, וועלען מיר זעהן אין א ווייטערדיגען קאפיטעל.

אזוי שארף ווי פעיסאקאוויטש. אנשטאט יאקאב, פלעגט ער פאר א נייעם באקאנטען זיך פארשטעלען אלס יאנקעל, און זיין פרוי האט ער גערופען ניט אנדערש ווי חיה. קיין „אידישיזם" האט נאך דאן ניט עקזיסטירט, און ער פלענט אימער ריידען רוסיש, ווי מיר אלע. אבער ברויכענדיג דיזע שפראך, פלעגט ער ווייזען, אז ער פארגעסט ניט אויף א מינוט אז ער איז ניט קיין רוס, נאר א איד.

ער איז געווען פון עליסאוועטגראד,ווא ער האט געענדיגט א רעאל־שול. דארטען האט ער בייגעוואוינט דעם באריהמטען פאגראם, דעם ערשטען פון דער סעריע גוואלט־טהאטען, וועלכע האבען געפיהרט צו דער גרויסער אידישער עמיגראציע.

.6

אונזער ערשטע ניי־יאהר־אונטערנעהמונג.

דעם ערשטען יאנואר, 1883, האט די אינטעליגענטע רוסישע קאלאניע צום ערשטען מאל געפייערט ניי־יאהר אין אמעריקא. אין וואלהאלא האל, אויף ארטשארד סטריט, איז געווען א באל — דער ערשטער רוסיש־אידישער באל אין דער נייער היים.

א טייל פון דער אינטעליגענץ האט דעם יום־טוב אבער געפייערט באזונדער, און דיזע פייערונג איז פארגעקומען אין די צוויי צימערען, וואו איך און קאפלאן האבען געוואוינט, אויף 213 קלינטאן סטריט. עס האבען זיך צוזאמענגעקליבען דריי־און־דרייסיג פערזאן — דאמען און העררען. אין מיין צימער האט מען געטרונקען און געגעסען און אין קאפלאן'ס צימער האט מען געטאנצט, געזונגען, געשפילט אין „פאנטען", געהאלטען רעדעס וועגען רוסלאנד און איהר פרייהייטס־קאמף. בשעת מען האט געטאנצט, האט מען געמוזט האלטען איינגעבוינגען די קעפ, צוליב דער קרומקייט פון דעם סופיט. אבער דאס האט נאר צוגעגעבען פרעהליכקייט.

כמעט אלע אנוועזענדע האבען געמאכט א לעבען פון פשוט'ער

7.
פּאָפּאָוו. — אַן אוצר פון דער שווייץ.

אין ניו יאָרק האָט זיך דאַן געפונען אַ רוס, אַ קריסט פון אַ יאָהר עטליכע און דרייסיג, מיט'ן נאָמען פּאָפּאָוו. אין דערהיים האָט ער זיך באַטייליגט אין דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג און ער האָט געמוזט אַנטלויפען. אין אַמעריקא איז ער געקומען מיט אַ פּאָר יאָהר פריהער פאַר מיר. איך בין מיט איהם באקאנט געווארען ביי פרעי'ען, און ער האָט מיר אַיינ־געלאַדען צו זיך. ער האָט געוואוינט אין אַסטאָריאַ, לאָנג איילאַנד, וואו איך האָב איהם באַזוכט אייניגע מאָל. די פאַמיליע איז באַשטאַנען פון איהם, זיין פרוי און דריי קינדער. צוויי פון דיזע קינדער זיינען געווען פרעמדע, אַדאָפּטירטע, און דאָס אינגסטע קינד אַן אייגענע. ער און זיין פרוי פלעגען פאַר מיר ריידען וועגען דער פאַרשידענהייט פון די געפיהלען וואָס זיי האָבען צו די פרעמדע צוויי קינדער און צו זייער איי־גענעם. זיי פלעגען שמועסען וועגען דעם גאַנץ אָפענהערציג, אויפ'ן רוסישען שטייגער. איידער ביי זיי איז געבאָרען געוואָרען דאָס קינד האָבען זיי געדענקט, אַז עס קען גאָרניט זיין קיין גרעסערע ליבע אויף דער וועלט ווי זייער ליבע צו די צוויי אינגעלעך, וואָס זיי האָבען אַריינגענומען אין שטוב. עס האָט זיך אָבער באַוויזען זייער אייגען פלייש־און־בלוט, און דאַן ערשט האָבען זיי דערפיהלט, וואָס עס הייסט ליב האָבען אַ קינד

זיי זיינען געווען גאַסט־פריינדליכע מענשען, און מיר איז געווען אנגענעם זיי צו באַזוכען, הגם אין פּאָפּאָוו'ס אינטערעס אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג האָב איך געצווייפעלט. ער איז געווען אַ פּלאָנטער פון אויפריכטיגקייט און פאַלשקייט, אַ מענש מיט ניט קיין שטאַרקען כאַראקטער. אהיים האָט ער געבענקט אָהן אַ שיעור. ער פלעגט ניט אויפהערען צו ריידען וועגען רוסלאַנד, און אין דיזען ענין האָט ער אין מיר געפונען אַ גוטען צוהערער, וואָרים איך האָב געבענקט ניט ווייניגער ווי ער.

איך זאָג, אַז אין זיין רעוואָלוציאָנערער באַגייסטערונג האָב איך געצווייפעלט. ער איז אָבער געשטאַנען אין פאַרבינדונג מיט

וויכטיגע רוסישע רעוואָלוציאָנערען, וואָס האָבען זיך געפונען אין זשענעווא, שווייץ, און זיי האָבען איהם באַטראכט אַלס זייער פאָרשטעהער אין אַמעריקא. זיי האָבען זיך מיט איהם קאָרעס־פּאָנדירט און איהם צוגעשיקט די ליטעראַטור, וואָס זיי האָבען דאָרטען געדרוקט.

יענעם זומער (1883) האָבען זיי איהם פון זשענעווא צו־געשיקט צוואַנציג עקזעמפּליאַרען פון אַ ביכעל פון אונגעפעהר צוויי הונדערט זייטען, מיט דעם נאָמען „קאַלענדאַר נאַראָדנאָי וואָלי". דער ביכעל האָט געהאַט א רויטע „העמדעל" און אַלס ביילאַגע — צוויי פּיידזשעס מיט פאָטאָגראַפיעס.

די פיהרער פון דער פּאַרטיי „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ", זייערע באַוועגונגען און מעשים, זיינען געווען איינגעוויקעלט אין א טומאַן פון געהיימנים. און פאַר אונז, איהרע פריינד, איז דאָס געווען דער גאָלדענער טומאַן פון א שכינה. בשעת מען האָט גע־האַנגען זשעליאַבאָוו'ן, פּעראָווסקאַיאַ'ן, קיבאַלטשיטש'ן, מיכאַי־לאָוו'ן און ריסאַקאָוו'ן, זיינען פאַר דער וועלט אַרויסגעשוואומען אייניגע פאַקטען פון זייער אונטער־ערדישען לעבען. דאָס האָט אָבער נאָר טיפער געמאַכט די געהיימנים. דורך מיינע „אונטער־ערדישע" בעקאַנטשאַפטען אין ווילנא און אין וויטעבסק, און דורך די רעוואָלוציאָנערע בלעטער וואָס איך האָב געלעזען, האָב איך געוואוסט אַ סך מעהר ווי דער אַלגעמיינער עולם; אָבער וועגען דער אינערליכסטער גרופּע פון די „נאַראָדאָ־וואָלצעס", וועגען זייער הויפּט קאָמיטעט („איספּאָלניטעלני קאָמיטעט"), האָב איך אויך געוואוסט זעהר ווייניג. און איצט האָט דער „קאַלענדאַר" אַביסעל אויפגעהויבען דעם פאָרהאַנג. איהם האָבען צוזאַמענ־געשטעלט מיטגלידער פון דעם הויפּט קאָמיטעט, וועלכע זיינען געבליבען פריי.

זיין ערשטע און לעצטע טייל האָבען געהאַט די פאָרמע פון א לוח, מיט די נעמען און דאַטומס פון אַלע פּאַסירונגען אין דער געשיכטע פון דעם רוסישען קאַמף און פון די וואָס האָבען אין זיי אַנטייל גענומען. ווייטער איז דאָס געווען א רעוואָלוציאָנערער זאַמעל־בוך פון עראינערונגען און אַרטיקלען.

ניקאלאי אלעינוקאוו.

פאָפאָוו האָט מיר געבעטען איך זאָל איהם העלפען דעם „קאָלענדאר" פאַרשפּרייטען, און איך האָב ביי איהם געזומען צעהן עקזעמפּליארען. אן עלפטען האָב איך געקויפט פאר זיך; און בשעת דיזע צייטלען ווערען געשריבען, לינט ער לעבען מיר אויף מיין דעסק, און איך לעב ווידער דורך דעם מאָמענט, ווען איך האָב איהם צום ערשטען מאָל דערזעהן און דורכגעבלעטערט. יענע נאכט בין איך געזעסען אין מיין בוידעם־צימער, אין 213 קלינטאָן סטריט, לעזענדיג דעם ביכעל ביז עס איז געווארען העלער טאָג.

יעדער מענש האָט זיין לעבען געוויסע אנדענקענס, וועלכע זיינען איהם ספּעציעל טייער. דיזער ביכעל אין זיין פאַרעלטערטען אָרימען בונד, וועלכען פאר מיר האָט דערנאָך געמאכט א אידישער אייגבינדער אויף קריסטי סטריט, איז אייגער פון אזעלכע אונשעצבאָרע דענקמאָלען פון מיין יונגען לעבען.

8.

אנדערע אוצרות. — מיין צווייטע ביבליאָטעק.

א געוויסע צייט נאָכדעם האָט פאָפאָוו ערהאלטען פון זשענעווא א זאמעל־בוך מיט'ן נאָמען „נא ראָדיניע", א קלייגער זשורנאָלטשיק, וועלכער האָט געהאט דעם זעלבען כאראקטער ווי דער „קאָלענדאר", אָבער מיט נייעם מאטעריאל. אינגאנצען זיינען פון איהם ערשינען דריי נומערן, און יעדער נומער איז פאר רוסישע סאָציאָליסטען געווען פול מיט די טייערסטע לעזע־שטאָף. אין „נא ראָדיניע" האָב איך צום ערשטען מאָל געלעזען לעבענס־באשרייבונגען פון סאָפיא פעראָווסקאיא, זשעליאבאָוו און קיבאלטשיטש, אונזערע טייערסטע העלדען פון יענער צייט. פון „נא ראָדיניע" האָב איך זיך אויך דערוואוסט נייעסטען וועגען דעם לעבען פון קעמפער, וואָס האָבען זיך דאן געפונען אין די קאטאָרגע־טורמעס פון סיביר, און פארשידענע אנדערע פאקטען אזעלכע.

שפּעטער האָט גענומען אָנקומען דער רעוואָלוציאָנערער זשורנאָל „וויעסטניק נאראדנאי וואָלי", פון וועלכען עס זיינען

פאר דעם, וועמען די רוסישע רעוואלוציאנערע באוועגונג איז געווען טייער, איז דאס געווען אן אמת'ער אוצר.

אין דעם ערשטען באנד פון דיזע „בלעטער", איז דערמאנט געוואָרען העסיא העלפמאן, א אידישע מיידעל פון מאזיר, מינסקער גובערניע, וועלכע האט געשפילט די ראלע פון א באלעבאסטע אויף דער נעהיימער קוואַרטיר, וואו מען האט געמאכט די באמבעס אויף צו טויטען דעם קיסר. וואס פאר א סארט מענש זי איז געווען, וואס מיט איהר איז פארגעקומען אין איהר לעבען אלס רעוואלוציאנערקע — וועגען דעם האט מען פריהער קיין באגריף ניט געהאט. איצט האב איך אין דעם „קאלענדאר" נעפונען אן ארטיקל מיט פיל איינצעלהייטען וועגען איהר.

איך האב שוין אויך דערמאנט ווי אין דעם ווינטער פון 1879 איז דעם צאר'ס עס־ציימער אויפגעריסען געוואָרען מיט דינאמיט. שפעטער האט מען געהערט, אז די עקספלאזיאן האט נעמאכט א רעוואלוציאנער מיט'ן נאמען כאלטורין. ווי אזוי ער האט זיך אריינגע'נגב'עט אין פאלאץ, ווי אזוי ער האט דארטען געלעבט און אריינגעבראכט די דינאמיט — דאס איז געווען איינע פון די רעטענישען, מיט וועלכע די רוסישע טעראָריסטען האבען אין יענע עטליכע יאָהר צוברענט די נייגעריגקייט פון דער ציווילייזירטער וועלט; און אין דעם רויטען „קאלענדאר" וואס איז איצט אָנגעקומען פון זשענעווא, איז די געשיכטע דערצעהלט געוואָרען מיט אלע איינצעלהייטען.

אן אנדער ארטיקל אין איהם האט ענטהאלטען א טויזענט־און־איין־נאכט ערצעהלונג, ווי אזוי א רעוואלוציאנער מיט'ן נאמען גראטשעווסקי איז אנטלאפען פון סיביר.

אויף דער לעצטער זייט אונטער א טרויער־פאס, האט זיך נעפונען א קורצע ביאָגראפיע פון קארל מארקס'ען, וועלכער איז נעשטאָרבען אין דעם יאָהר, וועז דער קאלענדאר איז ערשינען.

די פאטאָגראפישע ביילאגע האט ענטהאלטען ארום 60 פאָרטרעטען פון באריהמט־געוואָרענע רעוואלוציאנערע העלדען — מארטירער נעשטאלטען, וועלכע מיר פלעגען זיך פרופען פאָרשטעלען ווי א פרומער איד פרופט זיך פאָרשטעלען די פנימ'ער פון נביאים אדער תנאים.

אין פּעטערסבורג. און איצט, זייענדיג אין ניו יאָרק, האָב איך אין א זשענעווער שריפט געלעזען אַז „קאָבאָזעוו'ן" האָט מען אַרעסטירט אין מאָסקווע און אַז זיין אמת'ער נאָמער איז באָגדאַנאָוויטש. באָגדאַנאָוויטש! איך האָב פון איהם געהערט אין וועליזש. אין יענעם געגענד, אין דעם טאראָפּעצער אויעזד, פּסקאָווער גובערניע, האָט ער מיט עטליכע יאָהר פריהער געעפענט א קוזניע און געפּרופט פיהרען א פרידליכע פּראָ־פּאָגאַנדע צווישען די פּויערים. צוזאַמען מיט באָגדאַנאָוויטש'ן, אויך כלומרשט אַלס שמיד, האָט דאָרטען געארבייט סאָלאָוויאָוו, דער שול־לעהרער, וואָס האָט אין 1879 געשאָסען אויפ'ן צאַר און איז דערפאַר געהאַנגען געוואָרען.

דערנאָך האָבען מיר געלייענט א באַריכט וועגען באָגדאַ־נאָוויטש'עס פּראָצעס; און אַביסעל שפּעטער — אַז זיין כלומרשט'דיגע פרוי פון דער קעז־קראָם איז אַרעסטירט געוואָרען אין קיעוו, און אַז איהר אמת'ער נאָמען איז אַקימאָווא.

אין 1883 איז אויך ערשינען דער באַריהמטער בוך „די אונטערערדישע רוסלאַנד", פון סטעפּניאַק, אין אַן ענגלישער איבערזעצונג.

אין 1878, אויף א קאָכעדיגער גאַס פון פּעטערסבורג, אין מיטען טאָג, האָט דיזער סטעפּניאַק דערשטאָכען גענעראַל מעזענצעוו'ן, דעם הויפּט גענעראַל פון די רוסישע זשאַנדאַרען. מיט דער געשיכטע האָט געקלונגען די וועלט. סטעפּניאַק איז פאַרשוואונדען. שפּעטער, זייענדיג אין איטאַליען, האָט ער אויפגעשריבען זיין בוך, וועלכער איז ערשינען אויף איטאַליעניש. די ווערק איז געווען פול מיט מערקווירדיגע פאַקטען און שילדערונגען פון דעם געהיימניספולען רוסישען קאַמף, און עס האָט אַרויסגערופען אַזאַ טיפען אינטערעס, אַז עס איז באַלד איבערזעצט געווארען אויף עטליכע שפּראַכען. פאַר אונז, איז עס געווען נאָך א רייכערער אוצר ווי דער „קאַלענדאַר נאַראָדנאָי וואָלי".

וואס האָט פאַר אונז געקאָנט זיין אינטערעסאַנטער ווי דאָס פאָלגענדע, צום ביישפּיעל: א רעוואָלוציאָנערקע, מיט'ן נאָמען

אינגאנצען ערשינען פינף נומערען. דיזע „וויעסטניקס" זיינען געווען דיקערע ביכער ווי די „נאַ ראַדיניע". זיי האָבען ענטהאלטען א סך לעזע־שטאָף פון דעמזעלבען כארַאקטער ווי דער אינהאלט פון „נאַ ראַדיניע" און פון „קאלענדאר", און אויך טעאָרעטישע ארטיקלען. דאָס אלץ האָט אין אויסלאנד ארויס־געגעבען די אָרגאניזאציע „נאָראָדנאיא וואָליא".

אנדערע רוסישע רעוואָלוציאָנערע גרופען פון זשענעווא, צוריך, פּאריז און לאָנדאָן האָבען אויך געדרוקט ביכלעך, אָדער בראָשורען. די פארשידענע גרופען האָבען פּאלעמיזירט צוויישען זיך. עס פלעגט זיך באַווייזען א זשורנאל; מיר פלעגען באַקומען איינעם, צוויי אָדער דריי נומערען פון איהם, און דאן פלעגט ער פארשווינדען. דערנאָך פלעגט זיך אָרגאניזירען אן אנדער גרופע; עס פלעגט זיך באַווייזען אן אנדער זשורנאל־טשיק און ער פלעגט האָבען דעמזעלבען שיקזאל ווי יענער. דיזע אלע אויסגאבען פלעגט מען צושיקען צו פּאָפּאָוו'ן; און יעדעס מאל ווען ער האָט באַקומען עפעס נייעס, פלעגט ער מיר לאָזען וויסן, און איך פלעג גלייך צו איהם אַריבערפאָהרען.

אין יענע פּאָר יאָהר זיינען פאָרגעקומען נייע פּראָצעסען, אלץ איבער מיטגלידער פון דעם הויפט־קאָמיטעט פון דער „נאָראָדנאיא וואָליא", וועלכע זיינען געפאנגען געוואָרען.

די נעזעצליכע רוסישע צייטונגען האָבען ווידער אָנגעהויבען צו פארשווייגען נייעס פון דער רעוואָלוציאָנערער וועלט. וועגען די דאָזיגע פּראָצעסען האָבען זיי באַריכטעט גאַנץ קורץ. די איינצעלהייטען פלעגען אָבער זיך באַווייזען אין דער אונטער־ערדישער פרעסע אין רוסלאַנד גופא אָדער אין אויסלאַנד.

דיזע באַריכטען פלעגען ביי אונז, אימיגראַנטען־רעוואָלוציאָנערען, אויפגענומען וועלען מיט האַסטיג־שלאָגענדע הערצער. רוסלאַנד'ס פרייהייטס־קאַמף איז אלץ געווען אונזער העכסטער גייסטיגער אינטערעס.

די גרעסטע נייגעריגקייט אין באַצוג צו דעם טויט פון צאַר איז געווען פארבונדען מיט די קאָבאָזעווס, די פּאָר־פּאלק, וואָס האָט נעהאלטען די קעז־קרעמעל אויף קליין־סאַראָווער גאס.

איך האָב געקויפט א פולען סעט פון דיקענס'עם ווערק. זיי זיינען געדרוקט געוואָרען אויף סטערעאָטיפּ־פּלאַטען, וועלכע מען האָט אמאל געמאכט פאר א טייערער עדישאן; אָבער דאָס איז געווען מיט א לאַנגער צייט צוריק. די פּלאַטען זיינען שוין געווען שטאַרק אָפּגעניצט, און די בוכשטאַבען זיינען פון דרוק אַרויסגעקומען אָפּגעבראָכען און אָפּגעריבען. די אָריגינעלע עדישאן איז געווען אילוסטרירט מיט א סך בילדער, ספּעציעל געמאכט פון א באַריהמטען לאָנדאָנער קינסטלער. און די פּלאַטען פון דיזע אילוסטראַציעס זיינען אויך געווען שטאַרק אָפּגעניצט.

דערפאר האָט דער סעט געקאָסט ביליג! די פּאַפּיר איז געווען נייַ און אויך דער בונד. אַלץ איז געווען נייַ, אויסער דער עיקר — די פּלאַטען, מיט וועלכע דער סעט איז געווען נעדרוקט. אויסנעזעהן האָבען זיי אָבער פיין און וואַשנע: צוועלף דיקע, ברוינע בענדער — אַלע ווערק פון טשארלס דיקענס! ווען איך האָב זיי אויסגעשטעלט אויף מיין נייער עטאַזשערקע, האָבען מיינע אויגען זיך ניט געקענט זאט אָנקוקען אויף זיי. דער דרוק איז געווען אזא שלעכטער, אז עס איז געווען שווער פאר די אויגען. דאָס האָט מיר אָבער ניט געקימערט. איך פלעג אָפּזיצען בוכשטעבלעך נאָנצע נעכט לעזענדיג זיי.

איך האָב אויך געקויפט טעין'ס באריהמטע „געשיכטע פון דער ענגלישער ליטעראַטור" אין צוויי בענדער. זיי זיינען שוין געווען אויסגעצייכענט געדרוקט.

איינמאל, געהענדיג איבער דער פערטער עוועניו, האָב איך אין דעם פענסטער פון א בוך־סטאָר דערזעהן א ענציקלאָפּעדיע פון 15 בענדער, מיט א צעטל, אויף וועלכען עס איז געווען אָנגענצייכענט „18 דאָלאַר" — א זעהר ביליגער פרייז. איך בין אריינגענאַנגען און באַקומט די ביכער. איך נערענק ניט דעם נאָמען פון דער ענציקלאָפּעדיע, איך נערענק נאָר, אז עס איז געווען א פאָפולערע ווערק. דער דרוק איז געווען א פרישער, נאָר די בוכשטאבען זיינען געווען קלייניגקע, און די שורות נעדיכטע. אָבער דאָך א ענציקלאָפּעדיע! און אויך ביליג: 18 דאָלאַר פאר פופצעהן זעהר גרויסע און דיקע ביכער! איך האָב די

רינא, באשרייבט ווי זי האט זיך עטלעכע מאל געזעהן מיט סאפיא פּראָווסקאיא'ן, אין די עטלעכע טעג צווישען דעם ערשטען מערץ און דעם טאג וועלכען פּראָווסקאיא איז ארעסטירט געוואָרען. פּראָווסקאיא איז ביי אונז געווען בוכשטעבלעך א הייליגע. יעדער ברעקעל נאכריכט וועגען איהר האבען מיר געלעזען מיט א פּיבערהאפטען אינטערעס. איבערהויפּט וועגען איהר לעבען אין יענער וואָך, וועלכע די גאנצע פּאָליציי פון פּעטערסבורג און א מחנה שפּיאָנען האבען איהר געזוכט מיט ליכט. רינא האט זיך ביי איהר געבעטען זי זאל אוועקפאָהרען כאטש אויף עטלעכע וואָכען, אבער פּראָווסקאיא האט זיך אנטזאגט.

„גראָד איצט איז וויכטיג צו זיין אין פּעטערסבורג, — האט זי ערקלערט, — מען מוז זיך זעהן מיט אזוי פיעל מענשען".

זשעליאבאָוו, סאפיא'ס געליבטער, איז שוין געווען ארעסטירט, און דורך א געגנערל האט רינא זיך דערוואוסט, אז מען וועט איהם געווים העגגען. זי דערציילט ווי זי האט דאָס איבערגעגעבען סאפיא'ן, און ווי יענע האט קאָנוואולסיוו געציטערט פון אנגסט און פּארצווייפלונג.

פון סטעפניאק'ס בוך האָב איך דערוואוסט א מאסע אייגצעלהייטען וועגען דעם ווי ניקאָלאי מארָאזאָוו איז ארעסטירט געוואָרען ביים גרענעץ, און וועגען דעם ניט־פארווירקלעכטען פּלאָן איהם צו באפרייען; אויך האָב איך דאָרטען געלעזען וועגען דער רעָל וואָס דערביי האט געשפּילט זיין פרוי, אָלגא ליובאטָוויטש (די רעוואָלוציאָנערקע, וואָס האט זיך דערנאָך באהאלטען אויף דער פּאָהולאנקער קווארטיר, ביי אונז אין ווילנא).

די אָלע „אוצרות", וואָס פּלענען אָנקומען פון זשענעווא, פּאריז אדער לאָנדאָן, פּלעג איך לאָזען אייגבינדען און איך האָב זיי עד־היום. פּארשידענע ביכער זיינען אויף מיינע פּאָליצעם געשטאנען, און זיינען נאכהער אוועק, אום צו מאכען פּלאַץ פאר אנדערע. דיזע בלייבען אימער צווישען די טייערסטע זאכען, וואָס איך האָב וועלכע עס איז געהאט.

האָב איך גלייך דערקענט די האַנדשריפט פון מיין ווילנער חבר האַלפּערין.

דער געדרוקטער פלוג־שריפט גופא איז געווען אַ שטימע פון דער פּעטראָ־פּאַוולאָווסקער פעסטונג, וואו מען האָט געהאַלטען די וויכטיגסטע רעוואָלוציאָנערען, איידער מען האָט זיי איבערגע־שיקט אין דער שליסעלבורגער פעסטונג. ווי אזוי זיי האָט זיך איינגעגעבען צוצוקומען מיט אַ פּראָקלאַמאַציע צו דער פרייער וועלט, וואו זייערע חברים האָבען איהר אָפּנעדרוקט, איז געווען איינע פון די געהיימניסען, מיט וועלכע די „נאַראָדאָ־וואָלצעס" פלעגען פון צייט צו צייט איבערראַשען די לאַנד. אין דעם פלוג־שריפט האָבען די פאַראורטיילטע טעראָריסטען דערצעהלט ווי מען פּייניגט זיי. עס איז געווען אַ שטימע פול מיט שמערץ און העלדען־מוט. דער שריפט האָט ענטהאַלטען אייניגע וויכטיגע איינצעלהיי־טען פון דעם שרעקליכען לעבען אין יענע שטיינערנע קעמערלעך. דער איבערשריפט אויפן ארטיקעל איז געווען: „אָט מיאָרטוויך ק'זשיווים" (פון טויטע צו לעבעדיגע), און אונטער דיזע גע־דרוקטע ווערטער האָט האַלפּערין אויפגעשריבען: „פון רוסלאַנד צו אמעריקא".

דערנאָך האָבען מיר געהערט, אַז אויף אַלע רוסישע וואָקזאַלען האָט מען אויסגעהאַנגען פּאָרטרעטען פון אַן אָפיצער מיטן נאָמען דעגאַיעוו, מיט אַן ערקלערונג אַז ער האָט דאָס דערשאָסען דעם גענעראַל־שפּיאָן סודעיקין. די רעגירונג האָט אַנאָנסירט אַ גרויסע מתנה דעם וואָס וועט איהם כאַפּען. עטליכע מאָנאַט שפּעטער האָב איך אין דעם „וויעסטניק נאַראָדנאָי וואָלי" געפונען אַן אויספיהר־ליכען ארטיקעל וועגען דער גאַנצער געשיכטע — אַ מערקווירדיגע „דעטעקטיוו סטאָרי" פון דער אונטער־ערדישער רוסישער וועלט.

דעגאַיעוו איז צוערשט געווען אַ טרייער רעוואָלוציאָנער, דער נאָך האָט ער פאַרראַטען זיינע חברים און געשפּילט אַ דאָפּעלטע ראָלע. ענדליך האָט ער דערפיהלט געוויסענביסע און אַלס אַ תשובה האָט ער געטויט דעם הויפּט־שפּיאָן. בשעת ער האָט גע־שפּילט זיין דאָפּעלטע ראָלע, איז די וויכטיגסטע פיגור אין דער געהיימער רעוואָלוציאָנערער אָרגאַניזאַציע געווען וויערא פיגנער — אַ שעהנע, הויך־געבילדעטע מיידעל פון אַן אינטערע־

סומע ביי זיך ניט געהאט, האָב איך גענעבען א דעפאזיט, און א פאָר טעג שפעטער האָב איך באצאָהלט דאָס איבעריגע. אָפשיקען מיר דעם פאק האָט דער סטאָרקיפער זיך ענטזאגט, און אויף א קאר האָט מען מיר מיט דער משא ניט ארויפגעלאָזען. האָב איך דאָס אוועקגעטראָגען. עס איז געווען גאנץ שווער. ווען איך האָב דערלעבט צו קומען אויף מיין קוואַרטיר, האָט זיך פון מיר געגאָסען דער שווייס, און מיינע הענט זיינען געווען צושניטען און צואווייטאָגט פון די שטריק, מיט וועלכע מיין מציאה איז געווען ארומגעבונדען. אויף מיין עטאַזשערקע האָבען די פופצעהן בענדער פאַרנומען אנדערהאַלבען פאָליצעס.

איך האָב אויך איינגעהאַנדעלט ביי א פאָר טוץ אנדערע ענגלישע ביכער; און אחוץ די דערמאָנטע רוסישע רעוואָלוציאָנערע שריפטען, וועלכע זיינען אָקאָרשט ערשינען, האָב איך געקויפט א חיבשע צאָהל רעוואָלוציאָנערע רוסישע ווערק, וואָס זיינען געדרוקט געווען אין זשענעווא אין פריהערדיגע צייטען, און אויך געוויסע סאָציאַליסטישע בראָשורעס, וואָס זיינען געדרוקט געווען אויף ענגליש, אין לאָנדאָן אָדער ניו־יארק.

מיין עטאַזשערקע איז באַלד געוואָרען צו קליין; איך האָב געקויפט א צווייטע, אָבער זי איז אויך באַלד געוואָרען פול. מיין ניו יאָרקער ביבליאָטעק איז שוין געווען א סך גרעסער ווי די וואָס איך האָב איבערגעלאָזען אין וועליזש.

9.

א מתנה פון ווילנא. — הספדים.

איין מאָל, אין 1884, האָב איך פון דער היים באַקומען א געדרוקטען שריפט. איך האָב געמיינט, אַז דאָס איז א בריף. ווען איך האָב אָבער אויפגעעפענט דעם קאָנווערט, האָט זיך ארויסגעצייגט, אַז עס איז א פראָקלאַמאַציע, און פון אויבען און פון אונטען זיינען געווען צוגעשריבען די פאָלגענדע ווערטער:

„עס איז דער'הרג'עט געוואָרען סודעיקין, דער שפּיאָן איבער אַלע שפּיאָנען, דער באַנדיט איבער אַלע באַנדיטען!"

קיין נאָמען איז ניט געווען, אָבער אין די עטליכע שורות

העסיא העלפמאן און די אנדערע מארטירער פון דעם רוסישען קאמף. איך פלעג זיין איינער פון די רעדנער.

די מיטגלידער פון דעם רעוואלוציאנערען הויפט־קאמיטעט, וועלכע מען האט ניט געהאנגען, האט מען געהאלטען אין איינזאמקייט און מאטערניש, צוערשט אין דער פעטראפאוול־לאוסקער פעסטונג אין פעטערסבורג און דערנאך אין דער שליסעלבורגער פעסטונג, אויף אן אינזעל ניט ווייט פון פעטערסבורג. ארויסצוקומען פון דארטען ווען־עס־איז איז קיין האפענונג ניט געווען. „לעבעריג־באגראבענע" — אזוי האבען מיר זיי גערופען. פון צייט צו צייט פלעגען קומען, אזוי ווי קלאנגען פון יענער וועלט, נאכריכטען וועגען זיי: דער איז פון זינען אראפ; יענער האט זיך אליין באגאסען מיט קעראסין און פארברענט; א דריטער האט גענעבען א בעאמטען פון דער פעסטונג א פאטש, כדי מען זאל איהם דערפאר הענגען, און מען האט איהם טאקע געהאנגען. די דאזיגע נאכריכטען פלעגט מען באקומען ערשט א לאנגע צייט, אמאל עטלאכע יאהר, נאכדעם ווי די טראגעדיע האט פאסירט. קיין דייטליכע מעלדונגען האט מען ניט געהאט.

אויף איין פארזאמלונג אזעלכער, אין א הא אויף איסט בראדווי, האב איך געשיקדערט ווי די מארטירער געהען ארום אין זייערע שטייגערנע קעמערלאך — הין און צוריק, הין און צוריק, איינער אליין, אהן א מענליכקייט אויסצורייידען א וואָרט מיט וועמען עס איז. טאג אין, טאג אויס אזוי; יאהר איין, יאהר אויס. אהן א שיעור, אהן א שטראהל האפענונג, אהן שום באגריף וואס עס טוט זיך אויף דער ווייסער וועלט.

10.

מאשקאוויטש. — לעא הארטמאן.

אין 213 קלינטאן סטריט האט מיט מיר צוזאמען א נעוויסע צייט נעוואוינט אן אדעסער יונגערמאן מיט'ן נאמען מאשקאוויטש. פריהער האט ער נעוואוינט אין פאריז און אין בעלגיען, וואו ער האט שטודירט אויף אינזשיניער. דערנאך האט ער א

סאנטער פּריצישער פּאמיליע. זי איז דאן געווען דער אייניציגער פּריי־געבליבענער מיטגליד פון דעם באריהמטען הויפּט־קאמיטעט פון דער נאראָדנאיא וואָליא. אלע איבעריגע האָט די רעגירונג שוין געכאפּט (א חוץ צוויי, וועלכע האָבען זיך באזעצט אין אויסלאנד). מען האָט אייניגע פון זיי געהאנגען, אייניגע „פּארמויערט" אין פּעסטונגען, אָדער פּארשיקט אויף קאטאָרגע. א יאָהר און א האלב איז פּינגער געווען דער נאכצער קאָמיטעט. זי האָט אָרגאניזירט טעראָסיסטישע אטאקעס, געגרינדעט געהיימע דרוקעריין און געארבייט ווידער אויפּצובויען די אָפּגעשוואכטע ארגאניזאציע. איהר גרעסטע געפּאהר איז געווען סודעיקין, א זשאנדאַרמסקער פּאָלקאָוניק, וועלכער איז געווען א זעלטען פּעהיגער דעטעקטיוו — א שעהנער, הויכער יונג מיט בריטע פּלייצעס — א ריעז. ער איז געווען דער הויפּטמאן איבער אלע פּאָליטישע דעטעקטיוום און ער האָט אויף דער גענויסער אָרגאניזאציע געמאכט איין פּאָגראָם נאָך דעם אנדערען.

דעגאיוו איז געווען וויערא פיגנער'ס פּארטרויטסטער מענש. ער איז אָבער באלד אַרויסגעפאלען צו סודעיקין'ען אין די הענט — צוזאמען מיט אן אונטערערדישער דרוקעריי (אין אדעס). דאן האָט סודעיקין איהם באזוכט אין דער אדעסער געפענגניש און איהם אזוי צושראָקען און פּארדרעהט דעם קאָפּ, אז ער האָט אָנ־נענומען זיין פּאָרשלאג צו זיין א רעוואָלוציאָנערער פיהרער און א שפּיאָן צו דער זעלבער צייט (פונקט ווי עס איז מיט יאָהרען שפּעטער געווען אזעוו). אויף דיזען אָרט האָט ער אַרויסגענעבען פילע רעוואָלוציאָנערען — צוויישען זיי וויערא פינגער'ן אליין. זיין געוויסען האָט איהם אָבער געפּלאָגט, ביז ענדליך איז ער אוועקגעפאָהרען קיין פּאריז, אין אלץ זיך מודה געווען פּאר דאר־טיגע רוסישע רעוואָלוציאָנערען, און פּארגעשלאָגען אויסצוקויפען זייגע זינד מיט'ן טויט פון דעם געפערליכען זשאנדאר.

איין מאל א יאָהר, יעדען ערשטען מערץ (דעם 13טען לויט דעם אמעריקאנער קאלענדאר), פלעגען מיר אין ניו יאָרק מאכען הספּד נאָך סאָפיא פּראָווסקאיא, זשעליאבאָוו, קיבאלטשיטש,

געוויסע צייט פאַרבראַכט אין לאָנדאָן, און פון דאָרטען איז ער געקומען קיין ניו יאָרק.

איינמאָל, אין אַ פריהמאָרגען, ווען מיר זיינען נאָך געלעגען אין אונזערע בעטען, האָט אימעצער אָנגעקלאפּט אין טיר. אויף אונזער „קאַם אין" איז אַריינגעקומען אַ קריסט פון אַ יאָהר דרייסיג, אָדער צוויי און דרייסיג, מיט אַ בלאָנדער בערדעל. ווי ערשטוינט בין איך געווען, ווען מאָשקאָוויטש האָט איהם מיר פאָרגעשטעלט אַלס לעאָ האַרטמאַן — דער רוסישער רעוואָלו־ציאָנער, מיט וועמען עס האָט מיט אַ פּאָר יאָהר פריהער געקלונגען די וועלט.

אין דעם ערשטען באַנד איז דערמאָנט געוואָרען ווי ענדע זומער 1879 איז לעבען מאָסקווע אויפגעריסען געוואָרען אַ קייזערליכער צוג. מען האָט ערוואַרט אַז דער צאַר וועט דאָרטען דורכפאָהרען אויפ'ן וועג פון דרום קיין פּעטערסבורג; אָבער אויף דעם דערמאָנטען צאַרסקען צוג איז דער צאַר אַליין גראָד ניט געפאָהרען (דאָרטען האָט זיך געפונען אַ גרויסע צאָל פון זיינע דינער און וועכטער, און פילע פון זיי זיינען טאַקע געטויטעט אָדער פאַרוואונדעט געוואָרען). דער צאַר—אַלעקסאַנדער דער צווייטער—איז אונטערגעקומען אין אייניגע מינוטען אַרום, אויף אַ צווייטען צוג. און קיין צווייטער אויפריים איז שוין ניט געווען. עס האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז אונטער די רעלסען איז געווען צוגעגרייט אַ דינאַמיטענע מינע, צו וועלכער עס האָבען זיך געצויגען עלעקטרישע דראָטען פון אַ הויז, וואָס איז געשטאַנען ניט ווייט פון די רעלסען. אין דער הויז האָט געוואוינט אַ פּאָר־פאָלק מיטן נאָמען סוכאָרוקאָוו. זיי האָבען זיך דאָרטען באַזעצט מיט אַ קורצער צייט פריהער. זיי האָבען גערעדט און געפיהרט זיך ווי גאַנץ פּראָסטע מענשען. נאַכדעם ווי עס זיינען אויפגעריסען געוואָרען די צאַרסקע וואַגאָנעס, זיינען די סוכאָרוקאָווס פאַרשוואונדען. שפּעטער האָט זיך די רעגירונג דערוואוסט, אַז סוכאָרוקאָוו'ס אמת'ער נאָמען איז לעאָ האַרטמאַן, און זיין „פרוי'ס" — סאָפיאַ פּעראָווסקאַיאַ (דיזעלבע פּעראָווסקאַיאַ, וועלכע האָט מיט צוויי יאָהר שפּעטער אָרגאַניזירט דעם איבערפאַל אויפ'ן צאַר אין פּעטערסבורג.

אין 1879, לעבאן מאסקוע, אין דעם מאמענט, ווען דער צארסקער צוג איז פאדביגעפאהרען, האָט זי מיט א פאטשיילקע געגעבען דעם סיגנאל צו עקספלאדירען דעם דינאמיט. און פונקט אזא סיגנאל האָט זי געגעבען אין 1881, אין פעטערסבורג, צו די, וואָס האָבען נעווארט אויפ'ן צאר מיט באמבעס).

האַרטמאן איז אריבער דעם גרענעץ און איז געקומען קיין פאריז. אזוי ווי די רוסישע דעגירונג און די פראנצויזישע האָבען צווישען זיך נאהאט אן ענגען דיפלאמאטישען פארבאנד, האָט מען אים דאָרטען ארעסטירט. עס האָט געהאלטען דערביי, אז די פראנצויזישע דעפובליק, די לאנד פון רעוואלוציאנען, זאל דעם פרייהייטס־קעמפער איבערגעבען דעם צאר'ס פאליציי אין די הענט. ליבערהויפט מענשען פון פאריז האָבען זיך אָבער נעשטעלט קעגען דעם. און דעם לעזער וועט אפשר אויסקומען זאָנדערבאר צו הערען, אז דער מאן, וואָס האָט אָנגעפיהרט דעם קאמף צו רעטוועון האַרטמאן'ען, איז ניט קיין אנדערער ווי קלעמאנסאָ, דערזעלבער, וועלכער האָט פערציג יאָהר שפעטער, ביי דער פרידענס־קאָנפערענץ, נאָך דער גרויסער וועלט־מלחמה, אלס הויפט מיניסטער פון פראנקרייך, זיך אַרויסגעוויזען פאר א פיינסטערען רעאקציאָנער.

קלעמאנסאָ האָט נעזוכט. דעד רוסישער רעגירונג האָט מען האַרטמאן'ען ניט איבערגענעבען; אָבער בלייבען אין פראנקרייך האָט מען איהם אויך ניט ערלויבט. מען האָט איהם געהייסען זיך אויסקלייבען דעם גרענעץ, איבער וועלכען ער וויל אריבער־פאָהרען. ער האָט ערקלערט, אז ער וויל פאָהרען קיין ענגלאנד, וועלכע איז געווען די פרייסטע פון אלע אייראָפעאישע לענדער; און אהין איז ער אוועקגעפאָהרען. פון ענגלאנד איז ער דערנאָך געקומען קיין אמעריקא, וואו די צייטונגען האָבען וועגען איהם געשריבען פיל קאָלומס. אין דעם „ניו יאָרק העראָלד" — אין א זונטאגס־נומער — איז וועגען איהם געווען א גאנצע פיידוש (דעם ארטיקל האָט אויפגעשריבען שעוויטש).

מאשקאָוויטש איז מיט האַרטמאן'ען באקאנט געווארען אין לאנדאן. איצט, זייענדיג אין ניו יאָרק, האָט דער באריהמטער טעראָריסט געארבייט אלס עלעקטריקער — א פאך, אין וועלכען

לעאָ האַרטמאַן. — דאָס בילד געפינט זיך אין די רוסישע רעגירונגס אַרכיוון פון 1879 און אין יאָבעלסאָן'ס „אראינערונגען פון דער נאַראָדנאיא וואָליא".

לייגן אויף קאר־פעער. וועלן ער האָט ניט געהאט קיין ארבייט און ניט געקענט באצאָהלען זיינע חובות, פלעגט ער זיין פאַרצווייפעלט. איינמאל האָט ער צו מיר געזאָגט מיט אַן אומעדיגען טאָן: „מיין רעפוטאַציע רייסט זיך ווי מיינע העמדער. איך בין א בעל־חוב און האָב ניט מיט וואָס צו באצאָהלען."

געלעזען האָט ער ווייניג. ער האָט זיך אימער געפאַרעט פרום זיינע צוקונפטיגע ערפינדונגען און געזוכט א פאַרטנער מיט געלט.

ער האָט געמאכט אַן עלעקטרישען סקאַרף־פין — אַן ערפינדונג צו באלייכטען א האלז־טוך. איך האָב געפרופט ארויסגעהן דאָס פאַרקויפען אין סטאָרס. וועלן דער ערשטער סטאָר־קיפער האָט דערזען, אז מיין נעק־טאי ווערט ליכטיג, האָט ער זיך פאַראיינטערעסירט. וועלן ער האָט זיך אָבער ערקונדיגט, אז איך האלט אין קעשענע א בעטערי — א היבש פלעשעל, פון וועלכע עס ציהט זיך א דראָט צו מיין נעק־טאי, האָט ער זיך צוליאכט.

„צי דען מיינט איהר, אז א קאָסטאָמער וועט זיך וועלען ארומ־טראָגען מיט אזא ניוסענס? " — האָט ער געזאָגט.

האַרטמאן האָט אליין געפרופט פאַרקויפען זיין סחורה, ער האָט אָבער ניט געהאט מעהר מזל ווי איך.

ער האָט אין זיין ערפינדונג געמאכט פאַרבעסערונגען. דערנאָך האָט ער נעפונען א אידען מיט געלט, און זיי האָבען געעפענט א פעקטאָרי פון עלעקטרישע לעמפעלעך. קיין ערפאָלג האָבען זיי אָבער ניט געהאט. דער איד האָט צוגעלייגט זיינע פאָר טאלער.

די עראינערונג וועגען די דאָזיגע לעמפעלעך ברענגט אויף מיין געדאנק אימער ארויף די אינטערמעצצא פון דער אָפּערא „קאווא־לעריא רוסטיקאנא"; וואָרים יאָהרען לאנג האָב איך זיך ארומ־געטראָגען מיט'ן אייגרוק, אז דעם וואונדערבארען נגון האָב איך צום ערשטען מאל געהערט פון א קאטערינקע, אויף דער 10טער סטריט, וועלן איך בין ארומגענאנגען מיט האַרטמאן'ס עלעקטרישע סקאַרף־פינס.

די אָפּערא איז נאָך דאן ניט געווען אָנגעשריבען. שפעטער וועלן איך האָב איהר געהערט, בין איך געווען איבערצייגט, אז די אינטערמעצצא איז יענער נגון. דאָס איז געווען א טעות.

ער האָט זיך פאַראינטערעסירט בשעת ער האָט געהאָלפען לייגען די מינע צו טויטען דעם קיסר. דורך דעם האָט ער זיך שוין אויך פאַראינטערעסירט אין פאַרשידענע ערפינדונגען.

ער פלעגט צו אונז אַריינקומען גאַנץ אָפט; און שפּעטער האָט ער אַ געוויסע צייט געוואוינט ביי מיר. ער פלעגט מיר דערציילען איינצעלהייטען וועגען דער צייט, ווען ער און די אַנדערע „נאַראָדאָוואָלצעס" האָבען געגראָבען די מינע לעבען מאָסקווע. ער האָט מיר אויך דערצעהלט וועגען אַנדערע ערפאַרונגען, וואָס ער האָט געהאַט אַלס רעוואָלוציאָנער. פון סאָפיאַ פּעראָווסקאַיאַ'ן האָט ער צום אָנדענקען באַקומען אַ שוואַרצע זיידענע האַלז־פאַטשיילקע. ווען ער האָט דאָס מיר געוויזען, האָב איך דאָס אַריינגענומען אין האַנט און באַקוקט ווי אַ הייליגע זאַך.

האַרטמאַן איז געווען אַ לוסטיגער מענש; ליב געהאַט איבערצוזאָגען אַ שפּאַס, וואָס ער האָט געהערט, און לאַכען דערפון ווידער און ווידער. געוויסע ענגלישע אויסדרוקען, ווי אונוויסענדע אַמעריקאַנער מאַסען ריידען זיי אויס, האָבען איהם געקלונגען קאָמיש. פלעגט ער מיט געלעכטער זיי איבערריידען נאָך אַמאָל און נאָך אַמאָל.

זיין פאָטער האָט געהאַט דייטשע עלטערן, אָבער זיין מוטער איז געווען אַן עכט־רוסישע פרוי, און ער האָט זיין כאַראַקטער מסתמא גע'ירשנ'ט פון איהר. זיין באָבע פון דעם פאָטער'ס צד האָט גערעדט שלעכט רוסיש, פלעגט האַרטמאַן פאַר מיר איבערזאָגען איהרע גרייזען, ווי צום ביישפּיל: אַנשטאָט „באַבושקאַ" (אַ באָבע), פלעגט זי זאָגען „באַבאָטשקאַ" (אַ זומער־פויגעלע), און ער פלעגט דערביי פרעהליך לאַכען.

ער האָט געלעבט אָהן אַ חשבון, ווי אַן עכטער רוס און איז געווען לייכטזיניג און גאַסטפריינדליך ווי אַן עכטער רוס. ווען ער האָט געהאַט געלד, האָט ער דאָס צובאָרגט, צושאָנקען און פאַרספּענט. ווען ער האָט געהאַט נאָר פינף דאָלאַר, פלעגט ער איינלאַדען אימיצען צו אַ גוטען דינער און דערנאָך געהן

אײנער פון זיי איז געווען אן אָדעסער שניידער פון די מיטעלע יאָהרען, אן אימיגראַנט מיט'ן נאַמען ישראל בארסקי. דאָס איז געווען א אינטערעסאַנטער טיפּ. וועלן איך האָב זיך מיט איהם באַגעגענט צום ערשטען מאָל, האָב איך געמיינט, אז ער איז א דייטשער „יהודי". א קאָסאָקליכער, א גלאַט־ארומגענאַלטער, האָט ער ניט אויסגעזעהען ניט ווי א שניידער און ניט ווי אן אקטיאָר. איך האָב געמיינט, אז ער איז א מין מיסיאָנער אָדער רעווערענד פון א רעפֿארמירטער שוהל. ער האָט אָבער צו מיר גענומען רעדען עכטע אָדעסער אידיש. ער האָט גערעדט וועגען מיינע סאַציאַליסטישע רעדעס. ער איז מיט זיי ניט געווען איינפארשטאַנען. ער האָט געהאַט אן אייגענעם סאָרט סאַציאַליזם.

א געוויסע צייט האָט דער „עם עולם" „אַרויסגעגעבען א צייטונג" (א געשריבענע). א טיל איז געווען אויף רוסיש און א טיל אויף אידיש; איז בארסקי געווען דער רעדאַקטאָר פון דער אידישער אפטיילונג. ער האָט אויך געשריבען פיעסען.

ביי מיר איז א לאַנגע צייט געלעגען זיין קאָרד — זיין ביזנעס קאָרד אי אלם שניידער, וואָס פֿלעסט און פיקסט קלײדער גוט און ביליג, אי אלם א שוישפּילער, וואָס קאָן גוט אונטערהאַלטען מיט פּאַרלעזונגען, דעקלאַמאַציעס און סצענקעס.

ווי ער שפּילט האָב איך קיינמאל ניט געזעהן. אויב זיינע א פּיעסע איז וועז עס איז אויפגעפיהרט געוואָרען, וויים איך ניט. מען האָט מיסטענס געשפּילט גאָלדפאַדען'ס זאכען.

פרויען האָבען דיזע קאַמפּאניעס אויסגעפעלט; פלעגען די פרויען־ראָלען אָפט געשפּילט ווערען פון יונגע לייט.

דער הויפּט „סטאר" איז געווען באַרים טהאַמאַשעווסקי, וועלכער איז דאן געווען נאָך א גאַנץ יונגער בחור'ל, און ער פלעגט שפּילען מיידעלשע ראָלען מעהר ווי מענערשע.

אין דעם ווינטער פון 1882 בין איך א קורצע צייט געווען א באַרדער ביי טהאַמאַשעווסקי'ס מוטער (אויף מאָטט סטריט, לעבען באיארד, ניט ווייט פון דער באוערי), און איך געדענק איהם גאַנץ גוט אלם א שעהנעם באי פון 16 יאָהר און אלם

שפּעטער האָט מיר הארטמאַן „געקיבעצט":

— וואָס פאַר אַ סיילסמאַן זייט איהר, אז אין מיטען ביזנעס שטעלט איהר זיך אָפּ הערען מוזיק?

איך האָב אָפּגעענטפערט:

—וואָס פאַר אַן ערפינדער, אזאַ סיילסמאַן.

איינמאָל איז צווישען אונז אַרויסגעקומען אַן אונאַנגע־נעמליכקייט און מיר האָבען זיך שטאַרק צו־ווערטעלט.

ער און יאָהאַן מאָסט, דער פיהרער פון די אַנאַרכיסטען, זיינען געווען נאָהענטע פריינד. האָט ער איהם די מעשה איבערגעגעבען פון זיין שטאַנדפּונקט. איך האָב געפּרופט די אַנגעלעגענהייט פאַר מאָסט'ען פאָרשטעלען פון מיין שטאַנד־פּונקט; אָבער הארטמאַן'ען דעם העלד פון דער מאָסקווער מינע, האָט מאָסט פאַרגעטערט, און דער סוף איז געווען, אַז צווישען מאָסט'ען און מיר איז אויך אַרויסגעקומען אַ צוזאַמענשטויס.

11.

ערשטע אידישע טעאַטער־קאַמפּאַניעס. — ענגלישער טעאַטער.

צו מיינע גייסטיגע אינטערעסען אין די ערשטע דריי יאָהר, וואָס איך האָב פאַרבראַכט אין אַמעריקא, געהערט, גלויב איך, מיין ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט דעם אידישען און ענגלישען טעאַטער און מיט דער אָפּערא.

אידישען טעאַטער האָט מען אין ניו יאָרק אָנגעהויבען צו שפּילען אין 1883. אָבער נאָר אַ פּאָר פון די אַקטיאָרען זיינען געווען, מעהר אָדער ווייניגער, פּראָפעסיאָנעלע. די איבעריגע זיינען געווען יונגע לייט פון אָדעס, וועלכע זיינען אין דערהיים געווען „טעאַטער פּאַטריאָטען", און דאָ האָבען זיי זיך אַליין גענומען צו דער ביהנע. צו זיי האָט מען צוגענומען סתם מענשען פון די אימיגראַנטען.

און מיט דעם האָבען זיי געצוויגען אויפמערקזאמקייט אלם „גרינע“ (צווישען די מאָדעס פון רוסלאנד און אמעריקא איז דאן איבער־הויפט געווען א פיל גרעסערער אונטערשיד ווי היינט).

זייער ערשטע טעאטער־פאָרשטעלונג האָבען זיי געגעבען טאקע אין דעמזעלבען טוירן־האל. זיי האָבען געשפילט גאלדפאדען׳ס „די כישוף־מאכערין“. דער חויפט העלד איז געווען זילבערמאן, א שהנער יונגערמאן, מיט א שהנער טענאָר שטימע. דער צווייטער העלד איז געווען קארפ, א הויכער יונג, מיט א געזונטער באריטאן שטימע און מיט אן אויסשפראך פול מיט דייטשע פרעטענזיעס. די ראלע פון דער העלדין האָט געהאט די אויבען־דערמאנטע מאדאם חיימאוויטש, וועלכע איז שפעטער געווען די פרוי פון דזשייקאב פ. אדלער—די באריהמטע סאראה אדלער. חיימאוויטש איז געווען דער קאמיקער פון דער קאמפאני.

אויף דער סטוידזש איז קוים געווען פלאץ פאר עטליכע מענשען, און אלץ איז געווען צוגעריכט זעהר אָרים. אויף אן ענליכען אָרימען אופן איז געווען דאָס שפילען. אין פארגלייך מיט אונזער איצטיגען אידישען טעאטער איז אלץ געווען זעהר נעבעכדיג. פון מאדאם אדלער, וועלכע איז דאן געווען זעהר יונג און שעהן, האָט זיך שפעטער ענטוויקעלט אן אמת טאלאנטפולע און גלענצענדע ארטיסטין; אין יענע צייטען אָבער האָט זיך איהר טאלאנט קוים ארויסגעזעהען. וואַרשיינליך איז דאָס געווען דערפאר וואָס די בילינג שונד־ראלען פון יענע צייטען זיינען ניט געווען פאר איהר.

די ערשטע ענגלישע פיעסע, וואָס איך האָב געזעהן, איז געווען א סענטימענטאלע מעלאָדראמע מיט׳ן נאמען „סילווער קינג“. אביסעל שפעטער האָב איך געזעהן דעם באריהמטען עדווין בוטה אין „האמלעט“. ער האָט זיך געראכענט פאר דעם בעסטען האמלעט אין דער וועלט. זיין ברודער, ווילקעם בוטה, האָט ערמאָרדעט אייבערהעם לינקאלן׳ען, דעם פרעזידענט פון די פאראייניגטע שטאָטען, און איך געדענק ווי איך פלעג זיך טראכטען: אין רוסלאנד וואָלט דער ברודער פון אזא

א קאפריזנעם „סטאר". אין שטוב פלעג איך אויך זעהן אנדערע מיטגלידער פון זיין טרופּע: גאלובאק, א באי מיט'ן נאמען באיארסקי, און אנדערע. אין טעאטער אבער (אויף דער באוערי האט ער זיך געפונען) האב איך ניט געזעהן.

זינט ספאקאיני האט אין נעוועל פאר מיר איבערגעזונגען די לידער פון גאלדפאדען'ס פיעסען, האט זיך מיין אינטערעס אין אידישען טעאטער פארגרעסערט. און דאך — צו זעהן ווי דיזע יונגע לייט שפילען האט מיך ניט געצוינגען. פארוואס, געדענק איך ניט גענוי. טיילווייז, ווארשיינליך, צוליב דער פאראכטונג, וואס די רוסיש-אידישע אינטעליגענץ האט דאן געהאט צו דער אידישער ביהנע אין אלגעמיין; טיילווייז ווייל אונזערע ערשטע שוישפילער אין אמעריקא זיינען מייסטענס נעווען „ליבהאבער", ניט קיין ארטיסטען פון דערהיים, און טיילווייז ווייל מיין פרייע צייט איז געווען פארנומען מיט זאבען, וועלכע האבען מיך אינטערעסירט א סך מעהר — מיט סאציאלסטישע און אנארכיסטישע מיטינגען, מיט דעבאטען וועגען קאלאניעס, וועגען פאזיטיוויזם א. א. וו.

די ערשטע טרופּע פראפעסיאנעל אידישע אקטיארען איז אין ניו יארק אנגעקומען פון רוסלאנד און רומעניען אין דעם זומער פון 1884, און זייער ערשטע פארשטעלונג אין אמעריקא איז געווען די ערשטע אידישע טעאטער פארשטעלונג, וואס איך האב ווען עס איז בייגעוואוינט.

מיט א וואך פאר דער פארשטעלונג — כמעט אקאראט ווי זיי זיינען אראפ פון שיף — האבען זיי אנטייל גענומען אין א קאנצערט-פראגראם אויף א פארזאמלונג אין טוירן האל, אויף פערטער סטריט, צווישען צווייטער און דריטער עוועניו. איך האב געהאלטען א רעדע וועגען די קומענדע פרעזידענט וואהלען, און זייערע וויכטיגסטע שוישפילער — משה זילבערמאן, חיימאוויטש, קארפ און מיסעס חיימאוויטש — האבען דעקלאמירט.

די מענער האבען געטראגען הויזען, וועלכע זיינען געווען אויבען שמאל און אונטען משונה'דיג ברייט, ווי א גלאק, ווי די מאדע איז דאן געווען אין רוסלאנד, אבער ניט אין אמעריקא;

און שמועסענדיג מיט אינטעליגענטע אימיגראנטען, וואס האבען געזעהן דעם רוסישען טעאטער אין גרעסערע רוסישע שטעדט, האב איך זיך ערקונדיגט, אז די בעסערע רוסישע ביהנע פאדערט מאקע נאטירליכקייט, און ניט דעקלאמאציע.

די אמעריקאנער ביהנע איז מיר ניט געפעלען געווארען. אזוי דיידען דען מענשען? — פלעג איך זיך פרעגען. די עדשטע צייט פלעג איך אבער די שולד אדויפוואדפען אויף זיך אליין: אפשר פארשטעה איך ניט. אפשר דארף מען אויף ענגליש אזוי שפילען.

12.

פאטטי.

אין יענע יאהרען איז אין ניו יארק געווען אן אפטער נאסט די באריהמטע זינגערין אדעלינא פאטטי, די וואונדערליכסטע סאפראנא פון דעם גאנצען נייניצהנטען יאהרהונדערט. זינט זי איז אראפ פון דעם אפערא ביהנע, זיינען געווען אנדערע זינגערינס, מיט וועלכע עס האט נע'רעש'ט די וועלט. אין דער געשיכטע פון דער אפערא איז אבער קיין צווייטער ביישפיל פון אזא וועלט-ערפאלג ווי פאטטי'ס ניטא. קארוסא איז פיליכט געווען דער מערקווירדיגסטער זינגער פון עטליכע דורות, אבער איבער דער גאנצער וועלט האט ער קיינמאל ניט געהאט אזא שטורעמדיגען נאמען ווי פאטטי האט געהאט אין פארלויף פון דרייסיג יאהר.

איך האב פאטטי'ן צום ערשטען מאל געהערט ביים ענד פון יאהר 1883. די גרויסע אפערא הויז פון ניו יארק איז דאן געווען די „אקאדעמי אוו מיוזיק", אויף אוירווינג פלייס און 14טע סטריט. דעם יונגען דור אדער די נייי-אנגעקומענע אימיגראנטען קען דאס קלינגען קאמיש. די „אקאדעמי אוו מיוזיק" איז אין די לעצטע יאהרען נעווען א מואווינג-פיקטשור פלאץ. און וועז דיזע שורות וועלען צוגעפערטיגט צום דרוק, קלייבט מען זיך די נעבוידע אינאנאנצען ארונטערצוריסען. די 14טע סטריט, קארנער אוירווינג פלייס, רעכענט זיך שוין

מענשען זיך ניט געטארט ווייזען פאר דער וועלט, און דא איז ער דער קעניג פון דער ביהנע*).

זיין שפילען געדענק איך ניט. איך געדענק נאר זיין מערקווירדיג אינטערעסאנטען געזיכט און זיין האמלעט־קאסטיום.

אין יענע יאהרען איז איבער דער גאנצער וועלט באריהמט געווען אן איטאליעניעשער שוישפילער מיט'ן נאמען טאמאסא סאלוויני, וועלכער איז געווען אנערקענט אלס דער בעסטער אטהעלא. איך האב איהם געזעהן אין דיזער ראלע (ער האט געשפילט אויף איטאליעניש און די אנדערע אקטיארען אויף ענגליש). איך געדענק ווי דער טעאטער האט געדונערט פון זיינע אייפערזוכט־געשרייען. איך האב איהם באוואונדערט, ווייל איך האב געוואוסט, אז דאס הייסט שפילען וואונדערבאר, אבער אין הארצען האב איך זיך געקלערט: מיט וואס איז דאס אייגענטליך וואונדערבאר?

אין דעם ווינטער פון 1885—1884 האט די רוסישע קאלאניע אין טוירן האל געשטעלט גאגאל'ס באריהמטע רוסישע קאמעדיע: „דער רעוויזאר", אלס א ליבהאבער־פארשטעלונג. אלעיניקאוו האט געשפילט די הויפט ראלע.

אין דעם ווילנער שטאדט־טעאטער האב איך געזעהן ביי צעהן טעאטער־פארשטעלונגען. דארטען פלעג איך אין טעאטער געהן מיט א פיבערהאפטען אינטערעס. אבער אין הארצען האב איך אפט געפיהלט אן אונצופריידענהייט פון דעם שפילען. בלויז א פאר פון די ווילנער שוישפילער זיינען מיר געפאלען געווען. זיי האבען גערעדט אויף א נאטירליכען שטייגער. די אנדערע אבער האבען די ווערטער דעקלאמירט, געזונגען. ווי איך האב שוין דערצעהלט אין ערשטען באנד, האב איך דאס קיינמאל ניט נעפענט פארטראגען. „מענשען ריידען דאך ניט אזוי", פלעג איך אימער טענה'ן. זייענדיג אין ניו יארק,

*) שפעטער האב זיך געגומען הערען פון רוסלאנד, אז ווייערא פיג־נער'ס ברודער איז דער וויכטיגסטער טענאר אויף דער פעפערסבורגיער אפערא־ביהנע, און אז ער זינגט זאגאר אפט בעים קיסר.

אבער פריילין נערסטער איז לאנג אויף דער ביהנע ניט פארבליבען. אין א גאנץ קורצער צייט ארום האט זי, דורך קראנקהייט, איהר נאלדענע שטימע פארלאָרען. פאטטי אבער האט אויף דער ביהנע געזונגען נאך א יאהר צוואנציג.

אין 1883, וועו איך האב איהר געהערט צום ערשטען מאל, איז זי געווען אין איהר רעכטען גלאנץ. פונקט פערציג יאהר איז זי דאן אלט געווען, און איהר סאפראנא־שטימע האט געהאט איהר בעסטע און שענסטע קראפט, איהר רייכסטע זאפטיקייט און בויגיקייט.

עס איז אינטערעסאנט צו באמערקען, אז צום ערשטען מאל ארויסגעטראטען פאר א פובליקום איז זי טאקע אין דעם זעלבען ניו יארק — וועו זי איז געווען א קינד פון זיבען יאהר.

די דערמאנטע פארשטעלונג איז געווען מיין ערשטע ערפארונג אלס אפערא באזוכער. אין דעם ווילנער טעאטער האב איך געזעהן עטליכע אפערעטעס, אבער קיין אפעראס ניט. וועגען פאטטי'ן האב איך נאטירליך געהערט אין רוסלאנד. וואהרום זי האט א פאר מאל באזוכט פעטערסבורג, און יעדעם מאל האט מיט איהר געקאכט ניט נאר דארטען, נאר אויך איבער'ן נאנצען לאנד. דעם ערשטען מאל האב איך וועגען איהר געהערט וועו איך בין אלט געווען א יאהר צעהן.

נאך די „הוגענאטען" האב איך איהר געהערט אין „טראוויאטא".

איך געדענק איהר שטימע און איהרע פויגעל־טרעלען, קאלאראטורען, וווייכע וויי זייד, לייכט ווי פוך, און צו דער זעלבער צייט הילכיג, מיט א גאלדענעם קלאנג, און ליכטיג ווי דער בליץ פון פערל. וועו איך שרייב דיזע שורות, זעה איך איהר ווי פאר די אויגען, א ליבליכע, א צערטליך־שעהנע.

אמבעסטען געדענק איך איהר ווי זי זינגט אין „טראוויאטא". און ער־היום, וועו מען זינגט אדער מען שפילט פאר מיר די טרויעריגע ליד פון דער אונגליקליכער קאמעליען־דאמע, בשעת זי ליגט א קראנקע אין בעט און טראכט וועגען דעם געליבטען, וואס זי האט פארלאָרען, דערמאן איך זיך אן פאטטי'ן אין דיזער סצענע.

לאנג פאר דאון־טאון, איסט־סייד — א טייל פון דעם אידישען געגענד. מיט פערציג יאָהר צוריק אָבער איז דאָס געווען דער צענטער פון ניו יאָרק, און די „אקאדעמי אָוו מיוזיק" איז געווען די שטאָלצע אָפּערא־הויז פון דער גרויסער אמעריקאנער שטאָדט. אין אָוועגט פלעגען ארום דעם קארנער זיך ציהען לאנגע ליינען פון קעריזשעס. דאָ פלעגט מען זעהן די רייכסטע פאמיליען פון שטאָדט. א יאָהר צעהן, פופצעהן שפּעטער האָט די 14טע סטריט באקומען א מיאוסען נאָמען. גראָד אין יענעם נעגענד, וואו עס שטעהט די „אקאדעמי אָוו מיוזיק" איז געווען דער צענטער פון א פרויען־מארק. אין דער צייט אָבער ווען איך בין אראָפּגעקומען קיין אמעריקא איז די סטריט געווען אן אנשטענדיגע.

דאָס איז אייגענטליך געווען דער צענטער פון דער אמעריקאנער טעאַטער וועלט, וואַרים לעבען דער „אקאדעמי אָוו מיוזיק" האָבען זיך געפונען צוויי־דריי אַנדערע טעאַטערס, און א פּאָר בלאָק ווייטער זיינען געשטאַנען די וויכטיגסטע דראמע־טעאַטערס. טעאַטערס האָט ניו יאָרק דאן פאַרמאָגט קוים א צענט־חלק פון היינט (וועגען מואווים רירען מיר נאטירליך ניט). ערשטענס איז די שטאָדט געווען א סך קלענער, און צווייטענס איז דער טעאַטער־לעבען געווען א סך ווייניגער ענטוויקעלט. עס האָבען זיך נאָך דאן געפונען פילע אמעריקאַנער פאמיליעס, וואָס האָבען דאָס געהן אין טעאַטער געהאלטען פאר אן עבירה.

צום ערשטען מאָל האָב איך פּאטט׳ן געהערט אין דער אָפּערא „הוגענאָטען". זי האָט געשפּילט די וויכטיגסטע ראָלע, און די צווייטע וויכטיגע ראָלע האָט געשפּילט א זינגערין מיט׳ן נאָמען עטעלקא גערסטער, א יונגע אידישע פרוי פון אונגארן. פריילין גערסטער האָט אויך געהאט א וואונדערבארע שטימע, מיט ניט־וויניגער צויבער ווי פּאטט׳ס; נאָר פּאטט׳ס שטימע האָט א חוץ דעם זעלטענעם פּראכט פון איהר קלאנג געהאט אנדערע מעלות אויך.

איינער פון די קריטיקער האָט דאן געשריבען, אז א פּאָרשטעלונג, אין וועלכער עס זאָלען זינגען אזעלכע צוויי וואונדערס מיט אמאָל, האָט קיינמאָל פריהער ניט געטראָפען.

באמערקונג וועגן לעבען. אונזערע שמועסען זיינען מיר געווען זעהר אינטערעסאנט. וואס אנבאטרעפט מיין סאציאליזם, איז דער גראנק איהם שטארק געפעלען געווען. ער האט אבער ניט געגלויבט אז ער קאן מקוים ווערען.

זיין פרוי און קינדער זיינען געווען פונקט אזעלכע שטילע און גוטע ווי ער. זייער וואוינונג איז געווען אויף דיוויזשאן סטריט, קארנער ארטשארד.

אויף ארטשארד סטריט, לעבען דעם זעלבען קארנער, האט זיך דאן געפונען א קלייניגקע סטארקעלע פון סיגארען, סיגארעטען, צוזאמען מיט א ביבליאטעק פון העברעאישע ביכער, וועלכע דער סטארקיפער האט נענעבען אויף צום לעזען. דער בעל־הבית פון דער סטארקע איז געווען א העברעער פון דערהיים, א מאן מיט זיבערנע האר, מיט א שהנעם פנים. זיין נאמען איז געווען בינון. ער האט דארטען געוואוינט מיט זיין פרוי, וועלכע איז געווען א סך אינגער פון איהם, און מיט זייערע דריי קליינע קינדער. די סטארקע, מיט א ברעקעלע בער־רום דערבי, איז געווען זייער וואוינונג, אזוי גוט ווי זייער געשעפט.

אהין פלעגען זיך צוזאמענקלייבען אידען, וואס האבען נעקענט העברעאיש. זיי פלעגען ריידען וועגען העברעאישע שרייבער אדער סתם שמועסען. בינון פלעגט פאר זיי דעקלאמירען אדער זינגען העברעאישע לידער. אלטער פלעגט אהין אריינקומען און דורך איהם — איך אויך.

אויף העברעאיש בין איך געווען א קנאפער קענער. דאך האט דער ליטעראריישער אינטערעס פון בינונ'ען מיט זייגע קאסטאמער און דער גייסט, וואס האט עקזיסטירט אין דיזער פיצעלע סטארקע, מיך געצוינגען צו זיך. און אפשר האט מיך געצוינגען די אויפמערקזאמקייט, וואס איך האב ביי זיי באקומען. איך בין דארטען געווען דער אייניציגער „געשטודירטער"; און די משכילים האבען זיך צו מיר פארהאלטען מיט באזונדערער אכטונג. איך פלעג מיט זיי ריידען וועגען סאציאליזם, וועגען דעם רוסישען רעוואלוציאנערען קאמף, וועגען דער רוסישער ליטעראטור, וועגען דעם אמעריקאנער לעבען, ווי איך האב

13.

אידישע אָווענדען. — אַ העברעאישע סטאָרקע. — רוסישע גרופען. — רוסיש.

געזעלשאַפטליכע באַקאַנטשאַפטען האָב איך געהאַט דריי־ערליי: מיט מענשען, וואָס האָבען צווישען זיך גערעדט רוסיש, מיט מענשען וואָס האָבען צווישען זיך גערעדט אידיש, און האָבען קיין רוסיש ניט געקענט, און מיט אזעלכע וואָס האָבען גערעדט ענגליש, ווי די גראָסעס, עדואַרד קינג, זיינע צוויי פריינד און אַ פּאָר אַנדערע ענגליש־ריידענדע קריסטען.

אַ פּאָר פון מיינע שילער, די וואָס האָבען אין דערהיים געלערנט גמרא און העברעאיש, פלעגען אַרויפקומען צו מיר און מיר פלעגען שמועסען. דורך זיי בין איך באַקאַנט געוואָרען מיט אַ פּאָר אַנדערע אידיש־ריידענדע פאַמיליען. אַזוי האָט זיך צוזאַמענגעשטעלט אַ „קרוזשאָק" ביי אונז.

מיט איינער פון דיזע פאַמיליען בין איך געוואָרען ספּעציעל נאָהענט. דער פאָטער פון דער משפּחה, אַ קאָוונער איד מיט'ן פאַמיליע־נאָמען אָלטער, אַ היימישער משכיל, איז געווען אַ זעהר סימפּאַטישער מענש. ער איז געווען פיל עלטער פאַר מיר. איך פלעג מיט איהם ליב האָבען אַרומצוגעהן און האָב אָפט פאַרבראַכט אין זיין הויז. כמעט אלע זיינע לאַנדסלייט, פריינד פון דערהיים, זיינען געוואָרען רייך, און ער איז געבליבען אַ פּראָסטער אַרבייטער, אַ קאַטטער. און אַזוי ווי אַ פאַמיליע האָט ער געהאַט אַ גרויסע, איז ער געווען אַ גרויסער אָרימאַן. איינער פון זיינע בעסטע חברים, וועלכער האָט פריהער מיט איהם געאַרבייט צוזאַמען, איז איצט געווען אַ רייכער פאַבריקאַנט; און ביי איהם האָט דאָס אָלטער געאַרבייט. וועגען זיין אָרימקייט פלעגט ער ריידען מיט אַ סימפּאַטישען שמייכעלע.

ער האָט פאַרשטאַנען די וועלט, פאַרשטאַנען מענשען, און אַלץ האָט ער באַטראַכט מיט דעמזעלבען קלוגען, גוטמוטיגען שמייכעל, אָהן אַ טראָפּען גאַל. אָפט פלעגט ער זאָגען אַ וויץ, דערציילען אַן אַנעקדאָט; אָדער סתם מאַכען אַ אינטערעסאַנטע

פלעג אַריינקומען, זיינען געווען די אַלעיניקאָווס, ביי וועמען עס איז דאַן געווען דער מיטעל־פּונקט פון דער אינטעליגענטער רוסישע קאָלאָניע, און עטליכע אַנדערע פאַמיליען. אין דיזע פּלעצער פלעג איך פאַרבריינגען די צייט מיט מענשען פון אַ גאַנץ אַנדער קלאַס ווי די משכילים. דאָרטען האָבען מיר גערעדט דורכאויס רוסיש, און די לידער וואָס מען האָט געזונגען זיינען געווען דורכאויס רוסישע, אָדער מאַלאָרוסישע, ווארים דיזע אימיגראַנטען זיינען געווען פון זיד־רוסלאַנד.

מיט דיזע רוסיש־ריידענדע באַקענטע מיינע פלעג איך אין די זומערדיגע זונטאגען אויספאָהרען אין פּראָספּעקט פּאַרק אָדער אויף האַי־ברידזש. אַמאָל פלעגען מיר פאַרבריינגען אַן אָווענט אויף דעם גרענד סטריט דאַק, ביים ברעג טייך, לעבען דער דאַמאָלסדיגער גרענד סטריט פעררי. מיר פלעגען אַלע זינגען רוסישע לידער, אָדער איך פלעג זיך צוהערען ווי מיינע פריינד פון קיעוו, אָדעס, קרעמענטשוג און אַנדערע שטעדט פון דרום־רוסלאַנד זינגען זייערע מאַלאָרוסישע נגונים. די מאַלאָ־רוסישע מוזיק איז פול מיט אומעט, און מיט בענקעניש; פלעגען דיזע מעלאָדיען אין מיר פון דאָס ניי אויפוועקען דעם היים־וועה, וואָס פלעגט נאָגען מיין האַרץ די ערשטע מאָנאַטען נאָך מיין קומען קיין אמעריקא.

מיט דיזען סאָרט אימיגראַנטען, די רוסיש־ריידענדע, האָב איך געוואוינט צוזאַמען, געפיהרט רוסישע מיטינגען צוזאַמען, און צוזאַמען פאַרבראַכט די צייט נאָך אַ מיטינג. אפילו אין דער גרופּע וואָס האָט אָנגעפיהרט אידישע סאָציאַליסטישע פאַרזאַמ־לונגען, פלעגען מיר צווישען זיך אויך אימער ריידען רוסיש.

אין זייער געזעלשאפט האָב איך זיך געפיהלט גאַנץ אַנדערש ווי צווישען מיינע אידיש־ריידענדע פריינד. די לעצטע עטליכע יאָהר וואָס איך האָב פאַרבראַכט אין רוסלאַנד, האָב איך אידיש גערעדט ווייניג. רוסיש איז געווען די שפּראַך פון מיין אינטעליגענטען „איך". איך האָב געדענקט אויף רוסיש.

איך האָב אָבער אידיש אימער גערעדט ווי אַלע אידען, און די שפּראַך — „ווי די מאַמע רעדט" — האָב איך אימער ליב געהאַט, און אָפט געקעמפט פאַר איהר. אייניגע פון מיינע

אויף איהם געקוקט דורך מיינע סאָציאַליסטישע בריללען. דאָס אַלץ איז פאַר יענער גרופּע געווען א נייעס און מען פלעגט מיך אויסהערען מיט גרוים נייגעריגקייט.

אָפט פלעגט מען זיך צוזאַמענקומען אין אָלטער'ס הויז און פארברענגען די צייט טיילווייז אין ערנסטע געשפּרעכען און טיילווייז אין שפּאַס־מאַכעריי און געזאנג. איך פלעג זיין איינער פון די לוסטיגסטע אין אַלע אונטערהאַלטונגען אזעלכע.

א צווייטער פרעהליכער יונג פון דיזען „קרוזשאָק" איז געווען א שניידער־באָם, א קאָנטראַקטאָר פון רעק. ער איז געווען אן אונווייסענדער כענש. אָבער זיין באַקאַנטשאַפט מיט דיזער גרויסן האָט אין אים ערווועקט א שטאַרקן פאַנהאַ[illegible] צו לערנען זיך. ער האָט מיך געדונגען אלס לעהרער און איך פלעג איהם געבען זיינע לעסאָנס ביי איהם אין שאפּ. אין דעם נעקסטען צימער האָבען געקלאפט די מאשינען און די פּרעס־אייזענס, און איך פלעג מיט איהם זיצען, צוהערען ווי ער לעזט, פּאַרריכטען זיינע גרייזען, ערקלערען איהם דעם פּשט פון די ווערטער, אָדער וועזען איהם ווי צו שרייבען. ער האָט זיך געלערנט מיט חשק, אָבער זיין קאָפּ איז געווען פּארטאָן אין דעם שאפּ און ער פלעגט זיך אויסלען וואָס שנעלער אָפּצו'פּטר'ען דעם לעסאָן. עטליכע מאָל האָב איך זיך געוואלט ענטזאגען צו געבען איהם די לעסאָנס אין זיין שאפּ; אָבער יעדעם מאָל פלענט ער מיר אזוי בעטען, אז איך פלעג איהם מוזען נאָכגעבען.

אָפט פלענט ער אונז אלעמען איינלאדען צו זיך אויף אָוונט, און דאן פלעגט זיין ספּעציעל פרעהליך. און דער סאָפער איז אויך געווען א גוטער. זיין וואוינונג איז טאקע געווען אין דעם שאפּ גופא. די אונטערהאלטונג פלעגט אָבער נאטירליך פּאַרקומען ווען מען האָט ניט געארבייט. עס איז געווען ענג; די לופט איז געווען פול מיט דעם ריח פון „באָנדעלס" טוך און פּארטיגע רעק; אָבער דעם בעל־הבית'ס הארציגע גאסט־פריינדליכקייט און לוסטיגקייט האָט אלץ פּאַרדעקט.

צווישען די אינטעליגענטע רוסישע אידען, צו וועמען איך

ערשטע לעסאָנס אין אמעריקאנער פאָליטישען לעבען.

1.

גראָווער קליוולענד. — דער בלעין־קליוולענד קעמפיין. — עווארטס. — בענדזשאמין פ. באטלער. — א רעדע מיינע.

צום אמעריקאנער לעבען האָב איך זיך צוגעקוקט מיט גרויס אינטערעס.

די אנארכיסטען, און אפילו סאָציאָליסטען, האָבען נע'טענה'ט, אז דאָ איז ניטאָ מעהר פרייהייט ווי אין רוסלאנד. אבער דאָס רעדט זיך נאָר אזוי, פלעג איך זיך טראכטען. פארט ניטאָ קיין קיסר, ניטאָ אויך קיין זשאנדארעם און קיין פאָליטישע שפיאָנען! רייד און שרייב וואָס דו ווילסט! עלעקשאָנס אויף פרעזידענט, עלעקשאָנס אויף גובערנאטאָר, אויף דעפוטאטען, וואָס מאכען נעזעצען! אָבער אלץ איז אזוי זאָנדערבאר; און אייניגע זאכען זיינען לעכערליך, ווילד אָדער עקעלהאפט.

פיער־פינף מאָנאטען נאכדעם ווי איך בין אראָפ פון שיף, איז פאָרגעקומען א שטורמישער וואהל־קאמף. עס האָט זיך געהאנדעלט וועגען א נייעם גאָווערנאָר פאר דעם סטייט ניו יארק, און דער שטרייט איז נעווען ניט נאָר צווישען די צוויי גרויסע פאָליטישע פארטיין — די רעפובליקאנישע און די דעמאָקראטישע — נאָר אויך צווישען צוויי פראקציעס פון אייניער פון זיי.

אין דיזען אינערליכען קאמף האָט זיך אריינגעמישט דער דאמאָלסריגער פרעזידענט פון די פראיניגטע שטאאטען,

מאַלאָרוסישע פריינד פלעגען זיך פאַרהאַלטען מיט פאַראַכטונג צו איהר; פלעג איך מיט זיי היים דעבאַטירען, ווייזען זיי זוי זאַפטיג און קרעפטיג אונזער מאַמע־לשון איז און ווי אַזוי מען קען אויף איהר אויסדריקען די שעהנסטע און דעליקאַטסטע נעדאַנקען.

צווישען מיינע רוסיש־ריידענדע פריינד האָב איך זיך געפיהלט היימישער; די אידישע שפּראַך האָט מיר אָבער שטאַרק געצויגען צו זיך — אַ סך שטאַרקער ווי אין רוסלאַנד. ווען איך פלעג באַגעגענען אַ לאַנדסמאַן, וואָס איך האָב געקענט אינדערהיים, פלעג איך זיך צו־כאַפּען צו איהם און האָבען שטאַרק הנאה פון דעם אידיש, וואָס איך האָב מיט איהם גערעדט.

אַזעלכע לאַנדסלייט האָב איך די ערשטע פּאָר יאָהר באַגעגענט עטליכע. צווישען זיי זיינען געווען: דער שניצער, ביי וועמען מ'האָט מיר געוואָלט לערנען אַ מלאכה, דער שניידער, וועלכער האָט געניהט די קליידער פאַך אונז אינסטיטוטשיקעס, און וואָלפע אָגוז, דער פּאָדברעזער סבאָרשטשיק.

אויף יענעם אָרט. איך האָב געזעהן ווי גאָווערנאָר קליוולענד, א הויבער, א כרייסער, מיט ניט־קיין־אינטערעסאנטען פנים, האָט אָפגעדעקט די גרויסע מעטאלענע פיגור פון דעם ערשטען פרעזידענט פון די פאראיניגטע שטאאטען. איך האָב זיך צוגעהערט צו דער רעדע פון פרעזידענט טשעסטער ארטהור — אויך א הויבער, מיט צוויי וויסע באקען־בערד — און צו דער רעדע פון דעם באריהמטען רעדנער, טשאָנסי דעפיו, אויך מיט באקען־בערד. דערנאָך איז דער עולם ארויפגעלאָפען איבער די גרויסע טרעפ, און אריין אינווייניג אין א צימער, וואו דער פרעזידענט איז געזעסען מיט זיינע פרייַנד. א קראוד האָט ביי איהם געבעטען זיין אונטערשריפט צום אָנדענקען; האָט ער זיך געזעצט ביי א טיש און געגומען שרייבען זיין נאָמען אויף קארטלעך. מיר האָט זיך אויך געוואָלט האָבען אזא קארטל. איך האָב זיך אָבער צוריקגעהאלטען. ווי קומט א סאָציאליסט צו בעטען אן אָנדענקען ביי א קאפיטאליסטישען פרעזידענט?

מיט אָנדערהאלבען יאָהר שפעטער, אין דעם זומער פון 1884, האָט די דעמאקראטישע פארטיי ארויסגעשטעלט גראָווער קליוולענד'ען אלס קאנדידאט אויף פרעזידענט. די רעפובליקאנישע פארטיי, ווידער, האָט אלס איהר קאנדידאט ארויסגעשטעלט דזשיימס דזש. בלעין'ען. דער קעמפיין צווישען זיי איז געווען איינער פון די מערקווירדיגסטע אין דער פאָליטישער געשיכטע פון אמעריקא.

עס האָט זיך אָנגעפאנגען א רייהע געשעהענישען און סצענעס, וועלכע קומען פאָר אין יעדען „פרעזידענשעל קעמפיין", אָבער פאר מיר זיינען זיי געווען א נייעס; עס זיינען אבער אויך פאָרגעקומען זאכען, וועלכע זיינען פאר אמעריקאנער אויך נעווען א סענסאציע. די צייטונגען זיינען געווען פול מיט דעם, און איך האָב דאָס אלץ געלעזען מיט דורשט. איך פלעג לייענען ניט נאָר דעם „העראָלד", נאָר אויך די „סאָן", און אמאָל די „טריביון" און די „וואָירלד" אלס צוגאָב. איך פלעג קומען אהיים מיט פעק צייטונגען און לעזען און לעזען. און מיט'ן לעזען אליין האָב איך זיך אויך ניט באנוגענט. איך בין

טשעסטער ארטהור, און איבער דעם איז ארויסגעקומען א קאָך. ארטהור איז געווען א רעפובליקאנער פּאָליטישען, און איידער ער איז געווארען פּרעזידענט איז ער געווען דער „באָס" פון זיין פּארטיי אין דעם סטייט ניו יאָרק. און צוליב איהם איז אין דער רעפובליקאנער פּארטיי פון דעם סטייט פּאָרגעקומען א צוואמענשטויס צווישען די מחנות פון צוויי פּאָליטישענס, וועלכע האָבען געוואלט „לויפען" פּאר נאָווערנאָר. פּרעזידענט ארטהור האָט געברויכט זיין אייגפלום אין די אינטערעסען פון אייגעם פון דיזע צדדים. דער אנדערער צד האָט געשריען, אז זייענדיג דער אָפּיציעלער הויפּט פון לאנד, טאָר דער פּרעזידענט ניט אויסנוצען זיין אייגפלום אין פּאָליטישע סכסוכים. די רעפובליקאנישע אָרגאַניזאציע פון דעם סטייט איז דורך דעם אינערליכען פּאיט צושפּאלטען געווארען. אלס קאנ־דידאט פון די רעפובליקאנער איז נאָמינירט געווארען ארטהור'ס א געהאָרכזאמער אָנהענגער, א פּאָליטישען מיט'ן נאָמען פּאָלדזשער. דער קאנדידאט פון דער דעמאָקראטישער פּארטיי איז געווען גראָווער קליוולענד, פון באָפּאָלא.

וועז עס איז געקומען צו די וואהלען, האָט פּאָלדזשער, דורך דער שפּאלטונג פון זיין פּארטיי, פּארלאָרען א מאָסע שטימען, און דורך דעם איז קליוולענד ערוועהלט געוואָרען מיט אן אונגעהויערער מאיאריטעט.

דאָס אלץ בין איך דערנאָנגען, טיילוויז פון דער דייטשער „פּאָלקס־צייטונג" און דעם ענגלישען „העראָלד", און טיילוויז פון קורשערט'ן. דורך דיזען פּאָליטישען צוואמענשטויס בין איך באקאַנט געווארען מיט מעהר אייגצעלהייטען פון אמעריקאנער „פּאָליטיקס" ווי איך וואָלט געקענט לערנען פון עטליכע ביכער.

מיט עטליכע מאָנאָט שפּעטער האָב איך געלעזען, אז אויף די נרויסע טרעפּ פון דער סאָב־טרעזשורי (די ניו יאָרקער אָפּטייל־ונג פון דעם וואשינגטאָנער פינאנץ מיניסטעריום) וועט קליוולענד און דער פּרעזידענט פון די פּאראייניגטע שטאָטען האלטען רעדעס ביי דער אויפדעקונג פון א מאָנומענט נאָך דזשאָרדזש וואשינגטאָן. וועז עס איז געקומען דער טאָג, בין איך נעווען איינער פון די ערשטע, וואָס האָבען זיך פּארזאמעלט

מען „דאָרס האָרס" — א פערד, וועלכען מען האָט אין די רעיסעס פריהער ניט געגומען ערנסט. אזא „דאָרס האָרס" איז אויף דער פּרעזידענשעל קאַנווענשאַן פון 1880 געווען דזשיימס גאַרפיעלד. ער איז נאָמינירט געוואָרען, און אין עטליכע מאָנאַטען ארום איז ער ערוועהלט געוואָרען פּרעזידענט פון די פאַראייניגטע שטאַטען. אָלס וויים־פּרעזידענט איז צוזאַמען מיט איהם ערוועהלט געוואָרען דער אויבען־דערמאָנטער טשעסטער ארטהור. א געוויסע צייט שפּעטער האָט א מאן מיט'ן נאָמען גיטאָ פּרעזידענט גארפיעלד'ן דערשאָסען (צוליב א שטעלע, וואָס ער האָט געבעטען און ניט באקומען*). דאן איז ארטהור, לויט דער אַמעריקאַנער קאָנסטיטושאָן, געוואָרען פּרעזידענט פון די פאַראייניגטע שטאַטען.

איצט, אלזא, אין 1884, האָט מען באדארפט ערוועהלען א נייעם פּרעזידענט, און די רעפּובליקאַנער האָבען ווידער אָפּגעהאלטען א קאַנווענשאָן. בלעין איז איצט א צווייטען מאָל געווען אויף דעם צעטעל פון די, וואָס האָבען געוואָלט ווערען קאַנדידאַט. עס איז געווען א פאַרביסענע קאַנווענשאָן, און ענדליך האָט ער געוואונען. ער איז געוואָרען דער קאַנדידאַט. עס האָט זיך אָנגעהויבען א שטורמדיגער קעמפּיין. אומעטום האָבען זיך געפונען פּילע געגנער זיינע. געווהנליך איז אזוי: דעם קאַנדידאַט'ס פּאָליטישע געגנער, אין זיין אייגענער פּארטיי, שלינגען אראָפּ זייער האַס צו איהם און ארבייטען פאר זיין קאַנדידאַטור. דאָ איז אָבער ניט געווען אזוי. די פאַרביסענקייט פון בלעין'ס פיינד איז געווען צו גרויס.

---

*) עטליכע טעג נאָכדעם ווי איך בין געקומען קיין אַמעריקא האָט מען גיטא'ן געהאַנגען. און איינע פון די ערשטע סצענעס וואָס האָבען אויף מיר געמאכט א שטאַרקען איינדרוק, איז געווען דער געשריי פון די ניוס־באָיס, וועלכע זייענען אַרומגעלאָפען מיט „עקסטראָס", אויסרופענדיג, אז גיטאָ איז שוין געהאַנגען געוואָרען. מיין אינטערעס דערבי איז געווען באַזונדערס גרויס צוליב דער אויבען דערמאָנטער ערקלערונג וואָס די „נאַראַדנאיע וואָליא" האָט געמאכט נועגען דער ערמאָרדונג פון פּרעזידענט גארפיעלד.

געגאנגען אויף די פארזאמלונגען פון די צווייי פארטייען, געקוקט אויף זייערע דעמאנסטראציעס און אויף אנדערע קעמפיין סצענעס. איך פלעג קוים דערלעבען צו ענדיגען מיין ארבייט אין סקול, ווי איך פלעג לויפען אויף עפעס א פאליטישען מיטינג אדער מארש.

אום דער לעזער זאל פארשטעהן מיין אינטערעס אין דעם לעבען פון מיין נייעד היים, זועל איך איהם באקאנט מאכען מיט די הויפט שטריכען פון דעם דאזיגען קעמפיין, מיט דעם ערשטען פרעזידענט־קאמפ, וואס איך האב ביינעוואוינט.

דזשיימס דזש. בלעין, פון אנאסטא, מעין, איז דאן געווען דער מעכטיגסטער רעפובליקאנישער פאליטישען אין לאנד. ער איז געווען קלוג און געשייט, אנגענעם אין זייעע באציהונגען מיט מענשען, א שהנער אויפ'ן אויסזהן, אבער ניט זעהר קיין שהנער מיט זיין מארשישען פנים. זיין פאליטישע קאריערע האט אויף זיך בעהאט גרויסע פלעקען. ער האט זיך געמאכט א סך שונאים; ער האט זיך אבער אויך ערווארבען א סך הייסע פרייגד און אנהענגער.

מיט פיער יאהר צוריק, אין 1880, אויף דער קאנווענשאן פון דער רעפובליקאנער פארטיי, וואו מען האט גערארפט נאמינירען א קאנדידאט אויף פרעזידענט, האט ער בעהאט די בעסטע אויסזיכטען צו ווערען דער קאנדידאט. ער האט שיער ניט באקומען די נאמיניישאן, אבער די אפאזיציע געגען איהם איז געווען צו שטארק. די אפאזיציע צו די אנדערע קאנדידאטען איז אויך געווען זעהר שטארק; און קיינער פון זיי האט ניט געקענט קריגען די דרייי־פערטעל פון אלע שטימען, וועלכע זיינען נויטיג אום ערוועהלט צו ווערען. מען האט געשטימט און נע־שטימט, און צו קיין סוף איז ניט געקומען.

אין אזא פאל טרעפט אפט, אז מען נאמינירט א דריטען פאליטישען, וועלכער איז פיל שוואכער ווי בויידע הויפט־קאנדידאטען — אזעלכען, וואמען עס חלום'ט זיך גארניט צו ווערען דער קאנדידאט. אזוי ווי ער איז ניט אזא תקיף, איז מען געגען איהם ניט פארביסען. אלזא, קלייבען איהם אויס בויידע צדדים אלס א פשרה־קאנדידאט. אזא קאנדידאט רופט

גאוורנאר מיט אן אונגעהויערער מאיאריטעט נאר דערפאר, וואס דאן איז פארגעקומען די רייסעריי אין דעם לאגער פון דער אנדערער פארטיי, פון די רעפובליקאנער—דער אויבען דערמאנטער אינערליכער קאמף איבער פרעזידענט ארטהור'ן און זיין קאנדידאט פאלדושער. צוליב דיזער שנאה האבען פילע רעפובליקאנער פון דעם ניו יארקער סטייט גארניט געשטימט, און פילע פון זיי האבען זאגאר געגעבען זייערע שטימען פאר קליוולענד'ן.

מיר ריידען דא, אלזא, וועגען דער גרויסער צאהל וואוטס, וואס ער האט באקומען, וועז ער איז שוין געווען א קאנדידאט. מערקווירדיג איז, אז ארויסגעשטעלט אלס קאנדידאט אויף גאוורנאר האט מען איהם צוליב דעם וואס ער האט פריהער באקומען אן אונגעהויערע צאהל וואוטס (וועז ער איז „געלאפען" אויף א קלענערער שטעלע, נעמליך, אלס מיאר פון דער שטאדט באפאלא. בעת ער איז „געלאפען" פאר מיאר פון באפאלא, איז צושפאלטען געווארען די רעפובליקאנער פארטיי פון באפאלא — אויך צוליב א סכסוך. דעריבער איז ער דאס ערוועהלט געווארען מיאר מיט א ריזיגער מאיאריטעט. שפעטער, אלזא, וועז עס איז געקומען צו די נאמינייישאנס פון קאנדידאטען אויף גאוורנאר, האבען א סך דעמאקראטישע פאליטישענס געגומען ריידען וועגען איהם, וויל ער האט געמאכט אזא רושם מיט זיין גרויסער צאל שטימען).

איהם האט געגליקט ביי יעדער נאמינייישאן. און די פאליטישענס האבען פשוט געגלויבט אין זיין גליק.

ער איז געווען א גאנץ געווענליכער מענש מיט ווייניג בילדונג, זאגאר אויך מיט ווייניג געלד. אלס אינגעל האט ער געדינט אין א גראסערי סטאר. דורך זיין פאליטישען „מוזל" אבער האט ער שטענדיג באקומען א ריזיגע צאל שטימען, און אזוי איז ער געגאנגען פון שטאפעל צו שטאפעל, ביז מען האט איהם איצט (אין 1884) ארויסגעשטעלט אלס קאנדידאט אויף פרעזידענט. און דאן האט ווידער געטראפען דיזעלבע נעשיכטע: צוליב די גרויסע צאל שונאים, וואס בלעזן האט געהאט, איז דער רעפובליקאנער לאגער צושפאלטען געווארען. א גרויסע צאל סיטיזענס, וועלכע האבען פריהער אימער

די דעמאקראטען, פון זייער זייט, האבען אויף זייער קאנוועגשאן אויך געהאט א ביטערען קאמף. עס האט זיך געהאנדעלט טאקע וועגען דעם ניו יארקער גאווערנאר קליוולענד. מען האט איהם באטראכט אלס דעם בעסטען דעמאקראטישען קאנדידאט פאר פרעזידענט. אבער די שטארקסטע דעמאקראטישע ארגאניזאציע פון דער שטאדט ניו יארק, טעמעני האל, האט איהם פיינט געהאט, ווייל אלס גאווערנאר האט ער ניט געדינט איהרע אינטערעסען ווי זי האט געוואלט (דער פאקט איז, אז ער איז געווען פיל עהרליכער ווי איהרע פאליטישענס). די דעמאקראטען פון אנדערע סטייטס אבער האבען מיט איהם קיין פארהעלטניסען ניט געהאט; זיינען זיי אויף איהם ניט געווען בייז.

פאליטישענס ווילען האבען אזא קאנדידאט, וועלכער קען ערווהלט ווערען. דאן באקומט זייער פארטיי די מאכט און זי האט א סך רעגירונגס־שטעלעס, מיט וועלכע זיי קענען זיך צוטיילען. אויך האבען זיי דאן גרויסע מעגליכקייטען צו מאכען א מטבע, דירעקט אדער אינדירעקט. גוטע אויסזיכטען ערווהלט צו ווערען רעכענט מען פאר דער וויכטיגסטער פון אלע מעלות וואס א קאנדידאט קען נאר האבען.

נו, האבען די פאליטישענס פון אנדערע שטעדט געגלויבט, אז גאווערנאר קליוולענד האט די בעסטע אויסזיכטען ערווהלט צו ווערען אלס פרעזידענט. דעריבער האבען זיי געארבייט פאר איהם. טעמעני האל ווידער האט אויף דער קאנוועגשאן געארבייט אויף אלע כלים וועגען איהם. די קליוולענדיסטען האבען געזיגט. ער איז נאמינירט געוואָרען.

אין וואס איז באשטאנען קליוולענד'ס מאכט? הויפט־זעכליך אין דעם אדווערטייזמענט, וואס ער האט באקומען פון דעם פאקט, אז ער איז ערווהלט געוואָרען גאווערנאר מיט אן אונגעהויערער מאיאריטעט. דאס האט געהייסען, אז ער איז זעהר פאפולער. און די באריכטען וועגען זיין לאקאלער פאפולעריטעט, האבען זיין נאמען פאנאנדערגעקלונגען איבער'ן גאנצען לאנד. פריהער האט פון איהם קיינער ניט געהערט.

דער אמת איז, אז קליוולענד איז עלעקטעד געוואָרען

מאָליגען, וועלכער איז פריהער געווען בלעין'ס פּריוואַט סעקרעטער. מען האָט זיי דעריבער גערופען די „מאָליגען לעטערס".

א גרויסע סענסאציע האָט דאן געמאכט א ספּאָרט־פּיקטשור, וועלכע איז געווען געדרוקט אין דעם ניו יאָרקער וויץ־בלאַט „פּאָק". ס'איז געווען פאָרגעשטעלט ווי בלעין פּרופט איבער־יאָגען זיין אייגענעם שאָטען און קען ניט. אויפ'ן שאָטען איז געווען אויפגעשריבען: „מאָליגען לעטערס", דער נאָמען פון דער דערמאָנטער אייזענבאַהן קאָמפּאַניע און ווערטער וועגען זיינע אַנדערע חטאים. זיין פּנים האָט אויסגעדריקט אָנגעשטרענגט־קייט און פאַרצווייפלונג. אונטער דעם בילד איז געשטאַנען: „ער קען ניט ביטען זיין רעקאָרד". מיט דעם וואָרט „רעקאָרד" ווערט דאָ, אַלזאָ, געמאַכט א וואָרט־שפּיל: אין ספּאָרט הייסט „רעקאָרד" דער העכסטער פּונקט, צו וועלכען דער ספּאָרטסמאַן גרייכט; אין פּאָליטישען לעבען, ווידער, הייסט „רעקאָרד" די רעפּוטאַציע וואָס דער פּאָליטישען האָט — זיינע גוטע אויפ־טואונגען און חטאים. דער ספּאָרט־פּשט פון בילד איז, אַז בלעין, דער לויפער, דער „ראָננער" קען ניט איבעריאָגען זיין רעקאָרד אַלס „ראָננער"; אין אמת'ן אָבער האָט עס געמיינט, אַז ער קען ניט פאַרגלעטען זיינע אונעהרליכע מעשים. יענעם נומער „פּאָק" האָט מען געכאַפּט ווי מצה־וואַסער.

צו דער רעפּובליקאַנישער קאָנווענשאָן, וועלכע איז פאָרגע־קומען אין שיקאַגאַ, האָבען בלעין'ס שונאים צוגעגרייט א האַלבען מיליאָן פּיקטשורס אַזעלכע און זיי דאָרטען צוטיילט. עס זיינען וועגען דעם געפלויגען דעפּעשען איבער גאַנץ אַמעריקאַ.

די רעפּובליקאַנער „מאַשין" האָט קליוולענד'ען באַקעמפט מיט אַלע כחות. געלד האָט זיך געשאָטען אָהן א שיעור.

אַזוי ווי געגען קליוולענד'ס עהרליכקייט האָט מען ניט געהאַט וואָס אויסצוזעצען, האָבען די רעפּובליקאַנישע פּאָליטי־שענס זיין נאָמען געפּרופט פאַרפלעקען אויף אַנאַנדער שטייגער. זיי האָבען, צום ביישפּיל, פאַרעפענטליכט מעשות, אַז ער האָט געהאַט פאַרהעלטניסע מיט א געוויסער פרוי, און אַז זי האָט

געשטימט פאר רעפובליקאנער קאנדידאטען, האבען איצט געמאכט אן „אויפשטאנד" און זיך אָרגאניזירט צו העלפען בלעין׳ס נעגנער, גראָווער קליוולענד.

איידער מיר גיהען ווייטער, מוזען מיר באמערקען, אז קליוולענד איז געווען א מענש מיט א שטארקען כאראקטער, און דאָס האָט מסתמא אויך געהאָלפען צו טאָן מיט דעם ערפאָלג וואָס ער האָט געהאָט. אויך איז ער געווען א ריינערער, גלייכערער מענש ווי בלעין.

דער קעמפיין איז געווען אזא היצינער, אזא פארביטערטער; ער האָט זיך אזוי צופאָלקערט, אז אין די פארטייען גופא זיינען פאָרגעקומען שפאָלטונגען. צייטונגען זיינען אריסגעטראָטען געגען זייערע אייגענע פארטייען. די „טיימס" און די „איווניגג פאָסט", פון ניו יאָרק, וועלכע זיינען אימער געווען רעפובליקאָניש, האָבען איצט ניט אויפגעהערט צו אטאקירען דעם רעפובליקאָנישען קאנדידאט; די דעמאָקראטישע „סאָן", ווידער, האָט ניט אויפגעהערט צו באפאלען קליוולענד׳ן. נאָר די רעפובליקאָנישע „טריביון" איז געבליבען טריי בלעין׳ען, און די דעמאָקראטישע „וואָירלד" — קליוולענד׳ען. די „טיימס" און די „איווניגג פאָסט" האָבען אָנגיטירט פאר קליוולענד׳ען און די „סאָן" — פאר בלעינ׳ען. אָן עהנליכע איבערקערעניש איז פארגעקומען מיט אייניגע וויכטיגע פאָליטישענס אין בויידע פארטייען.

די אטאקעס אויף בלעינ׳ען זיינען געווען פול מיט גיפט און מיט די שווערסטע באשולדיגונגען. די לאנד האָט געקלונגען מיט עטליכע בריף, וואָס בלעין האָט געשריבען צו א געוויסער אייזענבאהן קאָמפאָניע, בשעת ער איז געווען דער „ספיקער" (פארזיצענדער) פון דער „האוז אָוו רעפרעזענטעטיוום". די קאָמפאניע האָט געוואָלט באקומען גדוסע שטיקער לאנד און דאָס רעכט צו בויען ווייטערע לינייעס. האָט בלעין איהר געלאָזט וויסען, אז אויב זי וועט איהם באצאָהלען מיט שעערס, וועט ער דאָס קענען „פיקסען". עס זיינען אויך געווען אנדערע באשולדיגונגען געגען איהם. אָבער דיזע איז געווען די וויכטיגסטע. די דערמאָנטע בריף האָט געהאָט אייניער מיט׳ן נאָמען

האַלטען געוואָרען אין ניו יאָרק פאר בלעינ'ען, האָט שטאַטגעפונען אין אַ טעאַטער אויף דער אַכטער עוועניו. דאָס איז געווען „דער ערשטער גרויסער שאָס" אין דעם רעפּובליקאַנישען קעמפּיין, נאַכדעם ווי דער רעפּובליקאַנער קאַנדידאַט איז נאָמינירט געוואָרען. אַלס הויפּט רעדנער צו דיזען מיטינג האָבען די רעפּובליקאַנער פּאָליטישענס ספּעציעל אויסגעקליבען אַ מאַן, וואָס איז געווען באַריהמט מיט זיין פעהיגקייט צו האַלטען לאַנגע וואַזשנע רעדעס און גאָרניט זאָגען. דער עיקר איז געווען צו פאַרגלעטען די באַשולדיגונגען געגען בלעינ'ען, אַזוי ווי אַ שדכן פאַרגלעט די חסרונות פון אַ כלה. ווען די חסרונות זיינען צו גרויס און דער שדכן קען זיי ניט פאַרריידען, פאַררעדט ער דעם חתן'ס עלטערען גלאַט די צייהן. אָט אַזאַ מין רעדנער איז געווען אַ באַריהמטער לאָיער און רעפּובליקאַנער פּאָליטישען מיט'ן נאָמען עוואַרטס, אַ הויכער, אַ דאַרער, מיט אַן אַלטען אַריסטאָ־קראַטישען פּנים, מיט אַ פאַרצייטיגען אָנבליק, מיט אַן אַלט־פרענקישען האַלז־טוך אַרום זיין דאַרען האַלז.

ווען די צייטונגען האָבען געמעלדעט, אַז עוואַרטס וועט האַלטען די הויפּט רעדע אויף דער בלעין פאַרזאַמלונג, האָב איך גענומען זאָרגען וועגען אַ טיקעט. אָבער אויף יעדען טיקעט זיינען געווען צעהנדליגער בעלנים; און מיין מיה איז צוערשט געווען אומזיסט. ענדליך האָב איך זיך געווענדעט צו אַ קריסטליכען יונגען מאַן מיט'ן נאָמען קאָללינס, וועלכער האָט געאַרבייט און שטודירט אין קורשעעדט'ס לאָא אָפיס, און וועמענס פאָטער איז געווען אַן איינפלוסרייכער פּאָליטישען. דער יונגער קאָללינס האָט פאַר מיר געקראָגען אַ סיט אויף דער פּלאַטפאָרמע.

איך בין געקומען בשעת אויף דער פּלאַטפאָרמע איז נאָך קיינער ניט געווען. באַלד האָבען זיך באַוויזען סענאַטאָרען, קאָנגרעסלייט, גובערנאַטאָרס פון אַ פּאָר אַנדערע סטייטס — אַלץ לייבען פון דער רעפּובליקאַנישער פּאַרטיי. איינער פון זיי איז געווען סענאַטאָר האָאָלי, פון קאָננעקטיקוט, וועלכער איז אויף דער שיקאַגאָ'ער קאָנווענשאָן אַליין געווען אַ קאַנדידאַט נאָמינירט צו ווערען אַלס פּרעזידענט, און מיין סיט איז געווען לעבען זיינעם.

פון איהם נעהאט א קינד. די רעפובליקאנער האבען מארשירט איבער די גאסען, זינגענדיג א לידעלע ווי די בייבי שרייט צו דער מאמען: „מא, מא, ווהער איז מאי פא?" (מאמע, מאמע, ווא איז מיין טאטע?). דעמאקראטישע פאליטישענס, ווידער, האבען מארשירט מיט לידעלעך וועגען בלעינ'ען.

ווי דער שטיגער איז, זיינען אויף די גאסען נעהאנגען גרויסע לייכטער מיט פיקטשורס פון די קאנדידאטען אן מיט אויפשריפטען וועגען די גליקען, וואס זיי זאגען צו. אין די פענסטער פון די סטארס זיינען געווען אויסגעשטעלט פארטרעטן פון בלעינ'ען, פון קליוולענד'ען אן פון די בלענערע קאנדידאטען. וועו עס איז געקומען נאהענט צו די וואהלען, האט געגומען קנאקען מיט פייערווערק; דערנער האבען אויף אלע קארנערס זיך גערישען די העלזער, לויבענדיג בלעינ'ען אן אטאקירענדיג קליוולענד'ען, אדער פארקערט. די גאנצע שטאדט איז געווען פארטיפט אן פארהאוועט אין דעם פאיט צווישען די „בלעין מענשען" אן די „קליוולענד מענשען".

א סך פון דעם האט מיר אויסגעזעהען בילויג, וואולגאר, צוויי־פענס'דיג, אדער משוגע. דאס ערנסטע איז געווען די פאלשע טענער, וואס האבען געקלונגען פון די רעדעס. עס האט אזוי געשמעקט מיט צבועצסטוא, אז עס האט מיר בוכשטעבליך געעקעלט. איך האב געוואוסט, אז די אמעריקאנער נעמען די רעדנער ניט ערנסט. איך האב שוין פארשטאנען, אז די גאנצע געשיכטע איז ביי פילע פון זיי ניט מעהר ווי א מין ספארט. און דאס האט די „פאליטיקס" אין מיינע אויגען נאך עקעלהאפטער געמאכט. אבער דער גאנצער פאליטישער יאריד איז געווען אזוי טשיקאווע און אזוי פול מיט קאליר! איך האב געפיבערט מיט אינטערעס.

אלץ האב איך געוואלט וויסען. איך האב באזוכט צעהנדליגער מיטינגען, גרויסע און קליינע; צו אייניגע פון זיי איז געווען שווער צוצוקומען, אבער איך האב זיך ניט באהוהיגט ביז איך האב באקומען א טיקעט.

דער ערשטער און וויכטינסטער מיטינג, וואס איז אפגע־

קלענערע קעמפיין־פארזאמלונגען האָב איך באזוכט א סך. איך בין מיט דעם קעמפיין באקאנט געווארען מיט אלע אייג־צעלהייטען. מיין אמעריקאנער פרייַנד גראָסס פלעגט מיר געבען קאמפלימענטען דערפאר. ער אליין איז געווען א „בלעין מען". און וועג איך פלעג רעידען אי געגען בלעין'ען, אי געגען קליוולענד'ען, פלעגט ער ווערים פארטיידיגען זיין קאנדידאט.

אמאל, געהענדיג איבער איסט בראדווי און דעבאטירענדיג, האָבען מיר זיך אפגעשטעלט ביי א פענסטער פון א סטאָר, וואו עס איז געווען ארויסגעשטעלט א גרויסער פּאָרטרעט פון בלעין'ען. ער האָט מיר אָנגעוויזען וואָס פאר א פיינע, קלוגע נעזיכט ער האָט.

— יאָ, ער האָט א אינטעליגענטען פנים, — האָב איך נעענטפערט.

— נאָר א אינטעליגענטען? — האָט ער פּראָטעסטירט, — איט איז ען אינטעלעקטשועל פעיס" (א געזיכט פון א הויך־ענטוויקעלטען דענקענדען מענשען).

איך האָב איהם ניט נאָכגענעבען. פון זיין באמערקונג האָב איך זיך אָבער צום ערשטען מאל דערוואוסט דעם אונ־טערשיד צווישען „אינטעלידזשענט" און „אינטעלעקטשועל".

אין יענעם וואהל־קאמף איז אויך געווען א דריטער קאנדידאט, בענדזשאמין פ. באטלער, א באקאנטער געגנער פון דער מלחמה צווישען דער נאָרטה און דער סאוטה, און א געווען נאָווערנאָר פון מאסאטשוזעטס. ער האָט געהאט א נאָמען פאר א ראדיקאל. זיין פארטיי האָט געהייסען „גרינבעק ענד לייבאר פארטי". באטלער איז ווירקליך געווען פּראָגרעסיוואר ווי די אנדערע צוויי קאנדידאטען, און ער האָט אטאקירט ביידע גרויסע פארטייען. אָבער קיין באדייטונג האָט זיין קעמפיין ניט געהאט. ביי סאציאליסטען האָט ער אויסגעזעהען ווי א וואסערדיגער ליבעראל. זיי האָבען ערקלערט, אז ער וויים אליין ניט וואס ער וויל און זיי האָבען זאָגאר געצווייפעלט אין זיין פאליטישער עהרליכקייט (עס האָט זיך טאקע אויסגעלאָזען מיט דעם וואס ער האָט זיין איינפלום פארהאנדעלט צו די רעפובליקאנער פאר

דער מיטינג האָט זיך אָנגעפאַנגען. דער טשערמאַן האָט געהאַלטען זיין הקדמה־רערע. יערעס מאָל וואָס ער האָט דערמאָנט דעם נאָמען בלעין, האָט אויסגעבראָכען א פאַטשעריי און א געשריי, וועלכער האָט אָנגעהאַלטען עטליכע מינוטען צייט. האָפֿלי איז געווען איינער פון די רעדנער.

ענדליך האָט דער טשערמאַן פֿאַרגעשטעלט עוואַרטס'ן. דער באריהמטער רעדנער האָט זיך געשטעלט און איז צוגענאַנגען צום ברעג פון דער פּלאַטפֿאָרמע. מיט זיין דאַרער פּיגור, גלייך ווי א שטעקעל, מיט איין האַנט פֿאַרלייגט אויף הינטען, און אויסרייַדענדיג די ווערטער מיט גרויס צערעמאָניע, האָט ער אָפּגערעדט א שטונדע מיט דריי פערטעל. יערעס מאָל, וואָס ער האָט אָנגערופען בלעינ'ס נאָמען, האָט געדונערט און געקאַכט. ניט אַלע ווערטער זיינע האָב איך געקענט כאַפּען. אָבער אין סך־הכל האָב איך זיין רעדע פֿאַרשטאַנען, און איך האָב געזעהן, אז עס איז אין איהר ניטא וואָס צו פֿאַרשטעהן. ניטא קיין איין געדאַנק, קיין איין דייטלעכער סטייטמענט.

אויף מאָרגען אין דער פֿריה האָב איך אין די פּייפּערס געלעזען די גאַנצע רעדע. עס איז געווען פונקט ווי מען האָט פֿאַראויסגעזאָגט: געברויכענדיג די העכסטע ענגלישע ווערטער אין לאַנגע, לאַנגע זאַצען, האָט ער אַרום דעם ענין אַרומגעוועבט א געריכטען שלייער. עס איז אונמעגליך געווען צו דערגעהן א טאָלק. זיין גאַנצען רעדנער־טאַלאַנט האָט ער געברויכט אויף אַרויסצודרעהען זיך פון צו זאָגען עפּעס. עס איז אויסגעקומען לויט דעם באריהמטען ווערטל: דער צונג איז דעם מענשען געגעבען געווארען אויף צו פֿאַרבאָרגען זיינע געדאַנקען. עוואַרטס האָט, נאַטירליך, שטאַרק געלויבט בלעינ'ען; אָבער דאָס האָט ער אויך געטאָן מיט א וואָלקען שפּראָך.

זיצענדיג אויף דער גרויסער פֿאַרזאַמלונג, האָב איך געזעהן, אז די רעדעס מיט די הורא געשרייען, מיט דעם גאַנצען פּלאַקער זיינען ניט מעהר ווי א מאשינאַווע צערעמאָניע. נעהייסען האָט דאָס אָבער, אז דאָס פּאַלק האָט זיך צוזאַמענגעקליבען אויסצודריקען צופֿריעדענהייט מיט בלעינ'ען, באַגייסטערונג פּאַר איהם.

קיין „סיקרעט באַלאָט" איז נאָך דאָן ניט געווען. דער נאָמען פון יעדען קאַנדידאַט איז געווען געדרוקט אויף א באַזונדערע שטיקעל פּאַפּיר, און דיזע פּאַפּירלעך האָט דער בירגער באַקומען ניט אינווייניג, ניט פון די בעאַמטע, וואָס זיינען געזעסען ביי די שטים־קאַסטענס, נאָר פון די פּאָליטישענס, וואָס האָבען זיך אַרומגעדרעהט אין דרויסען. די שטים־צעטלאָך, אָדער באַלאָטס, פלעגען זיין צוגעגרייט פון די פּארטייען גופא. יעדע פּארטיי האָט געדרוקט באַלאָטס מיט די נעמען פון איהרע קאַנדידאַטען; און די פרייַנד פון יעדען קאַנדידאַט האָבען זיינע צעטלעך געטיילט אויף די גאַסען, אַרום די שטים־פּלעצער. די פּאָליטישענס זיינען באַפּאַלען בירגער אַזוי ווי די „אַרויס־שלעפּערס" פון קלאָדינג סטאָרס באַפּאַלען פּארבייגעהער אויף דער היינטיגער קאַנעל סטריט.

וואוסס האָט מען געקויפט און פּארקויפט גאַנץ אָפּען אין רעכטען מיטען גאַס. מען האָט זיך געדונגען וועגען דעם פּרייז, אַזוי ווי מען דינגט זיך איבער פיש אויף א פיש־מארק. פּאָליטישענס זיינען געשטאַנען אויף די קאַרנערס מיט גרויסע פעק געלד אויפ'ן האַנט און געהאַנדעלט.

עהנליכע סצענעס האָב איך געזעהן אין די פריהערדיגע צוויי עלעקשאַן־טעג (אין נאָוועמבער 1882 און אין נאָוועמבער 1883), וואָס איך האָב בייגעוואוינט אין ניו יאָרק, אָבער איצט איז דער קאַמף געווען א בריטערער און א הייסערער. אָחוץ דעם: איך האָב איצט דעם פּאָליטישען לעבען פון אַמעריקא פּארשטאַנען פיל גרינדליכער, און האָב פיל מעהר געזעהן.

עס איז מיר געווען פיינליך צו זעהן ווי קאַרופּטע פּאָלי־טישענס לערנען אונזערע אונווישענדע אידען פּארקויפען זייערע וואוסס. מיר זיינען געקומען פון א לאַנד, וואו עס זיינען קיין וואהלען ניט געווען. דער שטים־קאַסטען, דאָס הייסט, די סיסטעם פון שטימען און אויסוועהלען בעאַמטע אָדער דעפוטאַטען, איז ביי רוסישע סאָציאָליסטען געווען א הייליגטום, פּאר וועלכען אונזערע מארטירער האָבען גלייגט זייערע לעבענס. און די רוסישע אידען האָבען זאָגאר ניט געהאַט אזעלכע „פּראַווּעס",

פאליטישע נוצען). צוערשט האבען אבער פילע פארטגעשריטענע אמעריקאנער אניטירט פאר איהם.

איך האב דאן זיך נאך געהאלטען פאר אן אנארכיסט, ניט פאר א סאציאליסט. אלזא, בין איך געווען געגען פאליטיק אין פרינציפ. אבער ארום באטלער'ן האבען זיך גרופירט פראגרעסיווע אמעריקאנער, וואס האבען געזוכט צו באקעמפען די מאכט־האבענדיגע קלאסען. דעריבער האב איך געגלויבט, אז זיין באווענונג איז א גוטער צייכען פון דער צייט.

אויבען איז דערמאנט געווארען א פראזאמלונג, וועלכע האט שטאטגעפונדען אין טוירן האל, אויף פערטער סטריט, וואו פיער אידישע שוישפילער האבען דעקלאמירט און איך האב געהאלטען א רערע וועגען די וואהלען. דאס איז געווען אין דעם זומער פון בלעין־קליוולענד קעמפיין. אין דיזער רערע האב איך קריטיקירט די צוויי גרויסע קאפיטאליסטישע פארטייען און ערקלערט וויי זיי נוצען אוים די מאכט פון דער רעפובליק געגען די ארבייטער. איך האב אויך קריטיקירט באטלער'ס פארטיי. איך האב אבער געזאגט, אז דער פאקט, דאס אזא פארטיי עקזיסטירט, איז א פרייליכער צייכען (די סאציאליסטישע פארטיי האט קיין קאנדידאט ניט געהאט). „די טעג פון די רעפובלי־קאנער און די דעמאקראטען זיינען געציילטע" — האב איך אויסגעשריען.

דער עולם איז דורכאויס באשטאנען פון „גרינע". אין האל איז ניט געווען קיין אייניגער סיטיזען.

.2

עלעקשאן סצענעס. — טשארלי סמיטה. — פאליטישע זומפען. — א נארישע דרשה.

ענדליך איז געקומען „עלעקשאן־דעי" — די ערשטע פרע־זידענט־עלעקשאן, וואס איך האב בייגעוואוינט. איך האב כמעט דעם גאנצען טאג פארבראכט אויפ'ן גאס, ארומגעהענדיג און קוקענדיג אויף די סצענעס צווישען די פאליטישענס און די וואוטערס.

ער האָט אלעמען מכבד געווען מיט בראנפען. דאָס איז נעווען זיין „רעדע".

ביי איינעם פון די פּלעצער, וואו מען האָט נעשטיפט אין דעם עלעקשאָן פון 1884, איז נעשטאַנען א קראוד און נעקוקט מיט גרויס נייגעריגקייט. איך האָב זיך פּאַראינטערעסירט. טשארלי איז נעשטאַנען דערביי, ארומגערינגעלט מיט עטליכע אנדערע פּאָליטישענס.

— איהר וועט באלד זעהן וואָס דאָ וועט זיין, — האָט מיינער א באקאנטער מיר נעזאָגט אויפ'ן אויער.

באלד איז פון דעם שטים-פּלאַץ ארויסגעקומען א יונגער מאן, וועלכער האָט נאָר וואָס אָפּגענעבען זיין וואוט. טשארלי האָט איהם אָפּגעשטעלט און דורכגעזוכט זיינע פּאקעטס. פון איין פּאקעט האָט ער ארויסגעשלעפּט א שטים-צעטל, און גלייך האָט ער איהם נענומען שלאָנען. יענער האָט געשריען, געמאכט געוואלדען, אָבער דער פּאָליסמאן, וואָס איז נעשטאַנען דערביי, האָט זיך געמאכט ניט הערענדיג און ניט זעהענדיג. טשארלי האָט דעם יונגען מאן באצאָהלט פּאר זיין וואָוט, האָט מיין באקאנטער מיר ערקלערט, און איהם נעגעבען זיין באלאָט. ער האָט אָבער נעהאט א חשד, אז ער וועט ניט וואוטען פּאר איהם, און ער האָט זיין באלאָט אָנגעצייכענט. דעריבער האָט ער דאָס איהם איצט באַוויזן. ער האָט ביי איהם געפונען דעם אָנגעצייכענטען באלאָט.

אלע האָבען געוואוסט, אז די פינסטערע נפשות פון שטאָדט זיינען פּארבונדען מיט די פּאָליטישענס; עס איז נעווען אן אָפּענער סעקרעט, אז אלע אונאנשטענדיגע הייזער צאָהלען דער פּאָליציי מאָנאָטליכע צינזען און אז די פּאָליציי טיילט זיך מיט די הויפּט-מאכערס פון דער הערשענדער פּארטיי. עס איז פּאר קיינעם אויך ניט געווען קיין סוד, אז אייניגע פּאָליטישענס זיינען אלײַן בעלי־בתים פון אונאנשטענדיגע הייזער. פילע פון די פּאָליטישענס זיינען געווען דורכגעמישט מיט גנבים און אנדערע פּראָפעסיאָנעלע פּארברעכער; אז מען זאָל כאפען א גנב אָדער א רויבער, און ער זאָל ארויס פריי, איז נעווען א נאַנץ אָפּטע פּאסירונג.

וואָס רוסישע קריסטען האָבען יאָ נעהאַט. דאָ אין אַמעריקא איז יעדער אַ בירגער, און אַ איד איז אַזאַ מענש ווי אַ קריסט. אַלזאָ, האָט די שטים־רעכט ביי אונז געדאַרפט זיין נאָך טייערער ווי ביי די אמעריקאַנער; צום סוף לערענט מען אונזערע אונווי־סענדע אימיגראַנטען דיזען הייליגטום פאַר אַ פּאָר דאָלאַר צו פּארקויפען!

דאָס רוב פון די פּאָליטישענס פון דעם אידישען קוואַרטאַל זיינען דאָן נעווען קריסטען. עס זיינען אָבער נעווען עטליכע אידען אויך. איינער פון זיי איז נעווען אַ סאַלון־קיפּער, אַן אַמעריקאַנער געבאָרענער איד, מיט'ן נאָמען טשארלי סמיטה, אַ הויכער, אַ נעזונטער, מיט שווארצע האָר, מיט גרויסע אויגען. זיין סאַלון איז נעווען אויף עסעקס סטריט, לעבען גרענד סטריט. טשארלי סמיטה האָט דעם נאַנצען פלאָר פון זיין סאַלון אויס־געפלאַסטערט מיט זילבערנע דאָלאַרס, וועלכע זיינען נעווען איינגעפעסטינט אין טיפע קיילעכדיגע גריבלעך, כדי די קאַסטאָ־מער זאָלען זיי ניט קענען ארויס'גנב'ענען. דורך דעם איז ער באַ־קאַנט נעווארען מיט'ן נאָמען „סילווער דאָלאַר סמיטה"—א טיטול, מיט וועלכען ער האָט שטאָלצירט. ער איז נעווען אַן אסעמבלימען פון זיין דיסטריקט. וועז איך בין נעקומען, האָט ער נעהערט צו דער רעפובליקאַנער פּארטיי. שפּעטער אָבער איז ער איבער־נעגאַנגען צו דער דעמאָקראַטישער. ער האָט „נעענדערט זיינע איבערצייגונגען", האָט דאָס נעהייסען.

איך האָב אמאָל בייגעוואוינט די פּאָליטענדע סצענע: אויף דער שמאָלינקער נעסעלע, וועלכע נעהט פון עסעקס סטריט צו לאָדלאָו, לעבען גרענד, איז נעשטאַנען אַ פּאָליטישער רעדנער־וואַנען און דער רעדנער איז נעווען טשארלי. ער האָט נע'דרש'נט וועגען זיין אייגענער קאַנדידאַטור צו דער אסעמבלי. נאכדעם ווי ער האָט אָפּגערעדט ביי פינף מינוט, האָט ער אַ ברום נעטאָן: „באָיס, איהר ווייסט דאָך, אז איך האָלט אַ בעסערע רעדע ביי מיר אין סאַלון ווי דאָ אויפ'ן גאס. קומט, באָיס!" דער נאַנצער עולם איז אַריין מיט איהם אין זיין סאַלון, וועלכער איז נעווען פונקט אנטקעגען דעם אַריינגאַנג צו דער נעסעלע, און

וועטער וואָלט אין דעם וואהל־טאָג געווען א שעהנערער, וואָלט ערוועהלט געוואָרען ניט קלייוולענד, נאָר בלעין. אין די פּאָרם דיסטריקטען פון ניו יאָרק סטייט איז די רעפובליקאַנער פּארטיי שטאַרקער ווי די דעמאָקראַטישע; אָבער יענעם טאָג איז געגאַנגען א שלאַגס־רענען, דעריבער זיינען פילע רעפובליקאַנישע פּאַרמערס ניט געפאָהרען שטימען.

א טשיקאַוע פאַסירונג אין דיזען קעמפּיין איז געווען דאָס פּאָלגענדע: מיט א קורצער צייט פאר די וואהלען האָט א וויכטיגער גלח, מיט'ן נאָמען בוירטשאַרד, געהאַלטען א רעדע פאר בלעינ'ען, און דיזע רעדע האָט אנשטאָט בלעינ'ען צו העלפען, איהם געטאָן א גרויסען שאָדען. דער גלח איז געווען פון יענע מגידים, וואָס האָבען מעהר פּעהיגקייט אויף פּשט'לאָך ווי שכל. ער האָט אויסגע'דרשנ'ט א פּשט'ל וועגען דעם בוכשטאַב „אר". ער האָט געזאָגט, אז די מאַכט פון דער דעמאָקראַטישער פּארטיי איז געבויט אויף דריי „אר"ס (ריש'ן): רָאָם, רָאַמאַניזם און רעבעליאָן, דאָס הייסט, שנאַפּס, די קאַטוי־לישע קירכע און די סאָוטה (וועלכע האָט רעבעלירט און זיך געוואָלט אָפּטיילען פון די פּראַייניגטע שטאַטען). מיט זיינע רייד האָט בוירטשארד דערצאָרנט איירישע און אנדערע קאַטא־ליקען, און מען איז געווען זיכער, אז דאָס האָט בלעינ'ען געקאָסט א מאַסע וואוטס. די דריי „אר"ס זיינען געבליבען פּארשריבען אין דער געשיכטע פון אמעריקאַנער „פּאָליטיקס"; און אין מיין זכרון זיינען זיי פּארצייכענט צוויישען די דענקמאָלען פון דער צייט וועו איך האָב מיט התמדה געלערנט מיינע ערשטע לעסאָנס אין דעם בוך פון אמעריקאַנער לעבען.

.3

מיינע רוסישע קאָרעספּאָנדענציעס.

יענעם זומער האָב איך אויפגעשריבען א גרויסען אַרטיקל אויף רוסיש וועגען דעם פּאָליטישען קעמפּיין. איך האָב איהם אַוועקגעשיקט אין פּעטערסבורג צו דעם „וויעסטניק יעוראָפּי", וועלכער איז דאָן געווען איינער פון די צוויי וויכטיגסטע זשור־

דאָס רוב סאלון־קיפּערס זיינען געווען פּאָליטישענס. מייסטע אָלדערמען (מיטגלידער פון דעם שטאָדט־ראַט) זיינען געווען שענקער. יעדער שענק איז געווען אַ פּאָליטישער צענטער. די סאַלון־קיפּערס פלעגען שפּילען די ראָלע פון שטימען־זאַמלער. געוויסע שענקען זיינען געווען צענטרען אַי פון פּאליטיקס, אי פון פאַרברעכענס.

אין דעמזעלבען יאָהר, 1884, האָבען די ניו יאָרקער אָלדערמען פאַרקויפט די וויכטיגסטע סטריט, בראָדוויי, צו אַ קאַר־קאָמפּאַני פאַר אַ האַלב מיליאָן דאָלאר כאַבאַר, אָבער דערוואוסט האָט מען זיך דערפון אַביסעל שפּעטער.

איך פלעג פארגלייכען די ניו יאָרקער באָאָרד אָוו אָלדערמען מיט דעם שטאָדט־ראַט פון פּעטערסבורג. אין פּעטערסבורג זיינען צווישען די מיטגלידער פון דער דומאַ (שטאָדט־ראַט) געווען די געבילדעטסטע און די שענסטע מענשען פון שטאָדט. און דאָ זיינען די אָלדערמען מייסטענס געווען פאָרשטעהער פון קאָרופּטע פּאליטיקס און פון דער אונטערוועלט.

איך האָב אויף דעם אָנגעוויזען אין עטליכע רעדעס, וועלכע איך האָב אין דער צייט פון דעם בלעין־קליוולענד קאמפּיין געהאַלטען אויף אידיש און אויף רוסיש. איך פלעג ערקלערען, אַז אונטער היינטיגע אומשטענדען איז די שטימרעכט פאַרבונדען מיט אונסימפּאַטישע ערשיינונגען; אַז די נידעריגסטע מענשען ווערען מעכטיג דורך די וואוטס פון די סיטיזענס, וואָס ליגען אין די שענקען, אָדער וואָס מען קויפט פאַר אַ פּאָר דאָלאר אָדער פאַר אַ דזשאַב. איך פלעג מיינע צוהערער דערציילען, אַז דער איידעלער אַמעריקאַנער קוקט אויף „פּאלי־טיקס" ווי אויף אַ מיאוסער באַשעפטיגונג. אויך פלעג איך אָנווייזען, אַז דער אַמעריקאַנער מיליאָנער קויפט די קאָרופּטע פּאָליטישענס און נוצט אויס זייער מאַכט פאַר זיינע צוועקען.

דער קעמפּיין האָט זיך געענדיגט מיט אַ זיג פאַר קליוולענד'ן. ער האָט געוואונען מיט אַ קליינער מאַיאָריטעט. אַלץ האָט זיך געווענדעט אָן דעם סטייט ניו יאָרק, און דאָרטען איז בלעין דורכגעפאַלען בלויז מיט עטליכע טויזענט שטימען. ווען דער

רעסאַנטע סיטואַציעס, מיט טיפּען, פּאַסירונגען, סצענעס; אָבער דאָס האָב איך ניט אָנגערירט.

האָבען אַזעלכע זאַכען אויף מיר קיין איינדרוק ניט געמאַכט? אַזוי צו זאָגען וואָלט געווען ניט ריכטיג. זיי האָבען אויף מיר יאָ געמאַכט אַן איינדרוק, און אַ טיפען; אָבער די רעדאַקציע פון „רוסקי יעוורעי" האָט מיר געשריבען, אַז איך זאָל „זיך האַלטען אויף דעם באָדען פון פאַקטען". אַחוץ דעם, בין איך סתם געווען אונטער דעם איינדרוק אַז אינטערעסאַנטע אַכען געהערען צו דער אָפּטיילונג פון פעליעטאָנען, און ניט יו סעריעזע קאָרעספּאָנדענצען. אַ קאָרעספּאָנדענץ, אַזוי ווי אַ לייט־אַרטיקעל, דאַרף זיין ערנסט און טרוקען, האָב איך געגלויבט. איך האָב געשריבען פון יוצא וועגען, אָהן אינטערעס. אויסער דעם אינטערעס פון זעהן מיין נאָמען געדרוקט.

מיט אַ פּאָר טעג איידער דיזע שורות זיינען געשריבען געוואָרען — אין 1924 — האָב איך אין דער פּאָבליק לייברערי גענומען דעם נומער פון דעם זשורנאַל „וויעסטניק יעוואָפּי", אין וועלכען עס איז ערשינען מיין אַרטיקעל וועגען דעם בלעין־קליוולענד קאמפּיין פון 1884. איך האָב איהם איבערגעלעזען. ווען מען פאַרגלייכט מיינע קאָרעספּאָנדענציעס אין „רוסקי יעוורעי" מיט דיזען אַרטיקעל, וועלכער איז געשריבען געוואָרען מיט צוויי יאָהר שפּעטער, געפינט מען אַ גרויסען פאָרטשריט. די שפּראַך איז פיל רייכער און בויגיגער, און די געדאַנקען ווייזען אָן אויף מעהר ענטוויקלונג. אונטער דער ערשטער העלפט פון דעם אַרטיקעל וואָלט איך זיך היינט אויך געקענט אונטערשרייבען. מיט אינטערעסאַנטע אַרגומענטען ווערט דאָרט באַוויזען, אַז צווישען די צוויי פּאָליטישע פּאַרטייען פון אַמעריקא איז ניטאָ קיין פּרינציפּ־אונטערשיד; זיי זיינען נישט מעהר ווי צוויי פירמעס, וועלכע קאָנקורירען איבער דעמזעלבען עשעפט — „פּאָליטיקס". עס ווערט אויסגעדריקט דער געדאַנק, אַז די ווירקליכע נפקא־מינה צווישען זיי באַשטעהט נאָר אין דעם, וואָס איין פּאַרטיי האָט די מאַכט און אַלע רעגירונגס אַמטען, און די אַנדערע וואָלט וועלען דאָס ביי איהר צונעמען.

נאלען אין רוסלאנד (אין איהם האט טורגעניעוו די לעצטע יאהרען געדרוקט אלע זיינע ווערק), און ווען מיינער א באקאנטער האט מיר אנגעזאגט, אז ער האט אין דער אסטאר לייבערערי געזעהן מיין ארטיקעל אין דעם „וויעסטניק יעוראפי", האב איך זיך נעפיהלט גלייקליך. איך בין גלייך אוועקגעלאפען אין דער ביבליאטעק און איבערגעלעזען דעם ארטיקעל; און אויף מארגען ווידער גאלאפען איהם לעזען.

דאם איז ניט געווען מיין ערשטע פראבע אויפ'ן פעלד פון רוסישען זשורנאליזם. דער ערשטען יאהר, ווען איך האב פארבראכט אין אמעריקא, האב איך געשריבען א סך קארעספאנדענצען אין דעם „רוסקי יעוורעי", די רוסישע וואכענבלאט פאר אידישע אינטערעסען, וועלכע איז דאן ארויסגענעבען געווארען אין פעטערסבורג און וועלכע איז שוין דערמאנט געווארען אין ערשטען באנד. א פאר קלייניע קארעספאנדענציעס האב איך אין דיזער וואכענבלאט צוגעשיקט נאך פון וועליזש און זיי זיינען געדרוקט געווארען. אלזא, האב איך באלד נאך מיין קומען קיין אמעריקא אנגעהויבען צו קארעספאנדירען אהין.

איך האב נעהאפט, אז דאם וועט פאר מיר זיין א קוואל פון אייגקומפט, און די דעראקציע האט מיר ווירקליך נעענטפערט מיט א בריף, אז זי בעט מיך שרייבען און אז זי וועט מיר צאהלען. איך האב געשריבען כמעט אלע וואך, אבער קיין אנארואר האב איך ניט באקומען. קיין גילדערנע געשעפטען האט די צייטונג ניט געמאכט, כאטש זי איז געווען פארשפרייט איבער גאנץ רוסלאנד. ענדליך האב איך אויפגעהערט צו שרייבען אהין.

דא ניט לאנג, גרייטענדיג זיך צו דיזע עראינערונגען, האב איך אין דער ניו יארקער שטאדט־ביבליאטעק איבערגעבלעטערט יענע יאהרגאנגען „רוסקי יעוורעי". איך האב געזעהן די קארעספאנדענציעס וואס איך האב געשריבען מיט עטליכע און פערציג יאהר צוריק, און האב דורכגעלעזען עטליכע פון זיי. איך בין געווען שטארק ענטוישט. זיי זיינען געשריבען קלאר, אבער טרוקען. דאם לעבען צווישען אונזערע אימיגראנטען אין 1882 און 1883 איז געווען פול מיט קאליר, מיט אינטע־

זיז אריינגעצויגען געווארען אין דער ענגלישער זשורנאליסטיק, וון אויבער איך האב זיך צונעקליבען צו א צווייטען ארטיקעל זאר דעם באריהמטען פּעטערסבורגער זשורנאל, האב איך אנגעזויבען מיטצוארבייטען אין דער „ניו יאָרק סאָן".

4.

דזשאהן סווינטאָן.

די רעדע, וואָס איך האב געהאלטען אין טוירן־האל, איז באריכטעט געווארען אין „דזשאהן סווינטאָן'ס פייפער" — א ראדיקאלע וואכענשריפט, וועלכע איז ארויסגענעבען געווארען פון א גלענצענדען אמעריקאנער זשורנאליסט מיט'ן נאמען דזשאהן סווינטאָן. צווישען די ווערטער, וואָס דער באריכט האט איבערגענעבען פון מיין פּאָרטראג זיינען געווען די פאלגענדע:

„אין רוסלאנד הערשט דער שווערד; דאָ אין אמעריקא הערשט דער דאלאר. אויפ'ן אויסזעהען האט דער דאלאר ניט קיין שארף; אין אמתן אָבער איז ער שארפער ווי דער שווערד".

סווינטאָן'ען האט די פראזע פּאראינטערעסירט, און ער האט מיך איינגעלאדען אין זיין אָפיס. דאָס איז געווען א מאן פון א יאָהר זעכציג, מיט אן איינדרוקספולען אויסזעהן, א הויכער, א שעהנער, מיט קורץ־געשאָרענע זילבערנע האָר, מיט א פּענסנע, וועלכען ער פלעגט ארונטערוואַרפען פון די אויגען דורך דעם וואָס ער פלעגט געבען א שטארקען וואונק. אין א וויילע ארום פלעגט ער די גלעזער ווידער אָנטאָן אויף די אויגען, ריידען צו אייך מיט א האַרטער שאָטלענדישער אויסשפּראך; קוקען אויף אייך ווי א טיגער, און פלוצלונג געבען א וואונק און מיט דעם ווידער אראָפּווארפען דעם פּענסנע.

מיט זעהר קורצע און זעהר קרעפטיגע פראזען פלעגט ער רעדען, און געשריבען האָט ער אויך אזוי. ער איז געווען איינער פון די מערקווירדיגסטע זשורנאליסטען אין אמעריקא. א לאנגע צייט איז ער געווען דער מענעדזשינג־עדיטאָר פון דער „ניו יאָרק סאָן", וועלכע האָט זיך דאן גערעכענט פאר דער בעסטער צייטונג

די צווייטע העלפט פון דעם ארטיקעל איז דורכגעדרונגען מיט יענעם איבערטריבענעם סאציאליסטישען אפטימיזם, פון וועלכען אונזער באוועגונג ליידט נאך איינעמטליך עד־היום. אבער היינט האבען מיר א היבשע סאציאליסטישע באוועגונג, וועלכע האט שוין ביי די וואהלען געהאט אייניגע וויכטיגע זיגען, וועהרענד דאן האבען די סאציאליסטען נאך אפילו קיין קאנדי־דאטען ניט ארויסגעשטעלט. דאך זאג איך אין יענעם ארטיקעל „נביאות", אז די צוויי קאפיטאליסטישע פארטייען וועלען באלד אונטערגעהן. איך וויים אן אויף באטלער'ס פארטי אלס אן ערנסטע פאליטישע מאכט און דריק אויס די איבערצייגונג, אז אין ניכען וועלען די רעפובליקאנישע און דעמאקראטישע פארטייען צוזאמען ארטריבען וועלען פון דער פאליטישער שאך־ברעט.

ווען איך לעז דאס איצט, קומען יענע וועלטער מיינע מיר אויס אזוי קינדערש! עטליכע און פערציג יאהר זיינען אוועק, און די רעפובליקאנישע און דעמאקראטישע פארטייען זיינען נאך אלץ די איינציגע צוויי מעכטינע פאליטישע ארגאניזאציעס אין אמעריקא. מיט אמעריקאנער „פאליטיקס" בין איך דאן שוין גענוגע נישקשה'דיג באקאנט. אבער דעם פאליטישען לעבען, נוי דעם לעבען אין אלגעמיין, האב איך נאך פארשטאנען גאנץ ווייניג.

יעדענפלס האט מיין ארטיקעל געמאכט א שטיקעל גערודער אין דער אינטעליגענטער רוסישער קאלאניע, און מען האט מיר גראטולירט מיט'ן כבוד צו זיין א שרייבער אין אזא זשורנאל.

פון דער רעדאקציע „וויעסטניק יעוראפי" האב איך באקומען א פרייכדליכען בריף מיט א געוויסער סומע פאר דעם ארטיקעל (איך געדענק ניט וויפיל), און אויך אן איינלאדונג וויייטער מיטצוארבייטען. איך בין געווען אויפ'ן זיבעטען הימעל און איך האב געטומען פארצייכענען טהעמעס, אויסשניידען שטיקלעך פון צייטונגען, פארשרייבען נאטיצען — אלץ פאר מיינע וויייטערע ארטיקלען אין „וויעסטניק יעוראפי". איך האב אבער אהין מעהר ניט געשריבען. מיינע פלענער האבען זיך געענדערט. ער בלעין־קלייוולענד ארטיקעל איז געווען דער לעצטער וואס איך האב געשריבען אין דער רוסישער שפראך. מיין אינטערעס

אין לאנד. איהר באריהמטער בעל־הבית און הויפט רעדאקטאר, טשארלס דאנא, האט צו איהם געהאט דעם גרעסטען צוטרוי.

ער איז אבער געווען א סך רעדיקאלער ווי דאנא, און ווען ער האט אנגעקליבען עטליכע טויזענט דאלאר, האט ער פארלאזען זיין שטעלע און געגרינדעט אן אייגענע וואכענבלאט. דאס איז דאן געווען די אינציגע ענגלישע שריפט אין אמעריקא, וואס האט אטאקירט קאפיטאליסטען און פארטיידיגט די אינטערעסען פון די ארבייטער; זי האט געבלישטשעט מיט גלענצענדע סרטיקלען און נאטיצען. סווינטאן׳ס ווערטער אליין זיינען געווען שארף ווי שפיזען און וויציג. ער האט ערווארט, אז די ארבייטער וועלען לעזען זיין צייטונג. ער איז אבער געווען ענטוישט. ער האט אין דעם פייפער באגראבען יעדען סענט, וואס ער האט אפגעשפארט.

קיין סאציאליסט איז ער ניט געווען. ער איז אבער געווען א מוטיגער רעדיקאל, אמת טריי דעם ארבייטער קלאס, און ער איז איהם געבליבען טריי.

אזוי ווי איצט זעה איך איהם, ווי ער נעהט איבער׳ן נאס נעארעמט מיט זיין הויכער אלטער אינטעליגענטער פרוי, וועלכע איז נעווען א דאקטארקע.

הגם ער איז ניט געווען קיין פאלשטענדיגער סאציאליסט, האט איהם די פארטיי דאך געשטעלט אלס איהר קאנדידאט אויף סטייט־סענאטאר, פאר דעם נעגענד פון ריווינגטאן סטריט, וועלכער איז דאן געווען באוואוינט פון דייטשען און פון אידען.

איך וועל דא נעבען א קליינעם סעמפעל פון זיין ארט רעידען אויף דער פלאטפארמע: ער לעזט פאר די פראנראם פון דער סאציאליסטישער פארטיי; ער שטעלט זיך אפ אויף דער פארעראונג, אז מען זאל ארבייטען ניט מעהר ווי אכט שטונדען. ער גיט א קוועטש מיט׳ן אויג; עס פאלט ארא זיין פענסנע און ער גיט א בייזען ברום צום פובליקום:

„האט אימיצער עפעס דאגענען? אויב עס איז פארען אזעלכער, וואס מיינט אז אכט שטונדען איז צו ווייניג, זאל ער מיר צושיקען זיין נאמען. עס איז מיר אינטערעסאנט צו וויסען ווער דאס איז".

דאן לייענט ער אן ערקלערונג, אז פרויען זיינען פונקט אזעלכע מענשען ווי מענער און אז זיי דארפען האבען שטים־רעכט; און ווייטער גיט ער א דרעה מיט'ן אויג, ווידער פאלט אראפ דער פענסנע, און ווידער גיט ער א געשריי צום פובליקום:

„אויב דא אין האל איז פארא א מאן וואס איז דאגעגען, זאל ער מיר צושיקען זיין פאטאגראף".

איך האב אין „סווינטאן'ס פייפער" געשריבען א פאר ארטיקלען. זייער אינהאלט גערעגט איך אבער ניט. איך בין מיט איהם א פאר מאל אפגעזעסען אין זיין אפיס, לאנג שמועסענדיג וועגען אנארכיזם און סאציאליזם. אבער מיט זיין ארט רעידען און מיט דעם פענסנע זיינעם האט ער געמאכט אויף מיר אזא שטארקען איינדרוק, אז איך האב פשוט ניט געסמייעט צו שטעלען זיך געגען זיינע ארגומענטען.

5.

בודעל אלדערמען. — דזשייקאב שארפ.

רעידענדיג וועגען דער קאנפליקט פון אמעריקאנער פאליטישענס, האב איך פארביגעהענדיג באמערקט, אז אין דעם יאהר 1884 האט די בארד פון אלדערמען פון ניו יארק פאר א האלבען מיליאן דאלאר כאבאר אפגענעבען בראדוויי צו א קאר קאמפאני. וועז מען האט זיך דערוואוסט דערפון, האט זיך אננעהויבען א סדרה פון אויספארשונגען, סענסאציאנעלע ארעסטען און פראצעסען.

בראדוויי איז די לענגסטע און וויכטיגסטע גאס אין ניו יארק, און די קאנפליקט אלדערמען האבען ארויסגענעבען אן ערלויבניש צו בויען א קאר־ליין איבער איהר. פריהער זיינען אויף בראדוויי קיין קארס ניט גענאנגען. עס פלעגען נעהן אמניבוסען—פערד מיט גרויסע שהנע ווייסע קארעטעס באפוצט מיט גאלד. פארשידענע קאמפאניעס האבען נעטרייט צו קריגען א קאנצעסיע דארטען צו לייגען רעלסען פאר קארס. פאר אזא קאנצעסיע וואלט די שטאדט געקענט באקומען פילע מיליאנען,

דושאַהן סווינטאַן.

די אלדערמען זיינען געווען טאמאני־האלניקעס און די נעשיכטע האט באשטעטיגט דעם אלגעמיינעם באגריף וועגען טאמאני אלס א נעסט פון כאבאר־נעמער, בעלי־בתים פון אונאנשטענדיגע הייזער, חברים און שותפים פון אלערלייי אויסוואורפען און פארברעכער. די מעשה מיט די בודעל אלדערמען האט אלעמען עראינערט אן דער נעשיכטע מיט דעם „טוויד־רינג" (א טאמאני פיהרער און זיין באנדע) פון 1871, און דעם אויסדרוק „טוויד־רינג" האט מען נעהערט יעדען טאג. האב איך באקומען א ביכעל, דורך וועלכען איך בין באקאנט געווארען מיט אלע איינצעלהייטען פון דעם טוויד־שווינדעל. טוויד איז אין 1871 געווען דער „באס" פון טאמאני־האל, און אונטער זיין פיהרערשאפט האבען די פארשטעהער פון ניו יארק און איהרע באמטע באנב'עט די שטאדט אויף פילע מיליאנען.

לעבען דעם סיטי האל שטעהט נאך איצט די קאונטי־קאורט הויז, וואו עס געפינען זיך די העכערע געריכטען פון ניו יארק. ביי דער בויאונג פון דעם הויז אליין האט די באנדע גע'נגב'עט אכט מיליאן. די ניו יארקער „טיימס", וועלכע איז דאן געווען א רעפובליקאנער צייטונג, האט די גנבה אויפגעדעקט און דער סוף איז געווען, אז עטליכע פון דער באנדע, דער באס טוויד ארריננערעכענט, זיינען פארשיקט געווארען אין סינג־סינג, וואו טוויד איז געשטארבען.

מערקווירדיג איז, אז די סענסאציע האט דער מאכט פון טאמאני האל געשאדט נאר אויף איין יאהר. ביי די נעקסטע וואהלען האט זי ווידער געזיגט, און ווידער געהאט די שטאדט־אוצרות אין איהרע הענט.

6.

סאציאליסטישע מיטינגען אויף ענגליש. — קוירנעל הינטאן. — מיין טרויעריגע ערשטע פראבע.

אין די ערשטע יאהרען, וואס איך האב פארבראכט אין אמעריקא, זיינען שוין פארגעקומען סאציאליסטישע מיטינגען אויף ענגליש. זיי פלעגען שטאטפינדען יעדען זונטאג אווענט,

אבער זי האט די וויכטיגע סטריט ניט געוואלט פארשמידען מיט רעלסען.

פלוצלונג ווערט געמעלדעט, אז א געוויסע קאמפאניע האט אזא ערלויבניש באקומען, און גאר אומזיסט. דער פרעזידענט פון דער קאמפאניע איז געווען איינער מיט'ן נאמען דזשייקאב שארפ.

דאס איז געווען אן איבערראשענדע נייעס. מען האט גלייך געמומען חושד זיין אז דאָ שטעקט כאבאר. די צייטונגען האבען דאס אויפגענומען. עס איז געווארען א רעש, און דער דיסטריקט אטוירני איז געצוואונגען געווען צו מאכען אן אונטערזוכונג. עס האט זיך ארויסגעצייגט, אז דזשייקאב שארפ האט אונטער־געקויפט עטלאבע און צוואנציג מיטגלידער פון דער באארד אוו אלדערמען פאר א האלבען מיליאן (די קאנצעסיע איז ווערט געווען צוואנציג מיליאן). פילע פון די אלדערמען האט מען ארעסטירט, נעמשפט און פאראורטיילט צו געפענגניש אין סינג־סינג. די אלע פראצעסען זיינען אין דער געשיכטע פון אמעריקאנער פאליטיקס באקאנט אלס די טרייעלס פון די בודעל אלדערמען (כאבאר־אלדערמען).

דער אלדערמען פון דעם אידישען פערטען דיסטריקט איז דאן געווען טאם שיעלס—א מיטעל־געוויקסיגער מאן מיט בריטע פלייצעס, מיט א ניט־אינטעליגענטען פנים, אימער אין א הויכען קאפעלוש און אימער מיט א ווייסען שניפס. ער האט געהאלטען א סאלון אויפ'ן קארנער פון איסט בראדווויי און קלינטאן סטריט. ער איז אויך אינדייטער געווארען. פון אן אורטייל האט ער זיך אבער ארויסגעדרייט. יעדעס מאל ווען איך פלעג איהם באגעגענען אויפ'ן גאס, אפילו מיט צוואנציג יאהר שפעטער, פלעג איך זיך דערמאנען אן דעם סענסאציאנעלען פראצעס פון די בודעל אלדערמען.

איך האב בייגעוואוינט דעם גרעסטען פון די בודעל־טרייעלס, און כלומרשט אלס רעפארטער האב איך באזוכט די לאדלאו סטריט דזשייל, וואו עס איז געזעסען דזשייקאב שארפ. איך האב איהם געזעהן שפאצירענדיג איבער'ן הויף — אן אלטער, א דיקער, מיט א פאראומערטען פנים.

וואָרט. יעדער דעבאטאנט פלעגט רעידען וועגען זיין ליבלינגס־ענין. זעלטען וועט די דעבאטען האבען געהאט א שייכות צו דער לעקטשור.

אויף איינער פון דיזע פארזאמלונגען, וועט איך בין אין אמעריקא אפגעווען וויניגער ווי א יאָהר, האָב איך געהאלטען מיין ערשטע רעדע אין ענגליש, און איך האָב ארויסגעוויזען מעהר מוט ווי ענגליש. קיינער האָט ניט פארשטאנען וואָס איך רייד. איך האָב געהאט עפעס וואָס צו זאָגען; איך האָב אָבער די ענגלישע שפראך געקענט צו וויניג. איך האָב קיין רעכט ניט געהאט צו נעמען דאָס וואָרט אויף אזא מיטינג. אפילו וועט איך האָב שוין געקענט נישקשה'דיג פיהרען א פריוואט געשפרעך, פלעג איך אויף דער פלאטפארמע די ערשטע צייט אויך האָבען גרויסע שוועריגקייטען, און מיינע צוהערער — נאָך גרעסערע. די אמעריקאנער האָבען אָבער פיל געדולד און העפליכקייט. א חוץ דעם: יעדער האָט געפויקט אין זיין פויק און די אנדערע האָבען זיך וויניג אינטערעסירט מיט דעם וואָס ער זאָגט. היינט וואָס האָבען זיי צוגעלייגט, וועט עס האָט זיך אוועקגעשטעלט א בלאסער, דאערער רוסיש־אידישער יונגער־מאן און גערעדט פאר זיי אזא סאָרט ענגליש, וועלכער האָט זיי געקלונגען ווי טערקיש?

פאר מיר איז דער פלאץ געווען אינטערעסאנט ניט נאָר אלס אן אָרט, וואו מען קאָן דעבאטירען און וואו מען הערט פארשידענע מיינונגען, נאָר אויך אלס א סקוהל אויף צו פראקטיצירען ענגליש. אָבער ביסלעכווייז, ביסלעכווייז האָט די ענגלישע שפראך ביי מיר געמומען געהן גלאטער, און איך בין אנערקענט געוואָרען אלס איינער פון די וויכטיגסטע אנטייל־נעמער אין די דעבאטען, ביז ענדליך האָט מען מיר מכבד געווען מיט א גאנצער לעקטשור. דאָס איז געווען אין 1885.

צוערשט בין איך געווען דער איינציגער רוסישער איד, וואָס פלעגט קומען אהין. שפעטער האָבען זיך געמומען באווייזען אנדערע אויך, אָבער זהר וויניג.

און איך פלעג זיי באזוכען. צוערשט איז דער פּאַרזאַמלונגס־פלאַץ געווען אויף ברום סטריט לעבען דער באוערי; דערנאָך אויף דער באוערי אין דעם זעלבען גענענד. איך פלעג קומען רעגעלמעסיג.

איך זאָג, אז זיי זיינען געווען סאָציאַליסטישע מיטינגען. אין אמת'ן האָט מען דעם נאָמען געמענט געברויכען נאָר טייל־ווייז. איהר האָט דאָרטען גענוגען מענשען, וואָס האָבען גע־גלויבט, אז מען דארף רעפּאָרמירען געווייסע זאכען אין די פיה־רונגען פון דער געזעלשאפט, אין דער סיסטעם פון לאנד־אייגענטום, אין דער געלט־סיסטעם, אין דער וואהל־סיסטעם. אייניגע האָבען געהאלטען פון וואהל־רעכט פאר פרויען; אנדערע פון אנדערע ענדערונגען אין דער קאָנסטיטוציע. רעפּאָרמערס פון פּאַרטי־דענע שאטירונגען פלעגען זיך צוזאמענקומען יעדען זונטאָג אָוונט, און יעדער פלעגט דרשנ'ען די ספּעציעלע אידעע, וועלכע ער האָט געהאלטען פאר די וויכטיגסטע. אמת'ע סאָציאַליסטען זיינען דאָרטען געווען זעהר וויניג, און זיי זיינען אלע געווען דייטשען, און האָבען גערעדט ענגליש מיט א שווערען דייטשען אקצענט. דעבאטירט האָט מען וועגען אלעס אין דער וועלט, אָבער געהייסען האָט דאָס, אז מען האלט סאָציאַליסטישע לעקטשורס און דעבאטען. פארשידענע „קרענקס" פלעגען זיך דאָרטען צוזאמענקלייבען. איהר האָט דאָרטען געזעהן מענער מיט לאנגע האָר און פרויען מיט קורצע האָר (בכלל זיינען דאָ געווען א גרויסע זעלטענהייט אין אמעריקא). יעדער, וואָס האָט געהאט עפעס א פלאָן וויי איבערצומאכען די וועלט, יעדער וואָס איז געווען אונצופריעדען מיט דער אמעריקאנער פּאָליטיק, פלעגט אהין קומען אויסגיסען זיין הארץ. אייניגע האָבען אליין ניט געוואוסט וואָס זיי ווילען. זיי האָבען סתם געוואָלט רייעדען פאר אן עולם, און דאָס אלץ האָט געהייסען „סאָציאַליזם". קיין גרויסער עולם איז דאָרטען קיינמאל ניט געווען — אין סך הכל בייַ א צווייי־דריי הונדערט מענשען.

דער אנאָנסירטער לעקטשורער פלעגט זיך אפ'דרשנ'ען זיין דרשה — געווהנליך אין א שהנעם, געשלעפּענעם ענגליש, און דאן פלעגען עטליכע פון די אנווועזענדע זיך פארשרייבען צום

איך בין דאָרטען באַקאַנט געוואָרען מיט עטליכע אַמעריקאַנער, מיט אַ פּאָר פון זיי זאָגאַר באַפריינדעט געוואָרען.

איינער פון זיי איז געווען אַ געבאָרענער פון ענגלאַנד. אין אַמעריקא האָט ער שוין געוואוינט לאַנג, אָבער ער האָט נאָך אַלץ גערעדט מיט דעם ענגלישען אַקצענט, און דער „ה" פלעגט ביי איהם אָפט פעלען. ער האָט אַנטייל גענומען אין דער אַמעריקאַנער מלחמה צווישען דרום און צפון און איז אַרויס מיט דעם טיטול „קוירנעל" (פּאָלקאָווניק). זיין נאָמען איז געווען ריטשאַרד הינטאָן. מיר פלעגען איהם רופען קוירנעל הינטאָן. דאָס איז געווען אַ מאַן פון מיטעלען וואוקס, מיט זעהר לאַנגע האָר און מיט אַ געדיכטער לאַנגער באָרד. ער האָט געהאַט אַ רייכע, פליסיגע שפּראַך. ער האָט זיך ערקלערט פאַר אַ סאָציאַליסט איידער ער האָט דעם סאָציאַליזם פאַרשטאַנען; אָבער שפּעטער איז ער מיט דער מאַרקסיסטישער טעאָריע מעהר אָדער ווייניגער באַקאַנט געוואָרען. ער האָט ליב געהאַט די פלאַטפאָרמע און פלעגט ריידען צו לאַנג.

א פּאָר מאָל האָט דזשאַהן סווינטאָן דאָרטען געלעקטשורט און דאַן איז דער האָל געווען געפּאַקט.

איינמאָל האָט אין פאַרלויף פון די דעבאַטען זיך אַוועקגעשטעלט אַן אַמעריקאַנער פרוי מיט אַ פאַרטרויערטען פרומען פּנים. איהר ליבלינגס־ענין איז געווען די געלד־פראַגע. אַז מען וואָלט שמידען מעהר געלד, וואָלטען אַלע האָבען מעהר געלד, — האָט זי גע'דרשנ'ט, — אַלע וואָלטען דאַן זיין גליקליך; קיינער וואָלט ניט זיין אָרים. איך געדענק איהר פאַרטרויערטקייט, ווי זי שרייט: „וועלען מיר דאָס שווייגען? עס גיסט זיך אַזוי פיל טרערען און בלוט! אַזאַ אָרימקייט, אַזאַ נויט, און מיר טוען גאָרניט! לאָמיר געהן אין וואַשינגטאָן; לאָמיר פאָדערען אַז מען זאָל מאַכען מעהר געלד!"

צו דער טהעמא פון דער לעקטשור, וואָס איז יענעם אָווענט געהאַלטען געוואָרען, האָט דאָס ניט געהאַט קיין ברעקעל שייכות.

איך בין געווען דער נעקסטער רעדנער. איך האָב אין דער ענגלישער שפּראַך זיך שוין געפיהלט גאַנץ היימיש, האָב איך ער־

קלערט, ערשטענס, אז אויב מען וועט מאכען מעהר געלד, וועט דאס אויך ניט העלפען; און צווייטענס, אז געלד קאן מען ניט מאכען וויפיל מען וויל. יענע פרוי האט מיך אונטערבראכען מיט א געשריי, כמעט מיט א געוויין, אז איך האב קיין הארץ ניט צו די יסורים, וואס די מענשהייט שטעהט אויס.

נאך מיר האט גערעדט אן אמעריקאנער, וועלכער האט מיין געדאנק ארויסגעבראכט אויף אן אנדער שטייגער. די „געלד־פרוי" האט איהם אויך אונטערבראכען. קוים וואס מען האט איהר באהויבן. נאך א רעדנער, א דייטש, האט איהר ערקלערט, אז ווען עס וועט זיין מעהר געלד, וועט דאס אלץ אריינפאלען צו די וואנדערבילטס, צו די גולדס, אז ביי די ארבייטער וועלען די פאקעטס אלץ זיין פוסט. דאן האט זיך די פרוי צושריען, אז אזעלכע מענשען ווי מיר העלפען די וואנדערבילטס מיט די גולדס.

אויף איינער פון דיזע פארזאמלונגען האט א שהען־געקלייד־טער אמעריקאנער, מיט שהענע מאניערען און מיט א שהענער ענגלישער שפראך, געהאלטען א לעקטשור געגען דעם סאציאליזם. איך בין געווען דער הויפט דעבאטאנט געגען איהם. און אייניגע פון די, וואס האבען איהם אפלאדירט, האבען מיר אויך אפלאדירט.

די דאזיגע לעקטשורס און דעבאטען זיינען אפגעהאלטען געווארען אויף דער באוערי, וויל דער גענענט, די היינטיגע אידישע איסט סייד, איז דאן געווען באזעצט מיט איירישע, אמעריקא־נער און מיט דייטשען, וועלכע האבען פארשטאנען ענגליש. אין שפעטערע צייטען פלעגען אמעריקאנער סאציאליסטען אפהאלטען זייערע מיטינגען א סך וווייטער אפ־טאון.

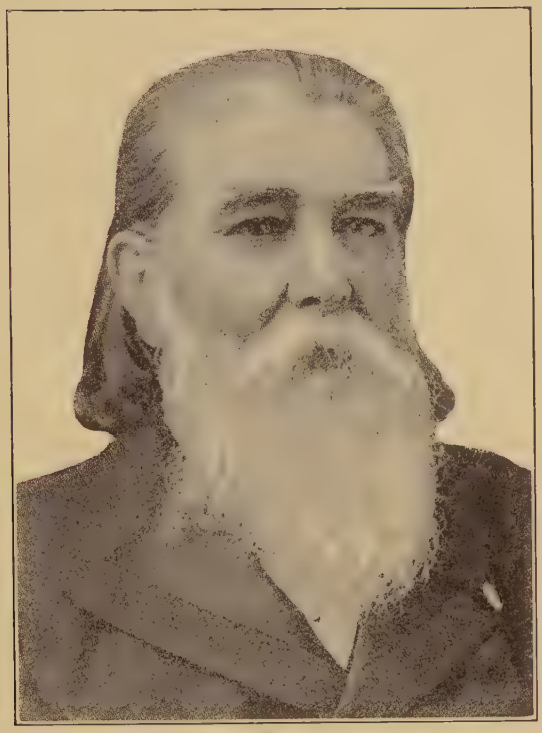

קוירנעל ריטשאַרד הינטאָן.

165 איסט בראָדוויי געגרינדעט געוואָרען א שניידער יוניאָן פון רוסישע און פּויליש אידן, און איך האָב זיך אין דער גרינדונג באַטייליגט אלס רעדנער און אויפקלערער. דער מיטינג, אויף וועלכן דאָס איז געשעהן איז געווען זעהר א קליינער. ער איז אָבער נעווען דער גרונד־שטיין, אויף וועלכן עס איז אין גיכען אויסגעוואקסען אן אָרגאניזאציע פון עטליכע טויזענד מיטגלידער.

אונגאַרישע און גרויס־פּוליש אידן פון ניו יאָרק האָבען נעפֿרופט גרינדען א שניידער יוניאָן מיט א יאָהר פּריהער; אָבער דערפון איז גאָרניט געוואָרען. זייערע שניידער זיינען געווען באַשעפטיגט ביי דער בעסערער ארבייט פון דעם טרייר, הגם אויך אין קליינע שעפֿער און ביי קאָנטראַקטאָרס, אזוי ווי מען האָט געאַרבייט ביי די בילינערע קליידער. די שעפֿער און וואויכונגען פון דיזע בעסערע ארבייטער האָבען זיך געפונען א צעהן, צוועלף בלאָק פון דעם צענטער פין דעם רוסיש־אידישען קוואַרטאל, דאָרטען, וואו היינט איז דער גאַליציאנער קיואַרטאל.

די בילינערע ארבייט איז נעטאָן געוואָרען פון דער גרויסער מאסע פּויליש און ליטווישע אידישע שניידער, און זיי האָבען נעוואוינט און געארבייט אין דעם רוסיש־אידישען געגענד.

די צווייערליי שניידער־ארבייטער זיינען א לאַנג צייט נעבליבען אָפּגעזונדערט, און שפּעטער, וען עס איז שוין נע־גרינדעט געוואָרען א גרויסע שניידער־יוניאָן, זיינען זיי א היבשע צייט געווען פאַנאַנדערגעטיילט אין צווייי באַזונדערע אָרגאַ־ניזאציעס.

דער מוצאי יום־כפּור'דיגער מיטינג איז ארויסגעוואקסען פון א געשפּרעך, וואָס איך האָב נעהאט מיט א אידישען פּרעסער פון גרויס־פּוליש, א הויבער, ביינערדיגער מאן פון א יאָהר פערציג, מיט ברייטע פּלייצעס און מיט יאָפּאַנעזישע שוואַרצע אויגען. ליידער געדענק איך ניט זיין נאָמען, הגם ער איז לאַנג געווען טעטיג אין דער יוניאָן און אין פאַרלויף פון פּילע יאָהרען פלענען מיר זיך אָפט טרעפען אויף פאַר־זאמלונגען.

מיין ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט איהם איז פאַרגעקומען אויפֿן גאס. ער האָט מיך אָפּגעשטעלט און געזאָגט, אז ער

ערשטע פּראָבעם אין דער אידישער ארבייטער באַוועגונג.

1.

אָנפאַנג פון דער שניידער יוניאן. — גרעסטע פארזאמלונג אין די ערשטע יאָהרען. — די ערשטע אידישע ארבייטער פיהרער.

די ערשטע פּראָבעם, וואָס זיינען געמאכט געוואָרען צו גרינדען א שניידער יוניאָן — וועלכע, פון וועמען און ווי אזוי זיי זיינען געמאכט געוואָרען — איז ניט לייכט פעסטצושטעלען. הערץ בורגין דערציילט וועגען דעם אין זיין „געשיכטע פון דער אידישער ארבייטער באַוועגונג", אויף דעם גרונד פון אויסקונפט, וואָס ער האָט געזאמעלט מיט פיל מיה. אָבער דאָס רוב פון די מענשען, וואָס האָבען אין יענע באַוועגונגען אנטיל געהאט, זיינען אין בורגין'ס צייט שוין געווען טויט, אָדער מען האָט זיי ניט געקענט דערגרייכען צוליב אנדערע אורזאכען. זיינע קאפיטעלען וועגען יענע יאָהרען זיינען דעריבער ניט אימער פריי פון אונפינקטליכקייטען, הגם אין אלגעמיין ענטהאלטען זיי א שאצבארען מאטעריאל.

איך גיב דאָ איבער וואָס איך געדענק וועגען דעם ענין פון מיינע אייגענע ערפאַהרונגען — וועגען זאכען, אין וועלכע איך האָב פערזענליך אנטיל גענומען, אָדער וועלכע איך האָב בעאָבאכטעט.

מוצאי יום־כּפּור, 1884, איז אויפ'ן טאָפּ פלאָר פון

ערשטער עוועניו, לעבען דער צווייטער סטריט (שפּעטער האָט מען דעם פּלאַץ גערופען פּראָגרעסיוו אסעמבלי רומס). דיזע פּאַר־זאַמלונג גערעכנט איך מיט פּאָלשטענדיגער דייטלעכקייט.

דער האָל איז געווען א גרויסער און ער איז געווען געפּאַקט. עס האָבען זיך דאָרטען וואַרשיינלעך געפונען איבער צוויי טויזענט מענשען. דאָס איז דאָן געווען די גרעסטע פּאַרזאַמלונג פון אידישע ארבייטער, וועלכע האָט וועָן עס איז שטאַטגעפונען אין אַמעריקא (און וואַרשיינלעך אויך אויף דער גאַנצער וועלט). צו אזא גרויסען עולם האָב איך נאָך פּריהער קיינמאָל ניט גערעדט.

איך געדענק דעם שטאַרקען איינדרוק, וואָס די צוויי טויזענט־קעפּיגע מאַסע האָט אויף מיר געמאַכט. מען האָט מיך פּאַר־געשטעלט, און דער עולם האָט גענומען אַפּלאָדירען. וועָן איך האָב זיך געשטעלט פּאר דיזען ים מיט מענשלעכע פּנים׳ער, בין איך א מינוט געווען ווי א צוטומלטער.

מיין רעדע איז אויסגעהערט געוואָרען מיט דער מיפּסטער אויפ־מערקזאַמקייט, נייגעריגקייט און באַגייסטערונג. מיט דער אויסנאַה־מע פון ראַיעווסקי׳ן (שאַמראַיעווסקי) און א פּאָר אַנדערע רוסישע סאָציאַליסטען, וועלכע זיינען געקומען אויף דיזען מיטינג, איז צווישען די צוויי טויזענט צוהערער מסתמא ניט געווען קיין איינער, וואָס האָט פריהער נעהערט אזעלכע רייד. עס איז פּאר זיי געווען א גרויסע נייעס. זיי האָבען צוגעשאַקעלט מיט די קעפּ, געוואונקען איינער צום אַנדערען, אז וואָס איך זאָג איז „ריכטיג ווי גאָלד", געפּאַטשט בראַוואָ, און דונערדיג געלאַכט פון יעדער שפּאַסינער באַמערקונג, וואָס איך האָב געמאַכט.

דער פּאַרזיצענדער פון דעם מיטינג איז געווען אן אַמע־ריקאַניזירטער פוילישער איד מיט׳ן נאָמען שאַפּירא, א מאַן פון א יאָהר עטליכע און דרייסיג, אַביסעל א געלייטער אויף א פּוס. ער איז געווען דורכגעמישט מיט טאַמאַני פּאָליטישענס, און האָט געקייט טאַכאַס. די אַנדערע פיהרער פון דער יוניאָן זיינען געווען פון דעמזעלבען סאָרט מענשען. איינער פון זיי האָט געהאַלטען א ביער־סאַלון אויף עסעקס סטריט. זיי זיינען

האָט געהערט מיינע סאָציאַליסטישע רעדעס. מיר האָבען זיך צורעדט וועגען דעם שניידער־טרייד און ער האָט פאר מיר געשילדערט די צרות, וואָס די ארבייטער האָבען אויסצושטעהן פון די קאָנטראקטאָרס אין זייערע סוועט־שאפּס. מיר האָבען זיך דערערעט צו דער פראָגע וועגען גרינדען א יוניאָן פון די פּרעסערס, אַלס אַן אָנהויב. איך האָב פּאָרגעלייגט מיין הילף און איהם געגעבען מיין אדרעס. עס איז דאָן געווען ערב ראש־השנה און מיר האָבען אָפּגעמאכט צו וואָרטען ביז איבער די ימים־נוראים; וואָרים די אידישע שניידער זיינען אין יענע יאָהרען מיסטעגס געווען רעליגיעזע, אלט־מאָדישע אידען, פילע פון זיי מיט בערד און פּאות.

דער פּרעסער האָט זיך דערנאָך צונויפגערעדט מיט עטליכע פון זיינע מיטארבייטער. א פּאָר שטונדען נאָך נעילה זיינען מיר זיך אַלזאָ צוזאַמענגעקומען. אין דעם זאל איז געשטאַנען אן ארון־קודש און אן עמוד, ביי וועלכען מען האָט דעם גאנצען טאָג געדאַוונט.

165 איסט בראָדווי, וואו די קליינע פּאָרזאַמלונג איז פאָרגעקומען, איז געווען א הויז פון מיטינג־האַלס, און אין יענע יאָהרען פלעגען דאָרטען געהאַלטען ווערען די מעהרסטע פון אונזערע סאָציאַליסטישע רעדעס און לעקטשורס. אָבער ווי אַלע מיטינג האַלס און טאַנץ־זאַלען פון דעם אידישען קוואַרטאַל, זיינען זיי אויף די ימים־נוראים פארוואַנדעלט געוואָרען אין שוהלען.

קיין אייגצעלהייטען פון דער פּאָרזאַמלונג געדענק איך ניט. איך געדענק נאָר ווי דער הויכער, דאָרער פּרעסער האָט מיך פאָרגעשטעלט; ווי איך בין געשטאַנען און געערעט, און ווי דערנאָך האָט מען פּאָרשריבען די ערשטע מעמבערס.

איך געדענק אויך א פּאָר פון די שניידער מיטינגען, וועלכע איך האָב אדרעסירט אביסעל שפּעטער, וועו די יוניאָן איז שוין געווען אָרגאַניזירט. די גרעסטע פּאָרזאַמלונג, אויף וועלכער איך האָב דאָן אָנטייל גענומען אלס הויפּט רעדנער, האָט שטאַטגעפונען אין קאָנקאָרדיא אסעמבלי רומס, אויף דער

אין דעם אונגאַרישען קווארטאל איז געווען אַביסעל אַנדערש. צווישען די אידען פון אונגאַרן, הויפּטזעכליך אין די גרעסערע שטעדט, איז פאָלקס־בילדונג און די היינטיגע קולטור געווען מעהר פאַרשפּרייט ווי צווישען די אידען פון רוסלאַנד אָדער פּוילען. צווישען זייערע שניידער אין ניו יאָרק האָבען זיך שוין דאַן געפונען עטליכע אינטעליגענטע מענשען, וואָס זיינען באַקאַנט געווען מיט דעם סאָציאַליזם נאָך פון דערהיים. צו דיזער אונגאַ־רישער גרופּע האָט אויך געהערט אַ האַלב־אינטעליגענטער שניידער, וועלכער איז געווען ניט פון אונגאַרן, נאָר פון גרויס־פּוילען; אָבער זיין געבורטס־פּלאַץ איז געווען לעבען דעם דייטשען גרענעץ, און ער האָט אַ געוויסע צייט געוואוינט אין דייטשלאַנד. זיין נאָמען איז געווען לואיס סמיטה, און ער איז געווען איינער פון די פיהרער.

דער פאָלגענדער געשפּרעך, וועלכער איז פאָרגעקומען צווישען מיר און אַ יונגען אידישען שניידער דעם זעלבען טאָג, ווען איך האָב געהאַלטען די אויבען־דערמאָנטע רעדע אין קאָנקאָרדיאַ אַסעמבלי רומס, איז כאַראַקטעריסטיש.

איך און ראַיעווסקי זיינען געגאַנגען איבער קאַנעל סטריט, און אונז האָט אָפּגעשטעלט אַ יונגערמאַן. ער איז געווען אין קאָנקאָרדיאַ אַסעמבלי רומס, ווען איך האָב געהאַלטען מיין רעדע, האָט ער ערקלערט. נאַכדעם ווי ער האָט מיר געגעבען אַ קאָמפּלימענט פאַר דער רעדע, האָט ער געפרעגט וויפיל מען האָט מיר באַצאָהלט פאַר איהר. איך און ראַיעווסקי האָבען איהם פאַרזיכערט, אַז די וואָס האַלטען אַזעלכע רעדעס נעמען ניט קיין געלד. דער יונגערמאַן האָט געלאַכט. ער האָט געמיינט, אַז מיר מאַכען פון איהם חוזק. עס איז אונמעגליך געווען פון איהם אַרויסצורייסען די איבערצייגונג, אַז אָהן געלד טוט מען קיין זאַך ניט. ער האָט געאורטיילט לויט אַזעלכע לידערס ווי שאַפּיראָ.

און דאָס איז ביי מיר ניט געווען די איינציגע ערפאַהרונג אַזעלכע.

צו צוברעכען דיזען באַגריף ביי אונזערע מאַסען; צוגע־

געווען שניידער, אדער געווען שניידער, און די יוניאן איז געווען ביי זיי אין די הענט. איך פלעג זיך טרייסטען מיט דער האפנונג, אז מיט דער צייט, ווען די מאסע וועט ווערען דורכגעדרונגען מיט אונזער פראפאגאנדא, וועט זי זיי ארויס־טרייבען.

א דייטשער אנארכיסט האט ביי מיר אמאל געפרענט, פארוואס איך האב מיט אזא יוניאן צו טאן. האב איך איהם געענטפערט: „ווען מען זאל מיר ערלויבען צו פרעדיגען מיינע נעראנקעז אין א געמבלינג־הויז, וואלט איך זיך אויך ניט געטארט ענטוואנגן. עס איז מיין פליכט אנצופירען די סאציאליסטישע פראפאגאנדא וואו איך קען נאר. און דאס איז דאך אן ארגא־ניזאציע פון ארבייטער. זיי מוז מען אודאי אויפקלערען".

דער פרעזידענט פון דער ערשטער שניידער יוניאן האט געהייסען ארנאלד. שאפירא איז געווען דער סעקרעטער, אבער אויף די מיטינגען פלעגט ער אפט זיין דער טשערמאן.

אז אזא מענש ווי שאפירא זאל זיין א פיהרער פון א אידישער ארבייטער יוניאן איז דאן ניט געווען קיין אונגאטיר־ליכע זאך. ער און די אנדערע לידערס זיינען געווען מענשען וואס האבען געקענט האלטען א רעדע. זיי האבען געוואוסט ווי צו פיהרען א פארזאמלונג. צווישען אונזערע רוסישע אימי־גראנטען איז אזא מעלה געווען א זעלטענהייט. די וואס האבען געקענט פיהרען פארזאמלונגען זיינען אויף א נאטירליכען אופן געוואקרען די פיהרערס אין די לאדזשען, און זיי האבען זיך אויך געדרעהט ארום פאליטישענס. אלזא, ווען מען האט געגומען גרינדען א יוניאן, האט די מאסע זיי אויסערוועהלט פאר טשער־לייט. וואס זיי האבען געוואוסט וועז א „מאושאן" איז אויסער אדרנונג; וועז מען גיט דאס וואס, וועז מען גיט ניט. קורץ, זיי האבען געוואוסט ווי צו קאמאנדעווען מיט'ן הילצערנעם האמער. אלזא, וועז עס האבען זיך געגומען גרינדען אונזערע יוניאנס, זיינען זיי געוואקרען די רעדעל־פיהרער. אנדערש האט דאן ניט געקענט זיין. אונזערע שניידער־מאסען זיינען דאן געווען ניט אין ערך אונווייסענדער ווי היינט.

טרייד־יוניאָניזם פאַרגליכען צו אַ קעכין; אַז איך האַלט דעם ארבייטער פאַר אַ דינסט־מיידעל; און עטליכע אַנדערע זיינען מיט איהם איינפאַרשטאַנען געווען. מיר זיינען אַרויס פון האָל און געגאַנגען איבער'ן גאַס צוזאַמען, דעבאַטירענדיג, און דער באַוואַקסענער איד מיט זיינע אָנהיינגער זיינען אַלץ געבליבען ביי דאָס זייעריגע.

צווישען די טעטיגע מיטגלידער פון דער ערשטער שניידער יוניאָן האָט זיך געפונען דער אויבען־דערמאָנטער שניידער־אַקטיאָר, דער גלאַט־געגאָלטער ישראל בארסקי. דורך דער יוניאָן בין איך מיט איהם באקאנט געווארען בעסער, און איך האָב אין איהם געפונען אַ העכסט עהרליכען מענשען און אַן אינטערעסאַנטען אידעאַליסט.

.2

„לייבאָר לייסעאום". — דר. מערקין.

ביים ענד 1884 האָבען עטליכע פון די רוסישע אימיגראַנטען, מיט אַלעיניקאָוו'ען אַלס פאָרזיצענדער, געגרינדעט אַ געזעלשאַפט אונטער דעם נאָמען „רוסקי ראַבאָטשי סאָיוז" (רוסישער ארביי־טער־פאַרבאַנד), וועלכע האָט יעדען זונטאָג נאָכמיטאָג געגעבען אַ לעקטשור מיט דעבאַטען אויף רוסיש, אין 106 איסט בראָדוויי. איך בין געווען אַ מיטגליד און איינער פון די לעקטשורערס. לאַנג האָט דער פאַרבאַנד ניט עקזיסטירט. עס איז אַרויסגעקומען אַ מיינונגס־פאַרשידענהייט — ריכטיגער געזאָגט, אַ פּערזענליכער צוזאַמענשטויס — און עס איז געגרינדעט געוואָרען אַנאַנדער רוסישער פאַראיין אונטער דעם נאָמען „לייבאָר לייסעאום". איך און לואי מיללער (אויך אַ ווילנער) זיינען געווען די גרינדער.

אין מיטען פון אַ מיטינג פון דעם „רוסקי ראַבאָטשי סאָיוז", ווען עס איז פאָרגעקומען דער סכסוך, זיינען מיר אַרויסגעגאַנגען און געדונגען אַנאַנדער האָל (דעם זעלבען האָל, וואו איך האָב געהאַלטען די רעדע ביי דער גרינדונג פון דער שניידער־יוניאָן). דאַן האָבען מיר זיך אומגעקערט אויף דער

וואוינען זיי צום גערַאנק, אז עס איז פַארַאן אזא זאך ווי פרינציפ אויף דער וועלט, צוגעוואוינען זיי צום גערַאנק, אז פאר א סיטיזען צו פַארקויפען זיין שטימע אין עלעקשאן טאָג איז א פיל גרעסערע עבירה ווי צו רויבערען אום שבת — דאָס זיינען געווען אייניגע פון אונזערע אויפגאבען אין יענע צייטען.

אונזער באוועגונג האָט געמאכט פאָרטשריט. די צאָל מענשען, וואָס האָבען זיך אָפּגערופען אויף אונזער אָגיטאַציע, איז נעוואקסען.

דער עולם פון דאמאָלסדיגע מאס־מיטינגען פלעגט אָפט אַרויסווייזען א רויהקייט און א קינדישקייט, וועלכע איז איצט ניט אָפט צו טרעפען. איך וועל בריינגען א ביישפיל.

עס איז געווען א מיטינג אין עווערעט האָל, אויף פערטער סטריט לעבען דער באוערי. דער טשערמאן איז געווען גרעגאָרי וויינשטיין, אונזערער א ווילנער יונגערמאן, וועלכער איז דאן געווען אן אמעריקאנער שריפטזעצער און א טעטינגער מיטגליד אין זיין יוניאָן. איך בין געווען אייניער פון די רעדנער. עס האָט זיך ענטוויקעלט א דעבאטע איבער דער פראגע צי מען זאָל אין א יוניאָן אָננעמען וואָס מעהר מיטגלידער, אָדער צוערשט זיך באשרענקען אויף א קלענערער צאָל. אונזער אימיגראַנטען־מאסע איז דאן נאָך געווען אזוי אונפעהיג צו זיין אָרגאַניזירט; אין די ערשטע יוניאָנס איז געווען אזוי ווייניג טאָלק, אז מיין מיינונג איז געווען, מען זאָל פריהער גוט אָרגאַניזירען די ביסעל מעמבערס, וועלכע געפינען זיך שוין אין דער יוניאָן, און דערנאָך ערשט אריינצומען וויטערע מיטגלידער. דערביי האָב איך נעגעבען א משל מיט א קעכין, ווי זי קאָכט פיש. זי גיסט ניט אריין א סך וואסער מיט אמאָל; זי טוט אריין אביסעל און לאָזט זיך דאָס איינקאָכען; דאן פאָרזוכט זי, און אז זי פיהלט אז מען דארף נאָך וואסער, גיסט זי צו. דער משל האָט שטארק אויסגעזומען. אָבער נאָך דעם מיטינג, שוין ביים אַרויסגאנג, האָט זיך א גרופּע אָפּגעשטעלט דעבאטירען מיט מיר וועגען אהם. אייניער, א מיטעלעהריגער איד, איננאנצען א פארוואקסענער מיט הָר, האָט גע'טענה'ט, אז איך האָב דעם

אין דייטשלאנד איז ער געווען טעטיג אין דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פּארטיי, וועלכע האָט דאן איהר ארבייט געמוזט פיהרען געהיים. עס האָט דאַמאָלס עקזיסטירט דער ביסמאַרק געזעץ געגען דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג, און די גענאָסען פלעגען אָנגעהן מיט זייער אַגיטאַציע „אונטער דער ערד", הגם ביי די וואַהלען פלעגען זיי זיך באַטייליגען און, טראָץ אלע אונטערדריקונגען, פלעגען זיי ערוועהלען אַ גרויסע צאָל סאָציאַ־ליסטישע דעפּוטאַטען. ער איז געווען גרינדליך באַקאַנט מיט דער באַוועגונג אין דער גאַנצער וועלט, און אין דער מאַרק־סיסטישער טעאָריע איז ער געווען אַ למדן און אַ חריף. און אַלץ האָט ער ערקלערט אויף אַן אינטערעסאַנטען שטייגער — מיט קאָליר און מיט אָריגינעלע געדאַנקען.

ווען ער פלעגט שטאַרק באַגייסטערט ווערען, פלעגט ער ריידען מיט אַן עכט מגיד'ישען טאָן. אין מיטען לעקטשור, שפּאַצירענדיג הין און צוריק איבער דער פּלאַטפאָרמע, פלעגט ער צוגעהן צום פענסטער, זיך אָפּשטעלען, ארויסקוקען, און ריידען צו דער גאַס; ארונטערלאָזען די הענט אונטער די לאַנגע פּאָלעס פון זיין שוואַרצען דייטשען ראָק, און בשעת ער האָט ארויסגע־זונגען זיינע ווערטער מיט אַ גמרא נגון אויף דער סטריט ארויס, פלעגט ער פון הינטען טרייסלען צו אונז מיט זיינע שוואַרצע פּאָלעס. באַלד פלעגט ער זיך געבען אַ קער צוריק צום עולם, אַריינקוקען אימיצען אין די אויגען און אַריינזינגען זיין גמרא נגון יענעם אין פּנים אַריין.

ער איז איבערהויפּט געווען אַ זאָנדערבאַרער מענש. פאַר דער קלענסטער זאַך פלעגט ער זיך באַליידיגען, און גאַנץ אָפט אָהן דער מינסטער אורזאַכע.

איינמאָל, ווען ער האָט געהאַלטען אין זוכען אַ קוואַרטיר, האָב איך איהם איינגעלאַדען צו זיך ביז ער וועט געפינען אַ פּאַסענדע רום (איך האָב שוין דאַן געוואוינט ניט אין 213 קלינטאָן סטריט, נאָר אויף דער אַנטקעגענדיגער זייט, אין 224 קלינטאָן סטריט; און ניט אין אַן עטטיק, נאָר אין אַ גוטען, גרויסען צימער, מיט אַ גלייכען סילינג און מיט צוויי גרויסע פענסטער

פארזאמלונג אין 106 בראָדוויי און דאָרטען אויסגערופען, אז נעפסטען זונטאג וועט זיין א רוסישע לעקטשור אין 165 איסט בראָדוויי.

אלס אונזער ערשטען לעקטשורער האָבען מיר אָנגעגרייט אלעקסאנדער יאָנאס'ן, דעם הויפט רעדאקטאָר פון דער דייטשער „פאָלקס־צייטונג". איך בין געגאנגען איהם איינלאדען און ער האָט מיר אָנגעגעבען אלס טעמא: „אישום אוו דהי דעי" (טאָגעס־פראגען); דאן האָבען מיר געלאָזט דרוקען א הענד־ביל וועגען דעם און דאָס פארטיילט צווישען די אימיגראנטען.

יאָנאס האָט גערעדט אויף דייטש. די רעדעס פון די רעבאָטאנטען זיינען געווען אויף רוסיש, און זיי זיינען איבער־זעצט געוואָרען פאר איהם אויף דייטש.

די ווייטערדיגע לעקטשורס זיינען געהאלטען געוואָרען פון שעוויטש'ן און פון אונזערע אייגענע מענשען: פון ל. מילער'ן, מ. זאמעטקינ'ען, פון מיר און פון אנדערע.

שפעטער האָבען מיר אריינגעקראָנגען א נייעם רוסישען לעקטשורער, וועלכער איז געווען עלטער און וויכטיגער פאר אונז. דאָס איז געווען דר. מערקין, א דינאָבורגער איד פון א יאָהר עטלעכע און דרייסיג, א הויכער בריט־ביינערדיגער מאן מיט א גרויסע, בלאָנדער באָרד, א קורצזיכטיגער, מיט גאלדענע בריללען. ער איז געווען א זעלטען פעהיגער, באלעזענער, געבילדעטער מענש, מיט רעדנער־קראָפט. זיין רוסיש איז אָבער געווען פון א זאָנדערבארען סארט. ער האָט גערעדט מיט א גמרא נגון, און אָפט פלעגט ער ענדיגען די ווערטער אויף נאָר ניט קיין רוסישען שטייגער. פריהער האָט ער א היבש ביסעל יאָהרען געוואוינט אין דייטש־לאנד, וואו ער האָט געענדיגט שטודירען אויף כעמיקער. די דייטשע שפראָך האָט ער גרעקענט אויסגעצייכענט, און איהר האָט ער אויך גערעדט מיט א גמרא־אקצענט און מיט א ליטווישער אויסשפראכע. זיין רוסיש איז געווען נאָך קאמישער. דאָס איז אלץ אָבער געווען א קליניגקייט, צו וועלכער מיר האָבען זיך לייכט צוגעוואוינט. ער האָט געהאט וואָס צו זאָגען; זיינע לעקטשורס האָבען געהאט א רייכען אינהאלט. מיר פלעגען זיי ערוואַרטען מיט אונגעדולד.

אין דייטשלאנד איז ער געווען טעטיג אין דער סאָציאל־דעמאָקראטישער פּארטיי, וועלכע האָט דאן איהר ארבייט נעמוזט פּיהרען געהיים. עס האָט דאמאָלס עקזיסטירט דער ביסמארק געזעץ נעגען דער סאָציאליסטישער באַוועגונג, און די נענאָסען פלעגען אָננעהן מיט זייער אגיטאציע „אונטער דער ערד", הגם ביי די וואהלען פלעגען זיי זיך באטייליגען און, טראָץ אלע אונטערדריקונגען, פלעגען זיי ערוועהלען א גרויסע צאל סאָציאל־דעמאָקראטען. ער איז געווען גרינדליך באקאנט מיט דער באַוועגונג אין דער נאנצער וועלט, און אין דער מארק־סיסטישער טעאָריע איז ער געווען א למדן און א חריף. און אלץ האָט ער ערקלערט אויף אן אינטערעסאנטען שטייגער — מיט קאָליר און מיט אָריגינעלע נעדאנקען.

וועז ער פלעגט שטארק באגייסטערט ווערען, פלעגט ער ריידען מיט אן עכט מגיד'ישען טאָן. אין מיטען לעקטשור, שפּאציערנדיג הין און צוריק איבער דער פלאטפאָרמע, פלעגט ער צוגעהן צום פענסטער, זיך אָפּשטעלען, ארויסקוקען, און ריידען צו דער גאס; ארונטערלאָזען די הענט אונטער די לאנגע פּאלעס פון זיין שווארצען דייטשען ראָק, און בשעת ער האָט ארויסגע־זונגען זיינע ווערטער מיט א גמרא נגון אויף דער סטריט ארויס, פלעגט ער פון הינטען טרייסלען צו אוזן מיט זיינע שווארצע פּאָלעס. באלד פלעגט ער זיך נעבען א קער צוריק צום עולם, ארייגקוקען אימיצען אין די אויגען און אריינזינגען זיין גמרא נגון יענעם אין פּנים אריין.

ער איז איבערהויפּט געווען א זאָנדערבארער מענש. פּאר דער קלענסטער זאך פלעגט ער זיך באלויידיגען, און נאָנץ אָפּט אָהן דער מינסטער אורזאכע.

איינמאָל, וועז ער האָט נעהאלטען אין זוכען א קוואָרטיר, האָב איך איהם איינגעלאדען צו זיך ביז ער וועט נעפינען א פּאסענדע רום (איך האָב שוין דאן נעוואוינט ניט אין 213 קלינטאָן סטריט, נאָר אויף דער אנטקעגענדיגער זייט, אין 224 קלינטאָן סטריט; און ניט אין אן עטטיק, נאָר אין א גוטען, גרויסען צימער, מיט א גלייכען סילינג און מיט צווייי גרויסע פענסטער

צום יארד). דריי אָדער פיער אָווענטען זיינען אָפּגעגאַנגען זעהר אַנגענעם. מיר פלעגען טרינקען טהיי צוזאַמען, שמועסען און פארברענגען די צייט אין דער בעסטער פריינדליכקייט. דעם פערטער אָדער דעם פינפטען אָווענט, ווען מיר האָבען זיך אַזוי גענומען גרייטען צו געהן שלאָפען, האָט ער פּלוצלונג זיך אָנגעבלאָזען און זיך גענומען אָנטאָן.

— וואָרום זאָגט איהר מיר ניט אָפען, אַז איהר ווילט פון מיר פּטור ווערן? — האָט ער געפרעגט. — איהר מיינט איך בין אַזאַ נאַר אַז איך פארשטעה ניט?

איך בין ערשטוינט געוואָרען. איך האָב זיך ביי איהם געבעטען, ער זאָל מיר ערקלערען מיט וואָס איך האָב אויף איהם געמאַכט אַזאַ איינדרוק. עס איז אָבער אונמעגליך געווען פון איהם צו באַקומען אַן ענטפער. איך האָב איהם פאַרזיכערט, כמעט מיט טרערען אין די אויגען, אַז איך שעץ זיך גליקליך איהם צו האָבען אַלס מיין גאַסט. קוים מיט צרות האָב איך איהם באַרוהיגט, און ער האָט זיך געלייגט שלאָפען. אויף מאָרגען אין דער פריה האָט ער מיר געזאָגט אַ וואַרימען „גוט־מאָרגען", מיר עטליכע מאָל געדריקט די האַנט און זיך ענטשולדיגט פאַר מיר.

— איך האָב אַלץ איבערגעטראַכט, — האָט ער געזאָגט, — איך בין געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז איך האָב אייך גאַנץ אומזיסט באַשולדיגט. איהר זייט ווירקליך זעהר אַ גאַסט־פריינדליכער מענש.

ווי אַזוי ביי איהם איז אויסגעקומען, אַז איך וויל פון איהם פּטור ווערען, האָב איך בשום אופן ניט געקענט דערגעהן. מסתמא האָט ער עפּעס אַ וואָרט מיינעם אויסגעטייטשט לויט איינעם פון זיינע צודרעהטע באַגריפען.

3.

די ברידער גרעטש. — אידישער ארבייטער פאראיין. — ערשטע קלאָוק־מאַכער יוניאָן.

ארום יענער צייט האָבען צוויי ברידער פון אָדעס, מיטיאַ

צום יארד). דריי אָדער פיער אָוועגטען זיינען אָפּגענאַנגען זעהר אַנגענעם. מיר פלעגען טרינקען טהיי צוזאַמען, שמועסען אוּן פֿארברענגען די צייט אין דער בעסטער פריינדליכקייט. דעם פערטער אָדער דעם פינפטען אָוועגט, ווען מיר האָבען זיך אַזוי גענומען גרייטען צו געהן שלאָפען, האָט ער פלוצלונג זיך אָנגעבלאָזען אוּן זיך גענומען אָנטאָן.

— ווארום זאָגט איהר מיר ניט אָפען, אַז איהר ווילט פוּן מיר פטור ווערן? — האָט ער געפרעגט. — איהר מיינט איך בין אַזא נאַר אַז איך פארשטעה ניט?

איך בין ערשטוינט געוואָרען. איך האָב זיך ביי איהם געבעטען, ער זאָל מיר ערקלערען מיט וואָס איך האָב אויף איהם געמאַכט אַזא איינדרוק. עס איז אָבער אונמעגליך געווען פוּן איהם צו באַקומען אַן ענטפער. איך האָב איהם פארזיכערט, כמעט מיט טרערען אין די אויגען, אַז איך שעץ זיך גליקליך איהם צו האָבען אלס מיין גאַסט. קוים מיט צרות האָב איך איהם באַרוהיגט, אוּן ער האָט זיך נעלייגט שלאָפען. אויף מאָרגען אין דער פריה האָט ער מיר געזאָגט א ווערימען „גוט־מאָרגען", מיר עטליכע מאָל געדריקט די האַנט אוּן זיך ענטשולדיגט פאר מיר.

— איך האָב אלץ איבערגעטראַכט, — האָט ער געזאָגט, — איך בין געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז איך האָב אייך נאַנץ אומזיסט באשולדיגט. איהר זייט ווירקליך זעהר א גאַסט־פריינדליכער מענש.

ווי אַזוי ביי איהם איז אויסגעקומען, אַז איך ווילּ פוּן איהם פטור ווערן, האָב איך בישום אופן ניט געקענט דערגעהן. מסתמא האָט ער עפעס א ווארט מיינעם אויסגעטייטשט לויט אייגעם פוּן זיינע צודרעהטע באַגריפען.

3.

די בריידער גרעטש. — אידישער ארביטער פאראיין. — ערשטע קלאָוק־מאַכער יוניאָן.

ארום יענער צייט האָבען צוויי בריידער פוּן אָדעם, מיטיא

טרייד־יוניאָניזם פאַרגליכען צו א קעכין; אַז איך האַלט דעם ארבייטער פאַר א דינסט־מיידעל; און עטליכע אַנדערע זיינען מיט איהם איינפאַרשטאַנען געווען. מיר זיינען אַרויס פון האָל און געגאַנגען איבער'ן גאַס צוזאַמען, דעבאַטירענדיג, און דער באַוואַקסענער איד מיט זיינע אָנהיינגער זיינען אַלץ געבליבען ביי דאָס זייעריגע.

צווישען די טעטיגע מיטגלידער פון דער ערשטער שניידער יוניאָן האָט זיך געפונען דער אויבען־דערמאָנטער שניידער־אַקטיאָר, דער גלאַט־געגאָלטער ישראל בארסקי. דורך דער יוניאָן בין איך מיט איהם באקאנט געווארען בעסער, און איך האָב אין איהם געפונען א העכסט עהרליכען מענשען און אן אינטערעסאנטען אידעאַליסט.

2.

„לייבאָר לייסעאום". — דר. מערקין.

ביים ענד 1884 האָבען עטליכע פון די רוסישע אימיגראַנטען, מיט אַלעיניקאָוו'ען אַלס פאָרזיצענדער, געגרינדעט א געזעלשאַפט אונטער דעם נאָמען „רוסקי ראַבאָטשי סאָיוז" (רוסישער ארביי־טער־פאַרבאַנד), וועלכע האָט יעדען זונטאָג נאָכמיטאָג געגעבען א לעקטשור מיט דעבאַטען אויף רוסיש, אין 106 איסט בראָדוויי. איך בין געווען א מיטגליד און איינער פון די לעקטשורערס. לאַנג האָט דער פאַרבאַנד ניט עקזיסטירט. עס איז אַרויסגעקומען א מיינונגס־פאַרשידענהייט — ריכטיגער געזאָגט, א פּערזענליכער צוזאַמענשטויס — און עס איז געגרינדעט געוואָרען אַנאַנדער רוסישער פאַראיין אונטער דעם נאָמען „לייבאָר לייסעאום". איך און לואי מיללער (אויך א ווילנער) זיינען געווען די גרינדער.

אין מיטען פון א מיטינג פון דעם „רוסקי ראַבאָטשי סאָיוז", ווען עס איז פאָרגעקומען דער סכסוך, זיינען מיר אַרויסגעגאַנגען און געדונגען אַנאַנדער האָל (דעם זעלבען האָל, וואו איך האָב געהאַלטען די רעדע ביי דער גרינדונג פון דער שניידער־יוניאָן). דאַן האָבען מיר זיך אומגעקערט אויף דער

מײַן פֿרוי, אַננאַ קאַהאַן (געבאָרענע בראַנשטיין), פֿאָטאָגראָפֿירט אין 1885.

אין דעם אונגארישען קוואַרטאל איז געווען אביסעל אַנדערש. צווישען די אידען פון אונגארן, הויפּטזעכליך אין די גרעסערע שטעדט, איז פּאָלקס־בילדונג און די היינטיגע קולטור געווען מעהר פּארשפּרייט ווי צווישען די אידען פון רוסלאַנד אָדער פוילען. צווישען זייערע שניידער אין ניו יאָרק האָבען זיך שוין דאָ געפונען עטליכע אינטעליגענטע מענשען, וואָס זיינען באקאַנט געווען מיט דעם סאָציאַליזם נאָך פון דערהיים. צו דיזער אונגאַרישער גרופּע האָט אויך געהערט א האַלב־אינטעליגענטער שניידער, וועלכער איז געווען ניט פון אונגארן, נאָר פון גרויס־פוילען; אָבער זיין געבורטס־פּלאַץ איז געווען לעבען דעם דייטשען גרענעץ, און ער האָט א געוויסע צייט געוואוינט אין דייטשלאַנד. זיין נאָמען איז געווען לואיס סמיטה, און ער איז געווען אייניער פון די פיהרער.

דער פּאָלגענדער געשפּרעך, וועלכער איז פּאַרגעקומען צווישען מיר און א יונגען אידישען שניידער דעם זעלבען טאָג, וועט איך האָב געהאַלטען די אויבען־דערמאָנטע רעדע אין סאַנקאַרדיא אַסעמבלי רומס, איז כאַראַקטעריסטיש.

איך און ראיוווסקי זיינען געגאַנגען איבער קאַנאַל סטריט, און אונז האָט אָפּגעשטעלט א יונגערמאַן. ער איז געווען אין קאַנקאַרדיא אַסעמבלי רומס, וועו איך האָב געהאַלטען מיין רעדע, האָט ער ערקלערט. נאכדעם ווי ער האָט מיר געגעבען א קאָמפּלימענט פּאַר דער רעדע, האָט ער געפרעגט וויפיל מען האָט מיר באצאָהלט פּאַר איהר. איך און ראיוווסקי האָבען איהם פּארזיכערט, אז די וואָס האַלטען אזעלכע רעדעס נעמען ניט קיין געלד. דער יונגערמאַן האָט געלאַכט. ער האָט געמיינט, אז מיר מאַכען פון איהם חוזק. עס איז אונמענליך געווען פון איהם ארויסצוריסען די איבערצייגונג, אז אָהן געלד טוט מען קיין זאַך ניט. ער האָט געאורטיילט לויט אזעלכע לידערס ווי שאַפּירא.

און דאָס איז ביי מיר ניט געווען די איינציגע ערפאַהרונג אזעלכע.

צו צוברעכען דיזען באגריף ביי אונזערע מאסען; צונע־

פארזאמלונג אין 106 בראדווי און דאָרטען אויסגערופען, אז נעקסטען זונטאג וועט זיין א רוסישע לעקטשור אין 165 איסט בראדווי.

אלס אונזער ערשטען לעקטשורער האָבען מיר אָנגענרייט אלעקסאנדער יאָנאס'ן, דעם הויפט רעדאקטאָר פון דער דייטשער „פאלקס־צייטונג". איך בין געגאנגען איהם איינלאדען און ער האָט מיר אָנגעגעבען אלס טעמא: „אישום אוו דהי דעי" (טאגעס־פראגען); דאן האָבען מיר געלאזט דרוקען א הענד־ביל וועגען דעם און דאָס פארטיילט צווישען די אימיגראנטען.

יאָנאס האָט גערעדט אויף דייטש. די רעדעס פון די דעבאטאנטען זיינען געווען אויף רוסיש, און זיי זיינען איבער־זעצט געוואָרען פאר איהם אויף דייטש.

די וויטערדיגע לעקטשורס זיינען געהאלטען געוואָרען פון שעוויטש'ן און פון אונזערע אייגענע מענשען: פון ל. מילער'ן, מ. זאמעטקינ'ען, פון מיר און פון אנדערע.

שפעטער האָבען מיר אריינגעקראָגען א נייעם רוסישען לעקטשורער, וועלכער איז געווען עלטער און וויכטיגער פאר אונז. דאָס איז געווען דר. מערקין, א דינאָבורגער איד פון א יאָהר עטליכע און דרייסיג, א הויכער בריט־ביינערדיגער מאן מיט א געדיכטער, בלאָנדער באָרד, א קורצזיכטיגער, מיט גאָלדענע בריללען. ער איז געווען א זעלטען פעהיגער, באלעזענער, געבילדעטער מענש, מיט רעדנער־קראָפט. זיין רוסיש איז אָבער געווען פון א זאָנדערבארען סאָרט. ער האָט גערעדט מיט א גמרא נגון, און אָפט פלעגט ער ענדיגען די וועלטער אויף נאָר ניט קיין רוסישען שטייגער. פריהער האָט ער א היבש ביסעל יאָהרען געוואוינט אין דייטש־לאנד, וואו ער האָט געענדיגט שטודירען אויף כעמיקער. די דייטשע שפראָך האָט ער געקענט אויסגעצייכענט, און איהר האָט ער אויך גערעדט מיט א גמרא־אקצענט און מיט א ליטווישער אויסשפראכע. זיין רוסיש איז געווען נאָך קאָמישער. דאָס איז אלץ אָבער געווען א קליניגקייט, צו וועלכער מיר האָבען זיך לייכט צונעווואוינט. ער האָט געהאט וואָס צו זאָגען; זיינע לעקטשורס האָבען געהאט א רייכען אינהאלט. מיר פלעגען זיי ערווארטען מיט אונגעדולד.

ערשטער עוועניו, לעבען דער צווייטער סטריט (שפּעטער האָט מען דעם פּלאַץ גערופען פּראָגרעסיוו אַסעמבלי רומס). דיזע פּאַר־זאַמלונג געדענק איך מיט פּאַלשטענדיגער דייטלעכקייט.

דער האָל איז געווען א גרויסער און ער איז געווען געפּאַקט. עס האָבען זיך דאָרטען וואַרשיינלעך געפונען איבער צוויי טויזענט מענשען. דאָס איז דאָן געווען די גרעסטע פּאַרזאַמלונג פון אידישע ארבייטער, וועלכע האָט וועל עס איז שטאַטגעפונען אין אַמעריקא (און וואַרשיינלעך אויך אויף דער גאַנצער וועלט). צו אזא גרויסען עולם האָב איך נאָך פּריהער קיינמאָל ניט גערעדט.

איך געדענק דעם שטאַרקען איינדרוק, וואָס די צווייי טויזענט־קעפּיגע מאַסע האָט אויף מיר געמאַכט. מען האָט מיך פּאַר־געשטעלט, און דער עולם האָט גענומען אַפּלאָדירען. וועל איך האָב זיך געשטעלט פּאַר דיזען ים מיט מענשלעכע פּנים'ער, בין איך א מינוט געווען ווי א צוטומעלטער.

מיין רעדע איז אויסגעהערט געווארען מיט דער טיפּסטער אויפ־מערקזאַמקייט, נייגעריגקייט און באַגייסטערונג. מיט דער אויסנאַה־מע פון ראיוווסקי'ן (שאמראיוווסקי) און א פּאָר אַנדערע רוסישע כאָצייאַליסטען, וועלכע זיינען געקומען אויף דיזען מיטינג, איז צוויישען די צווייי טויזענט צוהערער מסתמא ניט געווען קיין איינער, וואָס האָט פּריהער געהערט אזעלכע רייד. עס איז פּאַר זיי געווען א גרויסע נייעס. זיי האָבען צוגעשאָקעלט מיט די קעפּ, געוואונקען איינער צום אַנדערען, אז וואָס איך זאָג איז „ריכטיג ווי גאָלד", געפּאַטשט בראווא, און דונערדיג געלאַכט פון יעדער שפּאַסיגער באַמערקונג, וואָס איך האָב געמאַכט.

דער פּאַרזיצענדער פון דעם מיטינג איז געווען אן אמע־ריקאַניזירטער פוילישער איד מיט'ן נאָמען שאַפּירא, א מאן פון א יאָהר עטלעכע און דרייסיג, אַביסעל א געלייטער אויף א פּוס. ער איז געווען דורכגעמישט מיט טאַמאַני פּאָליטישענס, און האָט געקייט טאַבאַק. די אַנדערע פיהרער פון דער יוניאָן זיינען געווען פון דעמזעלבען סאָרט מענשען. איינער פון זיי האָט געהאַלטען א ביער־סאַלון אויף עסעקס סטריט. זיי זיינען

וואוינען זיי צום געדאַנק, אַז עס איז פאַראַן אַזאַ זאַך ווי פּרינציפּ אויף דער וועלט, צוגעוואוינען זיי צום געדאַנק, אַז פאַר אַ סיטיזען צו פאַרקויפען זיין שטימע אין עלעקשאָן טאָג איז אַ פיל גרעסערע עבירה ווי צו רויכערען אום שבת — דאָס זיינען געווען אייניגע פון אונזערע אויפגאַבען אין יענע צייטען.

אונזער באַוועגונג האָט געמאַכט פאָרטשריט. די צאָל מענשען, וואָס האָבען זיך אָפּגערופען אויף אונזער אַגיטאַציע, איז געוואַקסען.

דער עולם פון דאַמאָלסדיגע מאַס־מיטינגען פלעגט אָפט אַרויסווייזען אַ רויהקייט און אַ קינדישקייט, וועלכע איז איצט ניט אָפט צו טרעפען. איך וועל בריינגען אַ ביישפּיל.

עס איז געווען אַ מיטינג אין עווערעט האָל, אויף פערטער סטריט לעבען דער באַוערי. דער טשערמאַן איז געווען גרעגאָרי וויינשטיין, אונזערער אַ ווילנער יונגערמאַן, וועלכער איז דאַן געווען אַן אַמעריקאַנער שריפטזעצער און אַ טעטיגער מיטגליד אין זיין יוניאָן. איך בין געווען איינער פון די רעדנער. עס האָט זיך ענטוויקעלט אַ דעבאַטע איבער דער פראַגע צי מען זאָל אין אַ יוניאָן אָננעמען וואָס מעהר מיטגלידער, אָדער צוערשט זיך באַשרענקען אויף אַ קלענערער צאָל. אונזער אימיגראַנטען־מאַסע איז דאַן נאָך געווען אַזוי אונפעהיג צו זיין אָרגאַניזירט; אין די ערשטע יוניאָנס איז געווען אַזוי ווייניג טאָלק, אַז מיין מיינונג איז געווען, מען זאָל פריהער גוט אָרגאַניזירען די ביסעל מעמבערס, וועלכע געפינען זיך שוין אין דער יוניאָן, און דערנאָך ערשט אריינגעמען ווייטערע מיטגלידער. דערביי האָב איך געגעבען אַ משל מיט אַ קעכין, ווי זי קאָכט פיש. זי גיסט ניט אַריין אַ סך וואַסער מיט אַמאָל; זי טוט אַריין אַביסעל און לאָזט זיך דאָס איינקאָכען; דאַן פאַרזוכט זי, און אַז זי פיהלט אַז מען דאַרף נאָך וואַסער, גיסט זי צו. דער משל האָט שטאַרק אויסגענומען. אָבער נאָך דעם מיטינג, שוין ביים אַרויסגאַנג, האָט זיך אַ גרופּע אָפּגעשטעלט דעבאַטירען מיט מיר וועגען איהם. איינער, אַ מיטעליעהריגער איד, אינגאַנצען אַ פאַרוואַקסענער מיט האָר, האָט גע'טענה'ט, אַז איך האָב דעם

געווען שניידער, אדער געוועזענע שניידער, און די יוניאן איז געווען ביי זיי אין די הענט. איך פלעג זיך טרייסטען מיט דער האפנונג, אז מיט דער צייט, ווען די מאסע וועט ווערען דורכגעדרונגען מיט אונזער פראפאגאנדא, וועט זי זיי צרוים־טרייבען.

א דייטשער אנארכיסט האט ביי מיר אמאל געפרענט, פארוואס איך האב מיט אזא יוניאן צו טאן. האב איך איהם געענטפערט: „וועז מען זאל מיר ערלויבען צו פרעדיגען מיינע נעדאנקען אין א געמבלינג־הויז, וואלט איך זיך אויך ניט געטארט ענטאגען. עס איז מיין פליכט אנצופיהרען די סאציאליסטישע פראפאגאנדא וואו איך קען נאר. און דאס איז דאך אן ארגא־ניזאציע פון ארבייטער. זיי מוז מען אודאי אויפקלערען".

דער פרעזידענט פון דער ערשטער שניידער יוניאן האט געהייסען ארבאנסאן. שאפירא איז געווען דער סעקרעטער, אבער אויף די מיטינגען פלעגט ער אפט זיין דער טשערמאן.

אז אזא מענש ווי שאפירא זאל זיין א פיהרער פון א אידישער ארבייטער יוניאן איז דאן ניט געווען קיין אוננאטיר־ליכע זאך. ער און די אנדערע לידערס זיינען געווען מענשען וואס האבען געקענט האלטען א רעדע. זיי האבען געוואוסט ווי צו פיהרען א פארזאמלונג. צווישען אונזערע רוסישע אימי־גראנטען איז אזא מעלה געווען א זעלטענהייט. די וואס האבען געקענט פיהרען פארזאמלונגען זיינען אויף א נאטירליכען אופן געוואָרען די פיהרערס אין די לאדזשען, און זיי האבען זיך אויך געדרעהט ארום פאליטישענס. אלזא, וועז מען האט געזומען גרינדען א יוניאן, האט די מאסע זיי אויסערוועהלט פאר טשער־לייט. וואָרים זיי האבען געוואוסט וועז א „מאושאן" איז אויסער אָרדנונג; וועז מען גיט דאס וואָרט, וועז מען גיט ניט. קורץ, זיי האבען געוואוסט ווי צו קאמאנדעווען מיט'ן הילצערנעם האמער. אלזא, וועז עס האבען זיך נעזומען גרינדען אונזערע יוניאנס, זיינען זיי געוואָרען די רעדעלפיהרער. אנדערש האט דאן ניט געקענט זיין. אונזערע שניידער־מאסען זיינען דאן געווען ניט אין ערך אונווייסענדער ווי היינט.

165 איסט בראָדוויי געגרינדעט געוואָרען א שניידער יוניאָן פון רוסישע און פּוילישע אידען, און איך האָב זיך אין דער גרינדונג באטייליגט אלס רעדנער און אויפקלערער. דער מיטינג, אויף וועלכען דאָס איז געשעהן איז געווען זעהר א קליינער. ער איז אָבער געווען דער גרונד־שטיין, אויף וועלכען עס איז אין ניכען אויסגעוואקסען אן אָרגאניזאציע פון עטליכע טויזענד מיטגלידער.

אונגאריש און גרויס־פּוילישע אידען פון ניו יאָרק האָבען געפרופט גריכדען א שניידער יוניאָן מיט א יאָהר פריהער; אָבער דערפון איז גאָרניט געוואָרען. זייערע שניידער זיינען געווען באשעפטיגט ביי דער בעסערער ארבייט פון דעם טרייד, הגם אויך אין קליינע שעפּער און ביי קאָנטראָקטאָרס, אזוי ווי מען האָט געארבייט ביי די בילליגערע קליידער. די שעפּער און וואוינונגען פון דיזע בעסערע ארבייטער האָבען זיך געפונען א צעהן, צוועלף בלאָק פון דעם צענטער פין דעם רוסיש־אידישען קוואַרטאל, דאָרטען, וואו הייַנט איז דער גאַליציאַנער קוואַרטאל.

די בילליגערע ארבייט איז געטאָן געוואָרען פון דער גרויסער מאסע פּוילישע און ליטווישע אידישע שניידער, און זיי האָבען געוואוינט און געארבייט אין דעם רוסיש־אידישען געגנד.

די צווייערליי שניידער־ארבייטער זיינען א לאַנגע צייט געבליבען אָפּגעזונדערט, און שפּעטער, וען עס איז שוין געגרינדעט געוואָרען א גרויסע שניידער־יוניאָן, זיינען זיי א היבשע צייט געווען פאַנאַנדערגעטיילט אין צוויי באַזונדערע אָרגאַניזאציעס.

דער מוצאי יום־כּפּור'דיגער מיטינג איז אַרויסגעוואקסען פון א געשפּרעך, וואָס איך האָב געהאט מיט א אידישען פּרעסער פון גרויס־פּוילען, א הויכער, בייגערדיגער מאן פון א יאָהר פערציג, מיט בריייטע פּלייצעס און מיט יאָפּאַנעזישע שווארצע אויגען. לוידער געדענק איך ניט זיין נאָמען, הגם ער איז לאַנג געווען טעטיג אין דער יוניאָן און אין פאַרלויף פון פילע יאָהרען פלענען מיר זיך אָפט טרעפען אויף פאַרזאמלונגען.

מיין ערשטע באקאַנטשאפט מיט איהם איז פאָרגעקומען אויפ'ן גאס. ער האָט מיך אָפּגעשטעלט און געזאָגט, אז ער

אב. קאהאן. — פאטאגראפירט אין 1885.

קלערט, ערשטענס, אז אויב מען וועט מאכען מעהר געלד, וועט דאָס אויך ניט העלפען; און צווייטענס, אַז געלד קאָן מען ניט מאַכען וויפיל מען וויל. יענע פרוי האָט מיך אונטערבראָכען מיט אַ געשריי, כמעט מיט אַ געוויין, אַז איך האָב קיין האַרץ ניט צו די יסורים, וואָס די מענשהייט שטעהט אויס.

נאָך מיר האָט גערעדט אַן אַמעריקאַנער, וועלכער האָט מיין געדאנק אַרויסגעבראַכט אויף אַן אַנדער שטייגער. די „געלד־פרוי" האָט איהם אויך אונטערבראָכען. קוים וואס מען האָט איהר באַרוהיגט. נאָך אַ רעדנער, אַ דייטש, האָט איהר ערקלערט, אַז ווען עס וועט זיין מעהר געלד, וועט דאָס אַלץ אַריינפאַלען צו די וואַנדערבילטס, צו די גולדס, אַז ביי די אַרבייטער וועלען די פּאקעטס אַלץ זיין פּוסט. דאַן האָט זיך די פרוי צושריען, אַז אַזעלכע מענשען ווי מיר העלפען די וואַנדערבילטס מיט די גולדס.

אויף איינער פון דיזע פאַרזאַמלונגען האָט אַ שעתן־געקליידע־טער אַמעריקאַנער, מיט שעהנע מאַניערען און מיט אַ שעהנער ענגלישער שפּראַך, געהאַלטען אַ לעקטשור געגען דעם סאָציאַליזם. איך בין געווען דער הויפּט דעבאַטאַנט געגען איהם. און אייניגע פון די, וואָס האָבען איהם אפּלאָדירט, האָבען מיר אויך אפּלאָדירט.

די דאָזיגע לעקטשורס און דעבאַטען זיינען אָפּגעהאַלטען געוואָרען אויף דער באַוערי, ווייל דער געגענט, די היינטיגע אידישע איסט סייד, איז דאַן געווען באַזעצט מיט אייריש, אַמעריקאַ־נער און מיט דייטשען, וועלכע האָבען פאַרשטאַנען ענגליש. אין שפּעטערע צייטען פלעגען אַמעריקאַנער סאָציאַליסטען אָפּהאַלטען זייערע מיטינגען אַ סך ווייטער אַפּ־טאַון.

האָט געהערט מיינע סאָציאַליסטישע רעדעס. מיר האָבען זיך צוגערעדט וועגען דעם שנייַדער־טרייַד און ער האָט פאר מיר געשילדערט די צרות, וואָס די ארבייטער האָבען אויסצושטעהן פון די קאָנטראַקטאָרס אין זייערע סוועט־שאפּס. מיר האָבען זיך דערערעדט צו דער פראָגע וועגען גרינדען א יוניאָן פון די פּרעסערס, אַלס אַן אָנהויב. איך האָב פּאָרגעלייגט מיין הילף און איהם געגעבען מיין אַדרעס. עס איז דאָן געווען ערב ראש־השנה און מיר האָבען אָפּגעמאַכט צו וואַרטען ביז איבער די ימים־נוראים; וואָרים די אידישע שנייַדער זיינען אין יענע יאָהרען מייסטענס געווען רעליגיעזע, אַלט־מאָדישע אידען, פילע פון זיי מיט בערד און פּאות.

דער פּרעסער האָט זיך דערנאָך צונויפגערעדט מיט עטליבע פון זיינע מיטארבייטער. א פּאָר שטונדען נאָך נעילה זיינען מיר זיך אַלזאָ צוזאַמענגעקומען. אין דעם זאַל איז געשטאַנען אַן אַרון־קודש און אַן עמוד, ביי וועלכען מען האָט דעם גאַנצען טאָג געדאַוונט.

165 איסט בראָדוויי, וואו די קליינע פּאַרזאַמלונג איז פּאָרגעקומען, איז געווען א הויז פון מיטינג־האַלס, און אין יענע יאָהרען פלעגען דאָרטען געהאַלטען ווערען די מעהרסטע פון אונזערע סאָציאַליסטישע רעדעס און לעקטשורס. אָבער ווי אַלע מיטינג האַלס און טאַנץ־זאַלען פון דעם אידישען קוואַרטאַל, זיינען זיי אויף די ימים־נוראים פאַרוואַנדעלט געווָארען אין שוהלען.

קיין אייַנצעלהייטען פון דער פּאַרזאַמלונג געדענק איך ניט. איך געדענק נאָר ווי דער הויבער, דאָרער פּרעסער האָט מיך פּאָרגעשטעלט; ווי איך בין געשטאַנען און געערעט, און ווי דערנאָך האָט מען פּאַרשריבען די ערשטע מעמבערס.

איך געדענק אויך א פּאָר פון די שנייַדער מיטינגען, וועלכע איך האָב אַדרעסירט אַביסל שפּעטער, וועו די יוניאָן איז שוין געווען אָרגאַניזירט. די גרעסטע פּאַרזאַמלונג, אויף וועלכער איך האָב דאָן אַנטייל גענומען אַלס הויפּט רעדנער, האָט שטאַטגעפונען אין קאָנקאָרדיאַ אַסעמבלי רומס, אויף דער

וואָרט. יעדער דעבאטאנט פלעגט ריידען וועגען זיין ליבלינגס־ענין. זעלטען וועט די דעבאטען האבען געהאט א שייכות צו דער לעקטשור.

אויף איינער פון דיזע פארזאמלונגען, וועט איך בין אין אמעריקא אפגעווען וויניגער וויי א יאָהר, האָב איך געהאלטען מיין ערשטע רעדע אין ענגליש, און איך האָב ארויסגעוויזען מעהר מוט ווי ענגליש. קיינער האָט ניט פארשטאנען וואָס איך רייד. איך האָב געהאט עפעס וואָס צו זאָגען; איך האָב אָבער די ענגלישע שפראך געקענט צו וויניג. איך האָב קיין רעכט ניט געהאט צו נעמען דאָס וואָרט אויף אזא מיטינג. אפילו וועט איך האָב שוין געקענט נישקשה'דיג פיהרען א פרייוואט געשפרעך, פלעג איך אויף דער פלאטפארמע די ערשטע צייט אויך האָבען גרויסע שווערינקייטען, און מיינע צוהערער — נאָך גרעסערע. די אמעריקאנער האָבען אָבער פיל געדולד און העפליכקייט. א חוץ דעם: יעדער האָט געפוינט אין זיין פויק און די אנדערע האָבען זיך וויניג אינטערעסירט מיט דעם וואָס ער זאָגט. היינט וואָס האָבען זיי צוגעליגט, וועט עס האָט זיך אוועקגעשטעלט א בלאָסער, דארער רוסיש־אידישער יונגער־מאן און גערעדט פאר זיי אזא סאָרט ענגליש, וועלכער האָט זיי געקלונגען ווי טערקיש?

פאר מיר איז דער פלאץ נעווען אינטערעסאנט ניט נאָר אלס אן אָרט, וואו מען קאָן דעבאטירען און וואו מען הערט פארשידענע מיינונגען, נאָר אויך אלס א סקוהל אויף צו פראקטיצירען ענגליש. אָבער ביסלעכווייז, ביסלעכווייז האָט די ענגלישע שפראך ביי מיר נעמומען געהן גלאטער, און איך בין אנערקענט געוואָרען אלס איינער פון די וויכטיגסטע אנטיילנעמער אין די דעבאטען, ביז ענדליך האָט מען מיר מכבד געווען מיט א גאנצער לעקטשור. דאָס איז נעווען אין 1885.

צוערשט בין איך נעווען דער איינציגער רוסישער איד, וואָס פלעגט קומען אהין. שפעטער האָבען זיך נעמומען באווייזען אנדערע אויך, אָבער זעהר וויניג.

אכטער קאפיטעל.

ערשטע פּראָבעם אין דער אידישער ארבייטער באַוועגונג.

1.

אָנפאַנג פון דער שניידער יוניאָן. — גרעסטע פּאַרזאַמלונג אין די ערשטע יאָהרען. — די ערשטע אידישע ארבייטער פיהרער.

די ערשטע פּראָבעם, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען צו גרינדען א שניידער יוניאָן — וועלכע, פון וועמען און ווי אַזוי זיי זיינען געמאַכט געוואָרען — איז ניט לייכט פעסטצושטעלען. הערץ בורגין דערציילט וועגען דעם אין זיין „געשיכטע פון דער אידישער ארבייטער באַוועגונג", אויף דעם גרונד פון אויסקונפט, וואָס ער האָט געזאַמעלט מיט פיל מיה. אָבער דאָס רוב פון די מענשען, וואָס האָבען אין יענע באַוועגונגען אַנטייל גענומען, זיינען אין בורגין'ס צייט שוין געווען טויט, אָדער מען האָט זיי ניט געקענט דערגרייכען צוליב אַנדערע אורזאַכען. זיינע קאַפּיטלעך וועגען יענע יאָהרען זיינען דעריבער ניט אימער פריי פון אונפּינקטליכקייטען, הגם אין אַלגעמיין ענטהאַלטען זיי א שאַצבארען מאַטעריאַל.

איך גיב דאָ איבער וואָס איך געדענק וועגען דעם ענין פון מיינע אייגענע ערפאַהרונגען — וועגען זאַכען, אין וועלכע איך האָב פּערזענליך אַנטייל גענומען, אָדער וועלכע איך האָב בעאַבאַכטעט.

מוצאי יום־כּפּור, 1884, איז אויפ'ן טאַפּ פלאָר פון

די אָלדערמען זיינען געווען טאַמאַני־האָלניקעס און די געשיכטע האָט באַשטעטיגט דעם אָלגעמיינעם באַגריף וועגען טאַמאַני אָלס א נעסט פון כאַבאַר־נעמער, בעלי־בתים פון אונאַנשטענדיגע הייזער, חברים און שותפים פון אָלערלייי אויסוואורפען און פאַרברעכער. די מעשה מיט די בודעל אָלדערמען האָט אָלעמען עראינערט אָן דער געשיכטע מיט דעם „טווייד־רינג" (א טאַמאַני פיהרער און זיין באַנדע) פון 1871, און דעם אויסדרוק „טווייד־רינג" האָט מען געהערט יעדען טאָג. האָב איך באַקומען א ביכעל, דורך וועלכען איך בין באַקאַנט געוואָרען מיט אָלע אייניצעלהייטען פון דעם טווייד־שווינדעל. טווייד איז אין 1871 געווען דער „באָס" פון טאַמאַני־האָל, און אונטער זיין פיהרערשאפט האָבען די פּאָרשטעהער פון ניו יאָרק און איהרע באַאמטע באַ'גנב'עט די שטאָדט אויף פילי אָנען.

לעבען דעם סיטי האָל שטעהט נאָך איצט די קאונטי־קאָורט הויז, וואו עס געפינען זיך די העכערע געריכטען פון ניו יאָרק. ביי דער בויאונג פון דעם הויז אָליין האָט די באַנדע גע'גנב'עט אכט מיליאָן. די ניו יאָרקער „טיימס", וועלכע איז דאָן געווען א רעפובליקאַנער צייטונג, האָט די גנבה אויפגעדעקט און דער סוף איז געווען, אז עטליכע פון דער באַנדע, דער באָס טווייד אריינגערעכענט, זיינען פאַרשיקט געוואָרען אין סינג־סינג, וואו טווייד איז געשטאָרבען.

מערקווירדיג איז, אז די סענסאַציע האָט דער מאַכט פון טאַמאַני האָל געשאדט נאָר אויף איין יאָהר. ביי די נעקסטע וואָהלען האָט זי ווידער געזיגט, און ווידער געהאט די שטאָדט־אוצרות אין איהרע הענט.

.6

סאָציאָליסטישע מיטינגען אויף ענגליש. — קוירנעל הינטאָן. — מיין טרויעריגע ערשטע פּראָבע.

אין די ערשטע יאָהרען, וואָס איך האָב פאַרבראַכט אין אַמעריקא, זיינען שוין פאַרגעקומען סאָציאָליסטישע מיטינגען אויף ענגליש. זיי פלעגען שטאַטפינדען יעדען זונטאג אָוועגט,

איך בין דאָרטען באַקאַנט געוואָרען מיט עטליכע אַמעריקאַנער, מיט אַ פּאָר פון זיי זאָגאַר באַפריינדעט געוואָרען.

איינער פון זיי איז געווען אַ געבאָרענער פון ענגלאַנד. אין אַמעריקא האָט ער שוין געוואוינט לאַנג, אָבער ער האָט נאָך אַלץ גערעדט מיט דעם ענגלישען אַקצענט, און דער „ה" פלעגט ביי איהם אָפט פעלען. ער האָט אַנטייל גענומען אין דער אַמעריקאַנער מלחמה צווישען דרום און צפון און איז אַרויס מיט דעם טיטול „קוירנעל" (פּאָלקאָווניק). זיין נאָמען איז געווען ריטשאַרד הינטאָן. מיר פלעגען איהם רופען קוירנעל הינטאָן. דאָס איז געווען אַ מאַן פון מיטעלען וואוקס, מיט זעהר לאַנגע האָר און מיט אַ געדיכטער לאַנגער באָרד. ער האָט געהאַט אַ רייכע, פליסיגע שפּראַך. ער האָט זיך ערקלערט פאַר אַ סאָציאַליסט איידער ער האָט דעם סאָציאַליזם פאַרשטאַנען; אָבער שפּעטער איז ער מיט דער מאַרקסיסטישער טעאָריע מעהר אָדער ווייניגער באַקאַנט געוואָרען. ער האָט ליב געהאַט די פּלאַטפאָרמע און פלעגט ריידען צו לאַנג.

א פּאָר מאָל האָט דזשאַהן סווינטאָן דאָרטען געלעקטשורט און דאַן איז דער האָל געווען געפּאַקט.

איינמאָל האָט אין פאַרלויף פון די דעבאַטען זיך אַוועקגעשטעלט אַן אַמעריקאַנער פרוי מיט אַ פאַרטרויערטען פרומען פּנים. איהר ליבלינגס־ענין איז געווען די געלד־פראַגע. אַז מען וואָלט שמידען מעהר געלד, וואָלטען אַלע האָבען מעהר געלד, — האָט זי גע'דרשנ'ט, — אַלע וואָלטען דאַן זיין גליקליך; קיינער וואָלט ניט זיין אָרים. איך געדענק איהר פאַרטרויערטקייט, ווי זי שרייט: „וועלען מיר דאָס שווייגען? עס גיסט זיך אַזוי פיל טרערען און בלוט! אַזאַ אָרימקייט, אַזאַ נויט, און מיר טוען גאָרניט! לאָמיר געהן אין וואַשינגטאָן; לאָמיר פאָדערען אַז מען זאָל מאַכען מעהר געלד!"

צו דער טהעמא פון דער לעקטשור, וואָס איז יענעם אָווענט געהאַלטען געוואָרען, האָט דאָס ניט געהאַט קיין ברעקעל שייכות.

איך בין געווען דער נעקסטער רעדנער. איך האָב אין דער ענגלישער שפּראַך זיך שוין געפיהלט גאַנץ היימיש, האָב איך ער־

דאן לייענט ער אן ערקלערונג, אז פרויען זיינען פונקט אזעלכע מענשען ווי מענער און אז זיי דארפען האבען שטים־רעכט; און ווייטער גיט ער א דרעה מיט'ן אויג, ווידער פאלט אראפ דער פענסנע, און ווידער גיט ער א געשרייי צום פובליקום:

„אויב דא אין האל איז פארען א מאן וואס איז דאגענען, זאל ער מיר צושיקען זיין פאטאגראף".

איך האב אין „סווינטאן'ס פייפער" געשריבען א פאר ארטיקלען. זייער אינהאלט געדענק איך אבער ניט. איך בין מיט איהם א פאר מאל אפגעזעסען אין זיין אפיס, לאנג שמועסענדיג וועגען אנארכיזם און סאציאליזם. אבער מיט זיין ארט רעידען און מיט דעם פענסנע זיינעם האט ער געמאכט אויף מיר אזא שטארקען אייndרוק, אז איך האב פשוט ניט געסמייעט צו שטעלען זיך נעגען זיינע ארגומענטען.

5.

בודעל אלדערמען. — דזשייקאב שארפ.

רעידענדיג וועגען דער קארופציאן פון אמעריקאנער פאליטי־שענס, האב איך פארבייגעהענדיג באמערקט, אז אין דעם יאהר 1884 האט די בארד אוו אלדערמען פון ניו יארק פאר א האלבען מיליאן דאלאר כאבאר אפגענעבען בראדוויי צו א קאר קאמפאני. וועז מען האט זיך דערוואוסט דערפון, האט זיך אנגעהויבען א סדרה פון אויספארשונגען, סענסאציאנעלע ארעסטען און פראצעסען.

בראדוויי איז די לענגסטע און וויכטיגסטע גאס אין ניו יארק, און די קארופטע אלדערמען האבען ארויסגענעבען אן ערלויבניש צו בויען א קאר־לאין איבער איהר. פריהער זיינען אויף בראדוויי קיין קארס ניט נענאנגען. עס פלענען נעהען אמניבוסען—פערד מיט גרויסע שעהנע וווייסע קארעטעס באפוצט מיט גאלד. פארשידענע קאמפאניעס האבען נעטרייט צו קריגען א קאנצעסיע דארטען צו לייגען רעלסען פאר קארס. פאר אזא קאנצעסיע וואלט די שטאדט נעמענט באקומען פילע מיליאנען,

און איך פלעג זיי באזוכען. צוערשט איז דער פארזאמלונגס־פלאץ געווען אויף ברום סטריט לעבען דער באוערי; דערנאך אויף דער באוערי אין דעם זעלבען געגענד. איך פלעג קומען רעגעלמעסיג.

איך זאג, אז זיי זיינען געווען סאציאליסטישע מיטינגען. אין אמת'ן האט מען נאמען געקענט געברויכען נאר טייל־וויז. איהר האט דארטען געפונען מענשען, וואס האבען גע־גלויבט, אז מען דארף רעפארמירען געוויסע זאכען אין די פיהרונגען פון דער נעזעלשאפט, אין דער סיסטעם פון לאנד־אייגענטום, אין דער געלט־סיסטעם, אין דער וואהל־סיסטעם. אייניגע האבען געהאלטען פון וואהל־רעכט פאר פרויען; אנדערע פון אנדערע ענדערונגען אין דער קאנסטיטוציע. רעפארמערס פון פארשי־דענע שאטירונגען פלעגען זיך צוזאמענקומען יעדען זונטאג אוועק, און יעדער פלעגט דרשנ'ען די ספעציעלע אידעע, וועלכע ער האט געהאלטען פאר די וויכטיגסטע. אמת'ע סאציאליסטען זיינען דארטען געווען זעהר וויניג, און זיי זיינען אלע געווען דייטשען, און האבען נערעדט ענגליש מיט א שווערען דייטשען אקצענט. דעבאטירט האט מען וועגען אלעס אין דער וועלט, אבער געהייסען האט דאס, אז מען האלט סאציאליסטישע לעקטשורס און דעבאטען. פארשידענע „קרענקס" פלעגען זיך דארטען צוזאמענקלייבען. איהר האט דארטען געזעהן מענער מיט לאנגע האר און פרויען מיט קורצע האר (ביידע זיינען דאן געווען א גרויסע זעלטנהייט אין אמעריקא). יעדער, וואס האט געהאט עפעס א פלאן וויי איבערצומאכען די וועלט, יעדער וואס איז געווען אונצופריעדען מיט דער אמעריקאנער פאליטיק, פלעגט אהין קומען אויסגיסען זיין הארץ. אייניגע האבען אליין ניט געוואוסט וואס זיי ווילען. זיי האבען סתם געוואלט רעדען פאר אן עולם, און דאס אליץ האט געהייסען „סאציאליזם". קיין גרויסער עולם איז דארטען קיינמאל ניט געווען — אין סך הכל ביי א צווייהונדערט מענשען.

דער אנאנסירטער לעקטשורער פלעגט זיך אפ'דרשנ'ען זיין דרשה — געווענליך אין א שעהנעם, געשליפענעם ענגליש, און דאן פלעגען עטליכע פון די אנווועזענדע זיך פארשרייבען צום

זיז אריינגעצויגען געווארען אין דער ענגלישער זשורנאליסטיק, זון איידער איך האב זיך צוגעקליבען צו א צווייטען ארטיקעל זאר דעם באריהמטען פעטערסבורגער זשורנאל, האב איך אנגע־זויבען מיטצוארבייטען אין דער „ניו יארק סאן".

4.

דזשאהן סווינטאן.

די רעדע, וואס איך האב געהאלטען אין טוירן־האל, איז באריכטעט געווארען אין „רזשאהן סווינטאן'ס פייפער" — א ראדיקאלע וואכענשריפט, וועלכע איז ארויסגעגעבען געווארען פון א גלענצענדען אמעריקאנער זשורנאליסט מיט'ן נאמען דזשאהן סווינטאן. צווישען די ווערטער, וואס דער באריכט האט איבערגעגעבען פון מיין פארטראג זיינען געווען די פאלגענדע:

„אין רוסלאנד הערשט דער שווערד; דא איז אמעריקא הערשט דער דאלאר. אויפ'ן אויסזעהען האט דער דאלאר ניט קיין שארף; אין אמתן אבער איז ער שארפער ווי דער שווערד".

סווינטאנ'ען האט די פראזע פאראינטערעסירט, און ער האט מיך איינגעלאדען אין זיין אפיס. דאס איז געווען א מאן פון א יאהר זעכציג, מיט אן אינדרוקספולען אויסזעהן, א הויכער, א שעהנער, מיט קורץ־נעשארענע זילבערנע האר, מיט א פענסנע, וועלכען ער פלענט ארונטערווארפען פון די אויגען דורך דעם וואס ער פלענט געבען א שטארקען וואונק. אין א ווילע ארום פלענט ער די גלעזער ווידער אנטאן אויף די אויגען, רייבען צו אייך מיט א האנטער שאטלענדישער אויסשפראך; קוקען אויף אייך ווי א טיגער, און פלוצלונג געבען א וואונק און מיט דעם ווידער אראפווארפען דעם פענסנע.

מיט זעהר קורצע און זעהר קרעפטיגע פראזען פלענט ער רעידען, און געשריבען האט ער אויך אזוי. ער איז געווען איינער פון די מערקווירדיגסטע זשורנאליסטען אין אמעריקא. א לאנגע צייט איז ער געווען דער מענעדזשינג־עדיטאר פון דער „ניו יארק סאן", וועלכע האט זיך דאן גערעכענט פאר דער בעסטער צייטונג

אבער זי האט די וויכטיגע סטריט ניט געוואלט פארשמידען מיט רעלסען.

פלוצלונג ווערט געמעלדעט, אז א געוויסע קאמפאניע האט אזא ערלויבעניש באקומען, און גאר אומזיסט. דער פרעזידענט פון דער קאמפאניע איז געווען אייגנער מיט'ן נאמען דושייקאב שארפ.

דאס איז געווען אן איבערראשענדע נייעס. מען האט גלייך געגומען חושד זיין אז דאס שטעקט כאבאר. די צייטונגען האבען דאס אויפגענומען. עס איז געווארען א רעש, און דער דיסטריקט אטוירני איז געצוואונגען געווען צו מאכען אן אונטערזוכונג. עס האט זיך ארויסגעצייגט, אז דושייקאב שארפ האט אונטערגעקויפט עטלאכע און צוואנציג מיטגלידער פון דער באארד אוו אלדערמען פאר א האלבען מיליאן (די קאנצעסיע איז ווערט געווען צוואנציג מיליאן). פילע פון די אלדערמען האט מען ארעסטירט, געמשפט און פאראורטיילט צו געפענגניש אין סינג־סינג. די אלע פראצעסען זיינען אין דער געשיכטע פון אמעריקאנער פאליטיק באקאנט אלס די טרייעלס פון די בודעל אלדערמען (כאבאר־אלדערמען).

דער אלדערמען פון דעם אידישען פערטען דיסטריקט איז דאן געווען טאם שיעלס—א מיטגלעד־געווייקסינגער מאן מיט ברייטע פלייצעס, מיט א ניט־אינטעלליגענטען פנים, אימער אין א הויכען קאפעלוש און אימער מיט א ווייסען שניפס. ער האט געהאלטען א סאלון אויפ'ן קארנער פון איסט בראדווי און קלינטאן סטריט. ער איז אויך אינדייטער געווארען. פון אן אורטייל האט ער זיך אבער ארויסגעדרייט. יעדעס מאל ווען איך פלעג איהם באגעגענען אויפ'ן גאס, אפילו מיט צוואנציג יאהר שפעטער, פלעג איך זיך דערמאנען אן דעם סענסאציאנעלען פראצעס פון די בודעל אלדערמען.

איך האב בייגעוואוינט דעם גרעסטען פון די בודעל־טרייעלס, און כלומרשט אלס רעפארטער האב איך באזוכט די לאדלאו סטריט דזשייל, וואו עס איז געזעסען דושייקאב שארפ. איך האב איהם געזוהן שפאצירענדיג איבער'ן הויף — אן אלטער, א דיקער, מיט א פאראומערטען פנים.

רעסאַנטע סימפּאַטיעס, מיט טיפּען, פּאַסיוונגען, סצענעס; אָבער דאָס האָב איך ניט אָנגערירט.

האָבען אַזעלכע זאַכען אויף מיר קיין אײַנדרוק ניט געמאַכט? אַזוי צו זאָגען וואָלט געווען ניט ריכטיג. זיי האָבען אויף מיר יאָ געמאַכט אַן אײַנדרוק, און אַ טיפען; אָבער די רעדאַקציע פון „רוסקי יעוורעי" האָט מיר געשריבען, אַז איך זאָל „זיך האַלטען אויף דעם באָדען פון פאַקטען". אַחוץ דעם, בין איך סתם געווען אונטער דעם אײַנדרוק אַז אינטערעסאַנטע אַכען געהערען צו דער אָפּטיילונג פון פּעליטאַנען, און ניט יו סעריעזע קאָרעספּאָנדענצען. אַ קאָרעספּאָנדענץ, אַזוי ווי אַ לייט־אַרטיקל, דאַרף זיין ערנסט און טרוקען, האָב איך געגלויבט. איך האָב געשריבען פון יוצא וועגען, אָהן אינטערעס. אויסער דעם אינטערעס פון זעהן מיין נאָמען נעדרוקט.

מיט אַ פּאָר טעג אײַדער דיזע שורות זײַנען געשריבען געוואָרען — אין 1924 — האָב איך אין דער פּאָבליק לײַבראַרי געזומען דעם נומער פון דעם זשורנאַל „וויעסטניק יעוואָפּי", אין וועלכען עס איז ערשיינען מיין אַרטיקל וועגען דעם בלעיך קליוולענד קאמפּיין פון 1884. איך האָב איהם איבערגעלעזען. וועג מען פּאַרגלייכט מיינע קאָרעספּאָנדענציעס אין „רוסקי יעוורעי" מיט דיזען אַרטיקל, וועלכער איז געשריבען געוואָרען מיט צוויי יאָהר שפּעטער, געפינט מען אַ גרויסען פּאַרטשריט. די שפּראַך איז פיל רייכער און בויגיגער, און די נעדאַנקען וווּיזען אַן אויף מעהר ענטוויקלונג. אונטער דער ערשטער העלפט פון דעם אַרטיקל וואָלט איך זיך היינט אויך געקענט אונטערשרייבען. מיט אינטערעסאַנטע אַרגומענטען וועט דאָרט באַווּיזען, אַז צווישען די צוויי פּאָליטישע פּאַרטייען פון אַמעריקא איז ניטאָ קיין פּרינציפּ־אונטערשיד; זיי זײַנען נישט מעהר ווי צוויי פירמעס, וועלכע קאָנקורירען איבער דעמזעלבען עשעפט — „פּאָליטיקס". עס וועט אויסגעדריקט דער נעדאַנק, אַז די ווירקליכע נפקא־מינה צווישען זיי באַשטעהט נאָר אין דעם, וואָס אײַן פּאַרטיי האָט די מאַכט און אַלע רענירונגס אַמטען, און די אַנדערע וואָלט וועלען דאָס ביי איהר צונעמען.

אין לאנד. איהר באריהמטער בעל־הבית און הויפט רעדאקטאר, טשארלס דאנא, האט צו איהם געהאט דעם גרעסטען צוטרוי.

ער איז אבער געווען א סך רעדיקאלער ווי דאנא, און ווען ער האט אנגעקליבען עטליכע טויזענט דאלאר, האט ער פארלאזען זיין שטעלע און געגרינדעט אן אייגענע וואכענבלאט. דאס איז דאן געווען די אייניגע ענגלישע שריפט אין אמעריקא, וואס האט אטאקירט קאפיטאליסטען און פארטיידיגט די אינטערעסען פון די ארגאניזירטע ארבייטער; זי האט געבלישטשעט מיט גלענצענדע ארטיקלען און נאטיצען. סווינטאן'ס ווערטער אליין זיינען געווען שארף ווי שפיזען און וויציג. ער האט ערווארט, אז די ארבייטער וועלען לעזען זיין צייטונג. ער איז אבער געווען ענטוישט. ער האט אין דעם פייפער באגראבען יעדען סענט, וואס ער האט אפגעשפארט.

קיין סאציאליסט איז ער ניט געווען. ער איז אבער געווען א מוטיגער ראדיקאל, אמת טריי דעם ארבייטער קלאס, און ער איז איהם געבליבען טריי.

אזוי ווי איצט זעה איך איהם, ווי ער געהט איבער'ן גאס נעארעמט מיט זיין הויכער אלטער אינטעליגענטער פרוי, וועלכע איז געווען א דאקטארקע.

הגם ער איז ניט געווען קיין פאלשטענדיגער סאציאליסט, האט איהם די פארטיי דאך געשטעלט אלס איהר קאנדידאט אויף סטייט־סענאטאר, פאר דעם געגענד פון ריווינגטאן סטריט, וועלכער איז דאן געווען באוואוינט פון דייטשען און פון אירען.

איך וועל דא געבען א קליינעם סעמפעל פון זיין ארט רעידען אויף דער פלאטפארמע: ער לעזט פאר די פראגראם פון דער סאציאליסטישער פארטיי; ער שטעלט זיך אפ אויף דער פאדערונג, אז מען זאל ארבייטען ניט מעהר ווי אכט שטונדען. ער גיט א קוועטש מיט'ן אויג; עס פאלט ארא זיין פענסנע און ער גיט א בייזען ברום צום פובליקום:

„האט אימיצער עפעס דאגעגען? אויב עס איז פארען אזעלכער, וואס מיינט אז אכט שטונדען איז צו ווייניג, זאל ער מיר צושיקען זיין נאמען. עס איז מיר אינטערעסאנט צו ווייסען ווער דאס איז".

וועטער וואָלט אין דעם וואַהל־טאָג געווען אַ שעהנערער, וואָלט ערוועהלט געוואָרען ניט קליוולענד, נאָר בלעין. אין די פאַרם דיסטריקטען פון ניו יאָרק סטייט איז די רעפּובליקאַנער פּאַרטיי שטאַרקער ווי די דעמאָקראַטישע; אָבער יענעם טאָג איז געגאַנגען אַ שלאַגס־רעגען, דעריבער זיינען פילע רעפּובליקאַנישע פאַרמערס ניט געפאָהרען שטימען.

א טשיקאַווע פּאַסירונג אין דיזען קעמפּיין איז געווען דאָס פאָלגענדע: מיט אַ קורצער צייט פאַר די וואַהלען האָט אַ וויכטיגער גלח, מיט'ן נאָמען בוירטשאַרד, געהאַלטען אַ רעדע פאַר בלעינ'ען, און דיזע רעדע האָט אַנשטאָט בלעינ'ען צו העלפען, איהם געטאָן אַ גרויסען שאָדען. דער גלח איז געווען פון יענע מגידים, וואָס האָבען מעהר פעהיגקייט אויף פּשט'לאַך ווי שכל. ער האָט אויסגע'דרשנ'ט אַ פּשט'ל וועגען דעם בוכשטאַב „אַר". ער האָט געזאָגט, אַז די מאַכט פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי איז געבויט אויף דריי „אַר"ס (ריש'ן): ראָם, ראָמאַניזם און רעבעליאָן, דאָס הייסט, שנאַפּס, די קאַטוי־לישע קירכע און די סאַוטה (וועלכע האָט רעבעלירט און זיך געוואָלט אָפּטיילען פון די פאַראייניגטע שטאַאַטען). מיט זיינע רייד האָט בוירטשאַרד דערצאָרנט איירישע און אַנדערע קאַטאָ־ליקען, און מען איז געווען זיכער, אַז דאָס האָט בלעינ'ען געקאָסט אַ מאַסע וואוטס. די דריי „אַר"ס זיינען געבליבען פאַרשריבען אין דער געשיכטע פון אַמעריקאַנער „פּאָליטיקס"; און אין מיין זכרון זיינען זיי פאַרצייכענט צווישען די דענקמאָלען פון דער צייט ווען איך האָב מיט התמדה געלערנט מיינע ערשטע לעסאָנס אין דעם בוך פון אַמעריקאַנער לעבען.

.3

מיינע רוסישע קאָרעספּאָנדענציעס.

יענעם זומער האָב איך אויפגעשריבען אַ גרויסען אַרטיקעל אויף רוסיש וועגען דעם פּאָליטישען קעמפּיין. איך האָב איהם אַוועקגעשיקט אין פּעטערסבורג צו דעם „וויעסטניק יעוואָפּי", וועלכער איז דאַן געווען איינער פון די צוויי וויכטיגסטע זשור־

די צווייטע העלפט פון דעם ארטיקעל איז דורכגעדרונגען מיט יענעם איבערטריבענעם סאציאליסטישען אפטימיזם, פון וועלכען אונזער באווענונג לוידט נאך אייגענטליך ער־היום. אבער היינט האבען מיר א היבשע סאציאליסטישע באווענונג, וועלכע האט שוין ביי די וואהלען געהאט אייניגע וויכטיגע זיגען, וועהרענד דאן האבען די סאציאליסטען נאך אפילו קיין קאנדי־דאטען ניט ארויסגעשטעלט. דאך זאג איך אין יענעם ארטיקעל „נביאות", אז די צוויי קאפיטאליסטישע פארטייען וועלען באלד אונטערגעהן. איך ווייז אן אויף באטלער'ס פארטיי אלס אן ערנסטע פאליטישע מאכט און דריק אוים די איבערצייגונג, אז אין גיכען וועלען די רעפובליקאנישע און דעמאקראטישע פארטייען ־ארטריבען וועלען פון דער פאליטישער שאך־ברעט.

ווען איך לעז דאס איצט, קומען יענע וועלטער מיינע מיר אוים אזוי קינדערש! עטליכע און פערציג יאהר זיינען צוויק, און די רעפובליקאנישע און דעמאקראטישע פארטייען זיינען נאך אלץ די אינצינג צוויי מעכטינע פאליטישע ארגאניזאציעס אין אמעריקא. מיט אמעריקאנער „פאליטיקס" בין איך דאן שוין געווען נישקשה'דיג באקאנט. אבער דעם פאליטישען לעבען, נוי דעם לעבען אין אלגעמיין, האב איך נאך פארשטאנען גאנץ ווייניג.

יעדענפלס האט מיין ארטיקעל געמאכט א שטיקעל גערודער אין דער אינטעליגענטער רוסישער קאלאניע, און מען האט מיר גראטולירט מיט'ן כבוד צו זיין א שרייבער אין אזא זשורנאל.

פון דער רעדאקציע „וויעסטניק יעוראפי" האב איך באקומען א פריינדליכען בריף מיט א געוויסער סומע פאר דעם ארטיקעל (איך געדענק ניט וויפיל), און אויך אן אינלאדונג וויטער מיטצוארבייטען. איך בין געווען אויפ'ן זיבעטען הימעל און איך האב געטומען פארצייכענען טהעמעס, אויסשניידען שטיקלעך פון צייטונגען, פארשרייבען נאטיצען — אלץ פאר מיינע וויטערע ארטיקלען אין „וויעסטניק יעוראפי". איך האב אבער אהין מעהר ניט געשריבען. מיינע פלענער האבען זיך געענדערט. יער בלעין־קלוולענד ארטיקעל איז נעווען דער לעצטער וואס איך האב געשריבען אין דער רוסישער שפראך. מיין אינטערעס

ער האָט אַלעמען מכבד געווען מיט בראנפען. דאָס איז נעווען זיין „רעדע".

ביי איינעם פון די פּאָלעצער, וואו מען האָט נעשטימט אין דעם עלעקשאָן פון 1884, איז געשטאַנען א קראוד און נעקוקט מיט גרויס נייגעריגקייט. איך האָב זיך פּאַראינטערעסירט. טשאַרלי איז נעשטאַנען דערביי, אַרומגערינגלט מיט עטלעכע אַנדערע פּאָליטישענס.

— איהר וועט באַלד זעהן וואָס דאָ וועט זיין, — האָט מיינער א באקאַנטער מיר געזאָגט אויפ'ן אויער.

באַלד איז פון דעם שטים־פּלאַץ ארויסגעקומען א יונגער מאַן, וועלכער האָט נאָר וואָס אָפּגעגעבען זיין וואוט. טשאַרלי האָט איהם אָפּגעשטעלט און דורכגעזוכט זיינע פּאקעטס. פון איין פּאקעט האָט ער ארויסגעשלעפּט א שטים־צעטעל, און גלייך האָט ער איהם געזומען שלאָגען. יענער האָט געשריען, געמאכט געוואלדען, אָבער דער פּאָליסמאַן, וואָס איז געשטאַנען דערביי, האָט זיך געמאכט ניט הערענדיג און ניט זעהענדיג. טשאַרלי האָט דעם יונגען מאַן באַצאָהלט פּאר זיין וואוט, האָט מיין באקאַנטער מיר ערקלערט, און איהם געגעבען זיין באַלאָט. ער האָט אָבער געהאט א חשד, אז ער וועט ניט וואוטען פּאר איהם, און ער האָט זיין באַלאָט אָנגעצייכענט. דעריבער האָט ער דאָס איהם איצט באַזוכט. ער האָט ביי איהם געפונען דעם אָנגעצייכענטען באַלאָט.

אַלע האָבען געוואוסט, אז די פינסטערע נפשות פון שטאָדט זיינען פּאַרבונדען מיט די פּאָליטישענס; עס איז נעווען אַן אָפּענער סעקרעט, אז אַלע אונאנשטענדיגע הייזער צאָהלען דער פּאָליציי מאָנאַטליכע צינזען און אז די פּאָליציי טיילט זיך מיט די הויפּט־מאכערס פון דער הערשענדער פּאַרטיי. עס איז פּאר קיינעם אויך ניט געווען קיין סוד, אז אייניגע פּאָליטישענס זיינען אַליין בעלי־בתים פון אונאנשטענדיגע הייזער. פילע פון די פּאָליטישענס זיינען געווען דורכגעמישט מיט גנבים און אַנדערע פּראָפעסיאָנאַלע פּארברעכער; אז מען זאָל כאָפּען א גנב אַדער א רויבער, און ער זאָל ארוים פריי, איז געווען א נאַנץ אָפּטע פּאסירונג.

נאלען אין רוסלאַנד (אין איהם האָט טורגעניעוו די לעצטע יאָהרען געדרוקט אלע זיינע ווערק), און וועז מיינער א באקאַנטער האָט מיר אָנגעזאָגט, אז ער האָט אין דער אַסטאָר לייבערערי געזעהן מיין אַרטיקעל אין דעם „וויעסטניק יעוראָפּי", האָב איך זיך געפיהלט גליקליך. איך בין גלייך אוועקגעלאָפען אין דער ביבליאָטעק און איבערגעלעזען דעם אַרטיקעל; און אויף מאָרגען ווידער געלאָפען איהם לעזען.

דאָס איז ניט געווען מיין ערשטע פּראָבע אויפ'ן פעלד פון רוסישען זשורנאליזם. דער ערשטען יאָהר, וואָס איך האָב פארבראַכט אין אמעריקא, האָב איך געשריבען א סך קאָרעספּאָנדענצען אין דעם „רוסקי יעוורעי", די רוסישע וואכענבלאַט פאר אידישע אינטערעסען, וועלכע איז דאן ארויס:געגעבען געוואָרען אין פעטערסבורג און וועלכע איז שוין דערמאָנט געוואָרען אין ערשטען באַנד. א פּאָר קלייניע קאָרעספּאָנדענציעס האָב איך אין דיזער וואכענבלאַט צוגעשיקט נאָך פון וועלזיש און זיי זיינען געדרוקט געוואָרען. אלזא, האָב איך באלד נאָך מיין קומען קיין אמעריקא אָנגעהויבען צו קאָרעספּאָנדירען אהין.

איך האָב געהאָפט, אז דאָס וועט פאר מיר זיין א קוואל פון איינקונפט, און די רעדאקציע האָט מיר ווירקליך נעָענטפערט מיט א בריף, אז זי בעט מיך שרייבען און אז זי וועט מיר צאָהלען. איך האָב געשריבען כמעט אלע וואָך, אָבער קיין האָנאָראַר האָב איך ניט באקומען. קיין גילדערנע געשעפטען האָט די ציטונג ניט געמאכט, כאָטש זי איז געווען פארשפרייט איבער גאנץ רוסלאַנד. ענדליך האָב איך אויפגעהערט צו שרייבען אהין.

דא ניט לאַנג, גרייטענדיג זיך צו דיזע עראינערונגען, האָב איך אין דער ניו יאָרקער שטאַדט־ביבליאָטעק איבערגעלעזערט יענע יאָהרגאנגען „רוסקי יעוורעי". איך האָב געזעהן די קאָרעספּאָנדענציעס וואס איך האָב געשריבען מיט עטליכע און פערציג יאָהר צוריק, און האָב דורכגעלעזען עטליכע פון זיי. איך בין געווען שטאַרק ענטוישט. זיי זיינען געשריבען קלאָר, אָבער טרוקען. דאָס לעבען צווישען אונזערע אימיגראַנטען אין 1882 און 1883 איז געווען פול מיט קאָליר, מיט אינטע־

סיין „סיקרעט באלאט" איז נאך דאן ניט געווען. דער נאמען פון יעדען קאנדידאט איז געווען געדרוקט אויף א באזונדערע שטיקעל פאפיר, און דיזע פאפירלעך האט דער בירגער באקומען ניט אינווייניג, ניט פון די בעאמטע, וואס זיינען געזעסען ביי די שטים־קאסטענס, נאר פון די פאליטישענס, וואס האבען זיך ארומגעדרעהט אין דרויסען. די שטים־צעטלאך, אדער באלאטס, פלעגען זיין צוגעגרייט פון די פארטייען גופא. יעדע פארטיי האט געדרוקט באלאטס מיט די נעמען פון איהרע קאנדידאטען; און די פריינד פון יעדען קאנדידאט האבען זיינע צעטעלעך געטיילט אויף די נאסען, ארום די שטים־פלעצער. די פאליטישענס זיינען באפאלען בירגער אזוי ווי די „אריינ־שלעפערס" פון קלאדינג סטאארס באפאלען פארבייגעהער אויף דער היינטיגער קאנעל סטריט.

וואוטס האט מען געקויפט און פארקויפט גאנץ אפען אין רעכטען מיטען גאס. מען האט זיך געדונגען וועגען דעם פרייז, אזוי ווי מען דינגט זיך איבער פיש אויף א פיש־מארק. פאליטישענס זיינען געשטאנען אויף די קארנערס מיט גרויסע פעק געלד אויפ'ן האנט און געהאנדלט.

עהנליכע סצענעס האב איך געזעהן אין די פריהערדיגע צוויי עלעקשאן־טעג (אין נאוועמבער 1882 און אין נאוועמבער 1883), וואס איך האב בייגעוואוינט אין ניו יארק, אבער איצט איז דער קאמף געווען א ברייטערער און א הייסערער. אחוץ דעם: איך האב איצט דעם פאליטישען לעבען פון אמעריקא פארשטאנען פיל גרינדליכער, און האב פיל מעהר געזעהן.

עס איז מיר געווען פיינליך צו זעהן ווי קארופטע פאלי־טישענס לערנען אונזערע אונווייסענדע אידען פארקויפען זייערע וואוטס. מיר זיינען געקומען פון א לאנד, וואו עס זיינען קיין וואהלען ניט געווען. דער שטים־קאסטען, דאס הייסט, די סיסטעם פון שטימען און אויסוועהלען בעאמטע אדער דעפוטאטען, איז ביי רוסישע סאציאליסטען געווען א הייליגטום, פאר וועלכען אונזערע מארטירער האבען געלייגט זייערע לעבענס. און די רוסישע אידען האבען זאגאר ניט געהאט אזעלכע „פראווס",

דאָס רוב סאלון־קיפערס זיינען געווען פּאָליטישענס. מיסטע אָלדערמען (מיטגלידער פון דעם שטאָדט־ראָט) זיינען געווען שענקער. יעדער שענק איז געווען א פּאָליטישער צענטער. די סאָלון־קיפערס פלעגען שפּילען די ראָלע פון שטימען־זאמלער. געוויסע שענקען זיינען געווען צענטרען אי פון פּאָליטיקס, אי פון פּאַרבּרעכענס.

אין דעמזעלבען יאָהר, 1884, האָבען די ניו יאָרקער אָלדערמען פּארקויפט די וויכטיגסטע סטריט, בראָדוויי, צו א קאָר־קאָמפּאַני פאר א הלב מיליאָן דאָלאר כאבאר, אבער דערוואוסט האָט מען זיך דערפון אביסעל שפּעטער.

איך פלעג פארגלייכען די ניו יאָרקער באָאָרד אָוו אָלדערמען מיט דעם שטאָדט־ראָט פון פּעטערסבורג. אין פּעטערסבורג זיינען צווישען די מיטגלידער פון דער דומא (שטאָדט־ראָט) געווען די נעביל־דעטסטע און די שענסטע מענשען פון שטאָדט. און דאָ זיינען די אָלדערמען מיסטענס געווען פּאָרשטעהער פון קאָרופּטע פּאָליטיקס און פון דער אונטערוועלט.

איך האָב אויף דעם אָנגעוויזען אין עטליכע רעדעס, וועלכע איך האָב אין דער צייט פון דעם בלעין־קליוולענד קאמפיין געהאלטען אויף אידיש און אויף רוסיש. איך פלעג ערקלערען, אז אונטער היינטיגע אומשטענדען איז די שטימרעכט פארבונדען מיט אונסימפּאטישע ערשיינונגען; אז די נידעריגסטע מענשען ווערען מעכטיג דורך די וואוטס פון די סיטיזענס, וואָס ליגען אין די שענקען, אדער וואָס מען קויפט פאר א פּאָר דאָלאר אדער פאר א דזשאב. איך פלעג מיינע צוהערער דערציילען, אז דער איידעלער אמעריקאנער קוקט אויף „פּאָליטיקס" ווי אויף א מיאוסער באשעפטיגונג. אויך פלעג איך אנווייזען, אז דער אמעריקאנער מיליאָנער קויפט די קאָרופּטע פּאָליטישענס און נוצט אוים זייער מאכט פאר זיינע צוועקען.

דער קעמפּיין האָט זיך געענדיגט מיט א זיג פאר קליוולענד'ן. ער האָט געוואונען מיט א קליינער מאיאָריטעט. אלץ האָט זיך געוועזען אָן דעם סטייט ניו יאָרק, און דאָרטען איז בלעין דורכגעפאלען בלויז מיט עטליכע טויזענט שטימען. וועז דער

האלטען געוואָרען אין ניו יאָרק פאר בלעיג'ען, האָט שטאטנעפונען אין א טעאטער אויף דער אכטער עוועניו. דאָס איז געווען „דער ערשטער גרויסער שאָס" אין דעם רעפובליקאנישען קעמפיין, נאכדעם ווי דער רעפובליקאנער קאנדידאט איז נאָמינירט געוואָרען. אלס הויפט רעדנער צו דיזען מיטינג האָבען די רעפובליקאנער פאָליטישענס ספעציעל אויסגעקליבען א מאן, וואָס איז געווען באריהמט מיט זיין פעהינקייט צו האלטען לאנגע וואזשנע רעדעס און נאָרניט זאָגען. דער עיקר איז געווען צו פארגלעטען די באשולדיגונגען געגען בלעיג'ען, אזוי ווי א שרכן פארגלעט די חסרונות פון א כלה. וועו די חסרונות זיינען צו גרויס און דער שרכן קען זיי ניט פארריידען, פאררעדט ער דעם חתן'ס עלטערען גלאט די צייהן. אָט אזא מין רעדנער איז געווען א באריהמטער לאָיער און רעפובליקאנער פאליטישען מיט'ן נאָמען עווארטס, א הויכער, א דארער, מיט אן אלטען אריסטאָקראָטישען פנים, מיט א פארצייטיגען אָנבליק, מיט אן אלט־פרענקישען האלז־טוך ארום זיין דארען האלז.

וועו די צייטונגען האָבען געמעלדעט, אז עווארטס וועט האלטען די הויפט רעדע אויף דער בלעין פארזאמלונג, האָב איך געגומען זאָרגען וועגען א טיקעט. אָבער אויף יעדען טיקעט זיינען געווען צעהנדליגער בעלגים; און מיין מיה איז צוגערשט געווען אומזיסט. ענדליך האָב איך זיך געווענדעט צו א קריסטליכען יונגען מאן מיט'ן נאָמען קאָלינס, וועלכער האָט נעארבייט און שטודירט אין קורשעדט'ס לאָא אָפיס, און וועמענס פאָטער איז געווען אן אייגפלוסרייכער פאָליטישען. דער יונגער קאָלינס האָט פאר מיר געקראָגען א סיט אויף דער פלאטפארמע.

איך בין געקומען בשעת אויף דער פלאטפארמע איז נאָך קיינער ניט געווען. באלד האָבען זיך באוויזען סענאטארען, קאָנגרעסלייט, גובערנאטארס פון א פאָר אנדערע סטייטס — אלץ לייבען פון דער רעפובליקאנישער פארטיי. איינער פון זיי איז געווען סענאטאָר האָאלי, פון קאָנעקטיקוט, וועלכער איז אויף דער שיקאָגא'ער קאָנווענשאָן אליין געווען א קאנדידאט נאָמינירט צו וועלען אלס פרעזידענט, און מיין סיט איז געווען לעבען זיינעם.

פּאָליטישע נוצען). צוערשט האָבען אָבער פילע פאָרטגעשריטענע אַמעריקאַנער אַגיטירט פאַר איהם.

איך האָב דאַן זיך נאָך געהאַלטען פאַר אַן אַנאַרכיסט, ניט פאַר אַ סאָציאַליסט. אַלזאָ, בין איך געווען געגען פּאָליטיק אין פּרינציפּ. אָבער אַרום באָטלער'ן האָבען זיך גרופּירט פּראָגרעסיווע אַמעריקאַנער, וואָס האָבען געזוכט צו באַקעמפען די מאַכט־האָבענדיגע קלאַסען. דעריבער האָב איך געגלויבט, אַז זיין באַוועגונג איז אַ גוטער צייכען פון דער צייט.

אויבען איז דערמאָנט געוואָרען אַ פאַרזאַמלונג, וועלכע האָט שטאַטגעפונען אין טוירן האָל, אויף פערטער סטריט, וואו פיער אידישע שוישפּילער האָבען דעקלאַמירט און איך האָב געהאַלטען אַ רעדע וועגען די וואַהלען. דאָס איז געווען אין דעם זומער פון דעם בלעין־קליוולענד קעמפּיין. אין דיזער רעדע האָב איך קריטיקירט די צוויי גרויסע קאַפּיטאַליסטישע פּאַרטייען און ערקלערט ווי זיי נוצען אויס די מאַכט פון דער רעפּובליק געגען די אַרבייטער. איך האָב אויך קריטיקירט באָטלער'ס פּאַרטיי. איך האָב אָבער געזאָגט, אַז דער פאַקט, דאָס אַזאַ פּאַרטיי עקזיסטירט, איז אַ פריילִיכער צייכען (די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי האָט קיין קאַנדידאַט ניט געהאַט). „די טעג פון די רעפּובלי־קאַנער און די דעמאָקראַטען זיינען געציילטע" — האָב איך אויסגעשריען.

דער עולם איז דורכאויס באַשטאַנען פון „גרינע". אין האָל איז ניט געווען קיין איינציגער סיטיזען.

.2

עלעקשאָן סצענעס. — טשאַרלי סמיטה. — פּאָליטישע זומפּען. — אַ נאַרישע דרשה.

ענדליך איז געקומען „עלעקשאָן־דעי" — די ערשטע פּרע־זידענט־עלעקשאָן, וואָס איך האָב בייגעוואוינט. איך האָב כמעט דעם גאַנצען טאָג פאַרבראַכט אויפ'ן גאַס, אַרומגעהענדיג און קוקענדיג אויף די סצענעס צווישען די פּאָליטישענס און די וואָוטערס.

אלע צייטונגען האָבען מודה געווען, אז דאָס איז אן אונערוואַרטע גרויסע צאָהל.

אונזער קעמפיין־אָרגאַניזאַציע איז געווען ניי און שוואַך. קיין געלט האָבען מיר ניט געהאַט. אונזערע וואָוטס זיינען געווען דורכאויס עהרליכע, ניט קיין נעקויפטע. מיט געלט האָבען מיר די רעדער ניט געשמירט. דער שונא, ווידער, האָט נעהאַט א גרויסע שטארקע מאשין מיט הונדערטער טויזענטער דאָלאַר אויף צו שמירען איהרע רעדער און רעדלעך. און דאָך— 68 טויזענד! דער ציפער האָט אונז אריינגענעבען נייעם מוט!

מען האָט זיך געמומען גרייטען צום נעקסטען קעמפיין. אָבער די פאַראייניגונג פון די סאָציאַליסטען מיט די הענרי־זשאָרדזשיסטען, אָדער „סינגעל־טעקסערס", ווי מען האָט זיי מייסטענס גערופען, האָט לאַנג ניט אָנגעהאַלטען.

7.

א דעבאַטע צווישען הענרי דזשאָרדזש'ן און שעוויטש'ן

וואָס א טאָג איז שעוויטש'ן און זיינע אָנהענגער געוואָרען קלערער, אז זיי מוזען זיך מיט די „סינגעל־טעקסערס" נעזעגענען. וועג די הויז פון דעם היסטאָרישען קעמפיין איז פאַראיבער און יעדער צד האָט זיך דערמאָנט אָן זיין אידעאַל, האָט ער זיך אַרומגעזעהן, אז ער קען מיט דער טעאָריע פון דעם אַנדערען צד קיין שייכות ניט האָבען. ווי געווענליך איז אזעלכע פאַלען, איז אָנשטאָט דער פריהערדיגער פריינדשאפט ענטוויקעלט גע־ווָארען א פארביסענע פארטיי־שנאה.

שעוויטש האָט ארויסגערופען הענרי דזשאָרדזש'ן אויף א דעבאַטע, און זי האָט שטאַטגעפונען אין מיינער'ס טעאַטער, אויף דער אכטער עוועניו לעבען דער 23טער סטריט — דער זעלבער טעאַטער, וואו מיט צוויי אן א האלב יאָהר פריהער האָב איך בייגעוואוינט די גרויסען בלעין פארזאמלונג.

איך בין אויף דער דעבאַטע געפאָהרען אין א פיבער פון ערוואַרטונגען. איך בין געקומען צו דער 23טער סטריט אויף א דריטע עוועניו קאר. איבער 23טער סטריט איז נעמאנגען א

דער מיטינג האָט זיך אָנגעפאנגען. דער טשערמאן האָט געהאלטען זיין הקדמה־רעדע. יעדעס מאל וואָס ער האָט דערמאנט דעם נאָמען בלעין, האָט אויסגעבראָכען א פאטשעריי און א געשריי, וועלכער האָט אָנגעהאלטען עטליכע מינוטען צייט. האָלי איז געווען איינער פון די רעדנער.

ענדליך האָט דער טשערמאן פאָרגעשטעלט עווארטס'ן. דער באריהמטער רעדנער האָט זיך געשטעלט און איז צוגעגאנגען צום ברעג פון דער פלאָטפאָרמע. מיט זיין דאַרער פינגער, גלייך ווי א שטעקען, מיט איין האַנט פארלייגט אויף הינטען, און אויסרייַדענדיג די וועלטער מיט גרויס צערעמָניע, האָט ער אָפּגערעדט א שטונדע מיט דריי פערטל. יעדעס מאל, וואָס ער האָט אָנגערופען בלעינ'ס נאָמען, האָט געדונערט און געקאָכט. ניט אלע וועלטער זיינע האָב איך געקענט כאפען. אָבער אין סך־הכל האָב איך זיין רעדע פארשטאנען, און איך האָב געזעהן, אז עס איז אין איהר ניטא וואָס צו פארשטעהן. ניטא קיין איין געדאנק, קיין איין דייטליכער סטייטמענט.

אויף מאָרגען אין דער פריה האָב איך אין די פייפערס געלעזען די גאנצע רעדע. עס איז געווען פונקט ווי מען האָט פאָראויסגעזאָגט: געברויכענדיג די העכסטע ענגלישע וועלטער אין לאנגע, לאנגע זאצען, האָט ער ארום דעם ענין ארומגעוועבט א געדיכטען שלייער. עס איז אונמעגליך געווען צו דערגעהן א טאלק. זיין גאנצען רעדנער־טאלאנט האָט ער געברויכט אויף ארויסצודרעהען זיך פון צו זאגען עפעס. עס איז אויסגעקומען לויט דעם באריהמטען וועלט: דער צונג איז דעם מענשען געגעבען געווארען אויף צו פארבאָרגען זייַנע געדאנקען. עווארטס האָט, נאטירליך, שטארק געלויבט בלעינ'ען; אָבער דאָס האָט ער אויך געטאָן מיט א וואלקען שפראך.

זיצענדיג אויף דער גרויסער פארזאמלונג, האָב איך געזעהן, אז די רעדעס מיט די הורא געשרייען, מיט דעם גאנצען פלאקער זיינען ניט מעהר ווי א מאשינאָווע צערעמָניע. געהייסען האָט דאָס אָבער, אז דאָס פאלק האָט זיך צוזאמענגעקליבען אויסצודריקען צופריידענהייט מיט בלעינ'ען, באגייסטערונג פאר איהם.

מיך אריינגענומען. אָנשטאָט איך זאָל האָבען א סיט צווישען דעם עולם, האָט ער מיר געגעבען א פּלאַץ לעבען זיין פּרוי, אויף דער פּלאַטפֿאָרמע. ער האָט מיר פּאַרגעשטעלט פּאַר איהר — פּאַר דער בּאריהמטער העלענא פּאָן ראַקאָוויץ, איבער וועלכער פּערדינאַנד לאַסאַל האָט פּאַרלאָרען זיין לעבען אין א דועל. זי האָט דאן נאָך געהאט גענוג רייץ אין זיך. מיט איהרע רויטליכע האָר און אינטערעסאַנטע גרויסע אויגען און מיט איהר אייגנדרוקס־פּולען שמייכעל, האָט זי געצויגען פיל אויפמערקזאַמקייט.

איך בין געזעסען ביי איהר לינקער האַנט. פּון דער אַנ־דערער זייט איז לעבען איהר געזעסען א רייכער, געבילדעטער אַמעריקאַנער, וועלכער האָט ארויסגעוויזען סימפּאַטיע מיט'ן סאָ־ציאַליזם. איך געדענק ניט זיין נאָמען. איך געדענק נאָר, אז ער, צוזאַמען מיט דעם מיליאָנער קאַרנעגי, האָט געגרינדעט דעם „ניינטינטע סענטשורי קלאָב", וואו עס פּלעגען פּאַרקומען דעבאַ־טען איבער סאָציאַלע פראגען. שמועסענדיג מיט מאדאם שע־ווישט, איידער די פּאַרזאַמלונג איז גערופען געוואָרען צו אָרדנונג, האָט ער ביי איהר געפרעגט אויב עס ציהט איהר ניט ווידער צו דער ביהנע; און זי האָט געענטפערט: „געווים ציהט מיך. איך בין ווי א מלחמה־פערד, וועלכען עס שלעפט צום שלאַכט־פעלד, וואן ער דערהערט נאָר דעם קלאַנג פון טרומייטען".

די טיקעטס האָט מען צוטיילט אויף צווי גלייכע העלפטען צווישען די צווי צדדים, און דער טעאַטער איז אויך אזוי געווען צוטיילט — איין העלפט פאַר די הענרי דזשאָרדזשיסטען און די אַנדערע פאַר אונזערע (קוקענדיג פון פּובליקום צו דער פּלאַט־פאָרמע, איז אונזער העלפט געווען די לינקע און זייערע — די רעכטע). אזוי ווי שעוויטש איז געווען דער אַרויסרופער, איז ער געווען דער ערשטער רעדנער. א הויכער, א שהנער, אַנ־געטאָן אין א געוועהנליכען קורצען רעק, האָט ער זיך גע־שטעלט און איז צוגעגאַנגען צום ברעג פּלאַטפֿאָרמע. דער טעא־טער איז געווען אזוי ווי אָננעגאַסען מיט ליכט. ער איז באַגריסט געוואָרען מיט א קראַכענדען ווילקאָמען פון אונזער העלפט. וועו עס איז ענדליך שטיל געוואָרען, האָט ער אויפגעהויבען זיין קאָפּ

האָרס־קאַר פון דעם סאָרט, וועלכער איז שוין אויבען דערמאָנט געוואָרען און אויף וועלכער דער דראַיווער איז אויך געווען דער קאָנדוקטאָר. איהר האָט אריינגעוואָרפען אייערע פינף סענט אין אַ גלעזערנער קעסטעלע, וועלכע האָט זיך געפונען אינוועניג אין קאַר. דער דראַיווער האָט אָבער געקענט זעהן וויפיל מען וואַרפט אריין, און ער האָט אייך געגעבען די טשיינדזש דורך אַ לעכעל אין דער פאָדערשטער טיר.

די ערשטע 23טע סטריט־קאַר, וואָס איך האָב דערזעהן, איז געווען זעהר געפּאַקט. וואַרטען אָבער אויף אַ צווייטער האָב איך ניט געוואָלט. איך האָב געגארט וואָס שנעלער צו קומען אין טעאַטער, כדי צו פאַרנעמען אַ גוטען פּלאַץ. אַלזאָ, האָב איך ניט געוואָלט פאַרלירען קיין סעקונדע און בין ארויפגעשפּרונגען אויף דער געפּאַקטער קאַר, קוים אָנהאַלטענדיג זיך מיט איין פוס אויפ'ן טרעפּעל.

דורכשפּאַרען זיך צו דעם פּלאַץ, וואו מען האָט באַדאַרפט אריינווארפען די פינף סענט איז געווען שווער, און איידער וואָס־ווען, האָט דער קאָנדוקטאָר אָפּגעשטעלט דעם פערד און אויס־געשריען: „העי! באצאָהלט אייער פעיר!"

עטליכע אַמעריקאַנער יונגע לייט האָבען זיך צולאַכט, און איינער האָט באַמערקט, ווינקענדיג אויף מיר מיט אַ כיטרען שמייכעל:

— איהר האָט געמיינט ס'וועט אייך אָפּגעהן, האַ?

דער פּנים האָט ביי מיר גענומען ברענען. איך בין אַזוי באַגייסטערט פאַר דער הייליגער דעבאַטע, און דאָ איז מען מיר חושד, אַז איך וויל זיך אויסדרעהען פון באַצאָהלען פינף סענט!

אַזוי ווי מיט שמוץ וואָלט מען מיך באַגאָסען...

איך האָב אריינגעוואָרפען דעם ניקעל. מיין שאַנדע איז אָבער אַזוי לייכט ניט איבערגעגאַנגען.

איך בין אריינגעגאַנגען אין מיינער'ס טעאַטער. דאַן האָב איך זיך געכאַפּט, אַז פון גרויס באַגייסטערונג האָב איך זיך פאַר־געסען מיטצונעמען מיין טיקעט. אָבער פון דעם אומגליק איז געוואָרען אַ גליק. באַלד האָט זיך באַוויזען שעוויטש, און ווען ער האָט געזעהן ווי איך טענה מיט דעם טיר־וועכטער, האָט ער

ענדליך לאָזט דער באריהמטער מאַן ארונטער זיין האַנט, נלייכט זיך אויס און זאָגט:

„אויב דער אַרבייטער האָט ניט קיין געצייג און קען ניט שאַפען קיין פאַבריק־פּראָדוקטען, קען ער דאָך געהן פאַנגען פיש און דערפון מאַכען אַ לעבען".

אַ שטורם פון געלעכטער ברעכט אויס אויף דער סאָציאַ־ליסטישער זייט פון דעם טעאַטער.

הענרי דזשאָרדזש פּרופט ערקלעהרען זיין שטאַנדפּונקט. עס איז לייכט צו זעהן, אַז ער איז נידערגעשלאָגען, פאַרצוויי־פעלט.

אין זיין לעצטער אַנטוואָרט־רעדע האָט שעוויטש חוזק געמאַכט פון זיין געגנער'ס אויסרוף, אַז דער אַרבייטער קען געהן פאַנגען פיש. איין העלפט טעאַטער קראַכט מיט אַפּלאָ־דיסמענטען און געלעכטער, און די אַנדערע הוזשעט מיט בייזע פּראָטעסט־געשרייען.

צוריק פון טעאַטער זיינען די סאָציאַליסטען געגאַנגען קאָמ־פּאַניעס־ווייז. מען האָט לוסטיג געשריען: „דער אַר־בייטער קען געהן פאַנגען פיש! דער אַרבייטער קען געהן פאַנ־גען פיש!" („הי קען גאָו פישינג").

די פּראַזע איז געוואָרען אַ גאַנגבאַרער ווערטעל איז דעם קאַמף פון די סאָציאַליסטען געגען די „סינגל־טעקסערס".

8.

דער „לידער" און דער „אַרגוס".

ווען די סאָציאַליסטען האָבען זיך אַפּגעטיילט פון די „סינגעל טעקסערס" איז דער „לידער" געבליבען ביי די סאָציאַליסטען, וועלכע זיינען געווען זיינע גרינדער און אייגענט־ליך זיינע בעלי־בתים פון אָנפאַנג אָן. שעוויטש איז געבליבען דער רעדאַקטאָר.

אין דעם „לידער" האָב איך געדרוקט אַ פּאָר אַרטיקלען

צו די באַלקאָנען און אָנגעהויבען. ער האָט גערעדט אין א גאנץ איינפאַכער שפּראַך. אַלס הויפּט־פראַגע האָט ער אַוועקגעשטעלט דאָס פאָלגענדע: ווי אַזוי ערוואַרטעט דזשאָרדזש מיט זיין „סינ־נעל־טעקס" אָפּצושאַפען אָרימקייט אויף דער וועלט? פאַרוואָס גלויבט ער, אַז די לאַנד־פראַגע איז די איינציגע פראַגע וואָס מען דאַרף האָבען אין זינען? לאָמיר זיך פאָרשטעלען, אַז דאָס לאַנד איז שוין ווירקליך פריי פון לענדלאָרדס, וועט דאָס דען זיין גע־נוג? און וואָס איז מיט אַרבייטס־מיטלען, מיט פאַבריקען, מיט מאַשינעריי, מיט מאַטעריאַלען? זאָל הענרי דזשאָרדזש ענטפע־רען ווי אַזוי אַן אַרבייטער, וועלכער האָט א שטיקעל לאַנד און ווייטער גאָרניט, קען מיט הוילע הענט קאָנקורירען מיט דעם קאַ־פּיטאַליסט? ווי קען ער עקיזסטירען אויף דער וועלט ניט האָ־בענדיג קיין אַרבייטס־געצייג, וועהרענד דער קאַפּיטאַליסט האָט די מעכטיגסטע מאַשינעריי?

הענרי דזשאָרדזש באַקומט דאָס וואָרט. מיט זיין ניט־הויכער פיגור אין א לאַנגען „פּרינץ־אַלבערט"־ראָק, מיט זיין גע־דיכטער ברוינער באָרד, נעט פאַרקעמט, געהט ער צו צום ברעג פּלאַטפאָרמע, באַגעגענט מיט א שטורם פון אַפּלאָדיסמענטען און באַגריסונגס־געשרייען פון זיין העלפט טעאַטער. ער נויגט זיך אַהין און אַהער. ער בלייבט שטעהן. אויף זיין גרויסען קיילעכ־דיגען קאָפּ בלישטשעט א פּליך. ער הויבט אָן צו ריידען. שעהנע, גלאַטע זאַצען קלינגען איינער נאָך דעם אַנדערען. אַזוי רעדט ער אָפּ ביי צעהן מינוט. ניט ווילענדיג, האָב איך הנאה פון די געראָטענע ענגלישע פראַזען.

ענדליך נעמט ער זיך צו דער פראַגע וואָס שעוויטש האָט איהם געשטעלט. ער זאָגט עטליכע ווערטער אַלס הקדמה, און דאַן ווערט ער אַנטשוויגען. ער שטעהט און טראַכט. דאַן פאַרריסט ער דעם קאָפּ שטאָלץ צום סילינג; די לינקע זייט פון זיין רעכטער האַנט לעגט ער צו צום שטערן. אַזוי שטעהט ער און שווייגט. מען זעהט, אַז ער איז אין א פאַרלעגענהייט. אַלע ווערען נערוועז. איין האַלבער טעאַטער איז פול מיט אומ־רוהיגקייט; די אַנדערע העלפט איז פול מיט נערוועזע פרייד: אַהא, ער ווייס ניט וואָס צו ענטפערען!

ליסטען האָבען נאטירליך ניט געהאלטען פון דער טעאָריע, אויף וועלכער זי איז געווען געבויט; אָבער זייער רעספעקט צו דעם נאָבעלען גלח איז קלענער ניט געווארען. אונזער ליבע צו איהם איז נאָך שטארקער געווארען צוליב די פארפאלגונגען, וואָס ער איז אויסגעשטאנען פון דער קאטוילישער קירכע. פון רויס איז געקומען א באפעהל, אז ער איז אוים גלח. ער איז געווארען א פרייוואט מענש, א פארפאלגטער, א באיקאָטירטער, א נידערגעשלאָגענער.

עטליכע יאָהר האָט ער בראוו אָנגעהאלטען זיין קאמף. אָבער ענדליך איז זיין מוטיגער גייסט געבראָכען געווארען. ער האָט געמאכט שלום מיט דער קירכע און זיין גלח־שטעלע האָט ער ווידער באקומען.

9.

רעוואָלוציאָנערע רעדעס. — א רוף צו וואפען. — יאָהאן מאסט פאראורטיילט.

נאָכדעם ווי אין שיקאגא איז געפאלען די באָמבע און מען האָט די זיבען אנארכיסטען פאראורטיילט צום טויט, האָט זיך א געפיהל פון קאמפס־לוסט פארשפרייט צווישען די ראדיקאלען פון ניו יארק אויך. סאָציאליסטען, אזוי גוט ווי אנארכיסטען, האָבען אויף זייערע פארזאמלונגען אָנגעהויבען צו רייד־ען מיט אזא טאָן, אזוי ווי זיי וואָלטען געשטאנען ביים שוועל פון אן ערנסטער רעוואָלוציאָנערער צייט. דירעקט האָט זיך געהאנדעלט וועגען דעם אכט־שטונדיגען ארבייטס־טאג. זיי האָבען זיך אָבער פארגעשטעלט, אז דורך דעם קען קומען צו גרעסערע פאָדערונגען. זיי האָבען געגלויבט, אָדער געגלויבט אז זיי גלויבען, דאָס דער גאנצער אמעריקאנער ארבייטער־קלאס איז געגרייט צו א מוטיגען קאמף, צו בארִיקאדען זאָגאר. די לופט האָט געשמעקט מיט פולווער — אזוי וועניגסטענס האָבען די לאָגע געשילדערט די פיהרער; ניט נאָר מאָסט, דער אנארכיסט, נאָר אויך שעוויטש דער סאָציאל־דעמאָקראט.

און אויך מיינע אן ענגלישע איבערזעצונג פון שענקעוויטש'עם קורצער ערצעהלונג „יאנקא דער מוזיקאנט".

נעקסטען יאָהר, ביי די וואהלען, איז הענרי דושאַרדוש גע־לאָפען פאר סעקרעטערי אוו סטייט. זיין פּארטיי האָט ארויס־געגעבען א וואכען־בלאט מיט'ן נאָמען „סטענדארד". צו זיין קעמפּיין אָבער האָבען זיינע אָנהענגער געגרינדעט א קלייגע טעג־ליכע מאָרגען־צייטונג אויך. איהר נאָמען איז געווען „ארגוס" (א ריעז וואָס האָט א סך אויגען), און פון אויבען איז געווען א בילד פון אן אויג. דער „לידער" האָט אָנגעפיהרט דעבאַטען מיט דעם „ארגוס" און מיט דעם „סטענדארד".

אין דעם „לידער" האָט זיך באַטייליגט לוסיען סעניעל, א פראַנצויזישער סאָציאַליסט, וועלכער האָט זיך באַוועצט אין אמע־ריקא אין אָנפאַנג פון די זעכציגער יאָהרען, און וועלכער האָט אין דער סאָציאַליסטישער ארבייטער־פּארטיי אָנגעהויבען שפּילען א וויכטיגע ראָלע. ער איז געווען א גלענצענדער זשורנאַליסט און עקאָנאָמיסט.

דער ערשטער נומער „ארגוס" האָט אנטהאלטען די פאָל־גענדע באגריסונגס־שורה:

„צו אונזערע 68 טויזענט וואָוטערס — גוט מאָרגען!"

יענעם נאכמיטאג האָט סעניעל אין דעם „לידער" געהאַט די פאָלגענדע ווערטער:

„היינט זאָגט דער „ארגוס" „גוט־מאָרגען"; נאָך די וואהלען וועט ער זאָגען: „גוט־נאכט!"

און אזוי איז טאַקע געווען. ווייטער ווי עלעקשאָן־טאָג האָט דער „ארגוס" ניט עקזיסטירט; ווארים אָנשטאָט די 68 טויזענד שטימען וואָס הענרי דושאַרדוש האָט פּראַיאַהרען באַ־קומען בלויז אין שטאָדט, האָט ער דיזען מאָל באַקומען 35 טויזענד איבער'ן גאַנצען סטייט.

דער „לידער" האָט דעם „ארגוס" איבערגעלעבט מיט צווי יאָהר.

פּאַדהער מעק־גלין האָט געגרינדעט אן „אנטי־פּאַווערטי סאָסייעטי" (א געזעלשאפט אָפּצושאפען אָרימקייט). סאָציא־

דאן האָט אויסגעבראָכען נאָך א ווילדערער שטורעם פון באגייסטערונג און קאמפס־ליידענשאפט.

איין פארזאמלונג איז אָפּגעהאַלטען געוואָרען אויף יוניאָן סקווער, וואו אַלע אונזערע „אָפּען־עער" מיטינגען פלעגען יענע יאָהרען שטאַטפינדען. שעוויטש האָט גערעדט, און גראָד ווען זיינע ווערטער זיינען געווען גאַנץ פרידליך, איז פּלוצלונג באַ־פאַלען א פּאָליס־קעפּטעין (מאַקאָלא האָט ער געהייסען) מיט א מחנה פּאָליסלייט. זיי האָבען דעם מיטינג צוטריבען מיט זייערע קלאָבס. שעוויטש האָט פון דער פּלאַטפאָרמע אויסגעשריען צו דער מאַסע:

„נעקסטען מאָל קומט באוואפענטע, גענאָסען!"

די פּאָליציי האָט איהם אָבער ניט ארעסטירט.

אויף די ווייטערדיגע פארזאמלונגען איז קיין טראָבעל ניט געווען. די פּאָליציי האָט ארויסגעגעבען ערלויבנישען אויף צו האַלטען ווייטערע פארזאמלונגען אויף דעם זעלבען פּלאַץ, און זי האָט זיי ניט געשטערט.

איין מאָל האָב איך געהערט ווי א דייטשער אנארכיסט זאָגט צו יוסטוס שוואַב'ען:

„זיי סמייען ניט צו אַטאַקירען ארבייטער־פארזאמלונגען; זיי האָבען מורא פאַר אונז".

שוואַב האָט זיין מיינונג געמאַכט צו קליין־געלד. „ווען זיי וואָלטען מורא געהאַט, וואָלטען זיי די פארזאמלונגען גראָד ניט ערלויבט", — האָט ער געזאָגט.

שוואַב האָט נאַטירליך געהאַט רעכט. די פּאָליציי האָט גאַנץ גוט געוואוסט אַז די אַמעריקאַנער ארבייטער־מאַסען זיינען ווייט פון א רעוואָלוציאָנערער שטימונג. מאָסט'ען האָט מען ארעסטירט, ווייל ער האָט געטראָגען דעם זעלבען טיטול — אנאַר־כיסט — ווי די, וועלכע מען האָט פאַראורטיילט פאַר דער שיקאַ־גאָ'ער באָמבע.

אין מיין זכרון איז אויך פארבליבען א בילד פון א מיטינג, וועלכען איך און מיין פרוי האָבען ארום יענער צייט בייגעוואוינט אין א זונטאָג, צעהן אוהר אין דער פריה, אויפ'ן גראונד פלאָאָר

אויף איין מיטינג איז דער פייערדיגער יאָהאן מאָסט ארויפ־געקומען אויף דער פּלאטפאָרמע מיט א ביקס אין האַנט, און האָט אויפגערופען די ארבייטער זיך צו באוואפנען. „עטלִיכע הונדערט באוואפנטע ארבייטער קענען מאכען די סאָציאַלע רעוואָלוציע" — האָט ער געזאָגט.

ער איז ארעסטירט געוואָרען און מען האָט איהם פּאר־אורטיילט אויף א יאָהר געפענגניש. איך און מיין פרוי זיינען געשטאַנען דערבי, וועו א שעריף האָט איהם ארעסטירט פון די טרעפ פון קאָורט, א צוגעקוקט מיט איין האַנט צום שעריף און מיט דער אַנדערער האַנט צו א גנב. אזוי האָט מען זיי אריינגעזעצט אין א „בלעק מעראיא" (א גרויסער וואָגען אָהן פענסטער, אין וועלכען מען פיהרט ארעסטאַנטען).

שעוויטש האָט אויך געהאַלטען קאָמפּס־דורשטיגע רעדעס אין יענער צייט, אָבער ער האָט ניט געהאט קיין נאָמען אלס געפעהרליכער „אויפהעצער", האָט מען איהם ניט ארעסטירט. איין מיטינג אזעלכער, וועלכען איך האָב בייגעוואוינט, איז פּאר־געקומען אין קופער־אינסטיטוט (קופער־יוניאָן). דער גרויסער האַלל איז געווען געפּאקט מיט דייטשען, אידען און אביסעל אירישע. שעוויטש האָט געהעדט וועגען דער שיקאַגאָ'ער פּא־סירונג. ביי א געוויסען פונקט האָט ער אויסגערופען:

„וועו זיי זאָלען אפילו פארוואַנדלען אלע וועלדער אין תלִיות, וועלען זיי אויך דעם קאמף פון דעם ארבייטער־קלאַס ניט דער־וועַרגען".

די וועַרטער זיינען באגריסט געוואָרען מיט אן אונבאשרייב־לִיכער סצענע. א העלפט פון דעם עולם איז אויפגעשפרונגען, אפּלאָדירענדיג און שרייענדיג מיט ווילדע קולות. שעוויטש איז געשטאַנען מיט פארמאכטע ליפּען און געוואַרט. וועו עס איז געוואָרען שטיל, האָט ער צוגעלעגט:

„און וועו זיי וועלען פארוואַנדלען אלע בלִיי־מינען אין קוילען, וועלען זיי ניט קענען נידערשיסען דעם רעוואָלוציאָנערען קאמף פון די ארבייטער־מאסען".

שוואב'ן—האָט מען דעם טויט־אורטייל פארביטען אויף לעבענס־לענגליכע געפענגניש.

די פיר שיקאגא'ער תליות האָבען געמאכט אן אונבאשרייב־ליכען רושם אויף אונז. סאָציאליסטען, אזוי גוט ווי אנאר־כיסטען, זיינען ארומגענאנגען ווי אבלים. צו דעם וועהטאג פון רחמנות איז געווען צוגעמישט א וועהטאג פון פארצווייפלונג, דורך דעם פאקט וואס די אמעריקאנער ארבייטער בלייבען גלייכ־גילטיג אדער אפלאדירען זאגאר דעם תליון.

איך האָב דערהערט די שרעקליכע נאכריכט זיצענדיג ביי מיינעם א שילער, ביי דעם דאמאלסדיגען סעקרעטער פון דער טשילדרען דזשעקעט מייקערס יוניאן. זיין אפיס איז געווען אין א קליינעם צימערל אויפ'ן טאפ פלאָאר פון א מיטינג־האל־געבוידע, אין 66 עסעקס סטריט.

דאָס איז געווען פרייטאג אין דער פריה, דעם 11טען נא־וועמבער, דער טאג וואס איז געווען באשטימט פאר דעם פיר־פאכען מארד.

מיר זיינען געזעסען איבער א סקול־רידער, אין וועלכען ער האָט פאר מיר געלעזען. איך האָב באדערפט צוהערען, פאר־ריכטען זיין אויסשפראך, פארטייטשען וועדטער און ערקלערען זייער גראמאטיקאלישע שייכות. מיינע געדאנקען זיינען אבער געווען פארנומען מיט שיקאגא. אט איצט, אין דיזער שטונדע, דארף דאָרטען פארקומען די שרעקליכע סצענע. איז זי ווירקליך פאר־געקומען? קען דאָס זיין? פילייכט האָט דער גאָווערנאָר זיי אין דער לעצטער מינוט פארט געשאנקען דעם לעבען?

איך האָב צונעמאכט דעם ביכל. איך האָב מיין שילער ערקלערט, אז עס איז מיר שווער טיינט איהם צו געבען דעם לעסאן. ווי איך האָב אזוי ארויסגערעדט די ווערטער, האָבען זיך פון סטריט דערהערט געשרייען פון ניוס־באָיס.

איך האָב געגעבען א שפרונג, אויפגעפענט דעם פענסטער און ארויסגערוקט די קאָפ. איך האָב דערהערט די ווערטער: „עקסטרא! עקסטרא! שיקאגא ענערקיסטס הענגד!"

די צייטונגען זיינען געווען פול מיט אייניצעלהייטען וועגען

פון דזשערמיניא אסעמבלי רומס (אויף קאַרנער צווייטע עוועניו און האוסטאָן סטריט). שעוויטש האָט דאָרטען גערעדט און איינער פֿ האסעלמאן, פֿ הויבער דייטש מיט לאנגע בלאָנדע לאָקען, וועלכער איז מיט עטלעכע יאָהר פריהער געווען איינער פון די סאציאליסטישע דעפוטאטען אין דעם דייטשען רייכסטאג. ער איז ניט געווען קיין אויסגעשפּראָכענער אנארכיסט, אָבער כמעט אן אנארכיסט. ער איז געווען פֿ גלענצענדער רעדנער.

אין ניו יאָרק האָט האסעלמאן פֿ געוויסע צייט ארויסגעגעבען פֿ דייטשע וואָכענבלאט מיט'ן נאָמען „ארבייטער צייטונג". דערנאָך האָט ער געפֿעדעלט מיט שנאפּס, און איך פֿלעג זעהן ווי ער גֶעהט, פֿ הויבער, אן אָפּגערוסענער, מיט פֿ גרויסער פֿלאַש אין יעדער האנט. געהענדיג, פֿלעגט ער צושאָקלען מיט זיינע לאנגע בלאָנדע לאָקען צו דעם טאקט פון זיינע טריט. ער האָט נעמאַכט אן אייגדרוק ווי פֿ פיגור פון פֿ פּראַייטיגער מעשה. מען האָט געזאגט אז ער איז ניט אין גאנצען ביים זינען. אָבער אויף דער פֿלאַטפאָרמע האָט ער גערעדט פיל לאָגישער ווי אין פּריוואט־געשפּרעכען. די אויגען האָבען ביי איהם געקוקט אזוי ווי ניט פון דער וועלט.

זיין רעדע יענעם זונטאָג איז געווען פול מיט קאמף. ער האָט זיך ניט געקאָכט, אָבער זיינע געלאַסענע ווערטער האָבען געבליצט ווי שווערדען. דיעזען מיטינג האָט די פּאָליציי אויך ניט געשטערט.

10

דער עלפטער נאָוועמבער.

דעם 11טען נאָוועמבער, 1887, איז פּאַרגעקומען דער שלוס־אקט פון דער שיקאגא'ער דראמא. פון די זיבען אנארכיסטען, וועלכע מען האָט פּראָוורטיילט צום טויט, האָט מען יענעם טאָג פיר געהאנגען: שפּיז'ן, פּארסאָנס'ן, ענגעל'ן און פישער'ן. פֿ פינפטער — לינג — האָט זיך גענומען דעם לעבען מיט פֿ באָמבע, זיצענדיג אין פּריזאָן, און די איבעריגע צוויי — פיל'דענ'ען און

איך קום צו צו א ברעג.

1.

איך הויב אָן צו פרעגען קשיות. — קען א פרייע געזעל־שאפט אויסקומען אָהן אפשטימונג?

די ליאַרמדיגע פּאסירונגען פון 1886 און 1887 האָבען מיין אינערליכען ווידערשפּרוך פּארטומעלט. אין דעם ברען פון דעם הענרי דושאַרדוש קעמפּיין האָב איך זיך גאנץ וועניג געקימערט וואָס איך גע גענגען דעם אנארכיזם, וועלכער איז אָפּיציעל נעוועז מיין גלויבען. אויבען איז דערצעהלט נעוואָרען ווי מיין נעווע־זענער מיט־קוואַרטיראַנט מאָשקאָוויטש האָט מיר דאָס אויפּגע־ווארפען. אויף יענער מינוט האָט דאָס מיר פּארשאפּט שמער־צען, אָבער טאקע נאָר אויף יענער מינוט. ביי זיך אין הארצען האָב איך שוין דאן נעווואוסט אז דער אנארכיזם איז ניט מיין גלויבען און אז איך האָב איבערהויפּט קיין באשטימטע ריכטונג ניט. איך האָב פעסט נענגלויבט אין סאָציאַליזם, אָבער סתם אין סאָציאַליזם. אורטיילען צווישען די סאָציאל־דעמאָקראַטען און די אנארכיסטען האָב איך ניט געקענט.

דערנאָך, ווען עס האָבען זיך אָנגעהויבען די מוטיגע רעווא־לוציאָנערע פּארזאמלונגען, האָבען די סאָציאל־דעמאָקראַטען מיט די אנארכיסטען כמעט פּארגעסען זייער נעווהנליכע שנאה. מאָסט, האָסעלמאן און שעוויטש האָבען אייגענטליך נעהאלטען דעם זעלבען סאָרט רערעם. און אין די ערשטע טעג נאָך דעם עלפּטען נאָוועמבער איז די פּארביסענקייט נאָך שוואכער נעווא־

דער הינריכטונג. יעדער ניו יאָרקער רעדאקציע האָט אין שיקאַגאָ אוועקגעשיקט איהרע בעסטע מיטאַרבייטער. צעהנדליגע קאָלומס האָט יעדע צייטונג פּאַרנומען מיט באשרייבונגען פון דער פּיר־פּאַכער הינריכטונג.

א סעקונדע פּאַר'ן טויט, שטעהענדיג מיט דער פּעטליע אויפ'ן האַלז און מיט א ווייסען זאק איבער'ן קאָפּ און איבער'ן געזיכט, האָט אוגוסט שפּיז אויסגערופען:

„אונזערע שטימען וועלען פון קבר קלינגען העכער ווי זיי האָבען געקלונגען לעבעדיגערהייט".

אלבערט פּאַרסאָנס, אויך שוין מיט א שטריק ארום האַלז, און אויך מיט א ווייסען זאק איבער'ן קאָפּ, האָט געפרענט דעם שעריף צי ער וועט איהם לאָזען האַלטען א רעדע, אָבער דער שעריף האָט צוגעמאכט די אויגען — א סיגנאל צום תליון צו טאָן זיין ארבייט; און אין מיטען פון פּאַרסאָן'ס וועדטער איז אָפּגעשפּרונגען די ברעט פון אונטער זיינע פיס און זיין קערפּער איז געבליבען הענגען אין דער לופט. זיין שטימע איז אָפּגע־האַקט געוואָרען אויף אייביג.

די צייטונגען האָבען באשריבען ווי פּאַרסאָן'ס פּרוי (אן אינטעליגענטע מולאַטין) און זיינע קינדער האָבען דערזעהן זיין טויטען קערפּער מיט דעם צייכען פון דער שטריק ארום זיין האַלז. „אלבערט! אלבערט!" האָט זי זיך צוואויינט אויפ'ן קול. יעדע אייניצעלהייט אזעלכע האָב איך געלעזען צו עטליכע מאָל, און די סצענעס האָבען מיך פּאַרפּאַלנט.

יעדען יאָהר פלעגען מיר אָפּהיטען דעם יאָהרציים פון די שיקאַגאָ'ער אנארכיסטען מיט ספּעציעלע פּאַרזאַמלונגען, מיט ספּעציעלע רעדעס.

דער דרייצעהנטער מערץ איז ביי אונז געווען דער הייליגער יאָהרציים נאָך די מארטירער פון דער רוסישער רעוואָלוציע, און דער עלפּטער נאָוועמבער — נאָך די פיר מארטירער פון דער אמעריקאַנער ארבייטער באוועגונג.

דיזען פּרט האָב איך פּרעי'ען און מאָסט'ן ניט וואָס מקנא צו זיין. איך האָב געזעהן, אז זייערע עלטערע יאָהרען, בריידערע באַלעזענ־ הייט און רייכערע לעבענס־ערפּאַהרונגען האָבען זיי קיין ווינשענס־ ווערטע רעזולטאַטען ניט געבראַכט.

מיט זיין גרויסער קענטעניש איז פּרעי געקומען צו א פּעס־ טען גלויבען, אז צו קעמפּען פּאַר באפרייאונג אָדער זאָגאַר פּאַר בעסערע ווירדזשעס איז א זינד. ער פּלענט אונז דערצעהלען ווי אזוי ער האָט זיך געלערענט ניט צו קעמפּען, ניט ארויסצואווייזען קיין ווידערשטאנד, נאָר אַלץ מקבל באהבה צו זיין. אז אזא געדאַנק איז געבוירן אויף א שעהנעם אידעאַליזם, אָבער אז ער איז קינדערש — דאָס האָב איך שוין לאַנג פּארשטאַנען.

אן עהנליכען געפיהל האָב איך איצט געהאַט אין בעצוג צו יאָהאן מאָסט'ן. פונקט ווי פּרעי האָט געפּרעדיגט אן אונ־ זיניגע טעאָריע פון נ י ט קעמפּען, אזוי האָט יאָהאן מאָסט גע־ פּרעדיגט אן אונזיניגע טעאָריע פון קאמף. ער האָט געלערענט א משונה'דיגען טעראָריזם — ווי אזוי דינסט־מיידלאך, למשל, זאָלען אריינטאָן גיפט אין דער זופ און אויף דיזען ארט פּאר'סמ'ען זייערע קאפּיטאַליסטישע בעלי־בתים, ווי אזוי צו מאכען באָמבעם און טויטען איינצעלנע פּאבריקאַנטען. איך האָב נאָך דייטליך ניט געוואוסט וואָרום דער אנארכיזם האָט ניט קיין באָדען; אָבער אז דיזע זייט פון יאָהאן מאָסט'ס לעהרע האָט קיין זין ניט, דאָס האָב איך אויך שוין לאַנג פּארשטאַנען. מיר האָט אָבער געפעהלט מוט דאָס ארויסצוזאָגען.

איין שטערונג מיינע איז באשטאַנען אין דעם, וואָס מאָסט האָט זיך אימער ערקלערט פּאר א מארקסיסט, און זיין אנארכיזם איז געווען צוזאמענגעמישט מיט מארקס'עס טעאָריע. אין דיזער באציהונג איז ער געווען אן אויסנאהמע צווישען די אנגעזעהענע אנארכיסטישע שרייבער. ביי איהם איז געווען א פּלאַנטער אין מוח, און איך בין געווען אונטער זיין אינפלוס אפילו דאַן, וען איך האָב פּארשטאַנען ווי קינדערש עס איז זיין טעראָריזם אָדער „פּראָפּאַגאַנדא דער טאַט" (פּראָפּאַגאַנדא דורך פּיסטאָלעטען, באַמ־ בעם און סם).

רען. אנארכיסטען און סאציאל־דעמאקראטען האבען זיך גע־
פיהלט אזוי ווי צווייי צוקריגטע ברידער אויף דער לויה פון א
דריטען ברודער. דיזע שטימונג האט אין מיר געשאפען א
מיינונג, אז דער אונטערשיד צווישען די צווייי פארטייען איז
איבערהויפט קיין אונטערשיד ניט.

וועז דער רעש איז אבער איבערגעגאנגען, האב איך דעם
ווידערשפרוך צווישען די צווייי ריכטונגען דערפיהלט נאך שטאר־
קער ווי אימער. נייע פראגען האבען זיך אין מיין מוח באוויזען.
זיי האבען מיר ניט געלאזט רוהען.

עם האט זיך מיר געדוכט אז מיין טומאן איז פלוצלונג
געדיכטער געוואָרען. דאם איז אבער געווען עהנליך צו דעם
טומאן וואם א שיף־פאסאזשיר דערזעהט וועז ער קומט צו
נאהענט צו א ברעג. איך האב דערשפירט אז עס איז נאהענט
די ציים וועז איך וועל האבען א פעסטען באדען אונטער מיינע
פיס.

אויב ביי מיר אין מוח איז געווען א טומעל, האב איך אבער
געגומען חושד זיין אז ביי מאסט'ן אין מוח איז אויך ניט אלץ
אין אָרדנונג. יעדענפאלס האב איך געגומען פארשטעהן, אז די
גוואלט־מיטלען, וועלכע ער פרעדיגט, האבען ניט קיין שום זין.
אלע אנארכיסטען און סאציאליסטען זייגען געווען א קלייניקע
הייפעלע געגען צעהנדליגע מיליאנען. וועז זיי וואלטען מאסט'ן
געפאלגט און ארויס מיט ביקסען אויפ'ן גאס, וואלטען זיי ווי די
פליגען צוקוועטשט געוואָרען. ער האט מיר געגומען אויסזעהן
ווי א וואהנזיניגער.

כ'האב אויבען דערמאנט א אינטימען בריף, וואס איך האב
געשריבען צו דעם איצטיגען דר. ספיוואק (ספיוואקאווסקי), וועל־
כער האט דאן געוואוינט אין פילאדעלפיא. איך האב פאר איהם
אויפגעפעגט מיין הארץ אוז זיך מתודה געווען, אז איך האב ניט
קיין קלאָרע איבערצייגונגען; איך האב געזאגט, אז איך לעז אוז
לערן אום אזעלכע איבערצייגונגען צו באקומען; אז איך בין מקנא
וויליאם פרעי'ען אוז יאהאן מאסט'ן זייער קעגטניש אוז זייערע
פעסטע מיינונגען. אזוי האב איך זיך באקלאגט מיט א פאר יאהר
פריהער. איצט אבער בין איך געקומען צו דעם געפיהל, אז אין

שטימען, טאָ ווי אַזוי וועט מען אָפּמאַכען ווער עס זאָל זיין דער אָדער יענער בעאמטער? און ווי אזוי וועט מען באשליסען צי מען זאָל איינפיהרען א גֿעוויסע זאַך אָדער ניט? ווי וועט מען קענען האָבען א טאָלק אין א פרייער געזעלשאַפט?

דעם וואָרט „טאָלק" האָב איך יענעם ווינטער אָפט געברויכט אין די דעבאַטען וואָס איך האָב געהאַט מיט זיך אַליין. איך פלעג זיך רק פרעגען: ווי אַזוי קען מען פיהרען א געזעלשאַפט מיט א טאָלק, אָהן אָפּשטימונג

מיין מוח דענקט מיט משלים. איך שטעל זיך א געדאַנק פאָר אין א קאָנקרעטער, ממשות'דיגער פאָרמע, וועלכע איך זעה אַזוי ווי פאַר די אויגען. טראכטענדיג וועגען דעם אַנאַרכיזם און זיין פּרינציפּ אין באצוג צו וואַהלען און אָפּשטימונג, פלעג איך זיך פאָרשטעלען ווי די שילער פון דעם ווילנער אינסטיטוט זיצען ביי די לאַנגע טישען אין דעם עס־צימער, און אַלץ איז פריי; מיר זיינען אליין די בעלי־בתים איבער זיך און איבער אלץ. ניטאָ קיין דירעקטאָר, ניטאָ קיין „עקאָנאָם". עס קומט פאָר א פראַגע וועגען דער מיטאָג־שטונדע: זאָל דאָס זיין צוויי אוהר אָדער דריי אוהר? אייניגע שילער ווילען אַזוי, אַנדערע אַזוי. ווי־זשע זאָל מען באשטימען? נאָכגעבען ביידע צדדים, דאָס הייסט האָבען צוויי מיטאָגען? איז דאָס אָבער פארבונדען מיט איבעריגע קאָסטען און מיה, וועלכע מען קען ניט אַפאָרדען. היינט ווי זאָל מען טאָן? ווי קען מען קומען צו א טאָלק?

א צווייטער משל, וואָס פלעגט מיר קומען אויפ'ן זינען, איז געווען מיט עטליכע מענשען וואָס געפינען זיך אין א צימער, און אייניגע ווילען עפענען דעם פענסטער, וועהרענד פאַר די אַנדערע וואָלט געווען צו קאַלט. אימיצער מוז דאָך נאָכגעבען. וועלכער צד אָבער?

איך האָב צום צווייטען מאָל דורכגעלעזען א בראָשורקע פון יאָהאַן מאָסט, מיט'ן נאָמען „די פרייע געזעלשאַפט", וואו ער גיט איבער דעם עיקר פונ'ם אַנאַרכיזם. איך האָב פון דאָס ניי דורכ־געקוקט די ווערק פון די פאָטערס פונ'ם אַנאַרכיזם — פּרודהאָן און באַקונין, און צוויי בראָשורען פון פּעטער קראָפּאָטקין. איך האָב צום צווייטען מאָל דורכגעלייענט הערבערט ספּענסער'ס

איצט אבער, אלס רעזולטאט פון די שטארקע איינרוסען, וואס אויף מיר האט געמאכט דער הענרי דזשארדזש עמפיין, האב איך זיך גענומען שטעלען נייע פראגען. איך האב נעזעהן וואס פאר אן אונגעהיערע באדייטונג דיזער קעמפיין האט געהאט, און איך בין דאך אין איהם אריינגענאנגען אלס „א בעל־עבירה'ניק", א פארברעכער געגען דעם אנארכיזם. איך האב איצט געפיהלט, אז מיינע עבירות זיינען גאר מצוות; וואריס דער פאליטישער קאמף האט אין יענע מאנאטען אויפגעשטורעמט ניו יארק, און דורך דעם האט זיך צופאלאקרט די פראפאגאנדא געגען קאפיטאל און געגען דער קארופציאן פון די פאליטישענס. אז דאס האט געבראכט מעהר נוצען ווי די אנארכיסטישע „פראפאגאנדא דער טאט" האט א קינד געקענט פארשטעהן.

דער אונזין פון מאסט'ס אטאקעס געגען אנטיי נעמען אין וואהל־קאמף איז מיר געווארען דייטליכער ווי אימער; און דאס האט מיר געבראכט צו שטארקע צווייפלען וועגען אנדערע איינצעלהייטען אין דער טאקטיק פון די אנארכיסטען, און אויך אין דער טעארעטישער זייט פון זייער לעהרע.

אין וואס באשטעהט דער הויפט־פונקט פון דעם אנארכיזם? ער איז געגען אירגענד וועלכער הערשאפט, אפילו געגען דער הערשאפט וואס א מאיאריטעט גיט אליין איבער צו איהרע אויסערוועהלטע דורך פרייע וואהלען. דער ווילען פון איין מענש איז אזוי וויכטיג ווי דער ווילען פון טויזענט — טענה'ן זיי — היינט וואס פאר א רעכט האבען, צוםביישפיל, פינף הונדערט מענשען צו צווינגען צוויי הונדערט מענשען צו לעבען ווי זיי — די 500 — ווילען? דעריבער איז דער אנארכיזם געגען וואוטען, געגען וואהלען און געגען יעדער פארם פון פאליטיק.

אויסערליך האט דער פרינציפ מיר געקלונגען העכסט יושר־דיג. וועז איך האב זיך אבער געמומען אריינטראכטען אין איהם, האב איך זיך געמוזט מודה זיין, אז ער פארטומעלט מיר נאר מיין מוח. ווי קען מען אלעמען נאכגעבען? ווי קען מען אויסקומען אהן וואוטען, סיידען מען זאל אלץ איבערלאזען צו א דעספאט אדער צו א גרופע דעספאטען? אויב מען טאר ניט

גען. אזוי ווי מיט מאַסט׳ן האָב איך אוא געשפּרעך ניט גע־
קענט האָבען, האָב איך באשלאָסען דאָס צו טאָן מיט אן אַנדער
אַנערקענטען אַנארכיסישען אויטאָריטעט; איך האָב זיך אויס־
געקליבען א מאן מיט׳ן נאָמען באכמאן, א דייטש, וועלכער האָט
אין יענע צייטען ביי דֶי אַנארכיסטען געהאַט א שם פאר א זעהר
באַלעזענעם מענשען און א טיפען דענקער, און וועלכער איז געווען
איינער פון זייערע פיהרער. איך האָב איהם אויפגעזוכט דורך
דעם אויבען־דערמאָנטען יוסטום שוואב, דעם שעהנעם אַנארכיסט,
וועמעס סאַלון אין נומער 50 ערשטע סטריט איז געווען א הויפט־
קוואַרטיר פון די דייטשע אַנארכיסטען.

באכמאן איז געווען אן עלטערער מענש פון מיטעלען וואוקס,
מיט גרויע האָר, מיט א בלאַסען פּנים, מיט מילדקייט אין זיינע
אויגען און אין זיין שטימע. מיר האָבען אָפּגעמאַכט צו טרעפען
זיך אין שוואב׳ס פּלאַץ, אין א געוויסען אָוונד. אין דער בא־
שטימטער צייט איז ער געקומען, באגלייט פון זיין פרוי — א
דייטשע פרוי פון דעם זעלבען וואוקס ווי ער. די לופט אויף
דרויסען איז געווען אנגענעהם, זיינען מיר אויף פרוי באכמאן׳ס
פאַרשלאָג ארויס אויפ׳ן גאס און האָבען דעם גאנצען געשפּרעך
געפיהרט שפּאַצירענדיג.

מיר האָבען געשפּאַצירט איבער האוסטאָן סטריט, וועלכע
איז דאָן געווען איינע פון די עכט־דייטשע גאסען אין ניו יאָרק.
מיר זיינען געגאַנגען פון דער צוויייטער עוועניו ביז׳ן איסט
ריווער און צוריק. אזוי האָבען מיר שפּאַצירט הין און צוריק.
ביז עס האָט גענומען טאָגען.

רעדענדיג מיט מיין געבראָכענע אידישע דייטש, האָב איך
געשטעלט מיינע פראגען און באכמאן האָט אויף זיי געענטפערט,
אָדער געפרופט ענטפערען. ער איז געווען אן אויפריכטיגער
מענש, און דאָ וואו ער האָט ניט געהאַט קיין קלאָרען אנטוואָרט,
האָט ער אָפען מודה געווען אז אויף מיין פראגע קען מען קיין
אַנטוואָרט ניט געפינען.

איך האָב פון איהם געהערט אייניגע זאכען, וועלכע זיינען
פאר מיר געווען ניי. ער האָט געבראכט ערקלערונגען פון אינ־
טערעסאַנטע ביכער. אָבער אויף דער פראגע, ווי אזוי אָהן

ווערק „סאָשעל סטאַטיקס", וועלכע ענטהאַלט די פילאָזאָפיע פון אינדיווידואַליזם (דער פונדאַמענט פון אַנאַרכיזם) און אַן אַטאַקע אויף דעם סאָציאַליזם. איך האָב געזוכט אַן אַנטוואָרט אויף מיינע קשיות און האָב ניט געפונען.

מאָסט'ס „די פרייע געזעלשאַפט" ענטהאַלט עטליכע שורות, וועלכע האָבען מיין הויפּט־פראַגע גראַד יאָ באַהאַנדעלט; אַבער ווען איך האָב זיי איבערגעלעזען מיט ספּעציעלער אויפמערקזאַמקייט, בין איך געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז דעם הויפּט־פּונקט געהט ער פאַרביי, אַז ער ענטפערט אויף דער פראַגע מיט ווער־טער, וועלכע ענטהאַטען ניט קיין אַנטוואָרט.

איך האָב חושד געווען, אַז ער אַליין קען קיין אַנטוואָרט ניט געפינען, אַז ער פאַרשרייט זיך אַליין דעם מוח. אין זיין אַבסאָלוטער עהרליכקייט און אויפריכטיגקייט איז ביי מיר קיין צווייפעל ניט געווען. איך האָב אָבער געזעהן, אַז ביי איהם איז דאָס אַ פראַגע פון גלויבען און געפיהל גיכער ווי פון פאַרשטאַנד; און דאָ וואו דער פאַרשטאַנד שטימט ניט מיט זיין גלויבען, מאַכט ער צו די אויגען און פאַררעדט זיין לאָגיק מיט ווערטער.

אויבען איז שוין דערמאָנט געוואָרען, אַז מיינע פּערזענ־ליכע באַציהונגען מיט מאָסט'ן זיינען ניט געווען קיין פריינד־ליכע. דאָס האָט אָבער אַבסאָלוט ניט געהאַט צו טאָן מיט דעם איינדרוק, וואָס זיין ביכעל האָט אויף מיר געמאַכט. טראָץ יענעם צוזאַמענשטויס, פלעג איך צוהערען זיינע רעדעס מיט באַגייסטערונג, און זיינע בראָשורען האָב איך איצט געלעזען מיט ערוואַרטונגען צו געפינען ליכט אין זיי. איך האָב דאָס אָבער ניט געפונען.

.2

באַכמאַן. — אַ שפּאַציר, וואָס האָט מיר געמאַכט פאַר אויס אַנאַרכיסט. — אַ געשפּרעך מיט אַלעקסאַנדער יאָנאַס'ן. — צוויי ביכער.

איך האָב געגאַרט צו האָבען אַ פּערזענליכען געשפּרעך מיט אַן אַנאַרכיסטישען טעאָרעטיקער און איהם שטעלען מיינע פראַ־

וואהלען און אָהן אָפּשטימונג קען אין א פרייער געזעלשאפט זיין א טאָלק און א אָרדנונג; ווי אזוי מען קען אלעמען נאָכגעבען — אויף דעם, האָט ער מודה געווען, איז קיין אנטוואָרט ניטאָ. נאָר וואָס דען? די הערשאפט פון א מאיאָריטעט איבער א מינאָ־ריטעט איז א טיראניי. מען דארף קעמפען געגען דעם. עס איז א פּרינציפּ־זאַך און דאָס דארף צוגעפּאַסט ווערען צום לעבען אזוי ווייט ווי מען קען.

אָפט האָבען זיינע ווערטער ניט געשטימט איינע מיט די אנדערע. און א פּאָר מאָל, ווען איך האָב איהם אָנגעוויזען אויף זיינע ווידערשפּרוכען, האָט ער צוגעגעבען אז איך האָב רעכט.

איך האָב איהם געגעבען מיין משל מיט'ן פענסטער. ער האָט מיט א ליבליכען טאָן גערעדט וועגען דער אינערליכער גוטסקייט פון דער מענשליכער נאטור. ער האָט גע'טענה'ט, אז דאָ וואו מען פיהלט זיך ווי ברידער, געפינט מען שוין א וועג. מען שפּאַרט זיך ניט איין. עס איז א תענוג נאָכצוגעבען, דורכ־צוקומען. אויף דעם האָב איך געענטפערט, אז ניט אלע מענשען זיינען אזוי גוטהערציג ווי ער, און מיסעס באכמאן האָט מיר פריינדליך בעדאנקט פאר'ן קאָמפּלימענט.

„אָבער ווי זאָל מען פאָרט טאָן מיט די, וואָס קענען ניט פאַרטראָגען די קעלט? — האָב איך געפרעגט — און ווי זאָל מען טאָן אויב פאַר דעם צווייטען צד איז ביי א פאַרמאַכטען פענסטער צו הייס און צו דושנע?"

באכמאן האָט אלץ גע'טענה'ט אז מען גיט זיך שוין ווי־עס־איז אן עצה: מען מאַכט א פּשרה. און איך האָב איהם ניט אָפּגעלאָזען און געפאָדערט ער זאָל מיר ניט אנדערש זאָגען ווי מען וועט טאָן אין אזא פאַל, וואו מען קען קיין פּשרה ניט מאַכען.

איינער פון די ארגומענטען, וועלכע האָבען זיך אויסגע־ארבייט אין מיין מוח, איז באשטאַנען אין פאָלגענדען: איבער־צייגונגען זיינען הייליג. עס זיינען פאַראן צייטען, ווען אָפּצו־טרעטען פון א מיינונג איז א פאַרברעכען געגען דעם מענשען'ס געוויסען. און דאָס שטימט דאָך גראָד מיט דעם אנאַרכיסטישען פּרינציפּ אז יעדענס ווילען און מיינונג איז הייליג. אלזאָ, זיינען

פאַראַן פאַלען, ווען דער גוטהערציגער וואָס וויל נאָכגעבען באַ־
געהט אַ פאַרברעכען געגען זיין אַנאַרכיסטישען איך; דאָס הייסט,
אַז ער לאָזט פאַרגוואַלטיגען זיין ווילען. ווען איך האָב דיזען
אַרגומענט פאָרגעבראַכט פאַר באַכמאַנ'ען, האָט ער אויף זיין
מילדען שטייגער צוגעגעבען, אַז דאָס איז אַ וויכטיגער פּונקט.
ער האָט נאָר געהאַט איין אַנטוואָרט: מאַיאָריטעט־הערשאַפט
איז טיראַניי, און די פרייהייט איז די הייליגסטע זאַך, וואָס איז
פאַראַן אויף דער וועלט. דעריבער איז דער אַנאַרכיזם, מיט אַלע
זיינע שווערינקייטען, אַלץ בעסער ווי יעדע אַנדערע סיסטעם.

איך בין אַוועק מיט דער איבערצייגונג, ערשטענס אַז באַכ־
מאַן איז אַ זעהר סימפּאַטישער מענש, און צווייטענס, אַז דער
אַנאַרכיזם איז אַ פּלאָנטער פון ווידערשפּרוכען און אונזינען.

איך בין געקומען אַהיים אויס אַנאַרכיסט. איך בין יענע
נאַכט געווען זעהר אויפגערעגט. מיין געשפּרעך מיט באַכ־
מאַנ'ען איז ביי מיר געווען אַ גרויסע לעבענס־פּאַסירונג. איך
האָב די וויכטיגע פּונקטען פון אונזער געשפּרעך פאַרשריבען און
די אַרגומענטען, וואָס איך האָב אַרויסגעשטעלט געגען באַכ־
מאַן'ס ערקלערונגען, האָב איך שפּעטער אויסגענוצט אין אַר־
טיקלען און לעקטשורס.

וואָס איז אָבער מכח די אַרגומענטען וואָס דער אַנאַרכיזם
גיט געגען דעם סאָציאַל־דעמאָקראַטיזם? וועגען דעם האָב איך
געמאַכט אַן אַפּאָינטמענט מיט אַלעקסאַנדער יאָנאַס'ן. מיט
שעוויטש'ן, דעם רוס, וואָלט מיר נאַטירליך געווען פיל לייכטער
צו ריידען. אַ חוץ דעם בין איך מיט איהם געווען בעסער באַ־
קאַנט. אָבער דעריבער טאַקע האָב איך זיך געשעמט פאַר איהם
מודה צו זיין וועגען דעם טומעל וואָס האָט געהערשט אין מיין
מוח. מיט יאָנאַס'ן האָב איך זיך איבערהויפּט געפיהלט לייכטער.
ער איז געווען אַזאַ גוטהערציגער, אַזאַ ליבליכער. איך האָב איהם
באַטראַכט ווי אַן אָנקעל, אָדער ווי אַ גוטען לעהרער. שעוויטש'ן
האָב איך הויך געאַכטעט און באַוואונדערט, אָבער אַזוי נאָהענט
ווי צו יאָנאַס'ן האָב איך זיך צו איהם ניט געפיהלט. אַפשר

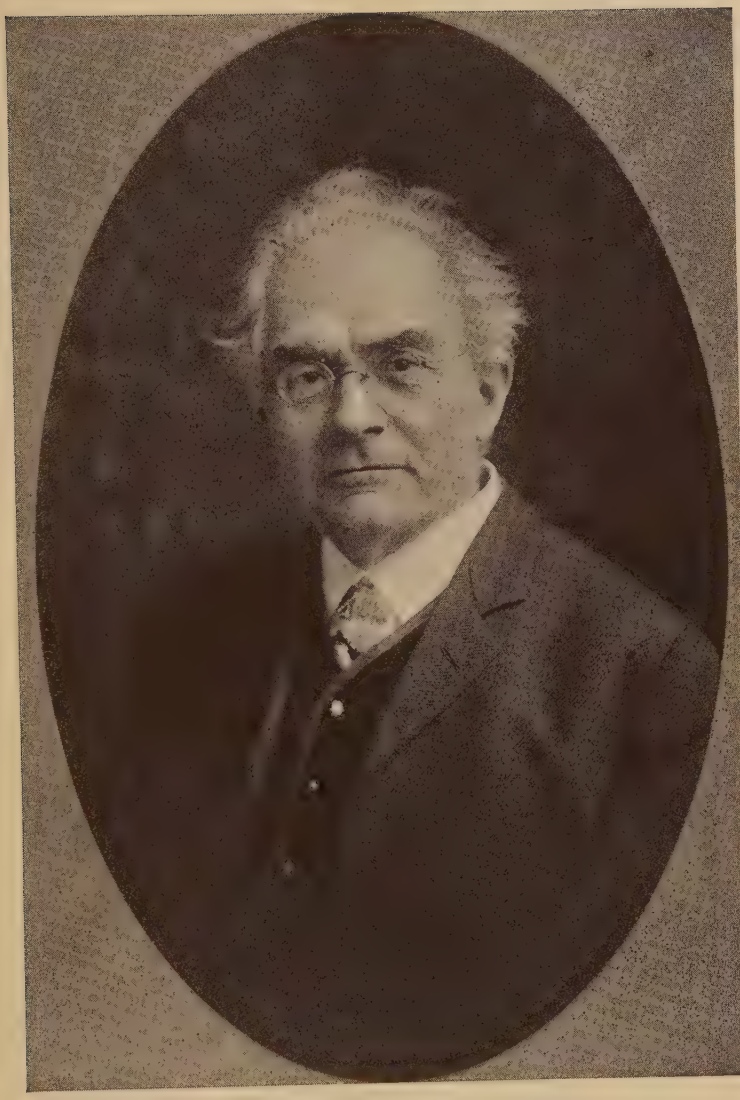

אלעקסאנדער יאנאס. — פאטאגראפירט אין 1908.

מיט א ליידענשאפטליכער התמדה האָב איך דיזע אלע ביכער געלעזען. זינט איך האָב געלייענט מארקס'ן צום ערשטען מאל זיינען פאראיבער זעקס יאָהר. איך בין איצט געווען זעקס יאָהר ענטוויקעלטער. דער מארקסיזם האָט ביי מיר באקומען א גאנץ אנדער פנים. אָבער די זעקס יאָהר ענטוויקלונג איז ניט געווען די איינציגע אורזאַכע דערפון. אייניגע נייע ביכער און בראָשורען האָבען מיר געהאָלפען דעם מארקסיזם פארשטעהן.

די וויכטיגסטע הילף האָב איך באקומען פון צווויי ביכער. איינער איז געווען „נאשי ראזנאָגלאסיא" (אונזערע מיינונגס־פארשידענהייטען, פון דעם רוסישען רעוואָלוציאָנער און דענקער פלעכאנאָוו, און דער צווייטער — א רוסישע איבערזעצונג פון א ווערק, וואָס איז געשריבען פון קארל מארקס'עס מיטארבייטער, פרידריך ענגעלס; ריכטיגער געזאָגט, פון דעם וויכטיגסטען טייל פון דיזען ווערק. דער איבערזעצטער טייל האָט געטראָגען דעם נאָמען: „דער איבערגאנג פון דעם אוטאָפיסטישען סאָציאליזם צו דעם וויסענשאפטליכען".

פלעכאנאָוו'ס ווערק איז געווען אין דער פארמע פון אן אָפענעם בריף צו פעטער לאַוואָוו'ן, דעם וויכטיגסטען דענקער און לעהרער פון די רוסישע רעוואָלוציאָנערען פון די זיבעציגטע און אנהויב אכציגטע יאָהרען. דער בוך איז שוין ביי מיר געלעגען א היבשע צייט; געלעזען האָב איך איהם אָבער איצט צום ערשטען מאל; קיין דירעקטע שייכות צו דעם אונטערשיד צווישען דעם אנארכיזם און דעם סאָציאליזם האָט ער ניט געהאט; ער האָט מיר אָבער קלערער געמאכט די סאָציאליסטישע טעאָריע; און אויב אין מיין מארך איז נאָך פארבליבען דער קלענסטער שפור פון אנארכיזם, האָט דיזער בוך דאָס פארטריבען.

פלעכאנאָוו איז אמאל אליין געווען אן אנארכיסט. איצט איז ער געוואָרען א פאָלשטענדיגער סאָציאל־דעמאָקראט. פריהער איז ער געווען געגען לאַוואָוו'ס אידעען אויף דעם גרונד פון דעם אנארכיזם. איצט איז ער געווען געגען זיי אלם איבערצייגטער מארקסיסט.

דיזער בוך פלעכאנאָוו'ס איז געווען דער פונדאמענט פון

זיינען שעוויטש'ס אריסטאקראטישע מאניערען געווען די אור־זאכע דערפון.

די דייטשע „פאלקס־צייטונג" איז געווען אויף וויליאם סטריט, איין בלאק פון דעם ברוקלין ברידזש, און יאנאס'עס אפיס איז געווען אין א קלייניקען צימערל (אפגעצאמט מיט ברעטער) אויפ'ן גראונד פלאר, צום־יארד־צו. דארטען האב איך מיט איהם געהאט א צוויי־שטונדיגען געשפרעך. איך האב איהם אויסגעזאגט דעם גאנצען אמת, איהם איבערגעגעבען די אלע פראגען און צווייפלען וואס האבען געשטערט מיין רוה.

ער האט מיר אלץ פארגנטפערט. אזוי, וועניגסטענס, האט זיך מיר געדאכט יענעם אוועגט. איך בין פון איהם אוועק אן אויפגערעגטער פון צופריידענהייט.

אויף מארגען האבען מיך אטאקירט נייע קשיות. איך האב זיך צוגעכאפט צו יעדען בוך אדער בראשורע איבער'ן סאציאליזם, וואס איך האב נאר געהאט אדער געקענט קריגען אויף ענגליש אדער רוסיש (דייטש האב איך אויך געקענט לעזען, אבער אלץ ניט אהן שווערינקייטען). גראד איז ארום יענער צייט אין ניו יארק ערשינען אן ענגלישע איבערזעצונג פון קארל מארקס'עס „קאפיטאל" (וועלכען איך האב געלעזען אויף רוסיש זייענדיג אין וועלזיש), האב איך זיך צו דעם איצט צוגעכאפט. דיזער טיפ־זיניגער ווערק האט צו אזעלכע ענינים ווי אפשטימונג און די מאראל פון מאיאריטעט־הערשאפט קיין שייכות ניט. ער האט מיר אבער קלארער געמאכט דעם פונדאמענט פון אלץ. די גאנצע וועלט האט ער מיר קלאר געמאכט. איך האב אויך איבערגע־לייענט אנדערע סאציאליסטישע ווערק; אייניגע צום צווייטען מאל, און אנדערע צום ערשטען מאל. ווידער בין איך אפט געווען אין אויפגערעגטען צושטאנד. אבער דיזען מאל איז דאס שוין געווען ניט פון דורשט נאך אן אנטוואָרט, נאר פון תענוג, וואס איך האב שוין ענדליך אן אנטוואָרט, א קלארען, אן אונבאשטרייבארען. איך האב זיך געפילט ווי איינער וואס האט זיך לאנג געפאסט אין א פינסטערער תפיסה און קומט ארויס אויף דער ליכטיגער וועלט.

זיין סאָציאַל־דעמאָקראַטישער טעאָריע פאר רוסלאַנד, א טעאָריע פון וועלכער ניקאָלאי לענין איז שפעטער געווארען אן אָנהענגער*).

פלעכאַנאָוו'ס „אונזערע מיינונגס־פארשידענהייטען" ענטהאלט א גלענצענדע ערקלערונג פון דעם מארקסיסטישען סאָציאַליזם, און האָט מיר געבראכט די גרעסטע נוצען.

אָבער נאָך מעהר הילף האָב איך באקומען פון ענגעלס'עס דערמאָנטע ווערק (די רוסישע איבערזעצונג איז ארויסגענעבען געוואָרען פון דער רוסישער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פארטיי, וועלכע פלעכאַנאָוו האָט געגרינדעט). דעם עיקר פון דיזען ווערק האָב איך דערנאָך פאָפולאַריזירט אויף לעקטשורס.

דער טומאָן אין מיין מוח איז שוין לאַנג צוגאַנגען. איך האָב שוין געהאט קלאָרע איבערצייגונגען אלס סאָציאַל־דעמאָקראַט, אלס מארקסיסט. איך בין צוגעקומען צו א ברעג. איך האָב געפיהלט א פעסטען באָדען אונטער מיינע פיס.

איך האָב זיך פארשריבען אלס מיטגליד פון דער סאָציאַליס־טישער ארבייטער פארטיי. וועז איך האָב באקומען די מיטגליד־קארטע, האָב איך געפיהלט אזוי ווי א שטיין וואָלט מיר אראָפ פון הארצען.

---

*) דער חויפט געדאַנק פון דער פלעכאַנאָווישער טעאָריע באַשטעהט אין פאָלגענדען: רוסלאַנד איז ניט קיין אויסנאַהמע פון אַנדערע לענדער, און אייזער ביי איהר וועט קענען ענטוויקעלט ווערען סאָציאַליזם, וועט זי מוזען ענטוויקלען קאַפּיטאַליזם ביי זיך. פילע יאָהרען שפעטער, וועז לענין האָט געמאַכט זיין באַלשעוויסטישע רעוואָלוציע, איז ער מיט פלעכאַנאָוו'ן, זיין לעהרער, געווען אין די פיינדליכסטע באַציהונגען. פלעכאַנאָוו איז אַלץ געבליבען ביי זיין אַלטער מיינונג, וועהרענד לענין האָט זיך געמוסען גרינדען א קאָמוניסטישע רוסלאַנד, אייזער דאָס לאַנד האָט געהאט אַן ענטוויקעלטע קאַפּיטאַליסטישע אינדוסטריע. אָבער וועז דיזע שורות ווערען געשריבען, עקזיסטירט אין רוסלאַנד לענין'ס „נייע עקאָנאָמישע פאָליטיק". לענין איז געצוואונגען געווען וויידער צו ערלויבען קאַפּיטאַליזם, אלס א נויטיגע איבערגאַנגס־סיסטעם, אָהן וועלכער דער סאָציאַליזם איז אוממעגליך. פלעכאַנאָוו איז שוין טויט; אָבער זיין לעהרע האָט געזיגט.

3.

ווילהעלם ליעבקנעכט. — עלעאַנאָרא, די טאָכטער פון קאַרל מאַרקס, און איהר מאַן עוועלינג.

יענעם ווינטער האָט די סאָציאַליסטישע ארבייטער פּארטיי נעהאַט נעסט פון יוראָפּ, און זייער קומען איז געווען נוצליך פאר מיר. עס האָט נעהאָלפּען פעסטער מאכען דעם באָדען אונטער מיינע פיס.

די נעסט זיינען נעווען: דער באַריטער ווילהעלם ליעבקנעכט, איינער פון די צוויי גרינדער און פיהרער פון דער דייטשער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע און רעדאַקטאָר פון איהר הויפּט אָרגאַן, בערלינער „פאָרווערטס"; קאַרל מאַרקס'עס טאָכטער, עלעאַנאָרא, און איהר ענגלישער מאַן עוועלינג.

די קבלת־פּנים־פּארזאַמלונג איז געווען אין דעם גרויסען זאַל פון קופּער יוניאָן. עס איז געווען געפּאַקט, מייסטענס מיט דייטשען. ליבקנעכט איז דאַן געווען אַ מאַן פון איבער זעכציג — מיט אַ שעה־נער גרויער באָרד, מיט אַ אינטערעסאַנטען הויך־אינטעליגענטען פּנים. עלעאַנאָרא מאַרקס־עוועלינג איז געווען אַ פרוי פון אַ יאָהר צוויי־און־דרייסיג. זי האָט נעהאַט אַ אידיש־חן'עודיגען פּנים, אַ דונקעל ראָזעווען, מיט שעהנע שוואַרצע אויגען. זי האָט געטראָגען אַ פּארציטיג־גריכישען קאָסטיום פון גרינעם סאַמעט, און איהר אויסזעהן איז געווען זעהר אינדרוקספול. איהר מאַן איז געווען ניט קיין הויכער, מיט אַ גלאַט־גענאָלטען געזיכט, ווי אַ שוישפּילער. מען האָט זיי אלעמען אויפּגענומען מיט ווארימע אפּלאָדיסמענטען און באגייסטערונגס־געשרייען. אבער צו איהר האָט מען ארויס־געווייזען אַ באזונדערען אינטערעס. ערשטענס, האָט מען אויף איין מינוט ניט פּארגעסען, אז דאָס איז קאַרל מאַרקס'עס טאָכטער; אז קאַרל מאַרקס איז געווען דער פאָטער פון דער פרוי, וואָס שטעהט דאָ און רעדט. צווייטענס, איז זי געווען אַ גלענצענדע רעדנערין. און ווען שטעהענדיג פאַר'ן עולם אין איהר גרין־סאַמעטענער גרי־כישער קלייד, האָט זי ארויסגערעדט איהרע ענגלישע ווערטער מיט אַ שעהנער שטימע פול מיט פייער, איז די ווירקונג געווען אַן אונ־

ווילהעלם ליבקנעכט.

פּוטאט אין רייכסטאג. יענער האָט באמערקט, אז ער, ליעבקנעכט, איז שוין ניט יונג, אז ער איז שוין זעכציג יאָהר אלט. האָט ליעב־קנעכט געענטפערט, אז וועז מען דארף, איז ער „ניט זעכציג, נאָר צוויי מאָל דרייסיג".

א צווייטע באַקאַנטע באמערקונג זיינע, וועלכע ער האָט איבערגעזאָגט אין דיזען אָוונד, איז געווען:

„טאקטיק איז א פראָגע פון פראקטישקייט. וועז די אומ־שטענדען זאָלען זיך ענדערען יעדע 24 שטונדען, וועלען מיר יעדע 24 שטונדען ענדערען אונזער טאקטיק".

עוועלינג איז געווען א וויסענשאפטסמאן (זיין ספעציאַליטעט איז געווען נאטור־וויסענשאפט); זינט אָבער ער איז באַקאַנט גע־ווארען מיט עלעאַנאָרא מארקס, האָט ער זיך גענומען פאר'ן וויסענ־שאפטליכען סאציאליזם און האָט אָנגעשריבען א פּאָפולערע ער־קלעהרונג איבער דער לעהרע פון קארל מארקס. זיינע לעקטשורס איבער'ן מארקסיזם אין ניו יאָרק זיינען געווען אינהאלטסרייך און ערפאָלגרייך. איך האָב קיינע פון זיי ניט פארפעהלט. נאָך יעדער לעקטשור פלעג איך פארבליבען איהם צו שטעלען פראגען וועגען דעם ענין פון דער לעקטשור אָדער וועגען אַנדערע פונקטען פון דעם מארקסיזם. איינמאָל האָבען מיר אזוי פארבראכט א לאַנגע צייט צוזאמען. א געוויסע שטעלע אין „דאָס קאפיטאל" איז מיר געווען קשה. איך האָב איהם אָנגעוויזען אויף דער דאָזיגער שטעלע, און ער האָט מיר גענעבען זיין ענטפער. איך בין ניט געווען צופרידען, און צווישען אונז האָט זיך פארצויגען א שטיקעל דעבאַטע. ביי אן אַנדער געלעגנהייט איז ליעבקנעכט געווען דערביי. ער האָט נערעדט ענגליש (ער האָט א געוויסע צייט געוואוינט אין לאָנדאָן), און אויף איין פראָגע מיינער וועגען א געוויסער אָנווענדונג, וואָס די אנארכיסטען מאכען נעגען דער סאציאל־דעמאקראטישער טאק־טיק, האָט ער מיר געענטפערט מיט א פּאָלשטענדיגער ערקלעהרונג.

אין דער צייט, וועז די דריי געסט זיינען געווען אין ניו יאָרק, האָט מיט ליעבקנעכט'ן און עוועלינג'ן געטראָפען אזא געשיכטע: א רייכער אמעריקאַנער, וועלכער איז באַקאַנט געווארען מיט עוועי־

געוועהנליכע. אזוי ווי זי וואָלט טאַקע פון דער פאַרצייטיגער גריכענלאַנד אַראָפּגעקומען. זי האָט גערעדט אַ פּרעכטיגען ענגליש. איהר אויסשפּראַך איז געווען מיט ווייכע דייטשע ריש'ען און עט־וואָס אונטער'ן צונג; אָבער דאָס האָט איהר לשון נאָר צוגעגעבען חן. דער עיקר איז אָבער געווען דער אינהאַלט פון דער רעדע. זי האָט אַרויסגעבראַכט אינטערעסאַנטע געדאַנקען.

זי איז געווען אַ זעלטען־געבילדעטע און פעהיגע פרוי, האָט גערעדט עטליכע שפּראַכען ווי מוטער שפּראַך און איז געווען אַ גלענצענדע שרייבערין.

אַ צווייטע רעדע איהרע, וועלכע איז פאַרבליבען אין מיין זכרון, האָט זי געהאַלטען אויף אַ באַזאַר צו גונסטען פון דעם „לי־דער", אויך אין דער קופּער־אינסטיטוט געביידע, נאָר אין דעם בייסמענט, אויף קאָרנער אַכטער סטריט און דריטער עוועניו. דער באַזאַר האָט אָנגעהאַלטען אַ גאַנצע וואָך, און איהר רעדע, וועלכע זי האָט געהאַלטען אין אַ נאָכמיטאָג, איז געווען איינע פון די צו־ציהונגס־מיטלען, וואָס די קאָמיטע האָט צוגעגרייט. איהר טעמא איז געווען „דהי פּילגרים פאַדהערס" (די ערשטע אימיגראַנטען, וואָס זיינען געקומען פון ענגלאַנד קיין אַמעריקא).

ליעבקנעכט'ס וויכטיגסטע לעקטשור איז געגעבען געוואָרען ווידער אין דעם גרויסען קופּער יוניאָן זאַל. דיזען מאָל האָט ער פאַרנומען דעם גאַנצען אָווענד. ער האָט גערעדט וועגען דער באַ־וועגונג אין דייטשלאַנד, אָבער זיין פאָרטראַג איז געווען דורכ־געוועבט מיט באַמערקונגען וועגן דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער טאַקטיק בכלל, און פאַר מיר איז דאָס געווען וויכטיג. ער איז געווען אַ טאַלאַנטפולער זשורנאַליסט, מיט איינבילדונגס־קראַפט און מיט בליצען פון פּאָעזיע אין זיין שרייבען. און דיזע מעלות האָבען זיך געפיהלט אין זיינע רעדעס אויך. פאַר מיר איז דאָס וויכטיג־סטע געווען דאָס, וואָס ער האָט געזאָגט וועגען דער סאָציאַל־דע־מאָקראַטישער פּראָגראַם גופאָ.

יענעם אָווענד האָט ער איבערגעזאָגט אַ באַריהמט געוואָרענעם אַנטוואָרט, וואָס ער האָט אַמאָל געגעבען אַ קאַפּיטאַליסטישען דע־

לינג'ען אין לאָנדאָן, האָט איהם דאָ איינגעלאַדען צו זיך אין קלוב און צוזאַמען מיט איהם — זיין מיטרייזענדען, ליעבקנעכט'ען (אין לאָנדאָן האָט עוועלינג יענעם געוויזען גאַסטפריינדליכקייט, האָט ער איהם געוואָלט אָפּצאָהלען). דער קלוב איז געווען דער אַריסטאָ־קראַטישער „יוניאָן ליעג קלוב", איינער פון די רעאַקציאָנערסטע.

די צוויי געסט זיינען געקומען. דער קלוב־מעמבער האָט זיי מכבד געווען מיט דינער. פּלוצלינג האָט אַ פאָרשטעהער פון דעם קלוב אָפּגערופען דעם אמעריקאַנער אָן אַ זייט און איהם ערקלעהרט, אַז זיינע געסט מוזען אויפ'ן שטעל פאַרלאָזען דעם פּלאַץ. מען האָט זיך דערוואוסט, אַז ליעבקנעכט איז דער פיהרער פון די סאָציאַלי־סטען אין דייטשלאַנד, און אַז עוועלינג איז אַן איידעם פון קאַרל מאַרקס. עס איז געוואָרען אַ גערודער. די מעמבערס האָבען ניט געקענט פאַרטראָגען די אָנוועזענהייט פון אַזעלכע „טריפה" מענשען אין זייער קלוב.

אויף מאָרגען האָבען אַלע צייטונגען דערצעהלט די געשיכטע.

די האַנדלונג פון די „איידעלע" מיליאָנערען האָט פּשוט גע־שמעקט מיט גראָב־יונגישקייט און אייניגע רייכע אַמעריקאַנער האָבען איהר אויך פאַרדאַמט.

עוועלינג האָט וועגען דעם ענין גערעדט אויף איינער פון זיינע לעקטשורס. אימיצער האָט געשטעלט אַ פראַגע וועגן דער אַנגעלע־גענהייט, און ער האָט זיך אויף איהר אפּגעשטעלט אייניגע מינוט. ער האָט ערקלעהרט, אַז די לייט פון דעם אַריסטאָקראַטישען קלוב זיינען פּשוט ניט קיין ערצויגענע מענשען, און אַז אין ענג־לאַנד וואָלט אַזאַ זאַך געווען אונמעגליך.

4.

די ניי־אָדעסער קאָמונע פאַלט דורך. — ווי די מיטגלידער האָבען געלעבט צווישען זיך. — מיינע דעבאַטען מיט קאַפּלאַן'ען וועגען דער געפאַלענער קאָמונע.

אין נאָוועמבער פון יענעם יאָהר האָט מיין פריינד און אַמאָלי־גער שכן, פּאול קאַפּלאַן, און אייניגע אַנדערע מיטגלידער פון דער ניי־אָדעסער קאָמונע זיך אומגעקעהרט פון אָרעגאָן, און אינדירעקט

האָט דאָס אויך געהאָלפֿען מיינע סאָציאָל־דעמאָקראָטישע איבער־צייגונגען.

זייער קאָמונע האָט געפֿלאָצט. מעהר ווי א העלפֿט פון די מיטגלידער האָבען פֿארלאָזען די געזעלשאפֿט. די איבעריגע, מיט קאפֿלאָן'ען צווישען זיי, האָבען אויפֿגעהאָלטען די ארגאניזאציע און זיי זיינען געקומען קיין ניו יארק מיט'ן צוועק פֿארצווועצען זייער קאָמוניסטישען לעבען אין שטאָדט.

זיי האָבען זיך באזעצט ווי א פאמיליע (אין א נייער טענעמענט הויז אויף הענרי סטריט, ניט ווייט פון דעם ארט, וואו זי קומט זיך צונויף מיט גרענד), און דאָס געלט, וואָס זיי האָבען געבראכט פון ארענאָן, האָבען זיי ארויסגעלייגט אין א לאָנדרי, וועלכע זיי האָבען נענרינדעט אויף עססעקס סטריט, לעבען גרענד, און וועלכע זיי האָבען איינגעסטראָיעט מיט די נייעסטע מאשינעריי. במעט די נאנצע ארבייט איז געטאָן געוואָרען פון די מיטגלידער. איינער פון די וויכטיגסטע און סימפּאטישסטע פון זיי, א באלעזענער אדעסער סטודענט מיט'ן נאָמען פייערמאָן, א הויכער יונגערמאָן מיט דונ־קעל־רויטע וואָנצעס, פלענט געהן מיט א גרויסען זאק פון קאָס־טאָמער צו קאסטאָמער נאָך שמוציגע וועש. די איבעריגע האָבען געארבייט אין דער לאָנדרי נופא. קאפֿלאָן איז געווען דער גע־שעפטס־פיהרער.

פארוואָס האָט זייער קאָמוניסטישע פארם אין ארענאָן קיין סיום ניט געהאט?

איניגע פון די אורזאכען, וואָס זיינען זיי נעשטאנען אין וועג, האָבען געהאט אן עקאָנאָמישען כאראקטער; אנדערע א גייסטיגען. איך האָב אין ביידע סאָרטען געזעהן א באשטעטיגונג פון דער מארק־סיסטישער טעאָריע.

נאָר לאָמיר צוערשט איבערגעבען די פאקטען, ווי איך האָב זיי געהערט פון די מיטגלידער פון דער קאָמונע. איך מיין ווי איך האָב זיי געהערט גלייך דאָן, וועו זיי האָבען זיך אומגעקערט פון ארע־גאָן, און ווידער אמאל מיט עטליכע און דרייסיג יאָהר שפעטער. זוארים מיט עטליכע טעג איידער דיזע ציילען זיינען געשריבען געוואָרען, האָב איך זיך ספעציעל געזעהן מיט א פּאָר פון די אמאליגע ניי־אדעסער קאָמוניסטען און האָב מיינע „סעקאָנד־הענדיגע" עראי־

עלעאנארא מארקס־עוועלינג. — פאטאגראפירט אין 1891.

דאָך, ווען דער גייסט וואָלט געווען צופרידען, וואָלט דער גוף געקענט אַלץ בייקומען. וואָס טוט מען ניט צוליב גייסטיגען גליק? דאָ איז אָבער קיין גליקליכער גייסטיגער לעבען ניט געווען. די פרייַנדליכע פֿארהעלטנישען זיינען צושטערט געוואָרען.

אייניגע זיינען אַבסאָלוט ניט געווען אין שטאַנד צו טאָן די שווערע ארבייט און זיי האָבען פֿארבראכט די צייט ענטוועדער אויף זייטיגע קלייניגקייטען, נוצליכע צי ניט־נוצליכע; אָדער זיי האָבען גאָרניט געטאָן. אָט דורך דעם האָבען זיך אָנגעהויבען צרות.

די וואָס האָבען יאָ געטאָן די שווערע ארבייט, האָבען די ערשטע טעג זיך געפֿרואווט איינרייַדען, אז זיי זיינען העכסט צופרידען, וואָרים זיי זיינען דאָך אַלע ווי איין פאַמיליע; אָבער אפֿילו אין איין פאַמיליע קריגען זיך דאָך אויך שוועסטער, ווען איינע פוילט זיך צו ארבייטען און דער אַנדערער קומט אויס צו ארבייטען צופיל.

אין דער צייט וואָס מיטגליד נומער 1 זעגט און האַקט האָלץ, שטעהט מיטגליד נומער 2 און מישט כלומר'שט קאַשע און שמועסט מיט די פרויען. מיטגליד נומער 3, וועלכער איז א הויכער געזונטער יונג, א ריז, קען אבסאָלוט ניט טאָן קיין פיזישע ארבייט, ווייל ער האָט פילע יאָהרען פארבראכט אלס בוכהאלטער אין אַדעסער באנק און די איינציגע געצייג וואָס ער איז געווואוינט צו געברויכען איז א פעדער. אלזא, דרעהט ער זיך ארום א גאנצען טאָג און טוט עפּעס א קלייניגקייט, פון וועלכער די האָלץ־העקער מאכען חוזק. ווי דער געווזענער בוכהאלטער פיהלט זיך וועג ער דערווייסט זיך דערפון, קען מען זיך לייכט פֿארשטעלען.

צו קיין געוואלדיגע סצענעס איז קיין מאָל ניט געקומען, אפילו צו א צוועלפטלען זיך אין דער הויך אויך ניט; וואָרים די פערציג מיטגליידער זיינען גראד אלע געווען שטילע מענשען. אָבער אויף א שטילען שטייגער האָט זיך פֿארשפּרייט א גענענזייטיגע אומצופרידענהייט, וועלכע איז געוואקסען און געוואקסען. און פון דער דאָזיגער אומצופרידענהייט האָבען ארויסגעשפּראָצט מיספארשטענדנישען, פלאָטקעס, גימיגע שפאסען הינטער די אויגען א. אז. וו.

נערונגען פארגליכען מיט זייערע אייגענע אריגינעלע עראינערונגען. דאס דארף יעדענפאלס זיין ניט אונאינטערעסאנט, ווארים פון אלע אונזערע אימיגראנטען, וואס זיינען נאך די ערשטע פאגראמען גע־קומען קיין אמעריקא מיט קאמוניסטישע פלענער, איז דיזע גרופע געווען די איינציגע, וואס האט זיך ערנסט געמומען איהר אידעאל צו פארווירקליכען. פארוואס־זשע האט זיך זייער פראבע גע־ענדיגט מיט א דורכפאל?

אין סך־הכל זיינען געווען ארום פערציג מיטגלידער, מענער און פרויען; און מייסטע פון זיי, אויב ניט אלע, זיינען אהין גע־פאהרען מיט אן אמת'ער באגייסטערונג. אבער די ערפאהרונגען, וואס זיי האבען דורכגעמאכט, זיינען געווען פארבונדען מיט אונ־אנגענעהמע אומשטענדען, וועלכע דיזע יונגע ענטוזיאסטען האבען פריהער ניט פארויסגעזעהן. זייער באגייסטערונג האט זיך יעדען טאג אפגעשלאגען אן דער הארטער ווירקליכקייט, אזוי ווי א שיף שלאגט זיך אפ אן גרויזאמע פעלזען. די שיף איז צוקלאפט געווארען.

גלייך פון אנהויב האט זיך געמומען פיהלען, אז די שווערע פיזישע ארבייט, וועלכע די מעמבערס האבען געהאט צו טאן, איז ניט נאך זייערע כחות, געוואוינהייטען אדער נייגונגען.

דער פארם וואלט געגאנגען גוט, הויפטזעכליך א דאנק דעם אנטייל פון אן אמעריקאנער מיט'ן נאמען גאסקין, וועלכער איז צוגעשטאנען צו דער קאמונע. ער איז געווען א געניטער פארמער און האט אלץ געפיהרט מיט פעהיגקייט און ארדנונג. אבער דאס וואלט ניט געווען גענוג פאר פארציג מענשען צו לעבען. האט מען געמוזט האקען האלץ אויף „שפאלטען" פאר די דערבייאיגע אייזען־באהנען. די קאמוניסטען האבען ארונטערגעזעצט בוימער און זיי צוהאקט אויף „קארדס", לויט די באדערפנישען פון די אייזען־באהנען. דאס רוב פון די יונגעלייט האבען פריהער קיין פיזישע ארבייט קיינמאל ניט געטאן. און הגם פון אנהויב האבען זיי געלויבט אין דער הייליגטום פון אוא סארט באשעפטי־גונג און געטרוימט וועגען איהר, האט זיך אבער ארויסגעזייגט, אז טרוימען איז איין זאך און פארווירקליכען דעם טרוים איז א גאנץ אנדער זאך.

א צווייטער סאָרט אומצופרידענהייט, איינער פון די וויכ־
טיגסטע, האָט געשטאָמט פון דעם, וואָס דער לעבען אין דער
קאָמונע איז געווען צו לאַנגווייליג פאר די מיטגלידער. זיי
זיינען מיסטענס געווען שטאַרט־מענשען, דאָס רוב אַדעסער,
און צו דעם שטיל־לעבען פון א דאָרף זיינען זיי ניט געווען
געוואוינט. די איינטאָניגקייט, מיט וועלכער עס זיינען פאר־
בייגענאנגען די טעג און די אָוונטען, האָט זיך וואָס וויטער
געפיהלט אלץ שטארקער.

א סך טראָבל איז ארויסגעקומען צוליב דער געשלעכט־
פראגע. עס זיינען געווען פארשידענע פאלען פון אייפערזוכט.
צווישען די מעמבערס איז געווען א קליינע צאָהל פארהיראטע;
וויטער זיינען געווען עטליכע מיידלאך, און א גרויסע מאָס־
ריטעט איז באשטאנען פון יונגע לייט. מיידלאך איז געווען
צו וויניג. זיינען פאָרגעקומען פארשידענע ליבעס־פלאָנטערס.
טיילווייז אָפענע, אָבער מיסטענס ניט קיין אָפענע. אין דער
קאָמונע איז אנגענאנגען פרייע ליבע, אָבער אין א קליינער
מאָס. יונגע לייט וואָס האָבען געבענקט נאָך ליבע, האָבען צו דער
אלגעמיינער שווערער שטימונג צוגעלייגט די אומצופרידענהייט
וועלכע האָט מיסטענס געשטאָמט פון געשלעכט־איינזאמקייט,
און אָפט פון אייפערזוכט אויך.

פיל־לע מעמבערס האָבען אויך שטארק געליטען פון דעם,
וואָס אין דער קאָלאָניע איז ניט געווען גענוג פרוואטקייט. וועו
איינער האָט געוואָלט זיין א געוויסע צייט מיט זיך אליין,
איז איהם דאָס ניט געווען לייכט אויסצופיהרען. די ניט־
פארהיראטע מענער האָבען אלע געשלאָפען צוזאמען אין א
שייער. יעדע פארהיראטע פאָר האָט געהאט א באזונדערען
צימער; אָבער פאָלשטענדיג פרוואט האָבען זיי זיך דאָרטען ניט
געקענט פיהלען. אָט, צום ביישפיל, וויל א פאָר פאָלק בלוי־
בען א פאָר שטונדען אין זייער צימער אָפגעזונדערט פון די
אנדערע, קומט אריין איינער פון די מעמבערס מיט א בוך
און זעצט זיך אוועק ביי זייער טיש לעזען. מען בעט איהם
אויף אן איידעלען שטייגער, אז ער זאָל זיך געפינען אן אנדער
פלאץ. ער וויל אָבער ניט. ער פראָטעסטירט אין נאָמען

פון קאָמוניזם. דער צימער געהערט צו איהם פונקט ווי צו זיי, זאָגט ער, און זייער פאָדערונג אז ער זאָל ארויסגעהן איז א פארברעכען געגען דעם קאָמוניסטישען געפיהל.

אייניגע מיטגלידער האָבען אָפט צוואמענגעמישט זייער קאָמוניזם מיט א באַנריף וועגען עסען פון איין שיסעל און שלאָפען אין איין בעד־רום. זיי האָבען זיך פאַרגעשטעלט, אז איינם אָהן דעם צווייטען נעהט ניט. אז מען קען לעבען קאָמוניסטיש וואוינענדיג אין באַזונדערע צימערען און שעצענ־דיג דעם אנדערענם פריוואט לעבען — דאָס איז זיי ניט איינגעפאלען.

דאָך זיינען פון אזעלכע אורזאכען קיין גרויסע צוואמענשטויסען ניט פאַרגעקומען; און אין סך הכל איז דער אלגעמיינער פרידען דורך זיי ניט צושטערט געוואָרען. וועג צווישען די מיטגלידער וואָלטען זיך געפונען עטליכע מענשען מיט בייזערע אָדער היסערע טעמפעראמענטען, וואָלט וואַרשיינליך געווען פיל ערגער. אויב אָבער אויסערליך איז פון אזעלכע אורזאכען דער בריידערליכער נייסט ניט צובראָכען געוואָרען, האָט זיך אינערליך, אין די הערצער פון די מיטגלידער, דורך זיי געקליבען א שטימונג, וועלכע האָט דער קאָמונע געגעסען ווי ראָסט עסט אייזען.

א גרעסערע און אָפענערע שטערונג איז ארויסגעקומען פון מיינונגס־פארשידענהייטען צווישען וויליאם פרעי'ען און קאפ־לאן'ען. פרעי האָט געשטרעבט די קאָלאָניע צו מאכען פאר א פאָזיטיוויסטישע. ער האָט געוואָלט אז די מיטגלידער זאָלען לעבען אויף זייז „רעליגיעזען" שטייגער: זיך פיהרען דורכ־אויס לויט אונזסט קאָנט'ס „רעליגיע פון דער מענשהייט", און דערצו נאָך ניט עסען קיין פלייש; און קאפלאן האָט זיך גע־שטעלט דאָגענגען און שארף קריטיקירט פרעי'ס פראָגראם.

אין דער קאָמונע איז געווען אן אָרגעל, פלענט מען זינ־גען פאזיטיוויסטישע לידער און באַנלייטען אויף איהם די גע־זאנג. דאָס אלץ איז געווען דורך פרעי'ס אויספלום. און דאָס רוב מעמבערס זיינען געווען צופריעדען, אויספאך ווייל דאָס איז געווען א שטיקעל צייט־פארטרייב. קאפלאן אָבער פלענט

פאול קאפלאן.

גליד, און אנשטאט אויסצוהערען די קריטיק מיט א ברידערלי־כען געפיהל און מיט פרומער גוטמוטיגקייט, ווערט יענער בייז און פארלאזט דעם מיטינג.

דער רעזולטאט איז געווען, אז כמעט גליך פון אנהויב האט זיך געזומען פיהלען, אז די קאמונע וועט זיך לאנג ניט האלטען. אייניגע האבען אויפ'ן שטעל געזומען קלערען וועגען באפרייען זיך. אנדערע זיינען צוערשט געווען באגייסטערט און זיי האבען זיך געפרואווט איינריידען אז זיי זיינען גליקליך, אבער ביי זיי האט זיך דיזער געפיהל אויך לאנג ניט געהאלטען.

די ארעגאנער אונטערנעהמונג איז ענדליך אויפגענעבען געוואָרען און פילע פון די מעמבערס זיינען פון דער ארגאניזאציע אין גאנצען ארויסגעטראטען.

אין ניו יארק, אלזא, האבען די איבערגעבליבענע געפרופט פארטזעצען דעם קאמוניסטישען לעבען. אבער דא האט דאס גע־האט פונקט אזוי ווייניג קיום ווי אין ארעגאן. די לאנדרי איז ענדליך פארקויפט געוואָרען און די מעמבערס זיינען זיך צוגאנ־גען. זיי זיינען זיך געבליבען גוטע פריינד און זייער פראבע צו גרינדען א קאמונע איז געבליבען ביי זיי אן אנדענקען — אי אן אנגענעמער אי א טרויעריגער, ווי פילע אנדענקענס זיינען.

דער דורכפאל פון דער ניי־אדעסער קאמונע איז פאר מיר געווען א באשטעטיגונג פון דער מארקסיסטישער לעהרע. איך האב אין דער טראגעדיע הויפטזעכליך געזעהן צוויי פונקטען, ביידע ריין מארקסיסטישע.

די הויפט אורזאכע פון דער אונצופרידענהייט איז, לויט מיין מיינונג, געווען די שווערע ארבייט און דער שווערער נעמיט וואס זי האט געשאפען. און פארוואס האבען די מיטגלידער געדארפט ארבייטען אזוי שווער? וויל די אייזענבאהן קאמ־פאניעס, פאר וועלכע זיי האבען געזעגט און געתאקט האלץ,

דערביי צושמייכלען ניפטיג; און דורך דעם פלעגט דער פרידליכער געמיט פון די מיטגלידער פארשטערט ווערן.

אמת באקעהרט צום פאזיטיוויזם זיינען אין דער קאמונע נעווען נאר א פאר (איינער פון זיי איז נעווען א ברודער פון דער באריהמטער שוישפילערין סערע אדלער), די איבעריגע האבען אינפאך ניט געהאט דאס הארץ פרעי'ען צו אנטזאגען. ווארים ער האט אלץ געטאן אויף א פריינדליכען שטייגער; ער האט זיך קיין מאל צו קיינעם ניט באנומען גראב; קיין מאל אויף קיינעם ניט געווארען בייז. און ער אליין האט ווירקליך געלעבט ווי א הייליגער. מען האט איהם געקענט טאן די גרעסטע פערזענליכע עולה, האט ער דאס פארטראגען, און איז געבליבען אמת פריינדליך. מען האט איהם געאכטעט דערפאר און מען האט איהם אויך געאכטעט וויל ער איז נעווען א הויך געבילדעטער מאן און פיל עלטער ווי די מייסטע מענטשען, און נאך א קריסט און אן אריסטאקראט דערצו.

זיין איינפלוס איז דאריבער נעווען פיל גרעסער ווי קאפלאן'ס, זיין פאזיטיוויסטישע פראפאגאנדע איז אבער די מענטשען ביסלעכווייז געווארען צו לאסט.

מען קען ניט זאגען, אז די קאלאניע איז צוטיילט געווארען אויף צוויי פארטייען: פרעיאיסטען און קאפלאניסטען; אבער דורך די דעבאטען און דורך קאפלאן'ס אומפריינדליכע שמייכלען, איז דער פרידען אין איהר פיל געשעדיגט געווארען.

ספעציעלע מיטינגען, אין באשטימטע טעג, פלעגען אפגענעבען ווערען צו געגענזייטיגער קריטיק. איינער נעהמט, צום ביישפיל, דאס ווארט און הויבט אן אנצואווייזען אויף די פעהלערען פון א צווייטען מיטגליד. נעהייסען האט דאס אז מען איז בודק די מאראל אייגע ביי די אנדערע, אין די אינטערעסען פון דער גאנצער קאמונע, און פון יעדען מעמבער באזונדער — אזוי, למשל, ווי צוויי אידען שלאגען מלקות אייגער דעם אנדערען. דער מיין דערביי איז נעווען א גוטער; אבער מענשען זיינען מענשען, און די פאלגענדע סצענע איז נעווען א גאנץ אפטע ערשיינונג: מען קריטיקירט א מיט-

קאָמוניסטישע נשמות; און דאן ערשט וועט קענען עקזיסטירען קאָמוניזם.

די ארגומענטען וואס איך האָב קאפּלאן'ען געגעבען, געדענק איך מיט אַלע אייגצעלהייטען. וואָרים איך האָב עטליכע מאָל געהאַלטען לעקטשורס איבער דיזער טעמא — צוערשט אויף רוסיש, און שפּעטער אויף ענגליש.

קאפּלאן איז מיט מיר ניט געווען איינפּארשטאַנען. ער האָט די נידערלאַגע פון זיין קאָמונע ערקלערט מיט געוויסע צופּליגע אורזאכען, וועלכע וואָלטען נעקענט באזייטיגט ווערען, לויט זיין מיינונג. ער האָט געהאפט אז די ניי־אָדעסא קאָמונע וועט סוף כל סוף דאָך זיין ערפאָלגרייך. און איך פלעג זיך קלערען, אז ער ענטפערט ניט אויף מיינע ארגומענטען און אז ער רעדט אזוי, וויל ער האָט ניט אריינגעדרונגען אין דעם מארקסיזם.

נאָך מיט פינף יאָהר פריהער, אין די ערשטע עטליכע מאָנאַט וואָס איך האָב פּארבראכט אין אמעריקא, האָב איך פּארשטאַנען אזוי דער סאָציאַליזם אָדער קאָמוניזם קען ניט קומען אלס א קלייגער סעמפּל פון א גרויסער אַלוועלטליכער זאַך, פונקט ווי איין ציגעל קען ניט דינען אלס א סעמפּל פון א גאנצען מויער; און איצט האָב איך דאָס פּארשטאַנען נאָך קלעהרער און טיפער. איך בין איצט געווען איבערצייגט, אז דער סאָציאַליזם מוז קומען דורך א סאָציאַלער רעוואָלוציע; אז א סאָציאַלע רעוואָלוציע איז א וועלט רעוואָלוציע, און אז די דאָזיגע איבערקערעניש פון קאפּיטאַליזם אויף סאָציאַליזם מוז קומען אלס א נאַטירליכע סאָציאַלע ענדערונג. היינט וואָס פאר א שייכות קען דערצו האָבען א גרופּע אידעאַליסטען, וועלכע וועלען שוין לעבען אויף א קאָמוניסטישען שטייגער? דאָס איז איינס. צווייטענס, וויי אזוי קען האָבען א קיום א קלייגע, אָרימע קאָמוניסטישע געזעלשאפט, וואָס איז ארומגערינגעלט מיט א ריזיגער, אלמעכטיגער קאפּיטאַליסטישער וועלט, פון וועלכער זי איז אפהענגיג אויף טריט און שריט? די קאפּיטאַליסטישע וועלט עקספּלואַטירט איהר. זי באַרויבט איהר; זי עסט אויף איהר קערפּער און איהר גייסט.

און די קאפיטאליסטישע וועלט אין אלגעמיין האבען זיי עקספלואטירט.

„איהר זייט ניט געווען קיין אמת'ע קאמונע; אלס האלץ־העקער זייט איהר אייגפאך געווען א גרופע פראלעטאריער — פלעג איך טענה'ן אין מיינע געשפרעכען מיט קאפלאנ'ען — און אלס פארמערס האט אייך באראויבט די נאנצע קאפיטאליסטישע סיסטעם, פונקט ווי זי באראויבט אלע אנדערע פארמערס. אויף יעדען דאלאר וואס איהר האט פארדינט זיינען באפאלען אלערלייי לויידיג־געהערס: שער־האלדערס פון די באהנען, וועלכע פיהרען אייערע פראדוקטען, גרויסע הענדלער, מיטעלע הענדלער, קלייניע הענדלער, באנקירען, אנגעטען, און אזוי ווייטער און ווייטער. דעריבער האבען אייערע מיטגלידער געמוזט ארבייטען אזוי שווער; און דערפון האט זיך דאס געמאכט די שלעכטע שטימונג. וען איהר וואלט געארבייט ווייניגער שטונדען, וואלט די ארבייט געווען א פארגעניגען אפילו פאר די וואס זיינען צו פויזישע אנשטרענגונגען ניט געווען געוואוינט; וואלטען זיי פון זייערע פליכטען זיך ניט אויסגעדרעהט. און די אנדערע וואלטען אויף זיי ניט געקוקט קרום. עס וואלט זיך איבערהויפט גלעבט בעסער, און א בעסערער מאטעריעלער לעבען וואלט געשאפען אן אנגענעמערע שטימונג און פרייגדליכערע געפיהלען פון איינעם צום אנדערען".

מיין צווייטער ארגומענט איז באשטאנען אין פאלגענדען:

דער היינטיגער מענש איז מיט זיין כאראקטער צו א קאמוניסטישען לעבען ניט צוגעפאסט. אונזער מאראל איז א פראדוקט פון די עקאנאמישע אומשטענדען, אונטער וועלכע מיר ווערען נעבאהרען און האדעווען זיך.

אלזא, אויב די מיטגלידער פון ניי־אדעסא האבען ניט גענקענט שטימען אין א קאמונע, הייסט דאס, אז די נאטורען, וועלכע זיי האבען אהין געבראכט פון דער קאפיטאליסטישער וועלט, זיינען ניט פעהיג צו א קאמוניסטישער מאראל. די עקאנאמישע פיהרונגען פון דער וועלט מוזען צוערשט געענדערט ווערען אויף קאמוניסטישע; דאן וועלען ביסלעכווייז ארויסקומען מענשען מיט

אמעריקאנער. די איבעריגע זיינען געווען אמעריקאניזירטע אָדער היגע געבוירענע קינדער פון דייטשע עלטערען. פון די רוסישע אימיגראַנטען בין איך און מיין פרוי אַ היבשע צייט געווען די איינ־ציגע מיטגלידער.

די שטעלע פון לייברעריען האָט פאַרנומען אַ מיסס דזשאַהנסאָן, אַן אַמעריקאַנער פריילין פון אַ יאָהר עטליכע און דרייסיג. זי פלעגט דאָרטען זיך געפינען אַ גאַנצען טאָג און אַ גאַנצען אָווענד. קיין געהאַלט האָט מען איהר ניט געצאָהלט. עס איז ניט געווען פון וואַנען. זי האָט זעהר אָפט פּשוט גע־הונגערט. אַן אַמעריקאַנער באָס־קאַרפּענטער, אַן עלטערער מענש מיט ראַדיקאַלע געדאַנקען, פלעגט אָפט אריינקומען און איהר איינלאַדען אין אַ רעסטאָראַן. דאָס איז געווען כמעט איהר איינציגע געלעגענהייט צו האָבען אַ דינער.

זי איז געווען אַ גוטע, נאַאיווע פרוי, און ספּיריטואַליזם איז ביי איהר אין קאָפּ געווען צוזאַמענגעמישט מיט סאָציאַליזם. אַמאָל פלעגט זי דערצעהלען, אַז איהרע טויטע קרובים האָבען צו איהר גערעדט פון יענער וועלט; אָדער אַז עס האָט זיך צו איהר באַוויזען אַ גייסט אין דער פאָרמע פון אַ חיה אָדער אַ פויגעל. איין מאָל האָט זי איבערגעגעבען ווי אַ שעהנער טיגער האָט צו איהר גערעדט און איהר געהייסען געהן אַהין, טאָן אַזוי און אַזוי. דאָס אַלץ האָט זי געזעהן און געהערט ניט אין חלום נאָר אויפ'ן וואָהר — אַזוי פלעגט זי דערצעהלען.

צווישען אַמעריקאַנער ספּיריטואַליסטקעס איז ניט קיין נאָ־ווינע צו הערען אַזעלכע מעשות. פילע פון זיי ווייסען, אַז די גאַנצע געשיכטע איז אַ שווינדעל. פאַראַן אָבער אַזעלכע, וואָס גלויבען טאַקע. אַ דריטער סאָרט מאַכט זיך, אַז ער „גלויבט", כדי ניט אָפּצושטעהן פון קאָמפּאַניע, ווייל אין זיין קרייז איז אַ מאָדע צו גלויבען אין דעם. אַ פערטער סאָרט גלויבט האַלב יאָ, האַלב ניט. אַ היבשער פּראָצענט פון די אַמעריקאַנערקעס וואָס האָבען זיך גערופען סאָציאַליסטקעס איז דאַן באַשטאַנען פון ספּיריטואַליסטקעס פון די פאַרשידענע מינים.

איינע פון די וויכטיגסטע פיגורען אין אונזער „אַמעריקען סעקשאָן" איז דאַן געווען מיסעס לעאָנאַרד, די מוטער פון

5.

אן אמעריקאנער סאציאליסטישער קלוב. — מיסס דושאהנ־סאן. — מיסעס לעאנארד. — עדגאר סאלטוס. — יוגא פאכט. — וואלטער וורומען.

וועו איך בין געוואָרען א מיטגליד אין דער סאציאליסטישער ארבייטער־פארטיי, האָב איך מיין טעטיגקייט הויפטזעכליך אפּ־געגעבען איהר אמעריקאנער סעקשאָן (דאָס הייסט, דער אפּטיי־לונג אין וועלכער מען האָט נאָר גערעדט ענגליש). זונטאג נאכמיטאג פלעג איך געווענליך באזוכען די רוסישע פארזאמ־לונגען, אין 165 איסט בראָדוויי, וואו איך פלעג אפּט האלטען א לעקטשור, אוו כמעט אימער זיך באטייליגט אין די דעבאטען. איך פלעג אויך אָנגיטרען אויף אידישע מיטינגען; אָבער מיין גרעסטער אינטערעס איז געווען אין די אמעריקאנער פארזאמלונגען.

די הויפט־קוואָרטיר פון דער „סעקשאָן" איז געווען א לאנגער אל אויף דעם ערשטען פלאָר פון אן אלטער געביידע אויף דער 8טער סטריט, ניט ווייט פון בראָדוויי. ביי איין וואנט האָבען זיך נע־צויגען לאנגע פאָליצעס, אוי אויף א פּאָר פון זיי זיינען נע־שטאנען אָדער געלעגען ביכער אוו בראָשורען. א גאנץ נעבעכ־דיגע ביבליאָטעק איז דאָס געווען. די צאל פון סאציאליסטישע ביכער אוו בראָשורען אויף ענגליש איז דאן איבערהויפט געווען קליין. אונזער ביבליאָטעק האָט א חוץ זיי ענטהאלטען סתם רא־דיקאלע אָדער אפיקורסישע ביכער אוו בראָשורקעס, עטליכע בענדער פון הערבערט ספענסער'ס ווערק אוו עטליכע צעהנדליג אנדערע ביכער, א טייל פון זיי אפיציעלע באריכטען פון וואָ־שינגטאָן.

אין דעם זאל פלעגען געהאלטען ווערען די לעקטשורס אוו געשעפטס־פארזאמלונגען פון דער סעקשאָן, מייסטענס זונטאג אָוועגד. אוו וועו ער איז געווען פריי, פלעגען זיך אין איהם צוזאמענקומען מיטגלידער, זיצען אוו שמועסען. דאָס איז איי־נעטליך געווען אונזער ק ל ו ב. נערופען האָבען מיר דאָס אָבער „סאציאליסטישע ביבליאָטעק".

אין דער „סעקשאָן" איז דאן געווען א געוויסע צאל אמת'ע

דער אמעריקאנער אקטריסע לילי‌ען ראסעל, וועלכע איז דאן שוין געווען באריהמט איבער גאנץ אמעריקא אלס וואדעוויל שוי־שפילערין און אלס שהנהייט. מיסעס לאנארד איז געווען א פרוי פון איבער זעכציג, א הויכע, א שלאנקע, מיט א שהנע קאפ באקרוינט מיט ווייסע האר — א קלוגע פרוי מיט רא־דיקאלע איבערצייגונגען. מייסטענס פלעגט זי זיין אונזער פאר־זיצערין.

א חוץ די מיטגלידער פון דעם ברענטש פלעגען זיך צוזאמענ־קומען פארשידענע אנדערע ראדיקאלען. פילע פון די וואס פלעגען באזוכען די אויבען־דערמאנטע באזערי פארזאמלונגען, פלעגען איצט קומען אהער: „סינגעל טעקסערס", „גרין בעקערס", „טעמפערענס"־לייט, פארשידענע „קרענקס", יעדער מיט זיין ספעציעלער רפואה אויסצוקורירען אלע צרות פון דער וועלט.

ניט ווייט פון אונזער קלוב, אויף לאפאיעט פלייס, איז געווען דער אפיס פון דער צייטונג „טרוטה סיקער" (דער אמת־זוכער), וועלכע האט געפרעדיגט אפיקורסות. אלזא, פלעגען אייי־ניגע פון די דארטיגע אפיקורסים אפט ארויינקומען צו אונז. אלץ וואס איז נאר געווען אומגעוועהנליך האט ביי זיי געהויסען סא־ציאליזם. עס זיינען אבער דאן שוין געווען אייניגע אמעריקא־נער, וועלכע מען האט ווירקליך געקענט רעכענען פאר סאציא־ליסטען.

עטליכע מאל האט דעם פלאץ באזוכט דער אמעריקאנער שריפטשטעלער עדגאר סאלטום *), וועלכער איז שפעטער בא־ריהמט געוואָרען. איך האב א פאר מאל מיט איהם פאר־בראכט א נאכמיטאג, שמועסענדיג וועגען סאציאליזם און דער רוסישער ליטעראטור, פון וועלכער ער האט נאר געוואוסט ווע־גען טורגעניעוו'ן.

---

*) עס זיינען אוועק יאהרען, סאלטום איז שוין לאנג געשטאָרבען, און איך האב פארגעסען צו ער איז דאס טאקע געווען עדגאר סאלטום, צו ער האט מיט מיר געארבעט וועגען עדגאר סאלטום'ען. איך פלעג זיך

איינער פון די, וואָס פלעגען אָנטייל נעהמען אין אונזערע זונטאָג'דיגע לעקטשורס, איז געווען אַ דייטש מיט'ן נאָמען יו־גאָ פאָכט, אַ קליינער און אַ דאַרער. פון ווייטען האָט ער גע־קענט אויסזעהן ווי אַ באָי. ער איז געווען אַ פעהיגער, געביל־דעטער און באַלעזענער מענש. ער האָט אימער געהאַט וואָס צו זאָגען און האָט דאָס אַרויסגעזאָגט אינטערעסאַנט און מיט אַ טאָלק. ענגליש האָט ער גערעדט אַ ביסעל מיט אַ דייטשען אַקצענט, אָבער זעהר גוט.

ער איז דאַן געווען אַן אָנגעזעהענע פיגור אין דער דיי־טשער סאָציאַליסטישער באַוועגונג; און ביסלעכווייז האָט ער גענומען שפּילען איינע פון די וויכטיגסטע ראָלען אין דער גאַנ־צער פּאַרטיי. דאַן האָט ער אויף די דייטשע מיטינגען זיך אויפגעהערט צו באַטייליגען, און האָט זיין גאַנצע צייט אָפּגע־געבען דער ענגלישער באַוועגונג.

איך פלעג אָפט פאַרבריינגען מיט וואָלטער וורומען, אַ יונגער אַמעריקאַנער, וועלכער איז באַקאַנט געווען אין אונזער באַוועגונג אַלס דער „באָי אָרעיטאָר". אַזוי האָט מען איהם גערו־פען, ווען ער איז נאָך ווירקליך געווען אַ באָי. ווען ער איז געקומען צו אונז, איז ער שוין געווען אַ יאָהר צוואַנציג — אַ הויכער, אַ שלאַנקער, אַ בלאָנדער, אַן עכטער יענקי אויפ'ן אויסזעהן, מיט אַ קלוגען שמייכעל, מיט אַ פיינער רעדנער־קראַפט. ער איז געווען טע־טיג אַלס סאָציאַליסטישער אַגיטאַטאָר. זיין שטימע און זיין שמייכעל האָבען געמאַכט אַן איינדרוק אַזוי ווי זיי וואָלטען געווען פיל עלטער ווי ער. און ער האָט טאַקע געהאַט מעהר פאַרשטאַנד ווי געוועהנליך אַ יונגער מאַן פון צוואַנציג יאָהר.

אַלץ קלייבען די דאָזיגע רעטעניש פאַנאַנדערצופּלאָנטערען, און האָב קיין מאָל זיך ניט צוגעקליבען. ענדליך, מיט אייניגע וואָכען איידער דיזער בוך איז אָפּגעגעבען געוואָרען צום דרוק, איז ערשינען אַ ביאָגראַפיע פון עדגאַר סאַלטוס, געשריבען פון זיין פרוי. דער בוך ענטהאַלט אַן אויסגעצייכענטען פּאָרטרעט פון דעם שריפטשטעלער. ווען איך האָב אויף דעם פּאָרטרעט אַ קוק געטאָן, האָב איך אין איהם דערקענט דעם מאַן, מיט וועלכען איך בין אין 1887 באַקאַנט געוואָרען אין אונזער ביבליאָטעק.

מרס. לעאָנאַרד.

דער ערשטער בוך איז ביי אונז סאָציאַליסטען גלייך נע־ווארען זעהר פאָפולער, און דעם אויסדרוק „די קאָאָפעראַטיוו געזעלשאפט" פלעגען אמעריקאַנער סאָציאַליסטען אפט געברויכען אין זייערע רעדעס. די וועלט „סאָציאַליסטישע געזעלשאפט" האָבען דאָן אין אמעריקא ניט געקענט האָבען קיין באדייטונג; ווארים דער דורכשניטליכער אמעריקאַנער האָט ניט פארשטאַנען וואס מען מיינט מיט דעם. די וועלט „קאָאָפעראַטיוו געזעלשאפט" האָט יעדער גלייך פארשטאַנען. ער האָט זיך פאר־געשטעלט א גאַנצע געזעלשאפט וואו אלע זיינען שותפים, א געזעלשאפט וואו קיינער דארף זיך ניט פארדינגען, און וואו אין דער אינדוסטריע קען איינער מיט'ן אַנדערען ניט קאָנקורירען.

איך בין מיט גראַנלענד'ן באקאַנט געוואָרען פערזענלעך. ער איז געווען ניט הויך־געוואקסען און ניט קיין דיקער, מיט א קורצער בלאַנדליכער בערדעל. דער בוך־מענש איז איהם גע־לעגען אויפן פנים. ענגליש האָט ער גערעדט גוט, הגם אביסעל מיט אן אויסלענדישען אקצענט. ער פלעגט רעידען שטיל און מיים־טענס וועגען ביכער. מיט דעם פראקטישען לעבען איז ער געווען ווייניג באקאַנט.

א דייטש־אמעריקאַנישער דושאַדוש (א איד) מיט'ן נאָמען סטעקלער, פון דער צווייטער עוועניו, האָט איהם איינגעלאדען צו ארבייטען אין זיין אָפיס (דעם אָפיס האָט געפיהרט דעם דושאַדוש'ס א ברודער, וועלכער איז געווען זיין פארטנער אלס לאָיער). גראַנלענד האָט דאָן שטודירט לאָא (יוריספרודענץ) און עס האָט געהייסען אז די סטעקלערס גיבען איהם א שטעלע אלס יוריסט.

איין מאל, וועו איך האָב גראַנלענד'ן באזוכט אין דיזען אָפיס, האָט ער פאר מיר געלויבט די סטעקלערס. ער האָט געזאָגט, אז זיי זיינען צו איהם זעהר פריינדליך און אז זיי לאָזען איהם לעזען און שרייבען וואָס ער וויל און וועו ער וויל; אז קיין ארבייט גיבען זיי איהם אייגענטליך ניט.

ער האָט נעמיינט, אז די לאָיערס זיינען ליבערלע מענ־שען און אז זיי טוען דאָס אויפאַך אום איהם צו געבען א מענ־ליכקייט צו שרייבען זיינע סאָציאַליסטישע ביכער. אָבער

אין אמעריקא זיינען פֿארהאן א סך „סמארטע" באַים. אָבער דאָס רוב זיינען זיי פריהצייטיגע פלאַנצונגען וואָס פארלי־רען גיך זייער זאפט. ניט פילע פון זיי ווערען דערנאָך פעהיגע און קלוגע מענשען. וורומען׳ס פעהיגקייטען און שכל זיינען אָבער געווען ניט פון דעם קינדערשען סאָרט. ער איז ניט גע־ווען נאָר „סמארט"; ער האָט פארשטאַנען מענשען און איז ווירקליך געווען קלוג.

ווען אזא יונגער מאַן וואָלט געבאָרען געוואָרען אין דיי־טשלאַנד, וואָלט ער געהאַט א גרויסע פעלד פאר זיך אין דער סאָציאל דעמאָקראַטישער פארטיי. אין אמעריקא אָבער איז דער סאָציאליזם דאן געווען א גאַנץ אומבאדייטענדע באַווענונג. די אמעריקאַנער גופא האָבען זיך מיט וורומען׳ס רעדעם ניט אינטערעסירט. איז איהם אויסגעקומען צו פיהרען זיין אַניטא־ציע צווישען אידען און דייטשען. ער האָט ניט געהאט קיין אמת׳ען באַדען אונטער זיך. אפילו זיינע לעבענס־מיטלען האָט אונזער באַווענונג ניט געקענט באַזאָרגען.

6.

לאָרענס גראַנלענד און זיינע צוויי ביכער.

רייד׳ענדיג וועגען אונזער ביבליאָטעק, האָב איך געזאָגט אז די צאָל פון ענגלישע ביכער איבערן סאָציאליזם איז דאן געווען זעהר קליין. א זעהר נוצליכע סאָציאליסטישע ווערק איז ארום יענער צייט ערשינען אין ניו יארק גופא. איהר נאָמען איז די „קאָאָפּערעטיוו קאָמאָנוועלטה" (די קאָאָפּעראַטיוויע געזעלשאפט), און דער נאָמען פון דעם פארפאַסער איז געווען לאָרענס גראַנ־לענד. דאָס איז געווען א גלענצענדע פאָפולאַריזאציע פון דער מארקסיסטישער טעאָריע.

גראַנלענד איז געווען פון דענמארק. ער האָט אָבער נוט געשריבען ענגליש. נאָך דיזען בוך האָט ער ארויסגענעבען א ווערק מיט׳ן נאָמען „דאנטאָן און די פראנצויזישע רעוואָלוציע", אין וועלכען ער פיהרט אויך דורך די מארקסיסטישע אידעע.

דושאדוש סטעקלער איז דאן נעווען א קאנדידאט אויף א צווייטען טערמין, און עס איז נעווען בלויז עטליכע וואכען צו די וואהלען. אלזא האב איך גענומען חושד זיין, אז ניט סתם פון גוטסקייט וועגען האלט ער גראנלענד'ן. וועז גראנלענד האט דאס פון מיר דערהערט, האט ער זיך אויסגעלאכט.

— אז ער וואלט וועלען איך זאל פאר איהם עפעס טאן פאליטיש, וואלט ער דאך מיר געבעטען וועגען דעם, — האט ער נעענטפערט.

ער האט אבער באלד ענטדעקט זיין טעות. איין מאל אין א פריה־מארגען, האט זיך צו איהם דער דושאדוש טאקע נעווענדעט מיט א פארלאנג אז ער זאל שרייבען און האלטען רעדעם פאר איהם.

דער פארפאסער פון „קאפפערעיטיוו קאמאנוועלטה" איז אויף א מינוט נעבליבען ווי א געפלעפטער. וועז ער איז געקומען צו זיך, האט ער געזאגט: „אה, ניין, ניין! דאס קען איך ניט טאן!"

ער האט נלייך צוואמענגענומען זיינע פאפירען און איז אוועק.

7.

די סאציאליסטישע באוועגונג און די דייטשען.

וואס פאר א שייכות האט דער סאציאליסטישער קלוב נעהאט צו דער סאציאליסטישער ארבייטער פארטיי? דער אמת'ער אנטווארט איז, אז ער האט זעהר ווייניג שייכות געהאט. די פארבינדונג צווישען די צוויי איז נעווען זעהר א שוואכע. די נאנצע טעטיגקייט פון דער פארטיי איז נעווען אין דייטשע הענט; און די דייטשען, מיט דער אויסנאהמע פון פאקט'ען און נאך עטליכע, האבען זיך מיט דער אמעריקאנער באוועגונג גאנץ ווייניג אינטערעסירט. די צאל פון אמעריקאנער סאציאליסטען, ווידער, איז נעווען זעהר קליין, און אזוי ווי אין דער פארטיי איז כמעט אלץ נעגאנגען אויף דייטש, האבען זיי צו איהר געהאט ווייניג שייכות.

אידישע סאָציאַליסטען זיינען דאָן געווען פֿאַרהעלטניסמעסיג ווייניג. דער כאַראַקטער פון דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג איז דאָן געווען אַ דייטשער.

וען דער „לידער" איז צונעמאכט געוואָרען, איז קיין סאָציאַליסטישער אָרגאַן אויף ענגליש אין אַמעריקא נאָר ניט געווען, אפילו קיין וואָכען־בלאַט אויך ניט. וועהרענד אויף דייטש איז געווען אי א טענליכע צייטונג, אי א וועכענטליכע. און דאָס איז נאָר אין ניו יארק אליין. אין א פאָר אַנדערע שטעדט זיינען אויך געווען דייטשע סאָציאַליסטישע וואָכען־שריפטען. און די שיקאַגאָער טענליכע „אַרבייטער צייטונג" איז נאָך דער טראַגעדיע פון 1887 מיסטעמס געווען „אונפאַרטייאיש"; דאָס הייסט, דאָרטען האָבען זיך באַטיליגט אי סאָציאַל־דעמאָקראַטען, אי אַנאַרכיסטען.

דער אויבען־דערמאָנטער דר. מערקין האָט דאָן דערקלערט א וועכענטליכע סאָציאַליסטישע צייטונג ערגעץ וואו אין אינדיאַנא. א צווייטע סאָציאַליסטישע וואָכען־שריפט האָט עקזיסטירט אין קליוולאַנד, און א דריטע אין סט. לואיס.

די ניו יאָרקער סאָציאַליסטישע וואָכען־בלאַט האָט געהייסען „דער סאָציאַליסט". דאָס איז געווען דער אָפיציעלער פּאַרטיי־אָרגאַן, וואָרים די „פאַלקס־צייטונג", הגם זי איז געווען עגג פאַרבונדען מיט דער סאָציאַליסטישער ארבייטער פּאַרטיי, האָט נעהערט ניט צו דער פּאַרטיי, נאָר צו א ספּעציעלער פּאָבליסינג אסאָסיאיישאָן, וועלכע איז באשטאַנען פון פּאַרטיי מיטגלידער.

די דייטשע נענאָסען האָבען נאַטירליך פּאַרשטאַנען, אז די דייטשען אליין וועלען אין אמעריקא דעם סאָציאַליזם ניט פאַרווירקליכען; זיי האָבען פּאַרשטאַנען אז מען מוז די אידעע פאַרשפרייטען און די פּאַרטיי אָרגאַניזירען צווישען אמעריקאַנער, און זיי האָבען אויף דעם נעאַרבייט און זיך נעאָפּפּערט דערפאַר. עס וועט אָבער ניט זיין איבערטריבען צו זאָגען, אז דאָס אליין האָבען זיי נעטאָן אזוי ווי פון יוצא וועגען. אין אמת'ן האָבען זיי נעקוקט אויף די אַמעריקאַנער מאַסען מיט א שמייכעל, און זיי האָבען אָנגעפיהרט זייער טעטיגקייט אזוי ווי זייער דייטשע באַוועגונג וואָלט געווען די גאַנצע באַוועגונג.

לאָרענס גראַנלענד.

שפראך, הויפטזעכליך אין אזעלכע אויסדרוקען וועלכע זיינען שייך צום סאציאליסטישען פארטיי־לעבען, און פארזאמלונגס־לעבען בכלל. דער וואָרט „גענאָסע", צום ביישפיל, אָדער „טא־געס־אָרדנונג", אָדער אזא אויסדרוק ווי „דער מיטינג האָט שטאַטגעפונדען", א. ז. ו. דיזע און א היבשע צאָל אנדערע פראזען האָבען מיר איבערגענומען ביי אונזערע דייטשע פארטיי־חברים פון יענע יאָהרען.

שעוויטש, טראָץ דעם וואָס ער איז געווען א גלענצענ־דער רעדנער אויף ענגליש, פלעגט מיט די אמעריקאנער גע־נאָסען ווייניג פארקעהרען. אלעקסאנדער יאנאס האָט אויך גוט געקענט ענגליש און ער האָט אנגעשריבען א בריליאנטענע ברא־שורע אויף ענגליש („דער סאציאליסט און דער רעפּארמער"); דאָך האָט ער מיט דער ענגלישער סאציאליסטישער באוועגונג קיין שייכות ניט געהאט.

די איינציגע באדייטענדע פערזענליכקייט צווישען די דייטשע סאציאליסטען, וועלכע איז געווען טעטיג צווישען די אמעריקא־נער, איז געווען דער אויבען־דערמאָנטער יוגא פאָכט.

ניו יאָרק איז דאָן איבערהויפּט געווען, אין א גרויסער מאָס, א דייטשע שטאָדט. די אימיגראציע פון דייטשלאנד איז נאָך גע־ווען גרויס, און א היבשער טייל פון דער איסט־סייד איז געווען געדיכט באוואוינט פון דייטשען. דייטשע טעגליכע ציי־טונגען האָבען געהאט א סך לעזער און מיט זייער וואָרט פלעגט מען זיך רעכענען. די גרעסטע פון זיי, די „שטאָאטס צייטונג", האָט געהאט ניט ווייניגער באדייטונג און מאכט ווי די גרויסע ענגלישע צייטונגען. רייכע דייטשען און געבילדעטע דייטשען האָבען געשפילט א גרויסע ראָלע אין דעם לעבען פון ניו יארק, אין פריוואט געשעפטען און אין קהל'שע טעטיגקייטען.

סאציאליסטישע מאסען־פארזאמלונגען פלעגען זיין נעפּאקט מיט דייטשען. ביסלעכווייז האָבען זיך אויף זיי געוומען באווי־זען היבשע צאָלען אידען. אָבער די גרויסע, גרויסע מאירי־טעט איז א לאנגע צייט נעווען א דייטשע.

איינע פון די נעוועהנליכסטע „פיטשורס" פון א גרויסען סאציאליסטישען יום־טוב איז געווען די נעזאנג פון א צאָל־רייכער דייטשער לידער־נעזעלשאפט. אויף דער ביהנע פלעגען ארויסטרעטען זעכציג אדער זיבעציג הויכע, בריט־שולטערדיגע דייטשען, טענאָרען, באריטאָנען אָדער „בעסער", און זיי פלעגען פארדונערען קופער־יוניאָן מיט דייטשע נעזאנג.

דאָס ערקלערט דעם לעזער וואָרום אין דעם אמעריקאנער אידיש, וועלכער איז ענטוויקעלט נעוואָרען ביי אונז, סאציאליס־טען, פיהלט זיך נאָך ער היום דער איינפלוס פון דער דייטשער

אַמעריקאַנער, מיט וועלכע ער האָט אויסגעשטודירט סיטי קאָלעדזש צוזאַמען.

זיי האָבען געהאַט א געזעלשאַפט, וועלכע פלעגט זיך פאַרזאַמלען אין איינעם פון די זאָלען פון „קאָנגרעס האָל", אויף דער דריטער עוועניו, לעבען דער 18טער סטריט; און קאָרלס, ווי אויך א פאָר פון זיינע חברים, האָבען מיך צוגערעדט זיך אָנצושליסען. די יונגע לייט זיינען מיר געפעלען געווען און איך בין געווען א מעמבער ביי זיי. דאָס איז געווען איידער איך בין געווען א מיטגליד פון דער סאָציאָליסטישער ארבייטער פּאַרטיי, און איך בין דאָרטען פאַרבליבען מעהר ווי צוויי יאָהר.

דער קלוב איז באשטאַנען פון אונגעפעהר דרייסיג מיטגלידער, און אָלע, אויסער מיר, האָבען געענדיגט דעם ניו יאָרק סיטי קאָלעדזש. אָלע, אויסער דריי (איך און אנדערע צוויי), זיינען געווען קריסטען. און אָלע, אויסער פיער אָדער פינף, זיינען געווען סקוט טיטשערס.

דער קלוב איז געווען א „ליטעראַרי סאָסייעטי", דאָס הייסט אייגענטליך, א דעבאַטען־געזעלשאַפט. און ער האָט זיך געפיהרט ווי אָלע אָזעלכע געזעלשאַפטען פיהרען זיך. אויף דעם רעגעלען מיטינג, וועלכער פלעגט שטאַטפינדען יעדען שבת־צו־נאכט, פלעגט מען אויסקלייבען א טעמע פאַר דעם נעקסטען מיטינג. דער פאַרזיצענדער פלעגט באשטימען וועלכע צוויי מעמבערס עס זאָלען רעידען דאפיר און וועלכע צוויי דאגעגען. דער צוועק איז געווען צו נעבען די מעמבערס א טשאנס צו פראקטיצירען אָלס רעדנער און דעבאַטאַנטען.

אָבער א חוץ דעבאַטען, פלעגען פאַרקומען פאַרלעזונגען פון עסיים, סקיצען אָדער נעריכטען, וואָס די מיטגלידער האָבען אויפגעשריבען, און נאָך יעדער פאַרלעזונג פלעגט מען די זאַך קריטיקירען. וועז דער אָפיציעלער מיטינג האָט זיך געענדיגט, פלעגט מען סתם פאַרברענגען צוזאַמען — זינגען, זאָגען וויצען, דערציילען זיך אַנעקדאָטען, זיך לוסטיג מאַכען.

א פאָר פון די מעמבערס זיינען געווען גלענצענדע רעדנער. אין די דעבאַטען האָב איך זיך באַטייליגט צוגלייך מיט די

אנדערע אַמעריקאַנער באקאַנטשאפטען און ערפאַהרונגען.

1.

א קלוב פון יונגע אמעריקאַנער לעהרער. — סטודענטען אין רוסלאַנד און סטודענטען אין אמעריקא.

צו דער זעלבער צייט, וואָס איך האָב אָפט באזוכט דעם סאָציאַליסטישען קלוב, בין איך געווען א מיטגליד אין א צווייטען קלוב — אזא וואָס האָט מיט קיין ספּעציעלער פּאָליטישער פּארטיי קיין פּארבינדונג ניט נעהאַט. די מאיאָריטעט פון זיינע מיטגלידער איז באשטאַנען פון יונגע אַמעריקאַנער סקול־טיטשערס. איך בין אהין אַריינגעקומען דורך איינעם פון מיינע מיט־לעהרער אין דער קריסטי סטריט איוונינג סקול, א קריסט מיט'ן נאָמען קארלס, מיט וועלכען איך בין באפריינדעט געוואָרען — א יונגער מאַן מיט א שעהנעם קיילעכדיגען פּנים, מיט רויטע באקען. אונזערע קלאַס־צימערען זיינען געווען איינער לעבען דעם אנדערען, פלעגען מיר אָפט שמועסען פאר די סקול־שטונדען און נאָכדעם; און עטליכע מאל האָב איך איהם באזוכט אין זיין פאַטער'ס הויז אויף איסט 106טער סטריט, וועלכע איז דאן געווען א קריסטליכער געגענד און איז באשטאַנען פון צוויי שיטערע צייַלען פון קלייַנע הילצערנע הייזער. קאַרלס' עלטערען זיינען געווען דייטשע אימיגראַנטען, אָבער ער אליין איז געבאָרען געוואָרען אין ניו יאָרק.

צו איהם פלעגען קומען זיינע חברים, אייריש און „עכטע"

„אַנגענומען" נאָך יעדער אַנדערער דעבאַטע. געוועלשאַפטלעכע פראַגען האָבען די באַזים ניט געקימערט. אין רוסלאַנד וואָלטען אַזעלכע יונגעלייט געווען שטאַרק פאַראינטערעסירט אין ענינים פון דיזען סאָרט. אייניגע פון זיי וואָלטען זאָגאָר געווען באַרייט צו געהן אין סיביר אָדער אויף דער תליה פאַר דעם. די אומשטענדען זיינען דאָרטען געווען גאַנץ אַנדערע און די אינטעליגענטע יונגע לייט גאַנץ אַנדערע. איך האָב דאָס, נאַטירלעך, געוואוסט, און דאָך איז דער אונטערשיד מיר אימער געלעגען אין זינען, און די גלייכגילטיגקייט פון די באַזים צו סעריעזע פראַגען איז מיר אויסגעקומען אונסימפּאַטיש.

איך האָב זיי אַמאָל ערקלערט די נפקא מינה צווישען די צוויי לענדער אין דיזער באציהונג. די דראַמאַטישע זייט פון דעם רוסישען קאַמף האָט זיי גלייך פאַראינטערעסירט. עס האָבען געמומען פליהען פראַגען וועגען די רוסישע ניהיליסטען. איך האָב דערצעהלט און זיי האָבען צוגעהערט מיט אזא טיפען אינטערעס און מיט אזא באוואונדערונג און סימפּאַטיע צו די רעוואָלוציאָנערען, אז מיר זיינען אזוי אָפּגעוועסען א גאַנצען אָוונט, און קיין מיטינג ניט אָפּגעהאַלטען.

דאָס איז געווען אין אָקטאָבער, אָדער אַנהויב נאָוועמבער, 1887. יעדענפאַלס האָט דאָס געמוזט זיין ניט לאַנג פאַר דעם פרייטאָג, דעם עלפטען נאָוועמבער, ווען מען האָט אין שיקאַגא געהאַנגען די פיער אַנארכיסטען. וואָרים אויף מאָרגען נאָך דער טראַגעדיע, שבת־צו־נאַכט, דעם 12טען נאָוועמבער, איז געווען א מיטינג פון דעם קלוב, האָב איך דאָרטען געהאַט א גאַנץ אַנדער סאָרט ערפאַהרונג, און איך געדענק, אז דאָס איז געווען א קורצע צייט נאָך יענעם שבת־צו־נאַכט.

איך בין אויף דעם מיטינג געגאַנגען מיט דעם צוועק דאָרטען צו ערקלערען די פיערפאַכע הינריכטונג לויט אונזער שטאַנדפונקט, — צו באווייזען אז דאָס איז א בלוטיגע קלאַסען־נקמה. איך האָב געהאָפט אַרויסצורופען סימפּאַטיע צו די געהאַנגענע.

איידער דער מיטינג האָט זיך געעפענט, הער איך ווי צוויי פון די מעמבערס מאַכען זיך לוסטיג איבער די שיקאַגא'ער אַנארכיסטען. איינער פון זיי האָט געוויזען מיט'ן פינגער

אנדערע; נאָר פון מיינטוועגען פלעגט מען מאכען אַן אויסנאמע: אנשטאָט דער טשערמאן זאָל מיר באשטימען אויף וועלכען צד איך מוז רעידען, פלעגט מען מיר ערלויבען זיך אויסצוקלייבען צי איך וויל מיין רעדע האלטען דאפיר אָדער דאגעגען.

איינמאָל האָט איינער פון די מיטגלידער פארגעשלאָגען אלס טעמא די פראגע צי די קאפיטאליסטישע סיסטעם איז א ריכטיגע סיסטעם צי ניט (אפיציעל האָט דאָס געלויטעט: „באשלאָסען, אז די קאפיטאליסטישע סיסטעם פון פראדוקציאָן און פארטיילונג איז א נערעכטע"). די טעמא איז אָנגענומען געוואָרען און דער טשערמאן האָט מיך באשטימט אויף דעם „נענאַטיוו" צד — נעגען קאפיטאליזם.

מיין פרייַנד קאַרלס האָט פראָטעסטירט. „אז קאהאן זאָל געווינען די דעבאַטע, וועט קיין וואונדער ניט זיין — האָט ער געזאגט, — ער איז א ספעציאליסט אויף דעם ענין. זאָל איינער פון אונז וווייזען וואָס ער קען טאָן מיט אזא טעמא".

ער האָט געבעטען דעם טשערמאן ער זאָל א י ה ם געבען דעם „נעגאַטיוו".

די סאציאליסטישע פראגע האָט איהם און די אַנדערע מיטגלידער אינטערעסירט ווי דער פאר־א־יאהריגער שניי. איהם האָט ניט געארט צי ער רעדט דאפיר, צי דאגעגען; נאָר אוים פרייַנדשאפט צו מיר, האָט ער געוואָלט ניט אַנדערש ווי האָבען דאָס וואָרט געגען דער איצטיגער אָרדנונג.

איך האָב איהם אָפּגעטראָטען מיין פלאַץ; אָבער איך האָב איהם באזאָרגט מיט מאטעריאל (א פאָר סאציאליסטישע בראשורען אויף ענגליש און מיינע אייגענע ערקלערונגען, פון וועלכע ער האָט געמאכט נאָטיצען). דער סוף איז געווען, אז ער האָט די דעבאַטע גענוואונען. וואָרים זיין געגנער האָט זיך אויף אזעלכע ארגומענטען ניט געריכט, און ער האָט ניט געווואוסט ווי זיך צוצוגרייטען. אגב, איז קאַרלס טאקע געווען א פעהיגער יונגערמאן און איינער פון די בעסטע רעדנער אין קלוב.

דער קלוב האָט, אלזא, אָפּיציעל „גע'פסק'ענט", אז די קאפיטאליסטישע סיסטעם איז געבויט אויף אונרעכט. דאָס איז אָבער געווען נאָר כלומרשט, פונקט ווי דאָס וואָס מען האָט

יונגערמאַן, וועלכער האָט געענדיגט אוניווערסיטעט, זאָל ניט וויסען אפילו דעם נאָמען פון דעם בעסטען און וויכטיגסטען בעלעטריסט — דאָס האָט מען אין רוסלאַנד זיך ניט געקענט פֿאָרשטעלען.

ווידער א גרויסער אונטערשיד צווישען די היגע געבילדעטע יונגע לייט און די געבילדעטע יונגע לייט פון רוסלאַנד!

אָבער די צוויי אונטערשידען זיינען געווען ענג פֿאַרבונדען. דער טיפער אינטערעס, מיט וועלכען רוסישע סטודענטען האָבען זיך פֿאַרהאַלטען צו ליטעראַטור, איז נעווען א טייל פון זייער אינטערעס אין געזעלשאַפטליכע פראַגען; וואָרים די רוסישע ליטעראַטור איז געווען א טייל פון רוסלאַנד'ס פרייהייטס־קאַמף. קריטיקירען דעם לעבען האָט די רוסישע צענזור ניט געלאָזט; האָט מען קריטיקירט די בעלעטריסטישע „מעשות". אָבער אין דער פֿאַרמע פון ליטעראַרישער קריטיק, האָט מען געגעבען קריטיקען אויף דעם אמת'ן געזעלשאַפטליכען לעבען פון רוסלאַנד. וואָרים די „מעשות" זיינען געווען שטיקער לעבען. דאָס איז געווען איינע פון די אורזאַכען פארוואָס דער אינטערעס אין ליטעראַטור האָט אין רוסלאַנד באַקומען אן ערנסטערען כאַראַקטער ווי אין אַנדערע לענדער.

אין אַמעריקא אָבער איז דאָן ניט פֿאַרגעקומען קיין פרייהייטס־קאַמף און קיין צענזור איז אויך ניט געווען. פֿאָלִיטישע און געזעלשאַפטליכע פראַגען זיינען אין אַמעריקא אָפּען באַשפּראָכען געוואָרען אין צייטונגען, זשורנאַלען, ביכער און אויף דער פּלאַטפֿאָרמע. די ערנסטסייט, מיט וועלכער מען האָט זיך אין רוסלאַנד פֿאַרהאַלטען צו ליטעראַטור, האָט אין אַמעריקא דעריבער ניט עקזיסטירט.

רייַנדיג וועגען די דעבאַטען, וואָס זיינען פֿאַרגעקומען אין דעם קלוב, האָב איך באַמערקט, אז די מיטגלידער האָבען זיך מיט געזעלשאַפטליכע פראַגען ניט אינטערעסירט. דאָס הייסט אָבער ניט, אז זיי האָבען זיך ניט אינטערעסירט מיט אַמעריקאַנער פֿאָליטיק. יעדער באַי איז געווען א הייסער אָנהייַנגער פון איינער פון די צוויי גרויסע פֿאָליטישע פֿארטייען — די רע־

אויפ'ן האלז ווי די שטריק ווערט פארצויגען; און ער האט איבערגעקרימט די פיר קרבנות ווי זיי ווערגען זיך און שטעקען ארויס די צינגער.

עס איז מיר פינסטער געווארען אין די אויגען. דער גאנצער קלוב איז מיר געווארען טריף. מיין פלאן צו פרואווען דא ארויסרופען סימפאטיע צו די געהאנגענע האט מיר איצט אויסגעזעהען קאמיש. איך בין שטילערהייט ארויס פון זאל, און האב אויפגעהערט צו קומען אהין.

ווען קארלס האט ביי מיר געפרענט ווארום איך גיה מעהר ניט אויף די מיטינגען, האב איך געזאגט, עפעס א תירוץ, אבער ענדליך בין איך ארויסגעקומען מיט'ן אמת. דאן האט ער און אנדערע פון די מיטגלידער זיך ענטשולדינט פאר מיר און מיר אזוי הארציג געבעטען ווידער צו קומען, אז איך האב נאכגעגעבען.

אין דער אמעריקאנער ליטעראטור האבען דאן דעם וויכטיגסטען פלאץ פארנומען וויליאם האועלס און הענרי דזשיימס. ביידע זיינען געווען רעאליסטען, און דאן איז אין אמעריקא געווען א מאדע מיט זיי זיך צו בארימען. ווען פון אייראפא איז געקומען עפעס א וויכטיגע פערזענליכקייט, און אמעריקאנער רעפארטערס זיינען איהם געקומען אינטערוויוען, פלענען זיי צווישען אנדערע זאכען דעם נאסט פרענען אויב ער איז באקאנט מיט „אונזערע שרייבער, האועלס און דזשיימס". דאך איז אין יענעם קלוב ניט געווען קיין איין יונגערמאן, וועלכער האט נעלעזען די ווערק פון דיזע צוויי שריפטשטעלער. מיט די ענגלישע קלאסיקער זיינען זיי געווען גוט באקאנט. האועלס און דזשיימס אבער האבען דאן פארגעשטעלט „דאס נייע ווארט", און פון דעם האבען זיי ניט געוואוסט.

איך בין מיט האועלס'עם און דזשיימס'עם ווערק שוין געווען גוט באקאנט; און ווען איך האב ווענען זיי געפרופט ריידען מיט די מיטגלידער פון מיין קלוב, האבען זיי אפילו ניט געוואוסט זייערע נעמען.

אין רוסלאנד וואלט אזא זאך געווען אונמענליך. אז א

אויף א קאריערע ניט אזוי ענג פארבונדען מיט „פאליטיקס" ווי אין די פאראיניגטע שטאאטען.

די באַיס פון דעם קלוב זיינען געווען גוט באקאנט מיט אלץ, וואָס איז פאַרגעקומען אין דער פאַליטישער וועלט פון ניו יאָרק און וואשינגטאָן — מיט די נעמען, געגענווארט און פארגאנגענהייט פון יעדען וויכטיגען פאַליטישען. זיי זיינען געווען פול מיט נעמען און פאקטען, מיט אנעקדאָטען און מיט ציפער — אלץ וועגען קאָנגרעסלייט, סענאַטאָרס, אסעמבלימען, אַלדערמען, „לידערס"; וועגען זייערע פאיטס, אינטריגעס, אויסזיכטען, זיגען, נידערלאגעס.

2

אַנטיסעמיטיזם אין יענע צייטען.

די אידישע און די קריסטליכע באַיס פון דעם קלוב האָבען צוויישען זיך געהאט די אינטימסטע חבר'שע באציהונגען. זיי פלעגען אָפט באזוכען איינע די אַנדערע. פון אַנטיסעמיטיזם האָב איך אין יענעם קלוב ניט באמערקט דעם קלענסטען שפור. און דאָס איז כאראקטעריסטיש פאר יענע צייטען אין אלגעמיין. אַנטיסעמיטיזם האָט דאַן אין אמעריקא עקזיסטירט, אָבער אין א פיל, פיל קלענערער מדרגה ווי בשעת דיזע שורות ווערען געשריבען.

דער גרעסטער קוואל פון אידען־האס אין איראָפּא איז קאָנקורענץ אין געשעפט אַדער אין דראָפעסיעס. עס זיינען פאראן אַנדערע אורזאכען אויך, אָבער דיזע איז די וויכטיגסטע. די אמעריקאַנער אָבער האָבען פאר אידישער קאָנקורענץ ניט געהאט וואָס מורא צו האָבען. דער יענקי איז אַליין א געשייטער ביזנעסמאַן און איהם איבערצושטייגען איז ניט לייכט. צווייטענס, איז די צאָהל פון אידען אין אמעריקא דאַן געווען קליין און די צאָהל אמעריקאַנער, וואָס זיינען מיט זיי נעקומען אין באריהרונג, איז איבערהויפט געווען קליין. דאָס רוב אמעריקאַנער האָבען פשוט ניט געוואוסט ווי א איד זעהט אויס. וואָס אנבאטרעפט די פיינדליכע געפיהלען, וואָס זיינען נענרינדעט אויף אן אונ־

פובליקאנישע אדער די דעמאקראטישע (דאס רוב איז דאס געווען די פארטיי, פאר וועלכער דעם באי׳ס פאטער האט געשטימט).

יערען יאהר, ביים סוף זומער, וועז עס גליהט זיך פאנאנדער דער קעמפיין פאר בי וואהלען, פלעגען זיי ווערען פארקאכט אין דעם פאליטישען צוזאמענשטויס, יעדער אויף דער זייט פון זיין פארטיי. אין דעם קלוב אבער פלעגען זיי דיזע פארטיי־שטרייטען ניט אריינברענגען, סיידען אין די אונשולדיגע דעבאטען.

פילע פון זיי האבען געהאט אין זינען צו שטודירען לאא (אייניגע האבען דאס שוין געטאן); און אז לאיער טרוימט געווייניליך וועגען א פאליטישער קאריערע. זיי האבען געהאפט אמאל צו זיין מיטגלידער פון דעם וואשינגטאנער קאנגרעס, און אזוי ווי דער האל, וואו זיי פלעגען זיך פארזאמלען, האט צופעליג געהייסען „קאנגרעס האל", פלעגען זיי אין זייערע רעדעס אמאל מאכען דעם פאלגענדען ווארט־שפיל: „לאמיר האפען, אז קאנגרעס האל וועט פאר אונז זיין א פארבארייטונג צו די האלס אוו קאנגרעס".

אפילו די וואס האבען זיך ניט געקליבען צו שטודירען לאא, האבען זיך אויך אינטערעסירט מיט פאליטיק. יעדער אמעריקאנער אינטערעסירט זיך מיט דעם פון זיינע אינגסטע יאהרען אן.

מען קען אבער ניט זאגען, אז דער ווארט „פאליטיק" האט ביי די באיס געהאט דיזעלבע באדייטונג ווי ביי א רוסישען אינטעליגענט. אין רוסלאנד האט מען דעם ווארט געניומען אין זיין ערנסטען, געזעלשאפטליכען זין. עס איז געווען א פראגע פון טיראניי אדער פרייהייט, און וועז א סטודענט האט זיך באשעפטיגט מיט פאליטיק, האט ער ריזיקירט מיט זיין לעבען. דער ווארט האט געשמעקט מיט מארטירערי. ער האט געהאט א הייליגען טעם. אין אמעריקא האט מען פון דעם ניט געווואוסט. ביי דעם יונגען אמעריקאנער איז פאליטיק אדער „פאליטיקס" געווען א „נעים", א ספארט, און הויפטזעכליך א מיטעל צו מאכען געלט — דירעקט אדער אינדירעקט — באקומען איינפלום און מאכט. אזוי איז אין אלע רעפובליקען אדער מאנארכיען, וואס האבען פארלאמענטען, אבער אין ערגעץ זיינען די אויסזיכטען

אַמעריקאַ, זיינען די אַמעריקאַנער מיליאָנערען ניט געווען גרויס אין צאָהל, און זיי זיינען נאָך געווען פאַרהעלטניסמעסיג ניי אין זייער ראָלע. זיי האָבען נאָך ניט פּאָספּייעט צו ענטוויקלען זייערע „סנאָבישע" געשמאַקען און פּרעטענזיעס. דעריבער האָט מען נאָך אין זייער „העכסטער" געזעלשאפט דאן געקענט געפינען אַ פּאָר אידען. קיין נייע האָט מען ניט אַריינגעלאָזען, אָבער פון די פריהערדיגע צייטען זיינען געבליבען אַ פּאָר אידישע פאַמיליעס, וועלכע זיינען נאָך געווען צוגעלאָזען.

איינע פון די וואָס האָבען אַנטייל גענומען אין דער אימיגראַציאָנס־קאָמיטע, ווען איך בין געקומען קיין אַמעריקאַ, איז געווען אַ רייכע אידישע פריילין, אַ שריפטשטעלערין, וועלכע האָט געהערט צו דער רעכטער סמעטענע פון דער געלט־אַריסטאָ־קראַטיע. איהר נאָמען איז געווען עמאַ לאַזאַרוס. זי האָט אונזערע אימיגראַנטען אָפט באַזוכט אין זייער לאַגער אויף וואָרדס איילאַנד; און דאָך האָט דאָס איהר צו איהר ראָלע אַלס איינע פון די „פּני" ניט געשטערט. אמת, זי איז געווען פון די פּאָרטוגעזישע אידען, דאָס הייסט, פון די עלטסטע אידישע פאַמיליען, וואָס זיינען געקומען קיין אַמעריקאַ (מיט פילע דורות צוריק), אָבער היינט וואָלט אַפילו אַ פּאָרטוגעזישע אידישע משפּחה צו די „400"*) ניט צוגעלאָזען געוואָרען.

אינטערעסאַנט איז, אַז אין די דרום שטאַאַטען, וואו דער יחוס־געפיהל פון די ווייסע אַמעריקאַנער איז אימער געווען מעהר ענטוויקעלט ווי אין די צפון שטאַאַטען, האָט זיך דער אַנטי־סעמיטיזם געפיהלט נאָך ווייניגער ווי אין צפון. אידישע פאַמיליעס זיינען דאָרטען אומעטום געווען געזעלשאַפטליך דורכגעמישט מיט די גרעסטע קריסטליכע „מיוחסים". אין אייניגע פאַלען זיינען אידען זאָגאַר געווען אויסערוועהלט אַלס גובערנאַטאָרען.

די קריסטליכע יונגע לייט פון דעם ליטעראַרישען קלוב, צו

---

*) עס איז געווען אַ צעטעל פון פיר חונדערט ניו יאָרקער פאַמיליען, וועלכע האָבען זיך גערעכענט פאַר דער אַריסטאָקראַטיע. די ווערטער „פיר חונדערט" האָט מען דעריבער גענומען געברויכען ווי דעם וואָרט „אַריסטאָקראַטיע".

טערשיד אין רעליגיאָן, איז אמעריקא א לאנד פון אלערליי אמונות; די באפעלקערונג איז א געמישטע און פאליטישענם זיינען, דורך זייער יאָגעניש נאך וואוטם, געוואוינט אזעלכע געפיהלען צו פארבאָרגען. פון א רעליגיעזען אנטיסעמיטיזם האבען אידען, אלזא, נעווים ניט געליטטען.

ביי זיך אין הארצען איז דער יענקי אימער שטאלץ מיט דעם פאקט, אז ער איז אן „עכטער". ער האלט זיך פאר דעם אייגצינגען אמת'ן אמעריקאנער. נעזעלשאפטליך איז ער מיי־סטענם אָפגעזונדערט. אָבער אין דיזער באציהונג איז דער אירישער ניט געווען מעהר יחסן ווי דער איד. אויף קאטאָליקען זיינען די „עכטע אמעריקאנער" איבערהויפט געוואוינט נעווען צו קוקען קרום, נאך פון יענע צייטען, ווען זיי האבען געוואוינט אין ענגלאנד, און די ענגלענדער האבען ביטער באקעמפט די קאטוילישע רעליגיע. דאך, אין די רייכע אמעריקאנישע נעזעל־שאפטען האבען זיך א לאנגע צייט געפונגען אידען, רייכע נאטירליך.

דער „סנאב" אנטיסעמיטיזם אדער „אריסטאקראטישער" אנטיסעמיטיזם איז אין אמעריקא נעקומען פון איראפא אלס א מאדע־זאך, אזוי ווי פון פאריז קומען נייע מאדעם אויף קליידער אדער העטס. וואס מעהר רייכטום עס האט זיך דא פארשפרייט, אלץ מעהר האט מען אין די היגע „הויכע פענסטער" נאכגעטאנצט די מנהגים פון די קענינגליכע הויפען פון יענער זייט ים; און אזוי ווי דארטען לאזט מען די אידען צו דער „הויכער" נעזעלשאפט ניט צו, האט מען זיי דא אויך ביסלעכווייז אויסגעשלאסען.

אין 1877 האט מען די מיליאנערסקע אידישע פאמיליע זעליגמאן ניט ארייננעלאזען אין דעם רייכען זומער־האטעל פון בריטאן ביעטש, און עטליכע יאהר שפעטער האט מען פאר דעם אידישען מיליאנער שטראוס פארמאכט די טירען פון דעם ווינטער־האטעל „לארעל האוז" אין לייקוואוד. עס איז נעווען נאך אזא פאל אין יענע צייטען. ווייט האט זיך אבער די „מאדע" נאך ניט געהאט פארשפרייט.

אין די ערשטע יאהרען, וואס איך האב פארבראכט אין

אדיינגעגאנגען אין דעם אלגעמיינעם רעדאקציאָנס־צימער. נאָהענט ביי דער טיר איז געווען א נידעריגע הילצערנע אָפּצאמונג מיט א טירעלע. צווישען דער טיר און דער אָפּצאמונג איז געשטאנען א קליינער טישעל און א פּאָר טשערס. פרייער פּלאץ איז געבלי־בען קוים פאר דריי מענשען צו שטעהן. מיך האָט אויפגענומען א באָי, וועלכער האָט ביי מיר צוגענומען דעם מאנוסקריפּט און מיך געבעטען ווארטען. מיט א קלאפּענדע הארץ האָב איך גע־קוקט פון ווייטען וואס ער טוט דאָ מיט מיינע פּאפּירלעך. ער האָט זיי צוגעטראָגען צו א שעהנעם מיטעל־יאָהריגען מאן, וועלכער איז געזעסען ביי א דעסק לעבען איינעם פון די פענסטער. דער מאן האָט א קוק געטאָן אויף מיין אויבערשריפט און גענומען בלעטערען. איך האָב געזעהן ווי ער פאראינטערעסירט זיך, ווי ער הויבט ווידער אָן צו בלעטערען פון אָנהויב, ווי זיין אויפ־מערקזאמקייט וואקסט. ענדליך האָט ער זיך אויפגעהויבען און איז ארויסגעקומען צו מיר. ער האָט מיך באגריסט און זיך פאָרגעשטעלט אלס עראזמוס דארווין ביעטש (ער איז געווען דער הויפּט מאנוסקריפּט־לעזער פון דער זונטאָגס־„סאָן". קיין אָפּי־ציעלע זונטאָגס־רעדאקטערע זיינען נאָך דאן ניט געווען; ער האָט אָבער אייגענטליך געשפּילט די ראָלע פון אזא רעדאקטאָר). ער האָט זיך געזעצט אויפ'ן טישעל, און ריידענדיג אויף אן אנגענעמען שטייגער, האָט ער געפרעגט ווער איך בין און וואָס איך טו.

— מיר וועלען דאָס דרוקען נעקסטען זונטאָג, — האָט ער געזאָגט, — ברענגט אונז נאָך אזעלכע זאכען.

איך האָב איהם שיער ניט ארומגענומען.

איך האָב שוין געהאלטען ביים אוועקגעהן; אָבער מיסטער ביעטש האָט מיך אָפּגעשטעלט:

— ענטשולדיגט, איהר געברויכט אין אייער ארטיקעל א וואָרט, וועגען וועלכען איך וויל אייך פרעגען. וואָס הייסט „גהעטאָ"?

איך בין ערשטוינט געוואָרען. איך האָב געמיינט, אז אן אינטעליגענטער מענש, וואס זאָל ניט וויסען דעם וואָרט, איז גאָר אויף דער וועלט ניטאָ.

דעם נאָמען באגעגענט מען אין דער געשיכטע פון מיטעל־

וועלכען איך האָב געהערט אין 1887, זיינען נאָטירלִיך ניט געווען פון די אַריסטאָקראַטישע „400". זיי האָבען געהערט צו איינפאַכע, ניט קיין רייכע פאַמיליען. אָבער היינט וואָלטען אפילו אזעלכע באַאָמס געווען דורכגעדרונגען מיט אנטיסעמיטיזם, סיידען זיי וואָלטען געווען ראַדיקאַלען; און דאָס זיינען יענע באַאָמס ניט געווען.

3.

אין דער רעדאַקציע פון דער „ניו יאָרק סאָן". — אַמעריקאַנער זשורנאַליזם. — דאַנא און פּוליטצער.

איך האָב אָנגעהויבען צו שרייבען אין דער טענלִיכער צייטונג, די „ניו יאָרק סאָן", וועלכע איז דאָן געשטאַנען אויף דעם העכסטען שטאַפּל פון איהר נאָמען און איינפלוס. זי איז געווען באַטראַכט אלס דער מוסטער פון אַמעריקאַנער צייטונגען, און זשורנאַליסטען פון גאַנצען לאַנד פלעגען איהר לעזען און שטודירען. איך האָב געטרוימט צו ווערען אָן ענגלישער שרייבער, און די „סאָן" איז געווען אויפ'ן ערשטען פלאָן פון מיינע האָפענונגען. דאָס, וואָס איך האָב מיט פיער יאָהר צוריק געהאַט אַן אַרטיקל אין דער „ניו יאָרק וואָירלד", האָב איך פאַר אָן אָנפאַנג פון מיין זשורנאַליסטישער קאַריערע ניט גערעכענט, וואָרים יענער אַרטיקל איז געשריבען געוואָרען איידער איך האָב געהאַט א גוטע באַקאַנטשאַפט מיט דער ענגלישער שפּראַך. איצט אָבער האָב איך געפיהלט גאַנץ אַנדערש, און איך האָב זיך באַשלאָסען צו מאַכען אַן אמת'ע פּראָבע.

אלזא, האָב איך אויפגעשריבען אַן אַרטיקל, אין וועלכען איך האָב געשילדערט סצענקעס פון דעם לעבען אין דעם אידישען קוואַרטאַל, און מיט דעם בין איך אוועק אין דער רעדאַקציע פון דער „סאָן", וועלכע האָט זיך געפונען לעבען סיטי האַל.

אמעריקאַנער צייטונגען האָבען דאַן ניט געהאַט אזעלכע ריזיגע געביידעס און אזעלכע וואָשונג אפּיסעס ווי איצט. די רעדאַקציע פון דער „סאָן" האָט זיך געפונען אין א קלייניעם מויערל. איך בין אַרויפגעגאַנגען אויפ'ן צווייטען עטאַזש און

אלטער, אדער אין באשרייבונגען פון רוים אדער וועגעציע אפילו פון אונזער צייט. אויב אבער מען האט ביי זיך אין לאנד ניט קיין געטאס, קען מען דעם וואָרט פארגעסען.

מען מוז אבער מודה זיין, אז קיין באלעזענער מענש אין דעם אייראפעאישען זין פון דעם וואָרט איז מיסטער ביעטש ניט געווען. דער דורכשניטליכער טיפּ פון א זשורנאליסט איז אין אמעריקא איבערהויפט געווען אנאנדערער ווי אין אירופּא.

היינט האט כמעט יעדע אמעריקאנער שטאדט א אידישען קוואַרטאל און אייניגע פון דיזע קוואַרטאלען זיינען אליין נאנצע שטעדט. די צייטונגען קומט אזוי אפט אוים זיי צו דערמאנען, אז זיי געבויכען יעדען וואָרט, מיט וועלכען מען קען נאר באצייכענען א אידישען קוואַרטאל. היינט וויים שוין יעדער אמעריקאנער וואס א גהעטאָ איז. ער מיינט מיט דעם ניט אזא קוואַרטאל, וואו אידען זיינען געצוואונגען צו וואוינען און וועלכער איז דער איינציגער קוואַרטאל, וואו זיי איז ערלויבט צו וואוינען. אזעלכעם איז נאטירליך ניטא. ער געבויכט דעם וואָרט צו באצייכענען אזעלכע גאסען, וואס זיינען הויפטזעכליך באזעצט מיט אידען.

ביעטש איז געווען גוט באקאנט אין דער צייטונגס־וועלט פון ניו יאָרק. וואָרים ער איז געווען איינער פון די וויכטיגסטע פיגורען אין דער „ניו יאָרק סאָן", איינער פון דאנא׳ס באליבטע מיטארבייטער.

מיין ארטיקעל איז ערשינען נעקסטען זונטאג, מיט גאנץ ווייניג ענדערונגען. איך בין געווען אוים׳ן זיבעטען הימל.

אין מיין ארטיקעל האָב איך געבראכט א ביישפיל פון אמעריקאניזירטען אידיש, וואס מען רעדט אין אמעריקא. איך האָב צוזאמענגעשטעלט א לאנגען זאץ, וועלכער איז כמעט דורכ־אוים באשטאנען פון ענגלישע וועָרטער, וועלכע אונזערע אימי־גראנטען האָבען שוין דאן געהאט אריינגענומען אין זייער שפּראך. א טיל פון דעם זאץ איז געווען: „איך וועל סקראָבען דעם פלאָר, קלינען די ווינדעס און פאליישען דעם סטאָוו".

דיזע וועָרטער האָבען אין דער רעדאקציע נעצויגען אזוי פיל אויפמערקזאמקייט, אז דער זעלבער נומער „סאָן" האט ענטהאל־

טען א לייט־ארטיקל וועגען מיין באשרייבונג, און דאָרטען איז נעבראכט נעווארען די דערמאָנטע שטיקל אמעריקאנער אידיש.

איך האָב נעשריבען וויטערע ארטיקלען, און מען האָט זיי אלע אָנגענומען, אלע אויסער איינעם.

כמעט יעדעם מאָל, וען איך בין נעקומען אין דער רעדאקציע, פלעגט ביעטש מיט מיר פארציהען א נעשפרעך. ער פלעגט מיט מיר רעדען וועגען רוסלאנד און אונזער רעוואלוציאָנערער באוועגונג, וועגען די רוסישע שריפטשטעלער, וועגען מיינע באקאנטע אין אמעריקא, וועגען די אידישע אימיגראנטען, וועגען דער איוונינג סקול, וואו איך בין נעווען א לעהרער.

ער האָט מיך פאַרנעשטעלט פאר צווויי פון די אנדערע מיטארבייטער און דורך זיי בין איך באקענט נעווארען מיט נאָך א פאָר. וועו איך פלעג זיי טרעפען אין א פרייער צייט, פלעגען זיי מיך בעטען זיצען און מיר פלענען שמועסען.

איך האָב אויך נעשריבען אייניגע ארטיקלען פאר דער „סטאר" און דערנאָך פאר דער „פרעסס" — צווויי טעגליכע צייטונגען, וועלכע עקזיסטירען שוין לאנג ניט.

איך בין שוין נעווען „גוט אויסגענרינט", און די אמעריקאנער צייטונגען האָב איך נעלעזען מיט חשק אין פארלויף פון פיער־פינף יאָהר. אבער וועגען דער צייטונגס־וועלט פון אמעריקא האָב איך ביז דאָן נעוואוסט גאָנץ ווייניג. איצט האָב איך מיט דיזער וועלט אָנגעהויבען באקאנט צו ווערען, און איך בין דער־נאנגען פילע זאכען, וועלכע זיינען פאר מיר נעווען א נייעס.

איך האָב שוין באמערקט, אז דער אמעריקאנער זשורנאליסט האָט נעהערט צו אנאנדער טיפ ווי דער איראָפעאישער. אין רוסלאנד, צום ביישפיל, וועו מען האָט באדארפט האָבען א רעדאקטאָר פאר א וויכטיגער צייטונג, פלעגט מען נעהמען א נעלעהרטען מאן, א פראָפעסאָר פון א אוניווערסיטעט, וועלכער איז נעווען נוט באקאנט מיט פאָליטישע פראגען. אויך די אנדערע מיטארבייטער זיינען מיסטענס נעווען נעבילדעטע מענשען. דא, האָב איך באמערקט, איז גאָנץ אנדערש. זינט איך בין נעווארען אן איינגעהער אין דער רעדאקציע פון דער „סאן", האָב איך

עראזמוס דארווין ביעטש. — פאטאגראפירט אין דער אבציגער יאהרען.

רעדאקציע, האָב איך דאנא׳ס באהויפטונג נעזוהן מיט מיינע אייגענע אויגען, אזוי צו זאגען.

איך האָב וועגען דעם ענין אמאל געשמועסט מיט איינעם פון די „סאן" מיטארבייטער — א מאן שוין אין די מיטעלע יאהרען. ער גופא איז געווען א לעבעדיגע באשטעטיגונג פון דאנא׳ס ווערטער. ער האָט מיר אפען געזאגט, כמעט זיך באריהמט, אז ער איז אין סקול געגאנגען נאנץ ווייניג. ער האָט אויף זיין לעבען נעהאט אלערלייי באשעפטיגונגען: געארבייט ביי זיין פאטער אויפ׳ן פארם, געווען א שריפטזעצער, א דראגיסט, אן אקטיאר און זאגאר א קאובאי אין די וועסט. ער האָט אימער נעהאט חשק צו שרייבען. אבער איידער ער האָט זיך צוגעשלאגען צו א דזשאב אלס צייטונגס־רעפארטער, האָט ער ווידער א פאר יאהר געמוזט ארבייטען אלס שריפטזעצער.

איצט איז ער געווען א נוטער רעפארטער און פעליעטאניסט. דאנא׳ן האָט ער פארגעטערט.

ריידענדיג מיט מיר וועגען דאנא׳ס דערמאנטע לעקטשור, האָט ער געזאגט:

„געווים האָט ער רעכט. א מענש, וואס ספעלט ריכטיג און קען גרעמער, קען מען דיננען פאר עטלאכע דאלאר א וואך. שכל אבער, געניטקייט און די פעהיגקייט צו שרייבען אינטערעסאנט — דאס איז א פיל טייערער ארטיקעל."

אין שפעטערע יאהרען האָט קאלאמביא קאלעדזש איינגעפיהרט א ספעציעלע אפטיילונג צו לערנען זשורנאליזם. דארטען שטודירט מען די פראפעסיע אויף א פראקטישען, עכט־אמעריקאנישען שטייגער; און דאס איז אבסאלוט ניט דער איראפעאישער שטייגער. אין די אכציגטע יאהרען אבער זיינען נאך אפילו אזעלכע קורסען אויך ניט געווען. דאס לעבען אליין איז געווען דער איינציגער קורס אזעלכער.

די פינף יאהר, וואס איך האָב פארבראכט אין אמעריקא, האבען מיר געגעבען א היבשע ביסעל ערפאהרונג. דער דורכשניטלעכער אימיגראנט לעבט דא א לעבען, וואס איז א סך רייכער אין ערפאהרונגען ווי זיין לעבען אין דער אלטער היים. דערצו נאך בין איך געווען פול מיט נייגעריגקייט, פול מיט דורשט צו

זיך דערוואוסט, אז זהר ווייניג אמעריקאנער זשורנאליסטן האבן געענדיגט אוניווערסיטעט, און פילע פון זיי האבן אפילו קיין האי־סקול ניט באזוכט.

אמעריקא האט שוין דאן געהאט אויסגעצייכענטע זשורנאליסטן. געבילדעטע מענשן זיינען אבער צווישען זיי געווען זהר ווייניג. זיי האבן פארשטאנען ווי צו פיהרן א צייטונג פאר א גרויסן עולם און א היבשע צאהל פון זיי זיינען געווען גלענצענדע שרייבער. זיי האבן זיך דאס אבער אויסגעלערנט אויף א פראקטישען שטייגער, ווי כמעט אלץ פלעגט מען אין יענע צייטן זיך אויסלערנען אין אמעריקא. מען פלעגט ווערען אן אדוואקאט, א דאקטאר אדער אן אינזשיניר מיט ווייניג בילדונג. און דאך זיינען דא געווען אייניגע מערקווירדיגע קרעפטען אין יעדער פראפעסיע. אזוי איז אויך געווען מיט דעם צייטונגס־פאך.

מיט א פאר יאהר פריהער האב איך געלעזען א סטענאגראפישען באריכט פון א לעקטשור וועגען זשורנאליזם, וועלכע טשארלס דאנא, דער הויפט רעדאקטאר און בעל־הבית פון דער „סאן", האט געהאלטען פאר די סטודענטען און פראפעסאָרען פון קאלאמביא קאלעדזש. צווישען אנדערע זאכען האט דאנא געזאגט, אז אמעריקאנער צייטונגס־רעדאקטאָרען האלטען זהר ווייניג פון מיטארבייטער, וואס קומען צו זיי פון די קאלעדזשעס. זיי גלויבען, אז צייטונגס־ארבייט דארף מען שטודירען אין א צייטונגס־אפיס און אין לעבן; אז א געשטודירטער מענש קען ביכער, ניט דעם לעבן. און א צייטונגס־מאן דארף קענען דעם לעבן.

„דער בעסטער מיטארבייטער אין אונזער צייטונג קען ניט ספעלען ריכטיג, — האט ער געזאגט, — זיינע גרייזען קען מען אבער לייכט פיקסען, דאס איז א קלייניגקייט. דערפאר האט ער אן אויג צו זהען און א ריכטיגען שכל צו פארשטעהן וואס ער זהעט".

וועו איך האב דאנא'ס לעקטשור געלעזען אין דער „סאן", האט זי אויף מיר געמאכט א משונה'דיגען איינדרוק. איצט, אז איך בין אביסעל באקאנט געווארען מיט אן אמעריקאנער

עס האָט דאַן געפלאַקערט אַ קאָנקורענץ צווישען דאַנאַ'ס „סאָן" און דער „ניו יאָרק וואָירלד", פון דזשאָזעף פוליטצער.

זינט פוליטצער איז געקומען פון סט. לואיס און האָט אָפּגעקויפט די צייטונג, האָט זי געהאַלטען אין איין וואַקסען. ער האָט אין איהר אריינגעגעבען אַלץ מעהר לעבען, און עס האָט ניט אויפגעהערט מיט איהר צו קאָכען. ער פלעגט זיך צוטשעפּען צו עפּעס אַן אונרעכט, אַן עולה, אַ חשד אויף אַ בעאַמטען, מאַכען דערפון אַן „אישו" און אָנהויבען צו שטורמען. אין זיינע הענט האָט די צייטונג געפלאַמט מיט סענסאַציעס. זי האָט אָבער געהאַט אַ סך זאַכען, וואָס זיינען ווירקליך געווען אינטערעסאַנט. די געוועהנליכע נייעס איז געווען געשריבען מיט קאָליר, מיט איינצעלהייטען, וועלכע מאַכען אַן איינדרוק. און אָפט פלעגט זיך אין דער „וואָירלד" באַווייזען אַ נייעס־באַריכט, וועלכען אַנדערע צייטונגען האָבען ניט געהאַט. ער האָט געהאַט אַ „ביעט" נאָך אַ „ביעט".

עס האָט זיך געפיהלט, אַז אין דער רעדאַקציע פון דער „וואָירלד" זיצט אַן „אונרוה", וועלכער גיט אַכטונג אויף יעדען מיטאַרבייטער, אויף יעדען וואָרט, וואָס ווערט געשריבען, אויף יעדען קער וואָס ווערט געטאָן. עס האָט זיך געפיהלט, אַז די צייטונג ווערט באַהערשט פון אַ קראַפט, וועלכע עלעקטריזירט איהר מיט נערוועזער ענערגיע.

פריהער פלעגט דער „העראָלד" זיין די לעבעדיגסטע צייטונג אין אַמעריקאַ. בעננעט, איהר רעדאַקטאָר און בעל־הבית, האָט געאַרבייט לויט דעם כלל אַז אַ צייטונג דאַרף ניט נאָר דרוקען נייעס, נאָר אויך „מאַכען נייעס", שאַפען סענסאַציאָנעלע פּאַסי־רונגען, וועגען וועלכע דער עולם זאָל וועלען לעזען. ער האָט געספּענט מיליאָנען אויף סענסאַציאָנעלע עקספּעדיציעס (אויפצו־זוכען, צום ביישפּיל, אַ באַריהמטען רייזענדער און פאָרשער, וועלכער איז פאַרלאָרען געוואָרען אין די ווילדע געגענדען פון אַפריקאַ). כדי צו זיין דער ערשטער ביים טעלעגראַף, אויף די שלאַכטפעלדער פון דער רוסיש־טערקישער מלחמה, ווען מען האָט ערוואַרטעט אַ וויכטיגע נייעס, האָט בעננעט'ס קאָרעספּאָנ־דענט, מעק־געיהען, טעלעגראַפירט צעהנדליגע פּיידזשעס פון דער

בעאבאכטען. אלזא, האב איך דעם אמעריקאנער זשורנאליזם, אין אלגעמיין גענומען, נאך פריהער פארשטאנען. איך האב געזען זיינע שלעכטע זייטען; איך האב אבער אויך געקענט אפשאצען זיינע מעלות.

דאך, די ערפאהרונגען, וואס איך האב איצט געהאט אלס „פרי לענס" (ניט רעגעלמעסיגער מיטארבייטער) אין א פאר ניו יארקער צייטונגען, האבען מיין באקאנטשאפט מיט דעם אמעריקאנער זשורנאליזם פיעל רייכער געמאכט. יערען טאג פלעגט זיך מיר דוכטען, אז מיר עפענען זיך די אויגען פון דאס ניי, אז איך פארשטעה בעסער אי זיינע שטארקע פונקטען, אי זיינע שוואכע.

קיין גרויסע גליקען האב איך פון מיינע ענגלישע ארטיקלען ניט געמאכט. דער פרייז פאר א קאלום אין דער „סאן" (א לאנגער און א געדיכטער קאלום פון אן ערך צוועלף אדער דרייצעהן הונדערט ווערטער) איז געווען אכט דאלאר (די קאלומס אין דער „סטאר" און אין דער „פרעסס" זיינען געווען אביסעל קירצער, איז דער פרייז געווען קלענער). אן ארטיקעל פלעגט האלטען צווישן אדער אנדערהאלבען קאלומס. מיינע זאכען פלעגען קענען געדרוקט ווערען נאר זונטאג (אין דעם „סאנדעי סאפלעמענט"), און האבען דארטען עפעס יעדען זונטאג איז אויך ניט געווען מעגליך. וועז עס זיינען געווען וויכטיגערע זאכען, פלעגט מען מיין ארטיקעל אפלייגען. און אמאל פלעגט טרעפען, אז ער איז שוין געווען אויפגעזעצט, נאר „קראודעט אוט" (ארויסגעשטופט פון בילכערע לעזע-שטאף). אין אזא פאל פלעגט מען מיר באצאהלען, אבער איך וואלט בעסער מוחל געווען די געצאלט, אבי זעהן דעם ארטיקעל אין דער צייטונג.

מיין נאמען איז אויף מיינע ארטיקלען ניט געשטאנען. אזוי פיהרט זיך געווויינליך אין אמעריקאנער צייטונגען אפילו היינט אויך. און אין יענע יאהרען איז די מאדע נעווען נאך מעהר פארשפרייט. בלויז דעם נאמען פון א באריהמטען שריפט-שטעלער אדער זשורנאליסט פלעגט מען זעהן אין דער צייטונג.

געוואָרען מיט אַ אידישען אונטערנעמונגס־גייסט, מיט אַ אידישען פייער און מיט אַ זעלטענער ארבייטס־פעהיגקייט; און אין אַמעריקא האָט דאָס אַלץ באַקומען אַמעריקאַנישע פאָרמען.

ער האָט געהאַט אַ ריזיגען ערפאָלג. „די וואָירלד" איז געוואַקסען ווי אויף הייווען. מען האָט וועגען איהר גערעדט איבער גאַנץ אַמעריקא, און אומעטום האָבען אַמעריקאַנער רעדאַקטאָרען איהר נאָכגעמאַכט. פּוליטצער איז שנעל געוואָרען אַ מיליאָנער און איינער פון די וויכטיגסטע פּערזענליכקייטען. זיינע אויגען זיינען אָבער געווען שוואַך, און זיין אונערמידליכע טעטיגקייט און פּראַצע האָבען אויף זיי קיין גוטע ווירקונג ניט געהאַט. צוזאַמען מיט ערפאָלג און רייכטום איז ביי איהם געוואַקסען אַ גרויסע טראַגעדיע — פאָלשטענדיגע בלינדקייט.

אין דער צייט, וועגען וועלכער איך דערצעהל אין דיזען קאַפּיטעל, איז די קאָנקורענץ פון דער „וואָירלד" געגען דער „סאָן" געווען אויף איהר העכסטער שטופע. מיין באַקאַנטער רעפּאָרטער פון דער „סאָן" פלעגט מיט מיר ריידען וועגען דעם. יעדעס מאָל, ווען ער פלעגט נעמען ריידען וועגען דער „וואָירלד", פלעגט זיך מיר דוכטען, אַז איך דערמאָן איהם אָן איהר, ווייל איך בין פון דעם זעלבען פאָלק ווי פּוליטצער. דיזער רעפּאָרטער האָט פאַרגעטערט דאַנאַ'ן, און פּוליטצער איז איהם געווען העסליך. אָבער קיין אַנטיסעמיטיזם האָב איך אין איהם ניט געפילט. אַמעריקאַנער זיינען זעהר טאַקטפול און זיי קוקען אויף אַלץ פון אַ פּראַקטישען שטאַנדפּונקט. ביי זיי קומט אַזאַ געשפּרעך אויס גאַנץ אַנדערש ווי ביי אַן אייראָפּעאישען קריסט.

.4

נויט. — בורזשויעס און קבצנים. — איך הויב אָן צו שטודירען לאָאַ.

מיין מאַטעריעלע לאַגע איז ניט געווען קיין גלענצענדע. מיינע צוויי מלאכות האָבען מיר געבראַכט ווייניג ברכות.

ווען איך וואָלט זיך אינגאַנצען אָפּגעגעבען צו אַמעריקאַנער זשורנאַליסטיק, וואָלט אַלץ געגאַנגען אויף אַנאַנדער שטייגער.

ביבעל. אויף דיזען ארט האָט ער געהאט דאָס רעכט די גאנצע צייט צו זיצען ביי דעם אפּאראט, און ווען די נייעס איז אָנגעקומען, האָט ער דער ערשטער איהר געקענט טעלעגראפירען.

איצט איז אויך דער „העראָלד" געווען רייך און מעכטיג, אָבער די „סאָן" האָט פארנומען א זעהר וויכטיגען פלאץ, און זי האָט נעהאלטען אין איין שטייגען; באווייזט זיך נאָר פלוצלונג אן אונגארישער איד און הויבט אָן צו קערען וועלטען. דאנא האָט פון פוליטצער'ס ערפאָלג שטארק נעליטען, און זיין האָס צו איהם האָט ניט נעהאט קיין גרענעץ. ער האָט איהם אטאקירט אויף פארשידענע אופנים. ער פלעגט שרייען, אז פוליטצער פארגיפטעט דעם אמעריקאנער זשורנאליזם, אז ער מאכט איהם צו סענסאציאנעל און בילינ.

רופען איהם „שיני" אדער אפילו „דזשו" וואָלט נעווען נעגען די אמעריקאנער נעווארנהייטען, נעגען די כללים פון אנשטענדיגקייט; האָט ער אויסנעקלערט א ווערטל: „האָנגרי דזשאָו" (הונגעריגער דזשאָו, אדער דזשאזעף), דאָס הייסט, אז דיזער דזשאזעף פוליטצער האָט א צו גרויסען אפעטיט; ער וויל אריינכאפען אלץ מעהר; אין אמת'ן אָבער האָט דאָס נעהייסען „האָנגעריען דזשו" (דער אונגארישער איד).

פוליטצער האָט, נאטירליך, ניט נעמיינט די הגדה, נאָר די קניידלעך. מיט די גוואלדען, וואָס ער האָט נעמאכט וועגען דער אונעהרליכקייט פון נעווייסע בעאמטע, וועגען עולות נעגען קהל, האָט ער נעהאט אין זינען ניט מעהר און ניט וויניגער ווי צירקולאציע. אָבער דאנא האָט מיט זיינע אטאקעס אויף פוליטצער'ן אויך ניט נעמיינט די הגדה. פוליטצער האָט דעם אמעריקאנער זשורנאליזם ניט ערפונדען, נאָר נעפונען. ער האָט איהם נענומען ווי ער איז און אלס אזעלכען האָט ער איהם ווייטער ענטוויקעלט.

ער איז נעווען א דארער, א קרענקליכער, מיט אן עכט-אידישען פנים, און מיט אן עכט-אידישען נערוועזען טעמפּעראמענט. זיין מוטער איז נעווען א קריסטין, אָבער זיין פאָטער איז נעווען א איד, און זיין כאראקטער, פונקט ווי זיין פנים, האָט ער איננאנצען נע'ירש'ענט פון איהם. ער איז נעבארען

דער רעזולטאט איז געווען, אז מיין הכנסה פון שרייבען איז ניט געווען קיין רעגעלמעסיגע און ניט קיין געניגענדע. קאַמפּלימענטען האָב איך פון די אַמעריקאַנער רעדאַקטאָרען באַקומען, אָבער לעבען פון מיינע ארטיקלען האָב איך ניט געקענט.

מיינע פריוואַטע לעסאָנס האָבען מיר שוין אויך מעהר ניט געקענט באַזאָרגען מיט א צופרידען־שטעלענדער חיונה. דער גע־צאָהלט איז געווען קליין. א חוץ דעם: די לעסאָנס גופא זיינען מיר געווארען אזוי צו־לאַסט, אז איך פלעג זיי פארנאכלעסיגען, אָדער אינגאַנצען אוועקווארפען. אָט איז א ביישפּיל פון איין ערפאַהרונג אזא:

איך האָב געהאט א לעסאָן ביי א פאַמיליע פון א סטאָר־קיפּער, וועלכער האָט־גערוואונט אויף הענרי סטריט. זיינער א באַי איז געווען שוואַך אויף גרעממער און אריפמעטיק, האָט ער מיך גענומען אלס א צוגאָב צו זיין סקול. אימיצער האָט דעם פאָטער דערצעהלט, אז איך בין א קינסטלער אויף צו „פיקסען" גראָבע קעפ, האָט ער מיך איינגעלאַדען. מיר האָבען זיך באדונ־גען אויף דריי לעסאָנס א וואָך, צו זעכציג סענט א שטיק. איך האָב דאָרטען אָפּגעלערנט עטליכע וואָכען און אלץ איז געגאַנגען כשורה. דער סטאָר־קיפער פלעגט זיך ארויפכאָפּען אין שטוב הערען ווי איך לערן מיט זיין זוהן און ער פלעגט גאָר קוועלען. פאר באַנייסטערונג פלעגט ער זיך ארויינמישען אין דעם לעסאָן און מיר טרייען צו ווייזען, אז ער האָט אמאל געלערנט דקדוק אין דער היים און אז אויף חשבונות איז ער אויך ניט קיין קאַליקע. איך פלעג עם ניט קענען פּארטראָגען. איך האָב איהם א פּאָר מאל געזאָגט גאַנץ פשוט, אז ער זאל זיך ניט מישען. דאָס האָט איהם אָבער ניט געארט, און ער האָט זיך ווייטער געמישט.

דאָך, צוליב דעם אליין וואָלט איך דיזען לעסאָן ניט אוועק־געוואָרפען. איינמאל האָט אָבער פאסירט אזא געשיכטע:

איך פלעג מיט דעם באַי לערנען אין פאַרלאָר. דאָרטען איז געשטאַנען א ראָקינג־טשער, באַצויגען מיט שוואַרצע קעמעל־האָר; דער ראָקינג־טשער איז געווען אויף ספרינגס.

אין איהר זיינען שוין דאן געווען פארשידענע צווייגען, וועלכע האָבען גוט געצאָהלט, און איך וואָלט געקענט אויפבויען א גוטע קאריערע אין זיי. אָבער אום צו האָבען ערפאָלג, איז נויטיג זיך אריינצואוארפען אין דער זאך מיט דער גאנצער ענערגיע און מיט דער גאנצער באגייסטערונג, וואָס מען פארמאָגט. איך האָב אזוי ניט געטאָן. מיין גרעסטער אינטערעס און באגייסטערונג איז געלעגען אין דער סאָציאָליסטישער באוועגונג. די ראָלע וואָס איך האָב דאן געגומען שפּילען אין דער אמעריקאָנער סעקשאָן איז פּילייכט געווען א ספּעציעלע טרייב־קראפט דערצו. ווי די מעשה איז, מיינע ארטיקלען פאר דער „סאָן", „סטאר" אָדער „פּרעסס" האָב איך געשריבען מיט אינטערעס און אמביציע, אָבער ניט מיט א פּאָלשטענדיגען אינטערעס און מיט א פּאָל־שטענדיגער אמביציע. זיי זיינען ביי מיר געווען א ביי־זאך.

א צווייטע אורזאכע איז געווען מיין באגריף, אז אין דער קאפּיטאָליסטישער פּרעסע מעג א סאָציאָליסט שרייבען נאָר גע־וויסע זאכען. די רעדאקטאָרען פון די דערמאָנטע צייטונגען פלעגען מיר פאָרשלאָגען ספּעציעלע „עססאיינמענטס". איך פלעג זיך אָבער אפט ענטזאָגען. דאָס טאָר מען ניט, און יענעס פאסט פאר א סאָציאָליסט סתם ניט, כאָטש די טעמאס זיינען פון א סאָציאָליסטישען שטאנדפונקט געווען פאָלשטענדיג כשר. היינט האָבען סאָציאָליסטען גאנץ אנדערע באגריפען וועגען דעם; און וועז איך דערמאָן זיך איצט פון וועלכע „עססאיינמענטס" איך פלעג זיך צוריקהאלטען, קומט דאָס מיר אויס נאאיוו.

סתם ענטזאגען זיך האָב איך ניט געוואָלט. פלעג איך צו־קלעהרען תירוצים. אָבער דאָס האָט מיר געשטערט צו ענטוויקלען מיינע מעגליכקייטען אין דער רעדאקציע.

א דריטע אורזאכע איז געווען דער פאקט, אז איך האָב ניט געהאט קיין פראקטישע אויג צו זעהן וואו עס ליגען מיינע בעסטע זשורנאליסטישע געלעגענהייטען. איך האָב געארבייט אויף ארטיקלען, וועלכע האָבען זיך מיר נאָרניט געלוינט, און ניט באמערקט אפענע טירען, דורך וועלכע איך וואָלט געקענט אריין־קומען אין פיל וויכטיגערע קרייזען פון דער אמעריקאנער זשור־נאליסטיק, צוקומען צו א נאָמען און צו א פיינעם אייגנפּט.

אויף באָרגען געלט בין איך קיינמאָל ניט געווען קיין קינסטלער. איך האָב זיך נעשעהמט. און מיין פרוי איז אויף אזעלכע זאַכען אויך ניט געווען קיין בריה. עס זיינען געווען צייטען, ווען זי האָט אויך געהאַט לעסאָנס; פלעגט אַבער גראָד טרעפען, אז דאָן האָב איך געהאַט צו־ווייניג. עס זיינען געווען וואָכען, ווען זי האָט מיט איהרע לעסאָנס אויסגעהאלטען די גאַנצע הוצאה.

ווען איך פלעג פארדינען נישקשה'דיג, און עס פלעגט זיך מיר מאַכען א היבשע סומע אין האַנט, פלענען מיר פַריהער פון אלץ זיך באזאָרגען מיט דינערס אויף א גאַנצען מאָנאַט. אויף קאַנעל סטריט, ניט ווייט פון דער באָווערי, איז דאָן געווען א ביליגער קריסטליכער רעסטאָראַן, ווּאו מיר פלעגען עסען; פלעגען מיר דאָרט אייגנקויפען דרייסיג „קאָמיוטיישאָן" טיקעטס (פאר א ביליגערען פרייז).

עס האָט ניט זעלטען געטראָפען, אז איך זאָל באַווכען א פאָאָן־שאָפ. איך פלעג זיך אויסקלייבען אזעלכען, ווּאָם האָט זיך נעפונען ווּאָם ווייטער פון דעם געגענד, ווּאו אונזערע באַקאַנטע האָבען געוואוינט. איינער איז געווען אויף גרענד סטריט, לעבען פיטט, און א צווייטער נאָך ווייטער צום ווּאסער צו. ווען איך פלעג קומען אהין אין דער פריה, הויפטזעכליך ביים ענדע ווּאָך, ווען ביי די ארבייטער זיינען די ווייזשעס שוין לאַנג געספענט, פלעג איך דאָרטען געפינען א גאַנצען קראָוד מיט קינדער, מייסטענס איירישע, יעדער מיט א פעקעל צום פאר־זעצען. אמאָל פלעגט מיר אויסקומען דאָרטען צו ווּארטען א היב־שע צייט אידער עס איז דערגאַנגען צו מיר. פלעג איך שטעהן און בעאַבאַכטען די פארשידענע סצענעס.

אין איינעם פון די צווויי פאָאָן־שעפער פלעגט מען נעהמען אלס א משכן אזעלכע קלייניגקייטען, אז איך פלעג ערשטוינט ווערען: א העמד, א פאָר דראָערס, אן אלטע לעפעל, ניט קיין זילבערנע, און זאָגאר צווויי פאָר זאָקען. איך האָב אמאָל פאר־צייכענט ביי זיך אזא משכן ווי א פעטטיקאָוט מיט צווויי לעכער. דער פאָאָן־שאָפ־קיפער איז געווען א הויכער אלטער יענקי מיט א ווייסער באָרד. ער פלעגט טראָגען א ווייסען כאלאט. זיין

בשעת איך פלעג לערנען מיט'ן באָי, פלעג איך ענטוועדער געהן איבער'ן צימער הין און צוריק, אָדער זיך וויגען אין ראַקינג־טשער. איינמאָל, בשעת איך בין געזעסען און געוואַרט ביז מיין שילער וועט מאַכען אַ חשבון, וואָס איך האָב איהם ער־קלעהרט, האָב איך זיך אַזוי צו־וויגט, אַז די ספּרינג האָט גע־פּלאַצט. איך האָב דאָס גלייך געזאָגט דער באַלעבאָסטע און פאָרגעשלאָגען צו באַצאָהלען פאַר'ן היזק. איך האָב געמיינט, זיי וועלען מיין פאָרשלאַג ניט אָננעהמען, וואָרים זיי זיינען געווען גאַנץ רייך. איך האָב אָבער אַ טעות געהאַט. דער סטאָר־קיפּער האָט געשיקט נאָך אַ בעל־מלאכה, און מען האָט אַריינגע־זעצט אַ נייע ספּרינג. ווען איך בין געקומען דעם נעקסטען מאָל צום לעססאָן, האָט מען מיר דערלאַנגט אַ ביל (פאַר צוויי דאלאר, דאַכט זיך), וועלכען ער האָט אַראָפּגענומען פון מיין געצאָהלט.

איך האָב זיך געפיהלט עקעלהאַפט. ניט די צוויי דאלאר, נאַטירליך, האָבען מיך געערגערט. מיר האָט זיך געדוכט, אַזוי ווי מען וואָלט מיר צופּאַטשט מיין פּנים. די גראָשענע גראָב־יונגישקייט, וועלכע האָט געשטעקט אין דעם, האָט מיך געער־גערט אָהן אַ ברעג. איך האָב געוואָלט דעם בעל־הבית ערקלעה־רען וואָס פאַר אַן „איידעלער" מענש ער איז. געטאָן האָב איך דאָס ניט. אָבער מעהר ביז איך אַהין ניט געקומען.

דאָס איז נאָר איין ביישפּיל. עס זיינען געווען פאַרשידענע אַנדערע פאַלען. איך פלעג אַוועקוואַרפען אַ לעססאָן צוליב דעם כאַראַקטער פון דעם שילער, אָדער צוליב ספּעציעלע אומשטענדען, וועלכע האָבען אַרומגערינגעלט דעם לעססאָן.

די איוונינג־סקול איז מיר געווען אינטערעסאַנטער. איז זי אָבער געווען אָפען נאָר אין די ווינטער־מאָנאַטען.

ווינטער, ווען איך האָב געהאַט אַ רעגעלמעסיגען איינקונפט פון דער איוונינג־סקול, איז נאָך געווען נישקשה. דאָס נויטיגסטע איז געווען באַזאָרגט. זומער אָבער פלעגט אַמאָל טרעפען, אַז לעססאָנס איז געווען זעהר ווייניג, און ווען קיין איינקונפט פון אַרטיקלען איז אויך ניט געווען, פלעגט אויסקומען גאַנץ ענג.

אַן אַנדער טרייד. זייערע פּאַרדינסטען זיינען געווען קליין. דער אימיגראַנט, וואָס איז געווען אַ בעל־מלאכה פון דער היים, האָט אין אַמעריקא פּאַרדינט אַ סך מעהר, און ער האָט געלעבט ווי אַ פּריץ אין פאַרגלייך מיט אונז.

עס זיינען געווען אַ פּאָר, וואָס האָבען דאָ אין אַמעריקא אויסגעשטודירט אויף דאָקטאָר אָדער דענטיסט, און זיי האָבען געמוסען פּאַרדינען גוטע געלט. אַן אַנדערער האָט זיך צוגעשאָנען צו אַ פּעקטאָרי. וווייטער זיינען געווען עטליכע האַלב־אינטעליגענטען, אָדער פערטעל־אינטעליגענטען, וואָס אין רוסלאַנד זיינען זיי געווען געשעפטס־לייט אָדער נעאַרבייט ביי אַן אַנדערען אין אַ נעשעפט, און אין אַמעריקא זיינען זיי גלייך אַריין אין ביזנעס. איך מיין אַזעלכע, וואָס זיינען געווען דורכגעמישט מיט אונז. דיזע אַלע זיינען געווען אַן אויסנאַהם. זיי זיינען אין זייער מאַטעריעלער לאַגע געוואָקסען גאַנץ שנעל, און זיי האָבען זיך שנעל אָפּגעטיילט פון דער רוסישער אינטעליגענץ און פון איהרע סאָציאַליסטישע אינטערעסען. מיר האָבען איינער אויפ'ן אַנדערען געקוקט מיט פּאַראַכטונג. מיר האָבען זיי באַטראַכט אלס בור־זשוּאַזיע, און זיי אונז אלס קבצנים, „טרעמפּס".

דעם אָוועג פון דעם 31טען דעצעמבער פלעגען אייניגע פון די בורזשוּאַזיע זיך דערמאָנען אָן רוסלאַנד און קומען אויף אונזער סאָציאַליסטישען נייי־יאָהר־באַל, אָבער נאָר אייניגע, און זייער צאָהל איז מיט יעדען יאָהר געווארען קלענער.

אייניגע באַקאַנטע האָבען מיך געראַטען צו שטודירען לאָא. אויסער דער פּראַגע פון תכלית, איז דערביי געווען אוא רעכענונג: אין דעם עפענטליכען לעבען פון אַמעריקא שפּילען לאַיערס די וויכטיגסטע ראָלע, און די סאָציאַליסטישע באַוועגונג דארף האָבען איהרע אייגענע לאָיערס. אלזא, האָבען מיינע פּריינד, הויפּטזעכליך מיינע אַמעריקאַנער געגנאָסען, געגלויבט, אז אלם לאָיער וועל איך האָבען ערפאָלג אי אין מיינע פּריוואַט אינטערעסען, אי אין די אינטערעסען פון דער באַוועגונג.

אין דעם אידישען קוואַרטאל זיינען געווען גענוג לאָיערס, אָבער מיט איין אויסנאַהמע זיינען זיי אלע געווען אַמעריקאַנער

נאָמען איז געווען ראָוטש*). פון אַנהויב האָב איך געגלויבט, אַז דער נאָמען פּאַסט זיך איהם, אָבער ערשטענס, איז ער געווען צו־הויך, און צווייטענס, האָט ער געהאַט אַזא אָנגענעמען שמייכעל, אַז איך האָב דעם פּארגלייך צוועקגעוואָרפען. די קינדער פלעגען זיצען אויפ'ן קאָונטער גרופּען־וויז. זיי פלעגען איהם ציהען פּאָר זיין כאַלאַט און שרייען: „מיסטער ראָוטש! מיסטער ראָוטש!" און רוקען איהם דעם משכן אין פּנים. און ער פלעגט נאָנץ גוטמוטיג שמייכלען און זיך אָנגענהן מיט זיינע ביזנעס, אַזוי ווי ניט איהם מיינט מען דאָס. פּאָר פילע משכנות פלעגט ער באָרגען צו צעהן סענט, אָדער זאָגאָר צו פּינף. אָבער אין דעם זעלבען פּאָקן־שאָפּ פלעגט מען אַריינברענגען טייערע זאכען אויך. איך האָב דאָרטען אמאל געזעהן אן אמת'ען סיעל־סקין־קאָוט און וועדטפולע דזשועלרי.

איינמאל, אין א פרייען מאָמענט, האָב איך ביי איהם געפרעגט ווי אזוי עס לוינט זיך דער קאָמפּאניע צו נעהמען אזא משכן ווי צוויי פּאָר זאָקען אָדער א פּאָר דראָערס. האָט ער מיר נעענטפערט:

„די פּאָר דראָערס וועט מען געווים אַרויסנעהמען. מיט די פּינף אָדער צעהן סענט זיינען מיר זיכער, און מייסטענס קען איך דעם קאָסטאָמער".

איך האָב זיך מיט איהם צוערדט, ספּעציעל אום צו זאמלען מאטעריאל פּאר אן אַרטיקעל, און איך האָב זיך דערוואוסט אינטערעסאנטע זאכען. אמאל זיינען די משכנות געקומען צוליב דער שכרות פון די באלעבאָסטעס. אמאל פּארזעצען זיי א פּאָר דראָערס, אָדער צוויי פּאָר זאָקען, פּשוט וויל עס איז ניטא אויף ברויט. אָבער אמאל וויל עס איז ניטא אויף א שנאפּס. קיין אידען פלעג איך אין ראָוטש'ס פּלאַץ קיינמאל ניט זעהן.

אזא עקאָנאָמישער צושטאנד, אין וועלכען איך האָב זיך געפונען, איז דאָן צווישען אונזערע אינטעליגענטע אימיגראַנטען ניט געווען קיין אויסנאהם. פילע פון אונז האָבען נאָך גערבייט אויף פעקטאָרים, ביי העמדלעך, סיגארען, אָדער ביי עפעס

*) ראָוטש חייסט א „פּרייסעל" (א מין אינזעקט).

אָבער אפילו די געביל־דעטע האָבען מיר אויך אויסגעזוהן רויה, ווייניג ענטוויקעלט; און פון אידעאַלען האָבען זיי זיך אויסגע־לאַכט, גאַרניט ווי רוסישע סטודענטען. זיי זיינען געווען פון דעם זעלבען טיפ ווי די באַים פון מיין ליטעראַרישען קלוב.

מיט א פּאָר פון די סטודענטען בין איך באקאַנט געוואָרען נעהנטער ווי מיט די איבעריגע, הויפּטזעכליך מיט איינעם, וועל־כער איז נעווען א סך עלטער פון מיר — א דאַרער, מיט גלאַנ־ציגע שטאָל־קאַלירענע האָר ביי די שלייפען (זיין נאָמען געדענק איך ניט). מיר זיינען נעזעסען איינער לעבען דעם אַנדערען, און איידער דער פּראָפעסאָר האָט זיך באַוויזען אויף דער פּלאַט־פּאָרמע, פלענען מיר אמאָל שטילערהייט זיך פּאַרהערען דעם לעסטאָן איינער דעם אַנדערען. נאָך די צוויי שטונדען, וואָס מיר פלענען פּאַרברענגען אין דעם קלאַס־צימער, פלענען מיר אָפט נעהן צוזאַמען און שמועסען.

אונזער אינטימערע באַקאַנטשאַפט איז ארויסגעקומען דורך א בראָשורע, וועלכע האָט ענטהאלטען איננערסאל'ס א רערע, און וועלכע איך האָב נעהאַט מיט זיך, זיצענדיג ביי דער לעקּ טשור. עס האָט זיך ארויסגעצייגט, אז ער איז אן אטאיסט, א הייסער אַנהענגער פון איננערסאל'ען. אן אמעריקאַנער אטע־איסט הייסט שוין א רעדיקאל אויך. פּאַר אזא מענשען מעגט איהר שוין זיין א סינגעל־טעקסער, א סאָציאליסט און אפילו אן אנארכיסט. יעדענפאלס איז דאָס אמת וועגען יענע צייטען.

די ערשטע זאַך, וואָס מיר האָבען געלערענט, איז נעווען בלעקסטאָן'ס אלטע ענגלישע ווערק, א גרויסער זאהר דיקער בוך וועגען „קאממאָן לאָא", און פּארסאָן'ס דריי דיקע בענדער וועגען די געזעצען, וואָס זיינען שייך צו קאָנטראַקטען (דאָס הייסט, צו יעדען אָפּמאַך, צי א נעשריבענער, צי ניט, און איבערהויפּט צו יעדער מאַטעריעלער שייכות צווישען איין מענשען און דעם צווייטען). דער אינהאלט פון די ביכער איז נעווען א שכל'דיגער. וויי וויייט איך האָב נעדענקט דאָס ביסעל גמרא, וואָס איך האָב געלערענט אלס אינגעל, האָט דאָס מיך עראינערט אז גמרא. הויפּטזעכליך האָט בלעקסטאָן'ס ווערק נעהאַט דיזען כאַראַקטער. פילע שטעלען אין איהם האָבען א פילאָזאָפישען זין.

געבאָרענע, מיט וועמען דאָס רוב פון אונזערע אידען האָבען ניט געקענט זיך צוזאמענריידען. דער איינציגער אויסנאַהם איז גע־ווען אליעזר מאַשביר, דער פיהרער פון דעם אַמאָליגען באַלטער „עם־עולם", מיט וועמען איך בין געקומען קיין אמעריקא צוזאמען. די ערשטע פּאָר יאָהר האָט ער אין אמעריקא געארבייט ביי העמדלעך. דערנאָך איז ער אָנגעקומען אין אַ לאָאָ־סקול, און איצט איז ער שוין געווען אַ געענדיגטער. ער האָט געעפענט אן אָפיס און האָט געהאַט אַ גרויסע פּראקטיק*). מיך האָט מען אין דעם קוואַרטאַל געקענט אַ סך בעסער פון איהם. טויזענטער מענשען האָבען מיך געקענט אַלס רעדנער אויף די סאָציאַליסטי־שע מיטינגען און אַלס לעהרער אין דער איוונינג־סקול. און אזוי ווי מאַשביר האָט גלייך גענומען פאַרדינען גוטע געלט, האָבען אַלע פאָראויסגעזאָגט, אַז איך וועל געוויס האָבען אַ גוטע פּראקטיק.

אין סעפּטעמבער 1888 בין איך אָנגעקומען אין דער לאָאָ־אָפּטיילונג פון קאָלאָמביא קאַלעדזש. דער „דיען" (דירעקטאָר) און וויכטיגסטער פּראָפעסאר פון דיזער אָפּטיילונג איז געווען דוואיט, אַן אַמעריקאַנער פון דעם אַלטען שניט, אַ מאַן פון אַ יאָהר פופציג, מיט קליינע שיטערע באַקען־בערד און אַן אָפּגע־גאָלטע אויבערשטע לופּ און מיט אַ קלוגען אַמעריקאַנישען שמיי־כעל. אידען זיינען אויף די קורסען געווען ניט פיל און פון די רוסישע אימיגראַנטען בין איך געווען דער איינציגער.

מייסטע סטודענטען זיינען געווען עכטע אַמעריקאַנער, דייטש־אַמעריקאַנער אָדער אייריש־אַמעריקאַנער — אַלץ אַמערי־קאַנער געבאָרענע. אייניגע האָבען געהערט צו באַקאַנטע רייכע אַמעריקאַנער פאַמיליעס. אייניגע פון זיי זיינען געווען געענ־דיגטע פון אוניווערזיטעטען און גאַנץ איידעלע מענשען. אַנדערע האָבען אויף מיר געמאַכט אַן איינדרוק ווי ווייניג געבילדעטע. וואָרים קיין עקזאַמען איידער מען האָט באַקומען דאָס רעכט צו שטודירען לאָאָ האָט זיך דאַן ניט געפאָדערט.

---

*) ער איז געשטאָרבען אין 1923. די לעצטע עטליכע יאָהר פון זיין לעבען איז ער געווען אינגאַנצען בלינד.

לערנען די פּראַפעסיע אויף א פּראַקטישען שטייגער. מיין ערשטע ערפאַהרונג פון דיזען סאָרט איז געווען ניט קיין אנגענעהמע. איך בין אריינגעטראַטען אין א גרויסען לאַבאָראַטאָריום, אָבער איך בין גלייך פון דאָרטען אנטלאָפען.

צו דער דאָזיגער לאַבאָראַטאָריע, וועלכע איז באשטאַנען פון אַמעריקאַנער קריסטען, האָט מיך רעקאָמענדירט מיינער א באַקאַנטער, אן איסט־סיידער ביזנעסמאַן, א איד מיט'ן נאָמען אראָנסאָן. די לאַיערס האָבען גראָד געזוכט א יונגען מאַן, ווָאָס קען רוסיש. אזא סטודענט האָבען זיי געדארפט האָבען צו א געוויסער קיים. אראָנסאָן האָט זיי דערצעהלט וועגען מיר, און זיי האָבען איהם געבעטען מיך ברענגען. די פירמע איז געווען א וויכטיגע, און איך האָב גערעכענט, אז פאַר מיר איז דאָס א גוטער טשאַנס.

דער הויפט־לאַיער פון דער פירמע האָט מיך אויפגענומען פרייַנדלעך און ער האָט מיר ערקלעהרט דאָס פאלגענדע:

אין א געוויסער קיים זיינער איז פּראַקטיש א פּאָסיטיוע אוּן דייטשע בריף אוּן פּאַרשידענע דאָקומענטען; אלזאָ וויל ער איך זאל דאָס אלץ דורכלעזען, געבען איהם א באריכט אוּן נאכהער איבערזעצען די פּאַפּירען, וועלכע ער וועט מיר אַנווייזען. וואָס דאָס איז פּאַר א קיים האָט ער מיר צוערשט ניט געזאָגט.

מען האָט מיר אָפּגענעבען א גרויסען דעסק אין א פיינעם ליכטיגער צימער, אוּן איך האָב זיך געזומען צו דער ארבייט. איך האָב גלעזעזען אוּן גלעזען. אלץ וואָס איך האָב געקענט דערגעהן איז, אז דאָ האנדלט זיך עפעס וועגען א באַנקראָט פון א רוסישען געשעפטס־מאַן מיט א אידישען נאָמען, וועלכער האָט, זייענדיג אין רוסלאַנד, געקויפט וואַרע ביי א שווייצאַרישער זייגערפירמע.

די פּאַפּירען האָבען ענטהאלטען פּאַרשידענע אינצעלהייטען מיט פּאַרשידענע ציפער. פון יעדען בריף האָב איך פּאַרצייכענט דעם עיקר.

איך האָב אָפּגעאַרבייט א נאנצען טאָג (דאָנערשטאָג), אוּן עס איז נאָך איבערגעבליבען אויף מאָרגען. פרייטאָג, וועז איך האָב געענדיגט מיין לעזען אוּן נאָטירען די בריף מיט די פּאַפּירען אוּן פּאַפּירלעך אוּן האָב זיי אלע געבראַכט אין א געוויסער

סתם אלס א בוך צום לעזען וואלט „בלעקסטאן'ס" מיר געווען אינטערעסאנט. אלס א שטודיום אבער איז דאס מיר געווען פרעמד און לאנגווייליג. איך פלעג זיך באקלאגען: וואס דארף דאס מיר ארען, אז מר. בראון און מר. סמיטה האבען צווישען זיך א סכסוך איבער א חוב? וואס געהט דאס מיר אן? און ווי אזוי קען דאס מיך אינטערעסירען? די דריידלעך פון די פארשידענע קייסעס, וואס זיינען געבראכט געווארען אלס ביישפיל צו ערקלערען דעם אדער יענעם יוריסטישען פרינציפ, האבען מיך צייטענווייז יא פאראינטערעסירט; קיין אמת'ע נייגונג צו אזא למוד האב איך ניט געהאט. אבער איך האב געלערנט מיט א געצוואונגענעם חשק.

מיר האבען דאן געוואוינט אויף'ן יארד פון נומער 9 אטטוירני סטריט, אויף'ן ערשטען פלאר פון אן אלטער פריוואט הויז, וואו מיר האבען געהאט דריי קלייניקע צימערלעך. דאטטען פלעג איך צופערטיגען די לעקטשור, און אויף מארגען אין דער פריה, פאהרענדיג אויף דעם דריטע עוועניו עלעווייטער, זי ווידער דורכבלעטערען (קאלאמביא קאלעדזש איז דאן געווען ארום 47טער סטריט און מעדיסאן עוועניו).

אין קאלעדזש, ווען דער פראפעסאר פלענט מיך פרענען, פלעג איך איהם ענטפערען — אימער ריכטיג. אויף דער מינוט פלעג איך פאראינטערעסירט ווערען און זאגאר ענטפערען מיט וואריאסקייט. אויך פלעג איך אנטייל נעהמען אין „מיוט קאורטס" — אין כלומר'שטע טרייאלס — אויך מיט אינטערעס. אבער ביי זיך אין הארצען פלעג איך אימער פיהלען, אז איך. טאנץ אויף א פרעמדער חתונה.

5.

אן אונאנגענעהמע ערפאהרונג. — עדוארד סירינג. — דזשאדזש גאלדפאגעל. — א צווייטע אונאנגענעהמע ערפאהרונג. — איך וועל אוים לאיער.

וועז מען שטודירט לאא אין קאלעדזש, איז מען געווענליך צו דער זעלבער צייט פארבונדען מיט א לאא־אפיס, וואו מען

איז באַשולדיגט אין פאַרנעמען פרעמדע וואַרע — דאָס איז יענעם לאָיער פאָרגעקומען אונבאַגרייפליך.

קורץ, איך בין אַוועק מיט כעס, און מיין פריינד, מיסטער אראָנסאָן, האָט מיר דערנאָך איבערגעגעבען, אַז יענער לאָיער האָט זיך געוואונדערט וואָס פאַר אַ „קרענק" איך בין.

מיין ערשטער געדאַנק איז געווען אַוועקצואוואַרפען די גאַנצע לאָאָ־ביזנעס, אָבער דערנאָך האָב איך מיין באַשלוס געענדערט. איך האָב זיך געטראַכט: מען דאַרף נאָר געפינען אַ לאָיער, וואָס זאָל זיין אַ פרינציפּיעלער מענש, און דאַן וועט ניט זיין קיין אורזאַך, פאַרוואָס איך זאָל אויפהערען צו שטודירען לאָאָ. איך האָב אזא לאָיער באַלד געפונען. דאָס איז געווען אַן אַמעריקאַנער סאָציאַליסט מיט'ן נאָמען עדואַרד סירינג, וועלכער פלעגט קומען אויף אונזערע מיטינגען אין דער סאָציאַליסטישער ביבליאָטעק. זיין לאָאָ־אָפיס איז געווען אין 25 טשיימבער סטריט.

דאָ האָב איך ווידער געמאַכט אַ מיסטייק, אָבער פון אַ גאַנץ אַנדער סאָרט. פרינציפּען האָט ער טאַקע געהאַט, אָבער קיין לאָאָ־ביזנעס ניט.

סירינג איז געווען אַ מאַן פון אַ יאָהר עטליכע־און־דרייסיג. זיינע עלטערען זיינען געווען רייכע און זיי האָבען איהם געגעבען אַ גוטע ערציהונג. ער האָט געענדיגט קאַלעדזש און איז געווען גוט באַלעזען. ער האָט ליב געהאַט פּאָעזיע און פון שעקספּיר'ס ווערק האָט ער געקענט פאָרלעזען אויסווייניג צעהנדליגע פּיי־דזשעס. ער איז אָבער ניט געווען קיין פּראַקטישער מענש און קיין וואַזשנער לאָיער אויך ניט.

אָפט פלעגט ער זיך צולאַכען מיט אַ קינדערשען געלעכטער, און אַז ער פלעגט פאָרלעזען אַן ערנסטע זאַך, פלעגט זיין געזיכט זיין שוין צו־ערנסט. אַמאָל, ווען ער פלעגט באַגייסטערט ווערען, פלעגט זיך ביי איהם פאַרטשעפּען דער צונג.

פון זיינע עלטערען האָט ער גע'ירש'ענט אַ היבש ביסעל ריעל־עסטייט, אָבער אַ גרויסע טייל פון דעם האָט ער שוין געהאַט פאַרקויפט אָדער פאַרמאָרטגיידזשט. דאָס איז געווען זיין איינ־ציגער קוואַל פון חיונה. ווען איך בין געווען פאַרבונדען מיט זיין

אַרדנונג, האָב איך אָפּגענעבן מיין באריכט. דערביי האָט דער הויפּט־לאָיער געמאכט פּאַרשידענע באַמערקונגען. כּיי איין פונקט איז מיר די געשיכטע געוואָרען קשה. איך האָב איהם געשטעלט א פּראָגע און אויף דעם האָט ער מיר געענטפערט, אז דער מאן, געגען וועמען דער פּראָצעס געהט אָן, איז אָן אימיגראַנט; אז ער איז אָקאָרשט געקומען קיין אַמעריקא מיט א סך וואַרע; אז ער, דער לאָיער, האָט ערהאלטען א דעפּעשע וועגען איהם פון דער שווייץ, און אלס רעזולטאַט, האָט ער געלאָזען מאַכען אַ באיסק אין זיין וואוינונג און צוגענומען ביי איהם די גאַנצע וואַרע, וואָס ער האָט מיט זיך געבראַכט. די באשולדיגונג איז געווען, אז ער איז מיט דער סחורה אַנטלאָפען קיין אַמעריקא, מיט'ן צוועק ניט צו באצאָהלען פּאַר איהר.

וועז איך האָב פּאַרשטאַנען וואָס דאָ איז, בין איך אויפגעשפרונגען.

— הייסט דאָס, אז איהר ווילט איך זאָל שפּילען די ראָלע פון א שפּיאָן פּאַר אייך! — האָב איך אויסגערופען — אָט אויף דעם דאַרפט איהר מיך?

דער לאָיער איז נשתומם געוואָרען.

— מען האָט דאָך מיר געזאָגט, אז איהר ווילט שטודירען לאָאָ, — האָט ער געענטפערט.

— יאָ, אָבער ניט צו זיין א דעטעקטיוו.

— דער מאן איז אָבער א רויבער!

— איך בין אָבער ניט קיין דעטעקטיוו.

ער האָט מיך אבסאָלוט ניט געקענט פּאַרשטעהן. מען דארף באַמערקען, אז דער וואָרט „שפּיאָן" האָט אין רוסלאַנד געהאט א פּיל ערנערע באדייטונג ווי אין אַמעריקא. צו זיין א שפּיאָן אַדער סיסטשיק (דעטעקטיוו) איז אין רוסלאַנד געווען די שענדליכסטע זאַך, וואָס מען קען זיך פּאַרשטעלען. אין אַמעריקא אָבער איז צו זיין א דעטעקטיוו א ביזנעס ווי אלע ביזנעס. אין וואוסטער, מאסאַטשוסעטס, האָט די וויכטיגסטע צייטונג געהיסען „דהי וואוסטער ספּאי" (דער וואוסטערער שפּיאָן). אז א לאָיער זאָל זיך שעמען צו לאָזען ארעסטירען א מענשען, וועלכער

מיר קיין פאַרטנער ניט. איך בין אָבער געקומען צום שלוס, אַז ביז איך וועל ענדיגען שטודירען און האָבען אַליין דאָס רעכט צו פּראַקטיצירען, וועט זיין בעסער צו פאַרבלייבען מיט דיזען עהר־ליכען, אידעאַליסטישען מענשען, איידער זיך צו פאַרבינדען מיט אַ געשייטען ערפאָלגרייכען לאָיער, וועלכער האָט ניט קיין אַנדער גאָט ווי דעם דאָלאַר. וואָס אַנבאַטרעפט די לאָאָ־ביזנעס, וואָס איך קריג אַריין, האָב איך, ערשטענס, געהאָפט, אַז סירינג'ס שכן וועט אונז אַרויסהעלפען; און צווייטענס, האָב איך זיך פאַרלאָזען אויף זיך אַליין. איך וועל יעדע קיים אויסשטודירען, נאָכפרעגען, אַרבייטען אונערמידליך און זעהן, אַז סירינג זאָל איהר פיהרען אין קאָורט ווי געהעריג איז.

זעהר אָפט פלעגען מיר פאַרברענגען גאַנצע שטונדען, רייד־ענדיג וועגען סאָציאַליזם אָדער וועגען ליטעראַטור. איך האָב געקענט באַמערקען, אַז אונזער שכן, דער אַלטער אַמעריקאַנער, האַלט ניט קיין סך, ניט פון סירינג'ען און ניט פון מיר. אויף זיין אַלטען אַמעריקאַנער פּנים איז געווען אויסגעגאָסען אַן אויס־דרוק, וועלכער האָט געזאָגט: מיט אַזעלכע טרוימערייען וועט איהר ווייט אין די לאָאָ־ביזנעס ניט אַוועקגעהן.

אַזוי איז אַוועק דער ווינטער. עס איז שוין געווען 1889. מיינע מאַטעריעלע אומשטענדען האָבען זיך אַזוי ווייט פאַרבע־סערט, אַז מיר האָבען שוין געקענט אַפאָרדען אַ בעסערע קוואַר־טיר. מיין פרוי האָט געפונען פיינע רומס אין אַ שפּאָגעל־נייער הויז אויף הענרי סטריט — און אַהין האָבען מיר אַריינגעמופט.

אָבער מר. וויהייט'ס נבואה, אַז איך וועל אין די לאָאָ־ביזנעס ווייט ניט געהן, איז באַשערט געווען מקוים צו ווערען.

דזשאָדזש גאָלדפאָגעל, וועלכער איז אין שפּעטערע יאָהרען באַקאַנט געוואָרען צווישען די אידישע מאַסען, הויפּטזעכליך אַלס טאַמאַני־האָלל'ס קאַנדידאַט געגען סאָציאַליסטישען קאָנגרעסמען מאיר לאָנדאָן, איז געווען די דירעקטע אורזאַכע פאַרוואָס איך האָב פּלוצלונג אויפגעגעבען די פּראָפעסיע. עס איז געווען אַזאַ געשיכטע:

דער באַלעבאָס פון אַן איסט־סיידער דזשועלרי־סטאָר האָט

אָפּיס, האָט ער נאָך געהאַט עטליכע „לאטס" דאָרטען, וואו איצט איז דער קאָכעדיגער אידישער געגענד פון האַרלעם. די „לאטס" זיינען געווען גרויסע פעלזען־שטיינער. היינט וואָלטען זיי ווערט געווען אַן אייגענס. דאַן אָבער איז דער גאַנצער געגענד געווען פּוסט, און מען האָט פאַר זיי פאָרגעשלאָגען גאַנץ קליינע סומען. שפּעטער, ווען ער האָט זיי פאַרקויפט, האָט מען זיי מיט דינאַ־מיט אויפגעריסען, און אויף זייער פּלאַץ שטעהען שוין לאַנג גרויסע טענעמענט־הייזער.

ער האָט זיין אָפּיס געהאַט צוזאַמען מיט זיינעם אַ פריינד, אַ הויכען, בילד־שעהנעם אַמעריקאַנער פון אַ יאָהר זעכציג, מיט'ן נאָמען ווהייט. מיסטער ווהייט האָט יאָ געהאַט אַביסעל פּראַק־טיקע — מייסטענס צווישען קאַפּיטאַנען און באַלעבאַטים פון קליינע שיפלעך.

אַהין האָב איך געבראַכט אַ סעקאָנד־הענדיגען דעסק. און דאָרטען איז געוואָרען מיין אָפּיס. אויף דיזען דעסק פלעג איך שרייבען מיינע לאָאָ־פּאַפּירען און מיינע אַרטיקלען, און לעזען מיינע לאָאָ־ביכער און סאָציאַליסטישע בראָשורען.

עס האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז סירינג האָט אַבסאָלוט ניט קיין איינציגען קליענט, און דער גאַנצער אָפּיס איז געווען אַזאַ צרה'דיגער, אַז עס איז אפילו ניט געווען קיין אָפּיס־באָי. וועגען אַ טייפּרייטער מיט אַ טייפּרייטערקע איז שוין נאָרניט געווען וואָס צו ריידען.

צו מיר אָבער האָט מען גלייך אָנגעהויבען צו קומען — אידען, נאַטירליך. מען פלעגט קומען צו מיר — אַהיים אָדער אין מיין אָפּיס — מאַכען אַן אַגרימענט אָדער עפּעס אַן אַנדער דאָקומענט; און ביסלעכווייז האָט מען אויך גענומען קומען צו מיר מיט קייסעס. די קייסעס האָט פאַר מיר געפיהרט סירינג און מיר זיינען געווען פּאַרטנערס.

כמעט גלייך ווי איך האָב אָנגעהויבען צו געהן אין לאָאָ־סקול, האָב איך אָנגעהויבען צו פאַרדינען געלט פון לאָאָ, און מיין איינקונפט איז שנעל געוואַקסען. איך האָב זיך שנעל איבער־צייגט, אַז סירינג קען לאָאָ נאָר טעאָרעטיש, און אַז קיין פּראַק־טישען שכל האָט ער איבערהויפּט ניט; קורץ — אַז ער איז פאַר

לויט דעם געזעץ האָט א דושאָדוש פון א דיסטריקט קאורט געהאט א רעכט אָפצולייגען זיין עַנטשַיידונג וועגען א קיים ניט מעהר ווי איין וואָך. וועו עס געהט אַריבער א וואָך, פאַרלירט ער שוין זיין רעכט אלס ריכטער אין דער קיים. וועו אָבער ביידע צדדים זיינען צופריעדען אז ער זאל אָפלייגען אויף נאָך א וואך, מעג ער דאָס טאָן. אזוי פלעגט פאַרקומען גאנץ אָפט. גאלדפאָגעל, אלזא, האָט געשיקט זיין באי צו ביידע לאָ־יערס בעטען אן ערלויבניש אָפצולייגען די קיים אויף א וואך, ווייל ער האָט קיין צייט ניט געהאט איבערצוקוקען די פאַפירען. עס פארשטעהט זיך, אז אין אזא פאל וואלט א לאָיער מיט פאר־גענינגען ערפילט דעם דושאָדוש'ס ביטע. איינרייסען מיט איהם לוינט זיך איהם, נאַטירליך, ניט. אפילו א צווייטען לאָיער טוט מען געוועהנליך אויך אזא טובה. סירינג אָבער האָט פון שעקס־פיער'ן געוואוסט א סך מעהר ווי פון לאָא, און וועגען דער פראק־טיק פון א דיסטריקט קאורט האָט ער אבסאָלוט קיין באגריף ניט געהאט. אלזא, איז ביי איהם אויסגעקומען, אז דער באי איז געקומען פון דעם געגענזייטיגען לאָיער איהם אָפטאָן עפעס א שפיצעל.

גאָלדפאָגעל'ס אָפיס איז געווען אויף בראָדוויי, א פאָר בלאָק פון אונזער אָפיס. בין איך ארויפגעגאנגען צו איהם, ער־קלעהרען דעם מיסטייק. גאָלדפאָגעל איז דאן געווען צימליך יונג און שלאנק, מיט שווארצע האָר, מיט א ווייסען, לענגליכען פנים. ער האָט מיר אויפגענומען שטאָלץ און קאלט, און וועו איך האָב אָנגעהויבען ערקלערען דעם מיסטייק, האָט ער מיר איבערגעשלאָגען די רייד.

— די ענטשיידונג איז שוין אוועקגעשיקט אין קאורט, — האָט ער געזאָגט מאיעסטעטיש.

פון זיין טאָן האָב איך פארשטאנען אז ער האָט ג'עסקנ'ט די קיים נעגען אונזער קליענט.

אויב ער האָט דאָס נעטאָן, האָב איך זיך געקלערט, הייסט דאָס איינפאך אז ער האָט נענומען נקמה פון אונז. ער האָט דאָך די פאַפירען נאָך ניט איבערגעקוקט.

מיין נבואה איז מקוים געוואָרען. מאָנטאָג אין דער פריה

נעהאַט א קאַנטראַקט מיט א וואטש־מייקער, וואָס האָט געארבייט אין זיין סטאָר און ער האָט דעם קאַנטראַקט געבראכען. די קיים איז געווען א גאנץ איינפאַכע און א גאנץ קלאָרע. עם האָט ניט געקענט זיין קיין צווייפל, אז דער ארבייטער וועט געווינען. ער איז מיט זיין קלאַנג געקומען צו מיר, און סירינג איז אָפיציעל געווארען זיין לאָיער.

דער טרייעל איז פאַרגעקומען אין א קאורט אויף קלינטאַן סטריט, וואו גאלדפאַגל איז דאן געווען דער דושאַדוש. מען האָט אויסגעהערט די עדות; און ביי די אנדערע לאָיערס, וואָס האָבען זיך דאן געפונען דערביי, איז קיין פראַנג ניט געווען, אז מיר האָבען געוואונען. דאָס איז געווען אין א פרייטאָג. אין א וואָך ארום, דעם נעקסטען פרייטאָג בייטאָג, וועו איך האָב זיך אומגעקעהרט אין אָפיס פון סטריט, זאָגט צו מיר סירינג מיט איינעם פון זיינע קינדערשע גאלעכטערס:

— דאָ איז געווען א באָי פון דעם אנדערען צד. ער האָט געבעטען אז מיר זאלען צושטימען צו א ביטע אָפצולייגען דעם דושאַדוש'ס באשלום. ער האָט אָבער ניט געטראפען דעם אָרט! ער האָט געמיינט ער וועט מיך אריינגארען אין זאק אריין. איך האָב זיך אָבער ענטזאגט צוצושטימען.

— א באָי פון דעם אנדערען צד איז געקומען בעטען אָפלייגען דעם באשלום? — האָב איך איבערגעפערעגט מיט פאר־וואונדערונג, — ווי קען דאָס זיין? די קיים האָט מען דאָך שוין מסתמא גע'פסקנ'ט. דאָ מוז זיין עפעס אן אנדער זאך.

סירינג'ס זינרייבע מינע איז פארשוואונדען. ער האָט גע־וואלט זיך בארעטען מיט זיין שכן, אָבער יענער איז דאן ניט געווען אין אָפיס.

— יא, עס קען זיין אז איך האָב דאָ געמאכט א מיסטייק, — האָט סירינג געזאָגט ווי אן עהרליכער באָיטשיק.

איך בין גלייך אוועקגענאנגען צום לאָיער פון דעם אנ־דערען צד און ער האָט מיר ערקלעהרט סירינג'ס טעות. ניט ער, דער לאָיער, האָט געשיקט בעטען מען זאל אָפלייגען די קיים, נאָר גאלדפאַגל, דער דושאַדוש.

אייניגע פון די בעסטע מענשען פון אמעריקא זיינען לאָ־יערס; איך מיין ניט דוקא די לאָיערס וועלכע נעמען אנטייל אין אונזער סאָציאַליסטישער באַוועגונג. עס זיינען פאַראַן אנ־דערע פיינע לאָיערס אויך. און אינטריגעס מיט „פאַליטיקס" איז היינט פאַראַן אין יעדער באַשעפטיגונג. דאָ איז הויפטזעכ־ליך געווען א פראַגע פון טעמפעראַמענט. מיין טעמפעראַמענט איז אַבסאָלוט ניט צוגעפאַסט צו דיזער פראָפעסיע. דער בעס־טער באַווייז אויף דעם איז דער פאַקט אז עטליכע יאָהר שפּע־טער האָב איך ווידער פרובירט שטודירען לאָאָ און דאָס ווידער אַוועקגעוואָרפען אין מיטען.

ווען איך וואָלט געהאַט חשק צו דער פראָפעסיע, וואָלט די גאָלדפאָגעל געשיכטע אויף מיין לאָיער־קאַריערע אַזאַ ווירקונג ניט געקענט האָבען.

6.

זאַרגלאָזע פויגעל. — ספּענסער'ס ווערק.

אונזער ענגע מאַטעריעלע לאַגע האָט אונז געקימערט נאָר דאַן, ווען עס איז ניט געווען אויף רענט אָדער פּשוט אויף שפּייז. ווען די שאַרפערע פאָרמע פון נויט פלעגט איבערגעהן, פלעגען מיר אָן איהר פאַרגעסען. עס זיינען געווען קוואַלען פון גייסטיגען אינטערעס, וועלכע האָבען אין דעם עקאָנאָמישען אָרי־מען לעבען אריינגעבראַכט רייכע זונען־שטראַהלען. א נייער בוך, א מיטינג, א באַגעגעניש, איז געווען וויכטיגער, א סך וויכ־טיגער, ווי די פאַרדינסטען. ווען דעם נעקסטען זונטאָג אווענד האָט מען ערוואַרט אַ אינטערעסאַנטע פאַרזאַמלונג אין דער סאָ־ציאַליסטישער ביבליאָטעק אָדער אין דעם ליטעראַרישען קלוב, אָדער אַ נייעם סאָרט מאַסען־פאַרזאַמלונג אויף דער איסט־סייד; ווען עס איז אָנגעקומען אַ נייער ביכעל פון דער אונטער־ערדישער רוסלאַנד, אָדער איך האָב געהאַט אַן אנגענעהמע ערפאַהרונג אין דער רעדאַקציע פון דער „סאָן" אָדער די „סטאַר", אָדער ווען די סאָציאַליסטישע אַרבייטער פאַרטיי האָט אָפּגעקויפט אַן ענגלישע וואָכען־בלאַט און איהר געמאַכט פאַר איהר פאַרטיי־

האָט זיך אַרויסגעצייגט, אז ער האָט ווירקליך גע'פּסקנ'ט די קיים געגען אונז — נאָר דערפאַר ווייל מען האָט ניט באַוויליגט זיין ביטע.

די געשיכטע האָט אויף מיר געמאַכט אַ שמערצליכען איינ־דרוק. אָט דאָס הייסט גערעכטיגקייט? — האָב איך געשריען — אָט פון אַזעלכע ריכטער וועל איך דאַרפען זיין אָפּהענגיג?

איך האָב זיך ניט געקענט באַרוהיגען. אויב איך האָב פריהער אין דער לאָאָ פּראָפעסיע געהאַט וועניג אינטערעס, איז זי איצט מיר געווארען אבסאָלוט אונערטרעגליך. איך האָב גע־פיהלט, אז איך קען קיין לאָיער ניט זיין. דער סימפּאַטישער אַלטער מיסטער ווהייט האָט מיר גערא̈טען צוליב גאָלדפאָגעל'ס האַנדלונג די באַשעפטיגונג ניט אויפצוגעבען.

„דאָס לעבען ענטהאלט גרעסערע אונגערעכטיגקייטען ווי דאָס, — האָט ער מיט מיר גע'טענה'ט, — מען מוז אויף אזעלכע זאַכען קוקען פילאָזאָפיש. איהר האָט אַ גוטע צוקונפט פאַר זיך. ווארפט איהר ניט אַוועק צוליב אַזאַ קלייניגקייט. איהר וועט חרטה האָבען".

אָבער איך האָב זיך באַשלאָסען צו פארלאָזען די לאָאָ ביז־נעס, און מיין פרוי, וועלכע איז פון דער גאָלדפאָגעל געשיכטע געווען אַזוי אויפגעבראכט ווי איך, האָט מיר צוגעגעבען מוטה.

די זעלבע וואָך האָב איך געמופט מיין סעקאָנד־הענדיגען דעסק פון סירינג'ס אָפיס צו מיר אַהיים און — אויס לאָיער!

ווען סירינג וואָלט געווען אַן אַנדער טיפּ, מיט מעהר פּראַק־טישען פאַרשטאַנד און מיט מעהר פּראַקטיק און געניטקייט אין דער לאָאָ ביזנעס, וואָלט צו דיזער ערפאהרונג מיינער מיט גאָלדפאָגעל'ן ניט געקומען. ער וואָלט פאַרשטאַנען נאָך וואָס מען האָט געשיקט צו איהם דעם באָי, און אַלץ וואָלט זיך געהאַט גע־ענדיגט אַנדערש. איך גלויב אָבער אז אַפילו דאַן וואָלט איך אויך קיין לאָיער ניט געבליבען. לאָאָ אַלס אַ שטודיום האָט מיר ניט געצויגען צו זיך, און די ביזנעס־דריידלאַך און „פּאלי־טיקס", מיט וועלכע די פּראָפעסיע איז פאַרבונדען, זיינען מיר ניט געווען צום האַרצען.

קיין ממשות ניט. אָבער אלס פילאָזאָפישער דענקער און ווי־סענשאַפטסמאן איז ער נאַטירליך איינער פון די וויכטיגע מע־נער פון אונזער צייט. איך האָב זיך גענומען שטודירען זיינע ווערק, הויפּטזעכליך אום צו קענען בעסער ענטפערען אויף די ארגומענטען פון אַ ספּענסעריאנער, וועלכער פלעגט נעמען דאָס וואָרט אין דער סאָציאליסטישער ביבליאָטעק. אָבער אַז כ'האָב שוין אָנגעהויבען, האָב איך זיי שוין געלייענט מיט אַן ערנסטער התמדה.

איך האָב אָנגעפאנגען פון ספּענסער'ס גרונד־ווערק — „דהי פוירסט פרינסיפּלס" (ערשטע פּרינציפּען) — אַ דיקער, טיפזיניגער בוך. פאר מיינע לעצטע פּאָר גראָשען האָב איך געקויפט אַ נייעם באַנד, געבונדען אין דונקעל פיאָלעטענע לייווענט, און האָב זיך פאַרטיפט אין איהם. די ערשטע אָפּטיילונג איז אַן ער־קלערונג וועגען דעם גרענעץ פון אונזער וויסען. דער דענקער באַווייזט ווארום עס מוז אימער איבערבלייבען עפּעס אזוינס וואָס מען וועט קיינמאָל ניט קענען דערגעהן. דאָס איז אַ טיפע שטיקעל „גמרא", און איך האָב זיך אין איהר פאַרטיפט טאקע ווי אין גמרא. עס איז געווען כמעט אזוי שווער, ווי די ערשטע עטליכע צעהנדליג בלעטער אין קארל מארקס'עס „קאַפּיטאל".

די ווייטערדיגע קאַפּיטלען זיינען לייכטער. איך האָב דעם גרויסען, דיקען בוך דורכגעהאַט אין אַ גאַנץ קורצער צייט.

דערנאָך, אזוי שנעל ווי איך האָב ווידער געקענט אָפּ־שפּאָרען אַ פּאָר דאָלאר, בין איך אריבערגעגאנגען קויפען אַ צוויי־טען באַנד פון ספּענסער'ס ווערק. די פּאָבלישערס זיינען געווען אפּעלטאָן ענד קאָמפּאַני, און זייער געשעפט איז דאַן געווען אויף באָנד סטריט, די קליינע קורצע געסעל וועלכע געהט פון דער באַוערי ביז בראָדוויי און וועלכע איז דאַן געווען טיילווייז פאַרנומען פון אַמעריקאַנער בוך־געשעפטען (אויף דער זעלבער סטריט פלעג איך קויפען סקול־רידערס פאר מיינע שילער).

איך פלעג ספּענדען אויף ביכער מעהר ווי איך האָב גע־קענט אַפּאָרדען.

אום צו קריגען די ביכער ביליגער, האָב איך ביי מיי־נעם אַ פריינד, אַ ניוס־דילער, וועלכער האָט געהאַט אַ צייטונג־

אַרגאַן, — דאַן איז די אויפמערקזאמקייט געווען פאַרנומען. די יונגע בלוט האָט געשטראָמט, דער מוח האָט געארבייט, און אויפ'ן הארצען איז געווען לעבעדיג. וועמען איז דאָס געלעגען אין זינען צו נעקסטע וואָך וועט זיין וואָס צו עסען צי ניט?

אין דער צייט וועו איך האָב פארלאָזען די לאָא־סקול און סירינג'ס לאָא אָפיס, האָב איך געפונען א ספּעציעלען אינטערעס אין ספּענסער'ס ווערק. פריהער האָב איך נאָר איבער־געלעזען זיין „סאָשעל סטאַטיקס", וועלכע איז וויכטיג געווען צו מיינע דעבאַטען מיט זיך אַליין אָדער מיט אַנדערע וועגען דעם אַנארכיזם. איצט האָב איך זיך פאַרטיפט אין אנדערע ווערק ספּענסער'ס. איך האָב איהם געמומען לעזען, ריכטיגער געזאָגט, לערנען, אזוי ווי איך וואָלט דארפען אָפּהאַלטען עק־זאמען אויף דעם.

דאָס איז אייגענטליך אויך געווען א רעזולטאט פון מיינע דעבאַטען וועגען דעם אַנארכיזם.

אין באָסטאָן איז דאַן צוויי מאָל א מאַנאַט ארויסגעגאַנגען א קלייַנע בלעטל מיט'ן נאָמען „לִיבערטי", וועלכע האָט גע־פּרעדיגט א „פילאָזאָפישען אַנארכיזם" מיט א בייסענדער קרי־טיק אי אויף אונזער סאָציאַליזם, אי אויף דעם אַנארכיזם פון יאָהאַן מאָסט. איהר רעדאַקטאָר איז געווען אן אינטערעסאַנ־טער אמעריקאַנער מיט'ן נאָמען בענדזשאמין פ. טאָקער. אביסל מעהר וועלען מיר וועגען דיזער צייטשריפט רעידען וען מיר וע־לען האַלטען ביי מיין ערשטען וויזיט אין באָסטאָן. דאָ דערמאָן איך „לִיבערטי" נאָר וויל זי איז געווען די הויפּט אורזאַך פון מיין אינטערעס אין די ווערק פון הערבערט ספּענסער. אָנהענגער פון „לִיבערטי" האָבען זיך געהאַלטען פאר ספּענסעריאַנער. אויי־נענטליך איז זייער „ביבל" געווען ספּענסער'ס „סאָשעל סטא־טיקס"; זיי זיינען אָבער באַגייסטערט געווען פאר זיין גאַנצער פילאָזאָפישער סיסטעם — פאר אלץ וואס ער האָט געשריבען. און געשריבען האָט ער א גרויסע צאָהל גרויסע ווערק און א סך קלענערע.

איך בין געווען פעסט איבערצייגט, אז וואָס אנבאטרעפט זיין קריטיק אויף דעם סאָציאַליזם, האָבען זיינע ארגומענטען

צוועלפטער קאפיטעל.

אינ׳ם אידישען קוואַרטאַל.

1.

ענגלישע קלאַסען אין „ישיבת עץ חיים". — די גבאים, די מלמדים, די קינדער. — פאר וואָס איך האָב פארלאָזן דעם דזשאב.

אין די יאָהרען 1887-1888 בין איך יעדען טאָג געווען באַ־שעפטיגט צוויי שטונדען אין א זאָנדערבאַרער סאָרט סקול. די סקול איז געווען פאַרבונדען מיט דער ישיבה „עץ חיים", וועל־כע האָט זיך דאַן געפונען אויף איסט בראָדוויי, צווישען מארקעט סטריט און פּאַיק.

אַרטאַראָקסישע אידען פון דעם אַלטמאָדישען היימישען טיפּ האָבען געוואָלט אז זייערע קינדער זאָלען אין אמעריקא ערצויגען ווערען אזוי ווי זיי זיין זייערע פאָטערס זיינען ערצויגען געוואָרען אין דער היים. אנשטאָט צו געהן אין פּאָבליק סקול, וואו מען זיצט אָהן היטלען, מען לערנט ניט־אידישע למודים און מען רעדט ניט אויף אידיש, זאָלען זייערע באָיס פארברענגען די טעג ביי דער גמרא, ווי היימישע ישיבה בחורים. צו דיזען צוועק איז געגרינדעט געוואָרען די ישיבה „עץ חיים". מען מוז דאָך אָבער קענען אביסעל פון די וועלטליכע למודים אויך, צי דער פרומער טאטע וויל צי ניט; אמעריקא איז פאָרט ניט פוילען אָדער ליטא פון פאַר זיבעציג יאָהרען. האָבען די גבאים פון דער ישיבה, ניט־וויליגע, נערונגען א פאָר טיטשערס די באָיס צו לערנען אביסעל פון די „גויאישע" למודים.

סטענד אויף קאַנעל סטריט, לעבען עלען, גענומען זיין ביזנעס־קאַרד. אויף דיזער קאַרד האָב איך באקומען ביכער אויפ'ן האָל־סייל פּרייז. מיין פריינד'ס פאַמיליען־נאָמען איז געווען פריד־מאַן, און אין דער דערמאָנטער בוך־פירמע פלעג איך קומען אזוי אָפט, אז איך בין דאָרטען באקאנט געווארען. „העללאָו, מיס־טער פרידמאן!" — פלעגען די קלוירקס מיך באגריסען.

איינמאָל, ווען איך בין געזעסען אין אַ קאַר מיט מיינעם א באַקאַנטען, איז גראָד אריינגעקומען איינער פון דיזע קלוירקס.

„העללאו, מיסטער פרידמאן!" — זאָגט ער צו מיר.

מיין באַגלייטער איז איבערראשט געווארען. צי ער האָט מיר חושד געווען, אַז איך פיהר אַ דאָפּעלטען לעבען, ווייס איך ניט. יעדענפאלס האָב איך איהם גלייך ערקלעהרט וואָס דאָ איז.

הויפּט דעה האָבען זיי איבערגעלאָזען א פּאָר אָרימע לייט, וועל־כע האָבען ניט געהאַט ניט די קרעפּטען, ניט דעם פּארשטאַנד ווי אזוי אלץ צו ארגאניזירען.

איך האָב געפּונען א שטוינענדע לאגע. עס האָט זיך פּראָסט ניט געגלויבט. קינדער פון צוועלף אָדער זאָגאָר פערצעהן יאָהר האָבען ניט געקענט לעזען ענגליש ווי עס באדארף צו זיין; אין אריפמעטיק זיינען זיי געווען זעהר שוואַך און נרעמער נאָך שוואכער. איך האָב אויף זיי רחמנות געהאַט און פלעג מיט זיי פּארברענגען מעהר צייט ווי עס האָט זיי געקומט לויט דעם אָפּמאַך. די קינדער האָבען דאָס אָפּגעשאצט. זיי האָבען זיך פּארהאלטען צו מיר מיט א ווארימע ליבע, וועלכע האָט נאָך מעהר פּארגרעסערט מיין איבערגעבענהייט צו זיי. די מאיא־ריטעט פון זיי איז באשטאַנען פון פעהיגע באָים און זיי האָ־בען זיך צוגעכאפּט צו מיינע לעסאָנס ווי א דורשטיגער צו א קוואל פרישע וואסער.

די אָרטאָדאָקסישע גבאים פלעגען מיט מיר טענה'ן, פאר וואָס איך „לייג אוועק די כחות" אויף די לעסאָנס.

„זיי קענען שוין אזוי אויך גענוג ענגליש", — פלעגט איינער צו מיר זאָגען.

ער איז אָבער געווען אזא נאיווער און עהרליכער מענש, אז בייז זיין אויף איהם האָט מען ניט געקענט.

שוהל־ביכער איז געווען זעהר ווייניג: צוויי אָדער זאָגאר דריי באָים פלעגען מוזען לעזען פון איין „רידער". און אנדערע ביכער האָבען אין גאנצען געפעהלט. איך האָב געפאָדערט פון די גבאים אז זיי זאלען ספּענדען ביי פופציג דאלאר אויף סקול ביכער. פלעגען זיי מיר אָפּענטפערען מיט א שמייכעל, און ביי דעם פלעגט דאָס בלייבען.

„וואָס ברענט עס אזוי?" — פלעג איך אמאל הערען פון איינעם פון זיי.

און איינער פון די מלמדים פלעגט איהם צוהעלפען — פשוט וויל ער האָט מורא נעהאט טאָמער גיט מען זיינע וויי־דזשעס אוועק אויף ביכלעך.

מיסטע פון די באָים זיינען געווען קינדער פון אָרימע על־

אויף צוויי שטונדען יעדען טאג — אויסער שבת — פון צוויי ביז פיר, פלענען די צוויי ישיבה־צימערען פארוואנדעלט ווערען אין קלאס־רומס. פאר דעם נידעריגערען קלאס האבען זיי דאן געהאט א באיטשיק פון א יאהר פערצעהן, וועלכער האט אקארשט געענדיגט פאלניק סקול, און איך האב באקומען דעם דזשאב אלס לעהרער פון דעם העכערען קלאס. איך האב באדארפט לערנען מיט די באיִם גרעמער, די צווייטע טייל פון אריפמעטיק, לעזען און ספעלען. קיין קלאהרען באגריף וואס מען דארף מיט די קינדער לערנען האבען די גבאים ניט געהאט, ווארים זיי אליין האבען אזעלכע גייסטיגע מאכלים קיין מאל ניט פארזוכט.

די נאנצע „סקול" איז געווען מעהר פון יוצא וועגען ווי מיט אן אמת'ן צוועק די קינדער צו געבען היינטיגע בילדונג.

די מיטגלידער פון דער סאסייעטי וואס האט אויפגעהאלטען די ישיבה, זיינען מיסטענס געווען קאסטאמער־פערלער, אדער געוועהנליכע פערלער, און דאס רוב פון זיי זיינען געווען ארימע לייט. די ראש־ישיבה'ס אדער מלמדים זיינען געווען אפהענגיג פון גבאים, וועלכע האבען אליין פארדינט זעהר ווייניג. די ווידזשעס פון א ראש־ישיבה זיינען געווען פון אכט ביז צוועלף דאלאר א וואך; און א פאר פון די, וואס האבען זיי די געלד געצאהלט, האבען אליין פארדינט ווייניגער. פלענען די מלמדים זיך פאר מיר באקלאגען אז די גבאים פארגינען זיי ניט די עטליכע דאלאר און אפט פארציהען זיי דעם געהאלט אויף עטליכע טעג; אדער זיי גיבען זיי די סומע ביסלעכווייז. מיט מיר פלענען זיי אזעלכע זאכען זיך ניט ערלויבען צו טאן.

עס איז אבער מעגליך, אז זיי וואלטען די מלמדים אויך געצאהלט פינקטליכער, וועו עס וואלט געווען. די אינסטיטושאן איז געווען אין א זעהר ארימען צושטאנד. שפעטער איז זי געווארען גרעסער און רייכער און דאן איז אלץ געגאנגען אויף א פעסטערען און בריטערען שטייגער. אין מיין צייט אבער האט די ישיבה זיך קוים געהאלטען.

א פאר פון די גבאים זיינען געווען פארמעגליכע; זיינען זיי אבער געווען פארנומען מיט זייערע אייגענע ביזנעס און די

„אדרבא, זעצט זיך אַנידער און פֿרופֿט איהר מאַכען דעם פֿראָבלעם".

ער פלעגט אָפּענטפֿערען אויף זיין שטאַמלערישען שטייגער, אז אין דער גמרא וואלגערען זיך אזעלכע שכל'ען און ער פלעגט ארויסגעהן מיט א כלומר'שטדיגען שטאָלץ. די באַיִם פלעגען זיך צולאכען. אין א פּאָר טעג ארום פלעגט ער ווידער אריינקומען און ווידער מאכען אן אָנשטעל אז די חשבונות זיינען ביי איהם א קלייניקייט. אין גמרא איז ער געווען א למדן און האָט געהאט א גוטע קאָפּ. די קינדער האָבען איהם אָבער ניט ליב געהאט.

די צוויי שטונדען זיינען געווען אינמיטען טאָג, וען עס איז מיר געווען שווער צו קריגען אנדערע לעסאָנס. און דער דזשאב האָט מיר פארשאפט ניט נאָר רענעלמעסיגע עטליכע דאָלאר א וואָך, נאָר פארגעניגען אויך. די באַיִם האָבען מיינע לעסאָנס געלערנט מיט חשק. אלזא בין איך צוגעבונדען נעווארען צו זיי און זיי געלערנט אזוי ווי זיי וואָלטען געווען מיינע אייגענע קינדער.

איך האָב די נבאים אזוי לאנג „געעגבערט", אז זיי זאָלען קויפען די נויטיגע לעהר־ביכער, ביז איך האָב אויסגעפיהרט, טיילוויז וווינגסטענס.

מען האָט עלעקטער א נייעם פרעזידענט, א מאנופעקטשורער פון קעפּס מיט'ן נאָמען יהושע ראָטהשטיין, און איך האָב איהם געזומען באווייזען ווי נויטיג עס איז צו קויפען אלע ענגלישע ביכער וואָס מען האָט נעדארפט — רידערס, אריפמעטיקס, היסטאריעס. ער איז ניט געווען קיין נאר און איז איבערהויפּט געווען א וועלטליבערער מענש ווי די אַנדערע גבאים.

— איהר האָט רעכט, מר. קאהאן, — האָט ער צו מיר געזאָגט, — מיר דארפען אייך אלע דאנקען פאר אייער טרייהייט און גינציגקייט צו אונזערע באַיִם.

ער האָט צוגעזאָגט מיר צו געבען וויפיל געלד מען וועט נאָר דארפען אויף צו קויפען די ביכער. איך האָב אויסגעשטעלט א צעטעל פון אלץ וואָס מען דארף האָבען און בין ארי־

טערן. עס זיינען אבער געווען א פאר אויסנאהמען. דער רייכסטער שילער איז געווען א שהנער באיטשיק מיט רויטליכע האר, דער זוהן פון א ברוקלינער פאליטישער — א פוילישער איד, זעהר א פרומער און א שטילער. דיזער באי איז געבארען געווארען אין אמעריקא און האט גערעדט ענגליש גאנץ גוט. אבער אין פאבליק סקול איז ער ניט גענאנגען. וועז איך בין אנגעקומען אהין, איז ער שוין געווען בר־מצוה. דאך איז א פאקט, אז די ערשטע אמת'ע סקול־לעסאנס, וואס ער האט וועז עס איז באקומען, האט ער באקומען פון מיר.

איינער פון די רייכערע גבאים, א איד מיט זעהר שווארצע האר און זעהר שווארצע אויגען, האט זיך פארעינטערעסירט אין מיין ארבייט. מיר זיינען אזוי ווייט באפרייגדעט געווארען, אז איך פלעג מיט איהם רעדען וועגען סאציאליזם און ער האט מיר געגעבען א תקיעת כף, אז ער וועט שטימען פאר אונזערע קאנדידאטען. דער סאציאליזם איז איהם ניט געלעגען אין זיין לינקער פאה. ער האט מיר דעם צוזאג געגעבען פשוט אוים פריינדשאפט צו מיר.

איינער פון די מלמדים איז געווען א שטילער, ארעמטליכער מענש, פון די אויף וועלכע מען זאגט אז זיי רירען ניט אן קיין פלויג אויפ'ן וואגט. די באים האבען איהם געליבט. א צווייטער, דער העכסטער ראש־ישיבה, איז געווען א איד א שטאמלער, וואס פלעגט זיך שטענדיג בארימען און אויספיינען. ער קומט, צום ביישפיל, אריין בשעת איך גיב די שילער אן אריפמעטישע פראבלעם („זאדאטשע"). זיי הערען זיך צו און נעמען זיך צו דער ארבייט. דער ראש־ישיבה קוקט צו און טוט א מאך מיט'ן האנט, אזוי ווי עס וואלט פאר איהם געווען א קלייניגקייט. ער האט מיך עראינערט אן דעם סטאר־קיפער, וואס האט מיר געגעבען א ביל פאר דעם צובראכענעם ספרינג און וועלכער פלעגט זיך מיט בארימעריי ארויסמישען אין מיינע לעסאנס. איך האב געוואוסט, אז דער איד האט קיין מאל קיין אריפמעטיק ניט גע־לערענט, און די קינדער האבען דאס אויך געוואוסט. א פאר מאל האב איך אין אזא פאל צו איהם געזאגט:

וועלכער האָט געבושעוועט פון דעם 11טען ביז דעם 14טען מערץ, 1888. א שרעקליכע זאוועראכע, א ווילדער שטורם־ווינט אָנגע־לאָדען מיט שניי און האָגעל און באַגלייט מיט א שטאַרקען פראָסט, האָט אטאַקירט ניו יאָרק און די אַרומיגע געגענדען. געהן איז גע־ווען אונמעגליך. מענשען זיינען האַלב פאַרגליוועוט געוואָרען פון קעלט און דער אייזיגער שטורם האָט זיי געשמיסען אזוי ווי מיט טויזענטער ריטער פון פייער. אייניגע זיינען געפאַלען, און דאָן פאַרשאָטען געוואָרען מיט שניי און פאַרפראָרען געוואָרען.

אזא שניי־שטורם האָט ניט געדענקט דער עלטסטער איינ־וואוינער פון ניו יאָרק, און אזעלכעם האָט ניט פאַסירט זינט דאָן. א בייזע נאַטור־קראַפט האָט זיך פאַנאַנדערגעשפּיליט. זי האָט גע־בראַכט אַן אומבאַשרייבליכען חורבן און אַרויפגעוואָרפען אַן אימה אויף יעדער לעבעדיגער באַשעפענישׂ. פערד זיינען געווען הילף־לאָז. פילע פון זיי זיינען געפאַלען. קאַרס האָבען ניט געקענט געהן.

סענאַטאָר קאַנקלינג, אייניער פון די מעכטיגסטע פיהרערס פון דער רעפובליקאַנער פּארטיי פון די פאַראייניגטע שטאַטען, איז געצוואונגען געווען צו געהן פון זיין אָפיס א היים צו־פוס, און אין מיטען וועג איז ער געפאַלען א פאַרגליוועוטער. אזוי איז ער געלעגען ביז מען האָט איהם אַרויסגעשלעפּט א האַלב־טויטען פון שניי און אין א פּאָר טעג אַרום איז ער געשטאָרבען. אזעלכע קרבנות איז געווען א היבשע צאָהל.

די טעלעגראַפ־דראָטען זיינען אין פילע פלעצער געווען איבער־געריסען צום גליק זיינען די קייבעלס אין ים ניט געווען געשע־דיגט. האָט מען זיך אזא עצה געגעבען: וועז מען האָט געוואָלט טעלעגראַפירען פון ניו יאָרק קיין באָסטאָן, האָט מען דאָס געטאָן דורך לאָנדאָן, ענגלאַנד.

אין מיינע ערינערונגען איז דער בליזאַרד פאַרבונדען מיט דער ישיבה, וויל איך האָב זיין שרעקליכע קראַפט דערפיהלט אין א געוויסען נאַכמיטאָג, בשעת איך בין געגאַנגען פון דער ישיבה א היים. ער האָט זיך צולאָזען, וועז איך בין אַפּגעגאַנגען ביי א פּאָר בלאָק. מיין וואוינונג איז דאָן געווען אויף עלרידזש סטריט, צווי־שען ברום און דעלענסי. איך האָב דערג־ייכט גרעגד סטריט.

בערגענאנגען צו א פירמע פון סקול־ביכער, אויף דער אויבענערער מאַנטער באַנד סטריט, וועלכע האָט געדרוקט מעקנאַפי׳ס רידערס, און ביי זיי געגומען א חשבון, וויפיל דאָס דאַרף קאָסטען. מיט דעם בין איך אַוועקגענאנגען צו דעם נייעם פרעזידענט אין אָפיס. ער האָט מיך אויפגענומען זעהר שעהן, אָבער שוין צו־שעהן. איך האָב געפיהלט אז עס איז עפעס ניט גלאַט. ביים־לעכווייז האָט ער מיר ערקלערט דאָס פאלגענדע:

אין דעם אַרטאַדאָקסישען וואכענבלאַט „די גאזעטען" איז געווען אָפגעדרוקט אן אטאקע אויף מיר. מען האָט מיך דארטען פאַרגעשטעלט אלס א מענשען, וואס פארשפרייט אפיקורסישע גע־דאנקען און סאציאליזם, און וועמען די ישיבה צאהלט פון די היי־ליגע געלט וואס מען זאמעלט ביי גאטספאַרכטיגע אידען. איך האָב דעם ארטיקעל פריהער ניט געזעהן. איצט האָט מר. ראַטהשטיין מיר איהם געווויזען.

מיר איז אלץ געווארען קלאָהר. אין „די גאזעטען" איז דאן פאַרגעקומען א סטרייק פון די שריפט־זעצער און אויף איינעם פון די סטרייקערס מיטינגען האָב איך געהאלטען א רעדע. אלזא, האָט דער בעל־הבית פון דער צייטונג, כתריאל סאראזאהן, זיך אן מיר נוקם געווען.

— גוד־ביי! — האָב איך נעזאגט צו ראַטהשטיין׳ען, אויפ־שפרינגענדיג פון מיין טשער — מעהר ווי׳ל איך מיט אייערע לייט קיין עסק ניט האָבען. פאר „די גאזעטען" לוינט זיך בעסער אז מען זאל די קינדער ניט לערנען קיין ענגליש און אז איהרע שריפטזע־צער זאלען שטארבען פון הונגער.

איך האָב זיך א לאַז געטאַן צו די טרעפ. מר. ראַטהשטיין איז נאָך מיר נאָכגעלאָפען, מיך גערופען זיך דורכצוריידען מיט איהם. איך האָב זיך אָבער ניט אומגעקערט.

2

דער בליזארד.

יעדעס מאל וועז איך דערמאַן זיך וועגען דער סקול פון ישיבת עץ חיים, דערמאַן איך זיך אויך אן דעם בארהמטען בליזארד,

נען מיר געגאנגען צו די האָלסיי פּלעצער — צו איין יארד, צו א צווייטען, צו א דריטען. אומעטום האָבען מיר געפונען קראָדם שטעהענדיג מיט פּעילס, אלט און יונג, מענער, פרויען און קינ־דער. ענדליך האָב איך באקומען אן עמער מיט דעם טייערען ארטיקעל, און איהם צוועקגעטראָגען אין אונזער פּאַרפּראָרענער היים.

3

עטליכע טיפּען פון דער איווינינג סקול.

אויב די ישיבה־סקול דערמאָנט מיר אָן דעם היסטאָרישען בלי־זארד, דערמאָנט מיר מיין עלדרידזש סטירט'ער קוואַרטיר אָן צוויי איטאַליענער, וועלכע פּלענען מיר דאָרטען באזוכען.

יענעם ווינטער האָט אין דער איווינינג סקול, וואו איך האָב גע־האט מיין שטעלע, זיך פּארשריבען א נעוויסע צאָהל איטאַליענער, און — איך נעדענק ניט ווי אזוי דאָס איז געווען — מען האָט זיי אַלעמען אריינגעשיקט אין מיין קלאַס. קיין איטאַליעניש קען איך ניט. אָבער איינער פון מיינע שילער איז געווען א רוס, א זינגער, וועלכער האָט עטליכע יאָהר שטודירט אין איטאַליען, האָט ער נעדינט אלס דאָלמעטשער צווישען מיר און זיי.

צווישען דיזע איטאַליענישע שילער האָט זיך געפונען א נע־ביללדעטער מאן, בין איך מיט איהם נעהענטער באקאַנט געוואָרען, און ער פלעגט מיר באזוכען. א צווייטער איטאַליענער פון דער איווינינג־סקול פלעגט מיר באזוכען, ווייל ער האָט ביי מיר נענו־מען פריוואט לעסאָנס אויך. דער ערשטער איז געווען א בלאַנ־דער מיט בלויע מילדע אויגען; דער צווייטער—א טונקעלער, מיט גלאַנציגע שוואַרצע האָר און מיט שוואַרצע אויגען. דער ערשטער האָט נעקענט א ביסעל דייטש, און אזוי ריידענדיג א ביסעל אויף דייטש און א ביסעל אויף נעבראָכענע ענגליש, פלעגט ער מיר דער־צעהלען וועגען איטאַליען און וועגען איהרע שרי־טשטעלער. ער האָט נעהאט אזא מעלאָדישע שטימע אז אפילו ווען ער האָט נע־רעדט אויף זיין נעמאטערטען ענגליש האָט דאָס אויך נעקלונגען זוי מוזיק. ער פלעגט פאר מיר דעקלאַמירען שטיקלעך איטאַליע־

ווען איך האָב געוואָלט אריבערגעהן די סטריט, האָב איך דערפיהלט אזוי ווי א צעהנדליג בייטשען וואָלטען מיר מיט א ווילדען אימפּעט געשמיסען אין פּנים און איבער'ן גאנצען קערפּער. א שוואכקייט האָט מיר אָנגענומען, א געפיהל פון הילפלאָזיגקייט און פארצווייפ־לונג. איך האָב געמיינט אז אָט־אָט זינק איך ארונטער צו דער ערד; און דאָס וואָלט געהייסען טויט. רופען נאָך הילף וואָלט געווען נוצלאָז, וואָרים יעדער איז געווען פארנומען מיט זיין אייגענער רעטונג. דורך א נעבעלדיגער, כוואליעדיגער מישענינע האָב איך, ווי דורך א לייווענט, געזעהן ווי פיגורען ראנגלען זיך מיט דער פראָסטיגער זאווערוכע, ווי זיי דרעהען זיך און טוליען זיך אין א פארצווייפעלטען קאמף מיט דער גרויזאמער מאכט.

אזא סאָרט בילד פלעג איך זיך פאָרשטעלען ביי דעם געדאנק וועגען די לעצטע מינוטען פון דער אומגליקליכער פּאמפּעי, בשעת אויף די איינוואוינער האָט אָנגעהויבען צו שטראָמען מיט פאר־לענדונג און זיי זיינען געלאָפען ווי די וואהנזיניגע אָהן האָפנונג צו אנטלויפען פון א באלדיגען סוף.

דער געפעהרליכסטער מאָמענט איז פאָראיבער. איך האָב אָפּ־געצויגען דעם אָטעם און בין ווי עס איז דערגאנגען צו מיין וואוי־נונג.

די קעלט איז געווען א שרעקליכע און קוילען איז געווען שווער צו קריגען, ווייל עס איז ניט געווען קיין מעגליכקייט צו פיהרען זיי פון די גרויסע יארדס אין די קלענערע, און פון די קלענערע אין די קוילען־קעלערס.

אפילו ווען די צו־ווילדעוועטע נאטור האָט זיך אביסעל באַ־רוהיגט, איז נאָך אלץ געווען שווער צו באקומען קוילען. מען האָט שוין ווי עס איז געקענט ארויסקומען אויפ'ן גאס. אָבער מען האָט געדארפט לאנג ווארטען איידער מען האָט באקומען א פּעיל קוילען. דער גליקליכער וואָס האָט דאָס באקומען איז גע־לאָפען א היים ווי מיט אן אוצר.

איך און א פּאָר פון מיינע שכנים האָבען זיך אוועקגעלאָזען אויף אזא „יאזדע". געהן אין קאָול־סעללארס וואָלט געווען אן אומזיסטע ארבייט. זיי זיינען שוין לאנג געווען פּוסט. זיי־

איך געדענק דיזען דייטש־אידישען אימיגראַנט ספּעציעל דורך דעם, וואָס מיט א פּאָר יאָהר שפּעטער האָב איך מיט איהם געהאַט אַן איבערראַשענדע באַגעגענישׂ אויף ברוקלין, לע־בען וואָל סטריט, אין דעם דיסטריקט פון דער בערזע און גרויסע באַנק געשעפטען. דאַן זיינען זיינע קליידער שוין געווען ניי און אין אַלגעמיין האָט זיין אויסזעהן עדות געזאָגט, אז ער גע־פינט זיך אין א גוטען מאַטעריעלען צושטאַנד. ער האָט מיך באַגריסט און מיר האָבען פארבראַכט אייניגע מינוטען אין גע־שפּרעך. ענגליש האָט ער שוין געלערנט פליסיג און גוט, דייט־ליך האָט ער מיר קיין זאַך ניט ערקלערט. אָבער פון אייניגע אַנצוהערענישען זיינע האָב איך געדרונגען, אז ער איז פארבונ־רען מיט א גרויסער פינאַנץ־פירמע פון דייטשע יהודים, קרובים זיינע, און אז ער האָנדלעט אויף וואָל סטריט. פארוואָס ער האָט זיך צו זיינע קרובים ניט געמעלדעט גליך ווי ער איז גע־קומען קיין אמעריקא, האָב איך ניט געוואוסט.

דער מאַסקווער סטודענט איז געווען פון א ליטווישער שטאָדט. דעם נאָמען פון זיין געבורטס־פלאַץ לאָז איך דאָ אוים, ווייל ער איז געווען א זאָנדערבארער מענש. וועז ער האָט גוט איבערגעלעזען אן ענגלישען זאַץ און איהם ריכטיג פארשטאַנען, פלעגט ער שטילינקערהייט זיך צולאכען, פארשטעלענדיג די מויל מיט'ן האַנט, אזוי ווי דאָס וואָלט געווען א סעקרעט. אמאָל פלעגט ער פון־העלער־הויט געבען א פארשטיקטען פייף, מיט א מאָדנעם שמייכעל דערביי. איך האָב געמיינט אז ער איז ניט ביים זינען. אָבער זיינער א לאַנדסמאַן, מיינער א גוטער באַקאַנטער, האָט מיר געזאָגט, אז ער איז נאָר „אביסעל א צודרעהטער, אָבער ביים פולען זינען".

ער האָט מיך עראינערט אָן וואָלפען, דעם אידיאָטסקען נאַס־מענש, וועלכער פלעגט אָפט אריינקומען אין מיין טאַטע'ס שענק.

נאָך אייניער פון די אידישע שילער, וועלכע האָבען זיך נע־לערנט אין מיין קלאַס צוזאמען מיט די איטאַליענער, איז נע־

נישע פאַעזיע, און איך פלעג דאָס צוהערען אזוי ווי א שׂהנעם נגון.

איך האָב איהם געפרופט באקאהערען צום סאָציאלִיזם, אָבער ער האָט זיך מיט דעם ניט אינטערעסירט. „איט איז נאָט פאָעטיקעל" (עס איז ניט פאָעטיש) — האָט ער מיר אמאל געענטפערט. דער סאָציאלִיזם פאַדערט גלייכהייט, און גלייכהייט איז פראָזאַאיש, וואָכעדיג. אזוי פלעגט ער טענה'ן.

איך האָב איהם געפרואווט באוויזען, אז ער האָט א טעות; עס איז אָבער געווען אן עבירה מיין מיה. ער איז פון דער נאַטור מסתמא געווען מעהר פאָעט ווי דענקער. סאָציאלע פראגען האָבען איהם ניט אינטערעסירט.

דער איטאלִיענער מיט די שווארצע אויגען איז געווען א ביזנעס־מאן, א ווייַן־הענדלער, און ער פלעגט מיר ברענגען איטאלִיענישע ווייַנען. איך האָב איהם געזאָגט אז איך טרינק ניט, אָבער דאָס האָט ניט געהאלפען. ער האָט זיך ניט געקענט פאַרשטעלען ווי אזוי מען קען לעבען אָהן ווייַן. זיי ביידע, און אויך די אנדערע איטאלִיענישע שילער פון מיין קלאַס אין דער איוועניג סקול, האָבען אויף מיר געמאכט אזא אנגענעמען אייַנדרוק, אז די גאנצע איטאלִיענישע נאציאָן האָט זיך מיר פאָרגעשטעלט אלס א נאציאָן פון גוטהערציגע מענשען.

צוואמען מיט די איטאלִיענער האָבען זיך אין מיין קלאַס געפונען עטליכע אידישע שילער אויך. פון דיזע זייַנען אין מיין זכרון פארבליבען די געשטאלטען פון צוויי, ביידע געבילדעטע: א דייטשער יהודי, וועלכער איז אקאָרשט געקומען פון יוראָפּ, און א מאָסקווער סטודענט. דער ערשטער האָט געמאכט דעם אייַנדרוק פון א מענשען, וואָס האָט פריהער געהערט צו א רייכערען שטאנד. זיינע קלייַדער זיינען געווען אלט, אָבער זעהר ציכטיג און עלענאנט. ער האָט געלערנט ענגליש פאר־זיך אויך און ער האָט געמאכט אזא פאָרטשריט, אז ער האָט אין מיין קלאַס באלד ניט געהאט וואָס צו טאָן. דאָך איז ער א לאנגע צייט נאָך געקומען, געקומען פינקטליך יעדען אָוונד. איך האָב חושד געווען, אז ער האָט פשוט ניט וואו די אָוונדען צו פארברענגען.

קוועטשען מיט די פּלייצעס, עפּעס אַזוי ווי מען וואָלט דאָ אומ־זיסט זיך געטשעפּעט צו איהם.

פון די איטאַליענער האָב איך געהאַט אַן אַנדער טראָבעל. זיי איז שווער אויסצוריידען א וואָרט וועלכער האָט ניט קיין וואָקאַל צום ענד; לייגען זיי צו א פּתח. אָנשטאָט „טיש" וואָל־טען זיי זאָגען „טישאַ". אַנשטאָט „באַנק" — „באַנקאַ", א. ז. וו. מיט אַ פּאָר פון די איטאַליענער האָב איך אין דיזער באַציהונג ניט געהאַט קיין סך טראָבעל, אָבער מיט די איבעריגע איז מיר געווען זעהר שווער. עס איז מיר זאָגאַר אונמעגליך געווען זיי צו געבען צו פאַרשטעהן וועגען וואָס דאָ האַנדעלט זיך. איך זאָג „ראַיט", זיי זאָגען „ראַיטאַ", און זיי זעהען ניט קיין אונטערשיעד.

איינער פון די שילער איז געווען אַן עלטערער מאַן מיט אַן אינטערעסאַנטער געזיכט און מיט אַ פיינער מוזיקאַלישער שטימע. עס וואָלט געווען זעהר אַנגענעהם צו הערען ווי ער לייענט, ווען ער וואָלט ניט צולייגען אַ פּתח ביי יעדען וואָרט, וואָס ענדיגט זיך מיט אַ קאָנסאָנאַנט. ער פלעגט זאָגען „טוקאַ" אַנשטאָט „טוק", „טייבלאַ" אַנשטאָט „טייבל", „ווענטאַ" אַנשטאָט „ווענט", א. ז. וו.

פריהער זיינען די לעהרער פון איוונינג סקול געווען קריסטען און אַ פּאָר אַמעריקאַנער געבאָרענע אידען. איך, אַלעיניקאָוו און דר. בראוד, זיינען געווען אויסנאַהמען. אין 1887 און 1888 האָבען זיך באַוויזען נאָך רוסישע אימיגראַנטען אַלס לעהרער. דער איצ־טיגער דאָקטאָר איראָן איז געווען איינער פון זיי.

אויסער קאַרלס'ן בין איך צווישען די קריסטליכע לעהרער נאָהענט באַקאַנט געוואָרען מיט איינעם אַ פלעמינג. מיר פלע־גען אָפט געהן פון סקול צוזאַמען. מיין וואוינונג איז געווען גאַנץ נאָהענט, וועהרענד ער האָט געוואוינט אויף מעדיסאָן סטריט, לעבען ראָטגערס. מיר פלעגען אָבער דאָס רוב צוערשט געהן שפּאַצירען; דערנאָך פלעגט ער מיך אַמאָל באַגלייטען ביז מיין וואוינונג און אַמאָל פלעג איך איהם צופיהרען ביז זיין וואוינונג. אויפ'ן וועג פלעגען מיר שמועסען, דעבאַ־

ווען א זאַנדערבאַרער „קאַסטאַמער", אַבער אויף אַן אַנדער שטייגער.

מיט עטלעכע מאָנאַט פריהער, אין א געוויסען נאַכמיטאָג, האָט מיך אויפ'ן גאַס אָפּגעשטעלט א איד מיט א בּאָרד און פּאות.

— איהר זייט א טיטשער, — האָט ער געזאָגט, — איך וויל זיך לערנען ענגליש. קען מען זיצען אין סקול אין א העט?

איך האָב איהם ערקלערט, אז דאָס וואָלט ניט געווען אנגענעהם און אז עס וואָלט איבערהויפּט ניט געווען בעקוועם וועג א איד מיט בּאָרד און פּאות זאָל געהן אין סקול. א בּאָרד מאכט נאָך ניט אויס. אָבער די פּאות וואָלטען געצויגען צופיל אויפמערקזאמקייט. די אַנדערע שילער וואָלטען געלאכט און עס וואָלטען ארויסגעקומען אונאנגענעהמע סצענעס. ער איז געווארען אין כעס און האָט גענומען ארגומענטירען, אז אמעריקא איז א פרייע מדינה, א. ז. ו.

מיט דריי מאָנאַט שפּעטער פיהרט מען אריין אין מיין קלאַס א יונגען מאַן, א ריין־געשייוטען און מיט א בריטען שמייכעל אויפ'ן פּנים.

— איהר דערקענט מיך? — האָט ער געפרעגט.

ווען איך האָב זיך גוט צוגעקוקט האָב איך דערזעהן, אז דאָס איז יענער איד, נאָר אָהן דער בּאָרד און אָהן די פּאות.

— זיך שוין איבערגעקערט? — האָב איך געפרעגט.

— יאָ, וואָס זאָל מען טאָן? די פּאות האָבען מיר געשטערט צו מאכען א לעבען. מען קען אָבער זיין אַן עהרליכער איד אָהן פּאות אויך.

ער האָט גענומען געהן אין קלאַס, און פון דעם ערשטען אָוונד אָן האָב איך פון איהם געהאט גרויסע צרות. אויף יעדער ערקלעהרונג וואָס איך פלעג געבען, פלעגט ער מיך פאַרווארפען מיט קשיות, ברענגען משלים, שטיקלעך גמרא. די אנדערע שילער האָבען ניט געוואָלט לויידען, פארוואָס ער שטערט דעם לעסאָן; פלעגט ער זיך מיט זיי קריגען און זידלען זיי.

ער איז געווען א ליטוואק, און קיין „ש" האָט ער ניט געקענט אויסרויידען. ווען איך פלעג איהם זאָגען אז מען דארף ניט זאָגען „סי", נאָר „שי", פלעגט ער זיך גיפּטיג צולאכען,

דער איוונינג סקול סופּעראינטענדענט איז געווען איינער אַ דאָקטאָר האָפמאַן, אַ פולער מאַן פון די אינגערע מיטעלע יאָהרען. פון צייט צו צייט פלעגט ער זיך באַווייזען, זיצען אַ וויילע און צוהערען ווי איך טו מיין ארבייט, עקזאַמינירען עטליכע פון די שילער, אַ קוק טאָן אין מיין ראָלל־בוק*), מאַכען אַ פּאָר נאָטיצען אין זיין ביכעל און אַרויסגעהן. מאַרראַו פלעגט איהם אימער באַגלייטען. ווען האָפמאַן איז אָבער ניט געקומען, פלעגט ער די קלאַס־צימערען כמעט קיינמאָל ניט באַזוכען.

איין מאָל האָב איך מיט האָפמאַנ'ען געהאַט טראָבעל און אַ זעהר אונאַנגענעהמע סצענע. ווען ער איז געקומען צו מיר, האָב איך מיין ראָלל־בוק ניט געהאַט ביי זיך. איך האָב איהם מיטגענו־מען אַ היים צו בריינגען איהם אין „אָרדנונג", און האָב איהם אי־בערגעלאָזען אין דער היים. דר. האָפמאַן איז געווען מעהר טשי־נאָווניק ווי ערציהער, און דער ראָלל־בוק איז ביי איהם געווען די וויכטיגסטע זאַך. די פראַגע, צי דער לעהרער לערנט די שילער מיט אַ זין, — דאָס האָט איהם אינטערעסירט נאָר פון יוצא וועגען. דער ראָלל־בוק אָבער איז ביי איהם געווען אַ הייליגטום.

איך, ווידער, האָב דעם ראָלל־בוק פיינט געהאַט. איך האָב איבערהויפּט ניט קיין געדולד צו אַזעלכע זאַכען, וואָס פאָדערען טרוקענע חשבונות און טרוקענע פּינקטליכקייט.

דאָ איז אָבער געווען אַ ספּעציעלע אורזאַכע, פאַרוואָס איך האָב צו דעם ראָלל־בוק ניט געהאַט קיין געדולד. ער איז אין גאַנ־צען געווען אַ פּוסטע צערעמאָניע — אַזוי האָב איך, ווייניגסטענס, דאַן געגלויבט. אין די סקולס פאַר קינדער איז דאָס וויכטיג, וואָרים די שילער מוזען קומען יעדען טאָג; אַ גאַנצען יאָהר אַזוי. דאָס איז זייער איינציגע באַשעפטיגונג. אַלזאָ איז וויכטיג צו פאַרצייכענען יעדען טאָג ווער פון זיי עס פעלט. טאָמער נאַרט דער באָי אָדער די מיידעלע אָפּ די עלטערען און פאַרבריינגט דעם טאָג אַנדערשוואו, וויל מען דאָס וויסען. גאַנץ אַנדערש איז מיט די איוונינג־סקולס פאַר ערוואַקסענע, זעלבסטשטענדיגע מענשען,

---

*) דער בוך, וואו מען פאַרצייכענט ווער פון די שילער עס איז דאָ און ווער עס פעהלט.

טירען. מיינע סאציאליסטישע גראנקען פלעגען איהם אינ־טערעסירען נאר ווי א טשיקאווע זייטינג זאך. ער פלעגט מיר שטעלען קשיות וועגען די איינפיהרונגען און ארדנונגען אין א סאציאליסטישער געזעלשאפט, און ער פלעגט מיינע אנטווארטען אויסהערען מיט אויפמערקזאמקייט. אבער פועל'ן ביי איהם, אז ער זאל קומען אויף איינעם פון אונזערע מיטינ־גען אין דער סאציאליסטישער ביבליאטעק, האט זיך מיר סיינמאל ניט איינגענעבען. איינמאל, וועו ער האט דערהערט אז ליליען ראסעל'ס מוטער קומט אויף יעדען מיטינג אונזערען און איז אפט די פארזיצערין, האט ער גענאגט, אז ער וועט קומען. ער האט זיך אבער קיינמאל ניט צוגעקליבען.

4.

דער פרינסיפאל און דער סופעראינטענדענט. — אן אונאנ־גענעהמע סצענע.

דער פרינסיפאל פון מיין סקול איז דאן געווען אייגער פיטער מארראו, זהר א הויכער, דארער אמעריקאנער, מיט גרויסע, ווייסע צייהן, א שטילער און א העפליכער. פון די צוועלף יאהר וואס איך האב פארבראכט אין דער קריסטי סטרים איוונינג סקול, איז ער צעהן יאהר געווען מיין פרינסיפאל. און דאך, וועו איך ווייל זיך איצט דערמאנען וואס פאר א סארט מענש ער איז געווען, פיהל איך, אז איך האב ניט וואס זיך צו דערמאנען. איך האב וועגען איהם קיין מאל קיין באגריף ניט געהאט. „גוט־מארגען, גוט־יאהר!" — ווי דער ווערטעל איז.

אין דער פריה איז אין דער זעלבער געביידע געווען א גרעמער סקול פאר קינדער, און מארראו איז דארטען געווען אייגער פון די לעהרער. די קינדער זיינען מיסטענס געווען קריסטליכע און די לעהרער זיינען אלע געווען קריסטען. די קינדער זיינען געווען פון אירישע, דייטשע אדער אמעריקאנישע עלטערען; און די לעהרער זיינען געווען פון דער זעלבער אפ־שטאמונג; אבער דער פראצענט פון יענקים צווישען זיי איז געווען א סך גרעסער ווי צווישען די שילער. מארראו איז געווען אן עכטער אמעריקאנער.

— שיקט אַ שילער צו אייך אַ היים, זאָל ער בריינגען דעם בוך.

— אָלל רייט! אָט איז דער שליסעל פון מיין טיר, — האָב איך געזאָגט אין פאַרצווייפלונג.

— איז דאָרט קיינער איצט ניטאָ?

— מיין פרוי איז געגאנגען צו־גאַסט.

— איך וויל ניט אַז אַ פרעמדער זאָל אַריין אין אייער וואוי־נונג ווען קיינער איז ניטאָ, — האָט האָפמאַן געזאָגט מיט אַ ביי־זער העפליכקייט.

עס איז געווען זעהר אַן אונאנגענעהמער מאָמענט פאַר מיר. האָפמאַן און איך זיינען געשטאַנען און געשוויגען. דער גאַנצער קלאַס האָט געקוקט אויף אונז ביידען — אייניגע, מסתמא, מיט סימפּאַטיע צו מיר; אַנדערע אפשר מיט דעם תענוג, וואָס אַ טע־אַטער באַזוכער האָט פון אַ דראַמאַטישען מאָמענט. ענדליך האָט דער סופּעראינטענדענט זיך מיט מיר געזעגענט — שטיל און קאַלט — און איז אַוועק.

איך האָב געמיינט, אַז איך וועל פאַרלירען מיין דזשאַב. האָפ־מאַן האָט לייכט געקענט בריינגען דערצו. ער האָט דאָס אָבער ניט געטאָן.

ביים אָנהויב פון דעם נעקסטען ווינטער האָט מען מיר געגעבען דעם העכסטען קלאַס אין דער סקול.

דר. איראָן דערצעהלט מיר די פאָלגענדע פּאַסירונג, וועלכע געהערט צו דיזען פּלאַץ:

איינמאָל איז אין זיין קלאַס־צימער אַריינגעקומען מאַרראַו, דער פּרינסיפּאַל, און געזאָגט צו איהם:

— וואָס שרייט דאָרטען קאַהאַן אַזוי הויך? אויף וואָס פאַר אַ שפּראַך רעדט ער דאָרטען צו די שילער — רוסיש? ער האַלט אַ רעדע פאַר זיי?

אַזוי ווי איראָן איז געווען מיין נעקסט־דאָריגער שכן, און אַזוי ווי איך האָב גערעדט מיט באַגייסטערונג און זעהר הויך, האָט ער געהערט יעדען וואָרט. איך האָב געהאַלטען אַ סאָציאַ־ליסטישע רעדע פאַר די שילער.

— ער ערקלערט די שילער ווי וויכטיג עס איז פאַר

וועלכע זיינען א נאנצען טאָג פארנומען ביי ארבייט אָדער פערלע־
רייַ. אָפט איז דער שילער אין אָוועגט צו מיד צו נעהן אין סקול,
אָדער ער האָט א פריוואט זאך צו אטענדען. דער אמת איז, אז
די מאיאריטעט פון אונזערע שילער איז נעווען זעהר ניט־פינקטליך.
נאָר א קליינע צאָהל פון זיי פלעגט קומען יעדען אָוועגט. פילע
פלעגען אין נאנצען אָפּזיין בלויז א קורצע צייט. יעדען ווינטער
פלעגען דורך יעדען קלאס דורכגעהן א פאָר הונדערט שילער און
בלייבען פלעגט נאָר א פאָר צעהנדליג פון זיי. די איבערינע זיי־
נען איבערהויפט ניט געווואוינט נעווען צו א ביכעל. אָדער נאָך א
טאָג שוועכער ארבייט האָבען זיי זיך פשוט נענוטיגט אין רוה.
אייניגע פלעגען גליידְ אויף מארגען שוין ניט קומען, אנדערע פלע־
גען פארבליבען עטליכע טעג. אזוי איז נעווען אין יעדען קלאס.

פאר סטאטיסטישע צוועקען איז נאטירליך ריכטיג דאָס אלץ
צו פארצייכענען. אָבער מיר האָט דאָס ווייניג נעקימערט. לער־
נען מיט די שילער האָב איך ליב נעהאט, אָבער פיהרען דעם „ראָלל־
בוק" איז מיר נעווען צו־לאָסט. פלעג איך איהם פארנאכלעסיגען,
און דערנאָך „פיקסען" די ציפער פאר עטליכע אָוועגטען מיט אמאל.
דיזען מאָל האָבען זיך אָנגעקליבען אזוי פיל דורכגעלאָזענע דא־
טומס, אז איך האָב דעם בוך נענומען צו זיך א היים, מיט דעם
צוועק דארטען צו מאכען די אָפּעראציע. איך האָב דאָס אָבער
אָפּגעלייגט פון טאָג צו טאָג. און דער ראָלל־בוק איז נעבליבען
ביי מיר אין דערהיים.

וועג האָפּמאן איז ארויסגעקומען, איז מיר פינסטער געוואָרען
אין די אויגען.

ער האָט נעבעטען דעם ראָלל־בוק, ווי נעווהנליך.

— איך באדויער זעהר. איך האָב איהם נענומען א היים ארויס־
צושרייבען די רעקארדס, וועלכע איך האָב פארצייכענט אויף שטיק־
לאך פאפיר און האָב פארגעסען איהם צו ברויננגען, — האָב איך
נעענטפערט.

ער האָט נאטירליך פארשטאנען אז די מעשה מיט די שטיק־
לאך פאפיר איז א ליגען. זיין טונקעל־רויטע נעזיכט האָט זיך בא־
צויגען מיט א כמארע.

האָט פּאַרפּאַסט. אין דערהיים איז דער יונגער פּייגענזאָן געגאַנגען אין רעאַלנאָיע אוטשיליִשטשע (רעאַל שול), און איך בין מיט איהם געווען באקאנט דורך גאָלדבלאָט'ען דעם קינסטלער. איך און גאָלדבלאָט האָבען איהם אייניגע מאָל באזוכט.

קיין אמעריקא איז פייגענזאָן געקומען א פּאָר מאָנאָט נאָך מיר. שפּעטער האָט ער, מיט דער הילף פון די ברידער ראָם, געעפענט די ספּרים־ביזנעס אויף לאָדלאָו סטריט. אזוי ווי אָבער ער האָט פון ספּרים גענוואוסט גאָנץ ווייניג, האָט ער צוגענומען אַלס פּאַרטנער קאָצענעלענבאָגע'ן, וועלכער איז אין דעם ספּרים־געשעפט געבליבען גענוואָרען און אויסגעוואקסען.

דורך פייגענזאָן'ען בין איך דאָם אָנגעקומען אַלס טיטשער אין ישיבת עץ חיים. ער האָט דאָרטען א געוויסע צייט געלערנט אַריפמעטיק און ענגליש מיט די קינדער פון דעם העכערען קלאַס. וועז די ספּרים סטאָר האָט זיך אביסעל ענטוויקעלט, און ער האָט אין דעם טיטשער דושאָב זיך מעהר ניט נענויטיגט, האָט ער מיך רעקאָמענדירט אויף זיין פּלאַץ.

דער אמת'ער פיהרער פון דער סטאָר איז געווען קאָצענעלענבאָגען. אָבער פייגענזאָן פלעגט דאָרטען אויך אימער זיין. עס פלעגען אהין אריינקומען פארשידענע טיפּען. עס איז געווען א מין אָפּענער קלוב, און איך פלעג דאָרטען ליב האָבען צו פּאַרברענגען.

מיט פייגענזאָנ'ען פלעג איך דאָס רוב רעדען אויף רוסיש אָדער אויף ענגליש. און דאָס עראינערט מיך אָן א זאָנדערבארען צוזאַמענשטויס וואָס איך האָב דאָרטען אמאָל געהאַט.

מיר זיינען נעשטאַנען און נעשמועסט אויף רוסיש, וועהרענד קאָצענעלענבאָגען איז געווען פּארנומען מיט א קאָסטאָמער — א הויכער איד מיט אַן ארומגעשאָרענער בערדעל און א ווייסען שניפּסעל — א רעווורענד, קענטיג. פלוצלונג ניט זיך רער „כלי קודש'ניק" א קער צו אונז מיט א פלאָקער אין די אויגען.

— קיין אַנדער אָרט צו רעדען רוסיש ווי אין א ספּרים־סטאָר קענט איהר ניט געפינען? — האָט ער אויסגעשאָסען.

— איך ווייל אייך עפּעס פרעגען, — האָב איך נעזאָגט, — אויב אין א ספּרים סטאָר טאָר מען ניט רעדען קיין „נויאישקען"

אימיגראנטען צו קענען נוט די ענגלישע שפראך, און ער גיט זיי א לעסאן אין „סיוויקס", — האָט איראן געענטפערט.

— אָה, ווי פיין דאָס איז! — האָט מאַרראו געזאָגט — אך, ווי שעהן! — און ער איז אוועק א העכסט צופרידענער.

5.

פייגענזאָן, קאַצענעלענבאָגען און זייער ספרים-סטאָר. — מאַרים ראָזענפעלד.

איך פלעג זיין אן אָפטער אייננעהער אין א קלייניער סטאָר פון ספרים, אין 35 לאָדלאָו סטריט. זי האָט געהערט צו צוויי ווילנער יונגע לייט, פייגענזאָן און קאַצענעלענבאָגען. איך האָב זיי ביידען געקענט פון דערהיים.

קאַצענעלענבאָגען'ן האָב איך א פאָר מאָל געזעהן אין ווילנא. וועו איך בין געוואָרען בעל-מצוה, האָב איך אין זיין מוטער'ס ספרים געשעפט געקויפט א „דרך חיים" סדור'ל און ער איז געשטאַנען דערביי און געבעטען ביי דער מאמע'ן א קאַפּיקע. עס האָט זיך אַרויסגעצייגט, אז אין דעם סדור'ל האָבען געפעהלט בלעטלעך און איך האָב איהם אָפּגענטראָגען צוריק און זיין מוטער האָט מיר געגעבען אן אנדערען. דערביי איז ער איך געווען אין קראָם און ער האָט גראד עפּעס ווידער געבעטען ביי דער מאמען. איך האָב באקומען א באריף אז ער איז פון די קינדער וואָס לאָזען ניט לעבען. מיט א יאָהר פערצאהן שפּעטער, וועו איך בין מיט איהם בעקאנט געוואָרען אין ניו יאָרק האָב איך זיך גלייך ערקונדיגט, אז דער דאָזיגער באגריף איז א גאנץ פאלשער. קיין שטילערען, ווייכערען און סימפּאטישערען מענשען האָב איך קיין מאָל ניט באגענעט.

פייגענזאָן'ס פאָטער איז געווען א באקאנטע פערזענליכקייט אין ווילנא, און זיין נאָמען האָט זיך געלאָזט הערען אין אנדערע אידישע שטעדט אויך. ער האָט געצויגען אויפמערקזאמקייט דורך א נייעם ש"ס מיט פילע פירושים, וועלכען די וועלט-באריהמטע פירמע, די ברידער ראָם, האָט אַרויסגענעבען אונטער זיין רעדאקציע. און אויך דורך א קלייניעם רוסיש-אידישען וועדטער-בוך, וואָס ער

ווען ער האָט פאַר מיר פאָרגעלעזען זיינע אַ געדיכט, בין איך ערשטוינט געוואָרען. איך האָב ניט געגלויבט, אַז די ליד ווייזט אויף אַן ענטוויקעלטען טאַלאַנט. זי איז אָבער דאָך געווען זעהר גוט — שעהן און שטאַרק. ווי קומט דאָס צו אַזאַ מענשען?

— עס איז אויסגעצייכענט! — האָב איך געזאָגט, — איהר מוזט שרייבען! פון אייך וועט אַרויסוואַקסען אַ פיינער פּאָעט.

אַרום דערזעלבער צייט האָב איך אויך אויפגעשריבען אַ ליד אויף אידיש. איך האָב אָבער אין זינען געהאַט ניט פּאָעזיע, נאָר סאָציאַליסטישע פּראָפּאָגאַנדאַ. פייגענזאָן און קאַצענעלענבאָגען האָבען איהר אָפּגעדרוקט (אויף רויטע פּאַפּיר) און פאַרקויפט, פאַר צוויי סענט אַ קאָפּיע, דאַכט זיך. זיי האָבען דאָס אַרויסגעגעבען אַלס איינע פון אַ רייהע טעאַטער־לידער. וואָרים מיין ליד איז געווען צום זינגען. איהר נאָמען איז געווען „דער אָפּערייטאָר". זי איז געשריבען געוואָרען מיט דעמזעלבען טאַקט ווי אַליקום צונזער'ס „די סאָכע", און אויבען איז געווען אַ שורה, אַז מען דאַרף איהר זינגען מיט דעמזעלבען נגון.

„דער אָפּערייטאָר" פלעגט געזונגען ווערען אין די שעפּער. אַז דאָס איז אַ פיל שוואַכערע זאַך ווי די געדיכט, וואָס ראָזענפעלד האָט מיר געוויזען — דאָס איז פאַר מיר קיין סעקרעט ניט געווען. אָבער אַז עס איז אונטער יעדער קריטיק — דאָס האָב איך פאַרשטאַנען ערשט שפּעטער. יעדענפאַלס איז דאָס געווען מיין ערשטע און לעצטע פּראָבע אַלס פערזען־פלעכטער אויף אידיש.

6.

זיגמונד מאָגולעסקאָ און מיין אינטערעס אין דעם אידישען טעאַטער. — שמר'ס „קאָקעטע דאַמען".

פייגענזאָן האָט מיך אויך געמאַכט פאַר אַן אָפּטען באַזוכער פון דעם אידישען טעאַטער. פריהער איז דאָס פאַר מיר געווען אַ פרעמדע וועלט.

לשון, טאָ וואָס זאָל טאָן אַן אמעריקאַנער איד, וואָס קען ניט ריידן קיין אידיש אָדער לשון קודש? אויב ער וויל קויפען א סדור אָדער א חומש, דאַרף ער דאָס טאָן אויף שטום־לשון?

— וועגען ענגליש רייד איך ניט, ענגליש איז אַלרייט, — האָט ער געענטפערט, — איהר רעדט דאָך אָבער רוסיש.

ער האָט אָננעהויבען צו שימפען די רוסישע שפּראַך, און איך בין געווארען אָנגעצונדען. איך האָב איהם געזאָגט באַווייזען, אז די רוסישע שרייבער זיינען די שענסטע און בעסטע מענשען; אז זיי פאַרדאָמען די פּאָגראָמען; אז אויף רוסיש ריידען און שרייבען די וואָס קעמפען פאַר פרייהייט און פאַר גלייכע רעכט פאַר אַלעמען, פאַר אידען אויך. איך האָב אָבער נערעדט מיט א בייזען טאָן. דער „רעוועלנד" האָט מיך נעערגערט, הויפטזעכליך זיין ווייסער שניפּס. ער האָט אויך נערעדט מיט כעס, און דער סוף איז געווען, אז ער האָט גענומען סטראָשען:

— איך וועל מודיע זיין, אז די ספּרים וועלען דאָ פאַרשוועכט; אז מען רעדט דאָ רוסיש און דאָ איז א נעסט פון ניהיליסטען און מיסיאָנערען. א איד טאָר אהער ניט אריינקומען.

ווען פייגענזאָן האָט דאָס דערהערט. האָט ער איהם אָנגעכאַפּט פאַר'ן קאַלנער און אַרויסגעווארפען.

איינמאָל זאָגט צו מיר פייגענזאָן:

— ס'איז פאַראַן א שניידער, וואָס שרייבט פּאָעזיע. מען רופט איהם ראָזענפעלד. ער וואָלט אייך וועלען ווייזען וואָס ער שרייבט.

מיר האָבען אָפּגעמאַכט, אז איך זאָל זיך מיט איהם טרעפען אין דער סטאָר. אין דעם באַשטימטען טאָג און שטונדע, אין א ברענענדיג־הייסען נאָכמיטאָג, אין דזשולי'ס אָדער אָוגוסט, האָט פייגענזאָן פאר מיר פאַרגעשטעלט א יונגען מאַן, ניט קיין הויכען, מיט שוואַרצע נעגרייזלטע האָר. ער איז נעווען בוכשטעבליך אָפּגעריסען און אָפּגעשליסען. קיין אויבער־העמד און קיין קאַלאַר האָט ער ניט געטראָגען. ער האָט ניט אויסגעזעהען ווי קיין שניידער, נאָר עפּעס ווי אַיינער פון די יונגען, וואָס ארבייטען אויפ'ן ברעג פון טייך וויליא, אין ווילנא, ביי די פּליטען — אזא איינדרוק האָט ער אויף מיר געמאַכט.

קאַרפּ. זי איז נעווען א שעהנע פרוי און א שעהנע זיננערין. צווישען איהר און מאַדאַם חיימאָוויטש (די שפּעטערע מאַדאַם אַרלער) איז אָננעגאַנגען א קאָנקורענץ. אלס זיננערין האָט מאַדאַם גאָלדשטיין נעהאַט מעהר ערפאָלג. איך בין איהר געגאַנגען הערען א פּאָר מאָל, אָבער די פּיעסען און דאָס שפּילען זיינען מיר נעווען דערווידער. איך בין פון דער גאַנצער אידישער טעאַטער וועלט נעווען זעהר ווייט. אין דיזער וועלט זיינען פאַרנעקומען צוואַמענשטויסען צוויישען צווייי „פאַטריאָטישע" לאַגערן, פון וועלכע איך האָב קיין באַגריף ניט נעהאַט.

קיין גלענצענדע נעשעפטען האָט דער אידישער טעאַטער אין יענע יאָהרען ניט נעמאַכט. זיי פלעגען שפּילען לויט א קאָאָפּעראַטיווען פּלאַן. די פּארשידענע אקטיאָרען פלעגען באקומען פּאַרשידענע פּראָצענטען אָדער „מארקען", ווי זיי רופען דאָס, יעדער וועדליג זיין טאלאַנט אָדער פּאָפולאַריטעט; און זיי האָבען קוים געהאַט וואָס צו עסען. די אידישע באפעלקערונג איז דאן נאָך ניט נעווען גרויס און דער דאָלאַר איז דעם אימיגראַנט אָננעקומען פיל שווערער ווי הייַנט.

אין סעפּטעמבער 1886 איז קיין ניו יאָרק אַראָפּגעקומען א נייע אידישע טרופּע, א גרעסערע ווי די ערשטע. זי איז געקומען פון יאַסי, רומעניען. די אקטיאָרען זיינען אָבער מיסטענס נעווען פון רוסלאַנד. אין רוסלאַנד איז דער אידישער טעאַטער פארבאָטען נעווארען; זיינען די קאָמפּאניעס, וואָס פלעגען שפּילען אין אָדעס און אין אַנדערע רוסישע שטעדט, זיך צופּאָהרען. א פּאָר קאָמפּאניעס, מיט דושייקאָב ב. אדלער און מאַדאַם ליפּצין צווישען זיי, האָבען זיך געפלאַנט אין לאַנדאָן. פּאָהרען קיין אמעריקא האָט געפּאָדערט צו גרויסע קאָסטען. די יאַסי'ער קאָמפּאניע האָט זיך אָבער צוזאַמענגערעדט מיט צווייי אמעריקאַנער מענעדזשערס, דראָזדאָוויטש און ראָזענגאַרטען, און זיי האָבען זיי אַראָפּגעבראַכט קיין ניו יאָרק.

די פיר וויכטינסטע שוישפּילער אין דיזער קאָמפּאניע זיינען נעווען זיגמונד מאַגולעסקא, פיינמאַן, דוד קעסלער און פינקעל. א באדייטענדע קראַפט איז אויך נעווען וויינבלאַט. צו זייער קאָמ-

די אויבן־דערמאָנטע קאָמפּאניע פון זילבערמאן, קאַרפּ, חיימאָוויטש און די אַנדערע, וועלכע זיינען געקומען קיין אמעריקא אין 1884, האָבען געשפּילט גאָלדפּאדען'ס זאכען און אויך עפּעס א נייעם מיש־מאש, וועלכער האָט געהאט אלע חסרונות פון גאָלדפּאדען'ס פּיעסען, אָהן זייערע מעלות. איך האָב ניט געקענט באַצויבערט ווערען ניט פון די פּיעסען, ניט פון דעם שפּילען.

איך האָב שוין דערצעהלט ביים סוף פון ערשטען באנד, אז זייענדיג אין נעווע, סוכות 1881, האָב איך זיך פּאראינטערעסירט אין די אידישע טעאטער לידלעך, וואָס ספּאָקאָיני האָט פּאר מיר געזונגען. אָבער ערשטענס בין איך דאן געווען אינגער און וויי־ניגער ענטוויקעלט, און צווייטענס — און דאָס איז דאָס וויכ־טיגסטע — זיינען באזונדערע לידלעך פון דעם אידישען טעאטער איין זאך, און א נאנצע פּאָרשטעלונג — א נאנץ אנדער זאך. גאָלדפּאדען'ס נגונים זיינען אימער געווען געשמאק, און — אלס א נייעס — זעהר אינטערעסאנט און פּיקאנט.

א נעוויסע צייט — אין 1885 איז דאָס מסתמא געווען — בין איך אזוי באַצויבערט געוואָרען פון גאָלדפּאדען'ס ליד „א פּאס־טוכעל", אז איך פלעג איהר זינגען — אינדערהויך, אָדער שטי־לינקערהייט — אומגעהענדיג איבער'ן שטוב אָדער שפּא־נענדיג איבער'ן גאס. דער כשוף איז געלעגען נאָר אין דעם נגון. די וועלטער האָבען מיר נעקלונגען אומגעלומפּערט.

וועו די זילבערמאן־חיימאָוויטש קאָמפּאניע האָט זיך דאָ באזעצט, האָב איך שוין א היבשע ביסעל דורכגעלעבט, געלעזען און זיך אָנגעזוהן. דאָ איז מיין לעבען איבערהויפּט געווען פילפאכער ווי אין רוסלאנד. יעדער יאָהר, וואָס איך האָב דאָ פּארבראכט, האָט מיר געגעבען שטראָמען מיט נייע ערפּאהרונגען. איך בין א היבשע ביסעל ענטוויקעלט נעוואָרען, און דער אידישער טעאטער, וועלכער איז דאן געווען אזוי רוי, האָט מיר פּשוט אָפּגעשטויסען.

פון טוירן־האָל האָט דער אידישער טעאטער זיך אריבערגע־קליבען אויף דער באוערי, וואו ער האָט זיך א נאָמען געגעבען „אריענטאל טעאטער". שפּעטער איז פון רומעניען אהער געקו־מען ראָזא גאָלדשטיין, וועלכע האָט דאָ געהיראט דעם אקטיאר

ווי מיסטע אידישע אקטיארען פון יענער צייט, איז ער פריהער געווען א משורר'ל. ער האָט געזונגען אלס „אלט" ביי דעם בארימטען חזן ניסע בעלזער, צו דער זעלבער צייט ווען משה זילבערמאן האָט ביי דעם זעלבען חזן געזונגען אלס טענאָר. וועז מאָגולעסקא האָט אָנגעהויבען צו שפּילען — אין גאָלדפּא־דען'ס טרופּע — האָט גלייך מיט איהם געגומען קלינגען; און ווען ער איז נעקומען קיין ניו יאָרק, איז זיין טאלאנט שוין געווען ענטוויקעלט.

צוליב איהם איז פלוצלונג פארגרעסערט געוואָרען דער אינ־טערעס פון דער אידישער באפעלקערונג אין דעם אידישען טעא־טער בכלל. און צוליב איהם — דורך פייגענזאָנ'ען — האָב איך אויך אָנגעהויבען אָפטער צו קומען צו אידישע פאָרשטעלונגען.

מאָגולעסקא'ס קאָמפּאניע האָט אָנגעהויבען איהר סעזאָן מיט אָפּערעטקעס, וועלכע מען פלעגט דאָן שפּילען אויף אלע שפּרא־כען: „פּעריקאלא" און „בלוי־בארד". זיי האָבען אָבער אויך געשפּילט א פּאָר זאכען פון אידישע פארפאסערס און פון דיזע האָט דעם גרעסטען ערפאָלג געהאט שייקעוויטש'עס „קאָקעטע דאמען". דאָס איז געווען א גאנץ בילינע שונד־מעשה פון דעם פּארצייטיגען שניט: א מעשה וועגען דער פרוי פון א פיינעם בעל־הבית, וועלכע פיהרט א רָאמאן מיט א יונגען שארלאטאן. די פּארהיראטע קאָקעטקע איז ניט נאָר צולאָזען, נאָר אויך א שלעכטע שטיף־מאמע. זי פארטרייבט פון שטוב איהר מאָן'ס טאָכטער פון אן ערשטער פרוי. דעם שארלאטאן גיט מען אָפּ פּאָר א סאָלדאט און ער וועלט פארשוואונדען. פילע יאָהרען שפּעטער באווייזט ער זיך ווידער — אלס אן אלטער, אויסגע־דינטער סאָלדאט, א שכור. זיין אמאָליגע געליבטע האָט אן ערוואקסענע טאָכטער און די מאמע מיט דער טאָכטער קאָקע־טעווען צוזאמען (אזוי ווי די מוטער און די טאָכטער אין גאָנאָל'ס „רעוויזאָר"). דער שכור פּאָדערט געלט, און ווען די דאמע ווילֿ איהם ניט געבען, באווייזט ער מיט א צעטעלע אז איהר טאָכטער איז זיין קינד. דער פיינער בעל־הבית טרייבט ארויס אי זיין ווייב, אי איהר טאָכטער.

אין דער פיעסע איז פּאָראן א „שפּרינצע די מעקלערקע".

פּאַניע האָט אויך געהערט „פּראָפעסאָר" הורוויץ, הויפּטזעכליך אַלס דראַמאַטורג, אָבער אויך אַלס שוישפּילער. אַזוי איז דאַן ביי די אידישע אַקטיאָרען געווען איינגעפיהרט. ליטיינער, דער דראַמאַטורג פון דער אָריענטאַל קאָמפּאַניע, האָט אויך געשפּילט.

די וויכטיגערע צווישען די אַקטריסעס זיינען געווען פינקעל'ס ערשטע פֿרוי, אַלס פּרימאדאָנא, מרס. עדעלשטיין, אַלס דראַמאַטישע שוישפּילערין, און נאָך אַ פּאָר. לעאָן בלאַנק איז אויך געווען אין דער אָרגאַניזאַציע, אָבער נאָך ניט אַלס שוישפּילער, נאָר אַלס איינער פון דעם כאָר.

אין ניו יאָרק האָבען דראָזדאָוויטש און ראָזענגאַרטען קיין טעאַטער ניט געקענט געפינען. האָבען זיי באַשלאָסען צו נעהמען די קאָמפּאַניע קיין שיקאַגא. אָבער מאָגולעסקאָ האָט זיך ענטזאַגט צו פאָהרען אַהין. ער האָט געוואָלט שפּילען ניט אַנדערש ווי אין ניו יאָרק. האָט זיך אָנגעפאַנגען אַ פּראָצעס, און איידער וואָס־ווען, האָט די קאָמפּאַניע גאָר ניט געטאָרט שפּילען. דריי מאָנאַטען האָבען זיך אַזוי אָפּגעצויגען. דיזע דריי מאָנאַטען האָט די קאָמפּאַניע נאַכהער געדענקט אַלס די שרעקליכסטע הונגערצייט, וואָס זיי האָבען ווען עס איז געהאַט. די מיטגלידער זיינען אומגעגאַנגען צו עטליכע טעג נאָכאַנאַנד בוכשטעבליך ניט געגעסענערהייט.

די קאָמפּאַניע האָט געוואונען די קייס. דאַן האָט איינער פון איהרע לאָיערס מיט אַ פּאַרטנער זיך גענומען זוכען אַ טעאַטער פאַר איהר. ענדליך האָבען זיי געדונגען אַ קליינינקען טעאַטערל אויף דער באַוערי, ניט ווייט פון גרענד סטריט. ער האָט געהייסען „נעשאָנעל טעאַטער". זיי האָבען איהם אָבער אַ נאָמען געגעבען „רומעניען אָפּערא־האַוס"—צום אַנדענקען נאָך דעם לאַנד, פון וועלכען די שוישפּילער זיינען געקומען קיין אַמעריקא.

מאָגולעסקאָ איז געווען דער קאָמיקער און דער מוזיק־מייסטער פון דער קאָמפּאַניע, וועהרענד קעסלער און פיינמאַן זיינען געווען איהרע צוויי דראַמאַטישע סטאַרס.

מאָגולעסקאָ'ס טאַלאַנט און זיין פּערזענליכער צויבער האָט אַריינגעבראַכט אַ נייעם לעבען אין דער אידישער טעאַטער וועלט. ער האָט דעם עולם בוכשטעבליך גענומען מיט שטורם.

הורוויץ. מיט עטלעכע יאָהר פריהער איז אין דער אונגארישער שטעדטל טיפּא עסלאַר פּאַרגעפּומען אַן עלילת־דם געשיכטע, מיט וועלכער עס האָט געקאָכט די גאנצע אידישע וועלט. א איד, א שמש פון א שוהל, איז ארעסטירט געוואָרען אויף דער באשולדיגונג, אז ער האָט געפּוילעט א קריסטלעך קינד און געברויכט די בלוט אויף פּסח. די סענסאַציע איז געווען ספּעציעל גרויס דורך דעם, וואָס זיין אייגענער זוהן, מאָריץ, א אינגעל פון דרייצעהן יאָהר, איז געווען דער הויפּט־עדות נעגען אים. מען האָט מאָריץ'ן אריינגענומען אין טורמע, און דאָרטען האָט ער זיך „מודה געווען". ער האָט דערציילט מיט אינצעלהייטען ווי זיין פאָטער האָט געפּוילעט דעם קריסטלעכען באי, און ווי ער, מאָריץ, האָט דאָס אלעס געזעהן דורך דער לעכעל פון א טיר. עס איז געווען דייטלעך, אז מאָריץ'ן האָט מען „אָנגעסטראָיעט". דער אונשולדיגער שמש איז ענדליך באפרייט געוואָרען.

די פּיעסע איז געווען צו לאַנג פאר איין אָוונט; איז זי געווען צוטיילט אויף צוויי טיילען און איז געשפּילט געוואָרען אין צוויי אָוונטען.

די ראָלע פון דעם שמש האָט געשפּילט פיינמאַן און די ראָלע פון דעם אינגעל — מאָגולעסקא. „פּראָפעסאָר" הורוויץ האָט געשפּילט דעם פּארטיידיגער. מען האָט גלייך געקענט זעהן, אז ער רעדט ניט לויט א נעשריבענער ראָלע, נאָר אז ער האָלט סתם א רעדע. ביי דריי פערטעל שטונדע האָט ער אָפּגערעדט. און וואָס האָט ער דאָרטען ניט אריינגעזאָגט! און אלץ אויף „דייטשמעריש", נאטירליך. דעם נעקסטען מאָל פּלענט ער האָלטען אנאנדער רעדע.

פיינמאַן איז געווען א יונגערמאַן מיט א שוואַר־קלינגענדער באריטאָן שטימע. ער פלענט זיינע וועריטער דעקלאַמירען אויף דעם אלט־מעלאָדראַמאַטישען שטייגער, וועלכען דער עולם האָט דאן ליב געהאט — יעדענפאלס מעהר ווי היינט.

די קאָמפּאניע האָט אויך געשפּילט „די צוויי קוני לעמעלם" און „שטענדריך", און אין ביידע פלענט מאָגולעסקא ארויסרופען שטורמען פון אפלאָדיסמענטען און געלעכטער.

שפּרינצע קומט צו א דאָקטאָר, און דערביי זינגט זי קופּלעטען. די מעקלערקע דערפֿ מען אין דער פּיעסע האָבען, ווייל די פּאר־טריבענע יתומה מוז נעבאך ווערען א דינסט־מיידל און שפּרינ־צע פּארזאָרגט דינסט־מיידלאָך מיט שטעלען.

די ראָלע פון שפּרינצע האָט געשפּילט מאָנולעסקאָ, און כל זמן שפּרינצע איז נעווען אויף דער ביהנע, פלעגט דער טעאָטער ניט אויפהערען צו שטורמען און צו דונערען. די ראָלע פון דעם יונגען שארלאָטאָן אין ערשטען אקט, און די ראָלע פון אלטען שכור אין דעם לעצטען אקט פלעגט אויך שפּילען מאָנולעסקאָ. האָט מען אין אידישען קוואַרטאַל ניט אויפגעהערט צו ריידען וועגען די וואונדערען וואס ער באווייזט, שפּילענדיג דריי ראָ־לען אין איין פּיעסע.

א געבאָרענער הויך־באָאבטער קינסטלער איז ער געווען, אָבער זיין פּערזענליכער חן האָט נעהאָט פונקט אזוי פיל צו טאָן מיט זיין ערפאָלג ווי זיין קראפט אלס ארטיסט. ער האָט די טעאָטער באזוכער פאר'כשופ'ט — מיט זיין זינגען אזוי גוט ווי מיט זיין שפּילען. זיין שטימע גופא פלעגט עלעקטריזירען זיינע צוהערער, אי בשעת ער האָט געזונגען, אי בשעת ער האָט נערעדט. חן איז אויך געלעגען אין זיינע מינעס און באוועגונ־גען. זיין יעדער קעהר איז דעם עולם ליב געווען.

די ערשטע פּיעסע, אין וועלכער איך האָב איהם געזעהן, איז געווען „די קאָקעטע דאמען". זיין טאלאנט און זיין חן האָבען די נאריש מעשה באלויכטען מיט שטראהלען פון א געטליכען פייער. פון יענעם אָוועגט אָן ביז מאָנולעסקאָ'ס טויט, בין איך געווען אייגער פון זיינע פּאַרעהרער.

7.

„טיסא עסלער". — „פּראָפעסאָר" הורוויץ. — פּיינמאַן, דייוויד קעסלער. — „היסטאָרישע אָפּערעס". — א צווילינג פון אדעס.

אָ צווייטע פּיעסע פון דיזער קאָמפּאניע, וועלכע האָט געהאָט א גרויסען ערפאָלג, איז געווען „טיסא עסלער", פון „פּראָפעסאָר"

א קאָסטיום עפּעס פון מיטעלאַלטער. ער האָט אַרומגעשפּרייזט מיט „פּרינצישע" טריט, דעקלאַמירט „פּראָפעסאָר" הורוויץ'עס „מליצה" מיט א „פּרינצישען" נגון, און דער עולם האָט זיך גע־שמאָלצען אין נחת.

איינער פון דעם צווילינג האָט אין דער צייט פון דער פאָר־שטעלונג עטליכע מאָל מיר אַריינגעקוקט אין די אויגען, און צו־קערדיג געפרעגט ווי מיר געפעלט.

איך האָב איהם ניט געוואָלט צושטערען זיין פאַרגעניגען, האָב איך געענטפערט אַז איך וועל איהם זאָגען מאָרגען, ביים לעסאָן. אויף מאָרגען, ווען איך בין צו זיי געקומען, האָבען מיר זיך צום ביכעל ניט צוגעריהרט. מיר האָבען די גאַנצע שטונדע אָפּגערעדט וועגען קעסלער'ן. איך האָב ערקלערט און ערקלערט; ס'איז אָבער געווען אומזיסט די מיה! זיי האָבען אַלץ געשריען: „ער איז דאָך אַזוי שעהן, אַזוי שעהן! און די גרינע פעדער, ווי שעהן זי פּאַסט איהם!"

ווען איך פלעג קריטיקירען די אידישע שוישפּילער, אין פּרי־וואַט געשפּרעכען, פלעג איך זיך אויסדריקען, אַז זיי דעקלאַמירען מיט'ן מויל און מיט די פיס. וועגען מאָגולעסקא'ן פלעג איך דאָס ניט זאָגען. ער האָט זעלטען דעקלאַמירט. ער פלעגט זיך אַריינ־לעבען אין זיין ראָלע און מייסטענס ריידען מיט א נאַטירליכען טאָן.

8.

הורוויציזם. — טעאַטער קאָנקורענץ. — אברהם גאָלד־פאדען.

וואָס איך האָב געזאָגט וועגען די „היסטאָרישע אָפּערעס", קען אויך געהן אויף דעם אידישען טעאַטער אין אַלגעמיין. דאָס איז געווען דער נידעריגסטער צושטאַנד, אין וועלכען ער האָט זיך ווען עס איז געפונען. וואָס מען זאָל ניט זאָגען וועגען גאָלדפאַדען'ס ווערק און גאָלדפאַדען'ס איינפלוס — טאַלאַנט האָט ער געוויס געהאַט, און זיין טעאַטער איז יעדענפאַלס צו אַזאַ באַלאַגאַן־מישענינע ניט דערגאַנגען. מאָגולעסקאָ'ס טאַלאַנט

דייוויד קעסלער איז אויך געווען זעהר ערפאלגרייך. עס איז אבער געווען א גאנץ אנדער קעסלער ווי דער, וואס איז געווען באריהמט שפעטער, ווען ער איז שוין געווען אין די מיטעלע יאהרען. ער פלעגט שפילען „העלדען"־ראלען, ריידען מיט א „העלדען"־שטימע און טאנצען מיט „העלדען"־פיס. פון דעם טאלאנט, וואס האט זיך אין איהם ענטוויקעלט שפעטער, איז דאן ניט געווען קיין שפור. אין יענע יאהרען פלעג איך איינפאך ניט האבען קיין געדולד צו איהם. אבער דער טעאטער עולם איז מיט מיר ניט געווען איינפארשטאנען. מען האט פון איהם געקוואלען — ניט נאר פרויען, נאר מענער אויך.

אין דעם זומער פון 1888 האב איך איהם אמאל געזעהן געהענדיג איבער איסט בראדווי — א הויכער, א שלאנקער, מיט א הויכען קאפעלוש, אין א לאנגען ראק און מיט א פראנטען־שטעקעלע אין האנט. איך האב זיך אפגעשטעלט קוקען, ניט אזוי אויף איהם, ווי אויף דעם קראוד, וואס איז איהם נאכגע־לאפען — אייניגע מיט שיינענדיגע פנים'ער, מיט שמייכלען, אין וועלכע עס האט זיך געשפיגעלט באצויבערונג; אנדערע — מיט אן אויסדרוק פון עהרפורכט אויף זייערע געזיכטער.

צוויי שילער מיינע, אן אדעסער צוויללינג, עהנליך אייגער צום אנדערען ווי צוויי טראפענס וואסער, און ביידע שעהנע יונגען, זיי־נען אמאל צוגעשטאנען צו מיר אז איך זאל מיט זיי גיהן זעהן ווי קעסלער שפילט די העלדען־ראלע אין א געוויסער „היסטארישער אפערא".

דיזע „היסטארישע אפערעס" זיינען געווען אן „ערפינדונג" פון „פראפעסאר" הוירוויץ, און זיי האבען דערגרייכט די נידעריג־סטע מדרגות פון אונזין און געשמאקלאזיגקייט, צו וועלכע דער אידישער טעאטער איז ווען עס איז דערנאנגען. אזוי ווי מאגולעס־קא האט אין יענער פיעסע געהאט א קלייניע ראלע, האב איך אויף זייער איינלאדונג געזאגט א תירוץ. עס האט אבער ניט גיהאלפען. זיי האבען זיך אזוי גבעטען, אז איך האב נעמוזט נעהן.

קעסלער איז ארויסגעקומען אויף דער ביהנע אלס א „פרינץ". ער האט נעטראגען א „שפאנישען" הוט מיט א גרינעם פעדער, און

לאָך אין אַרבעל, און מיט צודרעהטע, צוריסענע שיך. אין עטליכע טעג אַרום איז ער שוין געווען אויסגעפוצט, אַרומגענאַלט און אויסגעפראַנטעוועט ווי א רייכער פריץ.

אין די עטליכע טעג האָט ער אויפגעשטשאַבעט א קנאַקעדיגע פּיעסע, געקראָנען א אידען מיט נעלט, און די מויערען פון דער שטעדטעל זיינען פארקלעפט געוואָרען מיט אפישען, מיט זיין נאָמען אין גרויסע בוכשטאבען.

„פּראָפעסאָר מ. איש הורוויץ הלוי" — אַנדערש פלעגט ער זיך ניט רופען. ווער עס האָט איהם געגעבען דעם טיטול „פּראָפעסאָר", האָט מען ניט געפרעגט. דאָס איז שוין געווען א קליניקויט.

ער האָט געהאַט א ליידענשאַפט צו קערידזשעס מיט טייערע פערד, אויף דעם איראָפּעאישען פּריצישען שטייגער. עס פלעגט טרעפען, אז נעכטען האָט ער ניט געהאַט וואָס צו עסען, און היינט זעהט מען איהם שוין אין א קערידזש מיט פיער פערד און א לאַקעי אין א ליוורעיע, מיט גילדערנע באַפוצונגען. ער האָט אמאל ביי זיינער א דינסט געבאָרגט פינף הונדערט דאָלאָר און געקויפט א פערד מיט א קערידזש.

עס זיינען געווען צייטען, ווען זיין טעאַטער האָט צוגעליידיגט נעלט, און די אקטיאָרען האָבען געליטען הונגער, און ער פלעגט זיצען הינטער א קוטשער מיט בלישטשענדע קנעפּ און נאַלד־בענדער אַרום דעם קראָגען און די אַרבעל, און פאַהרען דורך די גאַסען פון ניו יאָרק ווי א רומענישער גראָף.

דעם אינהאַלט פון זיינע פּיעסען פלעגט ער מיסטענס נעמען פון דייטשע טעאַטער־שטיק אַדער ראָמאַנען, פון שונד־ווערק פון פאַרשידענע צייטען און פאַרמען. אַדער אז ניט, פלעגט ער נעמען א קאָפּיטל העברעאישע געשיכטע און דאָס צוזאַמענ־שטאָבען מיט א שונד־מעשה און צוגעבען אייגענע שאַרלאַ־טאַנסקע אינצעלהייטען. וועגען טאָלק, וועגען לאָגיק, וועגען פּראָפּאָרציע האָט ער זיך קיינמאל ניט געזאָרגט.

זיין הויפּט קאָנקורענט, יאָזעף ליטיינער, פלעגט אויך נעמען זיינע סוזשעטען פון פאַרטיגע ווערק, אָבער ער פלעגט זיך ווייניגסטענס געבען מיה זיי צו באַארבייטען לויט זיין פאַרשטאַנד.

און ביהנע־חן פלעגט פון דיזער „באַלאַגאַנשטשינע" אַרויסשיינען ווי אַ דימענט פון אַ זומפּ.

יאָזעף ליטיינער האָט מיט הורוויץ'ן קאָנקורירט, און עס זיינען געווען צייטען, ווען ליטיינער'ס אַ פּיעסע איז געגאַנגען פילע וואָכען און האָט דער אָריענטאַל קאָמפּאַניע אַריינגעבראַכט גרויסע סומען, וועהרענד הורוויץ'עס פּיעסען זיינען דורכגעפאַלען. און דאָך איז הורוויץ געווען די לייטענדע פיגור אין דער אידישער טעאַטער וועלט און דער הורוויציזם איז געווען דער לייטענדער נייסט אין איהר. אום צו באַקומען אַ באַגריף וועגען דיזען קאַפּיטעל פון דער אידישער טעאַטער געשיכטע, מוז מען צוערשט האָבען אַ באַגריף וועגען דער פּערזאָן, וועלכע האָט אין איהם געשפּילט דיזע הערשענדע ראָלע.

הורוויץ'ס עלטערן זיינען געווען פון גאַליציע. די פאַמיליע האָט אָבער עמיגרירט קיין רומעניע, וואו זיין פאָטער איז געווען אַ מלמד. דאָרטען האָט דער אינגערער הורוויץ אָנגעפאַנגען זיין טעאַטער קאַריערע. זיין פריהערדיגער לעבען איז גענוי ניט באַקאַנט. עס איז געווען אַלגעמיין אָנגענומען, אַז ער האָט זיך גע'שמדט; מען האָט געזאָגט, אַז ער איז געווען אַ מיסיאָנער, און אייניגע פון די אַקטיאָרען (וויינבלאַט, צום ביישפּיל) פלעגען איהם אין די אויגען רופען „פּראָפעסאָר משומד". ער פלעגט דאָס איהם, נאַטירליך, רופען אין אַ טאָן פון שפּאַס, אָבער אי וויינבלאַט אי די אַנדערע שוישפּילער זיינען געווען זיכער, אַז דער טיטול „משומד" איז געגרינדעט אויף אַן אמת.

ער האָט געקענט העברעאיש און דייטש, און זיין אידיש איז געווען שטאַרק באַדייטשט. אַז ער האָט געהאַט פעהיגקייטען, האָט קיינער ניט געקענט צווייפלען, און אַז ער האָט געהאַט ענערגיע — אודאי ניט. אַ פלאַקער פון ענערגיע און אונטער־נעמונגס־גייסט איז דאָס געווען! און אַלס אַוואַנטוריסט האָט ער צו זיך קיין גלייבען ניט געהאַט.

לעאָן בלאַנק האָט איהם אין די אַכציגער יאָהרען אַמאָל געזעהן איז אַ רומענישע שטעדטעל — אַן אָפּגעריסענעם, אַ פאַרוואַקסענעם, מיט אַ ניט־געשאָרענער באָרד, מיט אַ גרויסע

געגומען שרייבען פּיעסען אין אַמעריקאַ. דאָס איז א טעות. עס איז אמת, אז ער איז געקומען קיין אַמעריקאַ פון לאָנדאָן, און אז אין לאָנדאָן האָט ער געארבייט אלס בארבער. ער האָט אָבער געשריבען פּיעסען איידער ער איז געקומען קיין לאָנדאָן, ווען ער האָט נאָך געוואוינט אין רומעניען, וואו ער איז געווען א לעהרער. עס איז א פאקט, אז ער האָט פּאַרפאַסט א פּיעסע מיט דעם סוזשעט פון „שולמית" אַיידער גאָלדפאַדען האָט זיין „שולמית" געשריבען. ביי איהם האָט זי געהייסען „די ליבע פון ירושלים". דאָס הייסט אָבער ניט, אז דאָס איז געווען אַן אָריגינעלע ווערק. איהם האָט דערצו געדינט מאַפו׳ס ווערק „אהבת ציון". דערנאָך האָט גאָלדפאַדען געשריבען זיין „שולמית", וועלכע איז א פיל טאָלאַנטפולערע ווערק.

די קאָנקורענץ צווישען די צוויי טעאַטערס און די קאָנקורענץ צווישען די צוויי שרייבער מיט זייערע פּאַטריאָטען־מחנות האָט זיך פאַנאַנדערגעבראַנט. זי האָט אָנגענומען אזעלכע ווילדע פּאָרמען, ווי די אידישע דראַמאַטישע ליטעראַטור פון יענער צייט. די געגענזייטיגע אטאקעס פלעגען אמאל געפיהרט ווערען אויף דער ביהנע גופא. צווישען די אקטען פלעגט אַרויסקומען א מענדזשער אַדער א שוישפּילער און נעמען באַמבארדירען דעם געגענזייטיגען טעאַטער; אפט פלעגט מען דאָס טאָן אויף אַנאַנדער ארט: מען פלעגט אריינשטעלען ספּעציעלע פערזון אין די קופלעטען, וואָס מען פלעגט זינגען צווישען די אקטען — קופלעטען מיט זידלעריין אויף די קאָנקורענטען. אמאל פלעגט מען זאָגאַר עטלעכע ווערטער אזעלכע אריינשטעלען אין דער פיעסע גופא.

א געוויסער טייל פון דעם עולם פלעגט נאָכפאָלגען דיזע וואַרט־מלחמות צווישען די צוויי ביהנעם מיט גרויס אינטערעס.

אברהם גאָלדפאַדען איז אויך אריבערגעקומען, אָבער זיין סך נחת האָט ער דאָ ניט געהאַט. צו א טעאַטער זיך צושלאָגען איז איהם געווען שווער, און ווען ער האָט דאָ געפרובט שרייבען נייע פיעסען, האָט זיין טאָלאַנט איהם ניט געקענט דינען. דער

הורוויץ האָט זיך אפילו ניט געוואָלט נעמען קיין צייט דערצו. כמעט איבער נאַכט פלעגט ער „אויסבאַקען" אַ פּיעסע. אַמאָל פלעגט טרעפען, אַז אין דעם אָווענט ווען די דראַמע האָט געדאַרפט אויפגעפיהרט ווערען, איז זי נאָך ניט געווען פאַרטיג. עס פעלט נאָך אַן אַקט אָדער אַן אַקט־און־אַ־האַלב. דאָס האָט איהם אָבער ניט געקימערט. „נעווער מיינד! — פלעגט ער זאָגען צו די שוישפּילער — שטעלט! מיר וועלען שוין זעהן". און אַנשטאָט אַ פערטען אַקט, פלעגט ער אַרויפגעהן אויף דער ביהנע, אָנגעטאָן ווי אַ טערקישער סולטאַן, צום ביישפּיל, און פלעגט ריידען און טענה'ן אויף וואָס די וועלט שטעהט.

דער לעזער וועט פרעגען: וואו האָבען אָבער די אַנדערע שוישפּילער גענומען ווערטער צום ריידען? פלעגט הורוויץ זיך אַזאַ עצה געבען: אַ מינוט פאַר דעם ווי דער פאָרהאַנג הויבט זיך אויף, זאָגט ער צו וויינבלאַט'ען: „וואָס איך וועל ניט זאָגען, זאָלסטו צושאָקלען מיט'ן קאָפּ".

ער, הורוויץ, איז דער טערקישער סולטאַן און וויינבלאַט איז דער שני למלך. דער טערקישער סולטאַן רעדט, און דער שני למלך שאָקעלט מיט'ן קאָפּ, און דער עולם האָט הנאה.

הורוויץ האָט דער ערשטער איינגעפיהרט אידישע מאַטינעע פאָרשטעלונגען. דער טעאַטער עולם איז דאַן געווען אַזוי אונוויסענד און אַזוי ווייניג צוגעוואוינט צו אַזעלכע זאַכען, אַז ווייבער האָבען אַ לאַנגע צייט ניט געוואוסט וואָס „מאַטינעע" הייסט. די פאָלגענדע פּאַסירונג איז ניט קיין אויסגעקלערטע, נאָר אַ פאַקט:

אַ אידענע איז אַריינגעקומען קויפען טיקעטס אויף שבת און געפרעגט:

„וואָרום שפּילט איהר די דריטע וואָך דיזעלבע פּיעסע?"

עס האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז זי האָט געמיינט דאָס „מאַטינעע" איז דער נאָמען פון דער פּיעסע.

הורוויץ'ס הויפּט קאָנקורענט איז, אַלזאָ, געווען יאָזעף ליטיינער. עס איז פאַרשפּרייט אַן איינדרוק, אַז ליטיינער האָט

האָט זיך אָבער אויך געפיהלט זיין טאַלאַנט. אין א שמועס איז ער געווען גייסטרייך און אינטערעסאַנט.

9.

א סאַלון־קיפער. — „דוד'ס האַרף". — טהאַמאשעווסקי, אדלער, שעהנגאַלד. — רודאַלף מארקס.

אין 33 קאַנעל סטריט, צווישען עסעקס און לאַדלאָו, האָט א איד מיט'ן נאָמען שרייבער געהאַלטען א סאַלון, און דאָרטען איז געווען דער מיטעל־פונקט פון דער דאמאַלסדריגער טעאַטער־וועלט.

אויב דער לעזער געדענקט די סצענע אין וואגאן, וועו איך בין אפגעפאָהרען פון קיעוו, געדענקט ער אויך דעם שהנעם יונגען מאן מיט דער בלאָנדער באָרד, וועמען פרייַנד האָבען באגלייט מיט געזאנג און מיט וויין. דאן האָב איך וועגען איהם קיין באגריף ניט געהאַט און זיין נאָמען ניט געוואוסט. איך האָב איהם נעאורטיילט לויט דעם אייַנדרוק, וואס ער האָט אויף מיר געמאכט אונבאַקאַנטערהייט.

אין יענעם היסטאָרישען שבת־צו־נאכט, אונטער דער ווירקונג פון דער אונפארגעסליכער סצענע, און ספעציעל אונטער דער ווירקונג פון די נעזאנג און די צו־ווינשונגען, פון וועלכע ער איז געווען די צענטער־פיגור, האָט ער זיך מיר פאַרגעשטעלט מיט פאַעטישע פארבען. איך בין געווען זיכער, אז ער איז א למדן א משכיל, און א אידאַליסט.

ער איז אויך געפאָהרען קיין ניו יארק. אין ניו יארק האָב איך שפעטער זיך דערוואוסט, אז ער האלט א סאלון.

ער איז ניט געווען קיין למדן, ניט קיין משכיל און ניט קיין אידאַליסט.

דאָס איז געווען דער מיסטער שרייבער, ביי וועמען עס פלעגען זיך צונויפקומען אידישע אקטיאָרען און זייערע אָנהענגער (דעם וואָרט „פאַטריאָטען" האָט מען נאָך דאן ניט געהאַט „ענטדעקט").

אמעריקאנער טעאטער מארק האט געפאדערט א גאנץ אנדערען סארט סחורה.

איך בין מיט איהם באקאנט געווארען אין דעם אפיס פון דעם „פאלקס־אדוואקאט", א אידישע וואכען־בלאט, וועלכע האט זיך געהאט געגרינדעט מיט א קורצער צייט צוריק, מיט געצעל זעליקאוויטש'ן אלס רעדאקטאר און מיט דעם אויבען־דערמאנטען שור און איינעם מיכאיל מינץ (א ברודער פון מאזעס מינץ) אלס פאבלישערס. איך פלעג ארויסקומען אהין, און א פאר מאל האב איך פאר דער צייטונג געשריבען. גאלדפאדען פלעגט פאר מיר זיך באקלאגען אויף די ניו יארקער אידישע טעאטערס, אז מען באצאלט איהם ניט קיין „ראיאלטיס" פאר זיינע פיעסען. ער האט שארף קריטיקירט הורוויץ'ן און לי־טיינער'ן און די שוישפילער. די שוישפילער פלעגט ער אנ־רופען מיט זייערע ערשטע נעמען („דוד'ל", „משה'לע"), ווי ער איז געוואוינט געווען זיי צו רופען אין רוסלאנד, ווען זיי זיינען צו איהם אנגעקומען זיך לערנען די „מלאכה". ער פלעגט אפט געברויכען א וואָרט וואס מען קען ניט דרוקען. ער האט גע־רעדט מיט הומאר, דאס רוב מיט א שמייכעל. אין רומעניען און אין רוסלאנד פלעגט ער אויף זיי קוקען ווי א בעל־הבית קוקט אויף זיינע משרתים. ער האט זיי אלעמען „פאר מענ־שען גענאכט", ווי ער פלעגט זיך אויסדריקען. דאס רוב פון זיי זיינען צו איהם געקומען פון דער טיפסטער ארימקייט און אונווויסענהייט. פריהער זיינען זיי געווען משוררים'לעך, זינגער־לעך ביי חזנים אדער אין די ארעמסטע ווין־קעלערען. אין זיין טרופּע האבען עטליכע פון זיי באקומען נעמען און ער פלעגט פאר מיר טענה'ן, אז זיי זיינען אונדאנקבאר, אז זיי געדענקען ניט „ווער עס האט זיי פאר מענשען גענאכט".

וועו איך דערמאן זיך איצט וואס פאר אן איינדרוק ער האט אויף מיר גענאכט, דערמאן איך זיך ווי שטארק עס האט זיך אין איהם נעפיהלט דער אידישער אקטיאר פון יענע צייטען. אליין האט ער זעלטען נעשפילט. דער אקטיאר־ישער איינפלוס האט זיך אבער געשפירט אין זיין ריידען און אין זיינע מאניערען. עס

פרייַנד. זיי האָבען געהערט צו די זעלבע לאַזשען, און אין די „פּאָליטישע" נייַעס פון די אידישע טעאַטערס פלעגט מען זייערע נעמען אָפט הערען צוזאמען.

דער סענסאַציאָנעלסטער שטאַפּל אין הורוויץ'עס קאריערע איז דערגרייכט געוואָרען וועו ער האָט געגרינדעט „דוד'ס הארפֿ", א געזעלשאפט, אין וועלכער די ביזנעס פון אן אָרדען מיט לאַזשעס האָט געזאָלט זיין פאראייניגט מיט טעאַטער ביזנעס. דאָס איז געווען א מאָדנער „פּעטענט": דער מעמבער האָט איינגעצאָלט צווויי דאָלאָר, און דערפאר האָט ער, ערשטענס, באַקומען זיינע צווויי דאָלאָר צוריק, און אָלס צוגאָב—דרייערליי „בענעפיטס": זיבען דאָלאָר א וואָך, אויב ער וועלט קראנק, 500 דאָלאָר אויף נדן פאר זיין טאָכטער, וועו זי האָט חתונה, און 500 דאָלאָר פאר זיין פרוי, וועו ער שטאַרבט.

די צווויי דאָלאָר באַקומט דער מעמבער ניט אין קעש, נאָר מיט טעאַטער טיקעטס פון דעם הורוויץ טעאַטער.

דער וואָס גלויבט ניט אין קיין נסים, וואָלט געפרעגט: פון וואַנען וועט זיך נעמען די געלט אויף אויסצוצאָלען די אלע בענעפיטס? אַנשטאָט אן ענטפער אויף אזא קשיה, האָט הורוויץ געגעבען א קאָמיטע. די דאָזיגע קאָמיטע, מיט פראָפעסאָר מ. איש הורוויץ הלוי אלס פיהרער, און באַגלייט מיט א טעאַטער כאָר, פלעגט געהן פון לאַזש צו לאַזש. אומעטום האָט דער פּראָפעסאָר געהאַלטען א דייטשע רעדע וועגען דוד'ן מיט זיין געטליכער הארפֿ, וועלכע וועט פאר צווויי דאָלאָר א וואָך יעדען מעמבער געבען פאר צווויי דאָלאָר טיקעטס און דרייערליי בענעפיטס א צוגאָב. נאָך דער רעדע פלעגט דער כאָר זינגען א קאפיטעל תהלים וועגען דוד'ן און זיין הארפֿ.

דער עולם איז אומעטום אזוי באגייסטערט געוואָרען, אז מען האָט ניט געפרעגט קיין קשיות, און צווויי דאָלאָרדיגע זיינען געפאַלען וויי שניי.

טויזענטער און טויזענטער מיטגלידער האָבען זיך פאַרשריבען. אן אוצר מיט גאָלד איז אריינגעקומען אין דער קאסע.

די וואָס האָבען איהם געקענט האָבען מיר געזאָגט, אז ער איז אין די „פיר אייל׳ען" פון א למדן אדער משכיל קיין מאל ניט געשטאנען; אז ער איז א איד אן עם הארץ — א פאלשטענדיגער.

איך בין ביטער ענטוישט געוואָרען. איך בין געווען אין כעס אויף זיך אליין, פארוואָס איך האָב וועגען איהם באקומען אזא פאלשען איינדרוק. און אויף איהם בין איך געווען מלא רציחה, אזוי ווי ער וואלט מיר יענעם שבת־צו־נאכט באשווינדעלט. יעדעם מאל וואָס איך פלעג איהם באגעגענען אויפ׳ן גאס, אדער זעהן איהם ביי דער טיר פון זיין סאלון, פלעג איך האָבען דיזען געפיהל. נאדיר א למדן! נאדיר א משכיל, א אידעאליסט!

שפעטער האָב איך זיך וועגען איהם דערוואוסט, אז ער איז א גוט־הערציגער און א קלוגער. אין קיעוו, וואו ער האָט געהאנדעלט מיט לימענעס (לעמאָנס, ציטראָנען), האָבען איהם אלע געקענט פאר אן עהרליכען מאן. און אזוי ווי ער איז געווען א קלוגער און א גוטער, האָט ער דאָרטען געהאט א סך פריינד. דאָ אין ניו יאָרק האָט ער זיך אויך ערוואָרבען א מאסע גוטע ברידער. דורך דעם, און דורך זיין פראקטישען שכל, איז ער אין א קורצער צייט געוואָרען א וויכטיגע פיגור אין דער אידישער לאדזשען וועלט. ער איז געווען פרעזידענט אין א פאָר צעהנדליג לאדזשען, און איז געוואָרען די „מיניסטערסקע קאָפ" פון דער אידישער טעאטער־פאליטיק. פון די אקטיאָרען גופא האָט זיין סאלון נאָרניט געהאט. פארקערט, זיי האָבען איהם שטענדיג געקאָסט א סך. וואָרים מיט זיין „פרי לאָנטש" האָט זיך געשפייזט יערער פון זיי וואָס האָט ניט געהאט וואָס צו עסען, און פון זיין טיש־קעסטעל פלעגט ער זיי נאָך באזאָרגען מיט קליין־געלט.

זיין גוט־הערציגקייט, היימישע עהרליכקייט און שכל האָבען זיך יענעם אונפארגעסליכען שבת־צו־נאכט מסתמא אָפּגעשפיגעלט אויף זיין שהנעם פנים. דעריבער האָט ער דאָס מיר אויסגעזוהן אזוי אינטערעסאנט און סימפאטיש.

אונטער אמעריקאנער אומשטענדען האָט פילעס אין איהם אנגענומען א נייעם כאראקטער.

ער און „פראָפעסאָר" הורוויץ זיינען דאָ געוואָרען נאָהענטע

אין מיין זכרון אפשר פאַרפֿלאַנטערט אביסעל. אז עס זיינען נעווען רייטער אין דער פּראַצעסיע — דאָס נעדענק איך קלאָר. אייניגע פון די אַנדערע, וואָס האָבען געזעהן דעם מאַרש, זאָגען מיר, אז הורוויץ מיט שרייבער׳ן זיינען געזעסען אויף פערד. אַנדערע געדענקען אויך, אז מען האָט זיי נעפֿיהרט אונטער די הענט. איך בין זיכער, אז פֿאַרבי דעם סאַלון, וווינגסטענס, האָבען זיי פֿאַרבי־געשפֿרייזט, מיט אונטערפֿיהרער פון ביידע זייטען, ווי שטאַלצע פּרינצען אויאַטישע.

אז די סצענע האָט אויף מיך נעמאַכט אן עקעלהאפטען אייַנדרוק און אז איך בין פון איהר אַוועק א נידערגעשלאָגענער — דאָס נעדענק איך אויך.

„אָט דאָס ווילען די מאַסען! — האָב איך זיך נעקלערט. די וואולגאַרסטע פֿאַרמע פון אַמעריקאַנער פרייהייט — אָט דאָס נעמט זיי! צו וואָס דארפען זיי סאַציאַליסטישע רעדנער? טאַמאַני פֿאַליטישענס און הורוויצעס — אָט אזעלכע רעדנער דארפען זיי!"

„דוד׳ס הארף" האָט עקזיסטירט עטלאכע מאָנאַטען. הורוויץ האָט זיך נענומען א טעאַטער, נעקויפט זיך א הויז, א פּאָר פערד פּאָר פופצעהן הונדערט דאָלאָר און — די גאַנצע נעשיכטע האָט נעפֿלאַצט. רי וואָס האָבען נעגעבען די צוויי־דאָלאַרדיגע, האָבען נעשריען, געסטראַשעט. זיי זיינען אָבער נעווען מאכטלאָז.

איך האָב ווידער אויפֿנעהערט צו גיהן אין אידישען טעאַטער. איך פֿלעג הערען וואָס פּאָר סאַרטען פּיעסען מען שפּילט. און פון דעם וואָס איך האָב נעהערט, האָט זיך מיין אידישער טעאַטער אפּעטיט ניט אומגעקערט. אפּילו מאַנולעסקא האָט מיך אויפֿ־נעהערט צו אינטערעסירען.

באַרים טהאַמאַשעווסקי׳ן האָבען מיר איבערגעלאָזען אין דער צייט ווען ער פֿלעגט שפּילען מיידעל־דאָלען און איז נעווען דער וויכטיגסטער „סטאַר" און „פּרימאַדאָנא". דאָס איז די „פּאַר־היסטאָרישע" צייט פון דעם אידישען טעאַטער אין אמעריקא — די צייט, ווען איך בין נעווען א באַרדער ביי טהאַמאַשעווסקי׳ס מוטער. אויף עטליכע יאָהר איז ער פארשוואונדען פון ניו יאָרק.

שרייבער איז געווען הורוויץ'עס שני למלך און הויפט־מיניסטער אין דעם „סקים".

אלס א ספעציעלען פובליסיטי־מיטעל האט הורוויץ אויסגעקלערט א „הארף אוו דייוויד פאראד" — א גרויסע פראצעסיע מיט פערד, מוזיק, לענטעס און פאהנען לכבוד דעם נייעם אָרדען. וועגען דעם קומענדען פאראד האט מען אומעטום אנאנסירט ווי וועגען א גרויסען פאלקס יום־טוב. הורוויץ האט געהאלטען רעדעס, דער כאָר האט געזונגען, און צעהנדליגע הורוויץ־„פאטריאטען"האבען אדוורטייזט די גליקען, וועלכע ער גראנטירט יעדען מיטגליד פון דעם נייעם אָרדען. וואו מען איז געשטאנען און וואו מען איז געגאנגען, האט מען געהערט וועגען דעם קומענדען פאראד.

וועז איך האב וועגען דעם דערצעהלט א באקאנטען אמעריקאנער זשורנאליסט, האט ער מיך געבעטען איהם צו נעמען אויף קאנעל סטריט, וועז דער פאראד וועט דאָרטען דורכגעהן.

אין דער אנאנסירטער צייט זיינען מיר אָנגעקומען אויף קאנעל סטריט, פונקט אנטקעגען שרייבער'ס סאלון, וואָרים דאָרטען האט באדארפט זיין דעם פאראד'ס וויכטיגסטער פונקט. ביידע סיידוואָקס זיינען שוין געווען געפאקט מיט מענשען. מיר האבען זיך קוים צוגעשטופט צו א פלאץ, פון וועלכען מען האט געקענט זעהן די פראצעסיע.

באלד האבען זיך דערהערט די קלאנגען פון טרומייטען, און די שטימען פון א כאָר. איך געדענק דעם מארש. מיט דעם געפילדער, מיט דער אויפרעגונג. אין דער ערשטער רייהע, באגריסט מיט דונערענדע הוראס און אפלאדיסמענטען, האט מען געפיהרט אונטער די הענט דעם „פראפעסאָר" אליין—א דיקלעכער, מיט שווארצע האָר, מיט א שווארצע „שפאניש בערדעלע", אין א הויכען קאפעלוש, מיט א גרויסע ברויע לענטע איבער'ן ברוסט; און נעקסט צו איהם, אויך אין א קאפעלוש, און אויך מיט א גרויסער לענטע, האָט מען געפיהרט זיין הויפט־מיניסטער, שרייבער'ן, דעם סאלון־קיפער.

איך זאג, אז מען האָט זיי געפיהרט, און אפשר האבען זיי געריטען. פון דעם געפילדער און דער מישענינג איז די סצענע

ער איז קעסלער'ן געוואָרען אַ געפערליכער קאָנקורענט.

אין שפּעטערע יאָהרען האָט די אידישע ביהנע געמאַכט פאָרטשריט אַ דאַנק די ווערק פון יעקב גאָרדין, און קעסלער, און אויך טהאָמאַשעַווסקי, האָבען אין זיך ענטוויקעלט קינסטלע־רישע טאַלאַנטען. עס האָט זיך ארויסגעצייגט, אז ווען טהאָמאַ־שעווסקי האָט אן אמת'ע ראָלע, איז ער א פיינער קינסטלער. ער האָט ארויסגעוויזען טאַלאַנט און ארטיסטישע צוריקגע־האלטענקייט. עס האָט זיך פּראָסט ניט געגלויבט, אז דאָס איז דער „פּרינץ" פון אמאָליגע יאָהרען. קינסטלערישע אינטע־ליגענץ האָט ער ארויסגעוויזען מעהר ווי קעסלער. נאָר די אויס־שפּראכע האָט איהם אימער אביסעל געשטערט — די „פּרינצליך־דייטשע" אויסשפּראכע, וועלכע האָט זיך צו איהם צוגעקלעפּט אין די הורוויץ יאָהרען.

פון יוראָפּ איז אַריבערגעקומען שעהנגאָלד. בשעת אין רוסלאַנד איז נאָך געווען ערלויבט צו שפּילען אויף אידיש, איז ער דאָרטען געווען דער וויכטיגסטער „סטאַר" אין ערנסטע דראַמאַטישע ראָלען. דייוויד קעסלער האָט אַמאָל (מיט יאָהרען שפּעטער) מיר דערציילט ווי שעהן און איינדרוקספול דיזער שעהנגאָלד איז געווען, ווען ער, קעסלער, האָט איהם געזעהן אין קעשענעוו, ווי וואזשנע ער פלעגט אייסזעהן — אין א פּעלערינע מיט א הויכען קאפּעלוש — און ווי דער רוסיש־אידישער טעאַטער עולם האָט איהם געליבט. קעסלער איז דאַן באַצויבערט געוואָרען פון שעהנגאָלד'ס שפּילען און פון זיין פּעלערינע; און דאָס איז געווען די אורזאַכע פאַרוואָס ער, קעסלער, האָט זיך אַריינגענומען אין קאָפּ, אַז ער מוז ווערען אַן אַקטיאָר.

איך געדענק אן אָפּישע מיט לעכערליך־איבערטריבענע לויב־געזאַנגען וועגען שעהנגאָלד'ען אַלס אוריאל אַקאָסטאַ.

זעהן איהם אָבער אין טעאַטער בין איך ניט געגאַנגען.

דזשייקאָב פּ. אַדלער און מאַדאַם ליפּצין זיינען פון לאָנדאָן געקומען קיין אַמעריקא. זייערע ערשטע אַמעריקאַנער ערפאה־רונגען אַלס שוישפּילער זיינען אָבער געווען ניט אין ניו יאָרק,

ער האָט געשפּילט אין שיקאגאָ. אָבער מיט אזעלכע איינצעל־הייטען פון די אידישע טעאַטער־נייעס בין איך דאָן ניט געווען באַקאַנט. פּלוצלונג האָב איך אָנגעהויבען זעהן זיין נאָמען און זיין פּאָרטרעט אויף גרויסע אפישען. ער איז דאָן אלט געווען א יאָהר 22, א בילד־שעהנער, א בליהענדער יונג, מיט א גערא־טענער פיגור, א הויכע און א קרעפטיגע.

אין דיזע יאָהרען פון „היסטאָרישע אָפּעראַס" און „ביבלישע פּרינצען" איז ער געווען פונקט אויפ'ן פּלאַץ. קיין שעהנערען פּרינץ ווי ער האָט מען זיך ניט געקענט פאָרשטעלען. א ביבלישער פּרינץ „מוז" טראָגען קורצע הויזלאַך (כדי די פּרויען, וואָס קומען אין טעאַטער, זאָלען זעהן זיינע נאקעטע פּיס העכער ווי די קני); און טהאָמאַשעווסקי האָט געהאַט די שעהנסטע פּאָר פּיס אויף דער אידישער ביהנע. אלזאָ, איז ער געוואָרען דער ליבלינג בייס עולם, הויפּטזעכליך בייַ די פּרויען. מיידלעך פלענען אָפּשפּאָרען פון דאָס נויטיגסטע און קויפען א טיקעט צו א פיעסע, אין וועלכער זיי וועלען זעהן טהאָמאַשעווסקי'ן. זיי פלענען זיך אָנזאָגען איינע די אַנדערע, אז אין דער וואָר דאָלע איז ער ספּעץ על נאקעט און ספּעציעל שעהן. זיי פלענען שטודירען יעדען ווינקעל, וואו ער שטעהט, און ווי אזוי ער שטעהט און וואָס פּאר א סיט עס איז דער בעסטער פּאר דיזער פיעסע. אמעריקאנער דאמען האָבען זייערע „מאטיני איידאָלס" — אקטיאָרען־פּראַנטען מיט שעהנע מענערשע פיגורען, עלענאנטע קלייַדער און אריסטאָקראַטישע מאניערען, וואָס זיי ווייזען ארויס אויף דער ביהנע. די אמעריקאנער דאמען קוועלען קוקענדיג אויף זיי. בייַ די איסט סיידער דאמען און מיידלעך איז באַריס טאָמאַשעווסקי געווען דער „מאטיני איידאָל".

אין יענער טייל פון זיין קאריערע האָב איך איהם אויף דער ביהנע קיינמאל ניט נעזעהן. די איסט סייד איז אָבער געווען פול מיט באריכטען וועגען איהם און זיין ערפאָלג, און די באריכטען פלענען צו מיר אנקומען. וועד פון די עלטערע ניו יאָרקער אידען געדענקט דאָס ניט, ווי עס האָט זיך נערודערט מיט באַריס טהאָמאַשעווסקי'ן אין דער האָלע פון „אלכסנדר, דער פּרינץ פון ירושלים"?

וואַנען — פון אָדעס! — אַזא זאַך האָט איצט געטראָפען צום ערשטען מאָל.

מיט עטליכע יאָהר פריהער זיינען די ניו יאָרקער קהלות געווען קליין, און זייערע שוהלען קליין. די מיטגלידער זיינען מייסטענס געווען אימיגראַנטען פון אָרימע שטעטלעך פון סו־וואַלקער, קאַלישער, ווילנער, קאָוונער אָדער ווארשעווער גובערניע, און זיי זיינען דאָס רוב געווען אָרגאַניזירט אין לאַנדסלייט־גרופּען, יעדע גרופּע מיט איהר שוהל'כעל. און אַפילו די שוהלען פון לאַנדסלט פון אַזא שטאָדט ווי ווארשא זיינען אויך געווען קליין און אָרים. קיין זעהר רייכע רוסישע אָדער פּוילישע אימיגראַנטען זיינען דאַן נאָך איבערהויפּט ניט געווען.

די גאַנצע אידישע באַפעלקערונג איז געווען קליין, און די אָרטאָדאָקסישע אידען האָבען זיך אין זייער אידישען קוואַרטאַל געפיהלט ווי אין אַ קליין שטעדטעל.

זינט אָבער די פּאָגראָמען האָבען געמאַכט דעם אָנהויב צו אַ גרויסער אידישער אימיגראַציע, האָבען זיך אונזערע אידען אין ניו יאָרק גענומען פיהלען אנדערש. די אידישע טייל פון ניו יאָרק איז שנעל געוואָרען זעהר גרויס. קהלות זיינען געוואַקסען. עס האָבען זיך גענומען באַווייזען גרעסערע און שעהנערע שוהלען. מען האָט אָנגעהויבען אַריבערברענגען דאָס בעסטע וואָס די אַלטע היים האָט פאַרמאָגט. מילא, אַקטיאָרען זיינען אַליין אַריבער־געקומען, וואָרים אין רוסלאַנד האָט מען זיי אונטערדריקט. באַריהמטע חזנים און רבנים אָבער האָבען די ניו יאָרקער אידען געזוכט אַראָפּצובריינגען.

ווען איך בין געקומען קיין ניו יאָרק, איז די וויכטיגסטע און גרעסטע אימיגראַנטען־שוהל — דער בית המדרש הגדול — געווען אַ קליינע אָרימע קלויז אויף לאָדלאָו סטריט, צווישען גרענד און ברום (אויף דער וועסט סייד פון דער סטריט). מיט דריי יאָהר שפּעטער האָט דער בית המדרש הגדול אַריבערגעמופט אין אַ פיל גרעסערער און וואַזשנערער געביידע אויף נאָרפאָלק סטריט.

פריהער איז דאָרטען געווען אַ קריסטליכע קירכע. דאָס איז געווען דער אָנהויב פון פאַרוואַנדלען קירכען אין שוהלען.

נאָר אין שיקאַגאָ. אין ניו יאָרק האָבען זיי ניט נעקענט געפינען קיין מענדושער און קיין טעאַטער. שפעטער זיינען זיי פון שיקאַגאָ געקומען קיין ניו יאָרק, און אָננעהויבען צו שפּילען. וועגען זיי האָב איך נאָר געהערט און זייערע נעשטאַלטען האָב איך געזעהן נאָר אויף די אַפישען.

עס האָט זיך באַוויזען אַ יונגער שוישפּילער מיט'ן נאָמען רודאָלף מאַרקס, אַ קאָמיקער, קופּלעטען־זינגער און טענצער. מען האָט נעזאָגט, אז ער הויבט אַן צו קאָנקורירען מיט מאָגוּלעסקא'ן. אָבער איהם האָב איך אין די ערשטע פּאָר יאָהר פון זיין קאַריערע אויך ניט נעזעהן.

מיינער א שילער, א העברעעער, וועלכער האָט נעהאַלטען א קלייַנע פוירנטישור סטאָר אויף נאָרפאָלק (אָדער אפשר סאָפאָלק) סטריט, האָט מיר דערציילט אז מאַרקס'עס אמת'ער נאָמען איז נאָר ראָטקינסאָן און אז זיין פאָטער איז א באַריהמטער העברעאישער שרייבער. דאָס האָט מיך אביסעל פאַראינטערעסירט. אז א זוהן פון אזא פאָטער זאָל זיך נעפינען אויף דער אידישער ביהנע — דאָס איז געווען אן אונגעוועהנליכע זאַך. דער פויר־ניטשור דילער האָט מיר איינגעלאַדען צו נעהן זעהן ווי מאַרקס שפּילט. איך האָב צוגעזאָגט צו נעהן. איך האָב אָבער אלץ אָפּנעלייגט, און איך האָב מאַרקס'ען אין יענער צייט קיינמאָל אויף דער ביהנע ניט נעזעהן.

10.

קהלות וואקסען. — מען אימפּאָרטירט באַרימטע חזנים פון דער אַלטער הייִם. — קופּער פון ווילנא. — פּיניע מינקאָווסקי פון אדעס.

איך בין איינגעלאַדען געווען אלס לעהרער אין דער פאַמיליע פון פּיניע מינקאָווסקי, א באַרימטער חזן, וועלכען אידען פון דער איסט סייד האָבען אַריבערנעבראַכט פון אָדעס. זיין קומען איז געווען א סענסאַציע. או ניו יאָרקער אידען זאָלען אימפּאָר־טירען א באַריהמטען חזן פון דער אַלטער הייִם, און נאָך פון

צו זיך ערשט א יאָהר אַדער עטוואָס מעהר נאכדעם ווי ער איז געקומען קיין ניו יאָרק; דאָס הייסט, דאָן, ווען ער האָט שוין אַראָפּגעבראכט זיין פאַמיליע. ער און זיין פרוי און זיין גאנצע הויז האָבען אויף מיר געמאכט א גוטען איינדרוק. מיר זיינען באפריינדעט געווארען. איך האָב געגעבען ענגלישע לעסאָנס ניט נאָר איהם, נאָר אויך זיין פרוי — אויך א הויכע און א שהנע — און זיין זוהן, א אינגעל פון א יאָהר 14. אין אַדעם איז דער באַי דורכגענאנגען די ערשטע דריי קלאָסען גימנאזיע, און איך האָב איהם דאָ געפערטיגט צו קאָלעדזש. די מינקאָווסקים האָבען אויך געהאט נאָך א קינד, א מיידעלע פון א יאָהר זעקס.

די שטוב האָט זיך געפיהרט אויף א שהען־באָלעבאטישען רוסיש־אידישען שטייגער.

ארום דערזעלבער צייט האָט די קאָלוואריער שוהל אַראָפּ־געבראכט פון ווילנע דעם חזן קופער, וועלכער האָט פריהער באקומען א גרויסען נאָמען אין רומעניע.

11.

דער רב הכולל. — אליקום צונזער.

די אַרטאַראָקסישע רוסישע אידען פון ניו יאָרק האָבען זיך באשלאָסען אַראָפּצובריינגען א באריהמטען רב. די דאָמאָלסדיגע רבנים פון ניו יאָרק זיינען געווען ניט קיין וויכטיגע. אפשר האָט זיך צווישען זיי געפונען א גרויסער למדן. אויב יאָ, האָט ער אויך ניט געהאט קיין גרויסען נאָמען, ווייל ער איז געקומען אליין. מען האָט איהם ניט אַראָפּגעבראכט. אלזא, האָט זיין קומען ניט געמאכט קיין רעש. דעריבער האָט מען זיך באשלאָסען צו אימפּאָרטירען א רב. איינער פון די אָנפיהרער פון דער באוועגונג איז געווען דער אויבען דערמאָנטער קעפּ־מאָנופעק־טשורער, יהושע ראָטשטיין, דער פֿרעזידענט פון „ישיבת עץ חיים". ער און די אַנדערע לידערס האָבען געהאט אין זינען צו בריינגען ניט אַנדערש ווי א רב פון א גרויסער רוסישער שטאָדט. זיי האָבען געוואָלט האָבען א רב, צו וועמען מען זאָל האָבען רעספעקט — אי אין דער אידישער וועלט אי אין

אלס רעזולטאט פון אונזער אידישער אימיגראציאנס־כוואליע האט די קריסטליכע באפעלקערונג ביסלעכווייז ארויסגעמופט פון דער אסט סייד; זיינען די טשוירטשעס געבליבען אהן באזוכער. די אידען, ווידער, האבען אנגעהויבען זיך צו נויטיגען אין גרעסערע שוהלען. און אזוי ווי פון א טשוירטש צו מאכען א בית המרש ערלויבט די אידישע רעליגיע (פארקערט — ניט), האט מען ביסלעכווייז אנגעהויבען אפצוקויפען טשוירטשעס אויף דער אסט סייד.

צו דערזעלבער צייט האט מען דא און דארטען אויך אויס־געבויט שעהנע נייע שוהלען, און איינע פון זיי איז געווען די עלדרידזש סטריט'ער שוהל, צווישען קאנאל און דיוויזשאן סטריט. פון דעם שטאנדפונקט פון יענער צייט איז די נעבויידע געווען פרעכטיג און גרויס. נו, צו אזא שוהל פאדערט זיך שוין א גרויסער חזן, האט מען געטראכט וועגען די באריהמטע חזנים פון דער אלטער היים. איינער פון די באריהמטסטע איז דאן געווען פיניע מינקאווסקי פון אדעס. האט מען געזומען פלאנעווען איהם אראפצוברענגען. מיט עטליכע יאהר פריהער וואלט מען וועגען אזא זאך ניט געסמייעט צו טרוימען. איצט האט מען שוין געסמייעט. עס האט זיך אנגעהויבען א קארעספאנדענץ צווישען ניו יארק און אדעס. מען האט מינקאווסקי'ן פארגע־שלאגען א פיל גרעסערען געהאלט ווי ער האט באקומען אין אדעס — א גרעסערען געהאלט ווי אין ניו יארק פלעגען באקומען צעהן חזנים אינאיינעם — און ער איז געקומען. דאס איז געווען אין פעברואר, 1888.

ער האט געהאט א וואונדערבארע טענאר־שטימע און ער האט געזונגען מיט געשמאק. צו זיין דאוונען זיינען געקומען די מוזיק־קריטיקער פון די אמעריקאנער צייטונגען און זיי האבען וועגען איהם געשריבען ארטיקלען מיט לויב־געזאנגען.

דאס אלץ איז געווען א נייעס אין דעם לעבען פון ניו יארק — א נייער קאפיטל אין דער געשיכטע פון די היגע אידען.

מינקאווסקי איז געווען א אינטערעסאנטער ברונעט, א הויכער, א שטארקער, און נאך א נאנץ יונגער. ער האט געקענט רוסיש, דייטש און העברעאיש. מיר האט ער איינגעלאדען

אז ניו יאָרק דאַרף פֿאַרשטיין ווי אזא טייערע קרוין צו האַלטן אויף זיך".

דער בריף איז שוין לאַנג פֿאַרלאָרען געגאַנגען און איך ניב איהם, נאַטירלעך, דאָ ניט איבער ווערטערליך. איך געדענק איהם אָבער גוט, וואָרים די ווערטער פון מיין פּעטער מיכל האָבען אויף מיר אימער געמאַכט א טיפֿען אייַנדרוק. אויב איך געדענק ניט פֿינקטלעך זיינע שורות, געדענק איך ריכטיג זייער גייסט.

אין אַרטאַדאָקסישע קרייזען האָט זיך געוודערט; מען האָט דעם גאַסט ערוואַרט מיט פֿאַראַ, און ווען ער איז אַראָפֿגעקומען, אין דזשולי, 1888, האָט זיך נעקאָכט. די ענגלישע צייטונגען האָבען געדרוקט גרויסע באַריכטען מיט באַשרייבונגען ווי דער „טשיף ראַבביי" זעהט אויס (קיין פֿאַרטרעטען האָט מען נאָך אין די צייטונגען ניט געדרוקט) און וואָס ער זאָגט. די סענסאַציע איז נעווען פֿיל גרעסער ווי מיט דעם אַרעסער חזן. ערשטענס איז די וויכטיגקייט פון א רב גרעסער, און צווייטענס, איז דער נייער רב נעווען כמעט איבער אַלע באַדייטענדע קהלות, וועהרענד מינקאָווסקי איז נעווען פֿארבונדען נאָר מיט דער עלדרידזש סטריט׳ער קהלה.

איך האָב צו דער אַרטאַדאָקסישער וועלט נאַטירליך קיין שייכות ניט געהאַט. אין דעם רב הכולל׳ס ראַלע אָבער האָב איך זיך פֿאַראינטערעסירט אַלס בעאַבאַכטער פון אונזער אידישען לעבען. איך בין נעווען נייגעריג צו הערען זיינע א דרשה. שרייבען וועגען דעם אין די ענגלישע צייטונגען האָב איך אין זינען ניט געהאַט. שרייבען געגען איהם וואָלט איך ניט געוואָלט; און גינסטיג פֿאר איהם, אויב אזוי וועט זיין מיין אייַנדרוק — דאָס וואָלט איך אויך ניט נעטאָן. פֿאר א סאַציאַליסט צו שרייבען אין א פֿריינדליכען טאָן וועגען א רעליגיעזען ענין איז, לויט אונזערע דאמאַלסדיגע באגריפען, געווען אונמעגליך.

ביי פֿאַרטגעשריטענע מענשען פון אונזער קלאַס איז נעווען א מיינונג, אז אין אמעריקא מוז א רב שפּילען א צבועצקע ראַלע; אי דאָ איז אזא ראַלע פּשוט אונפֿארמיידליך. פון דער פֿלאַט-

דער קריסטליכער. צו דיזען צוועק איז אבער נויטיג געווען, אז עס זאלען זיך פאראייניגען עטליכע וויכטינע קהלות. איינע וואלט נעווען צו שוואך דערצו.

אזא פאראייניגונג איז פארגעקומען. אכצעהן שוהלען האבען זיך צוזאמענגענומען און זיך ארגאניזירט אין א פארבאנד. מ'האט באשלאסען, אז דער נייער רב זאל הייסען „רב־הכולל" — דער רב איבער אלע רבנים.

נאך פילע מיטינגען און א לעבהאפטער קארעספאנדענץ מיט רוסלאנד, האט מען אנאנסירט, אז מען ברויגט אראפ דעם ווילנער שטאדט־מגיד, ר' יעקב יאזעף*).

אין דערהיים איז א רב ניט אימער א מניד; דא איז אבער נויטיג געווען, אז דער רב הכולל זאל זיין א גוטער דרשן אויך. דערביי האט זיך געפיהלט דער איינפלוס פון דער אמעריקאנער וועלט, וואו די הויפט ראלע פון א גייסטליכען איז צו פיהרען די „נאטעס־דינסט" און צו זאגען דרשות. דעריבער האט מען אלס דעם גרויסען רב אויסגעקליבען א באריהמטען מגיד. די דרשות פונ'ם רב הכולל האבען געזאלט דינען אלס אן אויסערליכער פאר־בינדונגס־מיטעל צווישען די אכצעהן שוהלען, וואס האבען זיך פאראייניגט איהם צו ברויגען און אויפהאלטען.

פון מיין פעטער מיכל בייראק, פון ווילנא, האב איך וועגען דעם רב הכולל באקומען א בריף, אין וועלכען ער האט מיר נעשריבען אונגעפעהר אזוי:

„ער איז ביי אונז זעהר טייער. ער איז א גרויסער חריף און א זעלטענער ירא שמים. אונז טוט וועה דאס הארץ וואס מיר האבען זיך נעראפט זעגענען מיט איהם. עס וויל זיך ניט פארלירען אזא טייערען אוצר. זעה, אלטער, אז אין ניו יארק זאלען אידען וויסען וואס פאר א דימענט זיי האבען ביי אונז צוגענומען. זעה מען זאל איהם נוט אפשאצען. דו נעהסט ניט אין שוהל. דו האסט דאך אבער א אירישע הארץ. טא זאג־זשע אלעמען, אז ווילנא האט זיך נעהאלטען נרויס מיט איהם און

*) זיין פאמיליע נאמען איז געווען יאזעף. אויף לשון קודש אבער אלעמען כתן דעם זוהלען נאמען שרייבען „הרב ר' יעקב יוסף".

געברויכען אונזער אמעריקאַנער אידיש. צום ביישפּיל: זיינער א משל מיט א היימישען פּויער האָט ענטהאַלטען די ווערטער „וראָפּשער פּויער". איין מאָל האָט ער אויך געברויכט דעם וואָרט „קלײן" אנשטאָט „ריין". און איך האָב געקענט זעהן אז ער האָט דאָס אומישנע אויסגעלערנט, כדי ער זאָל ניט מאַכען דעם איינדרוק פון א „גרינעם". אויך האָט ער זיך געטרייט צו האַלטען אביסל אויף א ציוויליזירטען שטייגער; ער האָט אָבער ניט געוואוסט ווי אזוי. וואָרים אין דער היים האָט זיך דאָס פון איהם ניט געפאָדערט. איין מאָל האָט ער ארויסגענומען פון פאקעט א גרויס בלויע הענדקערטשיף, און באַלד, ווי א צושראָקענער, איהר אריינגעלייגט צוריק. דערביי האָט זיך זיין האנט פארפלאַנטערט אין דער הענדקערטשיף. דערנאָך האָט ער די הענדקערטשיף געהאַלטען אויפן שולחן, און בויידע הענט זיינע האָבען זיך נערוועז געפלאַנטערט ארום איהר. די אמערי־קאַנער ווערטער האָבען ביי איהם געקלונגען אוננאַטירליך. איך האָב געהאַט מיטלייד מיט איהם.

איך האָב באַקומט די מענשען ארום. כמעט אלע זיינען געווען אָנגעטאָן אויף אן אמעריקאַנער שטייגער: אין שעהנע, געפּרעסטע סוטס, מיט ווייסע, געקראָכמאַלטע קראַגענס, מיט נעקטאַיס און מאנזשעטען. דאָס רוב פון זיי זיינען געווען ארומ־געגאַלט און אויסגעפוצט. דער אלגעמיינער איינדרוק איז גע־ווען גאָר ניט ווי פון אן עולם פון דער ווילנער שוהל.

דער אימיגראַנט האָט אין אמעריקא פיל מעהר ערפאַהרונג ווי אין א ווילנא; ער ווערט שנעלער ענטוויקעלט. די אויסגע־גרינטע ארטאָדאָקסישע אידען האָבען דעריבער געקוקט אויף זייער אימפּאָרטירטען רבי'ן ווי אויף א גרינעם, און ער האָט דאָס געפיהלט.

פאר אמעריקא דארף מען האָבען א גאנץ אנדערען טיפ רב. ר' יעקב יוסף האָט זיך ניט געקענט צופאַסען צו די היגע אומשטענדען. ער איז געווען ווי א פלאַנצונג וואס מען רייסט אוים פון איהר נאַטירליכען באָדען און מען זעצט אריין אין אן אוננאַטירליכען. זיין לעבען אין אמעריקא איז געווען א טרא־

פאָרמע און אין פריוואט געשפּרעכען פלעג איך אויסדריקען דעם פאָלגענדען געדאנק: אין דער היים זיינען פאַראַן פילע אמת־עהרליכע רבנים, אמת סימפּאַטישע מענשען. דאָ אָבער איז דער לעבען ניט צוגעפּאסט צו דעם אָרטדאָקסישען גייסט פון די קליינע היימישע שטעדטלעך. פאר א רב צו בלייבען ביי זיין היימי־שער ריינקייט און אויפריכטיגקייט, איז אונטער די תיגע אומשטענ־דען ניט לייכט. אין דער היים איז אַ גבאי מייסטענס אַ איד, וואָס קען מעהר אדער ווייניגער לערנען און שעמט זיך „פאר גאָט און פאַר לייטען". דאָ אָבער זעהען מיר ביישפּילען ווי א גראָבער יונג ווערט פּרעזידענט פון א שוהל און זאָגט א דעה נאָר דערפאר, וואס ער האָט זיך „ארויפגעארבייט". אָט פון אזעלכע מענשען איז אָפּהענגיג דער רב; צו איהם מוז ער זיך חנפ'ענען. היינט ווי אזוי קאָן דאָ אויפגעהאלטען ווערען דער טאָן פון דעם היימישען אָרטאָדאָקסישען לעבען?

מיינע רוסישע באקאנטע האָבען זיך מיט אזעלכע זאכען ניט אינטערעסירט, און מיינע אמעריקאנער פריינד נאָך ווייניגער, נאַטירליך. איך פלעג וועגען דיזע ענינים שמועסען נאָר מיט מיינע אידיש־ריידענדע באקאנטע. דורך זיי האָב איך געהערט וואָס עס טוט זיך אין דער אָרטאָדאָקסישער וועלט און דורך זיי האָב איך נאַכגעפאָלגט די נייעס וועגען דעם רב הכולל.

אין א געוויסען שבת האָב איך „צום לייענען" געהערט זיינע א דרשה אין בית המדרש הגדול, אויף נאָרפאָלק סטריט, לעבען ברום.

ער האָט געמאכט אן איינדרוק פון א למדן, א פעהיגע „גמרא קאָפּ", ניט קיין איבערגעשפּיצטער מענש, אָבער אן עהר־ליכער — אן איש תמים.

מען האָט געקענט זעהן אז ער פיהלט זיך ניט ווי ביי זיך אין דער היים. אז דער כבוד וואס מען גיט איהם אָפּ, דער גע־פּילדער וואָס מען מאַכט מיט איהם און דער גרויסער געהאַלט וואָס ער באַקומט, פאַרשאַפט איהם ווייניג נחת.

דאָס איז געווען זיין צווייטע אָדער דריטע דרשה זינט ער איז געקומען קיין ניו יארק, און ער האָט זיך געגעבען מיה צו

האָבען געהאַט אויף א חתונה אין ווילנא, און איך האָב געפֿרופּט איהם ערקלעהרען דעם ספּעציעלען מאַנעטיזם פון זיינע פּאַר־פּאַסונגען. אָבער אָנשטאָט איהם צו פּאַרשאַפען פּארנעניגען, האָב איך איהם נאָך דייטליכער געמאַכט די טראַגעדיע פון זיין לעבען אין אמעריקא.

ער האָט דאָ געגעבען עטליכע סאָנצערטען, געשריבען אביסעל און ענדליך האָט ער נעגרינדעט א דרוקעריי (אויף איסט בראָדוויי), פון וועלכער ער האָט געצויגען א שווערע חיונה.

12.

וועגען דעם אידישען קוואַרטאַל פון יענע יאָהרען אין אַלגעמיין.

די צאָל אידען אין ניו יאָרק און אין אַנדערע גרויסע שטעדט איז שטענדיג נעוואַקסטען. די אימיגראַנטען, וואָס האָבען זיך „אויס־געגרינט" און געמאַכט א לעבען, האָבען אראָפגעבראַכט עלטערען, כלות, פרויען, פרייַנד. דער אידישער קוואַרטאַל האָט זיך פאַנאַנ־דערגעשפּרייט.

בראָנזוויל, אלס א אידישע שטאָדט, האָט נאָך דאָן ניט עקזיס־טירט. אפילו ניט אלס א דייטליכע שטעדטעל. איך האָב געהאַט א פּאָר געלענהייטען דעם פּלאַץ צו באַזוכען. איך האָב געזעהן, ווי אידישע אימיגראַנטען פאַנגען דאָרטען ביסלעכווייז אָן זיך צו באַזעצען. דער פּלאַץ איז אָבער מייסטענס באַשטאַנען פון פּוסטע פּעלדער אָדער פון „אויסגעלייגטע" גאַסען, אָהן הייזער. דאָ און דאָרטען האָט זיך געזעהן א נייע הייזעל אָדער אן אלטע „כאַלופּקע" פון אן אָרימען אמעריקאַנער, וועלכער האָט אין די פריהערדיגע יאָהרען דאָרטען געהאַט א שטיקעל פּארם. דאָ און דאָרטען האָט מען געזעהן, אז עס הויבט אָן צו וואַקסען א סטריט.

וויליאַמסבורג איז געווען א נענענר הויפּטזעכליך פון קריסטליכע דייטשען און אמעריקאַנער. אידען, אונזערע אימי־גראַנטען, האָבען זיך שוין דאָרטען אויך געזעהן, אָבער ווייניג. עס האָט זיך שוין אָנגעהויבען צו ענטוויקלען א שטיקעל אידי־שער מארק אויף סיגעל סטריט, אָבער לאַנגזאַם.

נעדיג. דער רעזולטאט איז נעווען, אז ער איז שוואך געווארען אין נעזונט און דערנאך איז ער פאראליזירט געווארען.

צווישען די מענשען מיט נרויסע נעמען, וועלכע זיינען דאן נעקומען קיין אמעריקא, איז נעווען אליקום צונזער, דער באריימטער בדחן און פאלקס־פּאעט פון ליטא, וועלכער איז דערמאנט געוואָרען אין דעם ערשטען באנד (א נרויסען חזן אדער רב ברענגט אראפ א שוהל. א נרויסער בדחן איז אין דיזער באציהונג נאך אין אן ערנערער לאנג ווי אן אקטיאר, וואָרים אן אקטיאר קען אראפנעבראכט ווערען פון א טעאטער, אבער א בדחן האט אבסאלוט ניט ווער עס זאל איהם אראפּברענגען. איז צונזער אליין נעקומען).

אין אמעריקא, ווען א „סאנג" נעמט אויס בייס עולם, זינגט מען איהם איבערן נאנצען לאנד. אבער דאס האלט אן נאָר א נעוויסע צייט, און דאן שטאַרבט דער „סאנג" אינגאנצען אפּ; ער ווערט פארגעסען אזוי ווי א דאמען־הוט פון א פאראיאהריגער מאדע. ניט אזוי זיינען נעווען אליקום צונזערס לידער. זיי פלעגען קיינמאל ניט ווערען אויסגעשפילט. מען פלעגט זיי זינגען אימער. ווען ער פלעגט פארפאסען א נייעם נגון, פלעגט מען איהם זינגען מאהר, אבער אן די פריהערדיגע פלעגט מען אויך ניט פארגעסען. פארקעהרט: צוליב דעם נייעם פלעגט מען אויך בערזינגען די אלטע אויך.

עהנליכעם קען מען זאָגען וועגען נאָלדפאדען'ס נגונים. די נייע פלעגען די אלטע ניט פארשטעלען. אבער נאָלדפאדען האט זיין מוזיק אליין ניט פארפאסט, און אליקום צונזער'ס מעלאָדיען זיינען נעווען זיינע אייגענע שאפונגען.

און דאך איז צונזער אויך נעווען ווי אן איבערגעפלאנצטע בלום. ער האט זיך אויך ניט נעקענט צופּאסען צו די אמעריקאנער אומשטענדען. זיינע הייטישע לידער, וועלכע זיינען נעווען אזוי פאפולער אין אלע אידישע שטעדט און שטעדטלעך פון אייראפּא, האט מען אין אמעריקא נארניט נעזונגען. און די לידער, וואס ער האט דא נעשריבען, האט מען ווייניג נעזונגען.

איך האב זיך מיט צונזער'ן נעזעהן עטליכע מאל אין יענע יאהרען. איך האב איהם אמאל דערמאנט דעם נעשפּרעך, וואס מיר

נאָר רייכע קריסטען אָדער דייטשע יהודים האָבען פון דעם געוואוסט.

אין דעם אידישען קוואַרטאל איז אין די הייסע זומער אוועגדען געווען דושנע און היים אָבער ניט אזוי אונערטרעג־ליך ווי היינט. ניו יאָרק האָט נאָך געהאט ווייניג „סקאי־סקרייפערס", און די העכסטע פון זיי זיינען געווען א סך נידע־ריגער ווי די ריזיגע מויערען פון היינט; איז אין שטאָדט גע־ווען מעהר פרייע לופט.

אין די הייסע זונטאָגען פלעגען מיר אריבערפאָהרען אויף דער גרענד סטריט פערי קיין ווילִיאמסבורג און נעמען א האָרכ קאר צום פראָספעקט פארק. די קאר פלעגט פאָהרען דורך האלב־פוסטע גאסען מיט שהנע קאטעדזשעס, מיט לאָנקעס און מיט בלו־מען. מען פלעגט פאָהרען א היבשע צייט איידער מען פלעגט קומען אין פארק, און, באזאָרגט מיט א פעקעל לאָנטש, פלעגט מען דאָר־טען פארברענגען דעם זונטאָג.

אנשטאָדט דעם פלעגען מיר אָפט פאָהרען קיין פאָרט דזשאָרדזש מיט דער דריטע עוועניו קאָר ביז הונדערט־אכציג־טער סטריט און וואשינגטאָן־האיטס. דער גענענד איז שוין לאַנג פארבוּט און באַוואוינט. דאָן אָבער איז ער באשטאַנען פון לאָנקעס און ליידיגע לאטס.

אן אנדער פארגעניגען פלעגט ביי אונז זיין זונטאָג צו פאָהרען הין און צוריק מיט דער סטעטען־איילאנד פערי. מיר פלעגען דאָס טאָן אין אָוועגט. מיט'ן צווייטע עוועניו עלע־וויטער פלעגען מיר צופאָהרען צו סאוטה פערי, דארטען נע־מען די פערי און זעהן צו באקומען סיטס אויפ'ן אויבערשטען „דעק". דאָס איז ניט אימער אָנגענעקומען לייכט, וואָרים די קראודס זיינען זונטאָג געווען אונגעהייער גרויס. מיר זיינען שוין אָבער געווארען גענוג אין דעם.

דער פאָהרען איבער'ן וואסער פלעגט געדויערען ביי צוואנ־ציג מינוט. מיר פלעגען ניט ארונטערגעהן, נאָר פאָהרען גלייך צוריק. און דאָס רוב פלעגען מיר דורכמאכען די יאָזדע צווישן

אז הארלעם וועט אמאל ווערען געדיכט באזעצט מיט אידען, דאס האבען מיר ניט פאראויסגעזעהן. הארלעם איז אין אלגעמיין געווען פוסט. ערטערווייז זיינען געשטאנען קלייניע היל־צערנע הייזער; דא און דארטען א נייער אויפציגער מויער און ארום און ארום האבען זיך געצויגען גרויסע שטרעקעס פון ווילדע פעלדער און פעלזען. אויף די דאזיגע פעלדער האט מען צפט געזעהן א קוים־צונויפגעשלאגענע שטיבעל אדער ביידעל, און דאס איז מייסטענס געווען די וואוינונג פון א „סקוואטטער" — אן ארימאן, וואס מאכט זיך א פארלויפיגע דירה אויף א פלאץ וואו עס איז ניטא וועד ס'וואל זאגען „נייען", אדער פארערען רענט.

וואס אנבעטרעפט די בראנקס, האבען אידען דאן אפילו דעם נאמען ניט געהערט. מען פלעגט אהין פאהרען שפאצירען, אבער נאר ביז 140טער סטריט, און דער פלאץ איז אונז געווען באקאנט אונטער דעם נאמען מארריסאניא.

טענעמענט הייזער זיינען געווען פון דעם צרה'דיגען אלטען שניט. פילע פון די רומס זיינען געווען פינסטערע און אהן לופט. אזא גליק ווי „ראננינג וואטער, האט ענד קאלד", וואלט די פרוי פון א אידישען ארבייטער דאן זיך ניט געקענט פארשטעלען. היינט וועד רערט שוין וועגען עלעקטרישע באלייכטונג און עלעקטרישע גלעקלעך? די באלייכטונג איז געווען פון געז. קאראפטס פלעגט מען אין פארלאר האבען, אפילו אן ארבייטער פאמיליע האט דאס געהאט. מען פלעגט נעמען ביי א פערלער אויף אוים־צו־צאהלען, אבי ניט זיין אהן קארפעט אין פארלאר. קיין נאקעטע פלאָרס האט מען ניט געזעהן אפילו ביי דעם ארימסטען ארבייטער. מען האט געהאט אויל־קלאטה. דער אויל־קלאטה איז אבער ניט געווען אזא גוטער ווי היינט. קיין „לינאליאום" איז נאך ניט געווען.

שיקען די פאמיליע אין א זומער־פלאץ אויף זומער איז געווען א לוקסוס, וועלכען זעהר וויניג פון די אידישע אימיגראנטען האבען זיך געקענט פארגינגען. עס איז איבערהויפט ניט געווען אין דער מאדע, אפילו ביי אונזערע רייכע אימיגראנטען.

אָפט פאָהרען אין קאָנוי־אייליאַנד זונטאָג — דאָס האָט זיך ביי אונז ענטוויקעלט שפּעטער. מיר פלעגען פאָהרען מיט דער סמיטה סטריט קאר. די רייזע גופא הין און צוריק איז געווען די וויכטיגסטע טייל פון אונזער פארגניגען. אבער אין דער צייט וועגען וועלכער מיר ריידען דאָ, איז אונזער וויכטיגסטער זונטאָג'דינער שפּאציר באשטאַנען אין דעם אויבען־דערמאָנטען „טריפּ" צום פּראָספּעקט פּארק אָדער קיין סטעטען אייליאַנד.

דער פאָהרען צוריק אהיים זונטאָג אוועגד פלעגט אין מיר שאפען א געדריקטע שטימונג, ווי שבת־צו־נאכט אין סטראשור־נער'ס קלויז איידער מען צינדט אָן ליכט. וועז איך דערמאָן זיך אָן יענע מינוטען, קומען מיר פאָר די שוועדסטע צייטען, וואס מיר האָבען דורכגעלעבט אין די ערשטע יאהרען אין אמע־ריקא. איך געדענק הויפּטזעכליך דעם געפיהל ביים אומקעה־רען זיך פון פּראָספּעקט פּארק.

דער וועג פון פּארק ביז דער איסט־סאיד, ניו יארק, האָט דאן נעדויערט דריי מאָל אזוי פיל ווי היינט, און מענשען האָ־בען אויף יענעם וועג דאן נעוואוינט ווייניג.

די פערד לויפען מיט דער געפּאקטער קאר דורך א דונ־קעלער אונענדליכקייט. ערטערווייז שיינען פייערלאך פון די זייטען, אבער זייער בליאסק שטרייכט נאָר אונטער די פינסטער־ניש. זיי פארנרעסערען נאָר דעם אומעט.

דערנאָך נעהט מען אריבער אויף דער פערי.

דער פייף פון דער פערי, איהרע ערשטע באוועגונגען; דער שוועגק פון דער וואסער; דער פייף פון א פארביינעהענדער פערי.

איך און מיין פרוי שטעהען פון דרויסען; עס איז לופט־נער. עס איז אויך פינסטערער און עלענדער. אָבער איהר זוכט די עלענדקייט זיך אליין אויף צו להכעיס.

אייך דוכט זיך אז די פערי שוועבט דורך א תהום. די וואסער איז שווארץ און איר שווארצקייט שימערט מיט א בלא־סען גלאנץ. איר פלוסק הילכט אונהיימליך. פון שטאדט פינקלען אונגעצעהלטע פלאמען, אזוי ווי פון פאר טויזענד מייל...

מאל. עס זיינען נעווען פילע פּאַרלעך אוועלכע ווי מיר, ביי וועמען דאָס איז נעווען דער בעסטער זונטאָג־„אוטינג". צו־זאמען מיט די „סטאפס" פלענט אזוי אוועקגעהן א פּאָר שטונ־דען. צוריק פלענט שוין אויסקומען צו פּאַהרען ביינאכט.

פון פּאַהרען אין קאָוני איילאַנד האָבען אונזערע אימיגראַנ־טען דאן נאָך נעווואוסט גאנץ ווייניג. יעדער שריט, וואָס מען האָט נעמאכט אין דעם אמעריקאנער לעבען איז נענאנגען לאנג־זאם, ווארים מען האָט אליין נעמוזט דורכברעכען א וועג. און דאָס וואס א היינטיגער אימיגראַנט ענטוויקעלט אין זיך אין א מאָנאט, פלענט אין יענע צייטען נעדויערען יאָהרען. דער ערשטער אויסגרינען זיך איז נענאנגען שנעל; דערנאָך אבער פלענט מען זיך ארומזעהן אז מען איז נאָך מיט'ן אמעריקאנער לעבען גאנץ ווייניג באקאנט.

מיינע ערשטע באזוכען אין קאָוני איילאַנד זיינען געווען אין די צייטען ביי וועלכע מיר האלטען דאָ. איין מאל בין איך דאָרטען געווען צוזאמען מיט דעם אויבען־דערמאָנטען רו־סישען רעוואָלוציאנער לעקּ האָרטמאן, און א צווייטען מאל מיט אן אמעריקאנער סאָציאליסט, וועלכער איז סיין ניט יארק נעקומען פון שיקאגא. איך נעדענק ווי איך בין נענאנגען שפּא־צירען דורך א זעהר נעדיכטער, פּרעהליכער מאסע, און די מאסע האָט נעמאכט אן אייגדרוק ווי דורכאוים א קריסטליכע (עס זיינען נאטירליך נעווען אייניגע אידען, אָבער וואהרשיינ־ליך אמעריקאניזירטע, און יעדענפאלס איז די צאָהל נעווען זעהר א קליינע).

קיין דייטליכען בילד פון יענער קאָוני־איילאַנד האָב איך אין מיין זכרון ניט. איך נעדענק אָבער דעם ברעג ים מיט מע־נער און פרויען ווי זיי באָדען זיך — אויך דורכאוים קרים־טען; און איך נעדענק די פּאַרשידענע קאָוני־איילאַנדער סטענדס מיט די נעשרייען פון זייערע פּעדלער, די וויגעלער, די שליטעלעך, די „לופ־דתי־לופ", די „פערדים וואהל", די „מערי־נאָו־ראונדס".

דער אונטערשיד צווישען יענער קאָוני־איילאַנד און דער היינטיגער איז אונגעהייער.

היים. איינער פון די רעזולטאטען דערפון איז געווען אז אונ־זערע אידען האָבען ביסלעכווייז געגומען באזעצען די ערשטע סטריט, די צווייטע, די דריטע.

די וויכטסטע סטריט וואו אונזערע אימיגראנטען האָבען דאן געוואוינט איז געווען די אכטע. אויף דער צווייטער עוועניו, צווישען 1טער און 14טער סטריט, האָבען געוואוינט אונגא־רישע אידען, דייטשע אידען, בעהמישע אידען, אידען פון וויען; און מיט זיי האָבען זיך געגומען אויסמישען אונזערע. אָבער דאָס איז אויך געגאנגען לאנגזאם. פון איסט בראדווי און די ארומיגע סטריטען זיינען אמעריקאנער געבאָרענע דייטש־אידישע פאמיליען פארשוואונדען. זיי האָבען אלע אריבערגעמופט אין אנדערע גע־גענדען.

די גאנצע באפעלקערונג פון ניו יארק איז נאטירליך גע־וועז א סך קלענער ווי היינט, אָבער די פראָפּאָרציע פון אידען צו קריסטען איז געווען ניט אין ערך קלענער ווי היינט. היינט וואוינען העכער ווי א מיליאָן אמעריקאנער אין אנדערע שטעדט־לעך און דערפלעך און קומען אלע טאָג קיין ניו יארק, וואו זיי האָבען זייערע אָפיסעס אדער סטאָרס. דאן איז די צאָל פון אזעלכע „קאָמיוטערס" געווען זעהר קליין. דער וואס האָט גע־האט אן אָפיס אין ניו יארק, האָט געוואוינט אין ניו יארק.

אלזא, איז די פארהעלטניסמעסיגע צאָהל פון אמעריקאנער, וואָס האָבען געוואוינט אין ניו יאָרק, געווען פיל גרעסער ווי היינט.

אויף די סטריט־קאָרס און אין די עלעוויייטערס, וואָס געהען איבער דער ערשטער, צווייטער און דריטער עוועניו, פלעגען זיך זעהן היבשע צאָהלען אידען, אָבער אפילו דאָרטען זיינען זיי גע־וועז א קליינע מינאָריטעט. אויף די קארס און עלעוויייטערס פון דער וועסט סייד האָט מען געזעהן זעהר ווייניג אידען.

דער לעבען פון דעם אידישען ארבייטער אין די סוועט־שעפער איז געווען שווער. און דאָך האָט דער דורכשניטליכער אידישער אימיגראנט געפיהלט אז אין פארגלייך מיט זיין אלטער היים איז איהם דאָ א גן־עדן. דער ארבייטער האָט דאָ געגעסען א סך בעסער און זיך געקליידט א סך בעסער ווי אין דער היים. און

אמעריקאנער באַיִם און מיידלעך, וואס פאַהרען מיט אייך אויף דער פעררי, זינגען א ליד. מיט פארטראַכטע טרויער טענער זינגען זיי. א שמערצליכע בענקעניש פילט מיך אָן. אלע טרייסטלאָזע ערפאהרונגען פון דער וואָך זאמלען זיך אָן אין האַרצען.

אך, יענע זונטאָג־אָוונדען, וועו מיר פלעגען פאַהרען צוריק אהיים!

ביסלעכווייז האָבען אונזערע רייכערע אימיגראנטען אנגעהויבען צו שיקען זייערע פרויען קיין עסבערי פּאַרק אדער אפשר זאָגאר אין די קעטסקילס — אין טענערסוויל.

רייכע אידען — איך מיין אזעלכע וואס זאָלען פארמאָגען הונדערט טויזענד דאָלאָר — זיינען צווישען אונזערע אימיגראַנטען טען איבערהויפט געווען וויניג. די אמת רייכע אידען — מאנופעקטשורערס, באַנקירען, גרויסע סטאָר־קיפערס — זיינען אלע געווען דייטשע יהודים. אונזערע אימיגראנטען זיינען געווען פּעלדערס, ארבייטער אדער סוועטינג קאָנטראַקטאָרס. מיט אזעלכע אויסנאהמען ווי באַלעבאַטים פון סטאָרס פאר קאָסטאָם־פערדלערס אָדער פון קלייע באַנקען פאר אימיגראנטען.

וועו א רוסישער איד איז געווארען א מאנופעקטשורער פון קלאָופס, האָט ער נעצוינגען פיל אויפמערקזאמקייט. אז אונזערער א איד זאָל ווערען איבער־נאכט רייך — פון אזעלכע נסים האָט מען נאָך דאן כמעט ניט געהערט.

דער גאנצער לעבען האָט געשטראמט פיל לאנגזאמער ווי היינט; און ניט נאָר ביי אידען, נאָר ביי אמעריקאנער געבאָרענע קריסטען אויך. וועגען די ווייטע געגענדען, וועגען דער וועסט אדער מיטעל־וועסט רייד איך דאָ ניט. איך האָב אין זינען בלויז ניו יארק.

די דייטשע אימיגראציע האָט געגומען פארקלענערט ווערען, ביז זי האָט כמעט אין גאנצען נעסטאפט. די אינדוסטריע האָט אין דייטשלאנד אָנגעהויבען זיך אזוי שטארק צו ענטוויקלען, אז פאר דעם דייטשען ארבייטער איז געווען געגוג ארבייט אין דער

טען פאר א „לא יוצלח", האָט צו מיר אמאל געזאגט מיט זיין גוטמוטיגען שמייכעל: „ווי דַי מעשה איז — אין דער היים פלעג איך האלטען די קאָפּ אראָפּגעלאָזען און דעם קאַרק אייגנעבויגען, און דאָ האלט איך דַי קאָפּ אויפגעהויבען און דַעם קאַרק גלייך."

און מיט דיזען גייסט פון זעלבסט־וויירדע זיינען געוואקסען די קינדער.

פון קיין אידען־פאַרפאַלגונגען האָט מען אבסאָלוט ניט געוואוסט. דער איד האָט זיך געפיהלט גלייך מיט'ן קריסט. מען פיהלט דאָס איצט אויך, טראָץ דעם אנטיסעמיטיזם, וועלכער איז איצט פארשפרייט אין פארשידענע פארמען. אין יענע יאָהרען, וועו דער אנטיסעמיטיזם האָט אין אמעריקא עקזיסטירט נאָר אין די מיליאָנערסקע געזעלשאפטס־קרייזען, און ביי זיי אויך נאָר אלס א מאָדע־זאך, אין יענע יאָהרען האָט דער אידישער אימיגראנט כמעט ניט געוואוסט אז דאָ איז גאר פאראן אזא זאך ווי אנטיסעמיטיזם.

אויב מען האָט נאָר נעהאַט א סטערי דושאב, האָט מען אָפּנע־ סייפט א פּאָר דאָלאָר אויך. אין דער היים האָט א שניידער פּאר־ דינט דריי־פיר רובל א וואָך. אין אמעריקא האָט מען שוין דאָן א באָי אויף א פעקטאָרי געצאָהלט מעהר ווי דריי־פיר דאָלאָר א וואָך. און א שניידער פון דער היים, א גאנץ געווענהנליכער בעל־מלאכה, האָט באקומען צוואנציג, דרייסיג און פערציג דאָ־ לאָר א וואָך.

די קלאָוק־טרייד איז שוין דאָן געווען א סעזאָן טרייד, און פילע וואכען זיינען דאָס רוב פון די ארבייטער אין איהר ארום־ נעגאנגען ליידיג; דערפאר אבער האָט מען אין סעזאָן פּארדינט אזעלכע ווידזשעס, וועלכע האבען אין דער אלטער היים נעקלוג־ גען אונגלויבליך. איך האָב געקענט דאמסקע שניידער פון ליט־ ווישע שטעדט, וועלכע האבען אין דער היים געארבייט פאר פיר רובל א וואָך, און וועלכע פלעגען דאָ אָפּנעהמען צו זיעבציג און צו אכציג דאלאר א וואָך. און די קלאָוק־אפערייטארס, וואס האבען די טרייד זיך אויסגעלערנט אין אמעריקא, פלעגען אין א גאנץ קורצער צייט פארדינען נאָך מעהר ווי דער דורכ־ שניטליכער שניידער. מען פלעגט אין סעזאָן ארבייטען כמעט טאָג און נאכט. די ווידזשעס זיינען אבער געווען אזוי גרויס, אז עס איז געווען מעהר ווי נענוג אויף א גאנץ יאָהר.

די פרייזען אויף שפּייז, קלײדער, רענט זיינען געווען פארהעלטניסמעסיג קליין. אלזא, האָט מען געמאכט א פיינעם לעבען און מען האָט אָפּגעשפּארט געלט.

דאָס האָט זיך אויף דעם אימיגראנט נעפיהלט אויף פאר־ שידענע אופנים — אויף איהם גופא און אויף זיינע קינדער. די קינדער זיינען דאָס רוב אויסגעוואקסען העכער, שטארקער און בעסער נעבויט ווי זייערע עלטערן. צו זהען א 16־יאָהרינען באָי, וואס איז העכער פאר זיין פאטער, איז אין אונזער קווארטאל געווארען א געווענהנליכע זאך.

און די פאָליטישע פרייהייט האָט מען אויך ניט געקענט אוועקמאכען מיט'ן האנט. עס האָט זיך נעפיהלט, אז מען איז דאָ מעהר מענש. מיין פריינד אלטער, וועלכער האָט אימער נעפראצעוועט און קוים א לעבען גמאכט, און זיך אליין נעהאל־

אין דיזער געביידע איז געווען די רעדאקציע פון דעם וועכענטליכען דייטשען פּארטיי־אָרגאַן „דער סאָציאַליסט" און דאָר־טען פלעגען אויך אָפּגעהאַלטען ווערען די מיטינגען פון דער נאַציאָ־נאַלער עקזעקוטיוו קאָמיטע און פארשידענע אנדערע מיטינגען פון דער באַוועגונג. אַלזאָ, האָט די פּארטיי אין דער זעלבער געביידע איצט אָפּגעגעבען א צימער פאר דער רעדאקציע פון דעם „וואָירק־מענ'ס עדוואָקעיט".

די גאַנצע הויז אין אלגעמיין האָט ביי אונז געהייסען „לייבאָר לייסעאום".

אויף בושע'ס איינלאַדונג האָב איך אָנגעהויבען מיטצואר־בייטען אין זיין צייטונג. איך האָב געשריבען לענגערע זאַכען מיט מיין אונטערשריפט, און קירצערע אָהן אַן אונטערשריפט. כמעט אין יעדען נומער האָבען זיך ווייניגסטענס געפונען אַ פּאָר נאָטיצען מיינע.

אין דעם אָפיס פון בענדזשאַמין טאָקער'ס פילאָזאָפיש־אַנאַרכיסטישען זשורנאַל „ליבערטי", אין רעוויער סטיישאָן, לעבען באָסטאָן, האָט דאַן געאַרבייט וויקטאָר יאַראָס (יאַראָסלאַווסקי), וועלכער איז אין אַמעריקא געקומען מיט'ן קיעווער „עם עולם", אין 1882. ער איז געווען פון קרעמענטשוג, וואו ער האָט געהערט צו דעם זעלבען רעוואָלוציאָנערען קרוזשאָק ווי ספּיוואַקאָווסקי און שאַמראַיעווסקי. ער איז געווען איינער פון די פעהיגסטע יונגע לייט צווישען די אינטעליגענטע אידישע אימיגראַנטען וואס זיינען אין יענע יאָהרען געקומען קיין אַמעריקא. ער האָט סימפּאַטיזירט מיט טאָקער'ס אידעען און איז מיט איהם באַקאַנט געוואָרען פּערזענליך. דאַן איז ער אָנגעקומען אַרבייטען אין זיין דרוקעריי. און אזוי אַרבייטענדיג אלס שריפטזעצער, איז ער באַלד געוואָרען זיין מיט־רעדאקטאָר. צו דער זעלבער צייט וואָס יאַראָס האָט אין באָסטאָן מיטגעאַרבייט אין „ליבערטי", האָב איך אַנטייל גענומען אין אונזער ענגלישען פּארטיי־אָרגאַן, „וואָירקמענ'ס עדוואָקעיט", און אַ פּאָר מאָל האָבען מיר אויף די קאָלומס פון די צוויי צייטונגען געפיהרט אַ פּאָלעמיק — ער אלס „פילאָזאָפישער אַנאַרכיסט" און איך אלס סאָציאַליסט.

דער „וואירקמענס עדוואקעיט" און די סאציאליס־טישע ארבייטער פארטיי.

1.

בושע. — וויקטאר יאראס. — א געשריבענע דעבאטע. — פראפעסאר גאנטאן. — א געשפראכענע דעבאטע.

די סאציאליסטישע ארבייטער פארטיי פון אמעריקא האט אפגעקויפט אן ענגלישע וואכען־בלאט מיט'ן נאמען „וואירקמענס עדוואקעיט". זיין גרינדער און רעדאקטאר איז געווען איינער לואיס בושע, און דער פלאץ וואו ער האט איהם ארויסגעגעבען איז געווען ניו הייוון. דאָרטען איז די צייטונג געשאפען געווארען אלס אָרגאן פון די טרייד יוניאָנס. אונזער פארטיי האט איהר איבערגענומען צוזאמען מיט איהר רעדאקטאר, וועלכער איז געווען סאציאליסטיש געשטימט, און האט איהר אריבערגעמופט קיין ניו יארק מיט איהם צוזאמען.

די הויפט־קוואַרטיר פון דער פארטיי איז דאן געווען אין 25 איסט 4טע סטריט, לעבען לאפאיעט פלייס. זי האט פארנומען א דריי־שטאקיגע הויז מיט גרעסערע און קלענערע צימערען און מיט א היבשען פארזאמלונגס־זאל פאר לעקטשורס און אלגעמיינע מיטינגען. אין דיזען גרויסען זאל פלעגען געהאלטען ווערען די ענגלישע לעקטשורס. דאָרטען פלעגען אויך פארקומען די אלגעמיינע פארטיי מיטינגען פון אלע דיסטריקטען פון ניו יארק. אין דעם זעלבען זאל פלעגט מען זיך אויך צוזאמענקומען אין עלעקשאָן־אוועגט הערען די „ריטוירנס".

דער עיקר פון טאָקער'ס און יאראָס'עס „אנארכיזם" איז באשטאנען אין פרייע קאָנקורענץ, „אבסאָלוט פרייע". מיר, סאָציאַליסטען, זאָגען, אז כּל זמן עס וועט זיין קאָנקורענץ און לוין־ארבייט, וועט ניט זיין קיין יושר און קיין אמת'ע פרייהייט. טאָקער'ס מיינונג איז געווען פונקט פארקערט. ער האָט געטענה'עט אז עס איז ניטאָ קיין יושר און קיין פרייהייט, ווייל עס איז ניטאָ קיין אבסאָלוט פרייע קאָנקורענץ — ווייל עס איז פארען א שטאאט, וועלכער באשרענקט דיזע פרייהייט.

אין אונזערער א דעבאטע האָט יאראָס איין מאָל מיר געמאכט אזא „טשיקאנדוש": אויב סאָציאַליסטען זיינען איבערצייגט, אז וועגן די רעגירונג זאָל פיהרען די אינדוסטריען, וועט זיין בעסער, טאָ זאָל א סאָציאַליסטישע רעגירונג ערלויבען פריוואט אינדוסטריען מיט איהר צו קאָנקורירען; זאָל זי באַווייזען, אז זי קען איבערשטייגען פריוואט אונטערנעהמער. וויבאַלד אָבער זי וועט קיין פריוואט אונטערנעהמער אבסאָלוט ניט דערלאָזען, איז א סימן, אז זי האָט מורא פאר זייער קאָנקורענץ.

מיין אנטוואָרט אויף דעם איז געווען א קורצער ארטיקל מיט דעם איבערשריפט: „מענטשל אנארקיע" (גייסטיגע אנארכיע, א פלאָנטער אין מוח). זיין אינהאַלט איז באשטאנען אין פאָלגענדען: סאָציאַליסטען זאָגען אז די סאָציאַלע פראגע קען ניט געלייזט ווערען סיידען עס וועט אין גאנצען אפגעשאפט ווערען די קאָנקורענץ אין אינדוסטריע; זאָגט יאראָס: אויב איהר זייט זיכער, אז ניט־קאָנקורענץ איז בעסער ווי יא־קאָנקורענץ, טאָ זאָלען די צוויי סיסטעמען קאָנקורירען אייניג מיט דער אנדערער, און זאָל דער סאָציאַליזם ווייזען אז ער וועט זיגען. דאָס הייסט, יאראָס פאָדערט, אז דורך קאָנקורענץ זאָלען מיר באווייזען אז די אָפשאפונג פון קאָנקורענץ אין גוט*).

*) דער ענין דערמאָנט אָן דעם, וואָס קומט איצט פאָר אין רוסלאנד אין באָזוג צו דער פראגע וועגען רעגירונגס־אינדוסטריע און פריוואט־אינדוסטריע אין דעם „נעפ". לעצטן חאָט אין זיין בארימטער „נעפ"־רעדע אין 1921 געזאגט פונקט דאָס זעלבע ווי דאָס וואָס יאראָס האָט גע'טענה'עט צו מיר. ער האָט נעטליך געהייסען די סאָוויעט רעגירונג

איך האָב דיזע פּאָלעמיק געפיהרט ווען איך בין גענאגען אין דער לאָא סקול פון קאָלאָמביא קאלעדזש און בין געווען פאר־בונדען מיט סירינג'ען. דעם ארטיקעל „מענטאל אנארקיע" האָב איך געשריבען אויף מיין סעקאָנד־הענדיגען דעסק, אין סירינג'ס אָפיס. דאָס איז אלזאָ געווען אין דעם ווינטער פון 1888 און 1889.

דעם זעלבען ווינטער האָב איך אויך געהאט א מינדליכע דעבאטע אין דעם „לייבאָר־לייסעאום" פון דער אמעריקאנער סאָציאָ־ליסטישער סעקשאָן, אין דעם גרויסען זאל פון 25 פערטע סטריט.

איינער פון די וואָס פלעגען רעגעלמעסיג קומען צו אונזערע פארזאמלונגען איז געווען א געגנער פון סאָציאליזם, אָבער ניט פון דעם אנארכיסטישען שטאנדפונקט, אן אמעריקאנער מיט'ן נאָמען גאָנטאָן, וועלכער האָט זיך גערופען „פּראָפעסאָר". ער האָט אימער געטראָגען א לאנגען שווארצען ראָק און א ווייסען שניפּס. ער פלעגט נעמען דאָס וואָרט געגען אונזערע געדאנקען און פלעגט פארטיידיגען די קאפּיטאליסטישע סיסטעם, אָבער מיט גרויס העפליכקייט צו אונזער פּארטיי. איך בין געווען איינער פון צוויי, דריי מעמבערס, וועלכע פלעגען איהם ענטפערען. ווען מיר פלעגען דאָס אליין ניט טאָן, פלעגען די אנדערע אָנוועזענדע, אָדער די פאָרזיצערין, אונז רופען צום וואָרט.

שפּעטער האָט גאָנטאָן געפונען א רייכען אמעריקאנער און מיט זיין הילף האָט ער ארויסגעגעבען א זשורנאל מיט'ן נאָמען „גאָנטאָנ'ס מאנטהלי".

אייניגע מאָל האָב איך געהאלטען די זונטאָג'דיגע לעקטשור פון דער סעקשאָן, און איין מאָל איז אנשטאָט די וועכענטליכע לעקטשור פארגעקומען א דעבאטע צווישען פּראָפעסאָר גאָנטאָן'ען און מיר.

זיין הויפּט געוועהר איז געווען דארוויניזם — דער געוועהנ־ליכער ארגומענט וואָס מען שטעלט ארויס געגען דעם סאָציאליזם.

קאָנקורירען מיט פּריוואט אינדוסטריען. „אויב מיר וועלען זיי ניט איבעריאָגען, וועלען מיר די מפּלה כשר פארדינען!" — האָט ער געוואָרענט די פאָרשטעהער פון דער קאָמוניסטישער פּארטיי.

ווִיקטאר יאראס. — פאטאגראפירט אין 1892.

2.

לעקטשורס און ארטיקלען. — רעאליזם. — א בראשורע. — לוסיען סעניעל.

מיט א קורצער צייט איידער דיזע שורות זיינען געשריבען געווארען, האב איך דורכגעלעזען דעם „וואירקמענ׳ס עדווא־קעיט" פון יאהר 1889. דער נומער פון 6טען אפריל ענטהאלט א גרויסען ארטיקל פון דריי גענדיכטע קאלומס, וועלכער טראגט מיין נאמען. דער ארטיקל הייסט „רעאליזם". קיין דירעקטע שייכות צו ליטעראטור האט ער ניט. עס איז א מין פילאזאפישע באטראכטונג פון דעם עיקר פון קונסט אין אלגעמיין.

די טעמע האט אבער אין מיין מח געשטאמט פון מיין וואקסענדען אינטערעס אין רעאליסטישער בעלעטריסטיק. האולם׳ען און דושיימס׳ען, די וויכטיגסטע אמעריקאנער שרייבער פון יענע צייטען, פלעגט מען רופען רעאליסטען, און איך האב זייערע ווערק געלעזען מיט התמדה. צו דער זעלבער צייט האב איך פון דאס ניי איבערגעלייענט די וויכטיגסטע פון טאלסטאי׳ס ווערק. עס האבען זיך געזומען באווייזען ענגלישע איבערזעצונגען פון דיזע ווערק. און אין די קריטיקען אויף זיי, וואס זיינען געווען געדרוקט אין די אמעריקאנער צייטונגען, פלעגט דער וואָרט „רעאליזם" געברויכט ווערן גאנץ אפט. נאך אפטער פלעג איך דעם אויסדרוק זעהן אין באצוג צו האולם׳ען און דושיימס׳ען.

ליטעראטור איז דאן ביי מיר געווען נאר א צייט־פארטרייב. ווען איך פלעג זיך פארטאכטען וועגען ליטעראריש ענינים, פלעגט דער מוח זיך ארויסלאזען אין אבסטראקטע געדאנקען וועגען זיי, און דאס רוב פלעגט ער ממילא שוין צוקומען צו א שייכות צוויששען דיזע ענינים און סאציאלע פראגען.

טיילווייז האט די טעמע „רעאליזם" געהאט צו טאן מיט די בילדער פון דעם באריהמטען רוסישען מאהלער, ווערעשטשאגין. ער האט באזוכט אמעריקא און האט זיינע באריהמטע מלחמה־בילדער אויסגעשטעלט אין א ניו יארקער גאלערעע. איך בין זיי געגאנגען זעהן. די קונסט־קריטיקער פון די ניו יארקער

דער דאַרוויניזם לערענט, אז קאָנקורענץ און דער קאמף פאר עקזיסטענץ איז דער פונדאַמענט פון ענטוויקלונג אין דער נאַטור; אז צו קאָנקורירן און קעמפען איז א נאַטור געזעץ, וועלכער הערשט איבער אלע לעבעדיגע באשעפענישען און פלאַנצונגען. דער סאָציאליזם וויל אפשאפען די קאָנקורענץ, דעם קאמף. אויב אזוי, הייסט דאָך דאָס, אז ער וויל געהן געגען דער נאַטור.

אין מיין ענטפער האָב איך ערקלערט דעם עיקר פון דעם דאַרוויניזם און געוויזען אז פראָפעסאָר גאָנטאָן האָט א טעות אין דעם גאַנצען ענין. אין האָב געוויזען, אז אין דעם קאמף, וועגען וועלכען דאַרווין רעדט, שפילט אחדות א וויכטיגע ראָלע. אז אייניקייט איז אפט א מעכטיגער מיטל טאקע אין דיזען קאמף. איך האָב געבראכט באווייזען פון דאַרווינ'ען גופא און אויך פון דער געשיכטע פון פאר־היסטאָרישער קולטור. אלס ביישפיל האָב איך אָנגעוויזען אויף דעם פאקט, אז געוויסע אָבעזיאַנעס פאראייניגען זיך אמאל אויפצוהויבען א גרויסען שטיין און וועהרענד אייניגע האַלטען צו דעם שטיין, קלייבען די איבעריגע אויף די וועגים און די זשוקעם וואָס געפינען זיך אונטער איהם און אלע צוזאמען מאכען א סעודה. אליין וואָלט קיינע פון זיי ניט געווען אימשטאַנד דאָס צו טאָן.

אין דיזען פאל, אלזא, דינט די פאראייניגונג אלס א וואפע אין דעם קאמף פאר עקזיסטענץ.

איך האָב געבראכט אנדערע ביישפילען אזעלכע. און מיין שלום איז געווען אז דער סאָציאליזם וועט געברויכען אייניקייט אלס א וואפע אין דעם מענשען'ס עקזיסטענץ־קאמף מיט דער נאַטור.

עס איז מעגליך אז דעם גערענק האָט אימיצער שוין געהאט ארויסגעבראכט. אויב יא, האָב איך פון דעם ניט געהערט.

עטליכע יאָהר שפעטער האָט פרינץ קראָפאָטקין דעם זעלבען גערענק ענטוויקעלט מיט אַריגינעלע ביישפילען אין זיין בוך „געגענזייטיגע הילף ביי חיות". אין דעם בוך זיינען אַרייגעקומען ארטיקלען, וועלכע ער האָט פריהער געדרוקט אין אן ענגלישען זשורנאל. וועגן איך האָב געהאט די דעבאטע מיט פראָפעסאָר גאָנטאָן'ען, זיינען נאָך יענע ארטיקלען ניט ערשינען.

האב איהם איבערגעלעזען מיט 37 יאהר שפעטער, האב איך, ביז א נעוויסען גראד, אין איהם געפונען א צופרידענשטעלונג, הגם היינט וואלט איך דאס זעלבע אויסגעדריקט גאנץ אנדערש. דער ארטיקעל געהט איבער צו דער סאציאלער פראגע, און דאן באשטעהט א היבשע טייל זיינע פון פראפאגאנדא געדאנקען, וועלכע שטערען דעם איינדרוק פון אויפריכטינקייט.

לעזענדיג דעם ארטיקעל איצט, אונגעפעהר וועז דיזע ציילען ווערען געשריבען, וואלט איך געקענט אנווייזען מיט'ן פינגער, וועלכע שטעלען עס זיינען געשריבען געווארען פון הארצען, מיט איבערצייגונג, און וועלכע עס זיינען געשריבען געווארען נאר אלס פראפאגאנדא פליכט.

איך האב אבער אזעלכע פראפאגאנדע שטעלען אריינגעשריבען מיט'ן עהרליכסטען אבזיכט. מיר פלעגען מיינען, אז מען מוז אזוי טאן, און איצט זיינען נאך אויך פארען געגוג סאציאליסטען וואס מיינען אזוי. דאס פלעגט געטאן ווערען פון זיך אליין. אלס א גאנץ נאטירליכע זאך. פון דעם דאזיגען פעהלער האט געליטען כמעט אלץ, וואס איך האב געשריבען אין יענע יאהרען.

דער לעגנסטער ארטיקעל, וואס איך האב געהאט אין דעם „וואירקמענ'ס עדוואקעיט", איז ערשינען מיט עטליכע וואכען נאך דעם ארטיקעל „רעאליזם". ער איז געווען נעדרוקט אין צוויי נומערען, דעם 25טען מאי און דעם 1טען יוני. צוואמען זעקס נעדיכטע קאלומס. דער נאמען איז געווען „סאשעל רעפארמיזם" (סאציאלע רפואות). אין איהם האב איך באטראכט די מיטלען וואס ניט־סאציאליסטען שלאגען פאר אויף צו באפרייען די וועלט פון איהרע אונרעכטען, און אונזערע אידעען. איידער דער ארטיקעל איז געווען נעדרוקט, האט די נאציאנאלע עקזעקוטיוו קאמיטע איהם איבערגעלעזען, און עס איז באשלאסען געווארען, אז נאכדעם ווי די זעקס קאלומס וועלען שוין ערשיינען, זאל מען דעם זאץ געברויכען אויף א בראשורע. די בראשורע איז ערשינען אין יוני.

אין דער רעדאקציע פון דעם „וואירקמענ'ס עדוואקעיט" בין איך נאהענט בעקאנט געווארען מיט לוסיען סעניעל'ן. ער איז

צייטונגען האָבען געלויבט זיין טאלאנט; זיי האָבען אָבער פארדאמט דעם אינהאלט פון זיינע בילדער. די אויפנאבע פון קונסט איז צו פארשאפען פארגעניגען, האָבען זיי געשריבען. ווערעשטשאגין'ס בילדער אָבער פארשאפען שמערצען. עס איז שרעקליך צו זעהן א מלחמה־האָסקפיטאל, וואו צעהנדליגער סאל־דאטען זיינען פארקריפעלט — דער אָהן א האנט, דער אָהן א פוס — און פארבאנדאושירט אזוי, אז די בלוט שלאָגט דורך דעם באנדאזש.

דיזע קריטיקען האָבען מיך געערגערט, און איך האָב וועגען זיי נעהאלטען א לעקטשור אין לייבאר־לייסעאום. איך האָב אָנגעהויבען צו לעזען וועגען קונסט אין אלגעמיין. איך האָב איבערגעלייענט ספענסער'ס אָפהאנדלונג וועגען דעם ענין. ניט מיט אלץ בין איך איינפארשטאנען געווען. ביי מיר האָט זיך אויסגעארבייט א דייטליכער באגריף וועגען דער פראגע, און דעם דאָזיגען באגריף האָב איך איבערגעגעבען אין מיין ארטיקעל איבער רעאליזם. מיין הויפט נעדאנק איז באשטאנען אין פאלגענדען:

דער סוד פון רעאליסטישער קונסט ליגט אין דעם פאקט, אז א מענש האָט פארגעניגען וועז מען שפיגעלט פאר איהם אָפ די וואהרהייט. וועז דאָס וואָס עקזיסטירט, ווערט פאר איהם פאר־געשטעלט מיט פארב, שניצערייי אָדער ווערטער, אָבער טריי צום אָריגינאל, האָט ער הנאה דערפון. דאָס גופא וואָס די פארשטעלונג איז א ריכטיגע, פארשאפט איהם אן אנגענעמען געפיהל. מען מיינט דאָ ניט קיין טויטע פאטאגראפיע, נאָר א קינסטלערישע אויפ־לעבונג. אויב דיזע קינסטלערישע ווידערהאלונג שטימט מיט דער זאך, איז דאָס גופא, דיזע ריכטיגקייט, דיזע קינסט־לערישע אויפריכטיגקייט, א קוואל פון עסטעטישען גענוס. דער גרונד דערפון באשטעהט אין דעם, וואָס דער אמת איז אונז ליב; דער אמת איז א קוואל פון תענוג. וועז מיר דערקענען א באקאנטען אויף א פארטרעט, גיט די הארץ א ציטער פון הנאה. די דערקענונג איז אונז ליב.

קאפיטאליסטישע קריטיקער ווילען ניט דעם אמת, ווייל ער שטערט דעם קלאס, וועלכען זיי רעפרעזענטירען.

דאָס איז דער הויפט־נעדאנק פון מיין ארטיקעל. וועז איך

געווען דער וויכטיגסטער מיטארבייטער פון דער צייטונג. מיר האָבען ביידע פאר איהר געשריבען אָהן געצאָהלט. ער איז שוין דאָן געווען אין די וויטערע מיטעלע יאָהרען — א הויכער מאן, מיט ברייטע פלייצעס, מיט א גרויסען שהנעם פראנצויזישען פּנים, מיט דונקעל־ברוינע האָר, עטוואס באשפּרינקעלט מיט גרויקייט. ער פלעגט שמעקען טאבאק. דער איינציגער געביל־דעטער מאן, וואָס איך האָב ווען עס איז געקענט, וועלכער האָט געהאט דיזע געווואוינהייט.

אין די „קורצע לעסאָנס איבער פאָליטישע עקאָנאָמיע", וועלכע ער האָט געשריבען פאר דעם „וואָירקמענ׳ס עדוואָקעיט", האָבען זיינע פעהיגקייטען אלס דענקער און זיין טאלאַנט אלס שרייבער זיך ארויסגעצייגט אויף א גלענצענדען שטייגער. ער האָט געשריבען א מייסטערהאפטען ענגליש, און גערעדט ענגליש האָט ער אויך גלענצענד. די אויסשפּראך ביי איהם איז אָבער געווען א שטארק פראנצויזישע, פול מיט ניט־ענגלישע קלאנגען.

מיט זיין פערזענליכען כאראקטער האָט ער ארויסגערופען דעם העכסטען רעספּעקט און די וואָרימסטע ליבע אין יעדען, וואָס איז מיט איהם געווארען נאָהענט באקאנט.

3.

וועלטשאגין און זיין אויסשטעלונג.

איך האָב דאָ דערמאָנט דעם רוסישען מאלער וועלט־טשאגין און זיין בילדער־אויסשטעלונג. די דאָזיגע אויסשטע־לונג איז פארבונדען אין מיין געדאנק מיט א פאסירונג און א שטימונג, וועלכע געהערט צו מיינע ליבסטע עראינערונגען. איך וועל דעריבער דערצעהלען די איינצעלהייטען.

דאָס איז געווען א יאָהר פאר דער צייט ביי וועל־כער מיר האלטען דאָ, אין איינער פון יענע וואָכען, וועלכע איך און מיין פרוי פלעגען זיין באקאנט מיט דעם טעם פון גויט. וואהרשיינליך האָב איך דאן געהאט צו־ווייניג לעסאָנס, און די פאדרינסטען פון מיין שרייבען אין די ענגלישע צייטונגען זיי־נען גראָד דאן מסתמא אויך געווען זעהר קליין. יעדענפאלס גע־

דענק איך דייטליך, אז מיר האבען עטליכע טעג נעהאט קוים־קוים דורכצוקומען. אבער זעהן וועראשטשאגין'ס באריהמטע נעמעלעכצען פון דער רוסיש־טערקישער קריג פון 1877 האט זיך אונז שטארק געוואלט. האבען מיר ניט נעשטעלט קיין פראגען, און כמעט פאר דעם לעצטען דאלאר האבען מיר נעקויפט טיקעטס. מיר האבען אויף דער אויסשטעלונג פאר־בראכט פילע שטונדען. עטליכע צימערען זיינען געווען פארנו־מען מיט בילדער, גרעסערע און קלענערע, נאנץ גרויסע און נאנץ קליינע; און מייסטע פון זיי האבען נעהאט א שייכות צו די שלאכט־פעלדער פון דער רוסיש־טערקישער קריג.

אויף איין באזימטען בילד ווערט פארגעשטעלט ווי א גלח נעהט אום איבער די קברים פון די נעפאלענע סאלדאטען, ער האלט א ווייראך־פושקע פאר א קייטעל, און וויגט איהר איבער די בערגלעך ערד, זאגענדיג זיין תפלה. מיר זיינען נעשטאנען און נעקוקט אויף די רייכע דעליקאטע קאלירען פון דעם גרויסען נעמעהלעכין, אויף דער הייליגער נעהיימנים, וואס האט נעשוועבט איבער די קברים.

א סך אויפמערקזאמקייט האבען נעצויגען דריי קליינע ביל־דער, אויף וועלכע עס איז געווען פארגעשטעלט דער זעלבער סאלדאט. עס איז א שרעקליכע זאוערוכע, און דער סאלדאט שטעהט אויף דער וואך. אויף איין בילד שטעהט ער מיט'ן ביקס אויפ'ן פלייצע. אויף דעם צווייטען זעהען מיר איהם א צוזאמענגעקארטשעטען פון דעם שניי־שטורם און דעם פראסט, מיט די פים איינגענראבען אין שניי, מיט דער ביקס אראפגע־גליטשט און צוגעדריקט צום הארצען מיט פארגליווערטע ארעמס. אויפ'ן דריטען איז ער שוין באגראבען אין שניי, דער ביקס ליגט אן א זייט.

די אויבען־דערמאנטע פיקטשור פון דעם האספיטאל אויפ'ן שלאכטפעלד איז געווען שרעקליך צו זעהן. א מאסע סאל־דאטסטע פיגורען, יעדע אזוי ווי א ווירקליכע. א יאטקע פון צוקאליעטשעטע מענשען, פון רויהע, בלוט־נאסע וואונדען, פון בלאסע, מלאך־המות־נעסטראשעטע פנים'ער, אויגען פול מיט א גלייכגילטיגקייט, וואס איז שרעקליכער ווי טויט־שרעק. עס

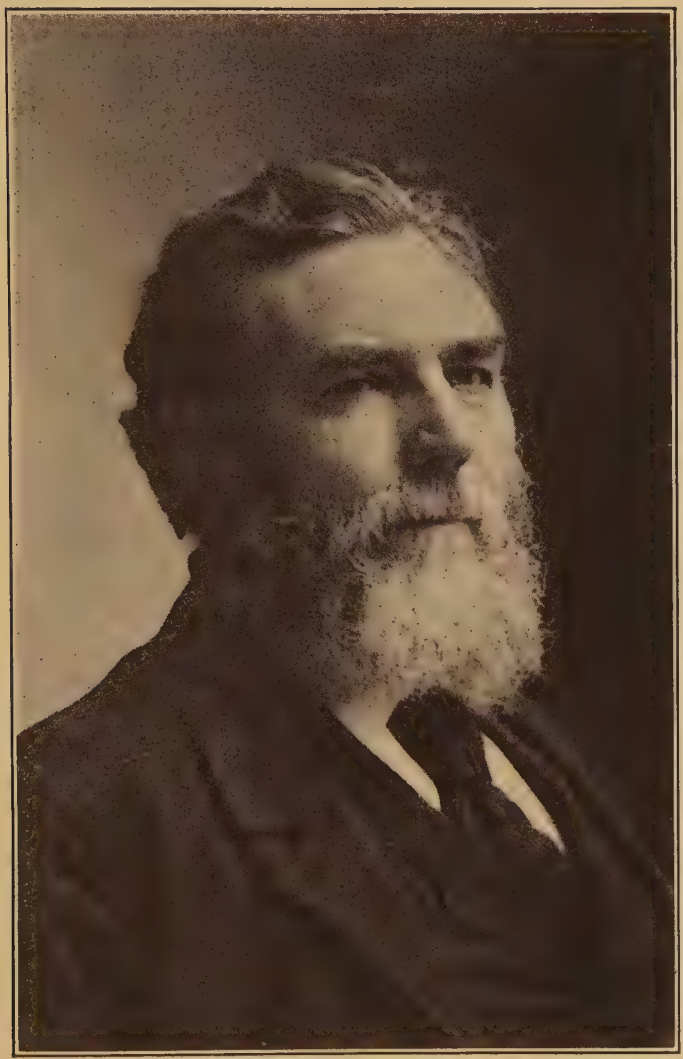

לוסיען סעניעל.

וועיטער אין א רוסישען פאלקס־קאסטיום האט יעדען, וואס האט זיך געזעצט ביים טיש, דערלאנגט א גלאז סאמאוואר־טיי מיט רוסישע נעבעק.

וועו מיר זיינען דארטען געזעסען און געטרונקען טהיי, האט זיך לעבען אונז געזעצט ווערעשטשאגין און נאך א פאר רוסען. עס איז געווארען א מין „פארטי". דער קינסטלער האט געזונגען רוסישע לידער, וועלכע זיינען אונז געווען אזוי ליב.

א מערקווירדיגע שטימונג איז דאס געווען! דער איינדרוק פון דעם סימפאטישען גרויסען מאהלער, פון זיין רוסישען געזאנג, פון זיין נאסטאלגיקייט און איינפאכקייט, האט זיך צוזאמענגעמישט מיט דער נשמה־דורכדרינגענדער געהיימניס און פאעזיע וואס האבען ארויסגעקוקט פון זייער פארבען. מיר זיינען אוועק אהיים אין א געמיט, וועלכען מיר קענען קיינמאל ניט פארגעסען.

דאס איז געווען אין א שבת. אויף מארגען, זונטאג, וועו איך בין אויפגעשטאנען, איז מיין ערשטער געפיהל געווען, אז איך וואלט זעהר וועלען גהן צו דער אויסשטעלונג נאך אמאל. און דער באגעהר האט מיך ניט אפגעלאזען. איך האב אבער ביי זיך אין פאקעט געהאט פונקט נעגוג אויף צו באצאהלען פאר א דינער פאר אונז ביידען. אויב מיר זאלען ווידער געהן צו דער אויסשטעלונג, וועט ניט זיין וואס צו עסען. מיר איז אייננעפאלען א פלאן אין קאפ: מען גיט דארטען טהיי מיט רוסישען קעיק, וועט דאס זיין אונזער דינער.

מילא אויף מיין אייגענעם מאגען האב איך געקענט זיין א בעל־צדקה. ווער וויים אבער וואס אניוטא וועט זאגען? עס איז מיר שווער געווען איהר דעם פלאן פארצולייגען. אבער ענדליך האב איך דאס געטאן.

איהר אנטוואָרט איז געווען א שמייכעל. זי האט געהאט פונקט דעם זעלבען געדאנק, און זי האט ניט געהאט קיין מוטה מיר צו מאכען דעם פארשלאג.

מיר זיינען אוועק אויף דער אויסשטעלונג און מיר האבען דארטען ווידער פארבראכט דעם גאנצען טאג.

אין נעווען שוידערליך צו קוקען, און דאך האָט געצויגען ווידער און ווידער צו קוקען.

אן עהנליכען בילד האָט וועראשטשאנין געהאט אויף זיין אויסשטעלונג אין פעטערסבורג, און ווען דער רוסישער קיסר, אלעקסאנדער דער צווייטער, האָט איהם געזעהן, האָט ער געפרעגט ביי זיין אדיוטאנט: „צי דען שטעלט דאָס פאָר די ווירקליכקייט?"

און דער אדיוטאנט האָט געענטפערט: „אָה, ניין, אייער מאיעסטעט! דאָס איז בלויז א פאנטאזיע פון דעם מאהלער."

ווען מען האָט עס איבערגענעבען וועראשטשאגינ'ען, האָט ער אראָפגענומען דעם בילד פון וואנט און איהם פארניכטעט.

ניט נאָר מיט די בילדער פון פארוואונדעטע אדער טויטע סאָלדאטען האָט וועראשטשאגין'ס אויסשטעלונג געמאכט א טיפען אייндרוק געגען מלחמה און געגען דער מיליטערישער מאכט אין אלגעמיין. אפילו די לעבעדיגע און געזונטע סאָלדאטען אויף זיינע געמעלעבצעען האָבען אויך געהאט אזא ווירקונג. ער האָט זיי געמאָהלען מיט א טיפער קינסטלערישער טרייהייט, מיט א טיפער אמת'דיגקייט. און דער רעזולטאט איז געווען, אז אנשטאָט צו זעהן פאר זיך א העלדישען סאָלדאט, פול מיט קאמף־לוסט, האָט איהר געזעהן אן אומגליקליכען סאָלדאט'ס. זיינע מיליטערישע קלייידער זיינען געהאנגען אויף איהם. זיי האָבען אויסגעזעהן אזוי אָרים, אזוי צרה'דיג. דער גאנצער מענשעל האָט געמאכט דעם אייגדרוק פון א נעבעכעל. אנשטאט צו פיהלען זיין קאמף־לוסט, האָט איהר געפיהלט א רחמנות אויף איהם.

צווישען די נאנץ גרויסע בילדער איז געווען אייגער, וועלכער האָט פאָרנשטעלט א הינריכטונג, תליות.

וועראשטשאגין אליין האָט ארומגעשפאצירט אין די גאלעריע־צימערען מיט אייניגע פון די באזוכער און געשמועסט מיט זיי וועגען די בילדער און וועגען אנדערע זאכען.

אונטען איז געווען א „רעסטאָראָן רום", וואו א רוסישער

דייטשער געגאסט האט ביי מיר געפרעגט ווי עס געפעלט מיר נאר־סייד, האב איך געענטפערט:

„איך ווייס ניט; ער מאכט אויף מיר עפעס ניט קיין גוטען אייגדדוק. ער באריהמט זיך, רעדט נאר פון זיך, מאכט א פוריע, און זיינע רייד קלינגען מיר ניט אויפריכטיג".

דער דייטשער געגאסט האט מיר אויסגערעדט פארוואס איך זאג אזעלכע זאכען וועגען אזא וואוילען מענשען און אזא וויכטיגער פערזאן ווי נאכסייד.

שפעטער איז וועגען דיזען „וואוילען מענשען" אנגעקומען אן אונאנגענעהמער באריכט. א זאנדערבארע געשיכטע האט מען פארעפענטליכט וועגען אים.

ווען ער איז געווען אין ניו־ארליענס, האט ער אין מאל בייגאכט געמאכט א געשרייי, אז אימיצער האט אים אטאקירט מיט א רעזאר, און אים געוואלט קוילען. אויף זיין האלז האט ער געוויזען צייכענס פון דעם רעזאר. ער האט דעם „אנפאל" ערקלערט דרמיט, וואס זיין אנטאציע איז געפעהרליך פאר די אמעריקאנער קאפיטאליסטען. זיי האבען געשיקט א שליח אים צו טויטען, הייסט עס.

די געשיכטע איז פארגעקומען אין דער וואוינונג פון א דייטשען גענאסט מיט'ן נאמען בענש. נאכסייד האט דערצעהלט אז דער מאן איז אריינגעדרונגען צו אים אין צימער דורכ'ן פענסטער. ער, נאכסייד, האט אים אנגעכאפט פאר'ן האנט אידער יענער האט באוויזען אים צו קוילען. דאן איז דער אנגריפער אנטלאפען, און לויפענדיג האט ער דעם רעזאר אוועקגעווארפען אויפ'ן יארד, צווישען קלעצער. מען האט געזוכט צווישען די קלעצער און מען האט ווידקליך געפונען א נייעם רעזאר. האט אבער בענש'ס זוהן דעם רעזאר דערקענט: ער האט אים געזעהן פריהער, און טאקע ביי קיין אנדערען ווי ביי נאכסייד'ען. נאכסייד האט דאס געלייקענט. ער האט קיין מאל קיין רעזאר ניט געהאט, — האט ער ערקלעהרט. אבער דער יונגער בענש איז געווען אבסאלוט זיכער, אז ער האט אזא רעזאר געזעהן ביי אים.

דאס אליין האט געשטימט מיט אייניגע באריכטען, וואס

.4

גאַרסייד און אַ מעשה מיט אַ בריטווע.

די סאָציאַליסטישע ארבייטער פּאַרטיי האָט ביסלעכווייז גענומען ווערען טעטיג צווישען אַמעריקאַנער. ווי מיר ווייסען שוין, איז זי אַייגענטליך געווען אינגאַנצען אַ דייטשע פּאַרטיי. נאָר מען איז דאָך עפּעס פאָרט אין אַמעריקא, האָט מען גענו־מען אַרבייטען פאַר דער אַמעריקאַנער אַגיטאַציע. מיר האָ־בען אויבען געזעהן ווי אַזוי די פּאַרטיי האָט געקויפט דעם „וואָירקמענ'ס עדוואָקעיט" און געמאַכט איהם פאַר איהר אָרגאַן. אויך האָט זי אָנגעהויבען צו באַזאָרגען מיטינגען מיט ענגלישע רעדנער. אין 1889 האָט זי אָנגעשטעלט אַ ספּעציעלען ענגלישען אַגיטאַטאָר מיט'ן נאָמען טהאָמאַס גאַרסייד. דאָס איז געווען אַ שעהנער יונגערמאַן, מיט אַ קליינער, געלער בערדעלע. אליין איז ער געווען פון סקאָטלאַנד, נאָר איצט איז זיין היים געווען אין אַמעריקא. ער האָט געוואוינט אין באַלטימאָר, וואו ער האָט געהאַט אַ פרוי מיט קינדער. פריהער האָט ער שטודירט אויף גלח; איצט אָבער איז ער צווישען דייטשע סאָציאַליסטען באַקאַנט געווארען אַלס אַ אַ סאָציאַליסט. ער האָט געהאַט אַ פיינע באַריטאָן שטימע און איז געווען אַ גוטער רעדנער. אַלזאָ, האָט די פּאַרטיי איהם אָנגעשטעלט ארומצופאָהרען פון שטאָדט צו שטאָדט, האַלטען לעקטשורס און רעדעס. אומעטום האָט ער זיך אַפּגעשטעלט ביי אַ דייטשען גענאָסע. אויף רייזע־קאָס־טען האָט מען איהם געגעבען, און זיין פרוי האָט מען געצאָהלט 15 דאָלאַר אַ וואָך אויף צום לעבען. אין יענע צייטען און אונ־טער יענע אומשטענדען פון אונזער פּאַרטיי האָט זיך דאָס גע־רעכענט פאַר גענוג.

אין אַ געוויסען נאָכמיטאַג האָט איהם פאַר מיר פאָרגע־שטעלט איינער פון די דייטשע גענאָסען, אַ מיטגליד פון דער עקזעקוטיוו קאָמיטע, און אויך בושע. דאָס איז פאָרגעקומען אין דעם גרויסען זאַל פון אונזער לייבאָר־לייסעאום. מיר זיינען אַ געוויסע צייט געשטאַנען און גע'שמועסט. שפּעטער, ווען דער

פארטיי דאן, האט מען געקענט מיינען, אז די אמעריקאנער זיינען די אויסלענדער, און די דייטשען זיינען די היגע. אזוי ווי די דייטשע אימיגראציע איז יאהרען לאנג געווען גרויס, האבען פילע אמעריקאנער שטעדט געהאט גרויסע דייטשע באפעלקערונגען, און מייסטענס פלעגען די דייטשע אימיגראנטען פיהרען אן עכט־דייטשען לעבען. אין צוהנדליגע שטעדט האט די פארטיי געהאט סעקשאנס, און כמעט אומעטום זיינען זיי געווען דייטשע ארגאניזאציעס. זיי האבען די מיטינגען געפיהרט אויף דייטש, געזונגען דייטשע סאציאליסטישע לידער, און ווען זיי האבען געהאט א צייטונג, איז דאס געווען א דייטשע. די סאציאליסטישע פרעסע איז געווען הויפטזעכליך א דייטשע פרעסע. דעם „וואירקמענס עדוואקעיט" האבען די דייטשען געקויפט ערשט מיט א פאר יאהר פריהער.

דער אפיציעלער נאציאנאלער ארגאן פון דער פארטיי איז געווען די דייטשע וואכענשריפט „דער סאציאליסט", וועלכע איז ערשינען אין 25 איסט 4טע סטריט, און זיין רעדאקטאר, ראזענבערג (ניט קיין איד) איז אייגענטליך געווען דער אפיציעלער פיהרער פון דער פארטיי. יאנאס, שעוויטש און דוסי זיינען געווען די לידערס פון דער באוועגונג אין ניו יארק. אבער די טעגליכע „פאלקס־צייטונג", מיט וועלכער זיי זיינען געווען פארבונדען, איז, ווי שוין געזאגט, געווען דאס אייגענטום פון א ניו יארקער פאבלישינג אסאסיאיישאן, א סאציאליסטישע, נאטירליך, אבער ניט קיין אפיציעלער צווייג פון דער פארטיי.

איבער דער ריכטונג פון דעם „סאציאליסט" איז דאס ארויסגעקומען דער צוזאמענשטויס. דער „סאציאליסט" האט אטאקירט די ניט־סאציאליסטישע יוניאנס. די „פאלקס־צייטונג", ווידער, איז געווען געגען אזא טאקטיק. דער „סאציאליסט" האט אויף זיין זייט געהאט פילע פון די געגאסען איבער'ן לאנד, און די „פאלקס־צייטונג" איז געווען געשטיצט פון א מאיאריטעט פון די דייטשע געגאסען אין ניו יארק און אין ברוקלין.

דער שטאנדפונקט פאר וועלכען עס האט זיך געשטעלט די „פאלקס־צייטונג", דאס הייסט, יאנאס און שעוויטש, איז באַ־

איין מאל, אין פארלויף פון די עטליכע וואכען וואס סעניעל האט פארנומען בושע'ס פלאץ, איז אין דער רעדאקציע ארויפגעקומען דער אויבען דערמאנטער דעניעל דע־ליאן*). ער איז ניט געווען קיין סאציאליסט—ווייניגסטענס האט ער זיך נאך ניט קלערט אלס אזעלכער. אבער דורך דעם הענרי דושארדזש קעמפיין איז ער באקאנט געוואָרען מיט אייניגע פון אונזערע אנגעזעהענע מיטגלידער, און צווישען זיי — מיט סעניעל'ן. אלזא, איז ער געקומען איהם באזוכען. מיר זיינען אזוי אפגעזעסען א לאנגע צייט צוזאמען, שמועסענדיג, און וועז ער איז אוועק, האט סעניעל מיר אויפמערקזאם געמאכט אויף דעם כאראקטער פון דע־ליאן'ס רייד — אז ער שטעהט איצט א סך נעהנטער צום סאציאליזם ווי פריהער.

אין סעפטעמבער האט זיך בושע אומגעקערט פון יוראפ און ער האט צוריק איבערגענומען די רעדאקציע. ער איז אבער לאנג אין איהר ניט פארבליבען.

אין דער פארטיי איז נאך פון פריהער געוואקסען א פיינדליכער געפיהל צווישען צוויי צדדים, און איצט האט ער זיך ענטוויקעלט אין אן אפענעם צוזאמענשטויס און שפאלטונג. בושע האט געומען אן אקטיוון אנטיל אלס א פארשטעהער פון איינעם פון די פיינדליכע פראקציעס, און זיין פראקציע האט פארלאָרען. אלס רעזולטאט דערפון איז ער געוואָרען אוים רעדאקטאָר. אום דער לעזער זאל זיך קענען קלאָהר פארשטעלען וואס עס האט פאסירט, מוזען מיר צוערשט זיך ווידער אפשטעלען אויף דעם פאקט, אז די סאציאליסטישע ארבייטער פארטיי איז דאן געווען א דייטשע פארטיי. די פאָר אמעריקאנער סעקשאנס וואס זי האט ארגאניזירט אין ניו יארק און אנדערשוואו, זיינען געווען נאָר א שוואכער אנהויב. באטראכטענדיג אונזער

*) עס איז וויכטיג, דער לעזער זאל האבען אין זינען, אז דער נאמען שרייבט זיך דע־לעאן. אזוי וועלט ער אויסגעדעקט אויף אלע שפראכען אויסער דער ענגלישער. אויף ענגליש איז די אויסשפראכע די־ליאן.

דעם סאָציאַליזם ווי בושע. אַלזאָ, האָבען זיי אויף איהם נע־האט אן איינפלוס.

איך האָב פארשטאַנען אז בושע׳ס טאקטיק צו די יו־ניאָנס איז ניט קיין ריכטיגע, און איך האָב א פּאָר מאָל מיט איהם געהרדט וועגען דעם, אָבער מיינע ארגומענטען האָבען אויף איהם קיין ווירקונג ניט געהאט.

אין א געוויסען זונטאָג נאָכמיטאג, אין קלאַרענדאָן האָל, אויף דער 13טער סטריט, צווישען דער דריטער עוועניו און דער פערטער, איז פּאָרגעקומען א פארזאַמלונג פון דער גאנצער ניו יארקער אָפּטיילונג פון דער סאָציאַליסטישער ארבייטער פארטיי, די פארזאַמלונג איז געווען ספעציעל פאררופען מיט דעם צוועק צו באטראכטען דעם סכסוך. אלע מיטגלידער, וואס האָבען זיך באטייליגט אין די דעבאטען, אויסער א פּאָר, האָבען געהרדט אויף דייטש, און אלע, אויסער א פּאָר, האָבען זיך אויסגע־שפּראָכען געגען דער האַלטונג פון דעם „סאָציאַליסט" און דעם „וואָירקמענס עדוואָקעיט" צו די יוניאָנס. די וויכטיגסטע רעדעס זיינען געהאַלטען געוואָרען פון שעוויטש׳ן און יונג פּאָכט׳ן. ביידע האָבען זיי אטאקירט דער נאציאָנאַל־עקזעקוטיוו קאָמיטע מיט איהרע צוויי אָרגאַנען. פּאָכט האָט שארף קריטיקירט בושע׳ן. ער האָט איהם ארויסגעשטעלט אלס א רעדאקטאָר פון א סאָציא־ליסטישער צייטונג, וועלכער איז ניט באקאנט מיט דעם סאָ־ציאַליזם.

איך בין געווען איינער פון די פּאָר וואס האָבען געהאַלטען רעדעס ניט אויף דייטש, נאָר אויף ענגליש. איך האָב זיך ער־קלערט איינפארשטאַנען מיט דעם „פאַלקס־צייטונג" צה. איך האָב אָבער פארטיידיגט בושע׳ן פערזענליך און האָב אפּעלירט צו זיינע געגנער אז זיי זאָלען אויסמיידען א שפּאַלטונג.

אז שעוויטש, פּאָכט און זייערע אָנהענגער האָבען געהאט רעכט, איז געווען קלאָהר, וואָרים די יוניאָנס — דאָס הייסט די דייטשע יוניאָנס — זיינען געווען דער גאנצער אייגענס וואס די סאָציאַליסטישע באוועגונג האָט פארמאָגט. און ראָזענבערג׳ס און גערייקע׳ס אטאקעס זיינען געווען געוועגדט געגען זיי אזוי גוט ווי געגען די ענגליש־רעדענדע יוניאָנס. איך בין אָבער

שטאַנען אין דעם, דאָס די פּאַרטיי דאַרף די יוניאַנס פון זיך ניט פאַרטרייבען, נאָר פאַרקעהרט — ערנעהנטערען צו זיך; אז נאָר אויף אַזאַ אופן קען מען אויף די אָרגאַניזירטע ארבייטער האָבען אַן איינפלוס און אַריינדרינגען אין זייערע רייהען מיט סאָציאַ־ליסטישע אידעען. אזוי פלעגען זיי ערקלערען אין זייערע אַר־טיקלען און פון דער פּלאַטפאָרמע. ראָזענבערג, ווידער, און צוזאַמען מיט איהם אַ גענאָסע מיט'ן נאָמען געריקע, וועלכער איז געווען אַ שטענדיגער מיטארבייטער אין דעם „סאָציאַליסט", פלעגען זאָגען, אז די „פאָלקס־צייטונג" חנפ'עט זיך צו די יוניאַנס און מאַכט צו די אויגען צו זייער ניט־סאָציאַליסטישער טאַקטיק. זיי האָבען געפאָדערט, אז די פּאַרטיי זאָל נעמען אַ „ראַדיקאַלערע שטעלונג", ווי מען רופט עס געוועהנליך אין דע־באַטען פון דיזען סאָרט.

דורך דיזער מחלוקה איז די פּאַרטיי צוטיילט געווארען אויף צוויי פיינדליכע לאַגערען, וועלכע זיינען באַקאַנט גע־ווארען אונטער דעם נאָמען: „די ראַזענבערג ריכטונג" און „די „פאָלקס־צייטונג ריכטונג".

דער „סאָציאַליסט" האָט ניט אויפגעהערט אָנצוגרייפען די „פאָלקס־צייטונג". די „פאָלקס־צייטונג", ווידער, איז געווען צו־ריקגעהאַלטענער און מילדער. יאָנאַס און שעוויטש האָבען גע־האַט מעהר טאַקט און זיי האָבען געטאָן אַלעס מעגליכעס אויס־צומיידען אַ שפּאַלטונג. אָבער אַ שפּאַלטונג איז געווען אונ־פאַרמיידליך. עס איז געקומען צו אַן אָפענעם קאַמף — צווישען דעם „סאָציאַליסט" און דער גאַנצער אָרגאַניזאַציע פון דער פּאַרטיי, פון איין זייט, און דער „פאָלקס־צייטונג" און די ניו יאַרקער מיטגלידער, פון דער אַנדערער זייט.

דער „וואָירקמענס עדוואָקעיט" איז אויך געווען דאַס איי־גענטום פון דער נאַציאָנאַלער עקזעקוטיווע, אזוי ווי דער „סאָ־ציאַליסט", און ער איז מיטגעגאַנגען מיט ראָזענבערג'ן.

ביידע רעדאַקציעס זיינען געווען אין דער זעלבער געביידע, און בושע פלעגט מיט ראַזענבערג'ן און געריקע'ן זיך זעהן אַלע וויילע. דיזע צוויי דייטשען זיינען געווען בעסערע קענער פון

פון די דעלענאטען, וועלכע האבען נעשטיצט די פאליסי פון דער „פאלקסצייטונג", און ראזענבערג — אויף מיטינגען, אין וועלכע עס האבען זיך באטייליגט דעלענאטען פון זיין פראקציע, וועלכע ער האט ערקלעהרט פאר דער אמת׳ער קאנווענשאן פון דער פארטיי.

דער סוף איז געווען, אז אנשטאט איין סאציאליסטישע ארבייטער פארטיי, זיינען געווארען צווייי.

ראזענבערג איז אוועקגעפאהרען קיין סינסינעטי, א שטאדט, וועלכע איז געווען פול מיט דייטשען, און וואו די סעקציאן פון דער פארטיי איז דורכאוים באשטאנען פון זייגע אנהענגער; ער האט אנאנסירט, אז אהין האט געמופט דער נאציאנאלער אפיס פון דער פארטיי און די רעדאקציע פון דעם „סאציאליסט". די „פאלקסצייטונג", ווידער, האט אנאנסירט, אז די פארטיי איז נאר רעארגאניזירט, און אז איהר אמת׳ער אפיס איז אין דער לייבאר לייסעאום בילדינג, אין 25 איסט פערטע סטריט, ווי געווען.

בושע איז געבליבען טריי דעם ראזענבערג׳ישען צד; ארי־בערמופען אבער דעם „וואירקמענס עדוואקעיט" אין סינסינעטי איז איהם געווען אונמעגליך. די אפגעשפאלטענע „ראזענבערג־יאנער" ארגאניזאציע איז געווען צו ארים. און א חוץ דעם, איז דער ריכטיגער פלאץ פאר אן ענגלישען סאציאליסטישען אר־גאן ניט סינסינעטי, נאר ניו יארק.

ער האט זיך באשלאסען צו קעמפען און ניט אפצוגעבען דעם „וואירקמענס עדוואקעיט".

מען האט די צייטונג ביי איהם צוגענומען מיט געוואלט, און לוסיען סעניעל איז אפיציעל באשטימט געווארען אלס רע־דאקטאר.

די סינסינעטער (אדער „ראזענבערגער") ריכטונג האט בא־קעמפט די ניו יארקער מיט דער גרעסטער פארביסענהייט. זי איז אבער געווען פיל קלענער ווי די ניו יארקער פארטיי, און איז געווארען אלץ שוואכער און שוואכער, ביז זי איז געבליבען נאר אויפ׳ן פאפיר, און ענדליך איז זי געווארען א טייל פון דער פאר־נאנגענהייט.

געווען איבערצייגט, אז מיט פריינדליכע פארהאנדלונגען קען מען קומען צו אן אויסגלייך. פארטיידיגענדיג בושע'ן האָב איך פאָכט'ן געשטעלט די פראַגע: אויב בושע פאַרשטעהט ניט דעם סאָציאליזם, טאָ פאר וואס האָט ער, פאָכט, אזוי לאנג געשוויגען וועגען דעם? פארוואָס איז בושע פלוצלינג געוואָרען ערגער ווי פריהער? איך האָב ערקלעהרט, אז בושע איז טריי דער באַוועגונג, אז ער איז א גוטער רעדאקטאָר און א ניצליכער מענש, און אַז די טעאָרעטישע זייט פון דעם סאָציאליזם באהאנד־לען אין דעם „וואָירקמענס עדוואָקעיט" סיי־ווי־סיי אנדערע מיט־ארבייטער. זאָל מען נאָר מיט בושע'ן האנדלען פריינדליך, וועט ער זיין שטעלונג צו די יוניאנס ענדערען.

שעוויטש און פאָכט האָבען מיר געענטפערט און דער מי־טינג האָט כמעט איינשטימיג אָנגענומען זייער רעזאָלוציאן געגען דעם „סאָציאליסט" און דעם „וואָירקמענס עדוואָקעיט".

אויף דיזען מיטינג בין איך באקאנט געווארען מיט א יונגען אידישען סאָציאליסט פון דייטשלאנד, מיט'ן נאָמען איזידאָר פי־ליפס — א שעהנער, נעטער יונגערמאן, ניט קיין הויכער. געהענ־דיג פון דער פארזאמלונג האָבען מיר געשמועסט וועגען די רעדעס און וועגען דער פראגע, וועלכע איז דאָרט באשפּראכען געווארען. ער האָט אויף מיר געמאכט א נוטען איינדרוק, און מיר זיינען באפריינדעט געווארען.

ער האָט געארבייט ביי א זייגער־מאכער. אין דער היים איז ער קיין סאָציאליסט ניט געווען; ער איז באקעהרט געווארען צו אונזערע אידעען אין ניו יאָרק, לעזענדיג די „פאָלקס־צייטונג". ער איז געווען זעהר טעטיג אין דער באוועגונג, און ער איז דאָס עד־היום. ווען דיזע שורות ווערען געשריבען, איז ער איינער פון די טרייסטע מיטגלידער פון אונזער פּארטיי.

אין שיקאגאָ אין דערנאָך פאָרגעקומען א קאָנווענשאָן פון אלע סעקציאנען פון דער פּארטיי; ריכטיגער געזאגט, צוויי קאָנ־ווענשאָנס, וואָרים זי איז צושפּאלטען געווארען נאָך איידער די דעלעגאטען זיינען זיך צוזאמענגעפאָהרען.

שעוויטש איז געווען די הויפּט פינור אויף די מיטינגען

.6

לואי מיללער, מיכאַיל זאַמעטקין, לעאָן באַנדאַס, מאָררים הילקאָוויץ. — פאַראייניגטע אידישע געווערקשאַפטען. — מאגידאָוו.

ווי עס איז שוין באמערקט געוואָרען, בין איך אין יענע עטליכע יאהרען געווען אינגאנצען אריינגעצויגען אין דער אמעריקאנער באוועגונג און האָב אין דער אידישער זיך ווייניג באטייליגט. איך פלעג טענה'ן, אז אונזערע אימיגראנטען וועלען אין אמעריקא קיין רעוואָלוציע ניט מאכען, און אז דער הויפּט צוועק פון דער היגער סאָציאַליסטישער אַגיטאַציע איז צו באַקעהרען ענגליש־ריידענדע ארבייטער־מאַסען צו אונזערע אידעען. נאַטירליך, דערביי האָט געשטעקט א פּערזענליכע אורזאַכע אויך. אן אימיגראנט האָט אַן אַמביציע צו ווערען אמעריקאַניזירט און אנטייל צו נעמען אין דעם לעבען פון דער ברייטער אמעריקאנער וועלט. שפּילען ביים אמעריקאנער א ראָלע אלס רעדנער און שרייבער איז איהם געוויס אנגענעהם.

מען פלעגט מיר איינלאַדען צו האלטען לעקטשורס אדער רעדעס אויף אידישע און רוסישע מיטינגען, און פון דיזע איינלאַדונגען האָב איך זיך קיין מאָל ניט ענטזאגט. דאָס פלעגט אָבער אויסקומען ניט מעהר ווי איין מאָל אין צוויי־דריי וואכען. אין דער רעדאקציע פון דעם „וואָירקעמנס עדוואָקעיט" אָבער בין איך געווען כמעט א טעגליכער באזוכער און אין די מיטינגען פון דעם לייבאָר לייסעאום האָב איך זיך באַטייליגט רעגעלמעסיג.

וואָס אנבעטרעפט די רוסישע פארזאמלונגען, איז מיין הויפּט אינטערעס אין זיי געווען פארבונדען מיט מיין אינטערעס אין דעם רוסישען פרייהייטס־קאמף. אנטייל נעמענדיג אין רוסישע פארזאמלונגען אין ניו יארק, האָב איך אויפגעהאלטען מיין גייסטיגע נאָהענטקייט צו דער אלטער היים.

מיט די אידישע מיטינגען איז נאַטירליך געווען אנדערש. ווען איך בין געשטאַנען און גערעדט פאר אַ פאַרזאַמלונג פון אידישע ניע־פּענטס מאַכער, טשילדרען דזשעקעט־מאכער, קלאָוק־

מאכער, אדער ראק־שנייידער, האב איך געוואוסט אז דאס איז פראקטישע אגיטאציאנס־ארבייט. איך האב געפיהלט אז עס איז מיין פליכט צו העלפען די אידישע ארבייטער ענטוויקלען און ארגאניזירען. מיט דיזען געפיהל פון מאראלער צופרי־דענהייט פלעג איך האלטען מיינע אידישע רעדעס. איך מוז אבער ווידער זאגען: דעם פערזענליכען געפיהל קען מען ניט אפלייקענען. מענשען זיינען ניט קיין מלאכים. דער באוואוסט־זיין, אז דו טוסט דיין פליכט איז געשמאק; שטעהן אבער פאר אן עולם און באקומען אפלאדיסמענטען איז אויך געשמאק.

די וויכטיגסטע טוער אין דער אידישער באוועגונג זיינען דאן געווען לואי מילער און מיכאיל זאמעטקין. דער ערשטער אלס פיהרער, און דער צווייטער אלס רעדנער.

זאמעטקין איז אן אדעסער און ער איז עטליכע יאהר על־טער פאר מילער'ן. ער איז געקומען קיין אמעריקא מיט דריי מאנאט שפעטער ווי איך. אגיטירען האט ער אנגעהויבען מיט א יאהר פיר שפעטער. און אלס אגיטאטאר האט ער געהאט א גרויסען ערפאלג. די אידישע ארבייטער פלעגען ביי זיינער א רע־דע ווערען אנגענומען כמעט פון דעם ערשטען ווארט ווען ער פלעגט ארויסזאגען. ער פלעגט גלייך אריינקומען אין א נערווע־זער באגייסטערונג, ריידען מיט א מערקווירדיגען פייער, און זיין נערוועזע התלהבות פלעגט איבערגעהן צו זיינע צוהערער.

מילער, וועלכער האט זיך שפעטער ענטוויקעלט אלס גלע־צענדער רעדנער, האט דאן נאך אויף דער אגיטאציאנס־פלאט־פארמע קיין גרויסע ראלע ניט געשפילט. ער איז אבער געווען דער פיהרענדער גייסט, דער ענערגיע פון דער סאציאליסטישער גרופע אויף דער איסט סייד.

זיין עלטערער ברודער, לעאן באנדאס*), וועלכער איז געווען אן אנגעזעהענער מיטגליד אין אונזער רעוואלוציאנערען קרו־זשאק אין ווילנא, איז אויך אריבערגעקומען און ער האט אויך אנטיי־ל נעמען אין דער באוועגונג.

*) באנדאס איז דער נאמען פון דער פאמיליע. „מילער", האט דער אינגערער ברודער זיך א נאמען געגעבען זייענדיג אין דער שוויי־ץ.

מיכאיל זאַמעטקין (אין 1890).

אידישע אַנאַרכיסטען און אידישע סאציאליסטען פלעגען זיך ארומרייסען, אָבער ווייט איז דאָס ניט געגאנגען. אין פּרי־וואט לעבען זיינען ביידע פּארטייען געווען בעפריינדעט, און יעדען זונטאָג נאָכמיטאג פלעגען זיי זיך צוזאמענקומען אויף א רוסישער פארזאמלונג. טיילווייז האָט זיי פאראייניגט דער רעספּעקט וואס ביידע צדדים האָבען געהאט צו די מארטירער פון דעם רוסישען קאמף, און טיילווייז זיינען זייערע צוויסטיגקיי־טען איבערהויפּט געווען ניט מעהר ווי א טעאָרעטישער פּלפּול.

אמאָל פלעגט יאַנאָווסקי זיין דער לעקטשורער, אמאָל איי־נער פון די סאָציאל־דעמאָקראטען. אין די דעבאַטען פלעגט מען זיך צוהיצען, אָבער אלץ אין די גרענעצען פון אנשטענ־דיגקייט, און נאָכ׳ן מיטינג פלעגט מען געהן טרינקען טיי ביי איין טישעל, אדער איינער צום אַנדערען צו־גאסט.

אַ געוויסע צייט זיינען די אידישע אַנאַרכיסטען געווען שטארקער ווי די אידישע סאציאל־דעמאָקראטען. די אידישע אַנאַרכיסטען האָבען געגרינדעט א צייטונג — א וואכען־בלאַט מיט׳ן נאָמען „וואַרהייט" — נאָך איידער די סאָציאל־דעמאָקרא־טען האָבען אַזעלכעס געקענט באַווייזען. זיי האָבען זייער אָר־גאן אָבער אויך לאנג ניט געקענט אָנהאלטען. די „וואַרהייט" האָט זיך געהאלטען ווענינער ווי א יאָהר. א געוויסע צייט איז יאנאָווסקי געווען דער רעדאקטאָר, און א געוויסע צייט זאָלאָ־טאראָוו.

8.

מיינע ערשטע רעדעס אויסער ניו יאָרק.

אין דעם הערבסט פון 1889 האָב איך געהאלטען מיינע ערשטע רעדעס אין אן אנדער שטאָדט ווי ניו יארק. דאָס איז איבערהויפּט געווען מיין ערשטער באַזוך אין אן אנדער אַמערי־קאנער שטאָדט (אין פילאדעלפיא בין איך געווען פריהער ווי אין ניו יארק; איך האָב אָבער דאן די שטאָדט ניט געזעהן).

ארום יענער צייט איז פון ריגא געקומען אן אינטעליגענטער און פעהיגער יונגער מאן מיט'ן נאָמען מאָררים הילקאָוויץ, און ער איז אויך געוואָרען טעטיג אין דער אידישער באוועגונג. ער איז נעווען דער אינגסטער פון דער גרופּע.

דעם 9טען אָקטאָבער, 1888, האָט באנדאס, הילקאָוויץ, א ענאָסע מיט'ן נאָמען י. מאגידאָוו, ב. ווייגשטיין און נאָך א פּאָר אידישע סאָציאליסטען, אָפּגעהאלטען א מיטינג אויף וועלכען עס איז געגרינדעט געוואָרען „די פּאראייניגטע אידישע געווערקשאפטען", וועלכע איך האָב אויבען דערמאָנט פארבייגעהענדיג. דער פּלאָן איז געווען מאגידאָוו'ס. ער האָט איהם קאָפּירט פון די „פּאראייניגטע דייטשע געווערקשאפטען", וועלכע האָבען דאָן אין דער אָרגאַניזירטער ארבייטער באוועגונג פון ניו יארק געשפּילט א גרויסע ראָלע.

7.

די אידישע אָנאַרכיסטען. — זייער צייטונג „וואָהרהייט".

די לידערס פון די אידישע אנארכיסטען — ר. לוּאיס, ש. יאנאָווסקי, זאָלאָטאראָוו, גירזשדאנסקי, רודאשעווסקי און אנדערע — האָבען אָנגעפּירט זייער אגיטאַציע לויט דער לעהרע פון יאָהאן מאָסט. אין יעדער רעדע זייערער האָבען זיי נערופען צו א רעוואָלוציאן און זיי האָבען אַטאַקירט אונזערע ענאָסען פארוואס זיי „פּארריידען דעם ארבייטער די צייהן מיט א שטים־קעסטעלע".

אויך אין פילאדעלפיא האָט זיך געגרינדעט א אידישע אנארכיסטישע גרופּע („פּיאָנערען דער פרייהייט"), און זי איז געווארען צימליך גרויס אין צאָל. זייער פיהרער איז געווען פּרעגער, א יונגערמאן פון א יאָהר צוואנציג, מיט א שהנעם, עהרליכען פּנים'ל און א קלינגענדע סימפּאטישע שטימע. זיינע פּלאַמענדע רעדעס פּלענען אויף אידישע ארבייטער האָבען א ווירקונג.

די אידישע סאָציאליסטען אין באָסטאָן האָבען מיך איינגעלא־דען צו זיך אויף א לעקטשור, אויף א זונטאָג בייטאג, און אויף דעם אָווענד איז פאר מיר געווען אראנזשירט א פאָרטראג אויף ענגליש ביי דער באָסטאָנער אַמעריקאַנער סעקשאָן פון אונזער פּאַרטיי.

איך בין אָנגעקומען אין באָסטאָן שבת אין דער פריה. איך האָב געהאט דעם אדרעס פון י. פינן, דעם גרינדער און פיהרער פון דער אידישער סעקציאָן פון באָסטאָן. ווי עס איז שוין בא־מערקט געווארען, ווען מיר האָבען גערעדט וועגען גארסייד'ען, האָט מען וועגען אָפּשטעלען זיך אין א האָטעל אין אונזער באוועגונג נאָך דאַן ניט געוואוסט. א רייזענדער רעדנער פלעגט אריינפאָהרען צו א גענאָסע; אַלזאָ, האָט פינן מיך איינגעלאדען צו זיך. אָבער איידער איך בין אוועק אויף זיין קווארטיר, בין איך געגאנגען באקוקען די שטאָדט. דער וואקזאל איז געווען נאָר עטליכע טריט פון דעם היסטאָרישען פּארק, „דהי באָסטאָן קאָממאָן", בין איך דורך איהם דורכגעגאנגען.

גרופּען אידען, אָנגעטאָן זונטאָג'דיג, האָבען ארומגעשפּא־צירט צווישען די בוימער. וואס עפּעס אזוי פריה? איך האָב זיך דערמאָנט, אז עס איז יום־כפּור. אין ניו יארק קען מען יום־כפּור געפינען מאסען אידען אין סענטראל פּאַרק. דאָס זיינען די, וואס ווילען ניט געהן אין שוהל און קענען אין דער היים אויך ניט בלייבען. אין אנדערע שטעדט איז נאַטירליך אויך דאָס זעלבע.

די באָסטאָנער שוהלען זיינען געווען פּונקט אזוי געפּאקט ווי די ניו יארקער. די אידען וואס איך האָב געזעהן אויף דער „קאָממאָן", זיינען ניט געווען קיין שוהל־אידען. אפשר האָבען זייערע עלטערען אדער פרויען געמיינט אז זיי זיינען אין שוהל.

פינן'ס וואוינונג איז געווען אויף ברוקליין סטריט, ביי א קליינעם פּארק, און איך בין ענדליך צו איהם אוועק.

דאָס איז געווען א סימפּאַטישער און אינטערעסאנטער מענש. אין דער היים, אין דער ליטא, איז ער געווען א לערנער. דאָ איז ער געווארען אן אפּערייטאָר; אָבער ארבייטענדיג ביי דער

נעה־מאשין האָט ער שטענדיג געארבייט מיט׳ן מוח אויך. ווי ער פלעגט מיר אליין דערצעהלען, איז זיין בעסטע צייט צום דענקען געווען גראָד דאָן, ווען זיינע הענט און פיס האָבען שווער געהאָרעוועט אויף די רעק וואָס ער האָט „נעאָפערייטעד". ער האָט נעהאַט גוטע פעהינקייטען און א קלאָרען, לאָגישען שכל.

די אידישע פארזאמלונג האָט שטאָטגעפונען אין פּעין מעמאריעל האָל, א גרויסער זאל אין מיטען שטאָדט. עס איז געקומען א גרויסער עולם.

אויף א לייכטען, פּאָפולערען שטייגער, מיט משלים, האָב איך ערקלעהרט די גרונד־געדאנקען פון דעם סאציאליזם. דער פיהרער פון די דאָרטיגע אנארכיסטען איז דאן געווען מייקעל קאָהען. ער איז געווען דער הויפט דעבאַטאנט געגען מיר.

נאָך דעם, ווי איך האָב געענטפערט אויף זיין רעדע, האָט א יונגערמאן מיט׳ן נאָמען זלאטקין, א מיטגליד פון אונזער סעקציע, געשפּילט אויף א טרומייט. ער האָט געשפּילט ווי אן אנפאנגער, און ער היום, ווען מיר קומט אויס צו זיין אין באסטאן און איך געה פארביי „פּעין מעמאריעל האָל", קלינגט מיר אין די אויערען דער דאָזיגער טרומייט און מייקעל קאָהען׳ס פּוילישע אויסשפּראך, ווי ער שטעלט מיר זיינע אנארכיסטישע פראגען.

זייענדיג אין באָסטאָן האָב איך באזוכט וויקטאָר יאראָס׳ן, דעם קרעמענטשוגער אימיגראנט, וועלכער איז געווען אי א שריפטזעצער, אי א מיט־רעדאקטאָר אין בענדזשאמין טאָקער׳ס „ליבערטי". מיר זיינע געווען גוט באקאנט פון ניו יארק. איצט האָבען מיר געהערט צו צוויי פיינדליכע ריכטונגען. פערזענליך אָבער זיינען מיר געבליבען פריינד. אלזא, בין איך צו איהם אריבערגעפאהרען. ער האָט נעוואוינט ביי דער רעדאקציע, אין רעווויער סטריישאָן. טאָקער׳ס דירה איז געווען אין דער זעלבער הויז. און דארטען פלעגט זיך צוזאמענקומען זייער קרוזשאָק.

איך האָב ביי יאראָס׳ן פארברַאכט א מעת־לעת.

איך געדענק מיין שטימונג, ווען איך בין געפאָהרען צוריק קיין ניו יארק. איך בין געווען שטאָלץ מיט דעם וואס איך האָב

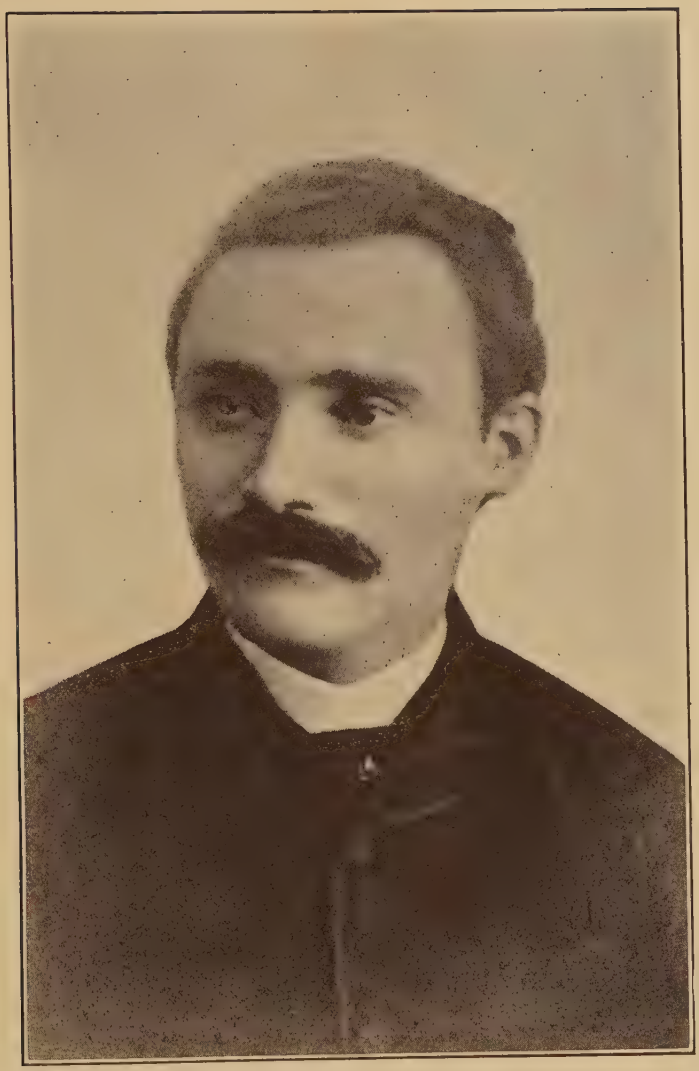

י. פינן. — פאטאגראפירט אין 1890.

וועדטער־בוך פאר ניט אמעריקאנישע לעזער

וועדטער און אויסדריקע וועלכע זיינען געווענליך א טייל פון דער אידישער שפראך אין אמעריקא (און ענגלאנד) און וועלכע געהערען ניט צום לשון פון אונזער אלטער היים.

(די איבערזעצונגען וועלען דא געגעבען בלויז אין דעם זין אין וועלכען דער וואָרט וועלט געברויכט אין דיזע וועלק).

נעזעהן באָסטאָן, באזוכט א גרויסע וויכטיגע שטאָדט. אָבער צו דערזעלבער צייט האָב איך געפיהלט, אז כ'האָב נאָך אמעריקא ניט נעזעהן און בין מיט איהר נאָך ניט באקאנט; אז עס לינט א גרויסע, גרויסע לאנד מיט פילע שטעדט, פון וועלכע איך האָב קיין באגריף ניט; אז איך לעב אין א קליין וועלטעלע.

(ענדע פון דעם צווייטען באנד.)

א.

אַגרימענט — קאָנטראַקט, אָפּמאַך.
אַדווערטייזינג — אַנאָנסען, רעק־לאַמעס.
אַדווערטייזמענט — אַנאָנסע, רעקלאַמע.
אָוועראָללס — אַרבייטס־קאָסטיום
אָווערטיים — מעהר אַרבייטס־שטונדען ווי דער געוועהנלי־כער אַרבייטס־טאָג.
אַוטינג — אַרויספאָהר, שפּאַציר.
אַוטסייד — פון דרויסען.
אַוטסיידער — ניט קיין אייגענער מענש.
אויסגעפוירנישד — מעבלירט.
אַטענדען — באַזאָרגען; בייוואוי־נען, זיין דערביי (אויף אַ מי־טינג אָדער אַ פאָרשטעלונג).
איוונינג סקול — אָווענד־שול.
איידאָל — איינער וועמען מען פאַרגעטערט.
איידזשענט — אַגענט.
אַייז־באַקס — אַייז־קאַסטען.
אַיילאַנד — אינזעל.
איים — אייז.
איירישמען } אירלענדער.
איירישער }
אַיל — דורכגאַנג צווישען די שטו־לען אין אַ טעאַטער אָדער אַ פאַרזאַמלונגס־זאַל.
אַיל־קלאָטה — צעראַטע.
אימפּרואוומענטס — פאַרבעסע־רונגען, נייע וויגאָדעס.
אינוועסטמענט — אַריינגעלייגטע קאַפּיטאַל.
אינטערוויוען — האָבען אַ גע־שפּרעך פאַר אַ צייטונג.
אינסייד — אינוועניג.

אינשורענס — פאַרזיכערונג, סטראַכאָווקע.
איסט — מזרח.
איסט־סייד — מזרח־זייט (דער אַלטער אידישער געגענד אין ניו יאָרק).
אישו — קאַמפּפס־פּונקט צווישען צוויי פּאָליטישע פּאַרטייען.
אָלל־רייט — גוט, רעכט.
אָנקעל סעם — אַ בילד פון אַן אַלטען אַמעריקאַנער, וועלכער שטעלט פאָר די פאַראייניגטע שטאַאַטען.
אַססאָסיאיישאָן — געזעלשאַפט.
אַססיסטענט — געהילף.
אַססעמבלי — דער פּאַרלאַמענט פון אַ שטאַאַט אין די פאַראיי־ניגטע שטאַאַטען.
אַססעמבלימען — אַ מיטגליד פון אַ שטאַאַט־פּאַרלאַמענט.
אַפּאָינטמענט — אַ צייט וואָס מען באַשטימט ווען זיך צו טרע־פען; אַ שטעלע, וואָס איז בע־שטימט געוואָרען אַז דער און דער זאָל זי האָבען.
אַפּאָינטעד געוואָרען — באַשטימט געוואָרען, געקראָגען די שטע־לע.
אַפּאַרטמענט — אַ דירה פון עטליכע צימערען אין אַ גרויסער הויז.
אַפּגעסייפט — אָפּגעשפּאָרט.
אַפּ־טאון — אַרויף־שטאָדט.
אַפּיעל — ביטע, אַפּעלאַציע, קלאַ־גע צו אַ העכערען געריכט; אויפרוף.
אַפּען־עער — אונטערען פרייען תימעל.

בליזארד — זשוועדוכע.
בעג — זאק, זעקעל.
בעדוש — א מין מעדאל, אדער א צייכען, אז מען איז א מיט־גליד.
בעד־רום — שלאף־צימער.
בעיל — (זעה „בייל").
בענעפיט — בענעפיס, שטיצע; נוץ.
בראקער (בראוקער) — מעקלער.
ברום — בעזעם.
בריק־לעיער — מוליער.
ברעד־לאין — א צייל אדימע ליים וואס וואדטען אויף ברויט.
ברענטש — צווייג, אבטיילונג.
ברעקפעסט — פריהשטיק.

ג.

גאווערנאר — גובערנאטאר.
גאיד — וועג־ווייזער.
גארבעדוש — מיסט.
גוט־אפ — פארמעגליך, נוט ארים.
גוד־גוירל — וואוילע מוידעל.
גוד־נייט — גוטע נאכט.
געז — גאז.
געטרייט — געסטארעט זיך, געפרובירט; געמשפט.
געטשעלענדזשט—ארויסגערופען.
געים — שפיל.
געמבלינג־הויז — קארטעוועניע.
געמיט, געמיטעט — זיך צוזאמענעקומען אויף א מיטינג.
געסטאפט — אויפגעהערט, אפגעשטעלט.
געסעקט — אפגעזאגט פון א שטעלע, פון דער ארבייט.
געספענט — אויסגעעבען.
געפאבלישט — פארעפענטליכט.
געפיקסט — פארריכט.
געשיווט — געגאלט, ראזירט.
גראונד־פלאר — אונטערשטער עטאזש.
גראסערים — שפיז־ארטיקלען.
גראסערי סטאר — שפיז־קראם.
גריוועגס קאמיטע — א קאמיטעט וואס הערט אויס קלאגעס.
גרעיטער ניו־יארק — די שטאדט ניו יארק צוזאמען מיט ארומיגע שטעדטלאך.
גרעממער — גראמאטיק.
גרעממער סקול — פאלק־שול.
גרעפט — כאבאר, ניט־קיין־כשר'ע פארדינסטען פון אן אנגעשטעלטען.

ד.

דאון־טאון — ארונטערן שטאדט.
דאון־סטערז — ארונטער די טרעפ.
דאם־וויטער — א קליינער ליפט אויף ארויפציהען אדער אראפציהען שפיז אדער מיסט.
דאקס — וואו שיפען שטעלען זיך אפ.
דוירבי־העט — אזא מענער־הוט.
דזשאב — ארבייט, שטעלע.
דזשאדזש — ריכטער.
דזשאוק — שפאס, וויץ.
דזשועלרי — צירונג.
דזשורי — די צוועלף געשוואָרענע ביי א פראצעס.
דזשיול — געפענגענים.
דזשענעראל — גענעראל; אלגעמיין.
דזשענעראל סעשאנס — נאמען פון א קרימינאל גערעכט אין ניו יארק.

אפעריטאר — דער וואס ארבייט ביי א מאשין.
אפארדען — באווייזען, דאקאזשען.
אפיס — ביורא, קאנטאר.
אפיסער — אפיציר, בעאמטער, פאליציאנט.
ארדען (ארדער) — א פארבאנד פון פראיינען פאר געגענזייטיגע הילף (זעה „לאדזש").
אריינגעמופט — אריינגעקליבען זיך.
ארעיטאר — ארבאטאר.
ארענדזש — אפעלסין.

ב.

באארד — קעסט; א ראטה, א קאמיטע פון דירעקטארען, פערוואלטער.
באארד אוו אלדערמען — שטאדטראטה.
באארד אוו עדיוקיישאן — בילדונגס־אפטיילונג פון א שטאדט רעגירונג.
באטל — פלאש, פלעשעל.
באטש — פארטאטשעווען, פארטאשפטווע.
באטשער — פארטאטש.
באי, באיטשיק — אינגעל.
באנדל — א פעקל.
באנדלעך — פעקלעך (פעקלעך טוך פאר שניידער).
באסס — באלעבאס.
באקסינג־גלאווס — העענטשקעס צו כפארט־געשלעג.
באר — שענק־טיש, בופעט.
בארבער — שערער, פריזירער.
בארגיין — מציאה.
בארדינג־הויז — פאנסיאן, גאסקיד.
באארדער — פאנסיאנער, דער וואס דינגט קעסט און קווארטיר.
בודלער — כאבארניק.
בודעל — כאבאר.
בוטשער — קצב.
בוטשער־שאפ — יאטקע.
בוירטהדעי — געבורטס־טאג.
בום — א פלוצליבער וואוקס, אויפשוואונג.
בוקקיפער — בוכהאלטער.
בושעל — אזא מאס, א מעסטעל (אויף חבואה א. ז. וו.)
ביזי — באשעפטיגט; וועז ס'איז דא א סך ארבייט.
ביזנעס — געשעפט.
ביזנעס־קארד — געשעפטס־קארטע.
ביזנעסמאן — געשעפטסמאן.
בייבי — קינד, עופה'לע.
בייל — ערבות, א געלט־משכן פאר אן ארעסטירטען ביז ס'ענדיגט זיך דער פראצעס.
בייס־באל — אמעריקאנער שפיל אין באלל.
בייסיקעל — וועליפאעד.
בייסמענט — קעלער־שטוב.
בייקר בינס — געבאקטע בעבלאך (ווי פון טשאלענט).
בייקערי — דער געשעפט וואו מען פארקויפט געבעקס, בעקערייי.
בילדינג — געבוידע.
בילדער — דער וואס בויט.
בילל — רעכנונג; אסיגנאציע, פאפיר־גלעטל.
ביעט — שלאגען, איבערשטייגען.
בלאף —א ליגען, א פאלשער אנשטעל.
בלאק — א קוואדראטאל (פון איין ראג בויז'ן צוויישטען).

טומס — קברים (אזוי רופט מען די שטאדט־געפענגניס אין ניו יאָרק).
טיטשער — לעהרער.
טייפרייטער — שרייב־מאשין; דער וואס שרייבט אויף אזא מאשין.
טייפרייטערקע — די וואס שרייבט אויף אזא מאשין.
טיקעט — בילעט; צעטעל פון קאנדידאטען; קאנדידאטען־ליסטע.
טעמעני — דער נאמען פון א פאליטישער ארגאניזאציע אין ניו יאָרק.
טעמפעראנס — צוריקהאלטונג פון טרינקען.
טענעמענט־הויז — א מויער מיט פילע דירות.
טענענט—דער וואס וואוינט אויף א געדונגענער דירה.
טעקסעס — צינזען.
טראבעל — צרות, שוועריגקייטען.
טרייד — טלאכה, פאך, האנדעל.
טרייד־יוניאן — פראפעסיאנעלער פעראיין.
טרייד ענד לייבאר עלליענס — פערבאנד פון אלע פעראיינען פערטרעטער פון פערשיידענע אינעם, יוניאנס.
טריין — צוג.
טרייעל — א פראצעס, א משפט.
טרייעלען זיך — משפט'ן זיך.
טרייען — פרופען, זיך טעראנען.
טרימען — באפוצען, באשערען.
טריפ — רייזע.
טריק — קונץ, שפיצעל.
טרעמפ — בראדיאגע, וואגאבונד.
טשאנס — אויסזיכטען, שאנס.
טשוירטש — קירכע.
טשילדרען — קינדער.
טשיף־ראבביי — הויפט־ראבינער.
טשיקען — הוהן.
ישיר — הוררא־געשריי.
טשעלענדזש — ארויסרופען צום קאמף אדער צו וועטען זיך.
טשעק — צייכען, אנווייזונג אויף געלט.
טשעה — שטוהל.
טשערלייט — פארצייצענרע.
טשערמען — פארצייצענדער.

ו.

יארד — הויף.
יוניטער סטייטס — די פאראיניגטע שטאטען.
יוראפ — אירראפא.
יענקי — יאנקי, אן עכטער אמעריקאנער פון די ערשטע ענגלישע קאלאניעס אין די צפון־שטאטען.

ל.

לאא — געזעץ, יוריספרודענץ.
לאא־אפיס — ארוואקאט'ס בירא.
לאדוש — פעראיין (אוינער פון א פארבאנד פון פעראיינען פאר געגענזייטיגע הילף. דער גאנצער פארבאנד הייסט „אדער"). דער „אדער").
לאט — דער פלאץ, די שטיקעל ערד, אויף וועלכען מען בויט א הויז.
לאיער — אדוואקאט.
לאמבער — געהילץ, קלעצער.
לאנטש — לייכטער מאלצייט.
לאק־אוט — וועג א פאבריקאנט שליסט אויס אלע זיינע ארבייטער.

דזשעקעט — מאַנטעלע, רעקעל.
דיום — בייטראָג, מיטגליד־שטייער אין א פעראיין.
דייניננ־רום — עס־צימער.
דינער — מיטאָג.
דיסטריקט — קרייז, געגענד.
דיסטריקט אטטוירני — פּראָקוראָר.
דיסטריקט־קאָורט — נידעריגער גערישט.
דיען — דירעקטאָר.
דישעס — געפעס.
דעטעקטיוו — געהיים־פּאָליציסט.
דעסק — שרייב־טיש.
דעפּארטמענט אוו דזשאָסטיס — יוסטיץ־מיניסטעריום.
דעק — פּאָלובע פון א שיף.
דעריק — א הויב־מאשין.
דראָגיסט — אפּטייקער.
דראג סטאָר — אפּטייק.
דראָער — שופלאָד, טיש־קעסטל.
דראָערס — אונטערהויזן.
דרעסס — א קלייד.

ה.

האוז אוו רעפּרעזענטייטיוום — דער דעמאָקראַטן־הויז אין וואַשינגטאָן.
האום־וואורק — שול־אַרבייט וואָס דער שילער גרייט צו אין דער חיים.
האי־סקול — גימנאזיע.
האלל — פּערזאָמלונגס־זאל.
האלל־קיפּער — אייגענטימער פון פּערזאָמלונגס־זאלען.
האלסיל — אָגולנע, הורט.
היברו — אידישער, העברעאישער; העברעאיש.
היט — ערפאָלג.
הער וואירקער — חויפּט טויער.
הערקוואדערס — הויפּט־קוואַרטיר.
העט — חוט, קאַפּעלוש.
הענד־ביל — פלוג־בלעטל.
הענדקערטשיף — פּאַטשוילקע, נאז־טיכל.

ו.

וואוט — שטימע, אפּשטימונג.
וואוטען — שטימען.
וואטש — א זייגער וואס מען טראָגט ביי זיך.
וואטש־מייקער — זייגער־מאכער.
וואקען — גענהן, שפּאַצירען.
וויידזשעס — שכירות פון אן ארבייטער.
וויטער — קעלנער.
וויסט — בלוזע; סטאן; טאליע.
וויסטעל — בלוזקע.
וויגדאו — פענסטער.
וועלל — אלזא, נו, גוט.
וועסט — מערב.
וועסט־סייד — מערב־זייט.
וועד־הויז — סקלאַד, שפּייכלער.

ט.

טאפּ פלאָר — העכסטער עטאַזש.
טהעאקסגיווינג — א לויב צו גאָט.
טהענקסגיווינג דעי — א נאציאנאלער יום טוב וועו דער אמעריקאַנער פּאלק דאנק גאָט פּאר די גוטס וואס ער טוט מיט אים.
טוירקי — אינדיק.
טום — קבר.

ניע־פּענטס — קורצע חויזעלעך.
נעווער־מיינד — דאגה ניט! ס'מאַכט ניט אויס! ניט נויטיג!
נעק־טאַי — האַלזטוך.
נעקסט־דאָאר — נעקסטע טיר.
נעקסט־דאָריגע — אַ שכנ'טע, וואָס וואוינט מיט אַייך אַ טיר־ביי־אַ טיר.
נעשאָנעל — נאַציאָנאַל.

ס.

סאָבוויי — אונטער־עדרישער שטאָדט־באַהן.
סאָב־קאָמיטע — אונטער־קאָמיטע
סאַוטה — דרום.
סאַין — אַ שילד.
סאַלאַרי — געהאַלט, שכירות פון אַ אָנגעשטעלטען.
סאַלון — אַ שענק.
סאַלון־קיפּער — שענקער.
סאָנג — ליד, געזאַנג.
סאָנדעי סאָפּלמענט — זונטאָג־דיגע ביילאַגע.
סאָסייעטי — פּעראיין, געזעל־שאַפט.
סאָספּענדערס — שלייקעס.
סאָפּאָרטען — אויפהאַלטען.
סאָפּלמענט — ביילאַגע.
סאַפּער — וועטשערע.
סאָפּערען — ליידען.
סאַקס — סקאַרפּעטקעס.
סאָקסעס ערפּאָלג.
סוקסעס
סוועטינג־שעפּער — (שוויץ־שע־פּער) צרה'דיגע ווערקשטאַטען.
סוועטער — באַלעבאָס פון אַ צרה'־דיגען ווערקשטט; דער וואָס מאַכט אַז יענער זאָל שוויצען.

סוט — אָנצוג, קאָסטיום.
סוירקיוליישאָן — מיראַזש (ווי־פיל צייטונגען עס פאַרקויפען זיך).
סוספּענדערס — (זעה „סאָספּענ־דערס").
סופּעראינטענדענט — פערוואַל־טער, דירעקטאָר.
סופּרים־קאָורט — הויכער גע־ריכט.
סטאָוו — אַייזערנער אויווען.
סטאַפּ — אויפהער, אָפּשטעל.
סטאַפּען — אויפהערען, אָפּשטע־לען.
סטאַק — אָנגעגרייטע סחורה צום פאַרקויפען.
סטאַקינגס — זאָקען (פאַר דאַ־מען).
סטאַר — הויפּט אַקטיאָר.
סטאָר — קראָם.
סטאָר־קיפּער — קרעמער.
סטופּ — טרעפּלאַך ביי אַ הויז.
סטיואַרד — דינער אויף אַ שיף.
סטייט — שטאַאַט, איינע פון די טיילען פון וועלכע עס באַ־שטעהען די פעראייניגטע שטאַאַטען.
סטייטמענט — ערקלעהרונג, באַ־הויפּטונג.
סטיישאָן — סטאַנציע.
סטיישאָן־הויז — פּאָליציי־ביוראָ.
סטירעדזש — דריטער קלאַס אויף אַ שיף.
סטעדי דזשאַב — שטענדיגע אַר־בייט.
סטעמפּ — פּאָסט־מאַרקע, עהנ־ליך־געדרוקטע צעטעלעך.

לופ־די־לופ — א שטיפערישע ווי־
געלע זיך צו אמוזירען.
לידער — פיהרער.
לייבאר — ארבייט.
לייבאר־דעי — ארבייטער יום־טוב
(דער ערשטער מאנטאג אין
סעפטעמבער).
לייבאר ליסעאום — ארבייטער
ליצעי, ארבייטער צענטער.
לייבעל — אן ארומפאנקלעפטער
אויפשריפט.
לייבערעי — ביבליאטעק.
לייבערעיען — ביבליאטעקאר.
ליין — ליניע, שורה.
לינאליאום — דיקע צעראטע.
ליעס — א קאטראקט אויף א הויז,
וואס מען נעמט אויף ארענדע.
ליפלעט — פלוג־בלעטל.
לערזשיסלייטשור — געזעץ־ג־
בענדע פערזאמלונג, פארלא־
מענט; דער דעפוטאטען קא־
מער און סענאט פון אין אייני־
צעלנעם שטאטן.
לעטער־באקס — בריף־קאסטען.
לעטער־קעריער — פאטשטאליאן,
בריף־טרעגער.
לענדלארד—באלעבאס פון א הויז.
לעסאן — לעקציע, אונטער.
לעקטשור — לעקציע, פארטראג,
רעפעראט.
לעקטשורער — דער וואס האלט
א לעקציע.

מ.

מאושאן — פארשלאג.
מאנופעקטשורער — פאבריקאנט.
מאנקי — מאלפע, אבעזיאנע.
מארטגיידזש — היפאטעקע (וועג
מען פארזעצט א הויז).
מארקעט — מארק.
מואווי — קינעמאטאגראף, סינע־
מא, קינא.
מופען — איבערקלייבען זיך; אי־
בערקלייבען, צווינקשיקען א
צוויטען.
מידעל־וועסט — מיטעלסטע טייל
פון אמעריקא (צו מערב צו
פון ניו יארק), ארום קליוו־
לענד, דעטראיט, שיקאגא.
מיטען — פערזאמלען זיך, האבען
א מיטינג.
מייקער — דער וואס מאכט.
מילישע — מיליץ.
מיסאפריאיישאן — ווען מען
נעמט צו פרעמדע אייגענטום.
מיסטייק — טעות.
מיסען — באלעבאסטע, די וואס
האלט קווארטיראנטען; האלב
אויף שפאס היסט דאס אויך
א ווייב („זיין מיסעס" —
זיין ווייב).
מעיאר — הויפט פון שטאדט,
בירגערמייסטער.
מעמבער — מיטגליד.
מענערזשער — פערוואלטער.
מערריי־גאו־ראונד — א קארוסעל־
ווייגעלע.

נ.

נאמיניישאן — די ערויסשטעלונג
פון א קאנדידאט.
נאמינירען — ערויסשטעלען א
קאנדידאט.
נארט — צפון־זייט.
ניו־ירס — ניי־יאהר.
ניוס־באי — צייטונגס־טרעגער.
ניוסענס — אונאנגענעהמע זאך,
שטערונג.

עלעקשאָן־ריטוירנס — רעזולטאַט פון וואַהלען, די ציפער וואָס ווייזען וויפיל שטימען יעדער קאַנדידאַט האָט באַקומען.
ענגיידזשמענט — פערלאָבונג, קנס־מאָל, תנאים; אַן אָפּמאַך ווען זיך צו טרעפען.
ענטערטיינמענט — אונטערהאַל־טונג.
עססיי — אַרטיקעל, אָפּהאַנדלונג.
עססיינמענט — די אַרבייט וואָס מען גיט אַרויס אַ מיטאַרבייטער, אַ רעפּאָרטער.
עקסטענשאָן — צוגאָב, פאַרגרעסערונג.
עקסטרא — ספּעציעלער צייטונגסנומער.
עקסקוירשאָן — אַ שפּאַציר־רייזע.

פ.

פּאָאָן־שאַפּ — אַ ליי־קאַסע, וואו מען באָרגט געלט אויף אַ משכן
פּאָבליסיטי — עפענטליכקייט, אַנאָנסען, רעקלאַמען.
פּאָבליק — פּובליקום; עפענטליכע, קהל'שע.
פּאָבליק־סקול — פאָלק־שול.
פּאָבליש — פאַרעפענטליכען.
פּאָבלישינג אַססאָסיאיישאָן — אַ פעראיין צו דרוקען אַ צייטונג אָדער ביכער.
פּאָבלישער — אַרויסגעבער.
פּאָטעיטאָס — קאַרטאָפעל, בולבעס.
פּאַי — אַ געבעק געפילט מיט פרוכט, קעז א. ז. וו.
פּאָליטישען — אַ פּאָליטיקער, פּאָליטיקאַן.
פּאָלים־קעפּטען — פּאָליציי־קאַפּיטאַן.
פּאָליסי — פּאָליטיק, טאַקטיק.
פּאָליש — פּוצען, פּאָלירען.
פּאַקעט — קעשענע.
פּאַרטי — אַ אונטערהאַלטונג אין אַ פּריוואַט וואוינונג; אַ פּאַרטיי.
פּאַרטישאָן — אָפּצאַמונג, סעפּערענע.
פּאַרטנער — שותף.
פּאַרלאָר — זאַל.
פּוירסער — דער שאַץ־מייסטער פון אַ שיף.
פּולל — פּראָטעקציע, אַ „צד אין טיש".
פּיידזש — אַ זייטעל אין אַ בוך, אָדער אַ צייטונג.
פּיילאָט־באָוט — די שיפעל וואָס ווייזט אַ גרויסער שיף דעם וועג.
פּיינטער — מאַהלער.
פּייפּער — פּאַפּיר; צייטונג.
פּיער — וואו שיפען שטעלען זיך אָפּ אין אַ האַפען.
פּיקטשור — בילד.
פּיקעט — דער וואָס גיט אַכטונג עס זאָלען ניט זיין קיין שטרייק־ברעכער.
פּלעזשור — פאַרגעניגען.
פּעדלער — דער וואָס טראָגט אַרום וואַרע צו פאַרקויפען.
פּעטענט — פּאַטענט (הויפּטזעכליך אויף אַן ערפינדונג).
פּעיל — אַן עמער.
פּראַקסי — דער וואָס פאַרנעמט דעם פּלאַץ פון אַ דעלעגאַט.
פּריזאָן — טורמע, געפענגניס.

סטענד — אַ טיש אויף וועלכען מען פאַרקויפט עפּעס אויפ'ן גאַס.
סטריט — גאַס.
סטריט־קאַר — טראַמוויי.
סטרייק — שטרייק.
סיזאָן־טרייד — אַ פאַך ביי וועל־כען מען אַרבייט נאָר אין געוויסע סיזאָנען.
סיט — אַ פּלאַץ צום זיצען.
סיטי — שטאָדט.
סיטי־האַל — ראַטה־הויז.
סיטיזען — בירגער.
סייד־וואָק — טראָטואַר.
סייפען — אָפּשפּאָרען.
סילינג — סופיט, באַלקען.
סילק סטאַקינג — געצערטעלט ווי אַן אַריסטאָקראַט.
סינג־סינג — דער נאָמען פון אַ טורמע אין שטאַאַט ניו יאָרק.
סיעל־סקין — אַזאַ פוטערוואַרג (פעל פון אַ ים־הונד).
סיקרעט באַלאָט — געהיימע אָפּ־שטימונג.
סירקוליישאָן — (זעה „סוירקיו־ליישאָן").
סליפּינג־קאַר — שלאָף־וואַגאָן.
סלענג — גאַסען־שפּראַך.
סלעק — ווען ס'איז ניטאָ קיין אַר־בייט.
סמאַרט — קלוג.
סנאָב — גרויסהאַלטער, פּוסטער פראַנט.
סעט — אַ גאַנג (אַ גאַנג ביכער, טעלער, א. ז. וו.)
סעטלמענט — אויסגלייכונג.
סעלערי — (זעה „סאַלאַרי").
סעמפּעל — פּראָבע, אָבראַזטשיק, מוסטער.

סעקאָנד־הענדיגע — געניצטע.
סעקען — אָפּזאָגען פון אַ שטעלע.
סעקרעטערי — סעקרעטאַר.
סעקרעטערי אָוו סטייט — שטאַאַטס־מיניסטער.
סעקשאָן — סעקציע, אָבטיילונג.
ספּיטש — רעדע.
ספּליט — צושפּאַלטונג.
ספּעלען — אויסלייגען.
ספּענדען — אויסגעבען.
ספּענדער — אַן אויסברענגער.
ספּרינג — ספּרוזשינע; פריהלינג.
סקאַי־סקרייפּער — הימעל־קראַ־צער (זעהר הויכע געביידע).
סקאַרף־פּין — אַ שפּילקע צו אַ האַלזטוך.
סקול — שול (פאַר קינדער זיך צו לערנען).
סקים — אַ פּלאַן, אַ כיטרע „דריי־דעל".
סקעב — שטרייק־ברעכער.
סקראַב — שייערען, רייבען.

ע.

עדישאָן — אויסגאַבע.
עוועניו — אַ גרויסע גאַס.
עטהיקעל קאָלטשור סאָסייעטי — אַ פעראיין פאַר דער ענטוויק־לונג פון מאָראַל.
עטטיק — בוידעם־צימער.
עלעווייטאָר — ליפט.
עלעווייטעד — שטאָדט־באַהן וואָס געהט אין דער הויך.
עלעקטעד — ערוועהלט.
עלעקשאָנס — וואַהלען.

קאָם־אין! — קום אַריין!
קאָמיוטער — דער וואָס וואוינט אויסערען שטאָדט און קומט אַלע טאָג אין שטאָדט צוליב געשעפט.
קאָמיטע — קאָמיטעט.
קאָמישאָן — מעקלעריי.
קאָממאן לאָאָ — ענגלישע געזע־צען, אַיינגעפונדעוועט פון כּרצייטען.
קאָמפּיין — וואַהל־קאַמף; ענער־גישע באַוועגונג צו זאַמלען שטימען, נדבות, אונטערשריפ־טען, אָדער צוליב עפּעס אַן אַנ־דער צוועק.
קאָנגרעס — דער סענאַט צוזאַמען מיט'ן דעפּוטאַטען־קאַמער אין וואַשינגטאָן, דער פּאַרלאַמענט פון די פאַראייניגטע שטאַטען.
קאָנווענשאָן — צוזאַמענפאָהר פון דעלעגאַטען.
קאָנטריביושאָן — בייטראג, ביי־שטייערונג.
קאָסטאָמער — קונד.
קאָסטאָמער־פּעדלער — דער וואָס בריינגט אַריין זאַכען אין שטוב אויף אויסצוצאָהלען.
קאָסטאָם־שניידער — אַ שניידער וואָס אַרבייט אויף באַשטעלונ־גען פון קאָסטאָמער (קונדען).
קאָקוס — בעראַטונג פון אַ פראַק־ציע פון אַ פּאַרטיי.
קאַר — וואַגאָן, טראַמוויי.
קאַר־ליין — טראַמוויי־ליניע.
קאַר־פער — די געצאָהלט פאַר'ן פאָהרען אויף אַ טראַמוויי.
קאָרדס — צוזאַמענגעלייגטע גע־האַקטע האָלץ.

קאָרנער — ראָג, ווינקעל.
קאַרפּעט — קאַוויאָר, טעפּיך.
קאַרפּענטער — סטאָליער.
קיטשען — קיך.
קיים — פּראָצעס, דיעלאָ.
קלאָב — קורצער האַרטער שטעקען פון אַ פּאָליציאַנט; קלוב.
קלאָדינג־סטאָר — קליידער־גע־שעפט.
קלאָוקס — פרויען מאַנטלען.
קלאַק־קלאָק—וואַנד־זייגער (פינף אָ'קלאַק — פינף אַזייגער).
קלין — ריין.
קלינען — רייניגען.
קעיק — פּוטער־געבעק, צוקער־געבעק.
קעמפּיין — (זעה „קאַמפּיין").
קענדי — קאָנפעקטען.
קעפּ — אַ היטעל.
קעש — מזומן געלט.
קראַוד — מאַסע מענשען.
קראָסען — אַריבערגעהן אויף יענער זייט גאַס, וועג אָדער טייך.
קריסטמעס — וויינאַכט, קריס־טוס'עס געבורטסטאָג.
קרעדענשאל — מאַנדאַט.
קרענבערי סאָאָס — זשוראווי־נעס־סאָק.
קרענק — אַ צודרעהטער.

ר.

ראַיאָט — בונט, מאַסען־איבער־פאַל.
ראַיאַלטי — געצאָלט וואָס ס'קומט אַ שרייבער פאַר יעדען עקזעמ־פּלאַר פון זיין בוך, וואָס ווערט פאַרקויפט אָדער פאַר יעדעס מאָל וואָס זיין פּיעסע ווערט געשפּילט.

פּרינטער — דרוקער.
פּרינסיפּאל — דירעקטאָר פון א שול.
פּרינץ אלבערט ראַק — א לאַנגער ראַק.
פּראָפּעסיאָנאַל־גראַמאַטיק — פּראָפּעסיאָנאַלע גראַמאַטיק.
פּראָפּעסאָר — פּראָפֿעסאָר.
פּראָצענט — פּראָצענט.
פּראָצעס — פּראָצעס.
פּראָקלאַמירן — פּראָקלאַמירן.
פּראָקלאַמירונג — פּראָקלאַמירונג.
פּראָקלאַמירן זיך — פּראָקלאַמירן זיך.
פּראָקלאַמירן זיך אין אַ פּרעזידענט — פּראָקלאַמירן זיך אין אַ פּרעזידענט.
פּראָקלאַמירן זיך אין אַ קיניג — פּראָקלאַמירן זיך אין אַ קיניג.
פּראָקלאַמירן זיך אין אַ קיסר — פּראָקלאַמירן זיך אין אַ קיסר.
פּראָקלאַמירן זיך אין אַ מלכּה — פּראָקלאַמירן זיך אין אַ מלכּה.
פּראָקלאַמירן זיך אין אַ פּרינץ — פּראָקלאַמירן זיך אין אַ פּרינץ.
פּראָקלאַמירן זיך אין אַ פּרינצעסין — פּראָקלאַמירן זיך אין אַ פּרינצעסין

ראַללס — בולקעס, זעמעל.
ראַקינג־טשער — וויג־שטוהל.
רום — צימער.
רומינג הויז — אַ הויז וואו מען פאַרדינגט צימערן פאַר קוואַר־טיראַנטען.
רומער — קוואַרטיראַנט.
רוף — דאַך.
רידער — שול־ביכעל צום לעזען (כרעסטאָמאַטיע).
ריטעיל — איינצעלען פאַרקויף, ניט אָגולנע.
רייאָט — (זעה „ראַיאָט").
ריידער — רייטער.
רייסעס — אַ וועט־געלאַף.
ריסעס — פערעמינע, אָפרוה־צייט אין שול.
ריסעפשאָן־רום — עמפפאַנגס־צי־מער.
ריעל־עסטייט — לאַנד, אָדער הייזער.
רעוויוען — באַקוקען (אַ פראָצע־סיע).
רעווערענד — אַ געאַכטער (דאָס געהט אויף אַ רב, אַ גייסטלי־כען, הויפטזעכליך אויף אַ רב אָדער אַן אַנדער „כלי קודש," וואָס געהט געקליידט „היינ־טיג").

רעזיגניישאָן—רעזיגנאַציע (ווען מען זאָגט זיך אָפּ פון אַ שטע־לע).
רייזאָר — ראַזיר־מעסער, בריטווע.
רעיזאָר — (זעה „רייזאָר").
רעליף — הילף.
רענט — דירה־געלט.
רענטען — דינגען, פאַרדינגען.
רענק ענד פייל — די מאַסע, דער עולם.
רעפאָרט — באַריכט.
רעפאָרטער — נייעס־זאַמלער אין אַ צייטונג.
רעפאָרמער — רעפאָרמאַטאָר.

ש.

שאַפּ — וואַרשטאַט, פאַבריק.
שוה־סטאָר — שוך־געשעפט.
שוירט — העמד.
שייווען — גאָלען, ראַזירען.
שעפּער — פאַבריקען, וואַרשטאַ־טען.
שערוט — אַזאַ ציגאַר, אַ לאַנגער און אַ דינער.
שעריף — געריכטס־פאָליציאַנט, געריכטס־פאָליצמייסטער.